

2 Lib.

[redacted]

pr: 2s O.M:

Ex lib: Tho Eden

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS
De
RERUM INVENTORIBUS
LIBRI VIII.
Et de
PRODIGIIS
Libri III.
Cum Indicibus Locupletissimis.

AMSTELODAMI,
Apud Danielem Elzevirium. 1671.

l H

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS

DE

INVENTORIBVS RERVM

LIBRI VIII.

ET DE

PRODIGIIS

LIBRI III.

Cum Indicibus locupletissimis.

AMSTELODAMI
Apud DANIELEM ELZEVIRIUM,
CIƆ IƆC LXXI.

1 6 7

POLYDORUS VERGILIUS
VRBINAS
LUDOVICO ODAXIO
PATAVINO,
S. D.

Sum equidem nescius, LUDOVICE ODAXI, qua venia digni accipiantur illi, qui longè à vero aberrantes, in fabulis duntaxat nervos prorſum omnes contenderint. In quorum ſanè numero, cum poëtæ, tum veteres philoſophi maximè ſunt. Sed illis, quorum proprium eſt nugas ſectari, ignoſcendum

dum eſt, his autem non item: quippe qui quum veritatis, quæ, ſicut præclare Pindarus ait, magnum eſt virtutis principium, inveſtigandæ gratia, talem ſcribendi materiam nacti eſſent, ut eam ſuapte natura ſeſe illis ſæpius offerentem, facile comprehendere poſſent, adeo in obſcuris verſati ſunt tenebris, ut pro veritate, magiſque fingendi fabulas materiam præbuerint. Etenim, ut de initiis rerum, de mundi fabrica, taceam, quum de Deo aut cœli motu diſſererent, phyſica quadam ratione, multo nempe majorem quam foret, deorum multitudinem reddiderunt, qui induti ſpecie humana fabulas poëtis ſuppedita-

peditarunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt, veluti qui deinde viros beneficiis excellentes in cœlum, fama ac voluntate tollere conſueverint. Quæ tametſi ſummæ levitatis plena ſunt, dicuntur tamen, & ſtultiſſime creduntur. Sed ipſos Philoſophos, quum ſapientiæ laudem adepti eſſent, eo quod pleno greſſu veritatem ſequi viderentur, nihil profectò, ut arbitror, tam devios egit, quam veri Dei ignoratio: ex quo haud dubie tot fabularum delirationes manârunt, tunc potiſſime quum futilis eſſet hominum ſimplicitas: nam noſtro tempore, quo quidem impendio magis homines ſapiunt

piunt, quis hujuſcemodi Deos colit, quorum accipimus cupiditates, ægritudines, iracundias, bella, vulnera, libidines? Quis harpyias fuiſſe, aut chimæram monſtrum putat? Quæve anus tam excors inveniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? Quis tam hebetis ingenii eſt, ut metuat ne ſupra ſe cœlum labet? ſicut Galli Adriæ vicini, Magno olim Alexandro percontanti, quidnam eſſet quod maxime pertimeſcerent, ſeſe formidare id tantum reſpondiſſe dicuntur. Ubi gentium menſa Solis eſt, quæ divinitus epulas ſuppeditet, quam Æthiopes ſe quondam habere jacta-

jactabant? Verissime igitur M. Tullius inquit, diem opinionum commenta delere, naturæ judicia confirmare, quoniam solum tempus veritatis est parens. Quare hoc fabulis fidem habendi vitium, magis temporum quam hominum fuisse dixerim. At nobis, qui longe hercle feliciore ætate geniti sumus, propterea quod verum Deum quotidie intuemur, contemplamur, atque veneramur, nullisque amplius præstigiis dæmonum ducimur, ecquid turpius magisve pudendum esse potest, quam nugas terere, & fonte veritatis omisso fabularum rivulos sectari, quum præsertim ita natura compa-

ratum constet, ut nullus suavior animo cibus sit, quam veri cognitio? Ego ita opus de Rerum inventoribus orsus, quam verissime potui, omnia tradidi, quo nemo sua laude fraudaretur, quoniam invenire primum præcipuumque, reique inventæ dignitas, adeo multos trahit in amorem sui, ut singuli, si fieri possit, artis alicujus auctores se dici velint, quod sine artibus satis constet nullam omnino vitam esse potuisse. Ex quo diligentius multo officium feci, & maxime quum de origine deorum, & eorum cultu, de rerum initiis, de hominis ortu prodidimus: quod neutiquam facile fuit, quando jam nugæ cuncta

cuncta oppleverant. Cæterum ſum ego itidem, fateor, in pleriſque locis id genus fabulas ſequutus: quibus etiam verum ſpecie aliqua velatum ſubeſt: ob id tamen nihilominus veritati hæſimus, quando hoc ratio ipſa exigere viſa eſt. Et quanquam Saturno, Jovi, Neptuno, Mercurio, Dionyſio, Apollini, Æſculapio, Cereri, Vulcano, & aliis, quos Deos vocant, quædam aſſignavimus, ea ipſa tamen illis tanquam mortalibus, non tanquam diis, licet ipſe quoque deos nuncupaverim, attribuimus. Haud me fugit inſuper, quoſdam malevolentiſſimos fore, qui induſtriam noſtram fortaſſe temeritatem appellabunt,

bunt, quia ego ſolus de Rerum Inventoribus ſcribere auſus ſum, quod nemo ante me, præter Plinium particulatim tentarat, qui in ſeptimo Natur. hiſtor. de hac re ſtrictim admodum meminit, ſabulas ſic ſequutus, ut minus veritatem inveſtigarit. Verum illud prorſus ignorabunt, id multo eſſe præclarius, quo difficilius extiterit. Ecquid enim laudis aſſequutus eſſet Cæſar, ſi facile fuiſſet Britannis bellum inferre? Aut Annibal quantum gloriæ ſibi comparaſſet, ſi pervias Alpes, dum Italiam adiret, citra, ut dicitur, pulverem ſudoremque, ac non magna ſuorum cæde, feciſſet? Propter quod nos etiam hoc

opus,

opus, etſi arduum, magno animo ſuſcepimus, maturavimuſque: in quo ſi quid deſiderabitur nemine mirum ſit, quando multa non modo vetera, ſed nova inventa ſunt, quorum, ut in extremo tertio operis libro perſpicuè demonſtravimus, inventores in denſiſſimis omnino umbris latent. Non idcirco tamen inficior (haud enim tantum mihi aſſumo, quum ſint hodie plures longe me doctiores) quin poſſit quiſpiam de hac re, veluti de proverbiis, quorum libellum proximo anno Guidoni principi Urbini Duci inſcripſimus, copioſius tradere. Verum quicunque hoc vel illud poſthac ingredietur iter, quia

nos

nos primi ſtadium cucurrimus, is fortaſſe noſtra veſtigia ſequi non gravabitur. Has autem, qualeſcunque ſunt, lucubrationes, in quibus multarum rerum origo continetur, nemini convenientius dicari poſſe vel debere judicavi, quam tibi, qui ad unguem ſcriptorum omnium monimenta noris: nam, ut divus Hieron. inquit, illi tertium Vergilii Æneid. librum lucidius intuentur, qui à Troade per Leucadem, & Acroceraunia, ad Siciliam, & inde ad oſtium Tyberinum navigarint: qui inſuper ſic Guidoni Urbini Duci noſtro ab ineunte ejus ætate, à divo Federico, ut olim à Philippo Macedone

Magno

Magno Alexandro Aristoteles præceptor datus est: qui quum te duce, utriusque linguæ peritissimus evaserit, haud equidem immerito præ omnibus ei charissimus es, apud quem, ut par est, summum dignitatis gradum tenes, à quo denique tanti sis, quanti certè fieri debes. Accipe igitur, LUDOVICE ODAXI, hilari vultu, hoc opus à Polydoro tuo Vergilio: idque ea frontis serenitate perlegito, qua ejusmodi scripta legere consuevisti. VALE.

URBINI.

Nonis Augusti, ANN. 1499.

DE
VITA SCRIPTISQUE
POLYDORI VERGILII.

POLYDORI VERGILII, aliis Virgilius, Vrbini, quæ urbs antiqua & celebris in Vmbria Italiæ regione, natus est, vetusta ac nobili Vergiliana familia, quæ laurum, nomini suo sacram, una cum duobus lacertis, ut gentis insigne, à majoribus suis velut per manus accepit. Qua de re versus istos ipse tertio de Rerum Inventoribus recitat.

Sum Laurus, virtutis honos, pergrata triumphis,
Ianitrixque domus fulmina dira fugo.
Hostibus immissa & pacem requiemque laborum
Victori palmam lætitiamque fero.
Phœbus amat Laurum, & capitis nos, illius instar
Formosam gerimus tempus in omne comam.
Ecce mea gemini ludunt sub fronde lacerti,
Qui mecum quare hæc acctpe signa colant.
Ver ago perpetuum, hic primo ver tempore monstrans
Vnde tenet nomen Vergiliana domus,
Quæ tam immota diu, casuraque tempore nullo,
Stabit, quam viridi fronde perennis ero.

Avunculos duos habuit, Theseum & Matthæum Pinnos, fratres celebres per Italiam Iureconsultos. quorum honorifice meminit *lib. de Inventorib.* II. *cap.* I. Fratrem item Ioannem Matthæum, latinis ac græcis literis eruditum, qui Patavium à Senatu Ve-

Veneto ad Philosophiæ professionem liberali stipendio evocatus est. Huic posteriores suos quinque de Inventoribus libros inscripsit. Cæterum Vergilius ubi adolevit, optimis itidem disciplinis instructus, à Roman. Pontifice ad Henricum VII. Regem in Britanniam missus est Internuncius, dotisque Pontificiæ collector, & Walliæ Archidiaconus virtutis ergo creatus. Post ab Henrico VIII. Londinum accitus, & Sacerdotiò in D. Pauli æde primaria donatus *Historiam rerum Britannicarum libris* XXVII. *complexus est.* Scripsit & de Prodigiis libros VIII. quos Harpyis unguibus nostra tempestate contaminatos fuisse doleo. *De vita perfecta libr.* I. *Et Patientia libr.* II. *De veritate & mendacio librum unum. Adagia item cum sacra tum profana*, ante Erasmum collegit: Et de Græco Latina fecit *Ioan. Chrysost. de Monachi & Militis comparatione Homiliam.* Scripsit & in *Orationem Dominicam Paraphrasim.* Turbata Anglia in patriam rediit, ubi & senex obiit, M. D. LII. *teste Andrea Theveto in virorum illustrium Historia.*

POLYDORI VERGILII

ELOGIUM

Ex Paulo Jovio descriptum.

Hic Vrbini natus, ubi adolevit optimis instructus literis in Britanniam transivit, cum antea lepido argumento Proverbia, excepta demum ab Erasmo, & eruditissime amplificata publicasset. Is ab Henrico rege fortunis adauctus, Flamenque Londini creatus, conscripsit Historias rerum Britannicarum, ea fide, ut Scotis & Gallis sæpe reclamantibus, alieno potius arbitrio, quàm suo, intexuisse multa in gratiam gentis existimetur, quod in recensendis minorum Ducum nominibus, tanquam gloriæ avidis plurimum indulserit.

IN

IN

POLYDORVM

SIMON GRYNÆUS

Qui more & ritu argutæ apis
Campos Thespiadum pervolat,
Amicis passim floribus
Cautè os impressus, insidet,
Succos miros, miras opes
Genere omni auctorum convehit.
Divite mox alveario
Favos & mella dulcia
Subinde præbet omnibus,
POLYDORI *non intellige*
Merito qui non summo sibi
Nomen venerandum vendicet.

INDEX

INDEX CAPITUM, In Libros De INVENTORIBUS RERUM.

Capita Libri Primi.

IX. De

CAPITA
LIBRI SECUNDI.

X. A

cu-

CAPITA
TERTII LIBRI.

XIV. Quis

CAPITA
QUARTI LIBRI.

CAPITA
QUINTI LIBRI.

CA-

CAPITA SEXTI LIBRI.

CAPITA

LIBRI SEPTIMI.

CAPITA
LIBRI OCTAVI.

DE

DE INVENTORIBUS RERUM DIVERSARUM CATALOGUS,

Ex optimis ac vetustissimis auctoribus conquisitus, ac in ordinem alphabeticum digestus.

Achates ignem silice excutere docuit. Vergil. lib. 1. *Ac primum silicis scintillam excudit Achates.*

Æginetæ primi nummum cuderunt.

Ægyptii civitatem regiam primi extruxerunt.

Item Geometriam invenerunt. Item linum. *Ovid. lib. 1. Met. Nunc dea linigera colitur celeberrima turba.* Secundum alios Arachne. Item Sistrum. *Verg. lib. 8. de Cleopatra loquens, Regina in mediis patrio vocat agmina sistro. Ovid. l. 3. Eleg. Quid nunc sacra juvant, quid nunc Ægyptia prosunt Sistra?*

Æsculapius dentium evulsionem edocuit.

Ætolus jaculum reperit.

Ætoli lanceas invenerunt.

Alcman poëta carmen amatorium invenit.

Alexander Citherius primus psalterium implicuit chordis.

Amphion rationem musicam invenit.

Amphytrion somniorum interpretationes aperuit.

Amazones securim, quæ propterea Amazonia & Penthesilæa dicitur, & Thermodontia, quod Amazonia ad Thermodontem fluvium habitaverint. *Hor. l. 4. Carm. Amazones securi dextras obarmet. Ovid. l. 4. de Ponto, Nec tibi Amazonia est pro me sumenda securis.*

Anacharsis folles, anchoram, bidentem, figuli rotam invenit.

Anagallis puella ludum pilæ primum omnium docuit

Anaximander Milesius horologium & sphæram invenit.

Anaximenes umbrarum rationem ostendit.

Ancus Martius salinas monstravit.

Ancus Ægyptius usum clibanorum, in quibus panes coquerentur, edocuit.

Apollo medicinam apud Græcos, *teste Ovid. l. 1. Met.* primus omnium reperit. *Sic enim loquitur, Inventum medicina meum est, opifexque per orbem Dicor, & herbarum subjecta potentia nobis.* Secundum Hebræos Adamus eam divino lumine sapientiam adeptus est. Secundum veteres autem, Apis, Ægyptiorum Rex reperit. Hanc porro subinde locupletavit, hominibusque tradidit Æsculapius, ab Apolline patre institutus, perfecitque demum Hippocrates ab Æsculapio patre genitus, qui tres auctores totidem medicinæ hæreses, sive sectas invenere: quarum prima dicta fuit Methodica, quæ rationem artis, & remedia per compendia sectabatur, ab Apolline inventa. Secunda Empirica, quæ solis experimentis sanabat, ab Æsculapio reperta: quem complures emortuos ad vitam revocasse ajunt, quamobrem illum ictu fulminis à Iove interfectum esse fabulantur. Tertia Logica, hoc est, dogmatica, seu rationalis, quæ naturæ rationem scrutatur, morborumque causas inquirit, ab Hippocrate comperta: quem tandem Galenus annis post sexcentis sequutus est: qui in primis adeò apposita medendi decreta condidit, ut sibi parem non habeat, anteriorem verò neminem: hic enim nihil intentatum expertumque relinquens, orbem universum ita in sese circumegit, ut reliqui omnes impudenda insania damnarentur, ac publicam salutem decoquere viderentur, si quid sine Hippocratis atque Galeni auctoritate agere vellent.

Apollodorus pictor umbrarum imitationé aperuit.

Ar-

Archilochus Iambicum carmen primum invenit. *de quo Horatius in arte poetica, Archilochum proprio rabies armavit jambo.*

Architas crepitaculum invenit.

Argeus agrorum ſtercorationem edocuit.

Ariſteus Rex Arcadiæ apum & mellis uſum primus edocuit. *Vergil. lib. Georg.*

Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri Pandere, &c. Ovid. Inventum mellis Baccho tribuit. *lib. 3. Faſtorum: Liba Deo fiunt, ſuccis quia dulcibus idem Gaudet, & a Baccho mella reperta ferunt.* Reperit etiam Ariſteus lactis coagulum.

Artaxerxes Longimanus legem venationis primus omnium præſcripſit.

Artemon Clazomenius teſtudines monſtravit.

Aſclepiades medicus lectos penſiles primus omnium fecit.

Aſinius Pollio bibliothecam primus omnium apud Romanos inſtruxit.

Atracius artem magicam in Thracia reperit.

Atreus Solis eclipſin primus oſtendit.

Attalus tapetes, qui propterea dicuntur Attalici.

Bacchus diadema, triumphos, & vinum reperit. *Ovid. lib. 15. Metamorph. Victa racemifero lyncas dedit India Baccho.*

Belgæ eſſeda vehicula invenerunt, *Virgil. libr. 3. Æneid. Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.*

Belus ſcientiam ſyderalem edocuit.

Bizes Naxius tegulas primus omnium confecit.

Boëtis artem ſutrinam oſtendit.

Cadmus lapidicinas, auri & metallorum conflaturam invenit. Item ſolutam orationem primus compoſuit.

Calixtus Pontif. jejunia quatuor temporum primus omnium inſtituit.

Callias Athenienſis minium reperit.

Capaneus ſcalas.

Cares ocreas & criſtas.

Ce-

Cecrops conjugium apud Athenienses primus omnium instituit. Item oppidum construxit, simulachra erexit.

Centauri, equestrem pugnam.

Ceres cultum terræ & fruges. *Verg. lib. 1. Georg. Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit, &c.*

Chaldæi dierum observationem.

Chalybes ferrum invenerunt.

Chiron artem herbariam.

Chus filius Cham idololatriam.

Cinyras tegulas.

Claudius Centimanus R. literam.

Cleanthes, vel secundum alios, Ægyptii, picturam.

Closter fusos.

Cn. Marrius, Nemora tonsilia.

Combe puella, Æsopi filia, armaturam æneam.

Copæ populi remum.

Corax & Ctesias Siculi, artem & præcepta Rhethoricæ.

Corses primus barbam sibi rasit Alexandri seculo.

Cottalus Siculus libare pocula.

Crassus coronas argenteas.

Cretes Scorpionem instrumentum bellicum.

Ctesibius hydriaticas machinas.

Cyclopes ferrariam fabricam atque turres invenerunt,

Dædalus fabricam lignariam, asciam & perpendiculum, itemque malum navis reperit.

Damon Atheniensis remissam harmoniam. Clonas elegiographus tibicinicas regulas, & concentus. Terpander citharœdicas. Polymnestus Colophonius, carmina heroica: secundum alios Phemonoe, ut aliis placet, Delphici, in honorem Apollinis, post interfectum Pythonem, *Sabel. Heroica carmina Phœbo, Delphica post casum cecinit Pythona juventus.* Olympius Phryx legem tibialem. Hyagnis tibiam lugubrem.

Danaus puteos.

Da-

Daphnis paſtor carmen Bucolicum.
Darius tributa.
Deliaci gallinas ſaginare edocuerunt.
Diades miles Alexandri regis Macedonum, turres ambulatorias invenit.
Dibutades plaſticen.
Dipœnus ſculpturam marmoris.
Dithyrambus Thebanus, verſus Dithyrambicos.
Empedocles artem oratoriam invenit.
Endymion curſum Lunæ edocuit.
Epæus arietem.
Epimetheus ſtatuam ex luto primus omnium confecit.
Gargarias mellis uſum apud Hiſpanos.
Glaucus ferruminationem reperit.
Græci trochum invenerunt.
Gregorius pontifex Max. optimus ſe ſervum ſervorum Dei appellavit.
Hanno Carthagienſis leonum manſuefactionem edocuit.
Herculespurpuram invenit. *Politianus in Ruſt. Aut bis in Herculea Mileſia vellera concha Verſantur.*
Hetruſci prætextas veſtes.
Hortenſius pavones occidere primus omnium auſus eſt.
Hoſtilius Rex latum clavum genus veſtimenti reperit.
Iaſon & Typhis navim, ſecundum Eccleſiaſticos Noë. *Ovid. lib. 1. Metam.*
Primaque ratis molitor Iaſon. Tibullus hoc inventum Tyriis adſcribit dicens, Prima ratem ventis credere docta Tyros.
Ibycus Rhegynus ſambucam.
Icarus vela.
Idæi Phryges acu veſtesfacere. Aurum Attalus intexere, Alexandrini colores pictura intexere, Galli ſcutulis dividere.
Iphitus Olympiadem.
Lacedæmonii gladium, galeam, haſtam.
Libyci ſcapham invenerunt.

De

DeLiterarum inventoribus reperti sunt sequentes versus admodum vetusti, quos Crinitus ait se legisse in bibliotheca Septemana.

Moyses primus Hebraicas
Literas exaravit mente sagaci, Phœnices
Atticas condiderunt.
Quas Latini scriptitamus,
Edidit Nicostrata,
Abraham Syras, & idem
Reperit Chaldaicas.
Isis arte non minore
Protulit Ægyptias.
Gulfila prompsit Cetarum,
Quas videmus ultimas.

Lycaon bellorum inducias, item Lycea.

Lycurgus munus humandi.

Lydi lanas inficere. Item ludum tesserarum.

M Lælius aviaria primus omnium instituit. Maris Thessalus primus omnium equum ascendere ausus est.

Melissus Cretensis, deorum sacrificium instituit.

Mercurius lyram invenit. *Stat. in Sylvis Vocalis citharæ repertor Arcas.* Idem quoque moly herbam reperit, Hercules heracleon herbam, Mercurius parthenion, Achilles achillaon, Melampus melampodion, Teucer teucrion, Gentius Rex gentianam, Lysimachus lysimachiam, Juba Rex euphorbium, Scythæ scythicam, Thraces iscemonem, Vetones betonicam, Servilius Democrates hiberidem, hirundines chelidoniam, Canes canariam, cervi dictamnum, Cervæ elaphoboscum, Sardovia peucedanum herbas.

Meson Comicus, personam primus introduxit.

Minerva olivam. *Vergil. lib. 1. Georg. Adsis ô Tegeæ favent, oleaque Minerva Inventrix.*

Musis quædam disciplinarum inventa attribuuntur, ut Clio fertur historias invenisse, Melpomene tragœdias, Thalia comœdias, Euterpe tibias, Terpsichore psalterium. Erato Geometriam,

Calliope literas, Vrania Astrologiam, Polyhymnia Rhetoricam.
Mydias Messenis loricam invenit.
Nero aquæ decoctionem ostendit.
Numa deorum cultum apud Rom. primus omnium, ut Plutarchus in ejus vita testatur, instituit.
Palamedes in bello Trojano ordinem exercitus, signi dationem & vigilias instituit.
Palamedes Nauplius ordinem literarum edocuit.
Pan invenit fistulam. *Verg. in Bucol. Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.*
Paulus Eremita, solitudinem Eremeticam invenit.
Pelasgus tuguria extruxit primus.
Perillus taurum æneum, qui propterea dicitur Perillæus. *Ovid. ipse Perillæo Phalaris permisit in ære Edere mugitus, & bovis ore queri.* Is verò â Phalaride propter inventionem suam crudelem combustus est. *Ovid. in Ibin. Aere Perillæo veros imitere juvencos. Ad formam tauri conveniente sono. Idem lib. 4. De arte amandi, Et Phalaris tauro violenti membra Perilli Torruit, infœlix imbuit auctor opus. Idem in Tristibus Perillum primo, deinde Phalarem sic induxit loquentes; Vt munus munere penses, Da precor ingenio munera digna meo. Dixerat & Phalaris pœnæ mirandæ repertor, Ipse tuum præsens imbue dixit opus. Claudianus lib. 1. in Eutropium, Sic opifex tauri, tormentorumque repertor, Qui funesta novo fabricaverat æra dolori, Primus inexpertum Siculo cogente tyranno, Sensit opus, docuitque suum mugire juvencum.* Sed Phalaris postea tyrannus eodem postea tauro inclusus, & crematus est, quo alios primus suffocaverat. *Ovid. in Ibin. Vtque ferox Phalaris linguæ prius ense resecta, More boves Paphio clausus in ære gemas.*
Persæ unguenta invenerunt.
Phœlon nummum & mensuras.
Phemonœ carmen hexametrum. *Politianus, Et Delphica longos Phemonœ commenta pedes.*
Phœnices balistam & fundam.

Phry-

Phryges vehiculum quadrirotarum & bigas.
Pilumnus Jovis filius, & Dauni pater, pinsendi frumenti usum docuit.
Piseus venabula.
Pollux palæstram ad quod allusit, Statius *libr. 2. Syl. Sive catenatis curvatus membra palæstris Staret Amiclæa conceptum matre putares.*
Prætus & Acritus clypeos, *auctore Plinio.*
Pyxodorus usum marmoris edocuit.
Pyseus & Pyrrhæus æneam tubam invenerunt.
Rhadamanthus Assyrias literas. Anubis & Mennon Ægyptias: Phœnices Græcas: Carmenta Evandri mater Latinas.
Rhœcus & Theodorus Samii artem æris fundendi & conflandi statuas docuerunt.
Rhodii celocem navem invenerunt.
Sarmenes primus de equitatu scripsit.
Servius Rex æs signare docuit:
Sidonius mensuras & pondera regnante apud Solymos Hieroboam.
Simonides Cous artem memorandi docuit.
Sinon Græcus speculum.
Sp. Carbilius Grammaticus G. literarum invenit.
Syri catapultam invenerunt.
Tages artem aruspicinam invenit.
Talus puer serram. *Ovid. lib. 8. Metamorph. Ferroque incidit acute Perpetuos dentes, & serræ reperit usum Primus.*
Thon apud Ægyptios medicinam reperit.
Thrason muros urbium.
Theut numeros, supputationem, geometriam, talorum & alearum lusus.
Tregillus quadrigam in Græcia invenit.
Tyrrhenus hastam vel tarem & pilum.
Zoroastres artem magicam reperit, *Strozo pater, Nec Zoroastreas artes magicive requiram, Carminis auxilium.*

POLY-

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS

DE

INVENTORIBVS RERUM

LIBER PRIMVS.

De Prima deorum origine, & unde Deus dictus.

CAPUT I.

CUM terrestres olim dæmones, hoc est, aërii sive inferni spiritus, quos sacri auctores hujus mundi principes appellant, per simulachra mortalibus hominibus dicata, divinationes exercerent, & maleficis artibus sese modò bonos dæmones, modò deos cœlestes, ac nunc heroum animas, nunc alios atq; alios consingerent, tantum errorum humanis pectoribus effuderunt, ut brevi tempore bonæ partis hominum mentes à cultu veri Dei prorsum averterint. Nec per hoc tibi mirum videatur, malos dæmones suscipere personam deorum;

rum: quandoquidem ipſe ſatanas, velut Paulus apoſtolus *cap.* 11. *Epiſtolæ poſterioris ad Corinthios* ait, transfiguratur in angelum lucis, hoc eſt, Dei, qui lux eſt. Quare apoſtoli, *ut eſt apud Matthæum euangeliſtam cap.* 14. cum in navi eſſent, adverſa tempeſtate in alto jactata, & Ieſus ſuper mare ambulans ad eos iret, turbati ſunt, arbitrantes ſpectrum eſſe: & licet ſit illis ipſis locutus, Petrus tamen viſum videre ſe animo ducens, haud prius Chriſtum eſſe credidit, quàm experimento cognovit, qui ejus juſſu ſuper aquam itidem ambulavit: adeò fallacias dæmonum uſitato more factas timebant. Ad rem redeo. Et quia ſpiritus erant tenues, ſibi geniorum nomen aſſumebant, quòd genios ſingulis binos attribuit antiquitas, qui dæmones quoque vocantur, nec hominibus modò, verum etiam locis & ædibus, quorum alter nobis perniciem moliretur, alter prodeſſe ſtuderet. De hoc bono cuſtode non eſt quod ambigatur, quando *teſte Matth. cap.* 18. Chriſtus docet, nos in angelorum tutela eſſe, dicens: Dico enim vobis, quòd angeli eorum in cœlis ſemper vident faciem patris mei. Hunc locum divus Hieronymus ita explanat: Magna dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu, in cuſtodiam ſui, angelum delegatum. Item hi dæmones oſtiatim domos occupabant, facileque inſinuabant ſe corporibus hominum, & occultè in viſceribus operti, valetudinem corrumpebant, morbos citabant, animos ſomniis territabant, ac his malis cogebant mortales ad ſua decurrere auxilia, petereque ſuppliciter reſponſa, quibus ſemper ambiguos deditâ operâ addebant exitus, ne ſuam patefacerent ignorantiam. Sed hæc nocendi tela poſtremò illis adempta fuêre, prout fuſius explicabitur, cùm de noſtræ Chriſtianæ religionis principio, & inſtitutis diſſeretur. Per hæc igitur maleficia dii putabantur, ita ut alii alios, ſicut inferius docebimus, & deos nuncuparent, & ſumma religione colerent. Sic opinio de multitudine deorum,

rum, cùm à ſimulachris ad inviſibiles ſpiritus cogitatio raperet, uti vera, uſque eò crevit, ut major propè cœlitum populus, quàm mortalium haberi cœperit. Vnde poſt innumerabiles philoſophorum de diis undique ſententiæ confluxerunt, qui ſeſe abjectis omnibus publicis atque privatis actionibus, quærendæ ac inveſtigandæ veritatis gratiâ, ad doctrinæ ſtudium contulerunt. Thales enim Mileſius, qui primus (*teſte M. Tullio, in primo de natura deorum volumine*) de talibus rebus quæſivit, Aquam eſſe dixit, à qua nata ſint omnia, Deum autem eſſe mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit. Pythagoras definivit Deum eſſe animum per naturam rerum omnem intentum, & commeantem: ex quo omnia quæ naſcerentur animalia, vitam capere. Cleanthes & Anaximenes aërem Deum ſtatuerunt. *Vergilius in ſecundo Georgicorum*,

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther,
Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit magno commiſtus corpore fœtus.

Anaxagoras Deum eſſe cenſuit infinitam mentem, quæ per ſe ipſam moveretur. Antiſthenes dixit, multos quidem eſſe deos populares, unum tamen naturalem ſummæ totius artificem. Chryſippus naturalem vim divinâ ratione præditam, interdum divinam neceſſitatem Deum vocat. At Zeno divinam naturalemque legem. Xenocrates verò octo deos eſſe putavit. Quidam autem deos eſſe, aut ſibi minimè conſtare dixerunt, aut prorſus ſuſtulerunt. Nam Protagoras ſeſe negavit omnino de diis quid liqueret, ſcire, id eſt, an aliqua eſſet Divinitas nec ne: propterqnod Athenienſes eum ſuis finibus exterminarunt. Diagoras verò Atheos, item Cyrenaicus Theodorus, nullum eſſe omnino Deum exiſtimarunt. Epicurus Deum quidem eſſe dixit, ſed nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, nihil curantem. Lucretius.

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Item Vergilius in Damone,

Nec curare Deum credis mortalia quenquam?

Quare non temerè, Cicero *in extremo primo libro de Natura deorum* ait: Si talis est Deus, ut nullâ gratiâ, nulla hominum charitate teneatur, valeat, &c. Quo fit, ut nihil ab Epicuro absurdius dici possit: si is enim talis est, ut ait, non utique Deus appellandus est, sed immane monstrum: quapropter ex animis hominum radicitus religionem extraxit. Anaximandri autem, *sicut testis est M. Tullius*, opinio est, nativos esse deos longis intervallis orientes occidentesque. De hujusmodi igitur deorum origine, eatenus nobis edisserendum est, quoad ad ipsam veritatem veniamus. Ægyptii apud se deorum genus primum extitisse gloriantur, utpote qui (sicut infrà ostendemus) primi omnium, *teste Diodoro Siculo, libro suarum historiarum primo*, geniti, duos esse eos, & eos æternos, arbitrati sunt, Solem, & Lunam: & illum quidem Osirim, hanc Isim, certa nominis ratione appellarunt. Verùm Lactantius *in primo Divinarum institut. volumine*, Saturnum omnium deorum parentem vocat, quòd, *auctore Ennio in sacra historia*, ex Ope Iovem, Iunonem, Neptunum, Plutonem, & Glaucam filios suscepisset, qui cùm de mortalibus plurimum essent bene meriti, dii habiti sunt. Sed multi deniq; sunt deorum ortus, cùm singuli populi, ut Perseus Zenonis auditor ait, eos à quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa, vel gentis & urbis conditores, vel fœminas castitate insignes, seu viros fortissimos, etsi mortali genitos, in numero deorum habuerint, ut Ægypti Isim, Mauri Iubam, Afri Neptunum, Macedones Gabyrum, Persæ Mithram, Rhodii & Massagetæ Solem, Pœni Vranium, Latini Faunum, Sabini Sabum, Romani Quirinum, Athenæ Minervam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Delphos Apollinem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Cretenses Iovem, Armenii Anaitidem, Babylonii & Assyrii Belum, Berecyntes Rheam, & alii alios denique ex hominibus,

bus, & quod dictu post homines natos valdè pudendum ac importunissimum est, ex animalibus deos fecerint, sibique constituerint. Hinc Græci, *teste Herodoto in primo*, nō temerè sentiebant deos ex hominibus esse ortos. Quare esset admodum difficile, deorum originem definire, cùm dii ipsi præsertim vanissimi, nullumque eorum genus non mortale fuerit, quandoquidem illi fugas, mortes, & vulnera perpessi sunt. Quanto igitur rectius est, eò oculos & orationem tendere, ubi veri Dei sedes est? quem purâ, integrâ incorruptâ & mente & voce venerari debemus. Quanquam de Deo loqui, & vera dicere, ut sapientes ajunt periculosum est, id quoniam oculi intueri nequeunt, cùm siquidem accessu lucis & fulgore aspectus mortalis, qui nobis divino munere tributus est prorsus amittitur: neque animo, neque ulla mentis acie concipi potest, ut probè admodum Simonides poëta sapientissimus docuit: namque cùm ab eo, *auctore M. Tullio*, tyrannus Hiero quæsisset, quid aut qualis esset Deus, deliberandi caussâ sibi unum diem postulavit: cùm idem ex eo postridie quæreret, biduum petivit: cùm sæpius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero quæreret, cur ita faceret, quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Id quod si fecissent philosophi, qui more Andabatarum in tenebris versantes, tot deliramenta commentati sunt, profectò Deum creatorem suum tam impiis sententiis non offendissent. Satius enim probe est vera ignorare quàm falsa docere. Semper itaque Deus est unus, qui *teste Macrobio*, vices temporum nesciens, in uno semper quod adest, consistit ævo, & rerum omnium principium nominatur, qui apud Esaiam ait: Ego sum Deus, ante me non fuit alius, & post me non erit: cujus, ut Cicero *libro Tusculanarum primo* inquit, nulla est origo, dicente Mose, in principio creavit Deus cœlum & terram. Et divus Hieronymus *epistola quarta ad Damasum scribens*, ait: Vna est Dei

ſola natura, quæ vera eſt: ad id enim quod ſubſiſtit, non habet aliunde, ſed ſuum eſt. Deinde & ſubdit: Deus ſolus qui æternus eſt, hoc eſt, qui exordium non habet, eſſentiæ verè nomen tenet, &c. De quo Vergilius, tametſi longè fuit à veritate, natura tamen ducente, ita *libro ſexto Æneidos* ceciniſſe videtur:

Principio cœlum ac terras campoſque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Et Ovidius in primo Metamorphoſeos,

Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Atque reliqua. Et Plato quoque, qui omnium ſapientiſſimus judicatur, unum Deum nominat, & ab eo hunc mundum eſſe factum confirmat: quem licet nobis, ut poëtis, in vocandi mos non ſit, hoc tamen de primis rerum inventoribus opus orſis proſperos ſucceſſus præſtet, omnibus oramus precibus, quando Deum dictum putant, quòd omnia dat commoda hominibus: licet alii nominatum Deum velint, ex verbo græco θεὸς, quod Deum ſignificat, ſive quòd ei nihil deſit, vel ἀπὸ τοῦ θεάομαι, quod eſt video, ſpeculor: aut ἀπὸ τοῦ δέος, quod dicitur timor. Vtrumque divus Ambroſius probat, ſcribens: Deus dicitur, quòd ſpectet omnia, & timeatur à cunctis.

CAP. II.

De initiis rerum.

Etſi noſtri operis exordium eſſe videbatur, ut primùm de rerum initiis diſſererem, deinde verò, ut deorum originem traderem, qui ab iiſdem principiis, ut oſtendimus, ortum habent: veri tamen Dei religio me movit fecitque, ut ab eo qui ante omnia eſt, hoc opus inchoare maluerim. Hoc igitur loco aliquanto rationabilius philoſophorum de

de rerum primordiis sententias, donec ad veritatem me sensim insinuavero, percurremus. Thales itaque Milesius unus ex septem sapientibus, Aquam (sicut suprà demonstravimus) dixit esse initium rerum. Deumque esse eam mentem, quæ ex aqua cuncta gigneret. Contrà Hippasus Metapontinus, & Heraclitus Ephesius, qui propter obscuritatem scripturæ, *teste divo Hieronymo contra Iovinianum*, à Græcis σκοτεινὸς, id est, tenebricosus est appellatus omnia igne procreari censuerunt. Empedocles verò ex quatuor elementis. Hinc Lucretius,

Ex imbri, terra, atque anima nascuntur, & igne.

Anaximenes principium Aëra opinatur. Metrodorus Chius sempiternum esse universum dicit. Epicurus autem, qui ex Democriti fontibus suos hortos irrigavit, ponit duo principia, Corpus & Inane: omne enim quod est, aut continet, aut continetur. Corpus vult esse atomos, id est, quasdam minutissimas partes, quæ τομὴν id est, sectionem non recipiant. Vnde atomi dictæ sunt, quas infusis per fenestram solaribus radiis, videmus. Inane verò dicit spacium, in quo sunt atomi. Ex his principiis quatuor ignem, aërem, aquam terram vult creari, & ex illis cætera. Ex quo Maro in Sileno ait:

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Seminaterrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis
Omnia, & ipsi teneo mundi concreverit orbis.

De philosophorum sententiis hæc dicta sint: ea nunc quæ sacris continentur literis, prodamus, ne rationis aut veritatis expertes esse videamur. Deus igitur ab initio, uti Moses testatur, & ex eo Iosephus *in primo Antiquitatum Iudaicarum* plenissimè edocet, ex nihilo cuncta fecit. Ioannes quoque Euangelista: Omnia per ipsum facta sunt. Id quod Lactantius Firmianus *lib. Divinarum institut.* 2. perspicuè demonstrat, scribens: Nemo quærat ex quibus ista materiis, tam magna, tam mirifica

opera Deus fecerit, omnia enim fecit ex nihilo. Et *alibi:* Deus autem facit ex eo quod non eſt. Et *in lib. de ira Dei*: Vnus eſt igitur, inquit, princeps & origo rerum Deus. Et divus Hieron. Quis dubitat Deum omnium creatorem? Idem Plato *in Timæo* ſenſit & docuit. Atque tale rerum denique omnium verum principium fuit, unde geniti homines multa, quæ ad uſum vitæ pertinent, deinde adinvenerunt. De quibus cùm ego ſcripturus ſim, operæ precium me feciſſe duco, primùm rerum originem prodidiſſe, ut intelligeretur, unde materia orta eſſet, ex qua homines, qui ex eo quod eſt faciunt, aliquid effinxerint.

CAP. III.

De primo hominum ortu, & linguarum varietatis origine. an Romanis lingua una eademque Latina communis fuerit, nec ne: atque ibidem de prima gentium diviſione.

PRima hominum origo, ut teſtis eſt Diodorus, apud præſtantiſſimos viros, qui de natura rerum tradiderunt, duplex fertur, quidam enim ingenitum mundum & incorruptibilem, & genus hominum ſine ullo ortus principio, ab æterno fuiſſe opinati ſunt. Cujus ſententiæ, teſte Cenſorino, fuerunt Pythagoras Samius, Architas Tarentinus, Plato Athenienſis, Xenocrates, Ariſtoteles Stagirites: multique alii Peripatetici idem ſenſerunt, dicentes, omnium, quæ in ſempiterno iſto mundo fuerunt, & futura ſunt, principium fuiſſe nullum, ſed orbem eſſe quendam generantium naſcentiumq; in quo uniuſcujuſque geniti initium ſimul & finis eſſe videatur. Quidam verò mundum genitum & corruptibilem arbitrati ſunt, & homines ortus initium

initium tempore eſſe conſecutos. Quapropter Ægyptii apud ſe à principio primos homines genitos eſſe ferunt, cùm propter ſoli felicitatem, aërisq; temperiem, tum propter Nilum, qui multa ob limi ubertatem generet, & ſuapte naturâ nutriat. Nam *eodem Diodoro auctore*, in Thebaidis agro mures gignuntur, qua ex re multum ſtupent homines, cùm priorem quorundam partem pectoretenus animatam moveri in limo videant, poſteriore nondum inchoatâ, ſed informi. Verùm Pſammeticho regnum adepto cùm inceſſiſſet cupiditas dignoſcendi qui revera primi hominum extitiſſent, ex eo tempore didicerunt, Phrygas primos fuiſſe, ſe verò ſecundos. Pſammetichus enim *veluti libro ſecundo teſtatur Herodotus*, cùm haud aliter deprehendere poſſet, duos pueros recens natos inter pecora educandos paſtori tradidit, jubens neminem coram eis vocem edere, ne alicujus ſermonem perdiſcerent, ut qualis eſſet prima vox, quæ erumperet, intelligeretur. Pueri itaque biennio pòſt paſſa januâ, (intus enim à capris nutriebantur) ambo porrectis paſtori manibus βεκὸς, id eſt, Becus, clamitarunt, quo quidem verbo Phrygas conſtat panem appellare. Tali igitur modo, Phrygas primos omnium natos compertum eſt. Cæterum magna diu inter Ægyptios & Scytas, *auctore Iuſtino libro ſecundo, de generis antiquitate*, contentio fuit, in quo certamine ſuperatis Ægyptiis, Scythæ antiquiores viſi ſunt. Æthiopes itidem ferunt primos hominum omnium creatos eſſe, & ejus rei conjecturam faciunt, quòd non aliunde homines in eam regionem acceſſerint, ſed in ipſa geniti meritò indigetes omnium conſenſu appellentur: de quibus Diodorus *libro quarto* ita diſſerit: Et quidem ſimile veri eſt, eos qui ſub meridiem habitant, primos è terra fuiſſe homines genitos: nam ſolis calore terram, quæ humida eſt, arefaciente, atque omnibus vitam dante, decens fuit locum ſoli propinquiorem primo naturam animantium tuliſſe. Hinc Anaximander Mileſius ex

aqua terraque calefactis homines exortos esse tradit. Empedocles ferè idem confirmat: ait enim, membra singula ex terra quasi prægnante passim edita, deinde coisse, & effecisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permistam. Democritus Abderites, ex aqua limoque primùm homines creatos esse dicit. Zeno autem Citicus principium humano generi ex novo mundo constitutum putavit, primosque homines ex solo adminiculo divini ignis, id est, Dei providentiâ genitos. Poëtæ verò fingunt homines primùm aut Promethei molli luto esse formatos, aut Deucalionis Pyrrhæque ex duris lapidibus natos. Vergilius,

--- Quò tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati durum genus.

Verùm ne hujusmodi ineptias referendo, probare videamur: ea quæ sacris continentur literis, ac longè veriora sunt, aperiamus. Primus hominum ortus apud Iudæos fuit. Deus enim divûm pater atque hominum Rex, *ut Poeta ait*, perfecto mundo (*auctore Iosepho in primo Antiquitatum volumine, ut etiam in veteri est instrumento.*) Adam primum omnium ex limo hominem fecit, dicente etiam Ovidio:

Natus homo est, sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, &c.

& divo Hieronymo *Epistola* 49. Fabricatur homo de limo. *Et alibi:* Deus nos ad imaginem sui tales condidit. Quare Lactantius *in 6.* scienter hominem Dei simulacrum appellat. Item *de opificio Dei:* Vas est, inquit, quodammodo fictile, quo animus, id est, homo ipse verus continetur, & quidem non à Prometheo fictum, ut poëtæ loquuntur, sed à summo illo rerum conditore & artifice Deo. Et Cicero hoc idem tradidit, quamvis expers cœlestium literarum, *in primo de Legibus* sic scribens: Hoc animal providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilii,

ſilii, quem vocamus hominem, præclara quadam conditione generatum eſſe à ſummo Deo: ſolus enim eſt, ex tot animantium generibus atque naturis, particeps rationis & cogitationis, cùm cætera ſint omnia expertia. Adam itaque primus à Deo creatus, poſtquàm illius mandatum fregit, uti divo Hieronymo placet, ducta in matrimonium Eva, totius futuri generis auctor fuit. Idem Hieronymus: Duos homines ab exordio fecit Deus ex quibus totius humani generis ſylva deſcendit. Ita deinceps homines tanquam omnis rei expertes, nulloque ſubſidio fulti duram agebant vitam, ſed paulatim, quemadmodum Vergilius ait, varias meditando extuderunt artes: nam multarum rerum notitiâ perceptâ, neceſſitare compulſi, brevi tempore cæteras vitæ hominum commoditates adinvenerunt. Tunc igitur variæ venere artes, quando, ſicut idem poëta canit,

----Labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.

Cæterum cùm Deus, ut docuimus, hominem fecerit, illique in ore linguam incluſerit, quæ ſola animi interpres, vocem motibus variis in verba diſtinguit, non immeritò quiſpiam mirabitur, unde tanta homini ſermonis varietas innata ſit, ut quot orbis regiones ſunt, totidem hominum linguæ ſint. Cujus rei originem non prætereundam putavi. Cùm enim Nemroth filius Cham, filii Noe, poſt diluvium homines à Dei timore, aquarum vim formidantes, avocare conaretur, ſpem ſuam in propria virtute ponendam ratus, turrim, velut alibi appoſitè dicemus, altiſſimam ædificandam ſuadebat, quam aquæ ſuperare non poſſent. Iis itaque jam in cœpto opere ita inſanientibus Deus linguam diviſit, ut per multas abſonaſque voces, intelligentiâ inter ſe carerent. Hæc igitur tot linguarum, quibus etiam nunc homines utuntur, varietatis origo eſt: *auctor Ioſephus in primo Antiquitatum.* At hîc non abs re videtur eſſe, ut aliquid dicatur de anti-

qua

qua inter doctos controversia, quærentes, utrum Romani generatim latinè loquuti sint, an duplicem habuerint linguam, quemadmodum nos & Græci ac aliæ gentes ad hodiernum diem habemus, qui alteram vulgarem & vernaculam, alteram Latinam & Atticam appellamus. Et ne in re meo judicio perspicua laboremus, eam ex Cicerone, teste locupletissimo, planam faciemus: is enim *in libro tertio de Oratore*, ait, certam fuisse Romani generis urbisq; propriam vocem: idq; probat exemplo Læliæ mulieris, quæ ita loqueretur, ut qui eam audiret, sibi Plautum aut Nevium audire videretur. Sed ut ne quispiam putaret, Læliam alteram linguam didicisse, id est, Latinam, altèram domi ab ineunte patrio sermone imbibisse, paulo inferius inquit: Nemo enim unquam est oratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus: si aliter, irridebant. Item *de perfecto oratore*: In versu quidem theatra tota exclamant, si fuerit una syllaba aut brevior aut longior. Et *lib.1. Tuscul.* Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ & pueri, movetur audiens tam grande carmen. Hæc ille. Ex quo satis patet, unam linguam, & eam quidem Latinam, omnibus communem fuisse quando pueri & mulierculæ latinè sciebant. Verùm ille erat literarum peritus, qui verborum delectum habere, ac eum recto aurium judicio ponderare scivisset; id quod sine literis fieri non poterat: nam omnes Romanos latinè locutos, non item literas scisse, ex ejusdem quoque testimonio liquet, qui *in Bruto* T. Pomponium Atticum ita loquentem facit: Vides elocutionem emendatam Latinam, cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Et subjicit: T. Flaminium qui cum Q. Metello Consul fuit, pueri vidimus, existimabatur bene latinè, literas nesciebat. Est igitur quisquam, qui, si ista consideraverit à principe latinitatis dicta, possit suspicari perinde Romanis non unam fuisse linguam ac nobis est? Namque ut apud Romanos

illi

illi minus purè & ornatè loquebantur, qui extra urbem vixissent: ita apud Latinos, partim barbaries à feris populis qui Italiam aliquando occuparant, profecta, partim vetustas sermonem domesticum jampridem infuscaverat. Ad prima redeo. Idem Iosephus inde quoque factum prodit, ut post ejusmodi linguarum discrimen, ex Noe pronepotibus, & ex iis qui ab illis orti sunt, inter se quamprimùm divisi, alii alias terrarum oras velut in colonias profecti occuparint: atque ita secutum, ut non solùm gentes populique quorum conditores fuissent, ab eorum sint nominibus appellati, sed pleræque etiam urbes inde nominatæ. Cæterum Græci postea barbaram vocem abhorrentes, aut illa ex integro, ut idem ait, immutarunt, aut magna ex parte inversa, ut à prisca voce multum discreparint, effecerunt. Probat tamen adhuc quædem durare, quæ veteri opinioni consentiant, id est, in Phœnicia Tyrum, Tharsum in Cilicia, Cappadoces, Paphlagonas, Pamphylios, Phryges, Palæstinos, Cilices, Sabæos, Syros, & ad meridiem Ægyptios, Lybes & Mauros. Adjicit etiam Medos, Armenios, & Iberos, quæ sanè nomina sunt ab ipsarum gentium conditoribus, qui iidem & Hebræi fuerunt, & ab Noe prognati. Eusebius etiam docet idem, *ita Chronicorum libro scribens*: Filii Noe, Sem, Cham & Iaphet. Filii Sem, Elam, unde Elamitæ: Assur, unde Assyrii: Arphaxad, unde Arabi: Lud, unde Lydi: Aram, unde Syrii. Aramei autem Syriacè dicuntur filii Aram: Filii Cham Chus, unde Æthiopes: Mestre, unde Ægyptii: Furfur, unde Æthiopum gens: Chanaan, Chananæi. Filii autem Chus, Saba, unde Sabæi dicti: Evilat, gens Evilea. Filius Iaphet Gomer, filius Gomer Asconez, unde gentes Gothicæ. Hæc ille. Sicut item æquum est credere, ab illis alias nationes profectas, quæ deinde orbem ipsum multitudine oppleverint.

CAP.

CAP. IV.

De origine conjugii. & vario apud gentes usu, & qui in propatulo pecudum more ccirent, ac queis liceret ante virum novam inire nuptam: & ibidem de divortii initio, ac qui in matrimonio veterum ritus.

Deus simul atque mundo cæterisque rebus summam manum imposuerat, ut Moses tradit, postremò hominem finxit, propter quem haud dubiè ipsum mundum, sicut M. Tullius *in 2. de Natura deorum* probè docet, cunctaque animalia fecerat. Vtrumque etiam testatur Ovidius *in primo Metamorphoseos* dicens:

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est.

Et Cicero *in primo libro de Legibus* ait: Nunc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit, & ornavit Deus. Et Iosephus: Deus hominem omnium dominum fecit. Plinius quoque: Principium jure tribuetur homini, cujus causa videtur cuncta alia genuisse natura. Etenim, uti eleganter idem Cicero inquit: Quis cœlum suspicit, nisi homo? quis solem, quis astra, quis opera Dei miratur, nisi homo? terrenorum item commodorum in quo est dominatus, nisi in homine? nam nos terram colimus, ex ea fructum capimus, nos navigamus mare, nos pisces, nos volatilia, nos quadrupedes in potestate habemus. Cuncta igitur propter hominem Deus fecit, cum usui hominum omnia cesserint. Proinde ad propagandum humanum genus, ut una non interiret ætate, necessum erat & fœminam formare,

& eam deinde viro, ne more ferarum degerent, sacris quibusdam connubii vinculis adjungere. Quare Deus (quæ finxerint fabulæ, postea subjiciam) Adam, *auctore Iosepho in primo Antiquitatum*, quem primum fecerat, hominem antequam (sicut quidam volunt) peccaret, confestim Evam ad ipsius hominis exemplar confictam, matrimonio copulavit, ut duo inter se permisti sexus propagare sobolem possent, & omnem terram multitudine opplere. Divus autem Hieronymus *in epistola ad Eustochium, de virginitate servanda*, id à Deo factum tradit, postquam Adam & Eva ejus mandatum sunt transgressi, sic scribens: Eva in paradiso virgo fuit, post pelliceas tunicas initium sumpsit nuptiarum. Itē in *libro contra Iovinianum*: Ac, inquit, de Adam quidem & Eva illud dicendum, quòd in paradiso ante offensam virgines fuerint, post peccatum & extra paradisum statim nuptiæ. Atque hæc vera conjugii origo. Cæterum antiquitas, *auctore Trogo* tradidit, Cecropem Atheniensium regem ante Deucalionis tempora matrimonium constituisse, propter quod hunc bifrontem prodidere. Verumenimvero haud unum omnes matrimonii fœdus faciebant, nec uno modo servabant: porrò Numidæ, Mauri, Ægyptii, Indi, Hebræi, Persæ, Garamantes, Parthi, Taxili, Nasamones, & Thraces, atque omnes penè barbari singuli pro opibus, quisque quàm plurimas uxores, alii denas, alii plures habebant. Scythæ, Agathyrsi, Britanni, Attici, promiscuas uxores & liberos ex Platonis republica communes habuere, & more pecudum lascivè coiere. Massagetæ singuli singulas ducebant uxores, sed communiter utebantur, uti apud Britannos etiam, *teste Cæsare*, fieri consuevit. Apud Arabes, qui felicem incolunt Arabiam, consuetudo erat, ut una omnibus consanguineis uxor esset: ex iis enim, *teste Strabone, lib. 16. Geographiæ*, qui primus ingrediebatur, posito pro foribus baculo (nam baculum ex more quisque gerebat, cum ea coibat, ipsa tamen

cum

cum natu grandiore noctes agebat. Quapropter omnes omnium erant fratres. Adulter apud eos capite damnabatur, qui ex eo deprehendebatur, quòd alîus generis esset. Hoc memoria dignum aliquando accidit. Erat enim cujusdam regis filia, mira quidem pulchritudine, cui quindecim erant fratres, qui ejus omnes æquè amore flagrabant, propterea alius sub alium continenter ad eam ingrediebatur. Illa autem assiduo coitu jam defessa, rem hujusmodi commentata est: fecit enim surculos, non utique fratrum surculis absimiles, ac statim ut quispiam exibat, surculum aliquem similem ante januam ponebat, quo fratres, qui deinceps sequebantur, surculum pro foribus fixum cernentes, eorumq; aliquem intus esse arbitrantes, ab ingressu arcerentur. Verùm cùm aliquando omnes in foro essent, unus ad fores accessit, & cùm baculum vidisset, suspicatus adulterum intus esse, (sciebat enim se omnes fratres in foro reliquisse) currens ad patrem, sororem stupri accusavit, sed cognita re, eam falsò criminari convictus est. Babylonii & Assyrii uxores ex publica auctione emebant, quod hodie apud Arabes ac Saracenos servatur. Cantabri uxoribus dotes dabant. Alii cum sanguine conjunctis coibant, præsertim cum matribus, & sororibus, quas etiam in matrimonium ducebant, ut Anthropophagi, Medi, Magi, & Æthiopum quidam, atque Arabes. Apud Nasamones & Augylas Libyæ populos moris erat, cùm quis primùm duxisset uxorem, ut sponsa prima nocte cum singulis convivis coiret, Veneris gratiâ, pòst perpetuò castitatem servaret. Adyrmachidæ Pœnorum populi, qui ad Ægyptum pertinent, *teste Herodoto lib. 9.* soliti erant virgines nupturas regi exhibere, qui, quam vellet primus vitiaret. Fuit idem mos apud Scotos, ut novam nuptam dominus loci ante virum comprimeret. Quod nempe institutum post homines Christianos natos turpissimum, Malcolmus tertius eorum Rex, Princeps optimus sustulit,
circiter

circiter annum salutis humanæ MXC. constituitque ut nubentes, pudicitiæ redimendæ causâ, locorum dominis nummum aureum penderent, id quod hodie etiam servatur. Lydorum filiæ eatenus vulgato corpore quæstum faciebant, quod sibi dotem comparassent, deinde nubebant. Alii demum sine conjugibus degere, ut quidam Thraces, qui Cristæ, id est, creatores vocantur: & Esseni, tertium apud Iudæos philosophorum genus. Ex his autem in propatulo pecudum more coucumbebant, Indi, Massagetæ, Nasamònes, & Anthropophagi. Sané hinc videre licet, quàm turpiter isti omnes libidini frena laxarent. Sed quid mirum est, gentes hujusmodi quæ lumine carebant, hoc est, Deum ignorabant, libidine flagrantes in omne nefas ruisse? nulloque discrimine, omne facinus, factu dictuve pudendum ac fœdum, edidisse? Nos igitur multo profectò iis feliciores sumus, quibus ipse Deus, teste Hieronymo contra Iovinianum, & ad Eustochium de Virginitate servanda, illud magnum matrimonii fœdus constituit, quod nunc homines Christiana religione imbuti, una duntaxat uxore contenti, longè mehercule! sanctius servant, atque venerantur, quàm olim Hebræi, qui tametsi primi à Deo id acceperunt, uxorum tamen multitudine (plures enim, ut diximus habebant) fœdè turpificabant Id tamen qua ratione apud illos factum aliquando fuerit, docebimus in 5. hujus operis volumine, cùm de re Christiana agetur: ibidemque declarabitur, quotus olim ac nunc propinquitatis gradus sit nubentibus interdictus. Sed domum revertamur. Romanorum quoque inviolatum prorsus matrimonium fuisset, si divortium non habuisset: quod licet in causa esset, quamobrem matronæ constantius pudicitiam tuerentur, id tamen non tam facilè religio sancta concedit: primus enim Spurius Carvilius, *Dionysio Halicarnasseo libro secundo, & Plutarcho in vita Romuli, auctoribus*, anno urbis conditæ DXXIII. M. Pomponio II. Papy-

Papyrio coss. cum uxore ſterilitatis cauſâ divortium fecit. Hinc ſanè cognoſcere licet, jam inde ab initio apud Romanos fœdus matrimonii ſanctiſſimum fuiſſe, quando tandiu inviolatum permanſit, & Sp. Carvilius, qui quanquam coram Cenſoribus juratus ſe matrimonium liberorum tantùm cauſâ colere, illud violarat, poſtea ob id facinus ſemper à populo malè audivit. Quod ex Moſis decretis tralatitium eſſe conſtat, qui primus divortii auctor fuit, *ut extat in Deuter. cap* 24. Moſes enim, videns, *auctore Hieron.* Iudæorum alios avaritiâ, alios moleſtiâ domeſticâ, alios libidine commotos, ſuas uxores injuriâ, & aliquando morte afficere, quò ſibi integrum foret novas ducere uxores aut ditiores, pulchriores, junioreſve, ut domeſticæ quieti conſuleret, facultatem illis dedit divortii faciendi cum prioribus uxoribus: ſed voluit ut vir daret uxori ita rejectæ libellum divortii, in quo, *teſte Ioſepho, lib. Iudaicæ antiq.* 4. in hanc fermè ſententiam inſcriptum eſſet: Promitto me non repetiturum te: quò ſic mulier poſſet cuivis rurſum nubere. Nec de ea re aliter eſt lege ſancitum ne fieret contra illud, Quod Deus copulavit, homo non ſeparet. Ac ita permiſſu Moſis, non juſſu, divortium primùm apud Iudæos factum conſtat. Teſtatur utrumque Chriſtus *apud Matth. cap.* 19.; Quod Deus copulavit, homo non ſeparet: & ſubjicit, Moſes ad duritiam cordis veſtri, permiſit vobis repudiare uxores veſtras, cæterum ab initio non fuit ſic. Ad duritiam dixit, quòd ſævitiam exercuerint in uxores, quas nimis ferum ac durum ſit non diligere. Iſtuc exin divortium minimè reſpuendum Chriſtus ſanxit, ſi ſtupri tantum cauſâ factum eſſet. Atque hæc de divortii Iudæorum Romanorumque primordio dicere habui, Sed differebant tamen, quòd apud Hebræos non erat mutuum divortii jus, ſed ſoli marito fas erat ab uxore diſcedere: contrà apud Romanos utrique licebat id facere. Sed age jam dicamus, qui in matrimonio

trimonio fuerint veterum ritus, quique adhuc durent. Apud Romanos, *teste Festo*, patrimi & matrimi pueri tres, id est qui patrem & matrem haberent, nubentem ducebant, unus qui facem ex alba spina præferret, (nam noctu, *ut ait Plutarchus in Problematis*, nubebant) duo qui sponsam tenerent: & ea fax vel Cereris honore præferebatur, ut quemadmodum Ceres mortales alit, quæ terræ mater, ac cunctarum frugum creatrix habetur, ita nova nupta, mater familiâs pôst facta, filios nutriret. Quod cùm alibi hodie, tum præcipuè in Anglia servatur, ut duo pueri velut paranymphi, id est, auspices, qui olim pro nuptiis celebrandis auspicia capiebant, nubentem ad templum, ubi ei & marito sacerdos benedicat, & inde domum duo viri deducant, & tertius loco facis, vasculum aureum vel argenteum præferat. Spiceâ item coronâ sponsa redemita caput, præsertim ruri, ducitur, vel manu gerit ipsam coronam: seu dum ingreditur domum, boni ominis causâ, super ejus caput jacitur triticum, quasi inde consecutura sit fœcunditas. Interim autem Talassii nomen sæpe invocabatur, velut virginitatis assertoris: quòd ei in raptu Sabinarum, virgo obtigisset: aut quòd matres familiâs sic operum & lanificii admonerentur, per Talassii vocem, qui dicitur Galathus ad id aptus. Inde factum quoque est, *auctore Plutarcho & Plinio*, ut sponsæ colum lanâ compram cum fuso secum ferrent; quod in Venetia regione Italiæ adhuc durat. Dabantur præterea, ante viri congressum, ignis & aqua attingenda, quòd iis elementis purgatio fieret, sicut alio loco dicetur, per hoc significando, castam ac puram futuram. Item sponsæ introductæ potio factitia porrigebatur degustanda. Ovidius in Fastis:

Nec pigeat tritum niveo cum lacte papaver
Sumere, & expressis mella liquata favis.
Cùm primum cupido Venus est deducta marito,
Hoc bibat; ex illo tempore nupta fuit.

Pro

Pro his omnibus nunc Romæ mel tantùm degustandum tradunt. Sic sponsa apud Anglos, postquàm benedixerit sacerdos in templo incipit bibere, sponso & reliquis astantibus idem mox facientibus. Tum supra caput hastam de gladiatoris corpore eductam ponebant, tanquam promptum violati thori supplicium: vel quòd matronæ Iunonis Curetis in tutela sint, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ Sabinorum lingua Curis dicitur; vel quòd nuptiali jure nubens viri imperio subjiciatur, quia hasta armorum & imperii summa est. Germani hunc morem nunc retinent cum primis. Fuerat insuper tam Græcis quàm Romanis virginibus consuetudo fascia genitalia succingere, usque ad diem matrimonii. Quod Homerus *in Odyssea*, de Tyro virgine à Neptuno compressa testatur. Et Catullus: Quòd zonam solvit diu ligatam. Nova præterea nupta cinniligio præcingebatur, id vir in lecto solvebat, factum ex lana ovis, ut cum illa in domum sublata, sic vir vinctus cinctusque esset. Item Romæ, auctore Festo, nubentes solebant asses treis ferre: atque unum quem in manu tenerent, tanquam virum ementes, marito dare: alterum in pede haberent, in foco larium familiarium ponere, quod hodie nonnullis in Italiæ locis servatur: tertium in sacciperio (ita Non. Marc. appellat hoc marsupii genus) in compito vicinali resonare certo tempore solere. Sed longè alia erat coëmptio, quæ fiebat cùm convenirent in manum. Quam Boëtius super topicis Ciceronis, refert his cæremoniis consuevisse peragi: sese enim in coemendo invicem interrogabant. Vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet, illa respondebat velle. Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet? ille respondebat velle. Ita mulier viri conveniebat manum. Quo facto inter se junctis dextris osculabantur, ac postremò vir sponsæ digitum annulo aureo ornabat, quasi eam sibi devinciens tali insigni pignore Vtrumque testatur Tertull.

l. de

l.de Virgin.velandis, & in Apolog.c.6. De hac coemptione rei uxoriæ meminit Vergil. in illo versiculo:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.

Sponsa rursus domus conjugalis postes ungebat adipe suillo, quòd sic ab ea mala depulsum iri ducerent: unde ab ungendo uxor dicta, quasi unxor. Item non permittebatur transcendere limen, sed transportabatur, perinde quasi coacta pùdicitiam amitteret. Ac non parum multa superstitionis plena alia alibi servabantur, quæ ociosum omnino duximus commemorare.

CAP. V.

De religionis origine, & qui colendorum deorum primi auctores fuerint, & Deo vero sacrificaverint.

Non dubium est, quin homines qui antea agrestem vitam sine ullo rectore vivebant, primos suos reges laudibus ac novis honoribus usque eò ad cœlum ferre cœperint, ut etiam dæmonum præstigiis adducti, veluti docuimus, deos appellarent, sive ob miraculum virtutis, sive (ut solet) ad adulationem præsentis fortunæ, sive ob beneficia in se collata. Ita cùm ipsi reges chari essent, magnum sui posteris desiderium relinquebant. Ex quo homines eorum simulacra fingebant, ut ex imaginum contemplatione voluptatem caperent: inde & honores illis habere tanquam diis cœperunt: virtutis præsertim acuendæ causâ: nam libenrius Reipublicæ periculum optimus quisque adibat, sciens virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium consecratum iri. Hac igitur ratione, *ut divus docet Cyprianus in libello de idolis*, paulatim vana religio esse cœperat, cùm primi parentes eo ritu suos liberos & illi suos, ac deinde omnes posteros imbuerent. Quare Iovis temporibus, *auctore Lactantio, libro secundo, capite undecimo*, primò templa constitui, & novi deorum cul-

tus esse cœperunt, vel paulo antè: quippe fieri potest, *ſicut idem ait*, ut vel antè, vel adhuc puero Iove, Meliſſus Iovis nutritor, à quo, ut infrà dicemus, colendorum Deorum ritus effluxit, colere inſtituerit alumni ſui matrem, & aviam Tellurem, & patrem Saturnum. Sed ut ad unguem origo conſtet, faciamus initium hujus rei fuiſſe tempore Beli patris Nini, qui anno ab orbe condito circiter ter milleſimo CLXXX apud Aſſyrios primus regnavit. Hunc Belum ſibi Deum nominatum Babylonii & Aſſyrii colebant. Idcirco errant, qui deorum cultus ab exordio rerum fuiſſe contendunt. Veri autem Dei religio non equidem aliunde manavit, niſi ab ipſo Deo: etenim Deus, *teſte Lactantio in libro de ira Dei*, religionis cauſa nos fecit, ut ſibi nos ſtatim geniti, juſtos & debitos honores haberemus, ipſum ſolum veneraremur, ipſum ſequeremur, in ipſo denique acquieſceremus, *ut eſt in Deuteron. cap. 6.* ita jubente Domino: Deum tuum adorabis, & illum ſolum coles. Ex quo, hoc vinculo pietatis obſtricti & religati Deo ſumus, unde, ut eidem placet, religio nomen accepit. At Cicero *in ſecundo de Natura deorum*, à relegendo fluxiſſe opinatur, ſcribens: Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter tractarent, & tanquam relegerent, hi dicti ſunt religioſi: ex relegendo, &c. Sed ad deorum cultores revertamur. De quibus magna apud auctores eſt quæſtio: nam primi omnium Ægyptii, *auctore Herodoto libro ſecundo, & Strabone libro Geographiæ decimoſeptimo*, diis & aras, & ſimulacra, & delubra ſtatuere, ſacrificiaque curarunt, rituſque eos deinde peregrinis commonſtrarunt. Quidam verò volunt, Mercurium primùm inſtituiſſe, quibus ſactis dii colerentur. At alii Mennam regem; *auctor Diodorus libro primo.* Sed idem in quarto, Æthiopes primos Deos coluiſſe autumat, ita ſcribens: Aſſerunt autem, deornm apud eos cultum primitus adinventum, ſacra inſuper, pompas, celebritates,

britates, aliaque, quibus diis honores impenduntur, ab eis fuisse reperta. Qua ex re ipsorum in deos pietate religioneque inter omnes vulgata, videntur Æthiopum sacra diis admodum grata esse. Hujus rei testimonium afferunt antiquissimi ac ferè celeberrimi apud Græcos poetarum, qui in sua Iliade, Iovem reliquosque unà deos introducit in Æthiopiam, tum ad sacra quæ eis de more fierent, tum ad odorum suauitatem commigrantes. Æthiopes etiam dicuntur suæ erga deos pietatis præmium tulisse, quòd nunquam ab externis regibus subacti sint, semper enim liberi permanserunt. Verùm Lactantius *lib. Inst.* 1. tradit, Melissum Cretensium regem primùm diis sacrificasse, ac ritus novos sacrorumque pompas introduxisse. Hujus Amalthea & Melissà filiæ fuerunt, quæ Iovem puerum caprino lacte ac melle nutrierant. Quamobrem poëtæ tradiderunt advolasse apes, atque os pueri melle complesse. Alii præterea alia id genus sacra apud gentes adinvenerunt, veluti Faunus in Latio, qui *eodem Lactantio autore*, Saturno avo sacra constituit. Quidam scribunt ante Faunum imperasse Ianum, ac deorum cultum demonstrasse. Apud Romanos Numa Pompilius novæ religionis autor fuit, sicut Orpheus sacra Liberi patris primus in Græciam introduxit, quæ Orgia vocabantur, quo nomine, *teste Servio super* 4. *Æneid.* olim apud Græcos omnia sacra dicebantur, quemadmodum apud Latinos cæremoniæ. Item initiandi morem atque alia mysteria intulit, *Diodorus & Lactantius autores.* At Eusebius non planè hoc sentit *in* 10. *de Euang. præp.* sic scribens: Primus enim omnium ex Phœnicia, Cadmus Agenoris filius mysteria & solennitates deorum Græciæ tradidit, simulacrorum consecrationes etiam & hymnos, deinde ex Thracia Orpheus. Herodotus *verò libro secundo*, Græcos omnino religionem deorum partim ab Ægyptiis, partim à Pelasgis accepisse affirmat, & Athenienses ante omnes, quando

in Græcia Dodonæum oraculum omnium vetustissimum conditum erat. Sed apud Græcos, sicut idem ait, Hesiodus & Homerus deorum opifices in primis extiterunt. Cum Herodoto consentit Eusebius, qui *in præfatione* in Chronicon suum ita dicit: Cecrops Diphyes primus omnium Iovem appellavit, simulacra reperit, aram statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia usquam visis. Siquidem Cecrops primus Atticæ rex fuit, & æqualis Mosis. Item Orgia Thracibus, *teste eodem Eusebio*, Aëtio adinvenit. Ac talis fuit apud gentes religionis origo. Deo autem omnipotenti, quem nos Christiani colimus, cujus nutu omnia geruntur, Cain & Abel Adam filii, *autore Iosepho in primo Antiquitatum*, primi sacrificarunt. Enos verò primus, *ut testatur Hieronymus contra Iovinianum, & Eusebius*, invocavit nomen Domini, & sic deinceps eorum posteri nullis sacris initiati sacrificium fecere, quoad Deus sacerdotium constituit, quod primò, *teste Iosepho in 3. Antiquitatum*, Aaron Mosis fratri detulit. Ex quo solenne apud Hebræos fuit, ut nemo divinum pontificatum gereret, nisi Aaron genere ortus foret: iis enim sacerdotibus tantùm rem divinam facere licebat, sicuti nunc apud nos, sacerdotes illi duntaxat illud idem factitant, qui per episcopos sacris initiantur. Sed de veræ religionis ac sacerdotii initio, in quarto operis hujus volumine diffusius tradetur.

CAP. VI.

Qui primus literas invenerit, vel in Latium attulerit, & de earum numero aucto, varietate, vi atque sono.

Quoniam solo literarum usu memoriæ fulcitur æternitas, ab omnique oblivionis injuria res memoria

memoria dignæ vindicantur, has ante omnia esse tractandas ducimus, cùm earum inventio planè demonstret, valde admirabilem fuisse vim juxtà ingenii atq; memoriæ in eo homine qui primus sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis ejusmodi literarum notis terminaverit, cujus nomen antiquitate obrutum non proditur, tametsi honore maximo dignatur. Mercurium itaq; literas in Ægypto omnium primum reperisse testatur Diodorus *libro primo*. Cicero *lib. de Nat. deorum tertio*, hunc quintum Mercurium fuisse tradit, qui literas Ægyptiis dederit. At idem Diodorus *paulo inferius* (de primo enim earum inventore, magnum apud idoneos autores certamen esse video) Ægyptiis literarum inventionem attribuere videtur, ita scribens: Asserunt Ægyptii, literas, astrorum cursus, geometriam, artesque plurimas ab se fuisse inventas. Nonnulli has in Ægypto invenisse quendam nomine Menona affirmant. Sed apud eos, quod non est silentio prætereundum, animalium effigies loco literarum erant, quippe quæ sensus mentis, sicut docebimus cùm de obeliscis meminerimus, repræsentabant. Plinius autem *libr. naturalis histor. 7. circa finem* ait se literas semper arbitratum esse Assyrias fuisse. Cadmum verò à Phœnicia primùm in Græciam attulisse sexdecim numero, A B C D E G I L M N O P R S T V. quibus Trojano bello Palamedem adjecisse quatuor hac figura, ΘΞΦΥ. Totidem post eum, Simonidem Melicum, ΨΖΗΩ. quarum vis in nostris recognoscitur. Aristoteles decem & octo priscas fuisse commemorat, Α Β Γ Δ Ε Ζ Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ. & duas ab Epicharmo, non à Palamede additas, hoc est, Θ, & Ρ, vel Ψ, ut Hermolaus prodit. Quidam verò aut non Cadmum literas in Græciam, sed Phœnices, qui cum eo venerant: aut omnino non primò Cadmum, sed multis pòst seculis advexisse contendunt. nam Herodotus Halicarnasseus historiarum pater, ut ajunt Græ-

 ciæ

ci, *lib. quinto, de Phœnicibus* ita loquitur: Phœnices isti qui cum Cadmo advenerunt, quorum Zephyrei fuere, dum hanc regionem incolunt, cùm alias multas doctrinas in Græciam introduxere, tum verò literas, quæ apud Græcos, ut mihi videtur, antea non fuerant, & primæ illæ quidem extiterunt, è quibus omnes Phœnices utuntur. Affirmat itidem Diodorus *libro sexto*: Nam qui dicunt Phœnices à Musis perceptas literas tradidisse postmodum Græcis, hi sunt qui cum Cadmo in Europam navigarunt. Ex quo à Græcis literæ Phœniceæ appellatæ sunt. Hinc Lucanus,

Phœnices primi, famæ si credimus, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

At omnino Cadmum non primùm ad Græcos literas portasse, sed longo pòst tempore, Diodorus perspicuè demonstrat, qui ait: cùm Actinus Solis filius in Ægyptum tansiens astrologiam Ægyptios docuisset, demum Græcia diluvio oppressa, plurimos homines periisse, literarumque monimenta deleta fuisse: & eam ob causam, post multa secula, existimatum esse Cadmum Agenoris filium primùm literas in Græciam adduxisse, atque ideo Græcos quadam communi ignorantia ductos, literarum inventionem illi acceptam retulisse. Cæterum Iosephus *in primo Antiquitatis contra Appionem*, Græcos omnino ante Homeri ætatem literis caruisse affirmat, cùm inquit: Postea multa quæstio atque contentio facta est, utrum literis usi sint: & magis veritas obtinuit, eo quòd usus recentium literarum illis fuisset incognitus: constat autem, quoniam apud Græcos nulla invenitur absolutè conscriptio poëmate Homeri vetustior, & hunc etiam post bella Trojana fuisse manifestum est. Atqui Cicero in Bruto secus tradit, aiens: Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ, quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum, & in Procorum epulis canuntur. Item Eusebius *in 10. de Euang. præpar.* ostendit,

ostendit, scripsisse apud Græcos ante Homerum, Linum, Philamonem, Amphionem, Orpheum, Musæum, Demodotum, Epimenidem, Aristæum, & plerosque alios. Alii, *teste Diodoro in* 4, asserunt, Æthiopes literas primùm reperisse, ab iisque Ægyptios eorum colonos exin illas accepisse, & ab his deinde reliquos. Verùm Eupolemus, ut Eusebius opinatur, proculdubio veram literarum originem reddit, affirmans, Mosen, qui, *teste eodem Eusebio de temporibus, & in* 10. *de præparat. euang.* longè ante Cadmum fuit, literas Iudæis primùm tradidisse, & à Iudæis Phœnices accepisse, Græcos verò postremos à Phœnicibus. Idem etiam Eusebius *lib.* 8. *&* 10. pulcherrimé probat. Cui opinioni congruit illud, quod ex Plinio antè retulimus, apud Syros literas repertas esse, quando Syri ipsi quoque, *teste Eusebio*, Hebræi sunt, atque adeò Iudæa Syria est, ita Plinio *lib.* 5, dicente: Syria quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus: namq; Palæstina vocabatur quà contingit Arabas, & Iudæa, & Cœle, dein Phœnice, &c. Sed reperimus, ante diluvium Noe, apud eos omnino usum fuisse literarum: Iosephus enim *in* 1. *antiq.* tradit, liberos Seth Adam filii, in duabus columnis, uti cùm de astrologia tractabitur subtilius dicemus, disciplinam rerum cœlestium à se primò inventam conscripsisse. Quo apparet jam tum literas fuisse: quas fieri potuit vi aquarum deletas, Mosen dein adinvenisse? quamvis ex his columnis alteram, id est lapideam, Iosephus usque ad ætatem suam in Syria durasse affirmat. Quapropter rectius mea quidem sententia, Philo primam literarum inventionem Abraham assignat, qui Mose antiquior est: nisi hoc sit potius filiis Seth attribuendum, qui ipsum Abraham multis annis præcesserant. Hebræorum autem literæ, *ut idem Eusebius ait*, nnmero viginti duæ sunt; quot idem nostræ Latinæ; quæ, si divo Hieronymo credimus, novæ sunt, & ab Esdra inventæ. Ille

enim *in præfatione in libros Regum* ita scribit: Certumque est, Esdram scribam legisque doctorem post captam Hierosolymam, & instaurationem templi, sub Zorobabel alias literas repetisse, quibus nunc utimur, cùm ad illud usque tempus, iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint, &c. Græcas verò veteres literas fuisse easdem penè, quæ nunc Latinæ sunt, indicio est Delphica tabula ænea, quæ Romæ in palatio Minervæ dicata, in bibliotheca conspiciebatur, Plinii (ut ipse testatur) temporibus. In Latium eas, *teste Plinio & Solino*, intulere Pelasgi. Quidam volunt, Nicostratam Euandri Arcadis matrem Latinis primùm dedisse. Dionysius *in primo* ait, ipsos Arcades primos attulisse in Italiam, qui post Pelasgos venerant. Livius Euandrum autorem vocat, *libro ab urbe cond. primo* ita scribens: Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat loca, venerabilis vir miraculo literarum, rei novæ inter rudes artium homines. Sentit idem Cornel. Tacitus, qui tradit, Aborigines ab Euandro Arcade didicisse literas. Quod autem Plinius *in septimo*, Epigenis autoritate probare conatur, æternum literarum esse usum, qui, veluti ex Iosephi testimonio probavimus, omnino antiquissimus est, non id planè sentit Herodotus, qui, ut suprà demonstratum est, nullas literas ante Phœnices in Græcia fuisse autumat: neque Eupolemus, aut Eusebius, qui Mosi primam literarum inventionem, sicut ostendimus, assignant: neque demum Diodorus, qui *in primo* inquit: Qui primi fuerint in orbe reges, nequaquam compertum habemus, cùm nulli historici eos tradant: fieri quippe non potest literas æquè ac primos reges vetustas extitisse. Hæc ille. Serò etiam in Latium venere: quod testatur Livius ita scribens in *fronte libri 6. ab urbe condita:* Tum quòd parvæ & raræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum. Quapropter
idem

idem *libro nono* ait, Romanos deinde pueros non modò Græcis, ſed Hetruſcis quoque literis erudiri ſolitos. Ex quo ſcire licet, Hetruſcos etiam ſuas olim habuiſſe literas, quas, ut noſtra denique cætera omnia, ita tempus conſumpſit, ut nunc ne nota quidem illarum cognita extet. Has autem literas Cornelius Tacitus *libro Auguſtæ hiſtoriæ* 11. autor eſt Demaratum Corinthium Hetruſcos primum docuiſſe. Phrygibus quoque proprias fuiſſe literas, teſtatur Cicero *de nat. deorum*, ſic ſcribens: Alter Hercules traditur Nilo natus Ægyptius, quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. Atqui cùm Græci ita ſuarum literarum numerum paulatim auxiſſent, ſicut ſuprà demonſtravimus, Latini quoque idem ſtudentes, poſtea literas ſex ad ſuas priſcas ſexdecim addiderunt, F K Q X Y Z & H. hæc tamen non eſt litera, ſed tantùm aſpirationis nota F digamon ab Æolibus acceperunt, qnod, *teſte Priſciano*, apud antiquiſſimos Latinorum eandem vim atque apud ipſos Æoles habuit: eum enim propè ſonum quem nunc habet F, ſignificabat P, cum aſpiratione, quo nos in verbis Græcis utimur, ut Orpheus. Deinde Claudius Cæſar, prout Tacitus prodit, F loco V conſonantis recipiendum conſtituit, ut fulgus, pro vulgus, fixit, pro vixit. Quintilianus: Nec inutiliter, inquit, Claudius Æolicam illam ad hos uſus F literam adjecerat. Ita Germanum vulgus Latinè loquendo etiamnum pronunciat. Poſtremò in Latinis vocibus pro P & H, poni F cœptum eſt, ut fama, facio. K etiam litera à Græcis accepta, in nullis verbis apud nos boni autores utendum putant. Q adjecta eſt, quòd pinguiorem ſonum edere viſa eſt quàm C. X de Græcis quæſivimus, qua tamen carere potuimus, ut ait Quintil. nam pro ea, C & S, vel G & S utebamur, ut apecs & gregs. pro apex, & grex. Y & Z ex Græco ſimiliter fonte manarunt, & id quidem ut iſtarum uſus in Græcis foret duntaxat verbis.

CAP. VII.

De origine Grammatica, & quantum valeat.

Consentaneum videtur, ut prodita literarum origine, antequàm ad alia explicanda aggrediar, de Grammatices origine disseram utpote quæ pluris est, quàm omnium liberalium artium scientia, quia reliquarum unicum est fundamentum, nomenque à literis accepit: nam γράμμα Græcè, litera dicitur. Grammatica ipsa apud nos, teste Fabio, literatura nuncupatur, & grammatici literatores, aut literati: quamvis nonnulli, *autore Tranquillo de grammatica*, literatores vocent mediocriter doctos, sicut Græci grammatistas. Est autem grammatica ars, quæ in emendatè loquendo scribendoque consistit, ut literæ suas custodiant voces, & velut depositum reddant legentibus. & autore Quintiliano *libro primo*, in duas partes dividitur, in rectè loquendi scientiam, & poëtarum enarrationem. Cicero *de oratore*: In grammaticis poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, & pronunciandi quidem sonus. Ejus autem initium, ut testis est Suetonius *in libro de grammatica*, tale fermè fuit, quale habuit Rhetorice: ex observatione enim eorum quæ in loquendo apta aut inepta erant, homines ea ipsa ad imitandum vitandumque notantes, hanc artem fecerunt, veluti oratoriam: nam grammatici pariter ac oratoris scientia est, quomodo loqui deceat, ut ex Cicerone colligere licet, cùm *lib. 3. de Oratore* ait: Atque ut latinè loquamur, non solùm videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat, & ea sic & casibus, & temporibus, & genere & numero conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam vocis sonus est ipse moderandus. Ista omnia grammatica sola docet. Hanc autem, *ut Laertius libr.*

libr. 10. *ait*, Hermippus autor est Epicurum primùm docuisse, cujus vim Plato primus speculatus est. Romæ verò, *autore Suetonio,* olim ne in usu quidem, nedum in ullo honore fuit: inde in urbem ejus studium intulit Crates Malotes missus ad Senatum ab Attalo rege, inter secundum & tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennii mortem. Cæterum hæc omnium artium præclarissima est: præbet enim iter ad cæteras capessendas. *Fabius:* Nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibns initiis, perveniri potest. *Et alibi*: Quò minus, inquit, sunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem ac jejunam cavillantur, quæ nisi oratoris futuri fundamenta fideliter jecerit, quicqud superstruxerit, corruet, necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ vel sola omni studiorum genere plus habet operis, quàm ostentationis. Hæc ille. Illud præterea, quamobrem magnifieri debeat, facilè docet: quia ex hujusmodi artis negligentia, in poëtis, oratoribus, historicis, in arte medicinæ, in jure civili, cæterisq; disciplinis quotidie sexcenti errores existunt ineptissimæque interpretationes: id quod non accideret, si grammaticam primùm discerent, qui aliquando essent sese ad scribendum daturi, illive non ignorarent, grammatici partes esse, ut cunctas ferè calleat artes, quando apud antiquos soli grammatici omnium scriptorum censores, & judices fuere qui idcirco critici ἀπὸ τοῦ κρίνω appellati sunt. Igitur cùm quis pingue quiddam latinè sonare incipit, non debet ad opus aliquod scribendum aggredi prius quàm grammaticam didicerit. In hac autem olim præcelluerunt, Didymus, quem Macrobius, omnibus grammaticis præponit: Antonius Enipho, cujus scholam M. Tullius post forensia negocia frequentabat: Nigidius Figulus, M. Ille Varro omnium doctissimus: M. Valerius Probus, Palæmon ille arrogantissimus, multique deinde alii. Apud Græcos Aristarchus, Aristoteles, Theodotes.

CAP. VIII.

De poëticæ artis origine, & ejus præstantia, ibique locus Ciceronis in Catone emendatus.

Poëtica ars multis mehercle de causis, reliquas antecedit disciplinas, vel quia homines nullam penè artem assequi possunt, nisi in illam diu incubuerint, vel quòd scientias ferè, ut Strabo *in primo Geographiæ adversus Eratosthenem* pulchrè demonstrat, in se continet omnes: vel demum quòd ex omnibus artibus, quæ ab humani ingenii excellentia proficiscuntur, sola poëtica divino furore percipitur. Nam poetæ furore afflati res omni admiratione & stupore dignas canunt, sine quo, *teste Cicerone in primo de divinatione*, Democritus negabat magnos esse poetas, quippe qui, *ut idem quoque Democritus & Plato ajebant*, non arte, sed natura constant, tuncque veri vates sunt, cùm insaniunt. Horatius in Poetica arte:

Ingenium misera quia fortunatius arte
Credit, & excludit sanos Helicone poëtas
Democritus. Et alibi:
Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est.

Non fiunt igitur poëtæ, sed nascuntur. Vnde in Bucolicis Vergilius:

Pastores, hedera crescentem ornate poëtam.

Quare Ovidius in 3. de Arte amandi, dicit:

Est Deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Et Maro divinum vocat poetam:

Tale tuum carmen nobis, divine poëta, &c.

Cùm vatem esse, Dei munus sit. Sed Cicero *pro Archia poëta*, multo luculentissimè illud quo fiat pacto, docet dicens: Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare,

ſtare, poëtam natura ipſa valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu afflari. quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quòd quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Origo autem hujus artis admodum vetuſta eſt, & teſte Euſebio *in lib. 11. de præparat. euangel.* apud antiquiſſimos Hebræorum, qui multo ante Græcorum poëtas fuere, primùm floruit. Nam Moſes magnus Hebræorum imperator, cùm ex Ægypto eos in patriam reduceret, ſtatim atque mare rubrum divinitus cedentibus aquis, tranſgreſſus eſt, divino numine afflatus, *autore Ioſepho in 1. de antiquitatibus Iudæorum*. hexamétrum carmen, quo Deo gratias ageret, edidit. Deinde David ille divinus Dei vates vario metro hymnos compoſuit. Idem Ioſephus *lib. 7 Antiquit.* Expeditus itaque David à præliis & periculis, cùm pace jam altiſſima frueretur, cantica in Deum hymnosque vario metro compoſuit. alios quidem trimetros, alios quidem quinquemetros. hæc ille. Divus quoque Hieronymus *in præfatione in Chronicon Euſebii*. longè ſcienter id demonſtrat, ſcribens: Denique quid Pſalterio canorius? quod in morem noſtri Flacci & Græci Pindari, nunc jambo currit, nunc alcaico perſonat, nuuc ſapphico tumet, nunc ſemipede ingreditur. Quid Deuteronomii & Eſaiæ cantico pulchrius? Quid Solomone gravius? Quid perfectius Iob? Quæ omnia, hexametris & pentametris verſibus apud ſuos compoſita decurrunt. Non immeritò igitur hujus artis initium Hebræis acceptum referre debemus, veluti reliquarum propemodum diſciplinarum. Oracula quoque aliorum vatum verſibus edita ſunt, quod Horatius *in Poëtica* teſtatur:

----*Dictæ per carmina ſortes.*

Verùm Orpheus, *autore Porphyrione*, primùm poeticam illuſtravit, deinde Homerus & Heſio-

dus. Nos autem ſerius illam accepimus: nam Livius Andronicus, ut M. Tullius *in primo Tuſculanarum*, & Fabius Quintilianus *in decimo* prodiderunt, fabulam primus dedit, Appio Claudio Cæci filio, M. Tuditano COSS. anno ante natum Ennium, qui fuit annus ab Vrbe condita quingenteſimus tertiuſdecimus. Cæterum ex ratione temporis inita à Livio, ac teſtimonio ejuſdem Ciceronis in Catone, cùm Livii Andronici meminit, ſatis conſtat, Marci Sempronii Tuditani id temporis collegam fuiſſe Caium Claudium Centonem, licet exemplaria in Catone perperàm habeant pro Centone Cethego, non Appium Claudium. Ac ſic ratio temporis, cujus rei cauſa hoc loco Conſulum mentio facta eſt, conveniet, ſi ita legas: ſin minus, non item. Antea enim, velut idem M. Cicero ait, nullus honos erat poëticæ artis: quinetiam uſque adeo probro habebatur, ut ſi quis, quemadmodum Gellius ex Catone, *libro Noctium Atticarum undecimo, capite ſecundo*, teſtatur, eam rem ſtuderet, graſſator vocaretur.

CAP. IX.

De origine metri, & metrorum plura eſſe genera.

Quanquam nonnullis fortaſſe haud injuria accuſandus videbor, quòd antea de poeticæ artis initiis ſcripſerim, quàm metri originem traderem, ex quo illa conſtat, nec eo tamen quiſpiam mihi ſuccenſeat: rei enim dignitas in cauſa fuit, cur id fecerim, non valde indecens ratus de metro ſtatim tractare. Metri itaque origo à Deo optimo maximo eſt, qui hunc terrarum orbem & omnia ab eo contenta certa ratione quaſi metro diſpoſuit: harmoniam enim, uti Pythagoras docuit, in cæleſtibus terreniſque rebus nemo hercle eſſe dubitat. Nam quo pacto mundus conſiſteret, niſi certa ratione

tione &numeris præfinitis ageretur? Omnia quoque instrumenta quibus utimur, mensura quadam, id est, metro fiunt. Quòd si hoc in cæteris rebus accidit, quanto magis in oratione, quæ cunctas complectitur. Diodorus etiam, tametsi fabulas sequitu r, cùm de Musarum officio *libro sexto* loquitur, metri inventionem Iovi, hoc est, Deo immortali assignat: Musis, inquit, à patre concessa est literarum inventio, & carminum, quæ poësis appellatur, ratio. Atque metrum à Deo initium habuit, quo apud mortales, ejus vates, quos commemoravimus, divini spiritus pleni primùm usi sunt. Sed metrorum plura sunt genera, quæ, *autore Servio*, vel à rebus quæ describuntur, nomina accepere, ut heroicum, quod hexametrum, licét Moses, uti dictum est primus usurpaverit: tamen quia Homerus, & cæteri qui deinceps secuti sunt, heroum res gestas hoc carmine scriptitarunt, heroicum nominatum est, quo etiam ante Homeri ætatem, Apollinis Pythii oracula reddi consueverant: propter quod, ut opinor, Plin. *in* 7. ait: Versum heroicum Pythio oraculo debemus. Ipsa insuper oracula soluta etiam oratione, *teste Strabone libro nono Geographiæ*, referebantur, id quod affirmat Cicero *in secundo de divinatione*, dicens: Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Vel ab inventoribus ut Asclepiadæum: vel à pedibus, ut iambicum, quod Archilochus primus invenit. Horatius in poetica:

Archilochum proprio rabies armavit iambo.

Vel à numero pedum, ut hexametrum & pentametrum, quæ & elegiaca dicuntur, quorum repertor, ut ajunt, ignoratur, Horatius:

Quis tamen exiguos elegos immiserit autor,
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

Bucolicum carmen, *autore Diodoro in* 5. Daphnis Mercurii filius excogitavit: & sic alii alia metra adinvenerunt, quæ nos in præsentia studio brevitatis omittimus, metri tantùm originem prodidisse contenti.

CAP.

CAP. X.

De tragœdia atque comœdia initiis.

Initium tragœdiæ & comœdiæ, teste Donato, à rebus divinis est factum, quibus antiqui pro fructibus vota solventes operam dabant: nam olim incensis altaribus, & admoto hirco, id genus carminis quod sacer chorus reddebat Libero patri, tragœdia dicebatur: autoribus enim tragicis hircus præmium cantus proponebatur. Horatius,

Carmine qui tragico vilem certabat ob hircum.

Qui Libero patri immolabatur: quia, ut ait Varro, noxium est vitibus animal. Vnde tragædia ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc est, ab hirco nominata est: vel, ut quibusdam placet, quòd hirco donabatur ejus carminis poeta: vel quòd uter ex hircina pelle vini plenus pro præmio erat: vel à fæce, quia ante usum personarum ab Æschylo repertum, mimi peruncti ora olei fæcibus fabulas agebant. Horatius in poëtica:

Ignotum tragicæ genus invenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse poemata Thespis;
Quæ canerent, agerentque peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ
Æschylus.

Tragœdias, *autore Fabio in* 10, primus in lucem protulit Æschylus, sed longè clarius illustrarunt Sophocles atque Euripides. Apud nos, *autore Donato*, Livius Andronicus tragœdiam primus invenit, in qua floruit Accius Pacuvius, Ovidius, & Seneca. At verò nondum coactis in urbem Atheniensibus, cùm, *ut testatur Varro*, juventus Attica circum vicos, villas, & compita, festum carmen solenniter quæstus gratia cantaret, orta est comœdia, ἀπὸ τοῦ κωμάζειν, quod est lascivé agere, vel κώμου, hoc est, à comessatione, seu κώμης, qui

vicus est, & ᾠδὴ, cantus: quam tamen apud Græcos, uti Donatus sentit, dubium est quis invenerit primus, apud quos sicut infrà dicimus, duplex erat, antiqua & nova. Præcipui autem ejus autores fuerunt Aristophanes, Eupolis, & Cratinus. Apud Latinos eam primus omnium, ut Livius *ab Vrbe condita*, & Donatus testantur, reperit Livius Andronicus. In tragœdia autem heroes, duces, reges introducuntur, & est sermo grandiloquus. Ovidius:

Omne genus scripti gravitate tragœdia vincit.

In comœdia verò amores ferè & virginum raptus. Tristitia tragœdiæ peculiaris est: propter quod Euripides, petente Archelao rege ut de se tragœdiam scriberet, abnuit, & precatus est, ne accideret Archelao aliquid tragœdia dignum, quoniam semper infelices exitus habet, contrà comœdia felices.

CAP. XI.

De origine Satyræ, novæque Comediæ

Satyrarum genera duo esse manifestum est, alterum antiquius tam à Græcis quàm à Latinis usurpatum, quod sola carminum varietate constabat, comœdiæ penè par, nisi plus habuisset lasciviæ. Hujus satyræ scriptores fuerunt Demetrius ex Tharso, poeta satyricus, *ut autor est Laertius*, & Menippus servus, sicut *Apulejus & Gellius ostendunt*, cujus libros M. Varro in Satyris imitatus, eas latinè Menippeas appellavit. Alterum satyrarum genus recentius maledicum, & ad carpenda hominum vitia compositum, quod soli Latini excogitaverunt, teste Fabio Quintiliano. Satyra quidem tota nostra est, quæ, autore Donato, hinc exordium sumpsit. Nam cùm in veteri comœdia per priscos poetas non penitus ficta argumenta, sed res gestæ à civibus palàm, tum eorum crebro qui gessissent

ſiſſent nomine, decantarentur : quod nunc nequaquam moribus hominum obfuit, cùm pro ſe quiſque caveret, culpa aut domeſtico probro ne ſpectaculo cæteris eſſet, & inde ipſi poëtæ abuti licentius ſtylo , & paſſim ex libidine lædere cœpiſſent plures bonos, id propter,ne quiſpiam hominum vitia amplius nominatim carperet , lege ſanxerunt. Ex hujus igitur hoc pacto veteris comœdiæ interitu, Satyra, quam noſtri condiderunt, initium habuit. Tunc autem poëtæ novam comœdiam invenerunt, quæ generatim ad omnes homines , qui mediocribus agunt fortunis, pertineret , & minus amaritudinis, & eadem opera multum delectationis ſpectatoribus afferret : cujus Menander & Philemon autores fuere, qui omnem prioris comœdiæ acerbitatem mitigarunt. Ab illis noſtri poëtæ Latini, Cæcilius, Nævius , Licinius, Plautus, Terentius , atque alii antiquiſſimi Comici modum componendæ comœdiæ jucundæ pariter ac gratæ ſumpſerunt. Verùm ii, ſi Quintiliano credimus , vix levem Græcorum umbram conſecuti ſunt , quòd ſermo Romanus non videatur poſſè recipere illam dicendi venerem, ſolis Atticis in hoc genere linguæ conceſſam. Satyra verò à ſatyris,ut Donato placet, qui illoti ſemper & petulantes di ſunt, nomen traxit: vel à ſatyra cibi genere, quod, autore Feſto,ex variis rebus conditum erat. In hac ſatyra , *teſte Quintiliano in* 10. primus inſignem laudem adeptus eſt Lucillius: ſed ejuſdem judicio , purus magis ac terſior fuit Horatius. Perſius juxtà , quamvis uno libro , multum gloriæ promeruit Sed in primis Invenalis lepidus fuit , de quo Quintilianum, cùm in 10. dixit, Sunt clari hodie quoque, & qui olim nominabuntur, intellexiſſe ferunt.

CAP. XII.

Qui primus historiam condiderit, & de ejus utilitate, aut solutam orationem invenerit, deque texendæ ipsius historiæ regula.

Historia, quæ tanto cæteris scriptis antecellit, quanto plura exempla rerum complectitur diuturnitas temporis, quàm hominis ætas, ad vitæ institutionem utilissima censenda est, quòd, ut Cicero *de Oratore* præclare ait, sola sit testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, & magistra vitæ: multarum enim rerum exemplis privatos viros imperio dignos reddit, Imperatores ob immortalem gloriam ad præclara facinora impellit, milites propter laudem, quæ eos qui vitam egregiè profuderint, comitatur, promptiores efficit ad pericula pro patria adeunda, improbos infamiæ metu à vitiis deterret. Hanc, *ut Plinius lib. 7. ait*, Cadmus Milesius omnium primus condidit: sed Iosephus *in primo Antiq. volumine* rectius omnino sentiens, eum apud Græcos duntaxat primùm historias scripsisse tradit: nam Græci cùm *ut idem inquit*, heri & nudiustertius fuerint, veri similius est, antiquissimos Hebræorum qui sacros libros scripserant (Cadmus enim Milesius, ut apud Eusebium colligimus; *in 10. de præparatione euangel.* longè post Mosen fuit) historias primò condidisse vel Ægyptiorum aut Babyloniorum sacerdotes, sicut ipse Iosephus *in primo contra Appionem* sentire videtur, aiens: Quoniam verò apud Ægyptios & Babylonios ex longissimis olim temporibus, circa conscriptiones diligentia fuit, quando sacerdotibus erat injunctum, & circa eas ipsi philosophabantur. Et deinde infert: De nostris verò progenitoribus, quia eandem quam prædicti habuerunt in conscri-

ptionibus

ptionibus diligentiam, desino dicere, etiam potiorem, pontificibus & prophetis hoc imperantes. Ex quo Eusebius verissimè, ut mea fert opinio, hoc potius Mosi assignare videtur, *in* 11. *de præparatione euangel.* dicens: Vnde sapientissimus ille Moses, qui primus cujusque hominis vetustissimi vitas Hebræorum conscripsit, civilem atque in actione positum vivendi modum narratione historica docuit. Verum nec illud profectò probabile videtur, quod idem Plinius *in septimo*, & Apuleius *in Floridis*, tradit, Pherecydem Syrum primùm solutam orationem condere instituisse, tempore Cyri regis: namque quis non videt hoc potius esse illis tribuendum, qui primi historias scripserint? quæ, uti luce clarius est, soluta oratione conscribuntur: quando etiam Pherecydes, ut de Ægyptiorum & Babyloniorum sacerdotibus sileam, qui & ipsi longè ante Græcos historias scriptitarunt, multo post Mosen fuit, quem ex testimonio Eusebii, primum omnium historiam condidisse diximus. Pherecydes enim Syrus *autore Eusebio de Præparatione euangel. volumine* 10, circiter primæ Olympiadis tempora floruit. A Mose autem, quemadmodum ex eodem collegimus, ad Ioathan Iudæorum principem, cujus temporibus Olympiades cœperunt, interfuerunt anni DCC. & circiter LXXXVIII. At Strabo *in primo Geogr.* non solum Pherecydi, sed Cadmo ac Hecatæo pariter assignat, qui & ipsi Mose, uti liquidò constat, posteriores fuerunt. Ex philosophis autem, *Laertio Diogene autore*, historias primus composuit Xenophon, de quo Quintilianus cùm de historicis loquitur, ait: Xenophon non excidit mihi, sed inter Philosophos reddendus est. In ea apud Græcos floruit Thucydides, Herodotus, Theopompus. Apud nos T. Livius, Crispus Sallustius, & plerique alii. A principio Romani, veluti Fabius testatur, pro historiis annales pontificum habebant, in quos res gestæ per annum referebantur. De historiæ

initio hæc dicere habui, nunc de componendæ regula aliquid subjiciendum duximus. Prima est lex historico data, *teste Cicerone de Oratore*, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Ipsa autem historiæ ædificatio posita est in rebus & verbis: rerum enim ratio tam temporis ordinem quàm locorum descriptionem poscit, item hominum mores, vitas, consilia, causas, dicta, facta, casus, & exitus. Verborum verò ratio orationis genus desiderat lene, fusum, ac pura illustrique brevitate ornatum.

Cap. XIII.

De origine rhetorices, & quibus rebus ejus ratio contineatur

Non dubium est, quin geniti protinus homines ab ipsa rerum natura, hoc est, à Deo, à quo primum creati sunt, sermonem acceperint: qui mox, ut Fabius ait, sicut in medicina, cùm viderent alia salubria, alia insalubria, ex observatione eorum, effecerunt artem: ita cùm in dicendo alia utilia, alia ut inutilia deprehenderent, rhetoricen constituerunt, cujus, ut Diodorus *in primo*, & poëtæ volunt, Mercurius autor fuit. Flaccus Horatius in carmine:

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti, &c.

Quamvis *in sexto* idem Diodor. sibi repugnare videatur, dicens: Vnde interpretis nomen assumpsit, non quòd nominum aut orationis, ut quidam tradunt, fuerit inventor, sed quia diligentius quàm cæteri mandata referebat: nisi intelligatur, ut sui moris est, alibi fabulas, alibi veritatem esse secutus. Verùm Aristoteles primùm Empedoclem artis inventorem fuisse ait. Et Quintilianus idem ferè sentit

ſentit *in tertio*, ſic ſcribens: Nam primus poſt eos, quos poëtæ tradiderunt, moviſſe aliqua circa rhetoricen, Empedocles dicitur. Hanc *autore Suetonio de claris oratoribus*, conſtat nonnunquam Romæ prohibitam eſſe exerceri: ſed cùm paulatim deinde ipſa utilis & honeſta apparuiſſet, adeò multi eam præſidii cauſa & gloriæ expetivere, ut nonnulli ex infirma fortuna, in ordinem ſenatoriũ atq; ad ſummos honores aſpirarint. Artis autem hujus ſcriptores antiquiſſimi fuerunt Corax & Thyſias Siculi, quos Gorgias Leontinus ejuſdem inſulæ inſecutus eſt. ſed inter cæteros apud Græcos longè princeps fuit ille Demoſthenes, ſicut apud nos M. Tullius Cicero lux doctrinarum fulgentiſſima, ac Romanæ eloquentiæ fons uberrimus. De initio rhetorices hactenus, Sed & ejus vis atque facultas dicatur. Ea, *autore Cicerone de Oratore*, in quinque dividitur partes: ut orator debeat primùm reperire quæ dicat, deinde invento ordine diſpenſare, tum ea denique ornare oratione, poſt memoriæ mandare, & ad extremum cùm dignitate æquè ut venuſtate agere, & agendo illud *teste Quintiliano*, præſtare, ut delectet, doceat, moveat. Bonus enim orator delectat audientium animos, cùm aptè dicit: nam quod decet, ferè prodeſt, atque delectat. Deinde docet, cùm exponit negocium, quod in controverſiam venit, & quales ſint perſonæ, inter quas illud ſit. Poſtremò movet cùm judicium affectus excitat ad favendum miſerendumve, aut triſtes ſolvit, digna riſu tempeſtivè interponendo, ſi id opus eſſe perſpicit. Atque iis rebus & verbis omnis ferme rhetorices ratio continetur. Quòd autem Græci oratores cauſarum, ῥήτορας, id eſt, rhetores vocant: nos tamen ita diſtinguimus, ut orator ſit, qui cauſas agit: rhetor, qui rhetoricen profitetur: declamator verò, qui ſive alios docendi ſive ſe exercendi gratia, fictam cauſam orat.

Cap.

CAP. XIV.

Quis primus musicam repererit, & quantum ea valeat ad tolerandos humanæ vitæ labores.

Musicen antiquissimam esse, poëtæ clarissimi testimonio sunt: nam Orpheus & Linus ambo diis geniti, musici insignes fuerunt, cùm alter eorum rudes atque agrestes hominum animos demulceret, cantusque suavitate non feras modò, sed saxa etiam, ut fabulæ tradunt, sylvasque duceret. Horatius in poëtica arte:

Sylvestres homines sacer interpresque deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosque leones.

Vergilius in Ecloga quarta:

Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus, huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopeia, Lino formosus Apollo.

Apud quoque eosdem autores, inter regalia convivia, laudes deorum atque heroum ad citharam canuntur, ut Iopas ille Vergilianus canit errantem lunam, solisque labores. Musices autem repertor, teste Plinio lib. 7, Amphion ex Antiopa, Iovis filius fuisse dicitur, propter quod poëta in Bucolicis ait:

Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

Ipse quoque saxa movisse fertur. Horatius in Poëtica,

Dictus & Amphion Thebanæ conditor urbis
Saxa movere sono testudinis.

Et Statius in primo Thebaidos:

Penitusque sequar quo carmine muris
Iusserit Amphion Tyrios accedere montes.

Sed Græci teste *Eusebio, de præparat. Euangel. lib. 2.*

Musicæ

Musicæ harmoniæ inventionem Dionysio attribuunt. Ipse verò *in* 10. *ejusdem operis* Zethum & Amphionem fratres, qui Cadmi temporibus fuerunt, Musicæ repertores vocat. At Solinus hujus artis studium ex Creta manasse sentit, qui inquit Studium musicum inde cœptum, cum Iudæi Dactyli modulos crepitu ac tinnitu æris deprehensos in versificum ordinem transtulissent. Polybius tamen *in* 4. hoc Arcadum majoribus assignat, quippe qui hujus rei semper studiosi fuerint. Vocum harmonias Mercurium adinvenisse, Diodorus est auctor in primo, ἁρμονίαν Græci vocant, quàm nos dissimilium concordiam appellamus. Verum Amphionem & cæteros post hac hujus rei auctores fuisse ratio poscit, cum Iubal Hebræum Lamech filium qui multis ætatibus præcesserat omnes illos qui Musicæ inventores produntur, Iosephus *in primo antiquitatum* dicat musicam studiosè coluisse, & psalterio citharâque cecinisse. Hæc hactenus, Sed artis origo nihilominus in dubio versari videtur: igitur expedit, ut quæstio ejusmodi tandem aliquando plana fiat. Itaque natura jam inde à principio mortalibus musicam velut muneri dedisse videtur, quando id ad tolerandos humanæ vitæ labores plurimum valet. Siquidem homo statim natus cum in cunabulis vagire incipit continuò nutriculæ cantitantis voce sopitus dormitat: quippe infantes statim plorant, quod crurum brachiorumque rectè producendorum causâ, fasciis colligantur ac ita à supplicio miseram vitam vivere incipiunt. Deinde in omnibus fermè operibus modulatio aliqua rudis hominum defatigationem semper consolatur, Vergilius:

Hinc alta sub rupe canet frondator ad aur

Sic remiges incitantur, sic arator, auriga, mulio, longo inter laborem viamque sibilo reficitur. Quid quod non modo ii, verùmetiam eorum sarcinaria jumenta eo cantu simul labore levantur? Nam assiduo usu compertum est, mulos valdè delectari tinna-

tinnabulorū sonitu: quapropter muliones multi jugia tintinabula ad illorū colla suspendere solent, quo facilius sarcinarum labores perferant. Eandem vim in cætera similiter animalia Musicam habere inter omnes constat: ita equi in bello tubarum clangore arrecti stare loco nesciunt, ac jam jam in certamen ruere ardent: ita leones stridore ferri maximè territantur. Sed quæso, undè ille avium concentus, quo omnis ager suo tempore resonat? ecquis docuit lusciniam varios canendi modos? hæc enim avicula sonum edit perfectâ musicæ scientiâ modulatum, qui nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur, revocatur, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipsa murmurat: plenus, gravis, acutus, creber, extentus, & breviter, audire licet omnia tàm parvulis in faucibus concini, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis, ut ait Plinius: ars hominum excogitavit. Hujus harmoniæ natura magistra ést, quæ vel ab initio alias animantes, quibus ad sonum quempiam vox apta est, musicam docuit, quemadmodùm ostendimus. Atque hæc vera artis origo. Cæterùm Musicam, quàm Ægyptii, *ut Diodorus testis est*, tanquam virorum effœminatricem prohibebant juvenes perdiscere, & Ephorus, auctore Polybio in procemio suarum historiarum ad deludendos ac fallendos homines inventam tradidit, magno olim pretio æstimatam testatur Fabius, qui dicit Socratem, jam senem institui lyrâ non erubuisse: & Cicero, qui *libro Tusculanarum primo* ait Themistoclem, quòd in epulis recusasset lyram, èsse habitum indoctiorem: & Salii, apud Romanos, qui per urbem versus canebant: sed in primis David ille magnus vates, qui divino carmine Dei mysteria canit: illud quòque Græcorum adagium, Indoctos à Musis atque Gratiis abesse, quod in nostris proverbiis explanavi. Tria præterea genera
sunt

ſunt ex quibus muſica conſtat, unum genus eſt, quod inſtrumentis agitur, de quo infrà dicetur: alterùm, quod fingit carmina, ex quo ut poëſis pars ſit muſices, neceſſe eſt: tertium, quod inſtrumentorum opus carmenque dijudicat. Ex quo rectè ait Cicero *de Oratore, lib.* 1. Muſicam verſari in numeris, & vocibus, & modis.

CAP. XV.

Qui primum inſtrumenta diverſi generis invenerint, & ea in Latium attulerint: ac quod ſit Organum, & de antiquiſſimo tibiarum uſu in prœliis.

Mercurius Majæ filius lyram omnium primus ex teſtudine feciſſe dicitur: tradunt enim cum aliquando Nilus ſuum egreſſus alveum totam inundaſſet Ægyptum, & poſteà intra ſuos limites regreſſus eſſet, varias animantes in campis relictas, inter eaſque remanſiſſe teſtudinem, & hanc cum ille inveniſſet, conſumpta jam carne, ſed ſuperſtitibus nervis, & percuſſione ſonum excitaſſet, ad exemplum illius lyram compoſuiſſe. Horatius in primo Carminum.

Te canam magni Iovis, & deorum
Nuntium, curvæque lyræ parentem.

Cui ex nervis trium chordarum, inſtar trium anni temporum, *auctore Diodoro Siculo*, tres inſtituit voces, Acutam, Gravem & Mediam: acutam ab æſtate, gravem ab hyeme, mediam à vere ſumens: qua, *teſte Servio ſuper quarto Æneidos*, donavit Apollinem accepto ab eo caduceo, de quo Virgilius:

Tum virgam capit, hac animas ille evocat orco
Pallentes, alias ſub triſtia tartara mittit.

Quidam eam non Apollini ſed Orpheo primùm tradidiſſe ferunt: alii verò ab Apolline poſt Orpheo

pheo concessam volunt. Ad eam qui de cantandos faciebant versus, Lyrici poëtæ nuncupati sunt. Reperio insuper (ut nihil quod attinet ad hanc rem, omittatur) septem in ea chordas appositas, juxta numerum septem Atlantidum, quòd Maja Mercurii mater ex illarum numero fuisset: deinde superadditas duas, ut repræsentaretur unum nomen Musarum. Hæc autem tantæ suavitatis fuisse perhibetur ut arbores, saxa, feras, veluti suprà dictum est, traxisse Orpheus dicatur. Mercurius præterea, *teste Plinio libro septimo*, monaulum, id est simplicem tibiam invenit. Primus autem tibias *auctore Diodoro & Eusebio*, Marsias adinvenit. Plinius verò geminas illum reperisse tradit. Alii hoc Apollini assignant, sicut lyræ & fistulæ inventionem: nam simulachrum ejus, quod erat in Delo, habuisse dicitur in dextera quidem arcum, in læva Gratias quæ singulæ singula musicæ instrumenta manibus gerebant: una lyram, altera tibias, quæ autem media erat, fistulam tenebat. Obliquæ tibiæ Midas in Phrygia auctor fuit. Tibiæ primò ex gruum tibiis, unde nomen habent, tum ex arundinibus factæ sunt, cum quibus voce canere Trœzenius Dardanus instituit. Lydios modulos Amphion excogitavit, Dorios Thamiras Thrax, Phrygios Marsias Phryx, plures alios Terpander. Fistulam ut Plinius & Servius ajunt, Pan deus rusticus invenit: nam cum Syringam Arcadiæ Nympham, *auctore Ovidio, in primo Metamor.* ardenter amaret, & illa fugiens ad Ladonem fluvium pervenisset, & fluvio impedita non amplius fugere posset, implorato aliarum Nympharum auxilio in palustres cannas mutata est: quas cum Pan excidisset: ex iis ad amoris solatium, primus sibi fistulam confecit: Maro in Corydone:

Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit.

Sunt tamen, qui hoc Apollini attribuant. Venarum pulsum in musices pedes Herophilus primus discrevit

discrevit per ætatis gradus, Fistulam verò, quàm Græci syringa vocant, *teste Eusebio in 2. de Præpar. Euang.* Cybele invenit. Citharæ, ut Plinio placet, repertor fuit Amphion: ut aliis Orpheus: ut aliis Linus: ut verò Diodoro, Apollo, *qui libro quinto inquit:* Apollo primum citharâ simplici usus est, Marsias verò tibiis. Sentit idem Hyginius. Septem chordas addidit Terpander. Vergilius in sexto:

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Octavam appofuit Simonides, nonam Timotheus. Citharâ sine voce primus cecinit Thamiras, cum cantu Amphion: ut alii, Linus. *Hæc ex Plinio.* At citharâ tamen longe antè, uti superiore capite ostendimus, Tubal Hebræus usus est, quam omninò ab ea dissimilem fuisse, quam illi invenerunt, quos commemoravimus testatur divus Hieronymus *in epist. de instrumentis musicis, ad Dardanum, aut quisquis illius auctor est, quia de ea re ambigitur,* scribens citharam apud Hebræos viginti quatuor chordas habuisse, factam ad formam Δ literæ. David etiam ille magnus Dei vates varia instrumenta invenit, teste Iosepho *in septimo Antiquitatum,* qui ait: Diversâque faciens organa docuit, ut Levitæ secundum ea Deo hymnos edicerent per sabbathorum dies, aliasque solennitates. Organorum autem species hujusmodi est: Canora cithara quidem decem chordis coaptata, & hæc cum plectro percutitur. Nabla verò duodecim sonos habens, digitis tangitur, & reliqua. Hinc perspicere licet, istiuscemodi organa, à Davide confecta, diversa fuisse à nostris, quorum nunc usus in templis est perquam frequens. quando illa plectro pulsabant, nostra verò inflantur follibus, undè multis meatibus quasi cientis imparibus vox erumpit, concentumque efficit. Quanquam Iosephus hoc loco dicens, Diversaque faciens organa, videtur organum pro instrumento quocunque musico pone-
re.

re. Id ipſum ſentit Auguſtinus, qui inſtrumenta muſicorum cuncta, ſpeciatim excellentiora, etiam organa vocat. At auctor noſtri organi tam concinni non proditur, cum magna ejus nominis jactura, ſicut in extremo tertio libro dicetur. Sambucam item muſicum inſtrumentum, *auctore Clemente*, Troglodytæ Africæ, *ut Solino placet*, populi invenerunt. Tubam æneam, *teſte Plinio*, Piſeus Tyrrhenus reperit: quod Diodorus *libro ſexto*, non Piſeo tantùm, ſed Tyrrhenis omnibus tribuit ita ſcribens: Tyrrheni pedeſtri quòque exercitu prævalidi tubam primam adinvenerunt, bello admodum utilem. Non eo tamen inficias, Diodorum in Plinii ſententiam ire: quandoquidem jure à Græcis dicitur victus Hector, quamvis à ſolo Achille interemptus fuerit. Sentit idem Vergilius *in octavo Æneidos* dicens:

Tyrrhenùſque tubæ mugire per æthera clangor.

Verùm Acron ſuper hoc Horatianum in poëtica arte.

Poſt hos, inſignis Homerus,
Dircæuſque mares animos in martia bella
Verſibus exacuit.

tradit Dircæum poëtam primùm tubam comperiſſe, quoniam is, *ut Porphyrio dicit*, primus tubæ modulos dedit, hac de cauſa. Nam cum Lacedæmonii, *autore Iuſtino lib.* 3. bellum adverſus Meſſenios gererent, diûque extraherent dubium Martis eventum, reſponſum acceperunt ab Apolline, ſi vellent vincere, Athenienſe duce uterentur: à quibus rogati Athenienſes, contumeliæ cauſà ipſis Dircæum quendam claudum, luſcum, omnique ex parte corporis deformem dederunt. Vſi ſunt auxilio ejus Lacedæmonii, quibus ille cantum monſtravit tubarum, quarum inaudito territi ſono Meſſenii fugam fecerunt, adeptique ſunt victoriam Lacones. Sed in codicibus Iuſtini invenio Tyrtæum per t, & t in antepenultima, ut in alterutris mendum ſit. Quidam etiam tubæ au-

ctorem volunt Maletum, ſive Maleum dictum. Verùm quid multa? cum tubæ Inventor fuerit Moſes ille divinus Hebræorum dux, dicente Ioſepho *in tertio antiquitatum:* Adinvenit autem modum tubæ ex argento factæ: quæ eſt hujuſmodi, longitudinem habens penè cubiti, eſt autem anguſta fiſtula calamo capacior, præbens latitudinem quæ conveniat ori, ad ſuſceptionem ſpiritus, & claſſico ſono vicina, quæ Hebraca lingua vocatur Aſoſtra. Hæc ille. Sed haud ſcio undè de primis tubæ inventoribus tanta diſſenſio inter ſcriptores orta ſit: niſi intelligamùs alios aliud tubarum genus, ſunt enim plura genera, & alibi inveniſſe. In Latium inſtrumenta muſica, *teſte Dionyſio Halicar.* Arcades primi omnium attulerunt, cùm antea fiſtulis paſtoralibus tantùm uterentur. Placet inſuper antiquum uſum tibiarum in præliis ponere. Thucydides itaque auctor graviſſimus, tradit Lacedæmonios tibiarum modulis in præliis eſſe uſos: etenim cum paratæ eſſent claſſes & inſtructæ acies, cœptumque iri in hoſtem, tibicines inter exercitum poſiti canere incœptabant, non voluptatis causâ, ſed ut æquali modulatoque ſenſim ingreſſu convenientes, pugnam capeſſerent: cujus rei Polybius *libro quarto*, & Fabius *in primo*, & Plutarchus *in vita Lycurgi* meminit. Hunc morem, additis tympanis, etiam nunc noſter peditatus ſervat. Alyates quoque Lydorum Rex, *auctore Herodoto libro primo*, in bello adverſus Mileſios, fiſtulatores & fidicines concinentes habuit: ſicuti memoriæ proditum eſt, Cretenſes prælia ingredi ſolitos, præcinente ac præmoderante citharâ greſſus: *auctor Gellius.* At Parthos conſueviſſe tympanorum ſonitu pugnam inire, teſtatur Plutarchus *in vita Craſſi*, & Appianus Alexandrinus *in libro Parthico.* Reliqui ferè omnes, ut hodie fit, tubis in prælio utebantur. Vndè Vergilius de Miſeno tubicine inquit:

--- Quo non præſtantior alter
Ære ciere viros: Martemq; accendere cantu. CAP.

CAP. XVI.

De origine Philosophiæ, & de duobus ejus principiis, & quis primus invenerit Ethicen, & Dialecticen, ac Dialogos introduxerit.

Philosophiam, quam Cicero *in Officiorum libris* studium sapientiæ vocat, & *in Tusculanis* virtutis indagatricem, atque vitiorum expultricem, à barbaris ad Græcos fluxisse plerique volunt, nam apud Persas primùm Magos eorum sapientes claruisse dicunt: apud Babylonios & Assyrios, Chaldæos: apud Indos gymnosophistas, quorum sectæ princeps, *teste Hieronymo contra Iovinianum*, Buddas nuncupabatur: apud Britannos & Celtas, sive Gallos, Druides: apud Phænices, Orchum: apud Thraces, Zamolsim & Orpheum: apud Libycos, Atlantem: quos omnes, *auctore Laërtio*, pro sapientibus habuerunt. Ægyptii verò Nili filium Vulcanum fuisse dicunt, eumque philosophiæ aperuisse principia. Sed idem Laërtius à Græcis philosophiam manasse affirmat, quoniam apud eos Musæum & Linum primos fuisse sapientes ferunt. Verum *teste Eusebio* primùm philosophia sicuti reliquæ ferè omnes disciplinæ ab Hebræis originem duxit. Ex quo philosophos Græcorum, qui Porphyrionis testimonio, amplius mille annipost Mosen fuere, Eusebius *in undecima de Præparatione Euangel.* Philosophiam à Iudæis accepisse plenissimé demonstrat, quando nec ipsius nomen philosophiæ apud eos primùm fuit, sed deinde: nam Pythagoras omnium primus, *Lactantio auctore in tertio*, Philosophiam, id est, amorem sapientiæ, & se philosophum, id est, amatorem sapientiæ, nominavit, dicens, solum Deum sapientem esse: antea enim sophia, hoc est, sapientia dicta est, quæ nunc Philosophia vocatur:

& qui hanc profitebantur, Sophi, id est, sapientes vocitati sunt. Philosophiæ autem duo fuere principia: alterum, quod ab Anaximandro Ionicum est appellatum, eo quòd Thales Milesius fuerit ex Ionia, & hic Anaximandrum instituerit: alterum verò ex Pythagora Italicum est dictum: quoniam ejus auctor Pythagoras valdè multum in Italia philosophiæ operam dedit: Eusebius *in* 10, *de Præparatione Euangel.* tertium addit, id est, Cleaticum, cujus Xenophanes Colophonius auctor dicitur. Dividunt insuper Philosophiam, *auctore Cicerone de Oratore*, in tres partes, in Naturæ obscuritatem, in Differendi subtilitatem, in Vitam atque Mores: & primam Physicam, alteram Dialecticam, tertiam Ethicam Græci vocant: Quam etiam divisionem Plato, *ut ait Eusebius*, ab Hebræis sumpsit sicuti singula ipsius Philosophiæ præcepta. Physicæ proprium est de mundo & de his quæ sunt in eo, differere, quam ex Ionia Athenas Archelaus primus importavit. Ethicæ verò, de vita moribusque tractare, quam Socrates comperit. Cicero *libro quinto Tusculanarum*: Socrates autem primus Philosophiam devocavit è cœlo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita & moribus rebusque bonis & malis quærere. Dialectica autem ambarum partium affert rationes, quæ à Zenone Eleate initium sumpsit. Quamvis, secundum alios, in quinque partes dividatur, in Physicam, Methaphysicam, Ethicam, Mathematicam, & Logicam. Verùm nos jam fines nostros egressi sumus, non enim res definire & de singulis planum facere, sed de earum initiis docere nostri tantummodo est muneris: proinde ad institutum opus redamus. Dialogos, uti apud Laërtium discimus, Plato omnium primus introduxit, vel potius maximè omnium illustravit: nam Aristoteles *libro de poetis primo*, illud scribendi genus inventum tradit ab Alexameno Scyreo, Tejove.

CAP.

CAP. XVII.

Qui primi Astrologiam adinvenerint, aut quorundam syderum cursus, & sphæram, ventorumque rationem: atque quot illi sint: & observationes syderum in navigando.

Terra potissimum ex syderum temperatione fructus fert uberiores, ut nos in eo proverbio demonstravimus, Annus fructificat, non tellus: hominumque natura, si Iulii Firmici, ut ita dicam, somniis credimus, maximè syderibus subiecta est: ait enim: Qui habebit horoscopum in quarta parte Mercurii, erit ratiocinator: qui in equo, auriga; qui in septima parte arietis, gibber aut gibberosus. Et alibi: Luna, inquit, candidos, Saturnus nigros, Mars rubicundos gignit. Et hoc ab Ægyptiis profectum dixerim: nam Herodotus de hac religione ita scribit: Alia insuper sunt ab Ægyptiis excogitata, quis mensis diesve, cujus deorum sit, & quo quis die genitus, qualia sortietur, & quam mortem obibit, & qualis existet. Chaldæi verò, *teste Diodoro libro tertio,* dicebant Planetas plurimum conferre ad bona vel mala consequenda. Vnde Hermione *apud Ovidium* ita conqueritur:

Quæ mea cœlestes injuria fecit iniquos?
Quodque mihi miseræ sydus obesse querar?

Hinc igitur ab hominibus ex observatione cœlesti inventa est Astrologia, in qua cœli conversio, ortus, obitus, motusque syderum, arte quadam conclusus est. Hanc Ægyptii, *ut auctor est Diodorus*, à se primum repertam asserunt: alii verò à Mercurio. Sed idem *libro quinto* Actinum Solis filium ad eos Astrologiæ notitiam traduxisse docet, id quod Clemens primum Chaldæis, dein ipsis Ægyptiis assignat. At Iosephus *in primo Antiqui-*

tatum perſpicuè demonſtrat, Abraham primum Ægyptiis Aſtrologiam inventam à ſuis majoribus ut *infra dicemus*, tradidiſſe, cum in Ægyptum ille aufugerat, & ab his eam inde ſimulque Chaldæis, qui hujus quoque diſciplinæ auctores feruntur, ob jugem operam, quam obſervandis ſyderibus impendebant, ad Græcos fluxiſſe tradit, *in primo contra Appionem* dicens: Sed eos etiam qui de cœleſtibus & divinis primitus apud Græcos philoſophati, id eſt, Pherecydem Syrum & Pythagoram, & Thaletem omnes concorditer confitentur Ægyptiorum & Chaldæorum fuiſſe diſcipulos. Cæterum Plinius *libro ſeptimo* Atlantem Lybiæ filium Aſtrologiam inveniſſe dicit. Quapropter Poëtæ tradiderunt hunc ſuſtinere cœlum humeris. Vergilius in ſexto:

----Vbi cœlifer Atlas,
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.

Sed idem Plinius *lib.* 6. Iovi Belo hoc adſcribit: dicens: Durat adhuc ibi Iovis Beli templum, inventor hic fuit ſyderalis ſcientiæ. Et *in* 5. *lib.* aliter ſcribens. Ipſa gens Phœnicum in gloria magna literarum inventionis & ſyderum. Alii volunt Aſſyrios reperiſſe: quibus tamen Servius *ſuper ſexta Ecloga Bucolicorum* ait: Prometheum prius Aſtrologiam indicaſſe. Verùm enim verò horum, quos prodidimus, poſtea alios alibi hujus rei auctores fuiſſe ducimus, quando à primordio ſtatim Orbis, liberi Seth, Adam primi hominis filii, *teſte Ioſepho auctore ſanè graviſſimo, in primo Antiquitatum*, diſciplinam rerum cœleſtium primùm invenerunt, qui ut ne dilaberentur quæ reperiſſent, neve antequàm venirent ad cognitionem deperirent, cùm prædixiſſet Adam rerum omnium futurum interitum, duas columnas fecerunt, ex quibus una ex lateribus conſtructa erat, altera ex lapidibus: ut ſi lateritia ab imbribus deſtrueretur, lapidea permanens integram ſcripturam legentibus præberet. His igitur in columnis ea quæ ad obſervationem

ſyderum

ſyderum pertinerent, ii ſcripſerunt. Proinde ab Hæbræis ad Ægyptios & Chaldæos & deinde ad reliquos Aſtrologiam manaſſe, credere par eſt. Ac tale fuit Aſtrologiæ artis, nempe ad ſanarum mentium delirationem duntaxat excogitatæ initium. Defectus Solis & Lunæ primus Romani generis, *teſte Plinio lib.* 2. Sulpitius Gallus, apud Græcos Thales Mileſius deprehendit: Lunæ curſum, *ut idem ait*, Endymion. Sed defectum Lunæ Plutarchus Anaxagoram primũ monſtraſſe dicit, *in vita Niciæ* dicens: Primus autem qui lunaris luminis atq; umbræ cauſam deprehenderit, ac literis mandare auſus ſit, Anaxagoras fuit, etenim quod is antea ignotus eſſet, ex eo probat, quod cum Nicias malè geſtis rebus Siciliam deſerere decreviſſet, & noctu forte Luna defeciſſet, omnes milites propter rei ignorationem, quanquam paulò ante Anaxagoras claruerat, turbati, malum aliquod ſibi portendi arbitrati ſunt. Veneris ſyderis naturam Pythagoras Samius inveſtigavit: quod idem eſſe, quem Luciferum vocamus, qui ante matutinum tempus oritur & veſperum, quia poſt Solis occaſum refulget, Parmenides primus animadvertiſſe dicitur, auctor Laërtius *in nono*. Sphæræ, *teſte Cicerone lib. Tuſculan. primo*, Archimedes Syracuſanus repertor fuit, quod Diogenes Muſæo adſcribit: Plinius verò *in* 7. Anaximandro, vel potius *ut eſt in ſecundo volumine*, c. 8. Atlanti. Ventorum rationem Æolus reperiſſe fertur: quod ideò proditum eſſe duco, quia, *auctore Strabone lib.* 6. *& Plinio in tertio*, ex fumo inſularum propè Siciliam, in quibus ipſe Æolus regnavit, incolæ quinam flaturi eſſent venti, triduo prædicebant: unde etiam Æolo ventos parere exiſtimatum eſt. Ventos autem nonnullis placuit eſſe quatuor: ab oriente æquinoctiali Solanum, à meridie Auſtrum, ab occidente æquinoctiali Favonium, à ſeptentrione Septentrionem: ut unaquæque cœli regio ſuum haberet ventum: ſunt enim totidem regiones, Ortus, Occaſus, Meridies, Septentrio. Ortus & occaſus mobilia atque

varia, meridies verò septentrioque statu perpetuo permanent. Sed qui diligentius rem hanc pertractarunt, tradiderunt ventos esse numero octo, reliquosque quatuor posuerunt Eurum, Africum, Corum sive Caurum, Aquilonem: & id in primis Andronicus Cyrrhestes: is Athenis, *teste Vitruvio*, locavit turrim, & in singulis lateribus imagines ipsorum ventorum exsculptas, contra cujusque flatus, supraque metam marmoream posuit, ac in ea Tritonem æreum dexterâ manu virgam porrigentem, quem ita fabricatus est, ut vento circumageretur, staretq; semper contra venti flatum, virgâ interim ad ejus venti imaginem versâ: Est itaque Eurus ab oriente hyberno collocatus inter Solanum & Austrum: inter Austrum & Favonium ab occidente hyberno Africus: inter Favonium & Septentrionem Corus: inter Septentrionem & Solanum, Aquilo, à vehementi aquilæ volatu dictus, Græcè Boreas vocatur, ἀπὸ τῆς βοᾶν, quod est clamare, quia sonoro flatu est. Igitur orientales venti tres sunt, id est, ut ab hyberno orientali incipiamus, Eurus, Solanus, quem quidam Vulturnum nuncupant, & Aquilo: ac totidem occidentales: Africus, Favonius, Corus. Atque ita Eurus flat adversus Africum, Solanus adversus *Favonium*, Aquilo contra Corum. Verum Favonius clarus & saluberrimus est, quem nos à fovendo nominamus quod genitalem habeat spiritum: à Græcis Zephyrus vocatur, quasi ζωὴν φέρων, hoc est, vitam afferens: quemadmodum Auster nebulosus & pestifer præsertim Romæ, qui â Græcis Notus dicitur, quibus νοτὶς humor est. Per hunc modum Andronicus Cyrrhestes ostendit, undè certi ventorum flatus spirarent, quem nunc ubique gentium servant, positis in summitate locorum pinnis æneis, per quas ventorum flatus indicentur. At quoniam ventus nihil aliud est, nisi aëris fluctus, & idem fluctus pro locorum natura, alius alibi concitatur, idcirco factum est, ut incolæ in suis quisque regio-

gionibus nomina aliquot ventis dederint, eosque suos proprios habuerint, ut Scyron Atheniensium, ut Circius Narbonensis provinciæ, ut Iapyx Apuliæ ventus est, & alii aliarum regionum. Observationes autem syderum in navigando Phœnices adinvenisse auctor est Plinius *in* 7. *Natur. historiæ*.

CAP. XVIII.

Qui primi Geometriam, & Arithmeticam invenerint.

Nilus totius orbis fluviorum celeberrimus, à solstitio æstivo, usque ad autumnale æquinoctium, ut Herodotus *lib.* 2. Diodorus *in* 1. testatur, immensâ aquarum mole quotannis totam Ægyptum exundat: ex cujus incremento, Ægyptii vim aut penuriam futurarum frugum prævident, Ægyptus enim cum Nilus in 12. cubitos, excrescit, famen sentit: in 13. etiamnum esurit: 14. cubiti hilaritatem afferunt, 15. securitatem, 16. delitias: quod justum fertur esse incrementum: maximum autem, ætate Claudii principis, fuit cubitorum 18, sicut minimum Pharsalico bello, veluti cædem magni Pompeji prodigio quodam aversante: *auctores Plin. lib.* 5. *& Strab.* 17. Cùm hujusmodi itaque Nili inundationes limites agrorum confunderent, nunc minuendo, alias immutando, nonnunquam delendo signa quædam, quibus proprium ab alieno discerneretur, iterum atque iterum metiri eam terram oportebat: propter quod Strabo 17. *Geogr.* & Herod. 2. ajunt, nonnullos prodidisse Geometriam ab Ægyptiis primò inventam esse, quemadmodum arithmeticam id est, numeralem scientiam à Phœnicibus propter mercaturas. Sed Iosephus utrumque Hebræis attribuere videtur, *in* 1. *Antiq.* sic scribens: Illi namque cum essent religiosi, cùm & eis pabula ad majus tempus

existerent præparata, tot annorum circulis ritè vivebant: deinde propter virtutes, quas jugiter perscrutabantur, id est, Astrologiam & Geometriam, Deus eis amplius vivendi spatium condonavit. Et deinde *cùm de Abraham mentionem facit*, subjicit: Arithmeticam eis quoque contulit, & quæ de Astrologia sunt, ipse quoque contradidit: nam ante adventum Abraham in Ægyptum, hæc Ægyptii penitus ignorabant. Artem postea, *ut M. Tullius auctor est*, Pythagoras multum amplificasse dicitur. Geometria, *teste eodem Cicerone de Oratore*, versatur in lineamentis, in formis, in intervallis, in magnitudinibus quæ ita sub se continet Geographiam, quæ situm Orbis pingit, in qua floruit Strabo tempore Tiberii Cæsaris, & Ptolomæus Trajani & Antonini Imperatorum principatu. Apud nos Plinius absolutissimè de hac re tractavit, & Solinus in Collectaneis.

CAP. XIX.

Quis primus repererit Pondera & Mensuras ac Numeros, & de vario apud gentes numerandorum annorum modo.

Videtur omninò locus exigere, ut antequam hinc digrediamur, quis pondera & mensuras ac numeros repererit, indicemus, cum præsertim Geometriæ atque Arithmeticæ partes sint, scriptoresque de hac re non planè inter se consentiant. Eutropius itaque *statim in principio* 1. *lib.* Sidonium mensuras & pondera eo tempore invenisse tradit, quo apud Albanos Procas, apud Iudæos Aza, apud Hierosolymos Hieroboam regnavit. Alii secundum Mercurium ex Creta, Iovis Filium comperisse volunt At Plin. *lib.* 7. inprimis hoc Phidoni Argivo, vel, ut Gellio placet, Palamedi assignat, Strabo autem *lib.* 5. Phædonem Elidensem repetisse affirmat. Ex quo ita intelligendum puto,

ut alii aliis primum mensuras & pondera invenerint: velut, Diogenes Laërtius. *lib.* 9. affirmat, Pythagoram primum adinvenisse Græcis, & Ioseph. 1. *Antiq.* dicit, Cain Adam filium mortalium omnium, ut credere convenit, primùm hæc constituisse. Numerorum autem repertorem sunt qui dicant Samium Pythagoram: alii non hunc, sed alium Pythagoram Rhegynum sculptorem: alii verò Mercurium. Livius dicit numerum putari inventum Minervæ. Modus numerandi annos apud Græcos per Olympiades fuit, qui aut per notas suarum literarum numerum notabant. Apud Romanos primùm per lustrum, quod quinto quoque anno claudebatur, *de quo fusius lib. proximo cap.* 4. *dicemus.* Deinde per clavos, qui idcirco annales vocabantur, aut per Consules, id fiebat. Clavi enim in pariete ædis Iovis ea parte qua erat templum Minervæ, in singulos annos figebantur, ut per eos numerus annorum colligeretur. Sanè lex priscis literis ac verbis scripta erat, ut qui prætor maximus esset, Idibus Septembris clavum pangeret: nam quia raræ per ea tempora literæ erant, notæ numeri annorum clavi fuere. Minervæ autem templo ea lex dicata erat, quod numerus ejus deæ inventum sit. Volsinii quoque clavos, numerorum indices, habuere fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ. Postea Consules id officium fecere, & postremò solenne clavi figendi ad Dictatores translatum est. At more intermisso, cùm post longum tempus pestilentiâ laboraretur & senioruum memoriâ repetitum foret, aliquando eum morbum sedatum fuisse ob clavum à Dictatore fixum, ejus rei causa L. Manlius Dictator dictus est, qui T. Pinnarium magistrum equitum dixit. Bella scilicet placatio, vel potius puerorum certamen, qui ita solent ludere. Ecquid religionis cultusvè in eò pangendo clavo esse potuit: qui parietem templi magis aperiebat, quàm claudebat? Sed ea erat illius temporis calamitas, cùm nondum ad Romanos

per

pervenisset Dei optimi maximi cognitio. Nos similiter his septem literis, C D I L M V X numerum notamus: vel aliis notis: 123456789. satis omnibus cognitis, ut nihil sit quod reliquas ponamus, earumvè rationem explicemus.

CAP. XX.

Quis primus Medicinam invenerit, & in quot ea divisa sit partes, ac apud quos olim non fuerit medicorum usus.

Medicina, quæ suis divinis, ut ita dicam, remediis haud dubiè mortalibus inter tot morborum undique erumpentium genera versantibus, magno ubique præsidio præstòque est, diis primùm inventionem suæ artis, nec me hercule injuriâ, assignavit: ipsaque ab oraculis deorum multifariam petita est. Hanc enim *teste Diodoro*, volunt Mercurium apud Ægyptios primùm invenisse: secundum verò veteres, Apis Ægyptiorum Rex reperit, quod alii *auctore Plin. lib.* 7. Arabo Apollinis & Babylonis filio tribuunt. alii vero ipsi Apollini. Vndè ad Daphnen virginem apud Ovidium *lib.* 1. *Metamorph.* dicit:

Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor,

Et Oenone apud eundem:

Ipse repertor opis vaccas pavisse Pheræas Fertur.

Macrob. *in* 1. *Satur.* hujus rei veram reddens rationem, de Apolline ait: Hinc est, quòd eidem attribuitur medendi potestas: quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. Clemens autem Ægyptiis omninò adscribit: ejus verò amplificationem Æsculapio primò Apollinis filio. Meruit & in ea arte laudem tertius Æsculapius Arsippi & Arsinoæ filius, qui præter cætera primus *teste Cicerone de Nat. deorum* dentis evulsionem, ac purgationem alvi invenisse fertur. Hanc

tamen

tamen quiſquis primitus invenerit, hoc quippe pacto excogitaſſe fertur. Nam cum homines, ut Fabio Quint. placet ſicut antea diximus, ex obſervatione rerum, ea quæ ſalubria aut inſalubria viſa ſunt, probè notaſſent, hujuſmodi artem corpora curandi gratiâ confecerunt. Atqui Con. Celſus inventionem artis ſcienter ponit *lib.* 1. ſcribens: ſæpè cauſa apparet, ut puta lippitudinis, vulneris, neque ex his patet medicina: quod ſi ſcientiam non ſubjicit evidens cauſa, multo minus ea poteſt ſubjicere quæ in dubio eſt. Cùm igitur illa incerta incomprehenſibiliſque ſit, à certis potius & exploratis petendum eſt præſidium, id eſt, ab his quæ in ipſis curationibus experientia docuit, ſicut in cęteris omnibus artibus: nam ne agricolam quidem, aut gubernatorem diſputatione, ſed uſu fieri liquet. At illæ cogitationes nihil ad medicinam pertinent, cum de his rebus qui diverſa ſenſerunt, non ab obſcuris cauſis, neque à naturalibus actionibus, ſed ab experimentis, prout cuique reſponderant in perducendo, homines in eandem ſanitatem, medendi vias traxerint. Notarunt enim, ægrorum qui ſine medicis erant, alios propter aviditatem primis diebus cibum protinus ſumpſiſſe, alios propter faſtidium abſtinuiſſe, & levatum magis morbum eorum qui abſtinuiſſent: itemque alios in ipſa febre aliquid ediſſe, alios paulò ante eam, alios poſt remiſſionem ejus, & optimè iis ceſſiſſe, qui poſt finem febris id feciſſent. Eadem ratione alios inter principia ſtatim uſos eſſe cibo pleniore, alios exiguo, & graviores eos factos qui ſe impleviſſent. Hæc ſimiliaque cum quotidie inciderent, diligentes homines talia animadvertentes, ad extremum perceperunt, quæ ægrotantibus utilia forent. Sic medicinam ortam inter omnes conſtat. *Hæc ille.* Poſtea medicina in tres diviſa eſt partes, ut una eſſet quæ victu; altera quæ medicamentis; tertia quæ manu mederetur. Primam διαιτητικὴν, ſecundã φαρμακευτικὴν

tertiam

tertiam χειρεργικὴν Græci appellant. Ita morbi aut victu, aut medicamentis purgantur, manuvè curantur. Hujus autem partis, id eſt, Chirurgiæ inventor dicitur primus Æſculapius, quem Græci tradunt primum obligaviſſe vulnus. Sed medicina cum nulla artium, *ut Plin. ait*, inconſtantior ſit, & ſæpius mutetur, quia nulla eſt fructuoſior, longo tempore in nocte denſiſſima delituit, quam omnino perditam, *teſte eodem Plinio lib. Nat. hiſt.* 29, Hippocrates genitus in Inſula Co, Æſculapio dicata in lucem revocavit. Nam cum fuiſſet mos, *ut ait Strabo in* 8. *Geog.* liberatos morbis inſcribere in templo ejus Dei qui auxiliatus eſſet, quò poſtea ſimilitudo proficeret, exſcripſiſſe ea traditur, & ita ex his hanc artem excerpſiſſe, qui *teſte Plinio lib.* 36. primus medendi præcepta longè poſt hominum memoriam clariſſimè condidit. Romam conſtat primum ex medicis veniſſe Peloponnenſem Archagathum Lyſaniæ filium, L. Æmilio Paulo. M. Livio coss. anno urbis D X X X V, eique jus Quiritum datum & tabernam in compito Acilio emptam. Is primò vulnerarius, inde ob ſecandi urendique ſævitiam carnifex appellatus fuit: &cum alii accurrerent Græculi medici, idemque facerent, omnes ſimul cum ſua medicina in tædium venerunt. Quare à M. Catone Cenſorio reprobati, Vrbe & Italiâ pulſi ſunt: de quibus ipſe Cato ad filium in hunc modum ſcripſit: Dicam de iſtis alio loco, Marce fili, quid Athenis exquiſitum habeam, & quod bonum ſit illorum literas aſpicere, non perdiſcere. Vincam nequiſſimum & indocile genus illorum, & hoc puta vatem dixiſſe. Quandocunque iſta gens ſuas literas dabit, omnia corrumpet, tunc etiam magis, ſi medicos ſuos huc mittet. Iurarunt inter ſe, barbaros necare omnes medicinâ, ſed hoc ipſum mercede faciunt, ut fides his ſit & facilè diſperdant. Nos quoque dictitant barbaros & ſpurios, noſque magis quàm alios opicos appellatione fœdant. Plinius etiam de hujuſmodi

modi carnificibus (sunt enim & medici peritissimi, unicum profectò adversus tot morborum genera, hominibus subsidium) *in fronte 29 libri* ait. Nec dubium est, omnes istos famam novitate aliquâ aucupantes, animas statim nostras negotiari. Hinc illæ circa ægros miseræ sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur assertio alterius. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio. Turbâ se medicorum perisse. *Et paulò inferius* subdit: Nulla præterea lex, quæ puniat inscitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ, discunt periculis nostris: & experimenta per mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse, summa impunitas est, &c. Atque sapienter Babylonii factitabant, *qui teste Herodoto lib. 1. & Strabone 16. Geor.* medicis nou utebantur: sed ægrotos in forum efferebant, ut viri qui eos adirent consulerent, hortarenturque ad ea, quæ ipsi faciendo effugissent similem morbum, aut alium novissent effugisse, nec fas erat quempiam ægrotum silentio præterire. Idem factitabant Bastetani homines montani, qui id Hispaniæ latus incolunt, quod ad Aquilonem spectat, & Ægyptii. Ex quo Strabo *lib. 3. Geog.* cum de Lusitanis meminit, Bastetani, inquit, ægrotos vetusto ritu Ægyptiorum in plateis deponunt, ut qui eo morbi genere tentati sunt, commonefacere eos valeant. Quanquam non eundem semper ritum Ægyptiis fuisse, Herodotus docet *lib. 2.* ita scribens: Iam verò medicina apud eos hunc in modum distributa est, ut singulorum morborum singuli sint medici, non plurimum. Itaque omnia referta sunt medicis, alii enim sunt oculis curandis constituti, alii capiti, alii aliis partibus, alii morbis occultis. In medicina verò deinde quam plurimi floruerunt & in iis Cassius Calpitianus, Aruncius Rubrius, Antonius Musa Augusto Cæsari charissimus: Galenus tempore Antonini Pii, & non longè post Avicenna.

CAP. XXI.

De herbariæ & medicamentariæ atque melleæ medicinæ inventoribus: & quæ homines ab animalibus remedia didicerint.

Non dubium eſt, quin Natura herbas aut ſalutis aut voluptatis gratiâ, ut multis conſtat exemplis genuerit: nam Xanthus hiſtoriarum auctor *teſte Plin. lib.* 25. tradit occiſum draconis catulum revocatum ad vitam à parente herbâ, quam Balin vocant. Picus itidem avis, adactum ejus cavernis cuneum admotâ quadam herbâ exilire cogit. Quinimò Indorum quidam, *ait Herodotus lib.* 2. herbâ tantùm victitant. Appianus etiam Alexand. ſcribit, Parthos ab Antonio fugatos cum fame premerentur, in quandam herbam incidiſſe, quam qui comederent, nihil aliarum rerum reminiſcerentur, aut intelligerent, niſi quod lapides continuè effoderent, quaſi quidpiam magni operis facturi; & ſic debacchati bilem demum evomentes interirent. Quid demum plura? nihil non herbarum vi effici poſſet, ſi plurimarum vires non ignorarentur. Hæc itaque, *teſte Plinio*, erat antiqua medicina, cujus, *idem teſtis in* 7. repertor fuit Chiron Centaurorum juſtiſſimus, Saturni ex Phyllira filius, qui & medicamentariam medicinam ad vulnera, aut ulcera & hujuſmodi curanda invenit, quam tamen alii Apollini aſſignant. Ex quo ipſe apud Ovidium dicit:

----- Herbarum ſubjecta potentia nobis.

Alii verò Æſculapio ejus filio, quem Ovid. *in* 2. *Metamor.* dicit medicinam hanc à Chirone didiciſſe cum illi nutriendum Apollo pater tradidiſſet. Alii demum Samothracum filiis, *teſte Euſebio*, adſcribunt. Verùm Chironem ideò fortaſſe dixerunt

xerunt hanc primum comperisse, quia *ut Plin. ait lib. 25. cap. 4.* herbam Centauream reperit, qua, sicut idem testatur, curatus dicitur à vulnere pedis, inflicto ex lapsu improviso sagittæ Herculis ex suis manibus, illitæ veneno hydræ. Nam Chiron cum attrectaret arma Herculis, quem receperat hospitio, sagitta in ejus pedem decidit. Ovid. *in 5. Fast.*

Dumque senex tractat squallentia tela venenis,
Excidit, & lævo fixa sagitta pede.

Ovidius tamen eum ex hoc vulnere periisse sentit, ita scribens:

Nona dies aderat, cum tu justissime Chiron,
Bis septem stellis corpore cinctus eras.

At medicamentorum, quibus morbi curantur, usum Celsus *in principio lib. 5.* dicit antiquissimum esse: auctorem tamen non ponit, sed tradit Asclepiadem medicum peritissimum magna ex parte eum usum sustulisse, quod omnia medicamina & mali succi sint & stomachum lædant: & definit omnes medicinæ partes ita annexas esse, ut separari nequeant, ac ideo medicinam quæ victu curat, aliquando adhibere medicamentum, & eam quæ medicaminibus purgat, rationem victus; atque hoc pacto sanitatem aut conservari amissamvè recuperari. Ad herbas revertor. Et sic alii alias herbas invenerunt, ut Mercurius moly, Achilles achilleam, Æsculapius penacem, compluresque alias, quod admodum longum esset, minimèque necessarium persequi, cum præsertim Plinius illud ipsum disertissimè prodat. Medicinam verò ex melle, *testo Plin.* Sol Oceani filius invenit. Animalia præterea quædam (mirum quàm multa à bestiis homo didicerit) nonnullas herbas atque remedia commonstrarunt: quæ homini postea usui forent: nam dictamnum herbam ad extrahendas sagittas utilem, cervi hominibus monstravere, percussi eo telo pastuque ejus herbæ ejecto, id quod Cicero *in secundo de Natura deorum* feris capris adscribit. Iidem cervi percussi à phalangio, quod est ara-

aranei genus, aut aliquod simile, cancros edendo sibi medentur, Chelidoniam visui saluberrimam hirundines docuere, vexatis pullorum oculis illâ medentes, id quod Cornelius Celsus *libro sexto*, naturæ ejus avis, non herbæ assignat, ita scribens: Si extrinsecus ictus oculum lædat, ut sanguis in eo suffundatur, nihil commodius est, quàm sanguine vel columbæ, vel palumbi, vel hirundinis inungere. Neque id sine causa fit, cum horum acies extrinsecus læsa, interposito tempore in antiquum statum redeat, celerrimeque hirundinis. Vnde etiam locus fabulæ factus est, per parentes id herba restitui, quod per se sanescit. Testudo cunilæ, quam bubulam vocant, pastu, vires contra serpentes resovet. Hedera apri in morbis sibi medentur. Ab Hippopotamo, id est, ab equo quasi fluviatili (est enim animal in Nilo) medici mittere in morbis sanguinem, quod phlebotomare vocant, didicerunt: assiduâ namque is satietate gravedinosus factus exit in littus, recentes arundinum cæsuras perspeculaturus, atque ubi acutissimum videt stipitem imprimens corpus, venam quandam in crure vulnerat, atque ita profluvio sanguinis morbidum corpus exonerat, plagam verò rursus limo obducit. Simile quiddam & avis in eadem Ægypto monstravit, quæ vocatur Ibis, ciconiæ ferè similis, & ipsa quoque serpentum pernicies. Hæc rostri aduncitate per eam partem se persuit, qua reddi ciborum onera consuevere. Hinc clysteris usum medici primum didicerunt. Mustela in anguium venatu rutâ sibi salutem quærit: Ciconia origano. De herbis autem primus omnium, quos memoria novit, Orpheus accuratissimè scripsit: post eum Musæus, etsi per idem temporis ambo fuisse dicuntur, nec non & Dioscorides. Apud nos primum M. Cato, deinde Pompejus Leneus Magni Pompeii libertus, qui exemplaria Mithridatis regis de vi herbarum, jussu magni Pompeii omnia, regiâ prædâ potiti, in nostrum sermonem transtulit. Quo primum tem-

tempore Plinius se animadvertisse ait, hanc scientiam ad Romanos pervenisse.

Cap. XXII.

Qui primus Magicam artem invenerit, & à quibus celebrata: & quis modum effugandi dæmones, aut incantationes ediderit, quibus morbi sedarentur.

Exigit locus, ut de origine Magicæ artis priùs dicatur, quàm libri finem faciamus: quandoquidem natam primùm à medicina nemo dubitat. Hæc itaque à Zoroastre in Perside, *auctore Plinio libro tricesimo*, ut inter auctores convenit, ortum habuisse fertur. Iustinus in principio suæ epitomes, hunc Zoroastrem qui magicam artem reperit, Bactrianorum regem fuisse dicit, qui *test. Eus. de temp. & in* 10. *Præpar. Euang.* plus DCCC. ferè annis ante Trojana tempora fuit, quo etiam tempore Abraham & Ninus fuerunt, cùm ageretur annus ab orbe condito ter millesimus, ac CLXXXV. At annos deinde post DCCC & circiter XV. Troja à Græcis capta est, qui fuit annus orbis conditi quater millesimus. Lactantius autem & Eusebius, malos dæmones hanc simul cum cæteris improbis artibus invenisse tradunt: quam omnium artium fraudulentissimam Plinius esse asserit, miraturque quomodo multis seculis in toto terrarum orbe valuerit: atque id ob eam causam evenisse putat, quod sola artium treis alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in se unam redegerit. Quippe à medicina primò, ut dictum est, manavit, ac specie salutari irrepsit sanctior quàm medicina: ita desideratissimis promissis addidit vires religionis, ad quam maxime alligantur hominum mentes: posthæc miscuit mathematicas artes nullo non avido de se futura sciendi, atque ea è cœlo verissimè peti credente. Ita possessis hominum sensibus, triplici vinculo eo usque ado-

adolevit, ut in magna humanarum gentium parte plurimùm valuerit magnamque vim, uti poëtæ testimonio sunt, semper habuerit. Nam Virgilius *in Dæmone* de Circe ait:

Carminibus Circe socios mutavit Vlyssis.

Et quemadmodum fruges aliò pellicerentur, Idem:

Atque satas aliò vidi traducere messes.

Quinetiam elementa quoque concuti, & mentes hominum turbari & sine ullo veneni haustu sola carminis violentiâ homines interimi putarunt. Maro:

Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam.

Item:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ovidius *in Amor.* 3. *Eleg.* 6.

Carmine læsa Ceres sterilem vanescit in herbam,
Deficiunt læsi carmine fontis aquæ.

Lucanus:

Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Incantata perit.

Hujus autem veneficii, quamvis per totum orbem terrarum pervaserit, *Lucano in sexto Pharsaliæ, & Apulejo de magia lib.* 1. *&* 2. *& Plinio in* 30. *auctoribus.* Thessaliam in primis infamiâ flagrasse constat, quod Thessalis nihil antiquius foret quàm maleficam artem curiosè perdiscere & alios vicinos populos edocere. Extabant etiam ætate Plinii, ut ipse testis est, ejus vestigia apud Italicas gentes in 12. tabulis. Circe etiam Circeum montem habitans juxta Cajetam, ex ea arte mirandos ostendit eventus. Ac tale est magiæ inventum. De hac quis scripserit, non planè compertum habemus. Plin. *lib.* 30. dicit, Hostanem de ea primum commentatum esse, atque Pythagoram, Empedoclem, Democritum & Platonem ad hanc discendam navigasse: hanc reversos prædicasse, & in arcanis habuisse, sed præsertim Democritum: undè magiam Democrito, medicinam eadem ætate, Hipocrate illustrante, floruisse approbat, circiter

CCC.

CCC. Vrbis annum. Idem Plinius in hac parte longe post homines natos haud modestissimus: Est & alia, inquit, magices factio, à Mose etiamnum & Iochobel Iudæis pendens. Fuit autem Iochobel ipsius Mosis mater. Cæterum ex Plinii ore piaculum illud idcircò, ut arbitror, temerè prodiit, quoniam cum Deus signa quædam edidisset, quibus Hebraicus populus facile crederet, Mosen sibi ab ipso ducem esse constitutum, rex Pharao (sic enim Ægyptii patriâ linguâ, *teste Iosepho in* 8. *Antiq.* regem nominant) hanc tanquam vana deridens, jussit Ægyptiorum sacerdotes eadem facere, qui statim virgas in draconem verterunt. At Moses ut humanis divina multo majora esse demonstraret, virgam in terram projecit, quæ in colubrum versa, Ægyptiorum virgas in draconem translatas repentè voravit, *Auctor Iosephus in* 2. *de Iudæorum antiq. & Euseb. l.* 9. *de Præpa Euang.* Cum Moses igitur hæc & plura alia divinitus ageret, homines qui magis falsis quàm veris inhærent, magicâ arte fieri putabant. Modum autem effugandi dæmones, quibus sæpe corpora humana vexantur & incantationes quibus morbi sedari solent, Salomon Rex primus docuit *dicente Iosepho in* 8. *Antiq.* Præstitit autem Deus etiam ei, ut contra dæmones artem ad utilitatem hominum edisceret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari: modum etiam conjurationum, quibus obstricti dæmones ne denuo redeant, effugantur, invenit. Et quonam pacto hujusmodi dæmones expellerentur, perspicue demonstrat: Vidi etenim, inquit quendam Eleazarum de gente nostra, præsente Vespanio, & ejus filiis & tribunis, alioque simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit hujusmodi. Intulit naribus ejus qui à dæmone vexabatur, annulum habentem super signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonem per nares odorantis abstraxit, & repentè cecidit homo, postea conjuravit eum,

eum, juramentum objiciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id eſt, cantica quę ille compoſuit, ſuper eum dicenda volens &c. Hodie etiam ſacerdotes noſtri, uti videmus, ſacris quibuſdam verbis dæmones ex humanis corporibus exire cogunt, & quibus benedicunt ægrotis, ii ut plurimum belle habent. Quam ſane poteſtatem Chriſtus Servator noſter Apoſtolis dedit, cum apud Marcum Euangeliſtam dixit: Ite in mundum univerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſalvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur. Per nomen meum dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, & ſi quid mortiferum biberint. non nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & benè habebunt. Hæc autem mihi hoc loco potiſſimum commemorare placuit, quo legentes facilè intelligerent divina verba longè quam dæmones, aut artem Magicam, vim majorem habere.

Cap. XXIII.

De origine Necromantiæ, Pyromantiæ, Aëromantiæ, Hydromantiæ, Geomantiæ, & Chiromantiæ.

Magi, qui Perſicâ linguâ Sapientes appellantur, apud Perſas potiſſimum, *teſte Laertio*, deorum cultui vacabant, precando illis vota, & ſacrificia faciebant, de eorum ſubſtantia, id eſt, vi ac natura, & genealogia diſſerebant, vitam in primis frugaliter viventes. Sed uſque eò aucta eſt eorum vanitas, ut non ſolùm obſervatione ſyderum futura prædicere, verùm artibus quibuſdam veritatis umbras habentibus, & rerum ac verborum maleficiis, & ſcire omnia, & facere poſſe profiterentur. Ab his igitur ſex magices artis ſpecies fluxerunt, Necromantia, Pyromantia, Aëromantia, Hydromantia,

mantia, Geomantia atque Chiromantia: quamvis M. Varro *lib.* 7. *Divin. rerum*, illas priores quatuor tantùm assignaverit. Est autem Necromantia divinatio per cadavera, ut mortuus *apud Lucan. in* 6. suscitatus, eventum belli Pharsalici Sexto Pompeio prædixit. Pyromantiam vocant, quæ per ignem divinatur, dum inspicimus, quid fulgur, quid fulmen, quidve ignea vis significet, ut Tanaquil. Tarquini prisci regis uxor, *teste Livio ab urbe cond. & Dionysio in* 4. videns flammam lambere Servii Tulli caput, illum Romanorum regem fore prædixit. Aëromantia divinatio per aërem, ut putà per avium volatum, gustum, cantum ac ventorum grandinumque insuetas procellas: ut ferrum *sicut ait Plin. lib* 2. quo in Lucanis pluit, significavit M. Crassi in Parthis interitum: veluti quoque lapides, quibus, *auctore Livio in* 1. *de secundo bello Punico*, in Piceno pluisse nuntiatum fuit, strages illas indicarunt, quas Annibal Italiæ intulit. Hydromantia ex aqua: quemadmodum Varro prodidit, puerum vidisse in aqua effigiem Mercurii quæ C L. versibus omnem Mithridatici belli pronuntiavit eventum. Geomantia divinatio per terrarum hiatus. Chiromantia, divinatio per linearum manuum inspectionem. Iuvenal saty. 6.

Frontemque manumque Præbebit vati.

Quæ omnia superstitiosa sunt, atque omninò ridicula: nam illis qui ea exercent, egestas semper imperat, qui, ut M. Tullius *lib.* 1. *de Divinat. prope finem*, ait, sibi semitam non sapiunt, aliis monstrant viam quibus divitias pollicentur, ab iis drachmas ipsi petunt. Hoc igitur tanquam maleficæ superstitionis homines omnia corrumpentes, omnia inquinantes, ac propterea, dignos qui malè semper audiant, declinemus, ac potius insectemur, ut verâ sanctâque religione imbutos decet.

CAP. XXIV.

De duobus Divinandi generibus, & de origine Aruspicinæ artis, & sortium Prænestinarum, & quis Somniorum interpretationem docuerit.

DVO sunt, *auctore Cic. de divinatione, volumine 1.* divinandi genera, quorum unum Naturæ est, alterum Artis. Est autem Natura in iis qui non ratione aut conjecturâ observatis ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto liberoque motu futura præsentiunt: quod & somniantibus sæpe contingit, & nonnunquam vaticinantibus per furorem, ut accidisse legimus Sibyllæ Erithrææ, & sacerdotibus nonnullis: cujus generis oracula etiam habenda erant, qualia fuerunt oracula Apollinis, aut Ammonis, aut reliquorum in quibus homines crebrò illudebantur, veluti quæ arte dæmonum humanâque fraude reddebantur. Verùm Prophetæ, qui divino spiritu, non furore lymphatico afflati erant, nunquam fallebant. Ars verò in iis est, qui novas res conjecturâ persequuntur & verteres observationes didicerunt, quæ apud priscos habuit Aruspicinam, auguria, astrologiam & sortes: Aruspicina *teste M. Tullio lib. 1. de Divin.* apud Hetruscos, ut illi futiliter prædicebant, primum ortum habuit: nam *ut idem in 2. de Divin. ait,* aranti cuidam in agro Tarquiniensi & sulcum altius imprimenti, subitò è terra extitit quidam, qui Tages appellatus, facie quidem pueri, sed senili prudentiâ à quo universa Hetruria aruspicinam edocta est, quæ ab ara & inspiciendo sibi nomen vendicavit. Sed Plin. *lib. 7.* aruspicii inventionem cuidam Delpho tribuit, sicut ignispicii Amphiarao. Hæc a. continet in se exta, fulgura & ostenta: mactatâ enim hostiâ ad aram eaque apertâ, quomodo cor, hepar & reliqua exta sese haberent, inspicie-

inſpiciebant, ex eorumque habitu atque colore futura conjectabant, ut, quo die primum in ſella aurea ſedit Cæſar, in bove quem immolavit, cor non apparuit, *Cicero & Appianus Alexand*, *lib. 2. de bellis civilibus auctores.* Ex quo futuram infelicitatem prædixerunt Aruſpices. Oſtenta autem ſunt, quæ præter naturam evenientia, futurum aliquid ſignificant: ut cum in exercitu Xerxis, *auctore Her. lib. hiſt. 7.* in Europam trajecto equa bellicoſiſſimũ animal leporem timidiſſimam feram peperit, quòd fertur portendiſſe tantum exercitum fugam moliturum. Hæc verò, *ut Cicero inquit*, quia oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portẽta, monſtra, prodigia dicuntur. Tertia pars Aruſpicinæ, in fulmine, & in fulgure & tonitru conſiſtit, Virgil.

De cœlo tactas memini prædicere quercus.

Hæc omnia ſub Aruſpicina ſunt: nam idem Cicero ait: Sed quoniam de extis & de fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota Aruſpicina ſit pertractata. Atque hæc eſt Aruſpicina, quam qui exercent, tum Aruſpices, tum Extiſpices nuncupantur. In ſecunda autem parte ejus divinationis, quæ eſt artis: auſpicia ſive auguria ponuntur. Auſpicia quæ ab avibus inſpiciendis, ſicut auguria ab avium guſtu, vel garritu dicuntur. Tireſiam Thebanum inveniſſe, *Plin. in 7.* auctor eſt. Auguria verò, idem teſtis, ex avibus Caras, à quo Caria dicta eſt, reperit: ex cæteris verò animalibus adjecit Orpheus. Verùm hujuſcemodi augurandi artem quidam à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus, Mopſus, Chalchas, ſummi augures fuerunt, à Græcis, ad Hetruſcos, ab Hetruſcis ad Latinos veniſſe volunt. In avibus autẽ tria erant divinandi genera: aliæ n. aves volatu, ut præpetes, quarum volatum Phryges *teſte Clemente*, primi obſervaverunt: aliæ cantu, ut oſcines, aliæ guſtu futura prædicebant. Tertium genus ex tripudio ſoliſtimo futura indicabat. Porrò ſoliſtima tripudia dicebantur auguria, quæ fiebant quoties offa

quæ pullis dabatur, aliquo modo cadebat in solum, ac ita à solo solistimum vocamus. Sed hæc augurandi ars quanti facienda sit, Mossolamus Iudæus, vir equidem sapientissimus, perspicuè demonstravit Is enim *sicut Iosephus in 1. Antiq. contra Appionem ex Hecatæo tradit*, cum in bello esset & vates quidam dum iter facerent, statim jussisset omnes eatenus consistere, quoad ex ave, quæ in proximo erat, augurium ageret, tacitus sumpto raptim arcu, ac emissis sagittis, avem interemit: ac vati & nonnulllis aliis id iniquo animo ferentibus, Quid furitis, inquit, mali dæmones? hæc enim avis suæ ipsius salutis nesciens, nostri itineris eventum nobis potuit prædicere? si enim præscire futura potuisset, in hunc locum nequaquam venisset, metuens ut sagittis à Mossolamo Iudæo peteretur. Cæterùm hæc quantum olim apud omnes ferè gentes auctoritatis haberet, multis in locis testatur Cicero *de Divinatione præsertim in primo* scribens: Quis rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione divinâ, neque solum in pace sed in bello? *& reliqua.* Sed Romani in primis usi sunt, eodem dicente: Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Hæc ille. Apud eos insuper, *ut Livius, Dionysius, & Fenestella testimonio sunt*, summâ religione augurum collegium colebatur, quorum jus in Romana republica Cicero *in 2. de Legibus* maximum & præstantissimum appellat. Quid quod augur, *ut ait Plutarchus in Problematis*, ob nullum maleficium sacerdotio privabatur? quia non honoris & magistratus, sed scientiæ & artis nomen est augur. Divinabant etiam per sortes, quas in Latio Numerius Suffusius *teste M. Tullio in secundo de Divin.* primus invenit apud Prænestinos, sculptas in robore literarũ priscarum notis, quæ fortunæ monitu, pueri manu miscebantur atq; ducebantur: de quibus etiam Tranquillus *in Tiberio* meminit. Somniorum interpretationem *auctore Plin. in 7.* Amphyction primus docuit,

docuit, quod Trogus Iofeph Iacob filio attribuit, quem omninò peritiſſimè ſomnia eſſe interpretatum Ioſephus 2. *Antiq.* idem affirmat. Clemens verò Telemeſſinis aſſignat. Sed hæc omnia fallaciis inventa ſunt, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem, vel ad quæſtum: quando homines qui hæc profitentur, tantum abeſt ut ulla in parte prodeſſe queant, ut etiam maximè noceant: nam ſicut Phavorinus, *teſte Gellio libro Noctium Attic.* 14. dicebat, ſi dicunt proſpera & fallunt, miſer fies fruſtra expectando: ſin adverſa dicunt, & mentiuntur, miſer fies fruſtra timendo. Si verò non proſpera reſpondent, jam inde ex animo miſer fies antequam fato fias: ſin fœlicia ventura omninò promittunt, expectatio ſpei te adeò ſuſpenſum fatigabit, & omnem futuri gaudii fructum ſpes ipſa tibi ademerit Præterea ecquid juvat, aut quid affert ad cavendum, ſcire aliquid futurum, cum id certè futurum ſit, cum tamen nullo modo prænoſci poſſit? Verg.

Neſcia mens hominum fati, ſortisque futuræ.

Quapropter Moſes ille ſapientiſſimus, iſtiuſmodi peſtiferas artes populo ſuo vetuit, mandans ac dicens: Non augurabimini, nec obſervabitis ſomnia, non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini. Et per illud primum divinæ legis præceptum: Vnum verum Deum colito, juxta prohibuit eaſdem: imò Deus ipſe. Quæ omnia & Servator noſter CHRISTVS procul nobis eſſe voluit, cum dixit, Serva mandata. Sed hæc alibi, cum de re Chriſtiana agetur.

Libri primi finis.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM, LIBER II.

CAP. I.

De Iuris ac Legum origine, & qui primi mortalibus leges dederint, & quæ causa à principio dandi fuerit.

QVanquam disciplinarum liberalium originem primo tantùm libro complecti, deinde autem in reliquis aliarum rerum inventionem tradere statueram, rei tamen magnitudo fecit, ut multo sanè quam volebam, longior essem. In hoc itaque secundo lib. de Iuris primum atque Legis origine commodè dicam. IVS, *ut Paulo Iurisconsulto placet*, uno modo bonum semper dicitur. Lege verò nihil aptius est ad conditionem humanæ naturæ, dummodo, *ut Cicero vult in tertio de legibus* pro imperio capiatur: sine ea enim nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus

nus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe Mundus poteſt: nam & hæc Deo paret, & huic obœdiunt maria, terræque & hominum vita juſſis ſupremæ legis obtemperat. Eſt itidem lex, ut Chryſippus definit, divinarum humanarumque rerum notitia. Item recti juſſio, pravique depulſio, donum Dei, dogma hominum ſapientum, de qua mox dicemus. Ius autem, quam vis plurimis modis dicatur, Vlpianus dividit in Naturale, Gentium, & Civile. Naturale appellat, quod non ſolum humani generis proprium eſt: ſed omnium, quæ in terra, quæ in mari, cœloque naſcuntur: nam in nonnullis animalibus videmus maris & fœminæ conjunctionem, liberorum procreationem, educationemque quodam jure naturæ, quod *teſte M. Tullio in* 1. *de Legibus* in natura poſitum eſt, & ab ea, hoc eſt, à Deo initium habet. Ius gentium, quo ſolum homines utuntur. Civile, ut Romanorum, Spartanorum, Athenienſium, quod legibus, interpretatione duodecim tabularum, plebiſcitis, ſenatus conſultis, decretis principum, & auctoritate prudentum conſtat. Principis verò legis non ſcriptæ, ſed in natura poſitæ, ex qua homines deinde leges condiderunt, quæ origo ſit, & quid ipſa ſit, Cicero *in* 2. *de Legibus* facilè declarat, cujus ideo verba ponam: Hanc igitur, inquit, video ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum ſed æternum quiddam, quod univerſum mundum regeret, imperandi prohibendique ſapientia. Ita principem legem illam & ultimam mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei. Ex quo illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte eſt laudata: eſt enim ratio menſque ſapientis, ad jubendum, & ad detrahendum idonea. Et infra ſubdit: Orta eſt autem ſimul cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps apta ad jubendum, & ad vetandum, ratio eſt recta ſummi Iovis. Deinde ſuggerit, ita concludens:

dens: Eſt ergo lex juſtorum injuſtorumque diſtinctio, ad illam antiquiſſimam & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt: defendunt, & tuentur bonos. Hujuſcemodi ergò legum originem hoc loco prodendam cenſeo. Has itaque leges mortalibus omnium prima dedit Ceres. Ovid. *in* 15. *Metamorph.*

Prima dedit leges, Cereris ſunt omnia munus.

Diodorus itidem. *lib.* 6. ait: Nam præter ab ea repertum frumentum, leges dedit, quibus juſtè pieque homines vivere aſſueſcerent, ex quo & Legiferam dixerunt. Herodotus etiam *in* 6. inquit: Cum in agrum Epheſium ingreſſi eſſent, ſub noctem ad urbem contendebant, cum illic à mulieribus ſacra legiferæ Cereris fierent. Et Verg. *in* 4. *Æneidos.*

---- Mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri.

Idem ſentit Plin. *lib.* 7. Cæterùm ut alii volunt, Rhadamanthus primus edidit, poſtea alii aliis primo leges tulerunt. Draco enim primus dedit Athenienſibus, deinde Solon: Ægyptiis quintus Mercurius, aut Æthiopes, quorum ipſi Ægyptii coloni dicuntur: Minos Cretenſibus, Lycurgus Lacedæmoniis, Tyriis Charandes, Phoroneus Argivis, Romulus Romanis, Italis Pythagoras, *uti Dionyſio placet*, Arcades, ipſis verò Arcadibus Apollo quartus. Sed ne veri Dei erga nos divini muneris immemores videamur, ipſi primùm hanc rectè beateque vivendi normam, ſicuti cætera omnia acceptam referre debemus: quod nec Ciceronem etiam tam prope, ut monſtratum eſt, duce naturâ, ad verum accedentem latuiſſet, ſi ullam veri Dei unquam cognitionem habuiſſet: Deus enim, *auctore Ioſepho lib.* 3. *Antiq.* leges quas deinde hominibus conſtitutas volebat, primò Moſi tradidit: qui deinde primus legislatorum omnium quos commemoravimus, quippe quibus, *teſte Euſebio*, longè ætate ſupe-

ſuperior fuit, eas Hebræis dedit. Teſtis idem Ioſephus *contra Appionem*. Dico igitur noſtrum legislatorem, quemlibet qui memorantur legiſlatorum antiquitate præcedere. Lycurgus enim & Solon & Zaleucus Locrenus, & omnes qui apud Græcos mirabiles ſunt, novelli atque recentes, quantum ad illum comparati, eſſe noſcuntur, quando nec ipſum nomen legis fuiſſe olim apud Græcos agnoſcitur: teſtis Homerus eſt, qui nuſquam opere ſuo hoc uſus eſt nomine. Et *paulò inferius* addit: Nam cum ſit tempus infinitum, ſi quis eum comparet aliorum legislatorum ætatibus, hunc ultra omnes inveniet. Euſebius quoque *in* 10. *de Præpar. Euang.* Moſen multo ante Cererem, quæ fertur prima, ut diximus, leges edidiſſe, fuiſſe teſtatur. A Deo igitur, quem Cicero Iovem vocitat lex originem habet & eam mortalium omnium primus Moſes Hebræis conſtituit, quæ cæteris deinceps hominibus condendarum legum haud dubiè exemplar fuit. At talis juris atq; legum origo. Verùm hoc loco illud diſputandum videtur, quid fuerit, quamobrem lex iſta ſcripta non perinde ut altera bona, poſtremò lata ſit, quæ, ut Apoſtolus Paulus ait, irã operatur, & ſexcentis pœnis mortales obligat: contra illa prior lex quæ non ſcribitur, ſed naſcitur, ac profluvio quodam naturæ fonte in humanum ingenium à primo fluit, ſine fraude, ſine dolo eſt, particeps Iuſtitiæ, expers iniquitatis. Quapropter è re noſtra minus fuiſſe videtur, ut altera introducta ſit, quæ nobis malo eſt. Proinde operæ pretiũ eſt de origine iſtius legis ſubtilius tractare, & quia divus Ambroſius *Ep.* 17. *ad Iren.* illud planè facit, eum ideo ita dicentem attendamus: Certum eſt, inquit, non fuiſſe legem neceſſariam, quæ per Moſen data eſt: nam ſi naturalem legem, quam Deus creator infudit ſingulorum pectoribus, homines ſervare potuiſſent, non fuiſſet opus eâ lege, quæ innodavit magis, quam ſolvit humani generis infirmitatem. Solvit eam naturæ legem Adam, qui voluit ſibi arrogare, quod non

acceperat, ut esset sicut ejus Creator, qui ita per inobœdientiam contraxit offensam: nam si non rapuisset imperium, prærogativam naturæ atque ingenitæ sibi innocentiæ, hæredibus propriis reservasset. Ergo quia lex violata est, ideo præscriptum novæ legis necessarium fuit, ut vel partem haberet, qui totum amiserat. Simul quia causa dejectionis superbia fuit, debuit ea lex dari quæ eum Deo subjectum redderet: nam sine ista lege peccatum nesciebatur, & minor erat culpa, ubi erat culpæ ignorantia. Vndè Dominus ait: Si non venissem & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc a. excusationem non habent. Lata est ergo lex, primum, ut excusatio tolleretur, cum præscriptum ante non esset quod per se quisque caveret: deinde, ut omnes subjicerentur Deo. Sed dices: Lex auxit peccatum, cæpit mihi obesse scire. Verum dicis: est tamen quod consolari potest tuam solicitudinem: quia si per legem abundavit peccatum, per eandem abundavit & gratia, per IESVM CHRISTVM, sicut testificatus est Ioannes, dicens: Ecce agnus DEI, ecce qui tollit peccatum mundi. Habes igitur legem non necessariam fuisse, si illam naturę legem seruare potuissemus: sed quia non servavimus, idcirco ista lex per Mosen data, facta est necessaria, ut doceret me obœdientiam, & transgressionis Adam solveret laqueum, qui totam adstrinxit hæreditatem, &c. Cæterum extra tripartitam illam Iuris divisionem, quam Vlpianus fecit, habemus in nostra religione Ius Pontificum, in quo multi cum memoria nostra excellunt tum antea claruerunt, qui olim non sine honoris præfatione nominabuntur, & in primis Theseus Pinnius avunculus meus, quem nemo aut nimis valdè unquam, aut nimis sæpe laudaverit. Fuit enim vir pontificii pariter atque civilis Iuris peritissimus, qui in præclarissimis Italiæ civitatibus maximis honoribus functus, ubique summæ Iustitiæ virtutisque omnis se specimen præstitit: à quo profectò haud longè abest

abeſt Petrus Mathæus ejus frater, Iuris conſultorum conſultiſſimus.

Capvt II.

Qui Regiam, vel Popularem civitatem principio inſtituerint, Tyrannidemque exercuerint, & Diadema vel Servitium invenerint: & quis Areopagitarum magiſtratum conſtituerit, aut Suffragia invenerit.

Qvoniam de legis origine, ſine qua nulla Reſpublica conſiſtere poteſt proximo capite hujus voluminis docuimus, porro res ipſa poſtulat, ut priusquam hinc digrediar, quale apud gentes regimen civitatis principio fuerit, demonſtremus. Eſt igitur apud mortales, *teſte Platone libro de Regno*, trifariam diviſa reipubl. adminiſtratio: una n. vocatur Monarchia, id eſt, unius imperium: altera Ariſtocratia, hoc eſt, optimatum regimen: tertia verò Democratia, id eſt, popularis principatus: quarum quæ præferenda ſit non facile dixerim: Rex n. cui pro libidine omnia licet impunè agere, ac ob id nihil interdum potius eſt, quàm quod in rem ſuam eſſe videt, raro benè imperat. Plebs etiam, cui proprium eſt nihil intelligere, aliquanto pejus. Pauci verò, id eſt, optimates, cum princeps eſſe pro ſe quisque optet, nec ſatis concordes regnant. Quare Diocletianus *auctore Vopiſco*, dicere ſolitus erat: Nihil eſſe difficilius, quam benè imperare. Optimè tamen unus: optimè populus, optimè pauci imperant, ſi boni ſunt. Ex quo alii aliam conſtituerunt civitatem. Ægyptii primi omnium, *teſte Plin. lib.* 7 regium principatum habuerunt, ut qui, veluti ait Herodotus, nullo temporis momento poterant ſine rege vivere: apud quos primus, quod memoriæ proditum ſit, mortalium Menes regnavit,

vit, *auctores Herodotus lib.2.& Diodorus in* 1. Cæterùm nemo *teste Platone in lib. de Regno*, Rex creabatur, nisi qui sacerdotio præditus foret. At si ita usu veniret, ut unus aliquis prophanus regnum per vim adipisceretur, is postea sacris initiari cogebatur, quod esset Rex, & Sacerdos. Diadema a. quod regium est insigne, Liberum patrem adinvenisse, auctor Plin. *in septimo:* cujus nimirum rei Diodorus veram rationem reddere videtur, ajens: Mitrâ verò caput ei ligatur, propter dolores, qui fumante vino, caput aggrediuntur. Popularem civitatem Attici, *ut Plin. in 7. tradit*, primi instituerunt: sed idem reges etiam habuere, quorum primus fuit Cecrops Diphyes, æqualis Mosis: nam. *auctore Iustino lib.* 1. ab initio quæque civitas & gens, rerum publicarum imperium penes reges habebat, quos ad fastigium hujus majestatis, non ambitio popularis sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Ex quo, *teste Æmilio Probo in vita Agesilai*, apud Lacedæmonios reges erant, qui nomine magis, quam imperio reges appellarentur: & primus Rex fuit Eurysteus, Argis I I Archestratus III. Lobotes IV. Doristus V. Agesilaus VI. Archelaus VII. Telechus VIII. Alcamenes IX. & ultimus. Ninus a. *testis est idem Iustinus* Rex Assyriorum primus omnium veterem gentium morem nova imperii cupiditate mutavit: atque idem primus omnium *sicut ait Eusebius* in 10. *de Præpar. Euang.* totius Asiæ, exceptâ Indiâ, Imperio potitus est. Verùm quòd Attici popularem civitatem primùm constituerunt, *uti Plinius prodidit*, nemo est qui ambigat, hoc à vero valde esse alienum. Hebræi enim à quibus Iosephus *in* 1. *Antiq.* cæteras nationes originèm traxisse pulcherrime probat, uti superius ostendimus, multis antè seculis, quàm aut Attici imperarent, aut Athenæ conditæ forent, regnarunt, quorum Respublica, *eodem Iosepho auctore lib.* 20. *Antiquitatum*, primò quidem sub populari potestate diu permansit. Ab his proinde Democratiam

cratiam primum manasse rectius est credere, quàm ab Atticis, qui posteriores fuerunt. Aristocratiam, id est, optimatum imperium, quale Romani post exactos reges diu habuerunt, qui primi constituerint, non facilè tradiderim, si illud non sit assignandum Thebæis, qui, *teste Eusebio*, temporibus Nini regis Ægyptiis imperabant, quorum dominatus δυναστεία dicebatur, hoc est, potestas, quod qui potentiores nobilioresque essent, iis reipubl. administrandæ imperium daretur. Et hoc circiter annum ab orbe condito, millesimum & CXXXV. quo Abraham natus est. Post Theseum tyrannum primus fuit Phalaris Agrigenti, ait Plinius *in septimo* propter quod innuere videtur Theseum primum omnium fuisse tyrannum, secundum verò Phalaridem. Sed Nemroth ex stirpe Noe ortus, non multo post diluvium, Babylone tyrannus fuisse perhibetur. Ita ait Iosephus *in primo Antiquitatum*: Nemroth quoque filius Chusi permanens apud Babylonios, tyrannidem exercuit, sicut à me primo etiam declaratum est. Hæc ille. Tyrannum olim vocabant bonum dominum, ac *teste Trogo*, fortem, Vergilius:

Pars mihi pacis erit dextràm tetigisse tyranni.

Postea hæc vox ad eos translata est, qui vi quadam ac libidine dominantur, quorum lex est, Hoc volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas: quando omnia potentiâ & voluntate metiuntur. Servitium, *teste Plinio* Lacedæmonii invenere: quandoquidem Cleomenes Lacedæmonius, *teste Macrobio l. 1. Satur.* ex servis manumissis bellatorum novem millia conscripsit, qui quoniam in bello non necabantur, sed vivi servabantur, servi appellati sunt. Hi sub corona postea vendebantur. Cato: Vt populus sua opera potius ob rem benè gestam, coronatus supplicatum eat, quam re malè gestà coronatus veneat. Reperio tamen antequam Lacedæmonii, *teste Iosepho contra Appionem* rerum potirentur, apud Hebræos multos fuisse servos & ejus servitutis, ori-

originem profectam à Chanaan filio Cham, qui fuit unus ex filiis Noë: is enim treis genuit, Sem, Cham, & Iaphet. Quippe Cham cum videret patrem Noë fortè ebrium, humi parum honestè jacentem, vituperavit eum apud fratres. Quare permotus senex, Chanaan nepotem ex filio Cham servitute mulctavit, re tum novâ ac gravissimâ, *ut in libro Genes. cap. 9. est*. Sed hic dices? Ecquid fuit, quamobrem Chanaan ob patris peccatum in servitutem datus fuerit, cum juxta proverbium: filius non debeat plecti ob patris culpam? Non equidem de nihilo dubitas: id etenim factum tradunt, ut pœna Chanaan filio illata dolori esset patri Cham: quando ita solent parentes angi filiorum cruciatu. Nam cum Deus Noë pariter atque ejus filiis antea benedixisset, senex postea non est ausus in filium, etsi impium, quidquam statuere, idcirco nepotem punivit, quo ejus pater filii vicem dolens: sic delicti pœnas daret. Ac tale servitutis initium, cum inciperent homines jam molliter vivere. Forma autem manumittendi servi talis apud antiquos fuit. Dominus caput aliudvè membrum servi tenens, ajebat: hunc hominem liberum esse volo: atque his dictis, eum de manu emittebat. Areopagitarum autem magistratum, Plutarchus à Solone constitutum affirmat, quod de Areopagitis à Dracone nulla unquam mentio facta sit. In eo primum Athenis capitis judicium actum est, *auctor Plin. lib. 7*. Areopagus verò Latinè dicitur curia, sive pagus Martis. Causa nominis ex judicio est, quo Mars, qui Græcè ἄρης vocatur, cum homicidii reus fieret, judicantibus duodecim diis in eo pago, *ut scribit Augustinus in 18. de Civitate Dei*, sex sententiis absolutus est: ubi enim pares sunt sententiæ, absolutio damnationi præponitur. Fuit inde Areopagitarum magistratus, uti dictum est institutus, quorum summa erat auctoritas. Ii erant judices, qui de capitalibus causis pronuntiabant, tantâque integritate, ut noctu, non interdiu, causas cognoscerent,

quo

quo non dicentes, sed duntaxat quæ dicerentur, ſpectarent, ſecumque ponderarent. Suffragia, quibus in deliberando judicandoque utimur, Palamedes primus omnium reperit.

CAP, III.

De triplici adminiſtrationis genere Romanæ civitatis: & de origine Inſignium regum, & ex qua arbore fierent magiſtratuum virgæ, atque quis primus Cenſum inſtituerit, & de Senatorio atque Equeſtri cenſu, vel Carcerem ædificaverit: & ibidem, quid eſſet Luſtrum conditum, ac de initio Tributi imponendi.

Ego mediusfidius ſemper illam Plinii ſententiam: Poſteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit: tanquam omnium veriſſimam plurimi feci. Etenim ne à primordio orbis repetam cum homines rerum feré omnium egentes probè degebant, quot nobis florentiſſimæ civitates exemplo ſunt, quæ pauci minimisque contentæ, dum in illis paupertati parſimoniæque honos fuit, in dies magis imperio, moribus boniſque artibus excelluerunt. At contrà ubi divitiæ, ubi ſacræ pecuniæ fames, ubi voluptas immigravit, tunc ire cœperunt præcipites, tunc ſenſim dominandi libido deſiderium per luxum perdendi omnia invexit: Quod Lycurgus legumlator ſapientiſſimus proſpiciens animo, nummum omnem aureum & argentum *teſte Plutarcho*, irritum fecit: ferreoque ſolum utendum imperavit: cujus ſanctionem ut primùm Lacedæmonii exceſſere, ex maximis longè minimi ſunt effecti. Sed, ut de cæteris ſileam, hoc potiſſimum Romanæ civitati accidit: ea enim ubi Publicolas, Æmi-

Æmilios, Fabritios, Curios, Scipiones Scauros, paupertatis continentiæque amantissimos imperatores sibi deligebat, incredibile memoratu est, quàm brevi cresceret, quantumque cum ipsa præclare ageretur: contrà ubi Senator censu legebatur, judex fiebat censu, magistratum ducemque nil magis exornabat quàm census, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo erant, adeo declinare de statu suo cœpit, ut nunquam in aliquo postea consistere potuerit. Namque omne dominationis genus perpessa est: primum enim Monarchiam, hoc est, regium imperium habuit: nam Romulus, *auctore Floro*, ejus conditor à Marte genitus, & Rhea Sylvia, primum imperium tenuit, post quem sex deinde reges secuti sunt, sub quibus *teste Livio in primo ab urbe condita* CCXLIV. annos monarchia duravit. Exin pulso Tarquinio superbo, qui regum ultimus fuit, mutatâ civitatis formâ secuta est Aristocratia, id est, optimatum principatus: nam pro regibus duo Consules, *ut Livius in secundo, & Dionysius in quarto testatur*, creati sunt. L. Iunius Brutus, qui libertatis vindex extiterat, & L. Tarquinius collatinus: qui Consules dicti à consulendo, hoc est providendo: apud eos summa totius imperii erat, ii exercitum ductabant, & ab eorum magistratu, qui annus erat, *uti alibi dicemus*, numerus annorum notabatur. Post annum deinde duodecimum, vel ut non nemo vult octavum quam exacti sunt reges, quod Livius & Fenestella non satis constare ajunt, cum quadraginta Latinorum urbes, concitante Octavio Manilio Tarquinii genero, conjurassent in Romanos, T. Largius primus Dictator creatus fuit: *auctor Livius in secundo ab Vrbe condita.* Quod institutum Dionysius *libro quinto Antiquitatum*, putat, Romanos à Græcis sumpsisse, apud quos Elymnetæ, tanquam dictatores Romæ, creabantur. At Licinius ab Albanis accepisse tradit, Carthaginenses etiam, *auctore Trogo*, Dictatorem habebant. Hic autem summus fuit in

Vrbe

Vrbe mgiſtratus, quippe qui habebatur in ſummo periculo ultimum remedium. In ſex tantùm menſes, *uti Feneſtella ait*, durabat: nam eo deſignato, præter tribunatum omnes magiſtratus, *teſte Polybio volumine ſuarum hiſtor.* 3. *& Plutarch. in vita Fabii Max.* auctoritatem ſuam amittebant: & ideo Dictator dicebatur, quod is imperaret: quia, ſic *ut idem in vita Marcelli teſtatur*, juſſa magiſtratuum edicta Romani vocabant. Item Dictator non poterat niſi à Conſule dici, neque alio tempore, niſi oriente nocte, & ſilentio, ut Livius *libro ab Vrbe cond.* 8. tradit. Attamen, teſte eodem, *libro quarto* cum aliquando Vejentes caſtra Romana cepiſſent, A. Cornelius Coſſus tribunus militum Mamercum Æmilium dictatorem dixit, quod augures conſulti urgente neceſſitate; eam religionem exemiſſent. poſt annum deinceps trecenteſimum alterum, quam condita Roma erat, *velut Livius in* 3. *prodit*, iterum mutata eſt forma civitatis, ab Conſulibus ad Decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad conſules venerat, qui, uti quibuſdam placet, tertio anno depoſiti ſunt, libidine Appii Claudii, qui Virginiam, cujus ſtuprandæ amore deflagrabat, in ſervitutem aſſerere voluit: qui cum pro libidine omnia agerent, officium ſuo commodo metientes, ac quod ex ipſorum uſu, non è Republica eſſet, in primis facientes & eos ob id nonnulli Senatores, *uti inquit Feneſtella*, decem Tarquinios appellarent, videtur tunc Romæ magis monarchia, quam ariſtocratia fuiſſe. Hoc pacto exactis Decemviris, ad prioris formam regiminis reditum eſt. At dein anno CCCX. conditæ Vrbis, pro Conſulibus primum Tribuni militum creati ſunt, A. Sempronius Atracius, L, Attilius Longus, & T. Cæcilius Siculus. Democratia autem, id eſt, popularis principatus, ſenſim irrepſit, plebe paulatim per ſeditiones adipiſcente nobilitatis magiſtratus: primum enim C. Canulejo auctore, plebeji conubia promiſcua cum patritiis habere cœperunt:

runt: deinde cum Tribuni plebis quotidie magis magisque instarent, à patritiis tandem concessum est, ut ex plebe Tribuni quoque militum consulari potestate fierent, & ita P. Licinius Calvus primus creatus est, anno Vrbis cond. CCCLV. Deinde plebs consulatum assecuta est, & L. Sextius Lateranus de plebe primus Consul factus, anno Vrbis cond. CCCLXXXIX. Novissimé obtinuit & dictaturam, summum in Vrbe decus: primusque ex plebe C. Martius Rutilius Dictator dictus fuit, anno ab Vrbe cond. CCCXCIX. Hæc ex Livio *libro 4. & 5. & 6. ab Vrbe condita*, & Plutarcho *in vita Camilli*. Eo denique pacto Reipublicæ administratio ex Optimatibus ad Popularem principatum venerat, ex quo novissimè iterum in Monarchiam id est ad unius imperium forma civitatis redacta est, quæ à Sylla & Mario, *teste Appiano in primo de bellis civilibus*, cœpit, fractâ omni senatus potestate. Eam postea Cæsares adauxerunt, sub quibus primùm ipsa Roma toto pacato orbe floruit inde insequentium Cæsarum inertia contabuit, atque ad interitum devenit. Habuit igitur Romana civitas primùm Monarchiam, id est regium imperium, subinde Aristocratiam & Democratiam, hoc est consulum, dictatorum, decemvirum & tribunorum consularium potestate gubernata est: at novissimè rursus Monarchiam, id est, tum Dictatorum, cùm Cæsarum Tyrannidem sævissimam pertulit: unde ejus virium labes facta est. Romanorum autem regum insignia, hoc est, fasces cum securibus, corona aurea, sella eburnea, trabea, curules, phaleræ, annuli, paludamenta, prætexta, togæ pictæ, tunicæque palmatæ & omnia denique decora, quibus Imperii dignitas eminebat, ex XII. Tusciæ populis, *auctore Dionysio in tertio. & Floro, & Strab. in 5, Geogr.* quos Tarquinius Priscus subegit, originem habuere: quibus Tarquinius, *ut Dionysio placet*, simulatque id Senatus permisit, primus usus est. Quare miror Marcobium *in 1.*

Satur.

Satur. ſcribere, Tullium Hoſtilium tertium Romanorum Regem debellatis Hetruſcis primum ſellam curulem, lictores, togam pictam, atque prætextam inſtituiſſe Romæ haberi. Verum Romulus ex more XII. Hetruriæ populorum, qui ſinguli, *Livio & Dionyſio auctoribus* ſingulos regi ſtatim creato lictores dabant, antea duodecim lictores ſumpſit, cujus ſententiæ eſſe haud Livium pœnitet. Alii à numero avium, quæ augurio regnum portenderunt eum ſecutum numerum autumant. Hi magiſtratibus miniſtrabant, faſceſque virgarum alligatos cum ſecuribus geſtabant. Ejuſmodi autem virgas ex betula arbore fieri conſueviſſe, *Plin. lib. 16. c. 18. Nat hiſt.* innuere videtur, ſic ſcribens: Gaudet frigidis ſorbus, & magis etiam betula: Gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magiſtratuum virgis. Cenſum primus omnium Ser. Tullius Rex inſtituit, rem, *veluti Livius ait*, ſaluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli paciſque munia non viritim, ut antè, ſed pro poſſeſſione pecuniarum, cives obirent: quorum claſſes, id eſt, ordines quinqe deſcripſit. Prima itaque claſſis fuit ex iis, qui centum millium æris, aut majorem cenſum haberent, quos in octoginta centurias diviſit, in quadragintas ſeniorum, ac totidem jniorum: ſeniores ad urbis cuſtodiam ut præſtò eſſent, juniores ut foris bella gererent: arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hoſtem, haſta, & gladius. Secunda claſſis intra centum uſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſum inſtituta, & ex his ſenioribus junioribuſque viginti conſcriptæ ſunt centuriæ, armaque imperata præter loricam omnia eadem. Tertiæ claſſis in quinquaginta millium cenſum eſſe voluit: totidem centuriæ ſunt conſcriptæ. In quarta claſſe, cenſus quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ. Quinta claſſis undecim millibus cenſebatur. Sed jam rationem ineamus, qua nobis conſter, quanti unaquæque claſſis æſti-

mata ſit. Illud enim primum ſcire licet, centum æra(nam æs nummulus erat) nòn pluris fuiſſe uno noſtro ducato, ſive coronato aureo nummo, ac ita mille æra valuiſſe decem aureos. Primæ igitur claſſis cenſus æſtimatus eſt mille aureis, ſecundæ ſeptingentis & quinquaginta, tertiæ quingentis, quartæ ducentis & quinquaginta, quintæ verò centum & decem. At maximus Servio Tullio rege cenſus, *teſte Plinio lib.* 33. fuit aſſium centum & decem millium, ex quibus ſumma fit mille & centum aureorum. Et hæc, *ut ait idem Plin.* prima claſſis: adeò id temporis Romanorum opes exiguæ fuerant quæ poſt hac immenſæ extitere, quando, *auctore Tranq.* cenſus ſenatorius fuit duodecies centena millia ſeſtertium nummum. Quam quidem ſummam, ut rectè putemus, notare oportet ſingula ſeſtertia valuiſſe vicenos quinos aureos, ſic ut centum ſeſtertia ſummam facerent duorum millium & quingentorum aureorum: qua ratione colligimus cenſum ſenatorium fuiſſe ad numerum triginta millium aureorum, & equeſtrem duodecim millium & quingentorum hoc eſt, conſtitiſſe ex quingentis ſeſtertiis. Atque talis origo & forma fuit cenſus Romæ, qui, *ut Eutropius ait*, adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sed illud verius Moſi aſſignândum eſt, qui, *ut infra demonſtrabitur*, primus populum recenſuit. Atqui cenſus agi dicitur, cum hominum facultates recenſentur, undè tributi imponendi ratio inita eſt: vel cum numerus civium putatur. Vtrumque teſtatur Livius *in vita ipſius Servii Tullii.* Et cum in cenſendo finis erat factus, luſtrum conditum appellabatur, quòd tum Servius exercitum omnem ſue. ove, tauriſque tribus luſtravit, h. e. purgavit: idque luſtrum quinto quoque anno Romæ condebatur, cum cenſores numero duo creabantur, qui cenſum agerent: is poſtea magiſtratus annuus factus, eiq; morum civitatis cura eſt tradita. Item cum vectigalia & tributa ſol-

ſolvebantur, tum fiebat ſacrificium, civitatis purgandæ cauſa. Ex quo perinde Romani annos etiam per luſtrum numerabant, atque Græci per olympiades. Caterùm cum ita quinto quoque anno luſtrum condi diceretur, ſunt qui putent illud fuiſſe ſpatium quatuor annorum, argumentantes annum, quo ſequens luſtrum incipiebat, dici quintum, qui eſſet primus ſequentis luſtri. Quæ ſanè ratio, ſi vera ſit, ſimiliter indicat olympiada fuiſſe ſpatium quatuor tantùm annorum, quemadmodum infrà ſuo loco demonſtrabitur. Cenſus autem agendi, & tributi ex cenſu imperandi pariter atque conferendi initium factum eſt apud Hebræos, cum de ea re Deus mandatum Moſi dederit, ita *in Exodo capit.* 30. loquens: Quando tuleris ſummam filiorum Iſraël juxta numerum, dabunt ſinguli pretium pro animabus ſuis domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recenſiti. Hoc autem dabit omnis, qui tranſit ad nomen dimidium ſicli, juxta menſuram templi. Qui habetur in numero à viginti annis, & ſupra, dabit pretium. Ita tributum imperatum eſt in ſingula capita eorum, qui viginti annis majores eſſent, quique arma ferre poſſent. Siclus nummus argenteus hebraicus, Græci ſtaterem dicunt, *teſte Ioſepho lib.* 3. *Antiq.* pondere erat drachmarum Atticarum quatuor: drachma verò ex ſenis obolis Atticis conſtat: atque ſic tetradrachmus ſiclus valebat quaternos & vicenos Atticos obolos, Hebraicos verò vicenos. Sed quia dicitur, juxta menſuram templi, jam ſatis liquet ſacerdotes ponderis menſuræque genus habuiſſe aliud ab eo, quod vulgus uſurparit. Atqui drachma ejuſdem eſt ponderis, ac Romanus argenteus denarius, quem Matthæus Euangeliſta *cap.* 22. numiſma cenſus vocat, cujus nota Cæſaris effigies erat: & *cap.* 20. appellat denarium diurnum, quod tantùm valeret, quantum mercedis in die dari ſolet operis. Extant etiamnum iſtiuſmodi denarii Cæſarum figurâ ſignati, qui pari ſunt pondere atque nummi quos groſ-
ſos

ſos nuncupant. Ita ſcire licet drachmam Atticam à noſtris groſſum vocitari, & ſiclum quatuor valere groſſos. Carcerem, quo cuſtodiæ continentur, ad terrorem, *teſte Livio ab Vrbe cond.* Ancus primus ædificavit, quod Eutropius Tarquinio Superbo aſſignat: item vincula, fuſtes, compedes, catenas, & hujuſmodi ſupplicia, quibus homines afficiuntur. Atque hæc omnia à Romanis Romæ primùm inventa: nam alibi iſthæc tormentorum genera ad cruciandos homines longè ante in uſu fuiſſe, ex Ioſepho & Herodoto ſatis patet. Vndè cum inſtrumenta ſola ſint, quibus tyranni in primis ad ſuam tuendam dominationem utantur, eorum inventionem rectè Nemroth primo tyranno aſſignemus licet.

Cap. IV.

Qui primi conſtituerint Annum, & quam varium, & qui invenerint hunc aunum quo utimur, vel Menſes, atque eos diviſerint in Nonas, Idus, Calendas: ac quis excogitaverit numerum Aureum.

Etſi de prima anni obſervatione, ſtatim poſt traditam Aſtrologiæ originem dicendum erat, ad quam potiſſimum hujuſmodi ratio pertinet, non poſſunt tamen omnia uno loco explicari: hïc proinde de anno tractabimus. Hunc Ægyptios primò inſtituiſſe, Herodotus *lib. Hiſtoriarum* 2. prodit, ita ſcribens: Quæ autem humanarum rerum ſunt, hæc ita referebant, inter ſe conſtare omnium hominum primos Ægyptios annum comperiſſe, diſtinguentes eum in XII. temporum menſes, idque com-

comperiſſe ex aſtris, eo ſcientius, ut mihi videtur, hoc agentes, quàm Græci: quòd Græci quidem tertio quoque anno intercalarem menſem introducunt temporis gratia: Ægyptii verò tricenis diebus, quibus XII. menſes taxant, adjiciunt huic numero quotannis quinos dies, unde eis ratio circuli temporum conſtat eodem redeuntis, *Herod. hactenus*. Clemens itidem comprobat. hujuſmodi tamen inventionem Diodor. Thebæis aſſignat *lib.* I. Sed non ideo inficiatur Diodorum Herodoto ſuffragari, quoniam Thebæi juxta Ægyptum populi ſunt, à Thebis, urbe in Ægypto, nominati, velut Thebani à Thebis in Bœotia: quod apud idoneos auctores obſervatum eſt: quin etiam, *ut ait Herodot. in prænotato libro*, olim Thebæ Ægyptus vocabatur. At Servius *ſuper* 5. *Æneid.* dicit Eudoxum primum annum deprehendiſſe, poſt quem Hipparchum, & ultimo loco, *ut infra dicemus*, Cæſarem. Laërtius autem Thaleti Mileſio aſſcribere videtur *in* I. cum inquit: Anni tempora illorumque viciſſitudines priorem inveniſſe ferunt, eumque in CCCLXV. dies diviſiſſe. Sed hoc illi cenſeo apud Græcos duntaxat eſſe attribuendum. Verùm reperimus apud Ioſephum *in* I. *& in* 4. *Ant.* Hebræos ante diluvium Noë, annum XII. menſibus conſtitutum habuiſſe, qui, *eodem teste in* I. *Antiq*, annum primi etiam in Ægypto inſtituerant. Eſt inſuper operæ pretium, quam varia fuerit anni ratio apud priſcos, demonſtrare. Arcades n. *ut Plutarchus in vita Numæ & Macrob. in* I. *Saturn. meminerunt*. tribus duntaxat menſibus annum ſuum complebant: Cares & Acarnanes, ſex: Ægyptii primis temporibus, *teste Solino*, quatuor, ſed antea, *ut Cenſorino placet*, duobus tantùm. At Macr. *in* I. *Sat.* ait, anni certum modum apud ſolos Ægyptios ſemper fuiſſe: ut etiam ex Herodoti auctoritate liquidò conſtat. Erat præterea annus triginta dierum, id eſt, lunaris: *auctor Servius ſuper* 3. *Æn.* Habebant & annum magnũ, quem volebant

confici

confici omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, qui *ſecundum Ciceronem* continet duodecim millia nongentos quinquaginta quatuor ſolares annos. At Ioſephus *in* 1. *Antiq. cap.* 8. dicit, annum magnum D C. annorum ſpatio impleri. Sed de hoc, uti *Cenſorinus demonſtrat*, inter auctores non planè convenit. Reliqui Græci C C C L I V. diebus annum proprium computabant. In hac varietate, Romani quoque ab initio *prout Macrobius dicit*, auctore Romulo, annum X. menſibus conſtitutum habuerunt, à Martio incipientes qui conficiebatur diebus C C C. & IV. Romulus enim primum menſem Martium, à patre ſuo Marte: alterum Aphrilem, à ſpuma, quæ Græcè ἀφρὸς vocatur, unde Venus mater Æneæ nata eſt: tertium Majum, à majoribus: quartum Iunium à Iunioribus nominavit. Ovidius:

Hinc ſua majores tribuere vocabula Majo.
Iunius à juvenum nomine dictus adeſt.

Sic ante populum in majores & minores diviſerat. Reliquos ſex à numero, Quintilem, Sextilem, Septemb. Octob. Novem. & Decemb. appellavit. Verum poſtremò Quintilis à Iulii Cæſaris nomine Iul. & Sextilis Auguſti honore, Auguſtus eſt nominatus. Sed iſte annus cum neque Solis curſui neque Lunæ rationibus congrueret, Numa Pompilius inde ad Lunæ curſum redegit: additis L. diebus quibus poſtea ſex alios dies adjecit, retractos ex illis ſex menſibus qui XXX. dies habebant, i. e. de ſingulis ſingulos: eoſque ſex & quinquaginta dies pari ratione partitus eſt in menſes duos. & alterum, quem primum poſuit, nuncupavit Ianuarium à Iano, qui Latinorum primus Rex fuerat, tanquam bicipitis dici menſem, ut qui tranſacti anni finem reſpiceret, ac principium futuri proſpiceret. Nam Ianus cum vir eſſet æque prudens atque ſolers, dictus eſt habere geminam faciem, ut una quæ antè, altera quæ poſt tergum forent, intueretur, id quod ad vigilantem civitatis cuſtodem attinet. Alterum verò

verò Februar., vocavit, Deoque Februo dedicavit, qui creditur præesse lustrationibus, quia tum extremo anni mense, populus februabatur, hoc est purgabatur. Postea Numa religionem secutus quòd numero Deus, quemadmodum poëta ait, impare gaudet, dedit singulis mensibus, Ianuario, Aprili, Iunio, Sextili, Septembri, Novembri, & Decembri, undetricenos dies: Martio verò, Majo Quintili & Octobri singulos & tricenos: Februar. suos octo & viginti dies retinuit. Ita annus conficiebatur diebus CCCLV. Romani deinde, Græcorum more, intercalarem mensem constituerunt, ut qui præessent fastis libris, quibus totius anni res populo explicabantur, intercalarent, id est, vocarent populum, ut quando lege agi liceret, scirent. Sed cum ita usu veniret, ut per eam varietatem anni sæpé nundinæ caderent aut in primum anni diem in nonasve, quibus nefas erat conventus haberi, permissum est ut sacerdotes quando vellent, suo arbitratu vocarent. At cum illi commodi gratiâ Publicanorumque ex usu, minus suo tempore vocarent, tum demum Cæsar Pontifex maximus addidit anno dies decem, horasque sex, quorum dierum binos ad singulos menses, Ianuarium, Sextilem, & Decembrem adjunxit, in Aprilem autem, Iunium, Septembrem, & Novembrem singulos distribuit. Sic C. Iulius Cæsar, *auctore Suetonio & Appiano Alexandr. & Plinio*, primus omnium annum ad cursum solis accomodavit, ut CCCLXV. dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur, quod bis sextum vocant. Causa autem nominis est, quia duobus continuis diebus bis dicimus, sexto Cal. Martias, duos dies pro uno computantes. Menses verò, h. e. Lunæ cursus (qui, *uti Cicer. in secundo de Natura deorum ait*, quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur) Thebœos, i. ipsos Ægyptios (sunt enim, ut diximus iidem) omnium primos instituisse Diodorus affirmat: quod tamen magis Hebræis, qui haud dubiè

dubiè primi annum constituerant, tribuendum esse videtur. Atque annus menses habet XII. quorum quatuor, Aprilis Iunius, September & November, ex triginta constant diebus: at plus uno septem, Ianuarius, Martius, Majus, Iulius, Augustus, October, & December: minus verò Februarius, octo & viginti suis contentus est diebus. Item hebdomadas duas & quinquaginta, & diem unum: dies verò CCCLXV. ac horas sex: uti dictum est. Præterea cum apud priscos Romanos, pontifices, *prout supra demonstravimus*, ita intercalarent, factum est ut mensis ejusmodi rei causa, divisus sit in Calendas, Nonas, & Idus. Primusque dies Calendæ dictæ sint, ἀπὸ τοῦ καλῶ voco: etenim minor pontifex observabat quando nova primum appareret Luna, qua visa, id protinus sacrificulo regi nuntiabat: tum facto, ut moris erat, sacrificio, pontifex incipiebat eos vocare qui in agris essent, quo scirent feriarum pariter causas, atque quid eo mense agi liceret. Ita calatâ, hoc est, vocatâ in Capitolium plebe pronuntiabat quot dies à Calendis ad Nonas superessent, undè Nonæ ipsæ dictæ, quia semper dies novem à Nonis ad initium Iduum intersunt. Idus autem circiter medium mensem ponebant, idque verbum ab Hetruscis sumpserant, quorum lingua Iduare, dividere est: Igitur sic computabant, verbi gratiâ: Vltimum diem Decembris antecedentis mensis notabant pridie Calendas Ianuarias, penultimum tertio Calendas, atque sic alios suo ordine; sursum versum numerando usque ad Idus: nam mensibus quatuor, Martio, Majo, Iulio, & Octobri singulis senas dederunt Nonas, reliquis quaternas, sicut singulis quoque mensibus Idus octonas. Verùm modus istiusmodi dierum mensis numerum ineundi jam vulgatior est, quàm ut à nobis sit rursum demonstrandus, qui profectus est ab illa pontificum intercalatione, quæ duravit usque ad ann. Vrbis conditæ CCCCL. cum P. Sulpitio Averrione, P. Sempronio Sopho Longo coss. C. Flavius

scriba

ſcriba ædilis curulis, invitis patribus, Civile jus repoſitum in penetralibus Pontificum evulgavit, faſtoſque circa forum in albo propoſuit, ut quando lege agi poſſet, ſciretur. *Teſtis Livius ab urbe condita, in extremo nono libro.* Poſtea fuit alius modus, quem Aureum numerum ob excellens rei artificium appellant, excogitatus à divo, ut fertur Bernardo, vel ab ipſo Iulio Cæſare, *ſicut libro divinorum officiorum octavo extat*, ad inveniendum diem conjunctionis Lunæ per ſingulos menſes: quo quidem numero noſtri deinceps uſi ſunt ad notandos quoque dies feſtos in ſingulos annos, quos mutabiles vocant, quemadmodum eſt Paſcha, Pentecoſte, nonnullique alii, eò, quod non ſemper in eoſdem menſium dies cadant. Fuit ſanè inventum ſuo dignum auctore, cujus uſus & ratio ita omnibus nota eſt, ut non ſit quod hoc loco quidquam de aureo numero doceatur.

CAP. V.

Quis Horas primus conſtituerit, aut Horologia diverſi generis invenerit.

Horæ, quibus numero viginti quatuor dies noxque conficitur *teſte Macrobio*, ab Apolline, id eſt Sole, qui Horus Ægyptiacâ linguâ vocatur, nomen acceperunt. Quatuor itidem tempora, hoc eſt, ver, æſtas, autumnus & hyems, quibus annuus orbis impletur, horæ dicuntur: quæ initio duodecim conſtitutæ ſunt, ejuſq; rei talis fuiſſe origo memoratur. Quodam tempore Hermes Triſmegiſtus, cum in Ægypto ſacrum quoddam animal, Serapi dicatum, in tota die duodecies urinam facere pari ſemper temporis intervallo obſervaſſet, pro duodecim horas diem dividi debere conjecit. Exinde hic horarum numerus longo tempore cuſtoditus, poſtea in viginti quatuor horas diviſus eſt dies. Horologium autem ſolarium, in quo umbilici So-

lis, quem gnomonem vocant, umbra horas ostendit, Anaximenes Milesius Lacedæmone, *teste Plinio libro secundo.* c. 76. primus invenit, ipsúmque ἀπὸ τῆς σκιᾶς hoc est, ab umbra sciotericon appellavit, Romæ multò serius contigit: in duodecim enim tabulis, *ut auctor est Plin. in septimo*, ortus tantùm & occasus solis nominabatur. Post aliquot annos adjectus fuit & meridies: & accensus consulis, id est, præco, eum pronuntiabat, cùm è curia inter rostra & græcostasim Solem prospiciebat: à columna verò ænea ad carcerem inclinato sydere, supremam horam pronuntiabat: sed hoc serenis tantùm diebus, usque ad primum Punicum bellum. At M, Varro primum horologium solarium in publico secundum rostra in columna statutum fuisse tradit, bello primo Punico, à M. Valerio Messala Consule, Catinâ in Sicilia captâ. Postea Scipio Nasica primus Romæ duntaxat, ut opinor, aquâ horas divisit æqué noctium atque dierum, idque horologium sub tecto dicavit, anno Vrbis D X C V. Cæterùm horologium, *teste Vitruvio lib. 9. de Architectura* ex aqua Ctesibius Alexandrinus primus reperit. Vtriusque meminit Cicero *libro de Natura deorum secundo:* Quid igitur, inquit, convenit cum solarium vel descriptum aut ex aqua contempleris, intelligere declarari horas arte, non casu? Et alibi *in Extremo secundo Tusculanarum libro*: Cras ergo ad clepsydram, Ita vas vocant, è quo guttatim effundebatur aqua ad horas notandas. Inventum est deinde divini quodam ingenii acumine horologium, quod nunc frequens cernitur, é metallis, rotis dentatis atq; ponderibus, partim umbilicis horas indicantibus, partim testantibus tintinnabulis. Quinetiam eodem artificio planetarum omnium, ac Solis & Lunæ cursus adeo facilé repræsentantur, ut cœlum ipsum propè conspici videatur. Est etiam aliud horologii genus, ad pyxidis formam excogitatum; item è tenuissimis arenis Ægyptiis, quorum tamen auctores, uti in calce operis dicemus,

mus, in aperto non sunt. Sic denique quotidie aliquid admiratione dignum hominum industria invenit, velut pyxidem illam, quâ nautæ navigationem peritissimè moderantur. Et multa demum sunt, quibus prisca ætas caruit: de quibus nos suis locis meminerimus. Illud adjiciam, ut alibi horologia à Sole occidente usque ad Solem iterum occidentem, perpetuò cursu viginti quatuor horas designant: sic nunc totus ferè occidens horologia habet, quæ bis in die duodenas horas indicant, ita ut semper duodecima hora in media nocte & in meridie notetur: quod profectò quo aptius quadrat, hoc commodius fit, ne quempiam, cnm velit scire quota sit hora, tot simul numerare oporteat.

CAP. VI.

Quomodo ab initio alii aliter dies observaverint, ac noctes diviserint.

Diem alii aliter observabant, quod ab Ægyptiis fluxisse volunt, quos, ut inter nonnullos auctores convenit, primos omnium annum & menses constituisse ferunt. Ii itaque à media nocte, ad mediá, totum id spatium unius diei nomine appellavere. Romani quoque eodem modo diem observabant, quod, *ut Plutarchus in Problematis ait*, ortus solis initium agendi, nox verò consilii & præparationis faciat: quippe apud illos, cuiquam etiam diei horæ aliquid actionum tribuebatur. Martialis:

Prima salutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis. Septima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octava palæstris.
Imperat extructos frangere nona toros, &c.

Babylonii inter duos solis exortus, omne id tempus diem vocabant: Athenienses inter duos occasus.

Vmbri à meridie in meridiem, unum diem putabant: vulgus omne à luce ad tenebras: *auctores, Varro, Plinius in secundo, Gellius & Macrobius.* Nos porrò more Atheniensium, à sole occaso ad solem iterum occidentem, omne id medium tempus unum diem esse dicimus, sicut Transalpini omnes Vmbrorum ritu, à meridie in meridiem diem suum terminant, prout eorum horologia, quæ superiori capite posuimus, indicant: vel eadem ratione, à media nocte, ad mediam noctem, veteri Romanorum instituto, illorum dies dici potest confici. Nox vero, *sicut Vegetius tradit*, in quatuor dividebatur vigilias, quæ singulæ, *teste Hieronymo super Psalmos*, trinarum horarum spatio supputabantur.

Cap. VII.

Qui primi Libros ediderint, & de prima Bibliotheca: & à quo, aut ubi usus imprimendarum literarum primo inventus.

Cum in dies magis magisque hominum ingenia solâ librorum copiâ vigeant, & ad capessendas disciplinarum liberalium artes facilius omnes alliciantur, ipsaque literarum studia mirum in modum ubique gentium floreant, peccare hercle me ducerem, si tale inventum silentio præterirem, cujus nos etiam, quantum exiguum tulerit ingenium, augendi gratiâ, hunc nempe laborem suscepimus præsertim cum hujusmodi scriptorum libri, *uti divus Hier. ad Marcellam ait*, ingeniorum effigies & vera & æterna monumenta sint. Quapropter Agesilaus, *auctore Plut.* cum benè multi vellent ejus corporis simulachrum gratis effingere, nunquam id fieri passus est, animi tantum monumenta posteris relinquere studens: illud enim sculptorum, hoc suum, illud divitum, hoc bonorum opus esse dicebat.

bat. Omnium igitur primus Anaxagoras, *teste Laert. volumine 2.* librum ab se scriptum edidit. Gellium verò *lib. 6.* scribit Pisistratum tyrannum omnium primum libros publicè legendos præbuisse. Sed profecto quis non videt perperam Græcos hominum genus in sui laude effusissimum, hanc sibi gloriam vendicare? qui *ut Iosephus contra Appionem perspicue demonstrat* recentissimi sunt. Ex quo haud dubie multò ante Græcos, antiquissimi Hebræorum, qui Sacram historiam scripserunt, & Ægyptiorum sacerdotes vel Chaldæi libros ediderunt: atque ita Anaxagoram & Pisistratum apud Græcos tantum primos foras dandos libros curasse credere par est. Deinde autem, *ut idem Gellius testatur*, ipsi Athenienses numerum librorum studiosius accuratiusque auxerunt. Verùm omnem illam postea librorum copiam Xerxes Athenarum potitus abstulit, asportavitque in Persas. Eos porrò libros universos multis post tempestatibus, Seleucus Macedoniæ Rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curavit. Ingens postea numerus librorum in Ægypto à Ptolemæis regibus confectus est, ad millia fermè voluminum D C C. sed ea omnia priore bello Alexandrino incensa sunt. Cæterum Strabo *l. 13. Geogr.* scribit Aristotelem omnium primum Bibliothecam instituisse, ait enim: è Scepsi fuere philosophi Socratici, Erastus & Coriscus, Nereus Corisci filius, qui Aristotelem & Theophrastum audivit, successor fuit Bibliothecæ Theophrasti, in qua Aristotelica inerat: nam Aristoteles & Bibliothecam & scholam reliquit Theophrasto, & primus omnium quos scimus, libros congregavit, & Ægyptii reges Bibliothecæ ordinem docuit. Theophrastus verò eam tradidit Neleo, Neleus eam Scepsim detulit, ac posteris tradidit. *Hæc ille.* Fuit & Pergami Bibliotheca præclarissima auctor Plin. *l. 35. statim in principio*, ubi inquit: An priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui Bibliothecas magno certamine instituêre, non facile dixerim. Ro-

mæ bibliothecam Asinium Pollionem primum fecisse, testatur idem *in prænotato lib.* scribens: Non est prætereundum & novitium inventum, siquidem non solum ex auro argentove, aut certè ex ære in Bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ iisdem locis ibi loquuntur, quinimò etiam quæ non sunt, finguntur, pariuntque desideria non traditi vultus, sicut in Homero evenit, quo magis, ut equidem arbitror, nullum est felicitatis specimen quam semper omnes scire cupere, qualis fuerit aliquis. Asinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. Sunt etiam plures hodie in Italia bibliothecæ, sed illa in primis omnium judicio longè celeberrima, quam divus Fredericus Feltrius dux Vrbini condidit, quam postea Guido princeps ejus filius, omnis doctrinæ decus, ac doctissimorum hominum præsidium, cum auro & argento, tum librorum copiâ adauxit, ornavitque. Fuit illud igitur omninò magnum mortalibus munus, sed nequaquam conferendum cum hoc, quod nostro tempore adepti sumus, reperto novo scribendi genere: tantum enim uno die ab uno homine literarum inprimitur, quantum vix toto anno à pluribus scribi posset. Ex quo adeò disciplinarum omnium magna librorum copia ad nos manavit, ut nullum amplius superfuturum sit opus, quod ab homine quamvis egeno desiderari possit. Illud insuper adde, quod auctores quoque plurimos tam Græcos quam Latinos ab omni prorsus interitus periculo vindicavit. Quare tantæ rei auctor non est sua laude fraudandus, presertim ut posteritas sciat, cui divinum beneficium acceptum referre debeat. Itaque Ioannes Gutenbergus natione Theutonicus, equestri vir dignitate, ut ab ejus civibus accepimus, primus omnium in oppido Germaniæ, quam Moguntiam vocant, hanc imprimendarum literarum artem excogitavit, primumque ibi ea exerceri cœpit: non minore industria reperto ab eodem,

dem, prout ferunt, auctore, novo atramenti genere, quo nunc literarum impressores tantùm utuntur. Decimosexto deinde anno qui fuit salutis humanæ MCCCCLVIII. quidam nomine Conradus, homo itidem Germanus, Romam primò in Italiam attulit, quam dein Nicolaus Ienson Gallicus, primus mirum in modum illustravit, quæ passim hac tempestate per totum ferè terrarum orbem floret, de qua plura loquendi labore supersedeo, ejus inventorem ac simul unde ad nos delata fuerit, prodidisse, haud me parum fecisse ratus, cum ea omnibus longè notissima sit: quæ propterea ut ab initio non minore quæstu, quàm hominum admiratione vulgari cœpit, sic paulatim, velut auguror, futura est vilior.

CAP. VIII.

De primo usu scribendi apud Priscos, etiam per notas, & quando primum inventa Charta, vel Membrana.

Ante usum chartarum, quo maximè humanitas vitæ constat & memoria, palmarum foliis, *teste Plin. in* 12. *Naturalis historiæ*, primo scriptitatum est. Vergilius in sexto.

----- *Foliis tantùm ne nomina manda.*

Deinde quarundam arborum libris postea publica monumenta plumbeis voluminibus, inde & privata linteis conficere cœperunt, deinde ceris: nam pugillarium usum ante Trojana tempora fuisse testatur Homerus. Papyrum autem post Alexandri Magni victoriam, condita in Ægypto Alexandria, M. Varr. auctor est, ante Chartarum usum ab eo rege inventam esse quæ fiebat ex frutice, qui nascitur in paludibus Ægypti. Verùm contra Varronem, qui chartharum usum non nisi conditâ in Ægypto Alexandriâ fuisse scribit, Plinius Cassii Heminæ annalium scriptoris auctoritatem adducit. Ille enim

tradit. Cn. Terentium scribam agrum suum in janiculo repastinantem, offendisse arcam in qua Numa Rex situs fuerat, & in eadem libros ejus repertos, qui è charta erant. Nam Magnus Alexander amplius trecentis annis post Numam fuit, qui Alexandriam, *auctore Liv. lib.* 8. eo anno in Ægypto posuit, qui fuit Vrbis conditæ CCCCXXVIII. L. Papyro Mugillano sive Cursore, C. Pætilio Galbo COSS. Cæterum Livius *in decimo de bello Macedonico*, à Cassio dissentit, scribens duas arcas lapideas, octonos fermè pedes longas, non unam, repertas à fossoribus in agro L. Pætelii scribæ, non Cn. Terentii. & in alterea earum sepultum fuisse Numam, in altera verò eos libros inventos, de quibus loquimur. Idem etiam Lactantius affirmat, & Plutarchus *in vita Numæ*. Postea verò id genus chartæ inventum est, quo nunc passim utimur, cujus auctor haud palam est. Hæc autem fit ex linteolis contritis: nihilominus tamen papyri nomen à frutice sumptum, veluti chartæ ab urbe Tyri retinet. Membranas à tectu membrorum nominatas (est enim proprie ipsum corium) Varro scribit per æmulationem, circa Bibliothecas Ptolemæi & Eumenis regum, Pergami inventas fuisse, unde vulgò Pergamenæ vocantur. Verùm ego affirmarem membranas multo ante quam tradit Varro esse repertas, in iisque primum scriptitatum, quando sacros Hebræorum libros (Hebræi enim, ut ostendimus, primi rerum gestarum monimenta condiderunt) è membrana fuisse testatur Iosephus: nam cum *in* XII *Antiq.* tradit, quemadmodum Eleazar princeps sacerdotum per septuaginta duos interpretes sacros libros ad Ptolemæum Philadelphum miserit, ut in Græcum sermonem verterentur, sic inquit: Cùm verò ostenderent tenuitatem membranæ, vel incomprehensibilem eorum compaginem, Rex miratus est. Herodotus etiam *in* 5. testis est, prisca consuetudine in pellibus caprinis & ovillis esse scriptitatum. Sunt præterea plura chartarum genera,

ut

ut hieratica, antiquitus sacris tantum voluminibus dicata: amphitheatrica, à loco dicta: bibula & emporetica, inutilis scribendo, & involucris duntaxat chartarum atque mercium usum præbens, propterea ἀπὸ τῶν ἐμπόρων, id est, à mercatoribus nominata. Usus autem scribendi per notas pervetustus est, quando Tyro Ciceronis libertus, *auctore Eusebio*, ipsas notas primus reperisse fertur. Et hujusmodi scripta furtiva dicuntur quæ artificio quodam fiunt, ne legi possint ab eo ad quem scribuntur: Gellius, Res quasdam occultas nuntiare regi furtivo scripto volebat. Est & Cæsar, *teste Suetonio*, usus. Hodie verò ita frequens est modus iste scribendi, ut nullus videlicet sit neque princeps, neque civis, quin suas habeat notas, vulgò Ziphras nuncupatas.

CAP. IX.

Quis primus Memoriæ artem monstraverit aut qui ejusdem gloriam adepti sint.

Proximum est, ut de Memoria dicatur, qua, ut Fabius ait, omnis disciplina constat, quæ & necessarium maximè est vitæ bonum, & unicus eloquentiæ thesaurus. Hujus ars, *Plinio in 7. & Quint. in 11. auctoribus*, à Simonide Melico primum inventa est, qua in re multum valuit. Nam cum aliquando in Thessàlia, *teste Cicer. de Orat.* epularetur apud Scopam nobilem virum, & nuntiatum esset ei, ut prodiret ad duos juvenes ante januam stantes, contigit ut hoc interim spatio conclave corrueric, ac eâ ruinâ adeò convivæ omnes contriti fuerint, ut non possent internosci à suis, qui humare eos vellent. Tum dicitur Simonides, ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi

 fuisse.

fuisse. Ac ita videtur memoriâ valdè juvari signatis animo sedibus, aut mutato annulo, qui nos moneat, cur id fecerimus, quod ipse Fabius latè prosequitur. Memoria autem plurimis præcipua fuit, ut Plinius & Solinus auctores sunt. Cyrus enim Rex Persarum omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit: Cineas Pyrrhi regis legatus, postero die quam Romam advenerat, utriusque ordinis viros nominatim appellavit. Mithridati regi duæ & viginti linguæ (tot enim nationibus imperavit) traduntur notæ fuisse. Cæsarem verò scribere & legere simul, dictare & audire solitum accepimus. Idem etiam, *teste Spartiano*, Hadrianus Imperator facere consuevit.

CAP. X.

A quo primum Militaris ars inventa, & utrum literis præstet: item in exercitu Ordines, & Tesseræ, & Vigiliæ, & de primo pugnandi modo.

Nunc venio ad disciplinam militarem, præcipuum Imperatorum decus, qua solâ multi quidem mortales æternam sibi gloriam compararunt: undè tanto literis præferenda videtur, quanto facta dictis præstant. Quanquam illud non facilè Cicero concedendum judicat, quando, *ut ipse pro M. Marcello, ait*, bellicas laudes solent quidam extenuare verbis easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint Imperatorum. Certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant: maximam verò partem quasi suo jure fortuna sibi vendicat, & quicquid prosperè gestum est, id penè omne ducit suum: at gloriæ, quam tu rectè scienterque scribendo adeptus fueris, socium habebis neminem. Ad artem redeo. Sed hæc in rudi se-

ſeculo admodum turpis fuit, utpotè quæ ferino more, *ut infra oſtendemus*, exercebatur. Hujus, ſicut Ciceroni *lib. de Natura deorum tertio* placet, inventrix Pallas fuit, ex quo Bellona dicta eſt, Papinius:

---- Regit atra jugales
Sanguineâ Bellona manu.

Vt verò Diodoro, ipſe Mars morem bellandi reperit. Martialis:

Belliger in victis quod Mars tibi ſævit in armis.

Sed reperimus apud Ioſephum *in 1. Antiq. volumine* Tubalcain, qui ante diluvium Noë fuit, fortitudine cunctis excellentem, res bellicas fortiter exercuiſſe. Quamobrem apparet militarem artem eſſe antiquiſſimam, proinde ejus auctorem neutiquam prodi facilè poſſe ſuſpicor. Veteres autem ante uſum armorum pugnis, unde pugna nomen habet, calcibus ac morſu certabant. Et hæc prima pugnæ origo fuit, Lucretius:

Arma antiqua manus, ungues, denteſque fuerunt.

Exin lapidibus fuſtibuſque pugnari cœptum: teſtis Herodotus *lib.* 4. cum de quibuſdam populis loquitur, qui haud procul à Tritone Lybiæ fluvio habitabant, ait enim: Horum virgines anniverſario Minervæ feſto in honorem ipſius deæ inter ſe bifariam diviſæ, præliantur lapidibus, fuſtibuſque. Affirmat idem Diodorus *lib.* 1. ſcribens: Eodem modo clava & leonis pellis antiquo Herculi conveniunt, quo tempore nondum arma adinventa, ſed fuſtibus homines injurias propulſabant, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Plinius vero *in ſeptimo* dicit Afros contra Ægyptios, primos prælium feciſſe fuſtibus, quos vocant phalangas. Verùm paulatim hæc diſciplina tanti fieri cœpit, ut nulla majore curâ ſtudio ac ordine, apud omnes propè gentes conſtaret, repertis exercitus ordinibus, ſigni dationibus, teſſeris, & vigiliis à Palamede, bello Trojano & ſub idem tempus ſpeculari ſignificatione, à Simone: auctor Plinius, qui

lib.

lib. 5. & Phœnicibus bellicarum artium inventionem aſſignat, ſed apud Syros credo. De his ſatis, ſed jam ad ipſa arma tranſeamus.

CAP. XI.

De primo Armorum, & æneorum tormentorum uſu.

Ferunt, *auctore Diodoro lib.* 6. Martem primum fabricatis armis milites armaſſe, cui ob id primus armorum uſus (appellatur enim belli Deus) attribuitur: quod etiam Vergilius ſenſiſſe videtur, cum in principio ſuæ Æneidos dixit:

---- At nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

Cæterum arma, quæ pro omnibus bellicis inſtrumentis auctores uſurpant, alii alia invenerunt: Galeam enim Cladium, Haſtam, Lacedæmonii, *ut teſtis eſt Plin. in* 7. invenerunt. Herodotus tamen *lib*. 4. putat Scutum & Galeam ab Ægyptiis Græcis eſſe traditam. Loricam Mydias Meſſenius: Clypeos Prætus & Acriſius inter ſe belligerantes repererunt, ſive Chaleus Athamantis filius. Ocreas & Criſtas Cares: Lanceas, Ætolos: Iaculum cum amento ferunt inveniſſe Ætolum Martis filium. Falcem *ſecundum Clementem*, Thraces: Haſtas velitares & Pilum Tyrrhenus. Vſus autem velitum, *auctore Valerio Maxim. lib.* 2. eo bello primum repertus eſt, quo Capuam Ful. Flaccus Conſul obſedit. Securim Pantheſilea Amazonum regina reperit: Venabula Piſeus: Arcum autem & Sagittas Scythes Iovis filius, Sagittas, ut aliis placet, Perſeus Perſei filius primùm invenit, *Hæc ex Plinio*. At Diodorus Apollini aſſignat *in ſexto* ſcribens: Arcus inſuper ſagittandique fuiſſe repertorem Apollinem ferunt. Verùm Artabanus, cujus teſtimonum Euſebius *de Præparatione Euangelica, libro nono* citat, Moſen omnium primum bellica inſtrumenta inve-

invenisse tradit, qui adhuc juvenis in Ægypto, *teste Iosepho in secundo Antiquitatum*, primam gloriosè expeditionem in Æthiopes apparaverit. Nec eo tamen cæteri, quos memoravimus, minus laudis merentur, quando non unius generis arma ubique usurpantur, sed alia alibi. Nihil quoque ab initio tam perfectum excogitatur, cui non aliquid ab insequentibus commode addi possit. In tormentis Cretenses Scorpionem, Catapultam Syri, Phœnices Balistam & Fundam, *testatur Plinius*, invenerunt. Vegetius verò *libro primo de re militari*, fundarum usum dicit incolas insularum in mari Hispano, quas Baleares vocamus, comperisse: Vndè Strabo *lib.* 3. *Geog.* illos optimos fundatores esse vocitatos affirmat. Idem Verg. sentit *in* 1. *Georg*,

Stupea torquetur balearis verbera fundæ.

Artem bellicarum machinarum, *teste Plutarcho, in vita M. Marcelli*, Eudoxos & Architas inchoarunt. Machinam ad ferenda graviora onera primus, *teste Vitruvio*, extruxit Ctesiphon, qua usus est ad deportandas ex lapidicinis columnas Ephesum ad Dianæ fanum. Equum autem qui aries dicitur, in muralibus machinis, *auctore Plinio in septimo*, Epeus ad Trojam invenit: Vitruvio verò, *libro* 10. *de Architect.* Carthaginenses, ad Cades oppugnandas. Testudines Artemon Clazomenius invenit. Et hęc omnia ad hominum perniciem inventa sunt, & illud novitium inventum inprimis, quod Bombardam vocant: quo post hominum memoriam, nihil terribilius ab humano ingenio excogitari potuit, cujus inventorem fuisse tradunt hominem Germanum admodum ignobilem, cui casu in mentem venit tale quid efficere. Fertur enim homo ad exitium humanum natus, servasse aliquando domi in mortario pulverem sulphureum, cujusdam medicinæ faciendæ causâ, illudque texisse lapide, ac inde contigisse, ut dum ignem ex silice propè excuteret, scintilla intrò ceciderit, subitoque

que flamma eruperit, atque lapidem in altum tulerit: & ille ejus rei casu doctus, postea factâ ferreâ fistulâ, & pulvere confecto, machinam reperisse, ac ejus usum Venetis in illo bello primum ostendisse, quod ad fossam Clodiam est cum Genuensibus gestum, qui fuit annus salutis humanæ MCCCLXXX. Is itaque tam mortiferæ machinæ repertor, pro mercede, opinor, accepit, ut nomen ejus perpetuò occultaretur, ne omni tempore à cunctis mortalibus malè audiret, dignus scilicet qui prior ipse vice Salmonei fulmine flagrasset: (Salmoneus n. Æoli filius cum vellet Iovem in fulminibus jaciendis æmulari, ab eo de cælo tactus ad inferos detruditur) quando hæc fulmini odore, luce, sonitu, impetu, similima est: magna enim vi ignis collecti, emissis repente aut ferreis aut lapideis pilis, qui quidquid obvium offendit, quassat, dissipat, frangit, contundit, adeò ut nullus sanè sit locus, quamvis naturâ munitus, quin facilè expugnetur. Ex quo jam usu venit, ut in ea hoc tempore omnis fermé vis peditum, omnis equestris splendor, omnis denique bellica virtus indecorè consistat, jaceat, obtorpeat. Hæc bombarda vocatur, à bombo, id est sonitu, qui βόμβος Græcè dicitur: quidem alii tormentum æneum malunt nuncupare. Ejus tametsi modô plura fiunt genera, quæ varié vulgo nominantur, & unum illud minimũ, quo nunc pedites utuntur, qui factitio nomine sclopus vocitatur, Sclopus n. est sonus ille, qui ex buccarum inflatione erumpit: Persius.

Nec Sclope tumidas intendis rumpere buccas.

Sed vel alio nomine appellatur Arcus busius, à foramine opinor, quo ignis in pulverem fistulâ contentum immittitur: nam Itali busium vulgò foramen dicunt, & arcus, quod instar arcus pugnantibus sit: quippe hodie hujusmodi tormenti usus in primo statim pugnæ loco est, quem olim sagittariis dabant, cum à missilibus præliari inciperent. Sed jam hinc oratio nostra àd equum bellicossimum animal

animal sese, non extra utique propositum, transferat.

Cap. XII.

Quis primus Equitandi artem, aut usum equos domandi, vel eorum ungulas ferreis soleis muniendi, ac ornamenta invenerit, & Bigas atque Quadrigas junxerit, & Vehiculum cum quatuor rotis repererit, & qui ex equo pugnare primum instituerint.

Equo, qui magno mortalibus cum in rebus bellicis, tum in itineribus faciundis, & usui & adjumento est, primum omnium vehi Bellerophontem Glauci regis filium docuisse, Plinius *in septimo* est auctor, qui Pegasum alatum equum, cum in Chimæram iret, ascendit, Horatius in Carminibus:

Et exemplum grave præbet ales
Pegasus terrenum equitem gravatus
Bellerophontem.

Sed Diodorus *libro sexto* scribit, Neptunum equos primum domuisse, artemque equitandi ab illo traditam: alii volunt equum hominibus antea ignotum primum edidisse, quod asserit Lucanus dicens:

Primus ab æquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exilit.

Et Vergilius:

---Tuque ô cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptune.

Frænos autem & ephippia Peletroni, qui Thessaliæ populi sunt, primi invenerunt. Idem, ut quibusdam placet, domandorum equorum usum primi

mi docuere, testificante utrumque Vergilio *in tertio Georgicorum.*

Fræna Peletronii Lapithæ gyrosque dedere
Imposito dorso atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Plinius *libro septimo* idem affirmat. Hos quoque primos equorum ungulas munire ferreis soleis cœpisse ferunt. Numidæ, ut vel hoc subjungam, *teste Appiano in lib. de Reb.* Lybicis, equo nudo, id est, sine ephippiis, in bello utebantur Bigas primum Phrygum natio junxit, *ut Probus & Plinus auctores sunt.* Quadrigis verò Erichthonius primus est usus: nam cum Vulcanus, *auctore Ovidio in secundo Metamorphoseon, & Servio super tertio Georgicon*, impetrato à Iove Minervæ conjugio, & illa reluctante, semen libidinis projecisset in terram, inde natus est puer Draconteis pedibus, qui appellatus est Erichthonius, quasi de terra & lite procreatus, nam ἔρις est lis, & χθὼν terra. Is ad tegendam pedum fœditatem, junctis equis, primus omnium usus est curru. Maro.

Primus Erichthonius currus & quatuor ausus
Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

Affirmat itidem Plinius. Eusebius tamen hoc illi apud Græcos tantùm adscribit dicens: Erichthonius primus quadrigas junxit in Græcia: erant enim antea apud alias nationes. Id autem fuit Danao regnante Argis. At Arcades istud inventum Minervæ assignant, & id credo, apud se tantùm, de quâ Cicero *de Natura deorum* ita scribit. Minerva quarta Iove nata & Coriphè Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt. Vehiculum quatuor rotarum, *ut testis est Plinius*, Phryges invenerunt. Pugnare ex equo, *sicut idem ait*, Thessali docuere, qui Centauri dicti sunt, habitantes secundum Pelium montem. Hinc de Centauris fabula orta apud poëtas quod semihomines, & semiequi essent: quamvis non me prætereat, quandam fabellam super hac re à

Ser-

Servio narrari *in tertio Georgicorum*, quæ veluti nugæ respuenda videtur. Vera sunt igitur extra omnem controversiam, *ut etiam Lactantius inquit*, quæ loquuntur poëtæ, sed figmento aliquo specieq; velata, sicut de Æolo rege ventorum suprà demonstravimus. Sed nonnulli tradunt Centauros primos èquitare, non ex equo pugnare esse ausos. Diodorus *in quinto*: Centauros nonnulli volunt in Pelio à Nymphis nutritos, poste a equos subagitasse, exque eis Hippocentauros natos. Creditum, quod primi equitare ausi sint, ex eoque natam fabulam, veluti equi essent hominisque natura. *Hæc ille hactenus.* Et ista omnia ex jumentis commoda apud alias gentes paulatim inventa, non defuisse illis primis mortalibus credere convenit: quando satis constat Hebræos, Assyrios, Arabes, Ægyptios, equis, mulis & aliis jumentis à principio usos, quæ aut dorso ferunt, vel armis currum trahunt. Sed de quorundam ludorum & saltationum origine jam disseramus, quando hæc rei bellicæ quoque augendæ gratiâ instituta sunt: sed opus est modus adsit, ne *sicut Cicero in officiis ait*, voluptate elati in aliquam turpitudinem juvenes dilabantur.

CAP. XIII.

Quis primus instituerit apud Græcos Olympicum certamen, & alios id genus ludos, & Pyrrhicam saltationem, atque Palæstram; & à quibus inventus ludus Pilæ, Aleæ, Tesserarum, Furunculorum, Talorum, Par impar, & Micare: ac quid sit Tessera, vel Talus.

Qvatuor ludorum genera apud Græcos præcipuè fuisse comperio, quorum primi & longè celeberrimi Olympici appellati sunt, ab omnibus ferè poëtis

tis decantati, quoniam in Olympo monte apud Pisam, & Elidem, oppida Arcadiæ, Iovi dedicati Pelopis honore celebrabantur, quos, *teste Diod. libro quinto, & Plinio in septimo, & Plutarcho in vita Thesei* Herculem Iovis & Alcmenæ filium quidàm constituisse, ibique primum decertasse, & palmam consecutum tradunt. Sed Eusebius *in decimo de Præparatione Euangelica* dicit in olympico stadio Corylum Argivum primum victorem fuisse declaratum. Alii autem, *ut idem Diodorus in sexto, & Strabo in octavo Geograph. auctores sunt*, Herculem unum ex Idæis Dactylis hoc certamen invenisse asserunt. Verùm idem Strabo *in prænotato libro* ab E peis compertum affirmat. Et *inferius* ait, ab Iphito olympicum agonem institutum constare. Fuit is Praxonidis, sive Hæmonis filius. Sed Solinus hoc illustrius declarat, *statim in principio sui operis* ita scribens; Quippe certamen olympicum, quod Hercules in honorem atavi materni Pelopis ediderat, intermissum Iphitus filius ejus instauravit, post excidium Trojæ, anno quadringentesimo octavo. Herodotus *libro octavo* scribit olympicum certamen gymnicum atque equestre fuisse, præmiumque propositum oleaginam coronam, qua donabantur victores. Quapropter Tigranes Artabani filius, eo tempore quo Xerxes bellum in Græcia gerebat *ut idem testis est*, audiens præmium Græcis coronam esse, non pecuniam, generosam illam meritoque laudandam sententiam dixit, Papæ! Mardoni (is enim Xerxi persuasit, ut in Græcos bellum moveret) in quos viros induxisti nos ad pugnandum, qui non pecuniarum certamen agitant, sed virtutis? Celebrabantur autem hi ludi quinto quoque anno sic, ut quatuor anni interessent à primo olympiados anno, ad initium & primum annum sequentis, si vera est ratio eorum, qui de olympiadis æquè ut de lustri spatio ita putant: idque tempus olympiadem appellabant; ac deinceps apud Græcos tempora per olympiades numerata sunt,

veluti

veluti apud Romanos per coss. quorum magistratus annus erat. Martialis:

Bis jam penè mihi consul trigesimus instat.

Alteri erant Pythii: nam cum Apollo Pythonem serpentem, qui à Iunone immissus, Latonam matrem persecutus fuerat, sagittis confecisset, ne hujus victoriæ memoriam ulla temporis diuturnitas obliteraret, ipse à Pythone, Pythius dictus, ludos Pythios constituit, Ovidius *in primo Metamorphoseos.*

Neve operis famam posset delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic juvenum quicunque manu pedibusvè, rotave,
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat, longoque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Tertii Isthmi, ab Isthmo parte Achajæ nominati, & à Theseo inventi, *dicente Plutar. in ejus vita,* gloriari etiam quandoque est solitus, ob illum (de Hercule loquitur) Iovi Olympia, ob se verò Neptuno Isthmia à Græcis celebrari. Isti ludi, *teste eodem Plutarcho,* ut quidam volunt, in honorem inprimis celebrabantur Scyronis: ut alii, Sinnis: ut alii, Palæmonis, quem Latini Portunum vocant, Ovidius *in sexto Fastorum.*

Quem nos Portunum, sua lingua Palæmona dicet.

Hic, *auctore eodem Ovidio, in quarto Metamorphoseos* ex Melicerta homine, precibus Veneris, deus marinus effectus est. Verùm Plutarchus alios illi dicatos fuisse ludos sentire videtur, *in eadem Thesei vita* ajens: Quod ibidem in Melicertæ honorem constitutum est, noctu agebatur, initiandi magis quàm spectaculi, aut celebritatis speciem præ se ferens. *Hæc ille.* In iis autem ludis victoribus pinea corona dabatur, de quibus etiam Strabo *lib. octavo Geograph.* meminit, dicens: In Isthmo Neptuni quem Isthmium vocant, templum eminet picearum arborum loco circumclusum, ubi ludos Isthmios

mios decertantes Corinthii celebrare soliti sunt. Et Solinus itidem affirmat scribens hujusmodi spectaculum per Cypselum, qui, *teste Herodoto in primo*, Periandri Corinthiorum regis pater fuit, intermissum, Corinthios olympiade XLIX. solennitati pristinæ reddidisse, Quarti Nemei, à Nemea sylva vocitati, quos Argivi, *auctore Strabone libro octavo Geogr. & Polibio lib. suarum histor. secundo* celebrare consueverunt, ob Herculis memoriam, qui Nemeum leonem interfecisset, Vergilius:

Compressit Nemeæ primum virtute leonem.

Pyrrhicam saltationem pro juvenibus ad militarem artem exercendis, Pyrrhus, *auctore Plinio libro septimo*, in Creta primus invenit. Solinus verò scribit à Pyrrhico repertam fuisse, dicens: Pyrrhico repertore equestres turmas Creta prima docuit lascivas vertigines implicare, ex qua disciplina bellicæ rei usus convaluit. Verum Strabo cuidam Cureti assignans, secus videtur sentire (nisi fortassè Pyrrhicus unus ex Curetibus fuerit) *in decimo*, de Creta loquitur: Quos principio Curetem illos ostendisse ferunt, deinde instruxisse, ut saltationem, quam Pyrrhicam, appellaverit, saltarent. Et alibi idem assererere videtur scribens, Curetes primò armiferam saltationem introduxisse, quando Dionysius Halic. *in septimo* aperte demonstrat Pyrrhicen saltatione esse armatam, & ab ipsius etiam Curetibus, aut à Pallade institutam. Plinius tamen *in septimo* manifestissimè ostendit, armatam saltationem aliam esse ab ea, quam Pyrrhicam vocant, & illam à Curetibus, hanc à Pyrrho inventam, & utramque in Creta. Tranquillus autem dicit ludum ipsum quem vulgo Pyrrhicen appellant, Trojam vocari, & ejus originem expressit *in libro de puerorum lusibus*. Quis igitur mentis compos in tanta super hujusce rei origine scriptorum dissensione, pro certo quicquam auderet affirmare? De hac saltatione insuper Apulejus *in decimo de Asino aureo*, abundè meminit. Trojæ verò spectaculum ludicrum quale

foret

foret, Maro *in quinto* disertissimè tradit, ubi à Trojanis ostendit nomen habere illo versu,

Trojaque nunc pueri Trojanum dicitur agmen:

de quo etiam Suetonius *in Cæsare* meminit. Festus lusum equestrem puerorum vocat. Gymnicos ludos, id est, in quibus nudi & peruncti se exercebant, Lycaon, *teste Plinio* primus invenit. Funebres Acastus, *ut idem ait* Iolcho, post eum Theseus in Isthmo. Palæstram, *ut Diodorus est testis*, Mercurius instituit. Horatius *in Carminibus*,

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decoræ
More palæstræ.

Aleæ verò tesserarumque ludum, & pilæ, cæteraque lusoria animi recreandi gratia inventa, præterquam talaria, Lydi populi Asiæ. *teste Herod. lib.* 1. omnium primi excogitaverunt. Quare miror Plinium ab Herodoto discrepare, qui *in septimo* scribit Pythum quendam lusoriam pilam reperisse: nisi fortasse alter eorum de alia pila (sunt enim plura pilarum genera) intellexerit. Atqui Lydos ejusmodi aleatorias artes non tam voluptatis, quàm compendii gratià excogitasse, idem Herod. tradit. Nam cum gravitate annonæ patria premeretur, sic famen consolari solebant, altero quidem die cibum sumentes, altero ludis operam dantes. Est vel aliud ludi genus quo calculis in tabula lusoria, id est fritillis & alveolis luditur, inventum olim circiter annum orbis conditi, ter millesimum DCXXXV. à quodam viro sapiente, nomine Xerxe, qui ita tyranni sævitiam coërcere metu, ac eum documento monere volens ostendit majestatem sine viribus hominumque adminiculis, parum admodum valere atque tutam esse, quando per istiusmodi ludum satis patebat, regem facile oppressum iri, nisi invigilaret, à suisque defenderetur. Vocant hodie hosce calculos seu scrupos furunculosve, quibus præliando ludimus (est enim certamen instar prælii)

prælii) ſchacos, à ſcandendo forſitan dictos, quod calculi cum moventur, in alteram adverſariam partem ſcandere videantur. Ludus omnibus notus eſt, quare ſatis de eo habeo dictum, cum monſtraverim originem. Cæterùm de teſſeris ac talis appoſite aliquid diſputemus, cum hæc ludicra ſint tam notiſſima, quàm eorum nomen multis adhuc non planiſſimum factum videatur. Sanè teſſeram dicimus, quod ex omni parte quadrata ſit, quæ octo habet Angulos, & ſex latera punctis notata, qua in tabula luſoria plurimum luditur. Vulgus teſſeram vocitat talum, ſive per diminutionem taxillum, qui nunc nuſquam ferè gentium in uſu eſt, tantum abeſt ut ille quid ſit talus intelligat. Porrò talus eſt oſſis genus, quod in articulis pedum duntaxat poſteriorum eminens, concava in vertebra ſuffraginum, quæ eadem ſunt in poſterioribus animalium pedibus, atque genua in prioribus: ligatur ſolidis nervis formâ penè quadratum, & parte alterâ concavum, alterâ aliquantulum curvum: eſtque animalibus biſulcis, hoc eſt, bobus, ovibus, capris, damis & reliquis, præterea nonnullis aliis, ſolidas ungulas aut digitos habentibus. Hoc genere oſſiculi veteres ludebant, ſic: Latus quod unicum numerum notabat, canis aut canicula appellabatur: ſi quis jactando caniculum vertiſſet, is nummum unum deponebat, vel quantum inter ludentes conveniſſet. Vnde Perſius.

-----*Damnoſa canicula quantum Raderet.*

Contra in altero latere Venus ſive Cous dicebatur, ſeptenarium numerum ſignificans. Is qui eum numerum jactando talos reddidiſſet, ſex lucrabatur, & quidquid etiam ex jactu caniculæ depoſitum eſſet. Duo alia latera Chius & Senio nominabantur, & ille ternarium, hic quaternarium ſignificabat: quippe in talis, neque binarius neque quinarius erat numerus. Igitur qui chium jactabat, tres nummos: qui ſenionem quatuor lucrabatur, qui propterea dexter nuncupabatur. Perſius:

Quid

----- Quid dexter senio ferret,
Scire erat in voto.

Si enim pluribus positis talis eadem foret facies, pro uno accipiebatur, quia diversitas numerum augebat. Fuit & alius ludendi modus, per Vulturios ac Herculem basilicum. Plautus:

Talos poscit sibi in manum, provocat me ad aleam,
jacit vulturios quatuor:
Talos arripio, Herculem jacto basilicum.

Ita apud nos sexcenti sunt modi ludendi ad aleam: est enim alea omnis fermè ludus, qui in varietate fortunæ consistit, ut sunt tesseræ cum primis, & chartæ lusoriæ, cum quibus qui se valdè delectant, maximè omnium semper egent. Sed talorum usus haud penitus obsolevit. Vidi ego in Flandria mulieres talis ludentes, quæ multos habebant vario colore pictos, vel ex ebore factos, quemadmodum veteres præter naturales talos, ex alia materia factis usos esse memoriæ proditum est. De origine verò ludi non habeo quicquam certi tradere. Ratio ipsius ludi, quam supra posuimus, videtur significare Romanum esse inventum: fuit tamen celebris & apud Græcos: siquidem Euripides talorum numerum usque ad quadraginta auxisse fertur. Talus Græcis ἀστράγαλος dicitur. Alia quoque fuerunt apud antiquos ludorum genera: quibus etiam nunc utimur, auctoribus tamen minimè proditis, ut illud, par impar ludere: cum quis nummos manu occultat, petitque ab alterò, par ne, an impar eorum numerus sit? Suetonius *de Augusto*, Scripsit ad filiam: Misi tibi denarios ducentos 20. quos singulis convivis dederam, si vellent inter se post cœnam, vel talis, vel par impar ludere. Item aliud, digitis sortiri: quod fit, cum duo clausis manibus, vocando certum numerum, subindè digitos, porrigunt. Verbi causa, ego tres digitos explico, tu totidem, ipse quatuor nomino, tu verò sex: ita tu qui numerum vocando divinasti, jam vicisti. Et quia digiti ita explicati subitò apparent, idirco per metaphoram

horam micare dicitur. Varro: Micandum erit cum Græco, utrum ego illius numerum, an ille meum ſequatur. Italis ludus notus eſt vulgoque la Mora appellant, q. μωρῶν, id eſt, ſtultorum ludus, quod digitorum jactatio ſignum ſit levitatis: ideò virum gravem micare non decet.

CAP. XIV.

De quorundam ludorum origine apud Latinos.

Lupercal, quod, *auctore Dionyſio* ſpelunca erat ſub monte Palatino ab Evandro ſacrata Pani Deo Arcadiæ, qui Lycæus dicitur, ex eo dictum nonnulli autumant, quia ibi per caprum luebatur, hoc eſt, ſacrificabatur: tametſi Plutarchus *in vita Romuli* proprium ejus celebritatis fuiſſe inquit, ut Luperci canem immolarent. Alii ſcribunt à lupa, quæ ibi Romulum & Remum nutriſſet, aut quod hic locus, quod veriſimilius eſt, Pani Lycæo conſecratus eſſet: λύκος enim Latinè lupus dicitur: aut quod Pan lupos arceat. Vndè lupercalia ludicra, quæ *teſte Plutar.* expiationis cauſâ fiebat. Lycæa dicta Pane Lycæo numine Arcadico, quem, *auct. Liv. ab Vrbe cond.* Romanum Ianum vocabant, & idem putabatur eſſe Faunus, vel, ut Feneſtella tradit, Sylvanus. Sacrificabatur autem Lycæo, menſe Februario, in hunc fermè modum: Iuvenes nudi Lycæum Pana venerantes per luxum atque laſciviam, currebant, ferentes ſcuticas ex caprinis pellibus factas. Vndè Feſtus tradit crepos id eſt lupercos à Romanis dictos, à crepitis pelliculárum quem faciebant verberantes. Mulieres ultrò ſe ad verbera offerebant, arbitrantes eam rem ad fœcunditatem conducere. Iuvenalis:

Nec prodeſt agili palmas præbere luperco.

Hoc autem ludicrum Evander ex Arcadia primus in Latium intulit, Ovidius:

Tran-

Transtulit Euander sylvestria numina secum.

Testatur idem Vergilius in 8. Livius, Dionysius & Fenestella. Quod verò nudi currebant, Trogus, & Ovidius *lib. 2. Fast.* ex imitatione habitus ipsius Dei, cui hæc sacra fiebant, hunc morem fluxisse tradunt. Sed Fenestella & Servius alias etiam hujus rei rationes reddunt, quas Ovidio latè prosequente, ego in medium proferre supersedeo. In iis autem ludis, quod non longè ab re est, M. Antonius nudus & perunctus, *auctore Appiano in secundo de bellis civilibus* Cæsaris capiti diadema intulit. Erant deinde Circenses: sic enim appellabantur, quasi circum enses: nam *teste Servio super tertio Georgic.* cum rudis vetustas nondum loca hujuscemodi ludis apta ædificasset, inter enses & flumina eos celebrabat, ut ab utraque parte esset ignavis præsens periculum. Exin Circus, id est locus muris septus ab ipsis Circensibus denominatus, in quo ludi fiebant, ædificatus est, de quo Livius *ab urbe condita* ait: Tum primum Circo, qui nunc maximus dicitur, designatus est locus. Disponebatur autem Circus in formam spatii oblongi, & in summitate circi carceres erant, undè equi curribus vincti ad cursum movebantur, & cum ad summum devenissent revolvebantur, donec ad priorem metam devenirent. Exercebantur etiam pugiles in medio loco muneribus collocatis. Vergilius *in quinto Æneidos.*

Munera principio ante oculos circoque locabant.

Solennes deinde mansere hujusmodi ludi Romani & magni varieque appellati. Erant insuper Saturnalia, quorum dies lætitiæ pleni erant & mense Decemb magnificè apparateque celebrabantur. Hinc Martialis *in Xeniis* dicit:

Postulat ecce novos ebria bruma sales.

In quibus *ut idem testis est*, amici inter se munera mittebant, & quæ primò mittebantur, Xenia quasi hospitalia, hoc est, ad hospites missa vocabantur; ξένος enim Græcè hospes appellatur: quæ

 verò

verò remittebantur, apophoreta, quod ἀποφέρειν significat referre. Hæc autem sacra, Ianus, *auctore Macrob.* Saturno, qui cum unà concors regnavit, primus instituit: quidam à Pelasgis, alii ab Atheniensibus, ut idem dicit, ortum habuisse volunt. Et quoniam sub Saturno omnia communia erant, hinc *teste Iustino in* 43. *suæ epitomes*, cautum erat, ut Saturnalibus exæquato omnium jure passim in conviviis servi cum dominis recumberent. Erant & ludi gladiatorii quos divus Cyprianus *ad Donatum* execratur: Paratur, inquit, gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium hominum sanguis oblectet: homo occiditur in hominis voluptatem, & quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est, scelus non tantûm geritur sed docetur, &c. De eorum autem origine & causa. Iulius Capitol. *in vita Maxim & Balbini principum* hæc commemorat: Multi dicunt apud veteres hanc devotionem contra hostes factam, ut civium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, id est, vis quædam fortunæ, satiaret. Alii hoc literis tradunt quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos debuisse pugnas videre, ut vulnera, & ferrum & nudas inter se cohortes, ne dimicantes in bello armatos hostes timerent aut vulnera & sanguinem perhorrescerent. Hinc mos tractus videtur, ut Imperatores ad bellum proficiscentes munus darent gladiatorium. Habebant præterea plura ludorum genera, quæ Campus Martius, *ut in Offic. Cicero ait*, juvenibus exercitationis bellicæ causa suppeditabat: quæ nos hic studio brevitatis omittimus, alibi reliqua dicturi, *libro*, 4. *cap. ult.* cum eos exponemus ritus, qui hodie apud nos quoque servantur, & ludos qui religionis causâ inprimis fiebant.

CAP.

CAP. XV.

Quis primus invenerit Inducias, & Fœdera, & de eorundem vario faciendorum ritu: ac quot essent genera.

Inducias primus omnium, *auctore Plin. lib.* 7. invenit Lycaon. Sunt autem induciæ, (non est enim hoc silentio prætereundum) pactum quoddam & cessatio pugnæ, manente tamen bello, *uti testis est Gellius in primo Noctium Atticarum.* paucorum dierum hoc est, ut usque ad certum diem non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea uti jam omnia belli jure agantur. Quin etiã horarum quoque atque annorum induciæ sunt. Gell. enim *in prænotato libro* tradit: in primo Annalium Quadrigarii scriptum esse, L. Pontium Samnitiem à dictatore Romano sex horarum inducias postulasse, Livius verò *ab Vrbe con. lib.* 1. Induciæ, inquit, Vejentibus in 40. annos datæ. Et *in* 7. Cæriti populo in centum annos. Fœdera, idem Plinius est auctor, Theseum primum comperisse. Sed Diodorus *lib.* 6. Mercurio assignat, ita scribens: Tribuunt præterea Mercurio præconia, dissidia, ac fœdera, quæ in bellis fiunt. *Hæc ille.* Verùm ego puto Theseum apud Græcos duntaxat fœderis auctorem fuisse, quando ex Iosepho, *de Antiq. Iud.* facilè deprehendimus, cum antea, tum Cecropis temporibus, post quem *teste Eusebio in decimo de Præparatione Euangelica,* omnia apud Græcos memoriâ digna narrantur, fœderis paciscendi morem apud Assyrios & Ægyptios, nonnullosque alios fuisse, sed præsertim apud Hebræos. Nam Iacob, qui multo ante Cecropem fuit, *apud eundem Iosephum legimus,* cum Laban socero fœdus fecisse: deinde Mosen, qui *auctore Eusebio* Cecropis tempore fuit, ultrò certum fœdus obtulisse quibusdam regibus, cum sibi per deserta loca tutum

iter peteret. Exin etiam Iesum Mosis successorem cum Gabaonitis fædus percussisse constat. Quapropter hujus rei certum auctorem temporis longinquitate obliteratum, nequaquam in lucem proferri posse duco. fœderum autem tria olim fuisse genera reperio: unum, cum bello victis dabantur leges à victore, ipsiusque jus & arbitrium erat, ex iis quæ dedita fuissent, habere quæ vellet, & mulctare. Alterum cum bello pares æquo fœdere in pacem & amicitiam veniebant: tunc enim fas erat repeti res, reddique ac componi eas, per quas possessio turbata foret. Tertium, cum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coibant: tum ii neque dare, neque accipere leges debebant, id quod aut victoris aut victi esse constat. Fœdus præterea alio alibi ici consuevit modo: apud Romanos enim, *teste Livio ab Vrbe condita volumine primo*, fecialis sacerdos ex jussu regis, sumptâ ex arce graminis herbâ purâ, *ut in nostris proverbiis docuimus* feriebat porcum silice, dicens: Sic à Iove feriatur is, qui sanctum hoc fregerit fœdus, ut ego hunc porcum ferio, &c. At Polyb. *lib.2.* cum de primo fœdere inter Romanos & Carthaginenses icto meminit, alium ritũ fuisse demonstrat: ait enim, Simulatq; de fœdere inter partes convenerat, fecialis sumpto in manibus lapide, dicebat, si sine dolo malo hoc fœdus facio, dii mihi cuncta felicia præstent! sin aliter aut ago aut cogito cæteris salvis, solus ego peream! ut hic lapis è manibus meis decidat: & mox lapidem dejiciebat. Arabis autem quoties fœdus faciebant cum aliis, quidã medius inter utrumq; stans, acuto lapide feriebat volã, juxta majores digitos ipsorum qui fœdus agebant: deinde sumpto flocco ex utriusque vestimento inungebat eo sanguine septem lapides in medio positos, inter unguentum invocans Dionysium & Vraniam. Hoc acto, idem qui fuerat sequester fœderis inter amicos contrahendi, vadabatur pro hospite, aut fortè pro cive, si cum cive res agebatur.

Quod

Quod fœdus & ipsi qui amicitiam contrahebant, servare justum censere. Scythæ verò hoc quippe modo sanciebant: Infuso in grandem calicem fictilem vino, commiscebant eorum sanguinem qui ferirent fœdus percutientes cultello, aut incidentes gladio aliquantulum corporis, deinde in calice tingebant sagittas, securim, jaculum: hæc simulatque fecissent sese multis verbis devovere, postea vinum epotare, non modo ii qui fœdus faciebant, sed etiam comites illi, qui erant maximæ dignitatis. Sic fermè apud Romanos jusjurandum inter factiosos confirmabatur, testificante Salustio, qui scribit Catilinam humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circumtulisse sociis conjurationis, & eos sigillatim degustasse, quo inter se magis fidi forent. Atqui hodiè illud idem fit inter eos, qui & aliquod insigne scelus faciendum conspirant. Item Barcæi pactionem in hanc formulam conflabant: Feriebant enim fœdus super occultam fossam & quo ad humus ea ita se haberet, tamdiu fœdus in ea regione ratum fore sentiebant, *auctor Herodot. lib.* 3. 4. *&* 5. Et sic alii alio pacto denique faciebant, id quod si persequi vellem, essem profectò longior æquo, simulque parum utiliter excluderer tempore.

CAP. XVI.

A quo mos Triumphandi fluxerit, & quis primus apud Romanos Triumphum, aut Ovationem duxerit, ac queis triumphare, aut ovare liceret, & de ritu uspiam ponendi Trophæi.

Dionysium hoc est, Liberum patrem primum omnium multarum gentium spoliis onustum triumphasse, Diodor. *lib. histor.* 5. *&* 6. & Plinius *in* 7. atque Solinus tradunt Deinde apud plerosque

que populos usus triumphandi increbuit: nam Carthaginensium Imperatores rebus benè gestis, triumphum ducere solebant, *dicente Iustino libro sua epitomes.* 19. Hasdrubal graviter vulneratus, imperio Hamilcari fratri tradito, interiit, cujus mortem tum luctus civitatis, tum & dictaturæ undecima, & triumphi quatuor insignem fecere. Verum apud Romanos præcipuus trimpho honor fuit: Romulus enim primus omnium, *teste Dionysio* devicto Acrone Ceninensium rege, lauro coronatus, & quatuor vectus equis, urbem ingressus est, spoliaque hostilia Iovi Feretrio consecravit. Cæterùm Livius de corona laurea & curru in hac pompa, non meminit, neque Plutarch. in vita Romuli, Eutropius verò primum triumphum Tarquinio Prisco tribuit devictis Sabinis. Sed deinceps pompa triumphi insolens atque sumptuosissima omnem priscæ mediocritatis formam exuit, modumque excessit: nam triumphantes vehebantur equis albis, quibus primus omnium *teste Liv. ab Vrbe cond. libro* 5. *& Plutarch.* Camillus usus est, ejusque triumphus ea de causa clarior fuit, quàm gratior, & curru inaurato, coronâ, *ut testis est Gellius*, aureâ redimitus, & devictus hostis honoratus colla catenis currum sequebatur, præeunte senatu, & sic in Capitolium ascendebant ad templum Iovis Optimi Maxim. ubi mactato tauro albo, deinde domum redibant. Erat præterea minor triumphus, quæ Ovatio appellabatur, vel quia, *ut Plutarch. sentit in vita Marcelli*, ovis mactabatur: vel quia *sicut Festo placet* redeuntes ex pugna victores milites lætabundi ingeminabant Oliteram. Ovandi autem ac non triumphandi, *auctore Gellio lib.* 5. causa erat, cum aut bella non ritè indicta, neque cum justo hoste gesta erant, aut hostium nomen humile, ut servorum, aut deditione repente factâ, sic incruenta victoria obvenisset, minusve quinque millia hostium unâ acie cecidissent: ita enim lege exceptum erat. Et ne prior lex ex cupiditate laureæ antiquaretur,

retur ei altera ſuppetias tulit, quæ Imperatoribus pœnam minabatur, qui aut hoſtium occiſorum, aut amiſſorum civium falſum numerum literis ſenatui auſi eſſent referre, *auctor Val. Max.* l. 2. Non fiebat inſuper jus omnibus triumphandi, licet res triumpho dignas geſſiſſent, quod quatenus Livius *vol. 1. de bello Maced*, pleniſſimè declarat, ejus ideo verba ponam: ait enim, Per idem tempus L: Corn. Lentulus proconſul ex Hiſpania rediit, qui cum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter feliciterque geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſetque ut triumphanti ſibi invehi liceret in urbem, res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus, ſed exemplum à majoribus non accepiſſe, ut qui neque Dictator, neque Conſul, neque Prætor res geſſiſſet, triumpharet. Et infra ſuggerit: Et Senatuſconſulto, L. Lentulus ovans urbem eſt ingreſſus. Ovantes verò, *teſte Plin. l.* 15. myrto coronabantur: quia hæc arbuſcula, *ut Plut ait*, vim maxime bellumque peroſa eſt, & equo vecti ibant, militibus deinde comitantibus in Capitolium, ubi ex ove ſacrificabant ſicut triumphantes ex tauro. Ac Lacedæmonii, ut hoc quoque commodum ſubnectam *auct. Plut. in vita Marcelli*, contrario Romanorum more, cum bellum dolo malo confeciſſent, taurum mactabant: ſin armis rem geſſiſſent gallum. Sed ad rem redeamus. Sabinus Maſſuris *teſte Gell.* pedibus ingredi ovantes dicit, ſequentibus eos non militibus, ſed univerſo ſenatu. Primus autem omnium *auctore Plin. lib.* 15. Poſthumius Tubertus ovans ingreſſus eſt urbem. Fuit item *teſte Cic. lib. poſteriore de inventione*, uſus Græcis, cum inter ſe bellum geſſiſſent, ut hi qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſâ, non ut in perpetuum belli memoria maneret. Quare cum Thebani aliquando Lacedæmonios bello ſuperaviſſent, & æneum trophæum poſuiſſent, apud commune Græciæ concilium accuſati ſunt, quod contra quam ri-
 tus

tus esset, æternum inimicitiarum monumentum statuissent. Sed consuetudo vetus fuit, ut eo loci ubi hostes devicti fuissent, arborum ramos inciderent, & in truncis suspenderent spolia hostibus detracta, aut in montibus idem facerent. Sic Æneas de Mezentii exuviis trophæum posuit: *Vergilius lib. 11. Æneidos.*

Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas.
Telaque trunca viri.

Cæterum cum de coronis facta sit mentio, non alienum erit earum originem subjicere.

CAP XVII.

Qui primi Coronas invenerint, & de variis earum generibus, & à quibus cives coronandi consuetudo manaverit, & de usu coronarum in conviviis, inibique locus Vergilii enodatus: ac undè mos, ut coronati supplicarent Deo, epularenturque in funere faciendo, ac spectarent ludos.

Coronarum repertorem, *teste Plinio lib.* 16. ferunt Liberum patrem fuisse, qui primus omnium imposuisset capiti suo coronam ex hedera: Postea deorum honori sacrificantes sumpserunt, victimis simul coronatis. Reperimus tamen longè antiquiorem coronarum usum: nam Moses, qui multis seculis, *ut testis est Eusebius in* 10. *de Euangelica præparatione*, præcessit Liberum patrem, multas aureas coronas fecit, de quibus Iosephus plenè meminit *in* 3. *antiquitatum.* cum de sacerdotum indumentis loquitur, & *in* 8. scribens: Corona verò in qua Deum Moses inscripserat, una fuit, quæ ad hunc

usque

usque diem permansit. Principio ex arborum ramis fieri coronas in ludis & sacris certaminibus mos fuit, postea variâ florum misturâ componi cœperunt. Has Glycera primum adinvenit, *ut ait Plin. lib*, 35. *c*. 11. cum de Sicyonio pictore meminit: Amavit ut juventa Glyceram municipem suam, inventricem coronarum, certandoque imitatione ejus ad numerosissimam florum varietatem perduxit artem illam. Verùm idem *lib*. 21. utrisquè hoc potiùs assignare videtur, scribens: Postea variari cœptum mistura versicolori, florumque invicem odores coloresque accendere Sicyonii ex ingenio Pausiæ pictoris atque Glyceræ coronariæ dilectæ admodum illi, cum opera ejus pictura imitaretur. Paulò post subiere quæ vocantur Ægyptiæ, sive hybernæ, tunc cum terra horret, factæ è bracteis ligneis sive eburneis, variis coloribus infectis. Venerunt deinde è lamina ænea tenui inaurata aut argentata, quæ propter gracilitatem corollæ dicuntur. Crassus autem dives, *auctore Plin. lib*. 21. primus suis ludis coronam aureis argenteisque foliis dedit, & alii alias, obliteratis tamen eorum nominibus. Hinc denique multijuges coronæ manarunt: erant enim militares coronæ, id est, triumphalis, qua donabantur Imperatores: muralis, quam Imperator dabat illi, qui primus muros subiisset: castrensis, qua eum donabat Imperator, qui primus in hostium castra pugnans introisset: navalis, qua donari assolebat is, qui primus in hostiū navem transilivisset, & hæ ex auro fiebant: sed triumphalis ab initio ex lauro fuerat: oleagina, qua, uti antea diximus, victores in olympico stadio donabantur: myrtea, qua ovantes coronabantur: obsidionalis, quam *Plin. in* 22. cunctis coronis præponit: hanc autem illi qui liberati erant obsidione, dabant ei duci, qui liberasset, & ea graminea erat, ex eo gramine quod ibi natum fuerat, ubi obsidebantur. Erat præterea civica corona procul dubio celeberrima, quam civis civi à quo servatus fuisset in prælio, testem vitæ sa-

lutisque perceptæ dabat: ea fiebat ex fronde querna, quoniam quercus primum mortalibus victum præbuisset: vel quia, *sicut Plut. placet* Iovi, in cujus tutela sunt civitates, sacra quercus est: vel aliis de causis, quas ipse *in vita Coriolani* affatim exponit. De hac Plin. *lib.* 16. meminit, appellans eam militum virtutis insigne clarissimum. Ex quo non temerè Antonius Pius, *teste Capitolino*, Scipionis auream illam, ut ita dixerim, sententiam frequenter usurpat, dictitans, malle se unum civem servare, quàm mille hostes occidere. Hanc autem consuetudinem cives coronis donandi, *auctor. Valer. Maxim. lib.* 1. Athenienses primi omnium introduxerunt, hoc honore uberrimo virtutis alimento primùm Periclem decorantes. Erant insuper coronæ gemmatæ, vallares, rostratæ, & spicea, quam Plin. *libro* 18. tradit primam apud Romanos fuisse coronam. At coronas ex cinnamomo, idem auctor est *in* 12. interrasili auro inclusas primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus. Sic demum eò coronarum luxuria processit, ut Græci in conviviis, symposiisque (ita enim Græcè compotationes vocantur) coronis uterentur, infunderentque in pateris hilaritatis gratiâ. Cujus rei, *ut in tertio hujus operis volumine dicemus*, Iones auctores extiterunt. At illud Cleopatræ exemplum occurrit: nam apparatu belli Actiaci gratificationem ipsius reginæ Antonio timente, nec nisi prægustatos cibos sumente, cum eo lusit extremis coronæ floribus venenatis, sanè procedente hilaritate invitavit Antonium, ut coronas biberent: ecquis scilicet istas timeret insidias? Ergo conjectâ in scyphum coronâ, Antonio incipienti haurire, oppositâ manu, En ego sum, inquit, illa, chare Antoni, quam tu nova prægustantium diligentia caves: adeo mihi, si possem sine te vivere, occasio & ratio nocendi adest. Inde eductum è custodia vinctum bibere jussit, qui sumpto potu, illicò occidit, *auctore Plin. lib. Nat. histor.* 21.

Atta-

Artaxerxem etiam Persarum regem potatione coronâ esse usum è Plutarcho *in vita Polopidæ* accepimus. Ad hunc igitur bibendi morem dixerim poëtam allusisse *in* 1. *Æneidos*, illo versu.

Crateras magnos statuunt, & vina coronant.

Et in 7. *ejusdem operis.*

Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Item moris fuit olim Italorum ut coronati supplicarent Deo, pro se suisque. Sic *teste Cicer. lib. Tusc.* 1, *& ad Attic.* 8. Neapolitani coronati ac municipia vota fecerunt, pro Pompeio ægrotante. Sic Græci epulabantur, dum funus facerent, idem Cicero auctor, *qui lib. de Legib.* 2. *cum de ordine exequiarum apud Græcos meminit, ita scribit.* Sequebantur epulæ quas inirent propinqui coronati. Sic Romani coronati ludos Romanos ac Apollinares, *anctore Liv. libro extremo* x. *dec.* 1. *&* 5. *decad.* 111. spectabant. Sicque hodie cum alibi tum apud Anglos, statis solennibusque diebus sacerdotes coronati in supplicationibus publicis incedunt, & præsertim Londini sacerdotes Paulini, mense Iunio, die divo ipsi Paulo Apostolo sacro, qui simul omnia ejus diei sacra coronati curant, faciuntque. Sed jam ad unguentum transeamus, quod haud quaquam minus quàm coronæ, ad luxum pertinet.

CAP XVIII.

De antiquissimo usu Vnguentorum, & quando primum ea cognita Romanis.

QVis primus unguenta invenerit, non traditur, Iliacis temporibus non erant, ait Plinius. Cui Ioseph. *in* 2. *Antiq.* minus assentiri videtur, scribens: Iacob qui, *teste Eusebio* multis tempestatibus ante Trojanum bellum fuit, misisse in Ægyptum ad Ioseph filium suum, id temporis apud Pharaonem annonæ præfectum, inter cætera munera, ungu-

unguentum. Et *in* 3. *ejusdem operis*, cum de purgatione tabernaculi & sacerdotum sermonem habet, quam Moses instituit, qui fuit ante CCCL. annos, quam Troja excisa est, ait: Purificavit autem & tabernaculum & sacerdotes hoc modò: sumpsit siclos quingentos, & totidem ireos cinamomi & calami (est autem & hæc species suavis) priorem mensuram, & medietatem horum jussit contusam misceri, oleique olivarum pondus mensuræ provinciæ, quæ dicitur Hin, duas choas Atticas capiens: quibus permistis & coactis facta est, arte unguentariorum unctio suavissima, *& reliqua*. Ex quo cum hujusmodi Hebræorum antiquissimos ungento usos constet, eos hujus rei auctores fuisse, haud credere absurdum fortassè fuerit: nos tamen hanc rem in medio relinquimus. Sed Plinius *in* 33. & Solinus prodiderunt, primum castris Darii Regis expugnatis, in reliquo ejus apparatu Alexandrum cœpisse scrinium unguentorum, postea que voluptatem ejus à nostra quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vitæ bona admissam esse. Verùm apud Persas, etiam ante Darium unguenta fuisse testatur Herodotus *lib*. 3. scribens, Cambysem Cyri filium misisse legatos cum maximis donis ad Æthiopum Macrobiorum regem, inter quæ unguenti alabastrum fuisse: regem verò cùm ab Ichthyophagis (hi enim missi fuerant) rationem confecturæ hujusmodi unguenti didicisset, id penitus aspernatum esse. Quando autem primum ad Romanos unguentum pervenerit, haud propalam est. Certum est, *teste Plin. in* 13. Antiocho rege Asiaque devictis, Vrbis anno DLXV. P. Licinium Crassum, & L. Iulium Cæsarem censores edidisse, ne quis venderet unguenta exotica, id est, externa, & aliunde asportata.

CAP. XIX.

Qui primi invenerint Aurum, Argentum, Ferrum, Plumbum, Æs, Fabriliaque instrumenta, & ignem primo, dein è silice aut lignis, & folles, atque lucernæ usum.

Ex metallis quibus nunc humanæ constant opes, aurum pretiosissimum est, cujus habendi tanta mortales libido jam inde ab initio invasit, ut in eo effodiendo, jam jam ad inferos propemodum penetraverint. Ovidius *in Metamorphoseon,*

----- Sed itum est in viscera terræ.
Quasq; recondiderat, Stygiisq; admoverat umbris,
Effodiuntur opes irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat.

Vnde de hominibus intentè fodientibus, illud Phalarii dictum, Platonem brevi ad superos adductum iri, Strabo *in* 3. *Geogr.* commemorat. Quare Diogenes, *teste Laertio*, rogatus: cur palleret aurum? admodum scitè respondit, Quia multos, inquit, habet insidiatores. Hoc *auctore Plin. lib.* 7. Cadmus Phœnix ad Pangæum montem primus invenit; ut aliis placet, Thoas & Eaclis in Panchaja, aut Sol Oceani filius. Argentum vero Mercurius quintus, undè vivum argentum vulgò Mercurium appellant, vel Erichthonius Atheniensis, aut Cæacus. Ad Pangæum autem Thraciæ montem hæc metalla ideo, ut mea qùidem fert opinio, primum inventa traduntur, quoniam ibi, *teste Herod. libro* 7. aurum & argentum maximè abundat. Ferrum Idæi Dactyli in Creta adinvenerunt. Plumbum ex insulis contra Celtiberiam sitis, quas Strabo *libro* 2. Cassiterides appellat, Midacritus primus asportavit. Æs in Cypro insula Cynira

Agriopæ filius reperit, item forcipem, marculum, vectem, incudem, ex Plinio *libro 7. & 34.* à quo Solinus discrepat, ita scribens, cum de Creta loquitur: Calthis eadem habita est apud priscos, *ut Callidemus auctor est*, ære ibi primum reperto. Sicuti nec de ferro Clemens assentitur, tradens Selmentem & Damnameneum Iudæos in Cypro invenisse. Ærariam fabricam alii Chalybas, alii Cyclopes invenisse volunt, qui ferrariam primò exercuerint *auctor Plin.* Atqui, æris usum Pannonios monstrasse Clemens tradit. Æs conflare Aristoteles ait Lydum Scytham docuisse: Theophrastus Delam Phrygem putat. Strabo verò *lib.* 14. *Geograph.* dicit Telchines populos ferrum & æs omnium primos esse fabricatos, ut potè qui harpem, id est, ensem falcatum, Saturno fecerint. Compactionem ferri Glaucus Chius, *teste Herodot in* 1. excogitavit. Auri conflaturam ipse Cadmus, *ut ait Plinius* invenit. Cæterùm hæc ferè omnia Diodorus cum Idæis Dactylis, tum Vulcano assignare videtur, ita *libro sexto* scribens: Idæi Dactyli traduntur ignis usum ac æris ferrique naturam quoque modo fabricentur, in loco quem Berecynthum dicunt invenisse. *Et alibi*: Vulcanum, inquit, ferri, æris, argenti, auri, omniumque quæ igne fabricantur, artem invenisse ferunt. Verùm hujusmodi metallorum usus in ipso primordio propé orbis apud Hebræos, qui mortalium omnium primi geniti sunt ex Iosepho *de Antiquit. Iud.* in plerisque locis fuisse deprehendimus, qui *volumine primo* ferrariam artem Tubalchain Lamech filio assignat, sicut Clemens temperiem ferri Delæ Iudæo attribuit. quamvis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse affirmet. Quare eorum qui hujusmodi rerum auctores produntur, alios alibi primos hæc metalla, etsi diu ante reperta, monstrasse par est credere: Ignem, *teste Diodor. lib.* 1. quidam sacerdotes affirmant Vulcanum reperisse, & eo beneficio ducem ab Ægyptiis constitutum. Vitruvius *in 2, de Archi-*

tect.

test. dicit arbores ab initio ventis agitatis inter se terentes ramos hunc primum excitavisse: inde verò homines ligna adjicientes conservasse. Alii hos Idæis Dactylis adscribunt, sed rectius profectò factitarent, si Deo cœli & terræ, ac cujusque rei quæ cœli ipsius ambitu continetur, creatori, ut decet, hoc etiam humanæ vitæ adversus vim frigoris præsidium, acceptum referrent. Ignem è silice Pyrodes Cilicis filius invenit, at eundem servare in ferula Prometheus docuit. *auctor Plin. in* 7. Hic magis meo judicio admiratione dignum occurrit exploratorum in castris pastorumque inventum, qui cum ad excutiendum ignem, non eis semper lapidis occasio esset, ignem ex diversis arboribus concipere didicerunt, dicente Plinio *in* 16. Calidæ morus, laurus, hedera, & omnes quibus ignaria fiunt. Exploratorum hoc usus in castris pastorumque reperit. Teritur igitur lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materiâ aridi fomitis fungi, vel foliorum facilimè conceptum. Sed nihil hedera præstantius, quæ teratur lauro: laurumque terat. Folles verò, id est instrumentum quo attrahitur ventus atque emittitur ad ignem excitandum, Anacharsis Scytha, *teste Strabone lib.* 2. *Geogr.* reperit. Lucernæ usum Ægyptii invenerunt: *auctor Clemens.*

CAP. XX.

A *quibus primum Nummus aureus inventus, aut quis Argentum & Æs signaverit: atque Speculum argenteum fecerit.*

Vtinam aurum, sacra fames, ut poëta dixit, posset è vita hominum penitus tolli, ab optimis quibusque convitiis proscissum, id quod Crates ille Thebanus ita esse faciendum exemplo docuit,

qui

qui *teste D. Hieron. contra Iovin. quamvis Laërtius aliter tradat*, projecto in mare non parvo auri pondere, Abite, inquit, pessum malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis. Quod haud mehercule temerè fecit: aurum enim etiam bonos, nedum pravos, transversos plerumque agit. Quanto igitur cum rebus humanis felicius ageretur, si res ipsæ inter se permutarentur, sicut Trojanis temporibus Homerus tradit factitatum? Quamvis usum pecuniarum ex quocunque essent metalli genere, antiquissimum constet: quia apud Iosephum legimus, Cain Adam primi hominis filium anxiè in cumulandas pecunias incubuisse. Pessimum itaque scelus fecit, qui primus ex auro denarium signavit, quod Plinius *lib.* 33, penitus latere dicit, auctore incerto. Verùm Herodotus gravis utique auctor *in* 1. *Hist. volumine* scribit, Lydos primos omnium nummum aureum & argenteum ad utendum percussisse. Quòd Plinius fortasse minus silentio preteriisset, nisi ibi, ut opinor, tantùm de Romano nummo locutus esset. Romæ autem, *ut idem Plin. ait*, nummus aureus percussus est anno Vrbis DCXXXXVII. qui cœpit deinceps ubique gentium cudi, & communis esse, & ille inprimis, qui quod Romæ cuderetur, Ducatus est dictus, à Romano Ducatu, qui magistratus à Longino fuerat primum constitutus: quem Iustinus Imperator Narseti Italiæ præfecto successorem dederat. Argentum primus omnium, *auctor. Strabone lib.* 8. *Geogr.* signari docuit Phædon. At Ephorus, *ut idem auctor est*, scriptis prodidit primò in Ægina à Phidone signari cœptum argentum. Ex quo, ut videre videor, hujusmodi scriptores primum ab Herodoto, qui sicut ostendimus, Lydis hoc assignat, deinde inter se dissentiunt, nisi in alterutro mendum sit in dictione Phidone, unius mutatione literæ. Romæ signatum anno ab urbe condita, CCCCLXXXIV. auctor Plinius. Livius *itidem ab Vrbe cond.* testatur serò esse signatum argentum.

argentum, Eutropius verò *in 2. suarum histor.* dicit nummum argenteum primum in orbe esse signatum, anno urbis Romæ circiter CCCCLXXXIII. primi autem Punici belli 6. Nota argenti, velut Plinius ait, fuere bigæ atque quadrigæ. Æs Ianus qrimus signavit. *Macrob. l. Satur* 1. Hic igitur Ianus cum Saturnum classe pervectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate muneravit, cum primus quoque æra signaret: servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera verò navis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Ovidius quoque testatur *in* 1. Fast. scribens:

Multa quidem didicit, sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde infert:

At bona posteritas puppim formavit in ære
Hospitis adventum testificata Dei.

Quapropter miror hoc â Plinio Servio regi Romanorum assignari, *lib.* 33. ita scribente: Servius Rex primus signavit æs, antea rudi usos Romæ Timæus tradit: signatum est nota pecudum, undè & pecunia appellata: cum præsertim ipse etiam inferius de primo æris signo meminerit, dicens: Nota æris fuit, ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum navis. Sed Plinius, ut arbitror, forsitan intellexit, Servium, sicuti credere par est, æs signasse vel primum apud Romanos duntaxat, vel primum, ut idem *in principio lib.* 18. *cap.* 3. dicit, ovium boumque effigie: nam Ianus multo ante conditam urbem, *teste Macrobio* in Latio regnavit. Eutropius autem secus etiam sentit *in* 1. scribens Saturnum nummos æreos Latinis primum instituisse. Sèd utcunque res se habeat, Saturni tempore, vel paulò post institutum signandi æris cœpisse, jam liquido liquet. Speculum argenteum, *auct.*

Plin.

Plin. 33. Praxiteles primus fecit Magni Pomp. ætate. Inventa ſunt item ſpecula ex ferro, plumbo, criſtallo, vitro, miſtiſque materiis in quibus effigiem noſtram contemplamur, ab Æſculapio primo Apollinis filio: *auctore Marco Tull. lib. de Nat. deorum.* 3.

Cap. XXI.

De origine Annulorum, ac primo Gemmarum uſu, & cur digitus ſiniſtræ manus minimo proximus, annulo cingi conſueverit.

Cvm Prometheus, ut poëtæ tradunt, cœleſtem ignem furatus eſſet, ferunt Iovem illum in monte Scythiæ Caucaſo, ferreâ catenâ vinxiſſe, aquilamque addidiſſe, quæ jecore ejus aſſiduè renaſcente perpetuò paſceretur. Martialis:

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Aſsiduam nimio pectore pavit avem.

Poſt hæc Prometheum, ut ſibi Iovem conciliaret, hac arte uſum fuiſſe: Iupiter amore Thetidis, conſpectâ ejus pulchritudine, fortè exarſerat, quod ſentientes Parcæ,) quarum providentia non fallitur) cecinerunt: quicunque Thetidi connubio junctus eſſet, ejus filium patris gloriam longè ſuperaturum. Hoc cum fortè intellexiſſet *Prometheus*, Iovi renuntiaſſe dicitur: qui veritus talionem, id eſt, ne quod ipſe Saturno patri feciſſet, à filio pateretur, omnem de Thetide cogitationem depoſuit, & ne erga Prometheum parum gratus videretur, vinculis eum liberavit: & ut liberationis ejus perpetua memoria foret, facto ex utraque re, hoc eſt ſaxo, ad quod alligatus fuerat, & ferro, ex quo catena conſtabat, annulo, digitum ejus ſiniſtræ manus minimo proximum cinxit. Quæ prima annuli & gemmæ inventio fuit: quod Plinius *lib.* 37. probè nimirum

nimirum ſentiens, fabuloſum appellat, dicens: Fabulæ primordium à rupe caucaſea tradunt, Promethei vinculorum interpretatione fatali, primumque ſaxi fragmentum incluſum ferro, ac digito circundatum, hoc fuiſſe annulum, & hoc gemmam. Quis tamen invenerit annulum, ipſe *in* 33. ait omninò ignorari. Conſtat veteres, *ut idem auctor eſt*, ferreo annulo eſſe uſos, & *ut tertio bello Punico Appianus ait*, omnes præter tribunos uſurpaſſe: ac longo certè tempore ne ſenatum quidem Romanum habuiſſe aureos manifeſtum eſt, tam ſerò inventi ſunt: *qui in eodem libro* inquit: Nec Iliacis temporibus ullos fuiſſe annulos video. Nuſquam certè Homerus dicit, cum & codicillos miſſitatos epiſtolarum gratiâ indicet, & conditas arte veſtes, ac vaſa aurea argenteaque ea colligata nodi, non annuli notâ. *Hæc ille*, At in Geneſis libro *capite trigeſimo octavo*, patet Plinium non inveſtigaſſe annulorum vetuſtatem: ibi enim legimus Iudam filium Iacob rem habuiſſe cum Thamar nuru ſua, & id feciſſe imprudentem, quod mulier mutato veſtitu perſonam diſſimulaverit, ac illi promiſiſſe munus, fideique ſervandæ pignus dediſſe annulum, & armillas. Item Ioſephus cum *in tertio Antiquitatum* de veſtibus ſacerdotum meminit, quas Moſes conſtituerat. qui, *ut ſæpius ex teſtimonio Euſebii oſtendimus*, fuit ante CCCL. & eò amplius annos, quàm eſt geſtum bellum Trojanum. Annulis etiam in veſtibus, aliiſque operibus veteres Hebræos Iliacis temporibus eſſe uſos, ſic ſcribens teſtatur. Ad hæc autem inquit, tertio induitur indumento, quod dicitur Ephod: fit enim hoc modo ut ſit textus ejus magnitudine cubiti de cunctis coloribus, auroque variatis, amplectens omnem pectoris locum. Et infra, Vnitur Ephod cum rationali, annulis aureis per circulos ſingulos ſub æqualitate commiſſis, per vittam hyacinthinam, quæ immittitur pro ligaturis & conſertionibus alterutris annulorum, Et deinde ſubjungit:
Cum

Cùm ergò per ſe illi quos diximus, annuli ſint infirmi, nec poſſunt pondus lapidum ſuſtinere, alii duo majores *& reliq.* Et cum de menſa loquitur quàm idem Moſes fecerat, ait: & per ſingulos ejus pedes ſuperiore labio erant annuli, per quos vectes deaurati mittebantur. Idem teſtimonio eſt, jam id temporis gemmas cœpiſſe eſſe pretioſas ac celebres, cum dicat Ephod, quod nos ſuperhumerale vocamus, prout infra dicetur, cum de noſtrorum ſacerdotum indumētis ſermo fiet, habuiſſe in utròque humero duos lapides, onyches, vel ut alii volunt, ſmaragdos, & rationale duodecim fuiſſe ornatum lapillis. Hinc igitur, hoc eſt, ab Hebræis, ſi antea non fuerit, annulorum, gemmarumque uſum fluxiſſe credamus licet, eorum tamen veluti multarum quoque rerum obliteratis certis auctoribus. Macrobius autem *lib. Sat.* 7. inquit: Veteres non ornatus, ſed ſignandi causâ, annulum ſecum circumferebant. Vndè nec plus habere quàm unum licebat, nec cuiquam niſi libero, & imprimebatur ſculptura materiæ annuli ſive ex ferro, ſive ex auro foret. Poſtea uſus luxuriantis ætatis ſignacula pretioſis gemmis cœpit inſculpere, & hæc certatim omnes imitatio laceſſivit, ut homines aliquanto ſtudioſius lapides pretioſos requirerent. Hinc factum eſt, ut annulus in digito, qui minimo proximus eſt, ſiniſtræ manus geſtaretur, ne pretioſi lapides (eſt enim hæc manus otioſior) frangerentur. Vel ideò ille digitus, *ut idem Macrob. ait*, annulo ornatur, quia ab eo nervus quidam ad cor pertinet. Deinde *teſte Plin. lib.* 33. gemmas violari nefas putarunt, ac nè quis annulis amplius ſignaret, ſolidas gemmas addiderunt. Annuli inſuper, ut hoc quoque ponam, apud Romanos diſtinxerunt alterum ordinem, id eſt, equeſtrem, cujus ipſi annuli notæ erant, à plebe, ut ſemel cœperunt eſſe celebres, ſicut tunica ab annulis ſenatum tantum.

Cap. XXII.

De origine Vitri, & Electri, & quis primus invenerit Minium, & Myrrhina in urbem asportaverit, & de Crystallo.

Qvoniam Plinius *lib. Natur. histor.* 36. de vitri origine eleganter scribit, ejus ideo verba ponam, quæ sunt: Pars est Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Iudææ, intra montis Carmeli radices paludem habens, quæ vocatur Candebœa, ex ea creditur nasci Belus amnis, quinque millium passuum spatio in mare profluens juxta Ptolemaidem: lentus hic currit, insalubris potu sed ceremoniis sacer, limosus, vado profundus, non nisi refuso mari arenas fatetur: fluctibus enim volutatæ nitescunt, detritis sordibus: nunc & à marino creduntur astringi morsu, non prius utiles. Quingentorum est passuum non amplius littoris spatium, idque tantùm multa per secula gignendo fuit vitro. Fama est, appulsâ nave mercatorum nitri, cum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è nave subdidisse, quibus accensis, permista arena littoris, translucentes nobis liquoris fluxisse rivos. Et hanc fuisse originem vitri. De hoc amne Iosephus etiam *in secundo de bello Iudaico*: Stadiis, ait, duobus à Ptolemaide Belus amnis distat, juxta quem sepulchrum Memnonis est, & vitrea in rotunda valle arena, quam venti ex circumjectis jugis convehunt, inexhausta seculis vi, sed ante omnia, mirabili naturâ, mutandi alia quoque in vitrum quæ attigerit metalla. Electrum, *teste Diodoro lib. 6. primo* in Basilia insula inventum est, quæ Scythiæ supra Galatiam opposita in Oceano est, in quam, *ut idem ait*, tempestas electrum plurimum ejicit, nulla alia in parte orbis repertum. Nec me

prætereit

præterit fabulas ex lacrymis sororum Phaethontis fieri tradere. Sed de electro, id est succino, variæ sunt scriptorum opiniones, quas Plin. *lib. Natural. histor. ult.* latè exequitur. Minium quod in argentariis quoque reperitur, inventum est, *ut auctor est Plin. in* 33. à Callia Atheniense, initiò sperante aurum posse excoqui: arenâ rubente in metallis argenti, id quod in Ephesiorum agris, Vitruvio *lib.* 7. *Archit.* repertum placet. At minium priscis Romanis sacrum fuisse constat, quare Iovis simulachri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantiumque corpora: ac sic Camillum triumphasse: idem Plinius testatur. Myrthina quæ, *teste Plinio*, Oriens mittit, (est enim humor sub terra calore densatus) Pompejus Magnus primo in triumpho, quem de piratis duxit, in urbem invexit. De crystallo cum in plerisque locis reperiatur, nullo hujus rei ab initio inventore prodito, non habeo quidquam dicere, nisi quod Plin. *lib. ult. Nat. histor.* prodit, crystallum gigni gelu vehementiore concretum, nec alicubi certè reperiri, nisi ubi maximè hybernæ nives rigent & glaciem denique esse. Quod Solinus falsum esse probat. Nam si ita foret, inquit, nec Alabanda Asiæ, nec Cyprus insula hanc materiam procrearent, quibus regionibus citatissimus calor est. Verum hoc significantius à Diodoro *in* 3. declaratur, sic scribente: Crystallus enim lapis ex aqua oritur pura congelata, non quidem à frigore, sed divi caloris vi, qua duritiem servet, variosque suscipiat colores.

Cap. XXIII.

De origine Simulachrorum, & qui primi Statuas posuerint, & Græcos contrario Romanorum more, eas non velare, & de usu incendendi thus cereosque, ad ipsas statuas: & qui primi thus vendere cœperint: item quædam memoratu digna de imagine Magni Alexandri.

Vt posset eorum memoria retineri, qui vel morte subtracti vel absentiâ separati essent, idcirco ab hominibus, ut nemo sanè ambigit, fingendarum similitudinum ratio inventa est. Quo fit, ut cum Deus ubique præsens sit, nihil à principio post homines natos stultius visum sit, quàm ejus simulachrum fingere. Quam ob rem Moses vir sanctus & innocens ac sapientissimus, *auctore Iosepho in primo contra Appion. & in 17. Antiq.* suis legibus prohibuit omnino simulachrum fieri, aut in templo poni. Ex quo cum Cajus princeps Petronium legatum in Syriam misisset, eique mandasset, ut omni ope modisq; omnibus curaret, suum simulacrum in téplo Hierosolymis erigendum, Iudæi ne patrias leges frangerent, adeo resistere cœperunt, ut jamjam ad arma ventum esset, nisi, *ut idem testis est lib. 18. Antiq.* Agrippa Iudæorum Rex à Cajo impetrasset, ne hujusmodi statua in templo poneretur. Apud Seres etiam, *sicut tradit Eusebius libro de Præparat. Euangel. 6.* lege exceptum erat, ne simulachra colerentur: In Romanorum quoque templis Clemens ait ex decreto Numæ, Mosacia dogmata penitus æmulati annis C. atque L XX. ab urbe condita nullam imaginem neque fictam, neque pictam esse conspectam. Asserit idem Plutarch *in vita Numæ.* Persæ itidem, *teste Herod. lib. 1. & Strabone 15. Geog.* statuas non extruebant Verùm ut

ne

ne nostri peccasse videantur, qui postremò colendarum imaginum institutum admiserunt, alibi caussam ponemus. Sed undè simulachra fingendi usus profectus sit, non facilè inter auctores convenit. Macrobius enim ab Hercule autumat, qui *lib. Saturnalium primo.* Epicadus, inquit, refert Herculem, occiso Geryone, cum victor per Italiam armenta duxisset, ponte qui nunc Sublicius dicitur ad tempus instructo, simulacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amisisset, in fluvium dimisisse, ut aqua secunda in mare devecta pro corporibus demortuorum veluti patriis sedibus redderentur: & inde usum talia simulachra fingendi inter sacra mansisse. Verùm deinde sibi magis placere ait, hunc morem à Pelasgis fluxisse. Sanè illi *teste Dionysio Halicar. in primo Annal. Romanorum*, postquam diu errabundi in Latium venerant, in lacu Cutuliensi enatam insulam deprehenderunt, decima prædæ secundum responsum Apollinis consecrata, erectisque Diti sacello & Saturno ara, illum humanis capitibus, hunc virorum victimis placare se existimabant, ptopter oraculum in quo erat.

Et capita inferno & patri transmittite lumen.

Saturni sacra, Saturnalia nominantes. Posthæc Herculem ferunt cum Geryonis pecore per Italiam revertentem suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis infausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla, id est, parva ora, ad humanam figuram formata, & Saturni aras non mactatis viris, sed accensis cereis excolentes. Inde fuit consuetudo, ut & cerei Saturnalibus mitterentur, & sigilla, hoc est, oscilla arte fictili fingerentur. Alii, *auctore Diodoro libro quarto*, dicunt Æthiopes simulachrorum usum primùm invenisse, & ab eis dein Ægyptios accepisse. Sed Lactantius Firm. à Prometheo manasse hujusmodi usum tradit *libro Divinarum institut. secundo* cum inquit, Verùm quia Poëtas dixeram non omninò mentiri solere, sed

ſed figuris involvere, & obſcurare quæ dicant, non dico eſſe mentitos, ſed primum omnium Prometheum ſimulachrum hominis formaſſè de pingui & molli luto, ab eoque natam eſſe primo ártem ſtatuas & ſimulachra fingendi. *Hæc ille.* Reperimus tamen longè antè Prometheum, qui *teſte Euſebio*, poſt Ogygium diluvium in Attica fuit, ſimulachrorum uſum fuiſſe: nam Rachel, *teſte Ioſepho in antiquitat.* cum Iacob ejus vir è Meſopotamia à Laban ſocero aufugiſſet, ſimulachra deorum furata eſt. Euſebius etiam ex teſtimonio Plutarchi *in tertio de Euangel. præpar.* ſimulachrorum fabricam eſſe antiquiſſimam comprobat, ſic, ut ſi eorum originem accuratè exquiramus, facilè invenerimus Deum ipſum primum demonſtraſſe modum fingendarum ſimilitudinum, qui ut ſui intelligentiam rudes rerum cœleſtium homines à principio doceret, ſibi humana membra aſſumpſit, ut quaſi oculis occurreret qualis eſſet. Ait enim, *ut eſt in Geneſis libro cap.* 18. clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggravatum eſt nimis. Deſcendam & videbo utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint. Idem *Exodo cap.* 7. immitram manum ſuper Ægyptum. Deſcendere hîc & videre ac immittere manum, eſt habentis pedes, oculos, & manum. Quin & Propheta, ut planius perſonam Dei nobis oſtendat, dat ei aures & faciem, *Pſal.* 16. canens: Auribus percipe orationem meam, & *Pſal.* 50. Averte faciem à peccatis meis. At Eſaias integrum dat corpus cum *cap.6.* inquit: Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium. Formulam igitur fingendæ ſimilitudinis Dei, quo ejus memoriam facilius animo complecteremur, ipſe Deus nobis præmonſtravit. Proinde homo, qui ſuopte ingenio paratus eſt ad imitandum, ſi quid ſit quod ad ipſius diſciplinam, contemplationem, delectationemque attineat, Dei memoriæ retinendæ gratiâ, quàm prudentiſſimè ab initio ipſius Dei ſimulachrum ſi-

bi finxit, ut qui intelligebat oportere se eum, *quemadmodum Christus apud Marcum testatur*, diligere ex toto corde suo, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, idcircò putavit se diligentius facturum officium, si ob oculos exemplar continenter haberet. Atque isthæc vera simulachrorum origo. Sed cætera prosequamur. Romæ *teste Plinio in* 34. simulachrum ex ære factum Cereris primum constat ex peculio Sp. Cassi, quem regnum affectantem pater ipsius interemerat. Postea à diis ad homines statuæ transierunt, & id quidem, cum excellentium virorum memoriæ perpetuandæ, tum virtutis initiandæ causâ, quod Salustius *in initio sui Iugurthini* plenè testificatur. scribens: Nam sæpè audivi Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, cum majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi, scilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. Quare Athenienses primi statuas publicè posuisse, Harmodio & Aristogitoni tyrannicidis dicuntur, id quod haud prorsus Plinius scire affirmat. Statuam auream & solidam primus omnium Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit septuagesimâ circiter Olympiade: quamvis, *ut idem ait*, statua ex auro solida, quam Græci holosphyraton vocant, omnium prima in templo Anaitidis posita dicatur. Argenteam quidam primam fuisse volunt, quam Magnus Pompej. in triumphis transtulit *auctor Plinius*. In Italia, *test, Valer. Maxim. lib.* 2. M Attilius Glabrio primus statuam equestrem auream patri suo posuit. Fiebant etiam ex ære, ebore, ligno, & marmore. Romanis antiquitus, quod non est prætereundum, statuas velare, contrà Græcis nudas ponere mos fuit. Illi item solebant ad eas thus & cereos incendere:

cendere: *teste Cicer. qui lib. 3. Offic.* de ſtatuis C. Mario à multitudine poſitis, ita ſcribit: Omnibus vicis ſtatuæ factæ ſunt, & ad eas thus & cerei. Quem morem nos retinemus: id quod non fuerat olim, auctore Plin. *lib. 13.* ubi inquit. Iliacis temporibus, thure non ſupplicabatur. Thus autem in Arabia naſcitur, cujus aliò vecti mercaturam primi Arabum Minæi, velut idem ſcribit, fecerunt. In hac ſtatuaria arte plurimi olim floruerunt, quos Plinius *in* 34. luculenter explicat, ante omnes tamen Phidiam Athen. Magnis ad cœlum fert laudibus, de quo Fab. itidem *lib.* 12. meminit. Occurrit hic memorandum, uti Romæ Macrianorum familia ſolenne ſemper habuit, ut Alexandrum Magnum, viri in auro & argento, mulieres in reticulis & annulis exſculptum geſtarent, quod *ſicut Iulius Capitol. in vita* 30. *tyrannorum teſtatur*, diceretur juvari in omni actu ſuo qui Alexandrum ſculptum aut auro aut argento geſtaret. Quare, ut opinor, Auguſt. Cæſar in ſignandis epiſtolis Magni etiam Alexand. imagine diu uſus eſt. *auctor Tranquil.*

CAP. XXIV.

De origine Picturæ, & quis primus Colores invenerit, aut Penicillo pinxerit.

Proximum eſt, ut poſt ſtatuariam artem de picturæ initiis primùm dicatur, quando illa effigies rerum lignis, ebore, metallis, ut dictum eſt, fingit, hæc imagines colorum varietate, aut lineamentis quibuſdam ſimilitudines reddens facit. Picturam itaque *teſte Plinio libro* 7. Gyges Lydius omnium primus invenit in Ægypto: in Græcia verò Pyrrhus Dædali cognatus, ut Ariſtot. placet: ut Theophraſt. Polygnotus Athenienſis: quod haud quaquam idem Plinius *libro* 35. *cap.* 9. ap-

probare videtur. ſic ſcribens : Sicut Polygnotus Thaſius, qui primus mulieres lucidâ veſte pinxit, capita earum mitris verſicoloribus operuit, plurimumque picturæ primus contulit : ſiquidem inſtituit os adaperire, dentes oſtendere, vultum ab antiquo rigore variare. Incerta igitur de picturæ initiis quæſtio eſt : nam & Ægyptii, *eodem Plinio teſte*, ante ſex millia annorum apud ſe inventam, quàm in Græciam tranſiret, affirmant. Græci autem alii apud Sicyones, alii apud Corinthios repertam dicunt: omnes ab umbra hominis lineis circumducta. Quod Fabius apertè teſtatur *in* 20. dicens: Non eſſet pictura, niſi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in Sole feciſſent, circumſcriberet: ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars, qualis inventa eſt, nec intra initium ſtetit. *Quintilianus hactenus.* Talis itaque prima fuit pictura. Altera ſingulis coloribus, poſtea operoſior inventa eſt, duratque talis etiamnum. Lineâris, *ut Plin. in* 35. tradit, à Philocle Ægyptio, vel à Cleanthe Corinthio inventa eſt. Primi eam Ardices Corinthius & Telphanes Sicyonius exercuerunt, ſine ullo etiam colore. Cleophantus Corinthius colores invenit, *idem auctor.* Penicillo gloriam primus Apollodorus Athenienſis contulit. In hac illuſtres fuerunt Timagoras Chalcidenſis, Pythis, deinde Polygnotus, Aglaophon: alii quoque poſt hos, de quibus Plinius & Fabius Quintil. *in* 12. affatim ſcribunt, quos ſtudio brevitatis omitto, cum præſertim tale minimè ſit inſtituti operis munus. Non ſilebo tamen de cive meo, qui nobis ſuà induſtriâ & ingenio picturam velut de integro in præſentia reſtituit, atque illos, qui in ea olim maximè claruere gnaviter vel arte refert, vel peritiâ æquat, adeò proprios ducit de coloribus vultus. Is eſt Raphaël cognomine Sanctus, undè ejus quoque metiri poſſes & mores & vitam.

Cap.

CAP. XXV.

De primis Plastices inventoribus & quis rotam figulariam repererit.

Convenit picturæ contexere plasticen, hoc est figulinam artem, quæ ex terra similitudines itidem fingit. Hanc, *ut Plin.* 7. *ait*, Choroebus Atheniensis invenit. Sed idem *lib*, 35. Dibutadi hoc assignat, dicens: Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiæ operâ, quæ capta amore juvenis, illo abeunte peregrè, umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit quibus pater ejus impressà argilla typum fecit, & cum cæteris fictilibus induratum igni proposuit, eumque servatum in Nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt. Sunt qui in Samo primos omnium plasticen invenisse Rhœcum & Theodorum prodant, Demaratumque Corinthium profugum, qui Tarquinium Priscum populi terrarum principis regem in Hetruria genuit, comitatos fictores Euchiram, & Eugrammum, & ab iis Italiæ deinde traditam plasticen. Et proplastice, id est, formâ, quæ ad fingenda alia opera adhibetur effigiem formare primus invenit Lysistratus Sicyonius frater Lysippi: idem hominis figuram gypso è facie ipsa primum omnium expressit. Sic res usque eo crevit, ut nulla signa statuævè sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuisse scientiam, quàm fundendi æris. *Hæc ex Plinio.* Hinc insuper plurima vasorum fictilium genera reperta sunt, quæ modò humanæ vitæ usui sunt. Rotam figulariam auctore Ephoro, *ut ait Strabo lib.* 7. *Geograph. & Laert. lib. primo & Plin. in* 7. Anacharsis Scythes Philosophus primus invenit. In quo tamen ipse Strabo Ephorum arguit: Hæc, inquit, ipsa autem loquor aperte, haud ignarus, quod hic ipse non omnia verissimè proferat, & illud præcipuè de Anacharside:

de: nam quomodo rota ipsa ex ejus inventione est, quam Homerus antiquior illo noverit?

Ceu figulus cui dextra rotam quatit, ocyus aptam. & reliqua. Hyperbios Corinthius, ut alii volunt, invenit. Diodorus vero *lib.* 5, dicit, Talaum Dædali sororis filium reperisse. Figuli autem, *teste Plinio* laudatissimi fuere, Dimophilus Georgasus.

Libri secundi finis.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM.

LIBER III.

CAPUT I.

A quibus primum inventa Agricultura & quot ea redundet bonis.

NON sum equidem nescius quosdam fore, qui vehementer demirabuntur, nos postremo ferè loco de inventoribus agriculturæ aliquid tradere distulisse, cum præsertim uti Cicero *in Officiorum libris* inquit, omnium rerum ex quibus aliquid exquiritur, nihil sit agricultura melius, nil uberius, nihil homine libero dignius. Verum nec eò mihi succenseant, quatenus hoc ipsum consultò, vel, ut verius dicam, ex industria fecimus, ut longo legentes itinere defatigati, novum tandem pastum, sive, ut ita dixerim, nectar offenderent, quo vires recreare, & veluti diutinam famem explere possent. De hujusce igitur rei initiis hîc commmode dicemus, postquam demonstravero, quantis eam laudibus jure ac meritò præstantissimi auctores efferant, utpote quæ multis abundat bonis. Columella itaque *in 1. de Re rustica* conquerens sui temporis mollitiem, ait: At me herclè vera illa proles Romuli assiduis venationibus, nec

minus agrestibus operi exercitata, firmissimis prævaluit corporibus, ac militiã belli, cum res postulavit, facilè sustinuit, duratam pacis laboribus, semperque rusticam plebem urbanæ præposuit. Cato itidem de Agricultura inquit. Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque malè cogitantes. Ex quo *teste Cicerone de Senectute,* in agris senatores erant, ut L. Quintius Cincinnatus, qui dum agrum arabat, renuntiatus est dictator: ut Curius, & cæteri senes. Quare qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Quid, quod etiam *teste Plinio lib.* 18. agrum malè colere, censorium probrum judicabatur? atque *ut inquit Cato* quem virum bonum colonum dixissent, amplissimè laudasse existimabant: Et id sanè quia, *quemadmodum Cicero pro Roscio Amerino docet*, rustica vita parsimoniæ, diligentiæ, justitiæ magistra est, at urbana non item, quam luxuries facilè inficit: ex luxuria necesse est existat avaritia, ex avaritia erumpat audacia, inde omnia maleficia gignantur. Sed ne putes hoc tantum in Romana Republica contigisse: de cultu agri præcipere, principale etiam, *ut Plinius dicit*, fuit apud exteros, siquidem & Reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus. Vnde non injuria Xenophonti *quemadmodum testis est M. Tullius in Catone*, nihil tam regale videbatur, quàm studium agri colendi. De laudibus hactenus. Agriculturam primum omnium *teste Diodoro in* 1. Osirim, qui & Dionysius dicitur, reperisse ferunt. Affirmat item Tibullus, ita scribens:

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,
Et teneram ferro sollicitavit humum
Primus inexpertæ commisit semina terræ,
Pomaque non notis legit ab arboribus.

Sed hoc, ut opinor, apud Ægyptios tantummodo, sicut Triptolemus primus in Græcia & Asia, *teste Iustino in* 2, invenit, de quo Ovidius *in* 4. *Fastorum*:

Iste

Iste quidem mortalis erit, sed primus arabit,
Et seret, & culta præmia tollet humo:

Et in Lario Saturnus, *ut suo loco dicemus*. Sed omnium primam Cererem, quæ *uti Ciceroni lib. 2. de Natura deorum placet*, à gerendis frugibus, quasi Geres nominata est, mortales agriculturam docuisse testatur Vergil. *in 1. Georgicorum* sic scribens:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Testatur & Ovidius *lib. 5. Metamorph.*

Prima Ceres unco glebam demovit aratro,
Prima dedit fruges alimentaque mitia terris.

Verùm hæc haud scio quantum fide digna sint, quando illud verius esse duco quod Iosephus *in 1. Antiquitatum* tradit: dicit enim Cain Adam filium omnium primum comperisse terram colere, primumque terræ terminos posuisse. Atque hoc agriculturæ initium haud dubiè fuit. Quapropter, ut dubium non est, ex illis quos commemoravimus, deinceps agriculturam aliòs aliis primos monstrasse credere par est. Sed jam ad alia quæ pertinent ad cultum agrorum, transeamus.

CAP. II.

Quis primus mortalibus Fruges, & eas molendi, aut stercorandorum agrorum, vel pinsendi frumenti usum monstraverit, & boves aratro junxerit, aut Ferramenta rustica invenerit, vel Cribra diversi generis.

RErum naturam primum homines glandibus aluisse Plin. *in Procemio 16. libri* auctor est. Item & Naso testatur *in 1. Metamorph.* dicens:

Contentique cibis nullo cogente creatis,

Arbuteos fœtus montanaque fraga legebant,
Cornaque & in duris hærentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Iovis arbore glandes.

Deinde inventum est frumentum. Vergil. *in* 1. *Georg.*

-----Cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Didona negaret,
Mox & frumentis labor additus.

Quod, *ut Plinius lib.* 7. *dicit*, Ceres, cum antea, velut dictum est, homines glande vescerentur, invenit. Eadem & molere, & conficere docuit, in Attica, Italia & Sicilia, ob id Dea judicata. Idem quoque Maro affirmat & Diodorus *volumine* 6. scribens, Cererem primam invenisse usum frumenti, quod fortè inter alias herbas nasceretur ignotum cæteris, docuisseque homines servandi ac serendi modum. Sed idem in Sicilia tantùm placet esse inventum, quoniam iis in locis agreste triticum oriretur. Strabo etiam *lib.* 15. cum de Indiæ fœcunditate loquitur, dicit in Musicani regione frumentum suâ sponte nasci tritico persimile. Atqui idem Diodorus *in primo*, hujus frugis inventionem Isidi tribuit. Nec eò tamen, ut opinor, à priore sententia discrepat, quandoquidem ipse paulò superius Isidem dicit eandem esse, quam Cererem nuncupant. Huic Deæ Ovidius non modo frumenti, sed omnium frugum usum assignat.

Prima dedit fruges alimentaque mitia terris.

Verum Iustinus *libr. suæ epit.* 2. scribit sub Erichtheo Athenarum rege frumenti sationem apud Eleusin à Triptolemo repertam, cui scilicet, *teste Diodoro lib*, 6. à Cerere mandatum fuit, ut id ab ea antè inventum homines doceret. Sed idem Iustinus inibi diversum sentiens, hoc potius Atheniensibus adscribere videtur, dicens: Primi lanificii & olei & vini usum docuere arare quoque & serere frumenta, glande vescentibus monstraverunt. Cui Aristoteles consentit: ajebat enim, Athenienses (sic eos reprehendebat) frumenta & leges invenisse,

verùm eos frumentis quidem uti, non item legibus. Quod Diodorus probè declarat *in sexto* scribens, Cererem post Siculos, usum frumenti primos Athenienses docuisse. Quo fieri potest, ut secundum Cererem & Siculos ipsi primi hoc aliis ostenderint: In Latio autem, *teste Macrobio*. Saturnus omnium primus docuit, de quo Eutropius ipse inquit: Saturnus adhuc rudes populos, domos ædificare, terras colere, plantare vineas docuit, atque humanis moribus vivere, cum antea semiferi glandium tantummodo alimentis vitam sustentarent. Vsum autem stercorandorum agrorum *teste Servio super 9. Æneid.* Pitumnus invenit, undè & Sterquilinus dictus est. Pilumus verò ejus frater, pinsendi frumenti, propter quod à pistoribus colebatur. Pistores autem sive pisores à veteribus vocabantur, qui tam in pistrino farinam pinsebant, quàm ii qui panem faciebant, coquebantque. Hos Romani tardè publicè habuerunt. Plinius *libro decimo octavo, capite undecimo*: Pistores Romæ non fuerunt ad Persicum usque bellum, anno Vrbis conditæ super D L X X X. Ad rem revenio. Quamvis Plinius *in* 17. hunc stercorandi usum jam Homeri ætate fuisse, & Augeam regem in Græcia excogitasse, divulgasse verò in Italia Herculem tradat. Boves ad aratrum, Diodorus *libro quarto & quinto* ait Dionysium secundum ex Iove & Proserpina genitum, vel, ut alii sentiunt, ex Cerere, primum junxisse, cum terra prius manibus hominum coleretur: Plinio verò *libro septimo* teste, aratrum Briges Atheniensis invenit, ut alii tradunt, Triptolemus, de quo Poëta *in primo Georgicorum* intellexit, cum dicit:

----- Vncique puer monstrator aratri.

Quo in loco Servius, Alii, inquit Triptolemum, alii Osirim, quod verius est: nam Triptolemus frumenta divisit. Tacuit autem de nomine, quia non unus in orbe aratri monstrator fuit: sed diversis locis. Ex quo Trogus prodidit Habidem Hispaniæ regem barbarum populum primò do-

cuisse

cuisse boves aratro domare, frumentaque sulco serere. De Osire, *ut ostendimus*, sentit etiam Tibullus. Cæterùm omnia ferramenta rustica, quibus terra vertitur, simul, ut puto, cum aratro Cererem comperisse: Vergilius proculdubio hoc versu demonstrat:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Quod vel Servius approbat, dicens: Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicavit: nam quamvis vel Osirim, vel Triptolemum aratrum invenisse dicant, illa tamen omnem agriculturam docuit: quia ferrum dicendo omnia agriculturæ ferramenta expressit. Verùm aut illi, quos commemoravimus, novissimi, vel alii alibi hæc commonstrarunt: nam *ut Eusebii atque Lactantii testimonio constat*, ante multas tempestates, quam esset Ceres, Dionysius, Saturnus, Triptolemus, frumenti usus apud mortales erat, præsertim apud Hebræos & Ægyptios, uti ex Iosepho cognoscere licet. Ille enim *in secundo*, ubi, ne altius repetam, tradit, quemadmodum Iudæa caritate annonæ laborante, Iacob ad emendum frumentum filios in Ægyptum miserit. Ex quo cum Hebræi, *ut superiore capite indicavimus*, primi omnium terram coluerint, porro extra omnem controversiam credibile est, ab eis tum agrorum culturam, tum fruges ac molendi usum, tum & ferramenta rustica ad posteros manasse, & hos ea ipsa (nulla enim ars, *ut Fabius ait*, intra initium suum stetit) deinde adauxisse. Cribrorum genera, *teste Plin. lib.* 8. è setis equorum Gallia invenit. Hispania ex lino excussoria ad excutiendam farinam, & pollinaria ad purgandum pollinem id est crassiusculum pulverem. Ægyptus verò ex papyro juncoque, postea ex pellibus suillis Italia.

Cap.

CAP. III.

Quis primus Vites & alias Arbores plantaverit, earumque Insitionem docuerit, & usum vini repererit, & vino aquam miscuerit deque novo vitandæ Ebrietatis modo, & qui Caupones primi, vel quis Oleam & usum olei & Mel adinvenerit, vel ex Hordeo potum fecerit, atque Lac coegerit.

Etsi abundè videtur natura homini suppeditasse, cum eum principio talem procreaverit, ut ipse ex omnibus animantibus, unus ratione, *sicut ait Cicero*, ad Deum quàm proximè accedere posset, tamen cum statim genitus nullo foret subsidio fultus, (carebat n. indumentis, ædibus, igne, cibo, præterquam in diem quæsito, multis denique rebus vitæ necessariis, quas deinde urgente necessitate, quæ rerum magistra est, ipse invenit) non facilè est *ut Plin. in initio 7. libri perhibet*, æstimare, natura homini melior parens, an tristior noverca fuerit. Fatendum est tamen, si nos his quæ illa nobis tradidit, contenti essemus, longè melius res sese habituras. Nam, ut de cæteris sileam, ecquis modo fieret temulentus, quod fœdissimum est vitæ dehonestamentum, sexcentorumque vitiorum origo, si aquam primum à natura potum homini datum non vinum potaremus, cujus vim, *ut infra dicemus* ejus etiam primus inventor turpiter perpessus est? Quare divus Hieronymus *ad Eustochium de virginitate servanda*, inquit, Sponsa CHRISTI vinum fugiat pro veneno, hæc adversus adolescentiam prima arma sunt dæmonum: non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio: facilè aliis caremus vitiis, hic hostis inclusus est: Et *infr*

suba

subdit: Vinum voluptatis incendium est, undè proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Propter quod matronæ Romanæ à vino abstinebant: quod tamen haud obesset, si esset, ut par est, modus in rebus: nam *auctore Plin.* non est quicquam aliud vino modicè sumpto utilius. Quinetiam Persæ existimabant fomitem esse quendam & incitamentum ingenii virtutisque, si mens & corpus hominis vino flagraret, qui *teste Strab. lib.* 15. *Geograph.* de rebus maximis inter vinum consultabant: quas ipsi firmiores putare, quàm quæ in sobrietate fuissent deliberatæ. Cæterum Plato vinum magis senibus utile esse ducebat, qui illud *in Dialogo* 2. *de legibus*, non facilè utendum concedit juvenibus, item, militibus in castris, servis, magistratibus, gubernatoribus, judicibus, consiliariis, & liberis operam daturis, quia partus gigni debet ex moderato puroque semine, quod vino refertus, quasi rabie concitatus, serere minus potest, undè filii sæpè fatui & amentes procreantur. Sed jam ipsum vini inventorem indicemus. Vites & vini usum, atque cæterarum arborum fructus Dionysium invenisse Diodor. *libro quarto* auctor est, ubi dicit, Dionysium orbem cum exercitu perambulantem, & vitem plantare, & ex racemis vinum torculari, ex quo ipsum Lenæum appellant, educere monstrasse. Et alibi vinum reperisse, &, arborum fructus testatur. Quanquam idem alibi dicit, vites ab eo non esse satas, verum terram cum cæteris plantis sponte sua tulisse. Item Vergilius hunc vitium ac reliquarum arborum inventorem fuisse asserere videtur, cum de vitibus & aliis arboribus scripturus, *statim in principio* 2. *lib. Georg.* dixit.

Nunc te Bacche canam.

Cæterùm Capella de nuptiis Mercurii tradit, eum apud Græcos tantum primum vini usum edocuisse, sicuti Saturnum apud Latinos. Servius *in* 8. *Æneidos* & Eutropius testimonio sunt. Alii Icarum

Pene-

Penelopes patrem apud Athenienſes id reperiſſe tradunt, eumque poſt dediſſe pœnas, à colonis ebriis interemptum. Propertius *in fine lib. Eleg. 2.*

Icare Cecropiis merito jugulate colonis, &c.

At Athæneus, ait, apud Ætnam montem Siciliæ vitem inventam, quod cum Oreſteus Deucalionis filius eò regnatum veniſſet, ejus canis ramum fortè evellit, quem ille defodi juſſerat, & inde vitium germina nata, quæ à nomine canis œnon appellavit. Vndè apud veteres Græcos vitis *οἴνη* vocabatur, & *οἶνος* vinum dicitur. Idem in Ægypto apud Plinthinam civitatem, vinum primò repertum tradit. Ad Gallos primum ferunt vinum detuliſſe Aruntem Tyrrhenum. Is vir nobiliſſimus à Lucumone alumno ſuo domo pulſus, ad Gallos confugit, eiſque dulcedine vini allectis facilè perſuaſit, ut ſibi auxilio in Italiam venirent, qui illuc facto agmine concurrentes, poſtea pulſis Tyrrhenis, ea terra potiti ſunt, *auctor Plutarchus in vita Camilli.* Quidam autem ex arboribus alimenta hominibus à Seculo Venti filio reperta volunt: *auctor Euſebius in primo de præparat Euangel.* Culturas earum vel aliarum arborum, *teſte Plin in* 7. Eumolphus Athenienſis docuit: quamvis veriſimilius ſit, id Dionyſium priorem præſtitiſſe mortalibus, qui eas, ut ferunt, arbores plantavit. Inſerendi autem arbores modum primus docuit Saturnus, teſtis Macrobius *lib. Satur.* 1. ita ſcribens. Huic Deo inſitiones ſurculorum, pomorumque eductiones, & omnium ejuſmodi fertilium arborum tribuunt diſciplinas. Inſitionum verò, *ut Columella lib. ſuo de Arboribus tradit*, tria ſunt genera: aut enim fiſſam in arborem ſurculi inſeruntur: aut inter lignum & corticem ponuntur: aut gemma alterius arboris, ſed æſtivo duntaxat tempore in cortice alterius intercluditur. Sed hæc apud poſteros inventa, cum ſatis conſtet Noe ſtatim atque egreſſus eſt ex arca, terram ſtudioſè coluiſſe,

coluisse, atque vineam primum omnium suâ manu sevisse. Vndè arguuntur, qui auctorem vini Liberum putant. Qua ex vinea cum primum fructum cepisset, lætus factus bibit usque ad ebrietatem, jacuitque nudus, id quod Josephus *in primo Antiquitatum* tradit. Cauponam, id est, tabernam vinariam primi aperuerunt Lydi populi Asiæ, *ut ait Herodotus*, quò, credo, suis ludis locum idoneum haberent: nam: *quemadmodum supra demonstravimus*, varia ludorum genera invenerant, quippe tale opus in cauponis maximè semper fervet. Vino aquam admisceri, Staphilus Sitheni filius, *ut prodit Plinius in* 7. instituit: cujus rei Diodorus luculenter *in* 5. *cum de Dionysio loquitur*, rationem reddit: Ajunt cùm purum in cœnis vinum detur, omnes Deum sospitem optare bibenti: cum verò post cœnam aquâ mistum sumitur, Jovem vocare servatorem: nam puri vini potus ad insaniam redigit: aquâ verò mistus voluptatem lætitiamque affert, & prohibet insaniam. Vnde in conviviis aquam vino admiscendi mos fluxit, medicamentum utique præcipuum ad ebrietatem vitandam: sed aliud ponit Plinius *lib.* 30. *cap.* 14. scribens: Hirundinis rostri cinis cum myrrha tritus, & in vino quod bibatur inspersus, securos præstabit à temulentia. Invenit hoc Horus Assyriorum Rex. Potum ex hordeo, *ut idem ait*, Dionysius, id est, Liber pater, primus confecit, quem *teste Eusebio in* 2. *de Euang. præpar.* cerevisiam vocant, secundum Diodorum, Zythum, dicunt paulum à vini sapore differentem. Olim in primis fuit communis Ægyptiorum potus, *auctores Herod. & Strabo.* Quod Dionysius potionis genus eos potissimum conficere docuit, quorum regio vites non ferret. Quapropter hodié Angli, Scoti, Hyberni, item Galli, Germanique omnes Oceani Occidentalis Septentrionalisque accolæ, eo utuntur potu qui advectitii tantùm vini copiam habent. Sed Germani dum cerevisiam faciunt,

faciunt, admiſcent frugibus herbam lupum quam vulgò lupulum vocant: hæc enim reddit potum ſalubriorem. Quanquam Dioſcorides non valdè potionem probat, ita *lib.* 2. ſcribens: Ex hordeo potus fit qui ζυθὸς nominatur: is urinam cit, renes, & nervos tentat, membranis præſertim cerebrum veſtientibus officit, inflationem parit, vitioſum ſuccum creat, elephantiaſim gignit, qui eo potus genere perluitur, agilis, & ad opus obeundem expeditus evadit. *Hæc ille.* Sed eam vim Zythus in eos minus habere videtur, qui à pueritia eo ſint uſi. Oleam autem Minerva Athenis invenit. Virgilius:

---- Oleæque Minerva Inventrix,

In hunc ſanè modum: cum enim Neptunus, atque Minerva, *teſte Servio*, de Athenarum nomine contenderent, placuit diis, ut ejus nomine appellaretur urbs, qui munus melius mortalibus attuliſſet. Neptunus percuſſo littore, equum animal bello aptum produxit. Minerva jactâ haſtâ oleam creavit, quæ melior judicata fuit, propterea quod eſt inſigne pacis. At Diodorus in 6. dicit Minervam non creaſſe primum oleam, ſed inter alias arbores natam monſtraſſe mortalibus, quibus ignota eſſet. Etenim, *uti nos infra aperte oſtendemus*, ante hujus Deæ ortum, erat hæc arbor cum aliis ſylveſtribus immiſta: olei tamen uſus, *ut Diod. ait*, aberat, cum eſſet ignota: & eo pacto illam olei exprimendi modum comperiſſe ferunt. At Cicer. *lib. de Nat. deorum* 3. Ariſtæum Apollinis filium oleam inveniſſe tradit. Oleam verò quanquam ipſe Diodorus, *ut monſtravimus* dicit Minervam reperiſſe, tamen *lib.* 5. hoc Ariſtæo aſſignat, ſicut lac coagulare, atque mel conficere: quod Iuſtinus *in* 13. etiam tradit, quamvis *in* 2. *uti antea diximus*, olei uſum Athenienſes inveniſſe prodat. Plinius verò *in* 7. ſcribit oleum & trapetes, hoc eſt, molam oleariam, Ariſtæum Athenienſem, item mella inveniſſe. Oleam præterea

longo

longo tempore Athenis tantum reperiri, testatur Herodotus, qui *lib.* 5. dicit, Epidaurios, cum eis de agrorum sterilitate oraculum consulentibus, Pythia jussisset, ut Damiæ & Auxesiæ simulachra ex ligno oleæ erigerent, quoniam ferebatur nusquam gentium nisi Athenis illâ tempestate oleam esse, rogasse Athenienses, ut sibi permitterent oleam incidere. Quod æquè falsum esse ex Iosephi testimonio deprehenditur, ac illud Minervam vel Aristæum hanc arborem, aut olei usum primò monstrasse: is enim *in primo Antiquitatum* scribit, Noë, cum jam recedentibus aquis, arca in Armenia super verticem cujusdam montis resedisset, emisisse columbam, & eam mox oleæ ramum ferentem ad illum redisse, Quo quidem tempore, ut palam est, nondum erant Athenæ. Deinde *in* 3. *ejusdem operis*, docet Mosen in sacrificiis oleo esse usum ad lumina servanda: post quem *auctore Euseb. in* 10. *de præparat, Euangel.* Apollo Aristæi pater genitus est. Ex quo credere convenit, Minervam & Aristæum in Græcia duntaxat hæc primò monstrasse. In Italiã olea omninò tarde pervenit. Nam Theophrastus, *teste Plinio in principio decimi quinti libri*, urbis Romæ anno circiter CCCCXL. negavit, nisi intra XL. millia passuum à mari nasci. Fenestella verò dicit, hanc arborem omninò non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Prisco regnante ab anno populi Rom. CLXXIII. Mel & Lac cogere Aristæum omnium primum comperisse, Diodor. & Plinius auctores sunt: cum quibus consentit Iustinus *in* 13. licet *lib.* 44. usum mellis colligendi Gargori regi Curetum attribuat, qui in Hispania saltus Cartesiorum incoluit. Sed hic ut opinor, tantùm in Hispania primus fortasse hujus rei auctor fuit. Verùm hæc Hebræis potius assignaverim: siquidem *teste Iosepho*, & mortalium omnium primi pastores fuerunt, & apud eos multò ante Aristæum mellis usus fuerat.

CAP.

CAP. IV.

A quibus quadam peregrina Arbores in Italiam translata.

Arbores tam magno ſunt mortalibus uſui, ut ſine queîs vita degi non poſſit: arbore enim, ut Plinius ait, ſulcamus maria, terram vertimus, tecta ædificamus, ſimulachra deorum conficimus: arbores præterea communem animantibus victum ſuppeditant: quarum aliæ peregrinæ ſunt, de quibus hoc loco carptim ac breviter dicemus. Hæ aliæ alibi naſcuntur: quia non omnis terra, *ſicuti poëta inquit*, omnia ferre poteſt. Ex quo multæ in Italiam aliundè tranſlatæ ſunt, ſicut Ceraſus, quam L. Lucullus poſt victoriam Mithridaticam, *teſte Plin. lib.* 15. anno urbis DCLXXX. primus vexit è Ponto. Teſtatur etiam D. Hieronymus *ad Marcellam* ſic lepidiſſimè ſcribens: accepimus & caniſtrum ceraſiis refertum talibus, & tam virginali verecundiâ rubentibus, ut ea nunc à Lucullo delata exiſtimarem: ſiquidem hoc genus pomi Ponto & Armenia ſubjugata, de Ceraſunto primus Romam pertulit. Vndè & de patria arbor nomen accepit. At annis CXX. poſt, trans Oceanum, in Britanniam uſque pervenit. Et Zyzipha & Tuberes malorum genera, hæc ex Africa, illa ex Syria, Rex Papinius noviſſimis divi Auguſti temporibus primus attulit. Et Armeniacus & Perſicus arbores, quæ ex nomine ipſo peregrinæ eſſe apparent, quis tamen eas tranſtulerit, non facilè dixerim. Multa etiam ficorum genera ſunt, quæ ex aliis gentibus ad nos pervenerunt, incertis propemodum auctoribus, *teſtis Plinius.* Sed Platanus inprimis ex iis quæ aliunde vectæ ſunt, mirum in modum celebrata eſt, quæ ut ad nos venerit, aut quantum ei honoris acceſſerit, Plinius *in* 12. *docet*, ſic ſcribens· Sed quis non jure miretur arborem umbræ

umbræ gratiâ tantum ex alieno petitam orbe? Platanus ea eſt. Hæc per mare Ionium, in Diomedis inſulam ejuſdem tumuli gratiâ, primùm invecta, inde in Siciliam tranſgreſſa, atque inter primas donata Italiæ, etiam ad Morinos uſque pervecta, ad tributarium etiam pertinens ſolum, ut gentes vectigal & pro umbra pendant. Dionyſius, prior Siciliæ tyrannus Rhegium in Vrbem tranſtulit eas, domus ſuæ miraculum: & reliqua. At nihil ad noſtram Laurum, quæ nonnullis in locis aliquando in peregrinis arboribus fuit, dicente eodem Plinio: Notatum antiquis, nullum genus lauri in Corſica fuiſſe, quod nunc ſatum & ibi provenit, &c. Hæc, inquam, poſt hominum memoriam, feliciſſima arbor eſt, ad cujus comparationem platanus nihil: quippe non unam habet laurus dotem, dicatur enim triumphis, quando triumphantes ea coronati erant: valet adverſus fulmina, quare ante limina excubat. Quapropter ferunt Tiberium & Cæſarem tonante cœlo, conſueviſſe laureâ uti coronâ. Item exornat domos, & idcircò Cæſarum pontificumque olim janitrix erat. Quin & pacifera habetur, quam prætendi inter armatos hoſtes, quietis ſit indicium. Romanis præcipuè lætitiæ victoriarumque nuntia, addebatur lituis militumque lanceis, ac Imperatorum faſces decorabat: abdicat inſuper ignes crepitu & deteſtatione quadam, & denique Apollinis eſt arbor. Quas ob res tantum eſt huic arbori ſemper honoris habitum, ut eam prophanis uſibus pollui fas minimè eſſet, vel quod fortaſsè unius arborum Latinâ lingua nomen viris imponatur, & cujus folium vocetur Laurea. Appellavi ſuprà noſtram Laurum, utpote quam noſtræ Vergilianæ familiæ nomini ſacram mei majores unà cum duobus lacertis, inſigne gentis, ratione non inani habuere, id quod carmen illud indicat:

Sum Laurus virtutis honos pergrata triumphis,
Ianitrixque domus, fulmina dira fugo.

Hoſtibus

Hostibus immissa & pacem, requiemque laborum,
Victori palmam lætitiamque fero,
Phœbus amat Laurum, & capitis nos illius instar,
Formosam gerimus tempus in omne comam.
Ecce mea gemini ludunt sub fronde lacerti,
Qui mecum quare hæc, accipe, signa colant.
Ver ago perpetuum, hi primo ver tempore monstrans.
Vnde tenet nomen Vergiliana domus,
Quæ tam immota diu casuraque tempore nullo
Stabit, quam viridi fronde perennis ero.

Quid, quod præterea malorum pyrorumque genera, penè infinita quotidie atque huc atque illuc deferuntur, quarum nonnullæ ab auctoribus, ut Appia, & Pipina: quædam à sapore, ut quæ ferunt melimela: aliæ ab odore: aliæ à colore nomina habent? De his satis superque: non est enim suscepti operis munus, peregrinas arbores describere: sed hæc quando ad agriculturam attinent, perstrinximus, ut illi quos res rustica delectat, plurimas arbores, quæ modo ubique gentium abundant, aliundè originem habuisse intelligerent.

CAP. V.

Quis primus Animalibus, rebusque aliis Nomen imposuerit, & de primo Immolandi instituto, ac Carnium esu, usuque victus delicatioris, & more nominandi eum, cui in convivio poculum tradatur, ac de usu Venandi, Piscandi, & Salis inventione, & quis apud Roman. Aviaria ferarumque Vivaria instituerit, aut quæ animalia Legionum Insignia fuerint.

Quoniam rus diversi generis animalibus abundat, quæ veluti humanæ vitæ necessaria Deus finxit,

finxit, consentaneum est, ut summatim de iis, aliquid dicatur. Animalibus itaque simul ac creata sunt, Adam *teste Iosepho in primo Antiquit, & Eusebio in 11. de Præparat. Euangel.* nomina imposuit, quibus etiam nunc vocantur, imposuit & rebus aliis, quibus jam tum uti cœperat, quod à vero non utique abhorrere existimandum est: nam multis rebus cum ipsi Adam, tum ejus filiis opus fuerat, quæ sine nomine internosci minime potuissent. Istuc autem facere, *teste Cicerone in Tusc.* summæ sapientiæ visum Pythagoræ. At animalia *secundum Plinium volumine* 7. Hyperbius Martis filius occidere primus instituit, sicut Prometheus bovem. Quod magis Abel Adam filio tribuerim, qui omnium primus, *ut Iosephus est auctor*, primogenita suorum gregum Deo immolavit. Manavit postea iste immolandi mos tam ad Abel posteros Iudæos, quàm ad alias quoque gentes, reique apud eas initium fecit suillum pecoris genus, si Varroni credimus, qui *lib de Re rustica* 2. ejus opinionis argumentum sumit ex eo, quod initiis Cereris, porci immolabantur, quod in fœdere feriendo porcus occidebatur, quod in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus primum porcum immolabat, quod denique prisci Latini, & etiam Græci in Italia idem factitabant. Et illi porci ad sacrificium electi, eximii porci dicebantur, quod ut majores & optimi de grege eximerentur. Ritus verò sacrificandi talis erat: primum lotis manibus, hostias purâ aquâ purgabant, fruges capitibus earum inspergentes: deinde precabantur, votaque nuncupabant, postea hostiarum tempora vectibus percutiebant, ac occidentes membratim dividebant, ita primitias ex omnibus membris & exta collecta postquam farris involvissent farina, projiciebant diis in altaria, focumve, aut aras, hoc est, vasa, quæ tripodes dicebantur, atque postremò succendebant, vina fundentes. Hujus moris meminit Virgil, cum diis marinis sacrificium fieret: *Dii*

Dii quibus imperium est pelagi, quorũ æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque falsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Qui verò immolabant, non deos modo voce precabantur, sed etiam aras manibus prehendebant. Idem:

Talibus orantem dictis arasque tenentem.

Qua propter Varro scribit, aras primo ansas dictas, quod à sacrificantibus tenerentur, quæ deinde mutatione literarum, aræ vocatæ sunt. Et is hostiarum etiam humanarum diis immolandarum modus, quem Homerus in sua poësi posuit, & Romani quoque *teste Dionysio Halic. lib.* 7. usurparunt, Carnes autem sub Saturno, hoc est, in aureo seculo, cum omnia humus funderet, nullum comedisse, sed universos vixisse frugibus & pomis, quæ sponte terra gigneret, *auctore divo Hieronymo adversus Iovinianum*, *testatur Dicæarchus in libris Antiquitatum*, *& descriptione Græciæ*: & Asclepiades Cyprius, ætate qua Pygmaleon in Oriente regnavit, scribit usum comedendarum carnium non fuisse. Cheremon Stoicus *de Vita antiquorum Ægypti sacerdotum scribens*, narrat eos ex eo tempore quo cœpissent divino cultui deservire, carnibus & vino abstinuisse: ovum quoque pro carnibus vitavisse, & lac: eorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicentes colore mutato. Brachmanæ apud Indos, *teste Eusebio lib. 6. de Præparat. Euangel.* nihil animatum edebant, Iosephus *lib. 2. de bello Iudaico*, *& in* 13. *&* 18. *Antiquitatum*, treis describit sectas Iudæorum, Pharisæos, Sadducæos, Essæos, quorum novissimos fert ad cœlum laudibus, propterea quod ab uxoribus, & vino, &, *ut Hieronymo placet*, carnibus semper abstinuerint. Nec etiam, *sicut idem sentit*: Hebraico populo statim post peccatum Adam, ut carne vesceretur, à Deo concessum est, hoc est, non ante tempora Noë, In Creta,

ta, *ut Euripides tradit*, Iovis prophetæ non ſolum carnibus non veſcebantur, ſed ne coctis quidem cibis. Herodotus verò *in primo*, Babylonios piſcibus olim tantum victitaſſe dicit. Xenocrates autem philoſophus ex Triptolemi legibus apud Athenienſes, tria duntaxat præcepta in templo Cereris Eleuſinæ remanſiſſe ſcribit: Honorandos parentes: Venerandos Deos: Carnibus non veſcendum. Lacedæmoniorum etiam menſæ, ſummæ frugalitatis erant. Multa denique hujuſcemodi continentiæ exempla referre poſſem, quæ in præſentia non invitus conſultò omitto, nonnulla poſt ad hæc additurus, *cum de modo Chriſtianæ abſtinentiæ tractabitur in libris inſequentibus*. Secundas menſas, quæ bellaria nuncupantur, Iones primi omnium *teſte Valer. Maximo* invenerunt. Iidem & unguenti & coronarum in convivio dandarum conſuetudinem, haud parva luxuriæ invitamenta repererunt. Quamobrem Spartana civitas, *ut idem auctor eſt*, ſeveriſſimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu civium ſuorum oculos à contemplanda Aſia retraxit, ne illecebris ejus capti ad delicatius vitæ genus prolaberentur; utpote quæ audierat lautitiam inde etiam immodicos ſumptus, & omnia non neceſſaria voluptatis genera fluxiſſe. Quæ ea omnia ipſa tamen Sparte non potuit ita abſtinere, quin poſtremò receperit: ſiquidem apud Græcos paſſim convivia magnificè & ſplendidè concelebrabantur, quorum moris fuit nominare eum, cui poculum tradituri erant, quo unà biberent. Mos iſtè hodiè ubique propè gentium retinetur, ſed certè quidem neſcio quàm ſalubriter, ne dicam, quàm prudenter, ut quis edendo cogatur pro alterius arbitratu bibere. Nam idcirco cibum potumque capimus, ut corpus nutriatur: quare æquè debemus cibum potione temperare, atque fabricator murorum temperationem facit aquæ, arenæ & calcis, quæ ſi nimis dura aut liquida ſit, ut tenacior non eſt ad conſolidandum murum apta, ſic cibus mul-

to liquore in stomacho fluctuans minimè alit. Fuit alius ipsorum Græcorum mos valdè quidem honestus, ut in convivio virorum non accumberent mulieres, *auct. M. Tullius in Tusc. & in Verrem.* Redeo rursus eodem. Vnde postea ad Romanos hanc mali contagionem transisse verisimile est, apud quos indies magis magisque latius serpere: nam tanta erat conviviorum luxuria, ut facilè unâ mensa patrimonium etsi amplum absumeretur, magnumque sæpius Respub. detrimentum pateretur. Quare Cato vetus in hac parte vates, *teste Plutarcho*, ajebat, difficile esse eam Rempubl. salvam fore, ubi pisciculus pluris quâm bos venit. Quod Iuvenal, *satyra 11. conquerens* inquit:

Multos porrò vides. quos sæpè elusus ad ipsum
Creditor introitum solet expectare macelli,
Et quibus in solo vivendi causa palato est.
Egregius cœnat meliusque miserrimus horum, &c.

Ex quo multæ leges quas Cato cibarias vocat, de coërcendis sumptibus latæ sunt. Sed quid de Romanis loquor? nonne illa Cleopatra luxuriosissima centies sestertium, *ut testis est* Plin. *in* 9. hoc est, centies centenis sestertiis, quæ faciunt ducenta quinquaginta millia aureorum nostrorum, cœnata est, hausto unione pretiosissimo? At, ut veterum mores omittamus, quæ ætas unquam majore aut curâ aut luxu gulæ indulsit, quàm nostra? palati enim causa totum percurrimus æquor, &, ut ait Hiero. propter brevem gulæ voluptatem, terram lustramus & maria, & ut mulsum, vinum, pretiosusque cibus fauces nostras transeat, totius vitæ opera desudamus: Iuvenal.

Interea gustus elementa per omnia quærunt.

Verius vero igitur est quod Socrates dictabat, multos propterea velle vivere, ut essent & biberent: se autem bibere atque esse, ut viveret. Possem in hoc loco multorum invitamentorum gulæ inventores prodere, quos tamen malo in tenebris jacere, quàm eos nominando, tot convitiis obnoxios reddere.

Vſum venandi & piſcandi quidam, *teſte Euſebio, in primo de præparat. Euang.* apud Phœnices repertum volunt: veluti ſalem & ejus uſum Miſor & Selech inveniſſe dicuntur. Romæ pavonem Q. Hortenſius augurali cœnâ primus poſuit, *auctores Varro in tertio de Agricultura, & Plinius in decimo & Macrobius libro Satur. tertio.* Aviaria, hoc eſt, loca in quibus domi aves educantur, primus, *teſte Plinio*, inſtituit, incluſis omnium generum avibus, M. Lælius Strabo Brunduſii equeſtris ordinis. Habuit etiam Romæ Alexander Imperator voluptatis gratiâ: *auctor Lampridius.* Ex quo cœptum eſt animalia carcere coërceri, quibus natura cœlum aut terram aſſignaverat: nam & leporaria, id eſt, vivaria ferarum, muris undique ſepta *auctore Plinio in octavo*, à Fulvio Hirpino primum condita ſunt, ut etiam hodiè nonnulla in Italia extant: divus enim Federicus dux Vrbini duo equidem fecit, in quibus omne ferarum genus incluſit, ut quoties per negotia liceret, animi cauſa ſe honeſtiſſimo hujuſmodi venationis genere exercere poſſet. At alibi, & præſertim in Anglia, paſſim ejuſmodi vivaria ſunt, quæ, cum roboreis ſudibus ſepta ſint, rectè veteri vocabulo roboraria dici poſſunt. Et hæc loca Angli in ſummis cum voluptatibus tum opibus habent, quando nulla apud eos videtur magnifica villa, quam vivarium ferarum, cervorum & damarum non ornarit. Non eſt inſuper ab re demonſtrare, tantùm honoris quibuſdam acceſſiſſe animalibus, ut legionum Romanarum inſignia forent: erant enim ſigna, lupi, minotauri, equi, apri, & aquila, quam legionibus C. Marius in ſecundo conſulatu ſuo propriè dicavit: *auctor Plin. lib. 10. Naturalis hiſtoriæ.*

CAP. VI.

Quis primus invenerit Linum, Retianendi, texendique modum, vel artem Fulloniam, & Saponem: aut qui Lanas infecerint, aut repererint Lanificii, Vestiumque variarum ac Pellium usum, Fusos, Aulæa, Sutoriam artem, Sericum, & quando ejus copia per Europam fieri cœperit, ac Bombycinam vestem atque Purpuram, & quid ipsa Purpura, ac quanto in honore olim & pretio fuerit.

Mille lini usus sunt, sed præsertim in velis faciundis, quod execratione dignum est, ad perniciem hominum. Quod enim majus miraculum videri potest, quàm ut herba sit hoc linum, quæ eatenus Ægyptum, Syriam, Africam, Hispaniam, Galliam Italiæ admoveat, ut multi parvo quidem temporis spatio, ad ea ipsa loca levissimo etiam ventorum flatu perveniant? Audax itaque vita & scelerum plena, *ut Plinius ait*, aliquid serere voluit, ut ventos procellasque reciperet: ita enim tam parvo semine nascitur, quod orbem terrarum ultrò citroque portat, hominemque ipsum, perinde quasi parum fuisset in terra mori, cogit perire in aquis, ubi insepultus à monstris marinis voretur. Propter quod Plinius ait, haud se scire quæ execratio esset contra inventorem. Sed ad rem veniamus. Linum Arachne virgo, quæ Lydia fuit omnium prima, *teste Plinio lib. 7.* invenit, quanquam ejus usum apud Hebræorum antiquissimos multo ante fuisse comperimus. Hæc lanificii peritissima Minervam in certamen provo-

cavit, à qua in bestiolam, quæ araneola dicitur, conversa est, *auctor Ovidius in 6. Metam.* Hæc eadem retia invenit, quæ feris avibusque atque piscibus capiundis tenduntur. Nendi autem texendique artem Palladem instituisse nemo ambigit, quippe quæ Minervæ ars nominatur. Quod innuere videtur Naso *in primo de Arte amandi* his versibus:

Quid facis Æacide? non sunt tua munera lana,
At titulos alia Palladis arte pete.

Et Ausonius *libro primo*:

Litia qui texunt, & carmina, carmina musis,
Litia contribuunt casta Minerva tibi.

Plinius tamen *in 7.* dicit Ægyptios textilia comperisse, qui etiam plurimis litiis texere, quæ πολύμιτα vocant simul instituerunt: *idem auctor libro* 8. Fulloniam artem Nicias Megarensis invenit, quam qui exercent, fullones nominantur, ii vestimenta curant poliuntque, & ad id sapone utuntur, quem Plinius *lib.* 28. *cap.* 12. à Gallis inventum tradit. Græce dicitur σμῆγμα quicquid purgat. Idem *lib.* 27. cum de Osyris herbæ foliis & semine tractat: Smegmata, inquit, faciunt mulieribus ex his: Lanas infecere primum Sardibus Lydi, *auctor Plinius.* Vsum verò lanificii Iustinus, *lib.* 2. Athenienses primos docuisse tradit. Quod ego Minervæ potius tribuerim, siquidem illa erat antequam Athenæ conditæ forent: & quoniam lanificium callebat, credibile est eam primo lanificium monstrasse, præsertim Atheniensibus, apud quos castissimè colebatur. Quapropter Iustinus, ut puto, facilè intelligit Athenienses lanificii usum primos post Minervam docuisse, veluti eos *auctore Diodoro*, primos secundum Cererem, vel Siculos, frumentum monstrasse probavimus. Fusos in Lanificio reperit Closter filius Arachnæ, *testis Plin.* Illud quasi prætetiens non omittam, olim in plerisque Italiæ locis lege paganâ sancitum fuisse, ut ne mulieres fusos per itinera ambulantes torquerent,

rent, neve detectos ferrent, quod id adversaretur omnium spei, præcipueque frugum. Hinc cognoscere licet, quam vana fuerit veterum religio: hodiè enim Italicæ mulieres illud passim faciunt, sine tamen alicujus rei maleficio. Aulæa ornamenta, quibus parietes & aulæ teguntur, primum, *teste Servio super* 3. *Georgicor.* in aula Attali regis Asiæ, undè nomen habent, inventa sunt, postquam is populum Romanum fecit hæredem. Sutoriæ artis inventionem Plinius nescio cui Boëthio assignat: ego verò dixerim Hebræos primos sutores fuisse, quando satis constat Mosen calceatum extitisse, cui *velut in Exodo cap.* 3. *patet*, dictum à Domino fuerit, Solve calceamentum de pedibus tuis. Vestium usum Palladem invenisse Diodorus *lib.* 6. auctor est. Sed, ut ait Eusebius, *cum de rebus Phœnicum in L. de Euangel. Præparat. scribit*, Vso ex Siculi genere ortus traditur primus corporibus tegmina ex pellibus ferinis confecisse. Quod ego illi apud Phœnices duntaxat tribuendum duco, quando Adam primus à Deo creatus pelliceam sibi vestem fecit, quod proculdubiò vestes faciendi posteris exemplar extitit. Præterea, quoniam de vestibus facta est mentio, videtur locus exigere, ut singulorum vestimentorum inventores prodamus. Latus clavus primum repertus est ab incolis Balearium insularum, quo Cajus Cæsar, *auctore Tranquillo*, ad manus fimbriato usus est, & à latis clavis, qui ejus vestitus tunicæ inserti erant, nomen habet: undè tunica lati clavi palmata à genere picturæ dicta. Auri intexendi modum, *uti Plin. in* 33. *& in* 8. *est testis*, Attalus Rex Asiæ invenit, undè Attalicæ vestes dictæ. Acu facere excogitaverunt Phryges Idæi, ideoque Phrygiones vocati sunt & vestes ipsæ phrygianæ. Rectam tunicam Tanaquil prima contexuit. Apud Græcos inventum est pallium, sicut apud Hetruscos prætexta, ita nuncupata, quod ejus circuitus & oræ purpurâ prætextæ essent: & magistratuum vestitus erat. Contra to-

ga alia pura dicebatur, cui nihil purpuræ foret prætextum, quâ, *teste Plin. in* 8. tyrones ac novæ nuptæ induebantur. Item colores diversos intexere Babylonii cœperunt. Martialis:

Veste Semiramia, quæ variatur acu.

Vndulatam vestem, quæ toga regia dicebatur, qua Servius Tul. usus est, fecit Caja Cæcilia, quæ eadem Tanaquil vocata est, *auctor Plin. in octavo* & undulata dicta, quod undis asperſa foret, quæ fit ex pilis hircorum caprarumque. Hoc genus panni nos Symballoton vulgò vocamus. Dalmatica vestis longa, non admodum lata, à Dalmatis primum confecta. Gabanium à Græcis inventum ejusdem ferè formæ, ac Dalmatica est, manicis ejus longitudinem æquantibus, quo Itali etiam nunc unà cum Græcis utuntur. Eorundem Græcorum inventum fertur mantæle, quod est genus penulæ, quam ipsi μανδύαν vocant, nos verò mantælum, at vulgò cappam, cujus nunc ubique gentium usus est perquam celebris. Braccæ Gallorum vestitus fluxus intonsusque ac varii coloris: undè pars Galliæ frigidior Braccata appellata est. Sindonem ex lino amictum primum in urbe Sidone factam constat, qua corpus Servatoris nostri involutum Matthæus tradit. Hæc de vestimentis, quorum auctores produntur, dicere habui. Erant vestes aliæ aliis peculiares, ut toga Romanis & Gallis, ex quo Gallia Cisalpina Togata nuncupata est. Togam autem ipsam Tertullianus *libro de Pallio*, scribit à Pelasgis inventam, ad Lydos primum, à Lydis deinde ad Romanos delatam fuisse, apud quos diversa ejus fuerunt genera. Tunica interior vestis sine manicis, senatoria, eadem nobis linea proxima carni est, quam Camisiam vocamus. Bulla aurea puerorum nobilium Romanorum erat: trabea triumphantium: Lacerna ludorum spectantium; militum verò, Paludamentum, Chlamys, quæ & Macedonum Græcorumque Abolla, Læna, & Sagum, quod vulgò sayon vel cotta dicitur, à quo milites

milites nostros sagatos appellamus. At Stola matronarum erat, ad pedes usque demissa, extremaque in parte instita, fasciolà exornata. Atque hæc Romanorum aliorumque populorum vestimenta propria, quæ uno alterove tempore ab illis ipsis inventa dixerim. Est & Cilicium vestis genus, confectum ex villis hircorum atque caprarum, quod *teste Varrone*, Cilicia, undè nomen habet, primùm invenit, ut illud dense duplicatum adhiberetur ad sagittarum ictus excipiendos. In eo apud nos summa est sanctitatis tutela, quando viri sanctissimi ad domandum corpus proxime carnem utuntur. Pellium usus frigoris vitandi causa, olim apud Britannos fuit, quemadmodum in nostra Anglica historia ostendimus. Item apud Scythas. Ovidius *de Trist. lib.* 3. inter quos exulavit:

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraque de toto corpore sola patent.

Apud veteres Romanos non fuisse, testatur Tranquil. scribens Augustum solitum esse hyeme se quaternis tunicis munire, adversus vim frigoris: quod utique non fecisset, si pellibus longè mollioribus uti mos fuisset. Postea Neronis temporibus ea mollitia apud ipsos quoque Romanos irrepsit, quando Seneca *in epist.* frigoris causa, meminit de pelliculis vulpium & murium Ponticorum, quas Itali Zebellinos, & âlii præsertim, Angli sables vocant, quæ ut quam aliæ molliores ita pretiosiores multò sunt. Sed longum etsi nimis fecerimus, non prætertibo tamen Sericum, fæminarum virorumque luxuriæ uberrimum alimentum. Hoc Seres Scytharum populi, à quibus nomen habet, primùm invenerunt, dicente Plinio *in 6.* primi sunt hominum qui nascantur, Seres lanicio sylvarum nobiles perfusam aquâ depectentes frondium caniciem: undè geminus fœminis nostris labor, redordiendi fila, rursumque texendi: tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico matrona transluceat. Item Vergil. *in 2. Georgicorum*:

Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.
Ex his autem Vergilii verbis multi suspicantur hujusmodi vellera non à vermibus, ut apud nos fiunt, confici, sed suâ sponte in frondibus illarum arborum nasci. Cui opinioni Solinus etiam suffragari videtur, cum scribat, Seres aquarum aspergine inundatis frondibus vellera arborum adminiculo depectere, liquoris & lanuginis teneram subtilitatem humore domantes. Verùm Servius hoc non minus scitè, quàm eleganter declarat super 2. Georgicorum, ubi Maro ostendit apud alias quoque gentes lanigeras arbores nasci, dicens:
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? &c.
Ait enim: Apud Indos & Seres sunt quidam in arboribus vermes, qui bombyces appellantur, qui aranearum more, fila tenuissima deducunt, undè est sericum. *Hæc Servius*: cui Plinius suppetias ferre videtur, *cum in* 11. *de bombyce Coa loquitur*, scribens: Et in Co Insula nasci traduntur cupressi, terebinthi, fraxini, quercus, florem imbribus decussum terræ halitu animante. Fieri autem primò papiliones parvos nudosque, mox frigorum impatientia villis inhorrescere, & adversus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radente foliorum lanuginem in vellera. Hanc ab his quoque cogi, subigique unguium carminatione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine: & reliqua. Bombycinas igitur vestes à sericis non distinguunt, quas in filum retorquere, ac inde texere in Co insula Pamphila Platis filia invenit: *auctor Aristoteles de animalibus, & Plinius in undecimo.* At serici usus tardè omninò ad nos accessit, magnique fuit pretii: nam *uti Vopiscus testatur*, Aureliano principe, qui regnare cœpit anno circiter salutis humanæ CCLXXIV. serici libra auri pondo, id est, librâ vendebatur: quare is princeps modestissimus nunquam holosericam vestem, quæ tota ex serico intexta erat, induere voluit, qua paulò ante primus Romanorum Antonius Heliogabalus homo luxuriosissi-

riosissimus usus est, *auctor Lampridius*: cum id temporis tantum in usu esset vestis subserica, cujus stamen ex serico foret, trama autem ex alia materia, cujusmodi hodie pannum in primis conficiunt Flandri, quem Satin de Brugis vulgò appellant. Posthac, circiter annum salutis D L V. ingens serici copià per totam Europam fieri cœpit, cum per idem tempus duo monachi, *velut Procopius auctor Græcus* tradit, vermiculorum semen, hoc est ova ex Serinda Indiæ urbe, ad Iustinianum Imperatorem Constantinopolim attulerint. Fit autem ex puro serico panni inprimis triplex genus, unum vulgò dicitur rasum, quod in eo nullus utrinque sit pilus, apud alios vocatur satin: alterum damascum floribus intextum, quod Damasci in Syriæ oppido primò confectum sit: tertium villutum, id est, villosum, quod ex altera parte villos habet. Purpura verò quo pacto, & quando sit inventa, est apud Pollucem *lib. de Verbis idoneis ad Commodum primo*, qui inquit: Tyrii ferunt captum amore Herculem cujusdam Nymphæ indigenæ, cui nomen Tyros, quem sequebatur canis, qui irrepantem scopulis purpuram conspicatus, peresa caruncula, sua sibi labra cruore puniceo infecit. Cùm igitur ad puellam adisset Hercules, delectata illa insuetâ tinctura, affirmavit sibi cum illo posthac nihil fore rei, nisi ad se vestem afferret. etiam canis illius labris splendidiorem: Quocirca Hercules inventâ animante, collectoque sanguine, munus puellæ detulit primus, ut Syrii dictitant, puniceæ infecturæ auctor. Sunt autem purpuræ, *teste Plinio libro nono cap. 36.* pisces ex concharum genere, quæ septem ut plurimum vivunt annos, congregantur verno tempore, mutuoque attritu liquorem quendam veluti ceræ emittunt: sed nobilem illum succum, quo vestes tinguntur, in mediis habent faucibus, quem cum vita evomunt, ideo vivæ capiendæ sunt. Hinc purpureus color, qui nigricantis rosæ splendore sublucet. Est ejusdem concharum

generis, ſed non idem, murex piſcis, qui & conchylium dicitur, cujus cruore conficitur color etiam purpureus, quem oſtrum appellant. Ex quo à bonis auctoribus ejuſcemodi piſcium, purpuræ, muricis, conchylii nomina pro ipſo colore paſſim uſurpantur. Fuit Romæ purpuræ uſus jam inde ab initio urbis conditæ, diſtinguebatque ab equite curiam, id eſt, inſigne erat Romanorum magiſtratuum, quæ idcirco quam plurimo vendebatur: nam violaceæ purpuræ libra tempore Auguſti Cæſaris centum denariis venibat, hoc eſt, decem noſtris coronatis aureis. Poſtea dibapha tyria; ita dicta quod bis tincta eſſet, & apud Tyrios infectores optimos, in libras, *ut inquit Plin.* non poterat emi mille denariis, id eſt, centum coronatis. Quapropter cum poſteritas ſemper luxurioſa fuerit, mirum profectò eſt, purpuræ uſum tam rarum, vel potiùs nobis penitus eſſe ignotum.

CAP. VII.

De origine Architectura.

Homines primum more ferarum, in ſylvis & ſpeluncis naſcebantur, ciboque agreſti veſcendo ſibi vitam agebant: poſtea reperto igne, *ut Vitruvio, de Architect. placet*, cognitaque ejus commoditate ad teporem propter vim frigoris arcendam, propius accedentes in unum plures convenire cœperunt, & in eo congreſſu quicquid vellent, jam tum facilè tractare, ut qui rationis participes erant, alii ex fronde tecta facere, alii ſpeluncas ſub montibus fodere, uti Troglodytæ & Libyæ quidam populi Heſperiis Æthiopibus vicini, *teſte Strab. in 17. Geogr.* factitabant: nonnulli hirundinum nidos imitantes, ex luto & virgultis condere loca quæ ſubirent. Et ſic uſu venit, ut homines, quorum ad quidvis intenditur ingenium, valet, novis inventionibus gloriantes, & alii aliis deinde oſtendentes, ædificia

ædificia informate, parietes furcis rectis, & virgultis interpositis luto texere, luteas glebas arefacientes struere, & ut imbres & æstus vitarent arundinibus vel fronde tegere, vel ex ulva palustri tuguria componere cœperint. Quæ ædificia Vitru. testatur, sua etiam ætate construxisse Galliam, Hispaniam, Lusitaniam, Aquitaniam, Phrygiam. At etiam Ægyptus posuerat, *secundum Diodorum*: imò apud omnes ferè gentes, talia hodiè visuntur: nec mirum, cum sint qui etiam nunc sine ædificiis, sub dio vitam ducant, pars in curribus, ut Scythæ propè omnes, pars in campis, ut Nomades & Saraceni in Africa, qui Sylvestres nuncupantur. Atque eo pacto rem paulatim ad artem, id est, architecturam, deductam ferunt, quæ ædificandi rationem docet, quam *auctore Diodor. in 6.* Palladi assignant. Quod ego ex Iosephi testimonio, aut Cain Adam primi hominis filio, aut Iobal ex Lamech genito potius attribuerim, quorum alter primus, *sicut infra dicemus*, oppidum, alter tabernaculum condidit. Vndè deinceps non modo casas, sed domos ex lateritiis parietibus & lapide structas, tum deorum templa quam ornatissima facere cœperunt. Sed jam ad ædificiorum diversi generis auctores transeamus.

CAP. VIII.

Qui primi Luteas aut Lateritias Domos ædificaverint, & Tegulas & Lapidicinas invenerint, & de prima Columnarum origine, & quando primum Marmorum usus Romæ in ædificiis.

Domos luteas, *teste Plinio libro septimo*, Doxius Gelli filius primus ædificavit, sumpto ab hirundinum nidis exemplo. Lateritias verò, hoc est, ex lateribus constructas, *eodem auctore*, Euryalus & Hyperbius fratres Athenis primùm fecerunt. Earum

rum ſtructuras Diodorus *in ſexto* dicit, Veſtam Saturni ex Rhea filiam primam inveniſſe. Domos ipſas & agros, *teſte Laertio*, Epimenides Cretenſis primitus expiaſſe dicitur. Tegulas quibus domus teguntur, Cinyra Agriopæ filius in Cypro inſula invenit: Lapidicinas, hoc eſt, loca ubi lapides effodiuntur, Cadmus Thebis, aut ſicut Theophraſto placet, in Phœnicia. *auctor Plinius.* Verùm ego hujuſmodi rerum inventionem verius, ut opinor, Cain, aut Seth ejus fratris filiis aſſignarim, quando ille, *teſte Ioſepho in primo Antiquitatum*, mortalium omnium primus oppidum condidit, *de quo infra mentionem planiorem faciam:* iſti verò, *ut in primo hujus operis volumine demonſtravimus* columnas duas, id eſt, unam lateritiam, alteram lapideam, ut in eis rerum cœleſtium diſciplinam inſcriberent, conſtruxerunt, quam primam columnarum atque laterum originem eſſe dixerim. Quo apparet, in ipſo ferè mundi primordio domos aliaque ædificia ex diverſis materiis conſtruendi uſum fuiſſe. Non eo tamen inficias, eos quos ex auctoritate Plin. prodidimus, uſpiam deinceps hæc primos docuiſſe. De marmore reſtat dicere, cujus fodiendi cauſa (tantum enim deliciarum olim mortalibus obrepſit) natura ipſa rerum penè acta eſt in planum, montes ipſi cæſi, promontoria mari aperta, viſcera denique terræ in ſexcentas partes dilacerata ſunt. Vndè, ut de cæteris ſileam, ad Romanos tanta marmoris, cujus convehendi gratiâ naves etiam fiebant, copia venit, ut M. Scauri ædilitate, *auctore Plinio lib. 36. Natur histor.* trecentæ ſexaginta columnæ marmoreæ ad ſcenam theatri non diutius ludorum celebritate duraturi, portatæ ſint. At L. Craſſus orator primus peregrini marmoris columnas habuit. M. verò Lepidus primus omnium limina ex Numidico marmore in domo poſuit, magna reprehenſione, qui conſul fuit annno Vrbis DCLXXVI. Cruſta marmoris primus, *teſte Cornelio Nepote*, totius domus parietes Ma-

murra

murra eques Romanus operuit, qui fuit præfectus fabrorum C. Cæsaris in Gallia. Marmore autem scalpendo primi omnium inclaruerunt Dipœnus & Scylus, geniti in Creta insula, priusquam Cyrus in Persis regnare inciperet.

Cap. IX.

Qui primi condiderint Oppidum, Muros, Turres, Tabernacula, Delubra: aut quis primus Deo omnipotenti Templum posuerit: & qui Puteos foderint.

Mortales ab initio conditis per rura casis, ut dictum est, paulatim inter se coëundo è fera agrestique vita ad mansuetiores mores pervenerunt, tuncque primûm vinculo quodam societatis simul viventes, oppidum, hoc est, locum muris munitum, ædificarunt, ut eo opes suas conferrent, ubi nullum esset hostium periculum: qui inde cives à coeundo vocati sunt: & ipsum oppidum urbs, quam colit civitas, id est, civium cœtus, dicta ab urvo parte aratri curva, quo illi antiqui homines ritu Hetrusco, sulcum ducebant: intra quem oppidum posituri essent, ut illud fossa muroque munitum foret. Hoc primus omnium, *teste Plinio*, Cecrops condidit, qui fuit, *ut Iustinus ait in secundo*, ante Deucalionis tempora, idque à se Cecropiam nominavit, quæ deinde arx fuit Athenis. Aliqui Agros, quod Pelasgicum, *auctore Strab. libro octavo Geogr.* Homerus vocat, à Phoroneo rege antè conditum volunt, de quo Lucanus *in sexto*.

----- Vbi nobile quondam,
Nunc super Argos arant.

Fuit alterum Argos in Attica, aliud, *ut Plin. in 4. est testis*, in Achaja, Hippium cognominatum. Quidam etiam Sicyonem prius constructam dicunt. Ægyptii verò multo ante apud se Diospolin, id

id est, Iovis oppidum, ædificatam asserũnt, quod fidem proprius est, cum ipsi omninò antiquissimi sint. De hoc oppido Strab. *lib.* 17. meminit. Muros Thrason fecit primus omnium. Turres, ut Aristoteles ait, Cyclopes invenerunt: ut Theophrastus, Phœnices, Quod Vergilius Palladi assignare videtur *in Bucolicis*.

Pallas quas condidit arces, Ipsa colat.

Quæ quidem omnia postea inventa puto, cum Cain Adam filius, qui sicut palàm est, in ipso propemodum orbis principio fuit, *auctore Iosepho in primo Antiquitatum*, mortalium omnium primus urbem condiderit, murisque muniverit, quam ab Enoch filio suo seniore Enochiam appellavit. Turrim verò quæ præ altitudine vix oculis terminari poterat, in eo loco, quæ deinceps Babylon vocata est, *ut idem testatur*, juventus post diluvium Noë, rursum vim aquarum formidans, id suadente Nemroth, primùm construxit. Quare Cecropiam, Argos, Sicyonem, Diospolin, urbes unà cum turribus postea conditas fuisse, jam meo judicio liquidò constat. Tabernacula, *teste Iosepho in primo Antiquitatum*, Iobal filius Lamech fecit, quamvis Phœnices Seculi nepotibus attribuant, *auctor Eusebius de Præparatione Euang.* Delubra Epimenidem Cretensem primum ædificasse, auctor est Diogenes Laërtius *lib.* 1. At Vitruvius Pythium architectum primum omnium Priene ædem Minervæ fecisse tradit. Herodotus tamen *lib.* 2. Ægyptios, *ut nos in primo hujus operis volumine scripsimus*, primos diis delubra statuisse prodidit. Romæ, *teste Livio*, Romulus templum locavit Iovi Feretrio, quod primum omnium more gentis sacratum fuit. Deo autem Omnipotenti Salomon Rex Hebræorum ab ortu Adam prlmi hominis, tribus millibus centum & duobus post annis, primus omnium, *auctore Iosepho libr.* 8. *Antiquitatum*, Hierosolymis templum condidit, quod David illius patrem extruere parantem, Deus per Nathan Prophetam

phetam ab opere, propterea quod manus hostium sanguine pollutas haberet, revocavit, eique jussit, ut id Salomoni filio condendum relinqueret. Quod quidem templum cum miro opificum artificio, tum ingenti auri copiâ quo ornatum erat, omnium profectò operum, quæ tunc in orbe terrarum extabant, celeberrimum fuit. Secus tamen factitavit Alexander Romanus Imperator, vir in hac parte haud me hercle contemnendus, qui *teste Lampridio*, in templis nunquam præter quatuor aut quinque argenti libras, auri ne guttulam quidem, aut bracteolam posuit, identidem versum Persii repetens,

In sacro quid facit aurum?

Puteos, *auctore Plin. in* 7. Danaus ex Ægypto advectus in Græciam, quæ vocabatur Argos Dipsion, fodit. Quod sanè absurdum est, nam ut ab ovo, veluti dicitur, incipiam, constat primò Abraham, & Isaac, *sicut patet in Gen. lib.* 1. *cap.* 26. ac deinde alios Hebræos de Ægypto egressos, duce Mose, per solitudines multos fodisse puteos, quo tempore nondum Danaus erat, *dicente Iosepho contra Appionem*: Iam palam verò est ex prædictis annis, tempore computato, quia hi qui vocabantur pastores, id est, nostri progenitores, ex Ægypto liberati, ante tres & nonaginta atque trecentos annos hanc provinciam inhabitavere, quam Danaus Argos accederet. Sed nec Argis quidem Danaus puteos fodit, verum ejus filiæ: poëtæ enim ajunt, *ut testis est Strab. lib.* 8. Argos aquis carere. Vndè Homeri versus.

θεοί δ' αὐθέσαν ἄργος ἄνυδρον:

Dii posuere Argos lympharum protinus expers.

Sed non ipsam regionem, quæ amnibus irrigua est, aquarum inopiâ laborare volunt, verum oppidum. Vrbem verò illam, *ut Strabo ait*, in loco jacuisse arido ferunt, in qua magna erat puteorum copia, quos non Danaus, *sicut Plinio placet*, sed ejus filiæ fecerunt, testificante hoc carmine:

Ἄργος

Ἄργος ἄνυδρον δαναοὶ θέσαν ἄργος ἔνυδρον:

Argos aquis vacuum Danaæ struxere redundans.

CAP. X.

De primis Labyrinthorum Pyramidumque auctoribus, & de Mausoleo sepulchro: ac de vario apud gentes olim Sepeliendi usu, & undè apud Romanos mos Cremandi cadavera, consecrandorumque Imperatorum post mortem, atque de origine Funebris orationis.

Operæ pretium est, ut ante quàm hinc digrediamur, labyrinthos dicamus portentosissimum humani ingenii opus: in se enim continent mille itinerum ambages, occursus ac recursus inexplicabiles, crebris foribus inditis, ad fallendum occursus, redeundumque in errores eosdem. Quatuor fuisse commemorantur: primus in Ægypto, quem alii regiam Mothærudis principis fuisse existimant: alii sepulchrum Meridis, quod etiam Diodorus sentit: plures alii Solis honori extructum ferunt. Hunc Plinius *lib.* 36. ait à Petesuco rege, sive à Tithoe esse conditum. At Herodot. *lib.* 2. commune Ægyptiorum regum opus appellat, seque illum vidisse paulò supra stagnum Myrios, versus Crocodilorum urbem conditum testatur, de quo Strabo etiam *in decimoseptimo* meminit. Hinc sumpsisse Dædalum exemplar illius, quem fecit in Creta, non est dubium, sed centesimam tantùm ejus portionem imitatum. Alter hic ab Ægyptio labyrinthus fuit, de quo intellexit poëta *in sexto Æneidos* dicens:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error

Et Ariadne apud Ovidium *Epist.* 10.

Cum

Cum tibi, ne victus tecto morerere recurvo,
Quæ regerent passus pro duce fila dedi.

Idem Naso *in 8. Metamorph.*

Dædalus ingenio fabræ celeberrimus artis,
Ponit opus, turbatque notas, & limina flexu
Ducit in errorem variarum ambage viarum.

Plinius quoque & Plutarchus *in vita Thesei*, & Strabo atque divus Hieronymus mentionem faciunt. Tertius in Lemno fuit, quem, *eodem Plinio auctore*, fecere architecti Zmilus & Rholus & Theodorus indigena, cujus Plinii ætate, *ut ipse est testis*, reliquiæ extabant. Quartus in Italia: omnes lapide polito, fornicibus tecti. Italicum labyrinthum, *sicut testatur Plinius*, sibi fecit Porsena Rex Hetruscorum sepulchri causa, de quo Varro: Sepultus est Porsena sub urbe Clusio, in quo loco monimentum reliquit lapide quadrato, singula latera pedum lata tricenum, alta quinquagenum, inque basi quadrata, intus labyrinthum inextricabilem, &c. De labyrinthis satis est dictum. Sequuntur pyramides, quarum auctores minime sunt sua laude fraudandi propter videlicet earum magnitudinem: tam altæ enim in Ægypto fuisse traduntur, ut magna omnium admiratio fuerit, qua ratione in tantam altitudinem subvecta forent cæmenta. Tres autem pyramides, *auctore Plinio*, inter Memphim, & Deltam fuisse constat, quarum unam ac reliquarum maximam, *teste Diod. lib.* 2. CCCLX. hominum millia annis XX. construxisse produntur: quam, *ut idem dicit*, sibi fecit ut in ea sepeliretur (quando istæ pyramides aliud nihil erant, nisi sepulchra.) Chemis Rex, quem Herodotus Cheopem appellat. Post hunc regnum obtinuit, *sicuti Diodorus ait*, Cephus ejus frater: quidam non fratrem, sed filium nomine Chabreum regnum tenuisse asserunt, quod similius vero Diodorus autumat. At Herodot. non Chabreum, nisi codex mendosus est, sed Cephrenem, & non filium, verùm fratrem illius, qui primam condidit pyramydem, vocat. Conveniunt

tamen

tamen, ut hic ſive filius ejus, ſive frater fuerit, alteram pyramidem ædificaverit, arte priori ſimilem, magnitudine quidem imparem. Et hæ duæ, *auctore Strab.* inter ſeptem ſpectacula mundi numeratæ ſunt. Martialis:

Barbara pyramidum ſileat miracula Memphis.

Hunc regem *ut Herodotus & Diodorus produnt*, ſecutus eſt Mycerinus Rex, prioris pyramidis auctoris filius. Is tertiam pyramidem longè minorem paternâ vicenis, *velut teſtatur Herod. in* 2. pedibus, ex omni parte reliquit. Hanc quidam, *teſte Strabone*, Rhodopæ meretriculæ ab amantibus poſitam volunt, narrantes hujuſmodi fabulam: Cum ea aliquando lavaretur, aquila alterum calceum è manu ancillæ rapuit, & in gremium regis jura Memphi dantis dimiſit: Rex demiratus, perquiri mulierem juſſit, quam in urbe Naucratitarum inventam uxorem duxit, & mortuæ inde pyramidem conſtruxit. Quod Herod. prorſus falſum eſſe dicit, cum Rhodope mulier longè poſt fuerit, quam reges qui pyramides feciſſent. Iſti igitur reges quos commemoravimus, pyramidum auctores traduntur: etſi Diodor. *lib.* 2. *& Plin. in* 26. *Natural. hiſt.* à quibus factæ ſint, non ſatis conſtare dicunt, juſtiſſimo caſu obliteratis tantæ vanitatis auctoribus. Pyramides autem faciendi, *teſte Plin.* cauſa à quibuſdam traditur, ne plebs eſſet otioſa. Quare Ioſephus *in* 2. *Antiquitat.* dicit, Ægyptios coëgiſſe Hebræos pyramides ædificare, ut eos hujuſmodi labore attererent: aut ne reges pecuniam ſucceſſoribus, aut æmulis inſidiantibus relinquerent vel præberent, propter quod ipſe Plinius hæc opera, regum pecunia otioſam ac ſtultam oſtentationem vocat. Verùm ego hanc potius fuiſſe cauſam opinor, quod Ægyptii, *ut ait Diodorus*, domos noſtras diverſoria appellabant, tanquam brevi tempore à nobis inhabitandas: mortuorum vero ſepulchra ſempiternas domos, quoniam apud inferos infinitum ſit tempus; idcircò domus ædificandæ curam

ram contemnebant, ſepulchrorum magnificentiæ, ut ſtultiſſimè fit etiam apud nos hodie, ſummum ſtudium operamque tantam impendentes. Quamvis nonnulli, *teſte Diodoro*, Ægyptios hujuſmodi ſepulchrorum præcipuum ſtudium ab Æthiopibus eſſe mutuatos, aſſeverent. Nemo tamen Rex ex iis, qui eas pyramides condiderant, in illis ſepultus eſt: *auctor Diodorus in primo.* Mauſoleum autem, id eſt, Mauſoli regis Cariæ monimentum, *auctor Strabo libro 14. Geograph.* Artemiſia ejus uxor extruxit, quod *teſte Plinio lib. 36.* inter ſeptem miracula annumeratum eſt. Martialis:

Aere nec vacuo pendentia Mauſolea.

De quo etiam meminit Cicero, Lucanus, Gellius, & Vitruvius. Varius præterea apud gentes olim uſus ſepeliendi cadavera fuit: mortui enim Perſarum non prius humabantur, quàm aut ab alite, aut à cane traherentur. Maſſagetæ & Derbicæ miſerrimos putabant, qui ægrotatione morerentur: & parentes, cognatos, propinquos, cum ad ſenectutem perveniſſent, jugulatos devorabant, rectius eſſe ducentes, ut ipſi potius quàm vermes comeſſent. Tibareni quos dilexiſſent, ſenes ſuſpendebant patibulis. Albani Caucaſi montis accolæ, mortuorum curam habere, aut meminiſſe, nefas putabant, quibus cum etiam pecunias defodiebant. Ægyptii ſtatim mortuo homine, ferro incurvo cerebrum per nares educebant locum illum medicamentis explentes, dehinc acutiſſimo lapide Æthiopico circa ilia conſcindebant, atque illac omnem alvum protrahebant, quàm ubi repurgaverant, inde iterum conſuebant, ubi hæc feciſſent, ſaliebant nitro abditum LXX. dies: nam diutius ſalire non licebat: quibus exactis, cadaver ſindone involvebant, gummi illinentes. Eo deinde recepto, propinqui ligneam hominis effigiem faciebant, in qua inſerebant mortuum, incluſumque itaque reponebant. Et id, ut arbitror, ideò factitabant, ut eò pacto condita cadavera diuturnius incorrupta ſervarentur:

tur: nam Ægyptii, *teste Servio in tertium Æneidos*, secuti Stoicorum sententiam, persuasum habebant tandiu animam durare, quandiu duraret & corpus. Æthiopes Macrobii, id est, longævi, in vitreis sepulchris mortuos condere. Scythæ eos qui à demortuis amati fuissent, vivos infodiebant cum ossibus mortuorum: regem autem suum ubi mortuum ad eas gentes quibus imperasset, circumtulissent, similiter humo tegebant atque cum eo sepeliebant aliquam ejus pellicum strangulatam, & eum qui vina miscuisset, aut qui præfuisset nuntiis, necnon omnium rerum primitias. Nasamones sedentes mortuos humabant, observantes, ut dum quis cœpisset agere animam, eum sedentem constituerent, ne supinus spiritum efflaret. Hyrcani volucribus & canibus semivivos projiciebant. Thraces mortuos suos per lusum & lætitiam terræ demandare, prædicantes in qua tot malis liberati essent felicitate: contra edito puero propinqui eum ploratu prosequebantur, exponentes quascunque necesse foret illi, quod vitam ingressus esset, perpeti humanas calamitates: institutum me hercle inter tot vitæ mala sapientiæ plenum. Eorum autem optimates simulatque combusti essent, sepeliebantur. Quidam Æthiopum demortuos in flumen projiciebant, existimantes id optimum sepulchrum esse: aut vitro circundatos domi servabant: aliqui fictilibus condebant, atque infodiebant. Assyrii melle condebant, ac cerâ oblinebant. Nabathæi cadavera pro stercore habebant, regesque suos in sterquiliniis defodiebant. Taxilli mortuos vulturibus non secus projiciebant, atque Caspii cæteris bestiis. Quædam Indicæ fæminæ cum viris cremari sibi felicissimum gloriosumque putabant: Bactriani canibus ad hoc ipsum nutritis objicere senes. Quod *ut divus Hieronymus est testis*, quum Alexandri præfectus Nicanor emendare voluisset, penè amisit provinciam. Parthorum sepultura, aut avium aut canum laniatus erat. Issedonum Asiati-

cæ

cæ Scythiæ populorum mos erat parentum funera cantibus prosequi, & proximorum congregatis cœtibus, cadavera ipsa dentibus laniare, pecudumque carnibus mista comedere, ac capitibus auro incinctis pro poculo uti, quæ, *auctore Plin. lib.* 4. ultima erant pietatis officia. Herodotus tamen *in* 4. dicit, illlos parentum capitibus non loco poculi, sed pro simulacro usos esse, immolantes illis quotannis majores hostias multis cum ceremoniis: Hyperborei hoc sepulturæ genus optimum arbitrabantur, ut si quos satietas teneret vitæ, epulati delibutique, de rupe nota præcipitarent sese in mare profundum. Romani, *teste Plinio in* 7. postquam longinquis bellis obrutos erui cognoverunt, cadavera comburere cœperunt. Primus omnium in Cornelia domo, Sylla dictator crematus est, veritus talionem, id est, timens ut suum corpus è sepulchro extraheretur, perinde ac ipse Marii cadaver eruisset. Hinc igitur apud Romanos cremandorum cadaverum usus increbuit: sed hunc magis foris quàm domi servatum esse duco, nec tamen semper combusta sunt. Illud vel scire licet, apud Romanos consuevisse filios & propinquos mortuorum corpora in rogum injicere: auctor Cicero, qui *lib. Tusc. prim.* Ita de ea re scribit. Metellum multi filii, filiæ, nepotes in rogum imposuerunt. Fuit & apud alios hujuscemodi mos comburendi. Plin. n. testatur *in* 19. cum de lini generibus loquitur, scribens: Regum indè funebres tunicæ corporis favillam ab reliquo separant cinere. Optimates etiam Thracum *ut diximus*, comburebantur. Sed de hac re funerea plura alibi dicemus, cum de anniversariis nostrorum exequiis dissereتur. Non est tamen silendum de more Imperatorum consecrandorum, qui Romanis talis fuit. Sepulto corpore, Imperatoris imaginem fingebant, eamque in regiæ vestibulo supra lectum eburneum ponebant, ad ægroti speciem pallidam, quam circumstantibus utrinque senatu & matronis nobilioribus medici invise-

invisebant quotidie: septimo autem post die, ubi visus erat obiisse mortem, juvenes utriusque ordinis lectum humeris in vetus forum primò, dein in campum Martium perferebant, ibique in tabernaculo ad exemplum turris structo, ac aridis fomitibus oppleto locabant, cum ingente aromatum acervo. Hîc ceremoniis patrio more concelebratis, successor imperii facem tabernaculo admovebat, cæterisque ignem subjicientibus, cuncta comburebantur: mox è fastigio quodam aquila dimittebatur, quæ in cœlum credebatur ipsam principis animam deferre. Ac jam ex illo, unà cum cæteris numinibus Imperator colebatur. De hac re Herodianus *statim in initio quarti libri* latius meminit. Cæterum hanc consecrandi rationem posteritas sumpsisse videtur ex Cæsaris dictatoris funere, cujùs forma non multum ab ista fuit diversa. Funebrem orationem de Bruti laudibus primus Valer. Publicola habuit, quæ adeò grata jucundaque Romanis fuit, ut ex eo consuetudo manserit, ut qui strenuè pugnando interiisset, ab optimatibus laudaretur. Dicitur etiam funebribus Græcorum orationibus illa vetustior fuisse, nisi jam Solon, qui *teste Gellio libro decimoseptimo*, Tarquinio Prisco Romæ regnante, leges Atheniensibus dedit, hujus rei auctor, ut Anaximenes orator dicit, antea fuerit: *testis Plutarchus in vita Valerii*. Apud Romanos deinde, *auctore eodem Plutarcho in vita Camilli*, cum mulieres ornamenta aurea, quibus utebantur, ad conficiendam pateram in Delphum mittendam contribuerint, senatus decrevit, ut quemadmodum pro viris, ita etiam pro fæminis, in funere orationem haberi liceret. Hinc igitur demortuos laudandi mos fluxit, quem nos hodiè servamus. Servamus autem in laudandis illis, nisi quid falsi dicere audemus, qui dum vixere summoperè curarunt ut ab omnibus benè audirent: nam hoc unum in primis indicium virtutis & vitii in hominè existit. Quippè natura quadam optimus quisque invigilat,

gilat, ut de se reliqui mortales non malam imbibant opinionem, & post mortem omni tempore bene lòquantur: at ignavissimus non item. Cujus sane rei conjectura, Plato *in Epist. 2. ad Dionysium tyrannum*, se duci affirmat, ut credat esse aliquem sensum iis, qui mortui sunt, rerum nostrarum.

CAP. XI.

Qui primi Obeliscos fecerint, aut Romam invexerint, & inibi locus Plinii emaculatus, & de notis obeliscorum, & quales essent Ægyptiorum Literæ.

Labyrinthos ac Pyramides regum opera omni admiratione digna, superiore capite descripsimus, eorum simul proditis auctoribus. Sequuntur modò obelisci, quos reges juxta certatim fecerunt. Sunt autem obelisci trabes lapideæ Solis numini sacratæ, propter quod ad radiorum similitudinem fiebant. Apud Ægyptios nomen habent à radio: & planè talis est radii forma, dum per fenestram intrat. Græci à veru similitudine nuncupant, apud quos ὀβελὸς veru est. Obelisci primum in Ægypto, inde Romæ plures erecti sunt. Primus omnium *teste Plinio libro* 36. hoc opus instituit Mitres, qui in Solis urbe regnavit, somnio jussus: hoc n. ipsum in eo inscriptum erat. Postea & alii Ægyptiorum reges in eadem urbe fecerunt. Sochis enim quatuor erexit quadragenorum & octonum cubitorum longitudine. Rameses autem is, quo regnante Ilium captum est, 40. cubitorum: idem & alium posuit longitudine undecentenis pedibus per latera cubitis quatuor. Erant & alii duo, unus à Myrne positus, alter à Phio. *Hæc ex Plinio volumine* 36. Verum quidam codices non à Myrne sed à Smarre: &

non à Phio, sed ab Eraphio habent, ut in alterutris mendum sit. Vnum Alexandriæ statuit LXXX. cubitorum Ptolemæus Philadelphus. Phæron etiam duos in æde Solis posuit, hanc ob causam: ferunt enim hunc regem, *teste Herodoto lib.* 2. facinus admisisse, quod spiculum in medios fluminis vortices contorserit, & propter id è vestigio amisso visu, decennio cæcum fuisse: undecimo autem anno ab urbe Buci oraculum accepisse, visum esse sibi rediturum, si oculos abluisset lotio mulieris, quæ cæterorum virorum expers, suo tantùm viro contenta fuisset: & ante omnia, cum lotium uxoris tentasset, ac nihil amplius cerneret, reliquarum deinde urinam expertum, tandem vidisse, ibique omnes mulieres quas fuisset expertus, præter eam (uxorem enim duxit) cujus lotio lotus visum recepisset, concremasse, atque ea calamitate liberatum, cum alia in aliis templis donaria posuisse, omnia egregia ad diuturnitatem memoriæ, tum maximè memorabilia ac spectaculo digna in templo Solis gemina saxa, quos obelos vocant à figura veru, centenum cubitorum longitudinis, octonum latitudinis. Fuerunt & plures alii in ipsa Ægypto: quapropter Augustus Cæsar, *teste Ammiano* duos Romam ex Heliopoli urbe Ægyptia transportavit, quorum unus, qui, *ut auctor est Plinius* excisus fuit à rege Semneserteo, in circo maximo, alter qui à Sesostride factus est, in campo Martio positus fuit. Tertius in Vaticano erat, à Cajo principe invectus, qui etiam nunc eo loco stat, de quo Plinio *lib.* 16. *cap.* 40. *cum de arborum magnitudine loquitur:* Abies admirationis præcipuæ visa est in navi, quæ ex Ægypto Caji principis jussu obeliscum in Vaticano circo statutum adduxit. Hunc, *ut idem in* 36. *testatur*, fecerat Sesostridis filius Nuncoreus. Et deinde subdit: Ejusdem remanet & alius centum cubitorum, quem post cæcitatem, visu reddito, ex oraculo Soli sacravit. *Hæc Plinius.* Ex his verbis facilè conjicere possumus, Plin. intelligere

gere de altero obelisco, quem *ut supra ostendimus, ex testimonio Herod.* Phæronem non Nuncoreum, ut apud Plinium legitur, recepto oculorum visu, Soli sacrasse constat. Ex quo extra omnem controversiam Plin. locus depravatus est, qui ut emaculetur loco Nuncoreus legendum esse duco Phæro: ne duo inter se gravissimi auctores certare videantur, cum haud difficulter fieri potuit, alterum ex iis quos Phæron fecerit, eundem esse, quem Cajus Romam portarat. Quod demiror Hermolaum Barbarum, virum utique sagacissimi ingenii, non animadvertisse, præsertim cum paulò superius admonuisset *undecimo capite ejusdem tregesimisexti Plinii voluminis, ubi Nuncoreus inscriptus est*, legendum esse Sesostridis, non Sesotidis: qui, *teste Herodot.* fuit hujus Phæronis pater, de quo Plin. *lib. 6. cap.* 20. meminit & Strabo *lib.* 7. & Iosephus *contra Appionem volumine* 2. Non est etiam tacitum relinquendum, obeliscos quàm plurimum notis quibusdam, id est; variâ animalium effigie, insculptos fuisse, quæ vel regum gloriam, vel eorum persoluta vota sequentibus ætatibus monstrarent, quæ loco literarum erant, dicente Plin. *lib.* 36. Etenim sculpturæ illæ effigiesque quas videmus, Ægyptiæ sunt literæ. Et Cornelius Tacitus *libro suarum hist.* 13. Primi, inquit, Ægyptii per figuras animalium sensus mentis effingebant, & antiquissima monimenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur: Strabo etiam *lib.* 17. ait, In obeliscis quibusdam literæ sunt, quæ regum illorum divitias ac potentiam declarant: nam per speciem apis mella conficientis, regem indicabant, cui cum jucunditate moderante, aculei inesse debent. Per accipitrem, rem denotabant cito factam, quoniam hæc aliarum fermè omnium avis sit velocissima. Per instrumenta etiam quædam membravè humana scribebant: quod Diodorus *statim in principio quarti libri* plane demonstrat.

Cap. XII.

A quibus primo Asylum constitutum fuerit, & quo nos pacto asylis utamur.

Postquam Hercules migravit è terris, nepotes ejus, *auctore Servio in* 8. *Æneidos*, timentes insidias eorum quos avus afflixisset, Athenis sibi primi omnium asylum, hoc est, templum misericordiæ, collocarunt, undè nullus per vim posset abduci: nam componitur ex *α* quod est sine, & *σύρω* traho: quod Statius affirmat *in* 12. *Thebaidos* dicens:

Fama est defessos acies post busta paterni
Numinis, Herculeos sedem fundasse nepotes.
Sic sacrasse loco commune animantibus ægris
Confugium.

Cujus Plutarchus etiam *in vita Thesei* mentionem facit. Verùm ego hoc primum inventum Mosi verius, ni fallor, assignaverim, qui, *ut auctor est Eusebius*, longè ante Herculem fuit. Is enim *teste Iosepho lib. Antiquitat*: 4. in tribus ex iis urbibus quas ipse condiderat, dum Hebræum populum in patrium solum reduceret, asylum constituit, quod illis tantùm profugio foret, qui minimè scientes homicidium commisissent. Secundum hæc, longo deinde tempore Romulus, ut haberet advenas plures, cum quibus conderet Romam, ad imitationem Atheniensis, *ut Servius tradit*, asylum *teste Livio in primo ab urbe condita*, & *Dionysio libr*. 2. aperuit, quò quisquis proficisceretur, ab omni noxa liberatus esset. Ovidius *in* 3. *Fastor*:

Romulus ut saxo lucum circundedit alto,
Quilibet huc, inquit, confuge: tutus eris,

Vergilius quoque *in octavo* ait.

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
Rettulit.

Fuit

Fuit & aliud asylum, *auctore Strabone, in octavo Geograph.* non procul Trœzene, in insula nomine Calauria, Neptuno dicatum. Tum aliud quoque in Ægypto, ad Canopicum Nili ostium, Herculi consecratum, de quo Herod. *lib.* 2. meminit: Erat, inquit, & in eo littore quod nunc quoque est, Herculis templum, ad quod si quis cujuscunque hominis servus confugiens capiat sacras notas sese Deo tradens, eum nefas est tangere: quæ sanctio ad meam usque ætatem, prorsus immota perseveravit. Fuit etiam in ipsa Ægypto, *sicut commemorat Strab. lib. 17. & ultimo Geograph,* Osiris asylum, & in Syria Apollinis: Sunt hodiè in orbe nostro Christiano, præsertim apud Anglos, passim asyla, quæ non modo insidias timentibus sed quibusvis sontibus etiam majestatis reis patent: quod facit ut manifestè appareat, nos id institutum non à Mose, qui illis duntaxat qui nolentes hominem occidissent, asylum posuit, sed à Romulo esse mutuatos. Quæ nempè res haud dubiè in causa est, cur bene multi à maleficiis minus abstineant manus. Quid, quòd templa nostra ubique gentium istiusmodi sceleratis hominibus instar asylorum sunt? & id contra quàm Moses etiam constituerit, qui *in Exod. c.* 21. ita sanxit: Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo avellas eum, ut moriatur.

Cap XIII.

De origine Theatri, & in eo recitandi Comœdias Tragœdiasque modo, & qui primo Romæ Theatrum & Amphitheatrum ac Circum construxerint, & quare Amphitheatrum arena spargeretur: & inibi de frequenti apud veteres Lavandi usu, ac Thermarum origine.

Theatri (quod hemicycli specie constructum erat, ἀπὸ τοῦ θεάομαι, quod est video, appellatum, Latinè dici spectaculum potest) consuetudo, *teste Caßiod. in epist.* à Græcis sumpta est: nam cum agrorum cultores feriatis diebus sacra diversis numinibus per lucos vicosque celebrarent, Athenienses primum hoc in urbem spectaculum transtulerunt, theatrum Græco vocabulo appellantes, quod in eo eminus astans turba conveniens sine aliquo impedimento conspiceret: apud quos, *auctore Eusebio in 2. de Præparat. Euangel.* Dionysius primus theatrum fecit: propter quod, ut mea fert opinio, Servius ait, theatrales ludos in honorem duntaxat apud veteres Liberi patris fieri consuevisse. Plutarc. similiter Athenis theatra fuisse, *in vita Thesei* apertè ostendit. Sanè apud Alexandriam in Antirrhodo insula theatrum etiam fuisse, Strabo *in 7,* auctor est. Hunc morem Romani quoque, ut pleraque alia, in urbem construendi theatri transtulerunt, quod ita dispositum erat, ut à fronte inter duo cornua, scena esset dicta ἀπὸ τῆς σκηνῆς quòd apud Græcos tabernaculum significat, ita appellatum à facienda umbra. Scena primò inventa est umbræ gratiâ, in qua ludi ab eo loco scenici nuncupati, à principio facti sunt, qui *teste Livio,*

Livio, anno urbis cond. CCCXCI. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone coss. pestilentiæ sedandæ causa instituti sunt. Porrò cum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divinâ levaretur, inter alias iræ cœlestis placationes ejusmodi ludos introducere placuit, insanis certè hominum mentibus, qui putarent Deum lascivis saltationibus sibi placatum iri. Itaque ex Hetruria ludiones acciti, qui sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus dabant. Res nova sic bellicosum populum delectavit, ut juventus inde jocularia simul inter se versibus inconditis fundentes, eos imitari cœperint. Hæc ridicula carmina sine cantu jactata, Græcè exodia appellabantur, sicut epodia, quæ cantabantur. Et quia hister Thusco verbo ludus vocabatur, id nomen histrionibus est inditum. Post annos deinde centum & viginti duos, qui fuit annus ab urbe condita DXIII. Livius Andronicus fabulam versibus intextam primus recitandam dedit. Ac ita ludus paulatim in artem versus est, cum in scena comici tragicique & cæteri poëtæ sua recitarent poëmata: in ea etiam erant præcones, tibicines, citharœdi & hujusmodi, qui vel in fine cujusque actus canerent. Hoc sanè loco non abs re videtur esse aliquid dicere de modò in primis agendi comœdias, tragœdiasque. Nam cum Cicero *lib. 3. de Orat.* de Roscio, qui fuit homo Gallus, & comœdus peritissimus, ac ejus præceptor in pronuntiationis gestuumque exercitatione, dixerit: Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest: nonnulli suspicati sunt comicos & tragicos sua poëmata recitare solitos, & mimos, hoc est, histriones præsto fuisse qui personarum inductarum facta dictaque exprimendi causa, eorum voces gestibus tantum persequerentur, id quod alibi Cic. *in Paradoxis* falsum esse demonstrat, cum inquit: Histrio si paulò se moveat extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllabâ unâ brevior aut lon-

gior, exſibilatur & exploditur. Si igitur hiſtrio geſtu, non item voce agebat, qui fieri potuit, ut mutus in pronuntiatione reprehenderetur? Theatralis autem ſcena apud antiquiſſimos parietem non habebat, ſed frondibus tantum tegebatur: poſtea tabulata cœperunt componere inſtar parietes: & ſic binis & ſæpè pluribus contignationibus conſtabat. Deinde erat proſcenium, ſuggeſtum in quo ludi exercebantur: Virgilius:

---- *Et veteres ineunt proſcenia ludi.*

In medio orcheſtra, in qua ſenatorum ſedibus erant loca deſignata, undè omnium agentium geſtus ſpectari poſſent: dicta orcheſtra, quod in ea ſaltationes fieri conſueverant: ὄρχησις enim Græcè, ſaltatio dicitur. In cavea vero quæ pars media theatri erat, ſubſellia equitum erant in cuneos eodem modo diviſa. In circuitu hemicycli erant gradus ita diſpoſiti, ut altiores in ambitu ſemper excreſcerent, in his plebs promiſcuè ſedebat. Quibus non erat locus ſedendi, ii ſtantes in cavea ſpectabant: nam ſenatus à populo ſecretus ludos ſpectare, cujus rei, *teſte Livio in quarto de bello Macedonico, & Plutarcho*, Scipio ille Africanus, & Valer. Sempronius Longius Conſules, primi auctores fuerunt, quod & vulgi animum avertit, & favorem Scipionis magnoperè quaſſavit. Valerius autem Maxim. hoc ex ſententia poſterioris Africani actum eſſe narrat. Caveæ theatri nullis fornicibus obductæ, velis tegi ſolebant. Ex quo primus omnium Q. Catulus, *teſte Plinio in decimo nono* linteis theatro umbram fecit, primuſque byſſina vela duxit. In hanc ſanè formam theatrum M. Scaurus in ſua ædilitate, non quidem perpetuò duraturum, ſed in triginta tantum dies ſcenicorum ludorum, (principio enim ad tempus fiebant theatra), primus omnium Romæ extruxit, dicente Plin. *lib. 36. cap. 15*. Hic fecit in ædilitate ſua opus maximum omnium, quæ unquam fuere humanâ manu factâ, non temporariâ morâ verùm etiam æternitatis deſtinatione, *& reliq.*

reliq. C. autem Curio, qui bello civili in Cæſarianis partibus obiit, in patris funere theatra duo è ligno conſtruxit: quibus inter ſeſe averſis, ne invicem obſtreperent ſcenæ, & repentè circumactis, ac cornibus inter ſe coëuntibus, faciebat amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat. Manſurum theatrum è quadrato lapide, ut ait Cornelius Tacitus, primus Romæ conſtruxit Pompeius Magnus, cujus exemplar ex eo quod Mitylenæ erat, poſt devictum Mithridatem ſumpſiſſe, teſtis eſt Plutarchus. Amphitheatrum autem, qui locus erat ſpectaculorum gratiâ, formâ rotundâ, & veluti, *ut ſupra oſtendimus*, ex duobus conſtans theatris, primus omnium, *teſte Cornelio de geſtis Neronis*, in campo Martio poſuit C. Iul. Cæſar, quod paulo poſt, *auctore Tranquillo*, Auguſtus mauſeolum ædificaturus deſtruxit, qui & ipſe amphitheatrum deſtinavit mediâ urbe, quòd à Veſpaſiano conditum fuit, & à Tito conſecratum *auctor Suetonius in eorum vitis*. Sed quoniam Domitianus, *ut idem eſt teſtis* omnibus operibus quæ poſt mortem illorum vel reſtituit vel perfecit, ſuum duntaxat titulum addidit ſine ulla priſtini auctoris memoria: hinc, ut opinor, illi de hoc amphitheatro Martialis ſtatim in principio ſui operis adulatur, dicens:

Omnis Cæſareo cedat labor amphitheatro,
Vnum pro cunctis fama loquatur opus.

Auguſto etiam Cæſari Herodes Hieroſolymis theatrum & amphitheatrum condidit: *auct. Ioſeph. in 15. Antiquitatum*, In amphitheatro autem beſtiarum & gladiatorum ludi celebrabantur: nam permulti capite damnati, aut in bellis capti, illic cum feris pugnando mortem oppetere cogebantur. Quod epigrammaticus poëta affirmat, de delatoribus dicens:

---- Nec cœpit arena nocentes,

Seneca teſtatur, duos, qui ad id certamen deſtinati erant, ſibi prius mortem conſciviſſe. Arenâ, ut

hoc commodum moneamus: aliquando pro amphitheatro, id est, contentum pro continente, ab auctoribus eleganter ponitur. Martialis rursus,

Quicquid fama canit, donat arena tibi.

Et id, quoniam amphitheatrum spargi arenâ solebat, vel ne pugnantes fœdarentur cruore occisorum, vel ne cruor sparsus spectantibus esset horrori, propter quod juvenum multitudo arenam vertendo cruorem obtegebat. At quidam aliam spargendæ arenæ causam commentati sunt, tradentes eam sterni, ne gladiatores diffluerent. Circo *de hujus forma libro superiore, cap.14. affatim diximus,* regnante Tarquinio Prisco, locus primum designatus est, atque simul patribus equitibusque loca divisa, undè spectarent ludentes. Certamen fuit equorum pugilumque, qui ex Hetruria accersiti fuerant. Is Maximus circus dictus est. Postea duo alii positi sunt, Flaminius & Neronis. In hoc obeliscus olim fuerat qui nunc Romæ in Vaticano extat. In circo item *teste Dionysio*, athletæ certabant qui aut pugnabant, aut currebant, vel luctabantur, quorum certamen tum primò Romanis spectaculo fuit, cum Sp. Posthumius Albinus, & Q. Martius Philippus consules fuere, anno Vrbis conditæ DLXVIII. *auctor Livius lib. 9. dec. 4.* Sed horum operum magnificentiæ jam jungatur thermarum luxuria: fuit enim mos priscorum quotidiè lavari, quod ea res, credo, *teste Celso*, ad prosperam valet conservandam valetudinem. Ex quo usu venit ut civis quisque pro opibus privata haberet balnea: sed postea, crescente principum luxuria publicæ balneæ haberi cœpere: quippe loca assignata erant, quæ aut aquis calentibus, aut igne calefactis, lavandi sudandivè usum præberent quæ Græcè thermas appellarunt: & cum alibi, tum Romæ in modum provinciarum, *ut ait Ammianus*, videbantur extructæ, in quibus plebs etiam lavaretur: fuitque adeò populare principibus id cum ea promiscuè facere, ut Commodum, Gordianum & Galenum

juniores,

juniores, alios ter, alios quinquies, vel septies æstate, bis verò hyeme in die lavasse Capitolinus tradat, in thermisque cœnitasse. Admittebantur & mulieres, idoneum voluptatis instrumentum. Thermæ inprimis celebres Romæ fuere, Agrippinæ, Neronianæ, Titi Vespasiani, Domitianæ, Antonianæ, Alexandrinæ, Gordianæ, Severianæ, Diocletianæ, Aurelianæ, Constantinianæ, Novatianæ. Hæ magno sumptu ædificatæ sunt instar ferè urbium. Erant in his areæ amplissimæ, erant porticus, in porticibus exedræ habentes sedes, in quibus Philosophi, Rhetores, reliquique quibus studia erant cordi, sedebant disputantes. Erat & palæstra in qua se athletæ exercebant. Erant prætereа multa intus loca ad fovendam luxuriam fabertimè extructa. Adeò vesanâ dementiâ, omnium voluptatum quæsisse tentamenta videntur Romani principes, cum tanto impendio tam paucis profuturo.

CAP. XIV.

Quis primus invenerit Fabricam materiariam, & in ea Serram, Asciam, Perpendiculum, Terebram, Glutinum, Normam, Libellam, Tornum, Clavem, Circinum, Securim, Dolia & vasa viminea.

Fabricam materiariam, hoc est, lignariam, Dædalus, ut Plin. *lib.* 7. scribit, primus omnium invenit: & in ea serram, asciam, perpendiculum, id est, instrumentum quo plumbo à filo, & gnomone pendente, rectio sive obliquitas operis perpenditur, hoc est, examinatur: & terebram & glutinum, quod Græci collam nominant, quo ligna conjunguntur, & conglutinantur. Normam autem & tornum atque clavem Theodorus Samius reperit. Ovidius tamen *lib.* 8. *Metamorph.* dicit

Perdicem Dædali ex ſorore nepotem, circinum, hoc eſt, inſtrumentum quo circuli vertendo deſignantur, & ſerram inveniſſe: traxerat enim in exemplum ſpinas in medio piſce notatas, de quo etiam *in Ibim* ait:

Vt cui cauſa necis ſerra reperta fuit.

At ſecundum Diodorum *lib.* 5. Talaus non Perdix adoleſcens filius ſororis ejuſdem Dædali, qui ab eo erudiebatur, reperta ſerpentis maxilla, parvulum cum ſecuiſſet lignum, imitatus poſtea dentium ſerpentis ſpiſſitudinem: ſerram ferream primus omnium fecit: reperit etiam tornum, & rotam figuli, *uti ante monſtravimus*, ita cum pluribus rebus hominibus profuiſſet, magna laude celebratus eſt. Hunc puerum Dædalus invidia motus, exiſtimans turpe eſſe, magiſtrum ab adoleſcente gloria vinci, dolo interfecit. At normam, cujus ratio ut longè alia ſit, ac communis normæ, non modo in menſuris, ſed etiam in ædificiis utilis eſt, inventum Pythagoræ eſſe Vitruvius *libro nono* dicit, ejuſque formam valdè artificioſam ponit. Securim Panteſilea Amazonum regina inveniſſe fertur. Cæterum ego hujus lignariæ artis vel ejuſdem inſtrumentorum, quamvis alia alicubi uſurpentur, inventionem potius Hebræis tribuerim, apud quos multò ante Dædalum optimi opifices fuerunt, præſertim in conſtructione tabernaculi, quod Moſes qui etiam Dædalo, *ut auctor eſt Euſebius*, antiquior fuit, Deo dicavit. Vel aſſignaverim Tyriis, qui *teſte Ioſepho in octavo Antiquitatum*, in ea arte Hebræis longè excellentiores fuerunt, propter quod Salomon, Deo templum conditurus, ab rege Tyri per literas fabros lignarios, *ſicut idem Ioſephus & Euſebius teſtimonio ſunt*, petiit. Quo pacto autem ex gracilioribus lignis capacia & in ventrem tumentia vaſcula, veluti ſunt dolia, fierent, Pſeuſippus, *auctore Laërtio*, docuit. Vaſa ex viminibus facta, ut quallos, corbes, &c. *teſte Servio in* 1. *Georgic.* Ceres omnium prima monſtravit.

Cap.

CAP. XV.

Quis primus mari imperaverit, & ut primo navigari cœptum sit, qui invenerint artem Navigandi, Navigia diversi generis, Remum, Vela, Anchoram, Gubernaculum, & pugnam navalem.

Quis non fatetur humanum genus merito suo insaniæ audaciæque coargui, cum sese intra suos fines minimè sciat tutum continere? Nam quamvis Deus Optim. Maxim. ei abundè consuluerit, sua tamen spontè in pericula ruit. Ille enim nobis terram veluti solidum & ad nos sustentandum idoneum elementum dedit, at nos cœlum atque mare tentamus. Nonne Dædalus fabricatis alis, cœlum ipsum adivit? nonne modo sævâ pecuniæ cupiditate obcæcati, tenui ligno freti, mare non dico sulcamus, sed propemodum habitamus? Quod Fla. Horatius dolens *in* 1. *Carminum* inquit:

Nec quicquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabili
Terras, si tamen impiæ
Non tangenda rates transiliunt vada,
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Et in eum *paulo superius* qui hoc primum tentavit,

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem Primus

Et Propertius *libro tertio de Peti naufragio dicit:*

Ergo sollicitæ tu causa pecunia vitæ es,
Per te immaturum mortis adimus iter.
Tu vitiis hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Et deinde subjungit:

Ite rates curvæ, & lethi quoque texite causas,
Ista per humanas mors venit acta manu.

Idem:

Natura insidians pontum substravit avaris.
Et reliq.

Quid denique, *ut poëta ait*, non mortalia pectora cogit Auri sacra fames? Itaque adeò ab initio mare à mortalibus frequentatum est, ut deinceps omissis ratibus quibus primum est navigatum, naves instar domorum ædificaverint, quibus etiam nunc totùm ferè pelagus sternitur. Et ita navigandi arte compertâ, maris imperium sibi pro se quisque vendicare ausus est, in eoque non secus ac in terra bella gerere. Sed jam ad rem veniamus. Minos: *teste Strab. lib.* 10. *Geog.* mari primus imperavit: quod Diodor. *in sexto.* Neptuno assignat, qui primus navigandi artem invenit: ait enim: Neptunus secundum Cretenses, primus navigandi arte inventâ, classem instituit, ejusque præfectus est à Saturno factus. Quapropter traditum est posteris, Neptunum imperasse mari. Cretenses omnino jampridem, *ut Strabo demonstrat*, navigandi principatum tenuerunt, à quibus propter id fluxit proverbium, Cretensis nescit pelagus: in eum, qui ea quæ probè novit, se ignorare dissimulat, *ut in nostris adagiis exposuimus.* Primum autem, *auctore Plin. in* 7. inventis ratibus in mari rubro, inter insulas ab Erythra rege navigari cœptum est. Quod etiam testatur Quintil. *in* 10. dicens: Si nemo plus effecisset eo quod sequebatur, nihil in poëtis supra Livium Andronicum, nihil in historiis supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc navigaremus, &c. Ipsas verò rates, sunt qui non Erythram regem, sed Mysios & Trojanos priores invenisse in Hellesponto putent, cum transirent adversus Thraces. Alii in Britannico Oceano primo inventas produnt corio circumsutas. Navem *sicut Plin lib.* 7. *scribit*, primus in Græciam ex Ægypto invexit Danaus; at alii *teste Eusebio in* 1. *de Euangel. præparat.*

à Samo-

à Samothracis inventam dicunt, aut, ut Clementi placet, ab Atlante: alii verò, *velut ostendimus* à Neptuno, alii à Minerva *auctor Tertul. lib. de Militis corona.* Verùm ego hoc aliquanto verius, ut par est, Noë tribuendum judico, qui *ex testimonio Eusebii lib.* 10. *de Præparat. Euangel.* perdiu ante Danaum & Neptunum fuit. Is enim vir sanctus & innocens, *auctore Iosepho in* 1. *Antiq.* cum à Deo diluvium ad perniciem humani generis futurum esse cognovisset, ut aquarum vim evaderet, arcam sibi ligneam fabricatus est, quæ haud dubiè nihil aliud fuit, nisi navis, & condendorum diversi generis navigiorum primum ac unicum posteris exemplar. Berosus itidem Chaldæus, *ut Iosephus est testis*, eam ipsam arcam navim appellat. Ac non injuria igitur & navigandi & condendarum navium usum primum à Noë, ante quem, quod memoriæ proditum sit, nemo mare tentaverat, fluxisse credere convenit, cum præsertim ab eodem Iosepho accipiamus illius nepotes, dùm alii aliam orbis regionem ad habitandum peterent, multis navibus esse usos, Tibul. autem hoc Tyriis assignat. *Eleg.* 32. dicens.

Vtque maris vastum prospectet turribus æquor.
Prima vatem ventis credere docta Tyros?

Ob hoc hercle, ut puto, quod Tyrii, *teste Strab. lib.* 16. diu navigandi arte excelluerunt. Ex quo fit, ut, etiâm qui post tempora Noë ad hanc usque ætatem, hujusmodi artem exercuerunt, nonnihil benè meriti sint: nam cum nulla ferè ars intra initium suum steterit, multa idcirco cum navigiorum, tum cæterarum rerum nauticarum genera reperta sunt, quæ plurimum artem illustrarunt, quorum proinde auctores commemorare haud omninò alienum instituto nostro ducimus. Longam itaque navem Iason primus ædificavit, qua apud Ægyptios, ut puto, *Diodoro lib.* 1. *teste* Sesostris Rex Ægyptiorum primus omnium postea usus est. Biremem Erithræi fecerunt. Triremem Amoclem Corinthium

thium inveniſſe, prodit Thucydides. Quadriremem Carthaginenſes, ſecundum Ariſtotelem. Quinqueremem inſtituit Neſichton Salaminius: quod navigii genus, *teſte Polybio volumine* 1. Romani primi omnium in Italia, in apparatu primi belli Punici ædificarunt. Sed ab ea ad deciremem Neſigiton, ad duodecim ordines Alexander Magnus, ad quindecem Ptolomæus Soter, ad triginta Demetrius Antigoni, ad quadraginta Ptolemæus Philadelphus, ad quinquaginta Ptolemæus Philopater, qui eſt Triphon cognominatus. Onerariam navem Hippius Tyrius invenit. Lembum Cyrenenſes, Cymbam Phœnices, Celocem Rhodii, Circerum Cyprii, Lintres Germani circa Danubium habitantes, Scaphas Illyrii, quæ naviculæ majores ſequuntur naves. Remum autem Copæ invenerunt, latitudinem ejus Plateæ, Vela Icarus. Diodorus tamen dicit Æolum velis uti nautas primum docuiſſe. Malum, id eſt, arborem navis & antennam Dædalus. Hippagines, hoc eſt, *ut Feſto placet*, naves quibus equi vehuntur, Salaminii, vel Athenienſes, Tectas longas Thaſii, Roſtra addidit Piſeus, Tyrrheni anchoram, Eupalamius eandem fecit bidentem. Quod inventum quidam, *auctore Strab. libro ſeptimo* Anacharſidi aſſcribunt, qui invenit harpagonas, id eſt, telum in ſummitate aduncum, quo navigia capiuntur, ab ἁρπάζειν quod eſt rapere. Adminicula gubernandi Tiphys, ſumpto à milvo ave exemplo: hæc enim avis, *teſte Plin. libro decimo* videtur artem gubernandi docuiſſe caudæ flexibus, in cœlo monſtrante natura, quod eſſet opus in profundo. Claſſe verò primum depugnaſſe Minoëm, *auctor eſt Plinius*. Hæc de navigiis dicta ſatis ſint, quæ cum potiſſimum merces ultrò citroque convehendi cauſa reperta ſint, eis utique convenire viſum eſt mercaturæ inventores quamprimum ſubtexere.

CAP. XVI.

Qui primi Mercaturam invenerint, & de primis Institoribus.

Mercatura haud equidem parvo mortalibus auxilio est, quando in asportandis mercibus vitæ humanæ necessaria ubique locorum suppeditat, multarum quoque ac maximarum rerum usum experientiamque homines edocet, ad barbarorum insuper necessitudines regumque amicitias contrahendas plurimum valere censetur. Quapropter Plin. *in* 33. haud temerè putat commercia victus gratiâ esse inventa: sed ibi, ut opinor, de rerum commerciis loquitur, quæ, ut ipse tradit, Trojanis temporibus in permutandis rebus ad victum necessariis, mortales inter se exercebant, propter quod cum illis tunc haud dubiè multò præclarius agebatur. Posthac autem reperto, sicut idem sentit, aureo nummo, tanta hominibus lucri cupiditas incessit, ut merces asportandi causa, sese ad omnia pericula, vel, ut ita dicam, ad aleam, veluti etiam hodie fit, exponerent. Ex quo verissimè Flaccus Horatius de his ait:

Impiger extremos mercator currit ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens per saxa, per ignes.

De hujusmodi mercatura Cic. quoque *in primo de Offic.* Mercatura autem, inquit, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda: Atque etiam si satiata quæstu, vel contenta potius, ut sæpè ex alto in portum, ex ipso portu se in agros possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari. Mercaturam etiam, *teste Plutarch.* viri præclarissimi exercuerunt, Thales, Solon, Hippocrates, & Plato. Hanc *auctore Plinio libro* 7. Pœni invenerunt; verum Diodor. *in* 6. Mercurio assignat

gnat, id quod Galli quondam sibi persuasum habuere, qui, *ut Cæsar ait*, Deum maximè Mercurium colebant, cujus plurima erant apud eos simulachra: hunc enim omnium inventorem artium ferebant, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quæstum pecuniæ mercaturasque vim maximam habere arbitrabantur. Sed Plinius sibi omninò repugnare videtur, cum in eodem libro dicat, emere ac vendere instituisse Liberum patrem, præsertim cum mercatura, quam ait Pœnos invenisse, nil aliud sit, nisi actus quidam emendi vendendique merces. Quare ita fortasse intelligendum est, ut Pœni mercaturam à Libero patre institutam primi exercuerint. Cæterum neque hoc primò Pœnis aut Mercurio, vel Libero patri assignandum ducimus, quando ex testimonio Iosephi *lib.* 1. *Antiquit.* usum vendendi & emendi multo ante apud Hebræos, hoc est, Noë temporibus fuisse constat. Institores verò primi, *teste Herod. in* 1. Lydi fuerunt. Sunt autem institores, non qui egregiè mercaturam exercent, sed qui à mercatoribus emunt, ut deinde emptas merces minutatim vendant, de quibus M. Tullius *libr. Offic.* 1. ita sentit: Sordidi etiam, inquit, putantur qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant: nihil enim proficient nisi admodum mentiantur. His item hodiè vestium linteorumque venditores dare solent vestimenta circumferenda, ac ipsi ab aliis opificibus mercari res majusculas ad vendendum: qui idcircò omnes urbis vicos rurisque ex mercatu, circuire parati sunt, suas pariter merces ac amicorum vendendi causa: undè vulgò circuitores vocamus: & institores, *teste Vlpiano*, dicuntur, quod negotio gerendo instent. At Labeo Iurisconsultus muliones quoque, stabularios, tabernarumque præpositos loco institorum habet. Quanquam sunt institores iidem, atque mercatores & negotiatores, sed ut isti honesti, sic illi sordidi habentur: quemadmodum Cicero, *sicut supra dixi*, eorum conditionem rectè tenuerat.

CAP.

CAP. XVII.

Quis primus instituerit artem Meretriciam & Bacchanalia sacra: ac qualis pœna Adulterii: aut invenerit Tincturam capillorum, vel usum tondendi, & quando primum Tonsores Romæ.

Venerem, quam ex spuma maris procreatam princeps apud nos poëtarum, & Ovid. testimonio sunt, impudicam, ad omnesque divulgatam libidines fuisse propalam est, quippe quæ plures ex adulterio filios procreavit: nam ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam, de qua Plutarchus *in vita Pelopidæ* affatim meminit: ex Mercurio Hermaphroditum, ex Iove Cupidinem: ex Anchisa Æneam: & ex Bute Erycem: quas ob res, amorum gratiarumque, item pulchritudinis & deliciarum & voluptatum omnium, & libidinis atque coitus dea habita est. Hæc autem ne sola impudica virorumque appetens videretur, omnium prima, *teste Lactan. libro primo* ut est in historia, quam prisci Sacram appellabant, meretriciam artem instituit, auctorque mulieribus in Cypro insula fuit, uti vulgato corpore quæstum facerent. Ex quo apud Cyprios, *teste Iustino libro octavo* mos inolevit, ut virgines ante nuptias statutas dotalem pecuniam quæsituras in quæstum ad littus maris mitterent, pro reliqua pudicitia, libamenta Veneri soluturas. Harum ex numero LXXX. admodum virgines rapi, & in naves imponi jussit Elisa, cum illac transiret è Tyro fugiens, ut juventus matrimonia, & urbs sobolem haberet. Apud Babylonios etiam consuetudo fuit, ut cum rem domesticam comsumpsissent unusquisque plebejus ob victus inopiam filias suas adigeret ad quæstum corpore faciendum. Item mulieres semel in vita omnibus indigenis communes erant:

erant: ſanè ad templum Veneris ſedebant, nodis corolliſque tempora revinctæ, è quibus aliæ ad diverticula, quæ aditum externis præbebant ad mulieres, dum ſe conferebant, aliæ regrediebantur. Etenim cum ſemel illic ſederant, non prius domum redire fas erat, quàm hoſpitum aliquis pecuniam in ſinum mulieris jeciſſet, ac cum ea cônſuetudinem habuiſſet, Mulier acceptam pecuniam ad ſacrum uſum reſervabat, hoſpes verò dans dicebat: Tanti ego tibi Deam Mylittam imploro: ita Aſſyrii Venerem vocant. At pulchriores citò expediebantur, deformiores non item, quas ſæpe uno, vel altero anno expectare oportebat. Ac talis erat lex honoris deæ Veneri habendi gratiâ: *auctor Herodot. volum. I.* Sed Bacchanalia ſacra uberrimum apud cunctas fermè gentes libidinis ſeminarium fuere, quorum, *ut idem teſtatur Herod.* auctor fuit Melampus Amytheonis filius, primuſque ad Græcos detulit ex Ægypto, ubi ea ſacra fieri cœpere: fœminæ n. ſtatuas cubitales è nervis compactas, quibus ingens mentula in ventre extabat, per pagos præeunte tibia circumferebant, Bacchum canentes. Deinde in Parnaſo monte Bacchanalia, quæ Græcis Dionyſia dicuntur, alternis annis acta ſunt magno cum hominum multo mero incalentium clamore, tum tympanorum crepitu. Haud ita multò poſt, Græcus quidam homo ignobilis ejuſmodi ſacrorum antiſtes in Hetruriam venit, docuitque ritus. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetravit, ubi mirandum in modum morbi contagione matronarum pudicitiam corrupit: primò ſacrarium fœminarum fuit, nec quiſquam virorum admittebatur: tres in anno ſtatutos dies habebant, quibus interdiu bacchis initiarentur, ſacerdotes inter ſe matronæ creabantur: cùm demum Paculla Minia Campana facta eſt ſacerdos, hæc omnia tanquam deorum monitu immutavit, ſanè viros & cumprimis filios initiavit: nocturnumque ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus, quinos in

ſingulos

ſingulos menſes dies initiorum ſacros fecit. Tum promiſcuò ſacra viri fœminis permiſti facere cœperunt, ubi cum per noctis licentiam quidvis ſcelerum, unicuique edere liceret, nihil facinoris, nihil flagitii prætermittebatur: ſiquidem eò loci ſtupra pariter atque cædes redundabant, quando qui aut ad Venerem pigriores, aut dedecoris minus patientes erant, (nam poſtremo nemo major viginti annis initiabantur) morte afficiebantur: nec id multis cognitum, cum nulla vox quiritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque ſtrepitu exaudiri poſſet, & mortui ex conſpectu illicò in ſpecus abderentur. Summa religionis erat inter eos, viros velut mente captos, corporis jactatione fanaticâ vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus paſſis cum facibus ardentibus diſcurrere, & mactatos dici à diis raptos. Verùm ad extremum tantorum ſcelerum indicio ad Sp. Poſthumium Albinum & Q. Martium Philippum coss. delato, religio peſtifera extincta eſt, anno Vrbis conditæ DLXVIII. Atqui non eſt quòd plura veterum probra vitæ repetamus, cum nos forſitan magis reprehendendi ſimus, quando apud nos præ Veneris inſtitutis, parum Dei Optim. Maxim. præcepta ritè ſervantur. Moſes enim mulierem adulteram cum adultero, *ut in Levit. cap.* 20. *eſt*, morte mulctandam ſtatuit: apud Romanos & Græcos, adulterium crimen etiam capitale fuit: Arabes qui Felicem Arabiam incolunt, virum etiam adulterum capite mulctabant. Quin & dictus Clemens *Epiſtola ſua prima* dicit, ſecundum hæreſin adulterium omnium graviſſimum eſſe peccatum, atque apud juſtum judicem majore pœnâ lui, & tamen joco habetur. Quid, quod uxores & viri palam multis adulteriis inquinati, eò quod aut ad nullam, aut ad majorem pœnam quàm culpa ſit, vocantur, nihil penſi habent ſacroſanctum matrimonii fœdus violare? Ita apud nos manſuetudo puniendi, illecebra eſt peccandi. Non ſola igitur, ut ipſa cupiebat,

bat, Venus impudica est: nec tamen prima fuit, siquidem satis constat jam inde ab initio fermè orbis conditi, fuisse mulieres, quæ vulgato corpore quæstum fecerint. Legimus enim in Genes. lib. Iudam Iacob filium eò rem habuisse cum Thamar nuru sua, quod suspicatus esset illam esse meretricem, prout mulier talem se esse vestitu pariter atque arte simularat. At quantò Venere præstantior Lucretia fuit, quæ non pudicitiæ omnibus pervulgandæ, sed constanter servandæ unicum edidit exemplum, sibi ipsi mortem consciscens? Hæc tamen non facilè multas sui similes habet, adeò libido crevit, qua me hercule nihil in vita mortalium turpius fœdiusque esse potest, quando hæc nobis cum belluis communis est, & hac unâ tantum humanæ vitæ internoscitur infirmitas. Quapropter Mag. Alexand. *ut testis est Plutarch.* se duabus potissimum rebus mortalitatem intelligere ajebat, Sopore ac Coitu, quas sola naturæ infirmitas pareret. Pythagoras verò rogatus quando concumbendum esset? Tunc, inquit, cum te ipso infirmior fieri vis: *auctor Diogenes libro octavo.* Quod nos etsi rectè scimus, nihilominus tamen mulierum illecebris in libidinem trahimur, veluti canis, ut dicitur, ad vomitum suum revertitur. *De his satis.* Tincturam capillorum, *teste Clemente*, Medea primum invenit. Vsum autem tondendi ab Abantibus fluxisse ferunt: ita enim hujusmodi populi cum naturâ bellicosi forent, expeditius cum hostibus cominus congrediebantur. Testatur utrumque Plutarch. *in vita Thesei*, scribens: Vigebat etiam illis temporibus consuetudo, ut qui ex ephebis excessissent, delati in Delphos, de comis Deo primitias darent. Accessit igitur in Delphos Theseus, & anteriorem partem capitis arrasit. At Abantes primi hoc tondendi more usi sunt, quem quidem non ab Arabibus, ut quidam existimant didicerunt, nec Mysios imitati, sed quod natura bellicosi essent, & propè pugnandi ac præter cæteros manus cum hostibus conferendi peritiam

ritiam tenerent. Et *post paulo* infert: ne igitur ullas hostibus ad capiendum ansas darent, tondebantur. *Hæc ille*. Ea etiam de re Magnus Alexand. suis ducibus imperasse dicitur, ut Macedonum barbas raderent. Tonsores in Italiam ex Sicilia primum venere, anno post conditam urbem CCCCLIV. adducente P. Ticinio Mena, *testis Varro*, ante intonsi fuere. Primus omnium radi quotidiè instituit Africanus, sequens Divus Augustus cultris jugitur usus: *auctor Plin. volum. 6. Natur. hist.*

CAP. XVIII.

Multa cum vetera, tum nova inventa esse, quorum auctores ignorentur.

Quanquam probè scimus, quantum laudis præmiique debeatur illis, qui olim aliquid suo ingenio, vel ad usum vitæ, vel ad animum excolendum utile, nihil non necessarium excogitarint, eoq; hujuscemodi rerum auctores hoc uno opere omnes complecti, ne quempiam sua laude fraudasse videremur, diligentius elaboravi: attamen nobis per vetustatem, quæ, *ut Varro inquit*, multa tollit, pauca non depravat, id præstare minus licuit, quod multis utimur, quæ aut ad suos minimè referuntur auctores, aut omninò ad nullos, utpotè qui non produntur. Quapropter si scriptores quos sequeremur, nullos planè habuimus, nemini sanè mirum sit, nos quædam silentio præterisse: quando istud admiratione dignius est, ut plurima nova inventa sint, quorum inventores non tradantur, & ex iis quædam nec scripta habeamus, quo nomine vocari possint. Nam quid jucundius reperiri potuit horologio? quo nobis, etsi occultato sole, per tintinnabulum suâ, ut ita videtur, sponte sonans, horæ nunciantur? Aut quid gratius ipso tintinnabulo, quod alii campanam, nonnulli nolam nuncupant, inveniri potuit? quod licet recens inventum non

sit,

ſit, Moſis enim temporibus, *teſte Ioſepho in l. 3. Antiq.* ejus uſus erat, de quo Martialis ait:

Redde pilam, ſonat æs thermarum, ludere pergis?
Virgine vis ſola lotus abire domum?

Vtriuſque tamen pariter auctor latet. Sed & aliud meo judicio admirabilius fuit, invenire pyxidem illam, qua nautæ admodum peritiſſimè navigationem moderantur: quis tamen eam repererit, omnino in aperto non eſt. Adde præterea illud tormentum æneum, quod bombardam vocant, omni admiratione execrationeque dignum, ad perniciem hominum excogitatum, quod haud adduci poſſum, ut humanum ingenium inveniſſe credam, ſed me hercule potiùs malum quempiam dæmonem mortalibus monſtraſſe puto, ut inter ſe non modo armis, verùm etiam fulminibus (eſt enim, ut alio loco diximus, quam ſimilimum fulmini) pugnarent, cujus auctor Perilli exemplo, ſicut opinor, monitus, non temerè nomen ſuum occultavit, ne in ſe, uti merebatur, primùm hujuſmodi tormentum experiri cogeretur. Perillus enim, *teſte Plin. lib.* 34. vir Athenienſis, ut Phalaridi Agrigentinorum tyranno poſt hominum memoriam crudeliſſimo placeret, ex ære taurum artificioſiſſimum fabricavit, cui januam in latere poſuit, ut, cum reus incluſus ſubjectis ignibus torqueretur, mugitum, non hominis vocem videretur emittere: pro quo opere cum à tyranno pretium poſtulaſſet, in illo ipſe includi omnium primus à Phalaride juſſus ſuppoſitis ignibus, artificii ſui verum experimentum præbuit: de quo Ovid. *in primo de arte amandi* ita cecinit:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit, infelix imbuit auctor opus.
Iuſtus uterque fuit: neque enim lex æquior ulla eſt,
Quam necis artifices arte perire ſua.

Eſt & illud novum inventum, in quo uterque pes utrinque ejus quieſcit, qui equo inſidet: nam ut in marmoreis ſtatuis Romæ conſpicitur, antiqu

non utebantur, nec quo nomine appelletur, apud auctores legitur: vulgò staffa nominatur, quod in eo pedes commodè stent. Sunt & hujusmodi plurima, sed illa imprimis incitamenta gulæ, quæ hodie tam diversi generis ex saccharo fiunt: vel etiam pars maxima armaturæ, quæ cum suis vocabulis haud aptè explicari queant, nihil est quod proferam. Est vel novitium illud inventum laneum tegmen capitis, quod biretrum vocant: veteres n. omninò caput non velabant, sicuti testantur numismata, vel ipsæ statuæ, quæ ut Romæ vidimus, apertum caput habent, præsertim cum propalam sit, nos patrio more eo fingi vestitu, quo prorsus utimur. Sed hoc omninò C. Cæsaris exemplo significantius comprobatur: is enim, *auctore Tranquillo*, cum calvitii deformitatem iniquissimè ferret, obtrectatorum sæpè jocis propositam, deficientem capillum revocare à vertice consuevit, ut illam obtegeret. Quod quidem quis non videt, ab èo fieri absurdum fuisse, si more patrio, commodus decentiusque caput, h.e. dehonestamentum illud calvitii obnubere potuisset? Ex quo apparet, recens esse inventum hoc operimentum capitis, quo nunc passim utimur, auctor tamen ignoratur. Et sic hujusmodi sexcenta sunt, quorũ juxta auctores non produntur. Acutius est etiam invenisse, & multò utilius, qua ratione frumentum ad decurrentis aquæ impetum molere possemus, quamvis non utique recens sit, tamen apud idoneos auctores suo nomine caret, vulgus molendinum vocat. Multa insuper novissimis temporibus instrumenta musica inventa sunt, quorum auctores jam in oblivionem venerunt: ex quibus propter suavitatem concentus, omni admiratione & laude digna sunt illa, quæ organa nuncupant, valdè quidem ab illis dissimilia, quæ David Iudæorum Rex, *ut in 1. hujus operis volumine memoravimus*, fecerat, quibus Levitæ sacros hymnos concinerent, sicut nos his pariter canimus. Item alia id genus sunt quæ monochordia,

dia, clavicymbala, varieque nominantur: eorum tamen æque inventores magno quidem suæ gloriæ damno, in nocte densissima delitescunt. Non proditur itidem, quis primus fecerit candelam ex sævo, rem etsi sordidam, attamen apprimè utilem: neque is qui primum aves ad venandum domuerit, quod similiter recens inventum est. Nec memoriæ proditum est, quis annulos primò repererit, quibus apud Romanos, ut demonstravimus, magnus honos accessit. Sed quid miramur ejusmodi rerum admodum tenuicularum inventores, diuturnitatem temporis obliterasse, cum imprimendarum literarum artis nuper divino quodam ingenio excogitatæ, ipse auctor propemodum in tenebris jaceret? nos tamen pro virili parte operam impendimus, quemadmodum alibi appositè ostendimus, ut ab omni oblivionis injuria vindicaretur. Est vel memoria nostra crurum tegumentum tam commodissimè quàm decentissimé confectum, quod nos caligas dicimus: etsi caliga calceamenti genus fuerat apud veteres: ast auctor tam necessarii vestitus, tamque honesti, jamjam in occulto latet. Extant plures præterea artes, quæ intra suum initium tanquam humile cum minimè steterint, deinde ab insequentibus auctæ, neutiquam ad suos priores auctores, sed ad eos à quibus incrementum acceperint, perperam, ut in plerisque locis hujus operis docuimus; referuntur. Quare proinde si vetera quædam inventa aut nova minus attigimus, id profectò in causa fuit, quod maluerim paucis verbis certa tradere, quàm multis incerta persequi.

Libri tertii finis.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS IN QUINQUE LIBROS DE Initiis Institurorum Rei Christianæ, AD JOHANNEM MATTHÆUM Vergilium fratrem,

PROOEMIUM.

Christus Servator noster, qui, quemadmodum ipse testatur, ad nos mortales venerat, haud legis rescindendæ, sed atque adeò confirmandæ causa, jam inde à principio omnia pura, nuda, apertaque reddidit, quæ antea Iudæi umbram ipsius legis secuti suffecerant, co-

 lorarant,

lorarant, fucosaque fecerant, & denique quicquid isti laxarant, ac quo minus pietatis plusque cæremoniarum introduxerant, ille astrinxit, atque plus pietatis, minusque cæremoniarum esse voluit. Quod Esaias ferè prædixerat, inclamans: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus. Cæterùm deinceps sylva hæc Iudaicarum cæremoniarum sic paulatim agrum Dominicum occupavit, ut periculum sit, ne aliquando ipse Dominus illud agricolis crimini det, ab eisque petat. Quis enim quæsivît hæc de manibus vestris? Verùm ut non parum multa Iudæis, ita non modica ab aliis gentibus instituta, aut casu, ratione ve accepta, tam in frequentem usum & consuetudinem venere, ut pro nostris habeantur. Quod equidem fecit, ut putarim me operæ pretium facturum, si origines ejusmodi rerum omnium, quæ ad religionem pertinerent, proderem, quo luculentius constaret, quas Servator, quas Apostoli, quas deinde Episcopi, quasve alii introduxissent. Et id amantissime frater, tuo præsertim rogatu, mihi officium præstandum duxi, ut dum tu, qui Græcis pariter atque Latinis literis es longè eruditissimus, Patavii, quo nuper à senatu Veneto Philosophiæ docendæ causa accitus

tus es, negotiaris, ne ipse otiarer. Itaque omnes nostræ religionis ritus, eorumque initia quinque libris exposui, etsi nescio quàm benè, tamen accuratè, quos ad tres illos de Rerum Inventoribus libellos abhinc XVIII. *annos, à me & ætate fortassè doctrina tyrone compositos adjunxi, demonstravique, Patres olim in bona illorum parte recipienda, piè ac cum causa fecisse, quippe qui gentes etiam barbaras ad veræ pietatis cultum ducere aventes, arbitrati sunt humanitatis condimentis tractandas, cùm earum instituta haud prorsus horruerint, nec sustulerint, sed meliora fecerint, quo ne ullum religioni periculum crearetur, si vel minus admisissent, minusve mutassent, quemadmodum locis perappositis commodum demonstravimus. Atque isto ipso labore quem religionis causa non invitus suscepi,* Deum Optim. *Maxim. nobis propitium reddidisse confido.* Vale.

Nonis Decemb. Londini, M. D. XVIII.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM.

LIBER IV.

CAPVT I.

De principio Ecclesiæ, Christianæque religionis.

uæ ab orbe condito, ad nostram usque ætatem quisque ad usum humanæ vitæ necessaria primus invenerit, tribus superioribus libris explicavimus: dehinc verò de principio Ecclesiæ Dei ac institutis, & eorum initiis Christianæ religionis agetur, quæ sola est, quæ possit hominem facere ac servare beatum. Ecclesia, vox Græca, apud nos significat congregationem, cœtum, concilium, multitudinem, concionem, & ut plurimum accipitur pro hominum congregatione credentium uni vero Deo, quos vocant fideles: ac eo pacto Apostolus *Epist. ad Ephesios cap.* 5. appellat Christum Ecclesiæ caput. At vulgus omne, Ecclesiam vocitat cunctorum sacerdotum ordinem, singulaque templa Deo atque divis ejus dicata. Hæc igitur Ecclesia hominum Deo vero credentium, ac summo cultu eundem sanctéque venerantium esse cœpit jam inde à primordio Mundi creati, cum Adam ac ejus filii Cain & Abel Deum colere

ſere cœperunt: juvenes n. ſtatim Deo ſua obtulere dona, *velut lib. Gen. extat.* Deinde creſcente hominum genere, Eccleſia magis fuit celebris, uſque ad Noë tempora, cum exigua admodum facta, ex familia tantum ipſius Noë conſtitit: poſtea penè extincta eſt, ſed paulo poſt per Abraham & ejus familiam reſtituta. in ſuo tandiu ſtetit mediocri ſtatu, donec cœperit majorem in modum florere per Moſen, qui eam mandatis divinis, legibus cæremoniiſque adauxit, ſtabilivit, ornavit. Poſtremo eam ipſam Eccleſiam populo Hebræo per ſuos impios reges & imprimis Achaz ad idololatriam impulſo, *uti eſt lib. Paralip.* 2. jamjam cadentem Prophetæ eatenus ſuſtentarunt, quoad præſtô ei fuit Chriſtus: de cujus adventu cauſaque adveniendi dicturis, aliquanto altius rurſum nobis exordiendum eſt, prodito jam Eccleſiæ Dei ortu. Hebræi itaque ab Heber, à quo Abraham originem duxit, *auctore Euſebio de Euangel. præparat. lib.* 7. dicti, qui poſt Moſen, *teſte Lactantio lib. divin. inſtitut.* 4. à Iuda, qui illorum fuit dux contra Chananæum, Iudæi appellati ſunt, ante multa ſecula, quàm eſſet Moſes abſque lege aliqua ſcripta, piè ſanctèque vixerunt, utpotè qui naturali quadam ratione, ac mentis acumine, magnitudineque animi, veritatem veramque pietatem conſecuti eſſent. Quorum Principes fuerunt, Enos, qui primus *ſicut ſupra oſtendimus*, nomen Domini Dei invocavit, Enoch, Noë, item poſt iſtius tempora, Abraham, Iſaac, & Iacob, qui, quod Deum vidiſſet, Iſraël eſt ab ipſo Deo appellatus, & ab eo Hebræi Iſraëlitæ nuncupati. Ab hoc 12. tribus Iudæorum profectæ ſunt, ſingulæ à ſingulis ejus filiis denominatæ. Præter hos Iob qui etſi homo alienigena, (erat enim, è terra Hus, in Arabiæ Idumeæque finibus ſita) pietate tamen & innocentiâ Hebræis comparandus eſt. Sed Ioſeph Iſraëlis filius in primis vitæ caſtimonia excelluit. Iis igitur ob juſtitiam commiſſa ſunt, *ut Apoſt. Paulus ait*, eloquia Dei. Ve-

rùm non diuturna fuit in gente integritas: nam postea quam famem declinaturi primum Abraham, deinde Iſraëlem ſecuti, in Ægyptum migravere, ſenſim ex peſtilenti illius populi commercio patriæ pietatis obliti, adeò ſeſe maleficæ ſuperſtitioni addicere, & dæmonibus ſervire cœperunt, ut nihil ab ipſis Ægyptiis, nihil ferè à reliquis gentibus, quæ olim ab eis *prout alibi appoſitè demonſtravimus* ortum habuerant, religione differrent. Deus tamen miſertus poſt annum CCV. *ut Ioſepho placet*, quam Iſraël cum filiis in Ægyptum venerat, & quàm Abraham in eam terram acceſſerat CCCCXXX. duce Moſe, per quem illis deinde lex data eſt, eos eduxit liberavitque ſervitute, qua ab Ægyptiis premebantur. Pro iis divinis beneficiis honorem Deo non habuerunt, ſed depulſa jam ſervitute in luxuriam delapſi, ad prophanos Ægyptiorum ritus animum adjunxerunt, atque deinceps nunquam peccare ceſſarunt, veluti cæteræ gentes factitabant. Quocirca ſummus Deus ac parens omnium, cum videret malitiam & falſorum deorum cultus orbem terræ occupaſſe, ac jam nomen ſuum ex hominum memoria pene ſublatum, appropinquante jam termino, quo religionem ſuam transferre voluiſſet ad novos cultores, ſecundum illud David oraculum, Populus quem non cognovi, ſerviet mihi: miſit in mundum unigenitum filium ſuum nuntium & doctorem, ad erudiendos mortales præceptis juſtitiæ ſuæ. Nam ſcire licet, Adam qui noſter primus parens fuit, feciſſe contra quàm Deus mandaverat, ac ob id incidiſſe in pœnam ab ipſo Deo conſtitutam, amiſiſſeque donum Iuſtitiæ Originalis, & illud Peccatum cum pœna in omnem poſteritatem perpetuatum, atque per Peccatum Mortem ſubiiſſe. Deus igitur miſericors volens homines, quos creaſſet, haud perditos, quippe qui ſeipſos ita delictis inquinatos liberare non poterant, tandem miſit Ieſum Chriſtum, inquam Filium ſuum, qui per ſanguinem ſuum ipſius, redimeret nos, Deumque

patrem

patrem placaret, & idem pater sibi genus humanum reconciliaret, quando idem Deus, *ut ait Paulus ad Corinth. Epistol. 2. capite 5.* erat in Christo, quem propterea voluit mortali carne indui, & in crucem tolli & morte mactari, qui, ut viva lex, nomen ac templum novum conderet, pium cultum verumque per omnem terram verbo & exemplo doceret. Sed tamen quo certum esset à Deo missum, oportuit illum non ita nasci, sicut nascitur homo ex utroque mortali genitus, qui ut cœlestis appareret, crearetur sine opera genitoris & tunc conciliator inter Deum & homines, ad immortalitatem duceret ipsos homines, & sicuti homo præcepta factis approbando cæteros parendi necessitate constringeret. Idcircò voluit morti & afflictionibus cunctis esse expositus, ut ea tolerando uti bonus doctor, doceret, illa quoque posse perferri à quocunque mortali homine, qui non ut humanus corpori serviret, sed ut *quemadmodum Origenes ex Apostoli sententia super Genesin pulcherrimè admonet*, exercens bona animi, cujusmodi sunt voluptatum fuga, doloris atque mortis contemptus, cœlestis effectus, imaginem cœlestis Dei acciperet. Venit ergò ad nos similiter divinus ac humanus Doctor, id est, perfectus Deus, perfectus homo, qui Verbum Dei, qui cum patre semper, & pater cum eo est unus Deus. Ille tanquam sol, hic tanquam radius ex sole porrectus: ille quasi fons, hic rivus, quia æque una utrique mens, unus spiritus, una substantia est, sicut solis lumen in radio, & aqua fontis in rivo. Sed quomodo ad nos venerit, & Verbum caro, veluti Euangelista Ioannes ait, factum sit, audiamus Lucam ita intonantem: Missus en Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galileæ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David, & nomen virginis Maria. Et ingressus Angelus ad eam dixit: Ave gratiâ plena, Dominus tecum. Benedicta tu inter mulieres. Et *parum infra*: Ecce concipies in utero, & paries

filium, & vocabis nomen ejus Iesum. Is erit magnus & filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Iacob in æternum, &c. Dixit, David patris ejus, quoniam tam Ioseph qui putabatur ejus pater, quam Maria virgo ex regia stirpe David orta erat, sicuti ex genealogia utriusque aperte liquet: quando Ioachim, qui ex Anna uxore hanc puellam genuerat, suum pariter genus ad David referebat. Dum igitur pax in terra post hominum memoriam summa erat, dum Augustus Cæsar universo orbi imperabat, dum edicto ipsius Cæsaris, Iudæi, ut in aliis quoque gentibus fiebat, à Cyrino qui Syriæ præerat, vocantur, ut tributim dent nomina, dum denique Ioseph ex Galilæa profectus cum conjuge, ut in tribu Iuda cum suis profiteretur, in Bethleem oppido Iudææ morabatur, quæ terrarum ferè media est, contigit ut virgo, quæ divini spiritus haustu conceperat, filium pareret, sine ullo uteri accepto incommodo, quod partus divinus esset, de quo jam multo antea veteres cecinerant Prophetæ, Esaias: Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Et rursus: Egredietur virga de radice Iessæ. Fuit Iessa David regis pater qui & Isai dictus est, *velut in extremo decimo capite libri primi Paralipomenon legitur*. Extiterunt & alibi argumenta quædam mysterii hujus. Romæ regione transtyberina oleum ut Eusebius scribit, per idem temporis terrâ erupit, perque integrum diem perpetuò manavit fluvio. Item Orosius tradit Augustum eodem die vetuisse edicto, se Dominum appellari, manifesto præsagio majoris dominatus, qui tum in terris ortus esset. Fuit hic annus, in quem ille sacratissimus incidit partus, alter & quadragesimus imperii Augusti principis, mundanæ verò originis XCIX. supra centesimum ac quinquies millesimum. Octavo deinde die, puer ad templum delatus patrio more circumciditur: non enim venerat ut legem abrogaret, sed ut consummaret: vocaturque Iesus, quod idem Hebraicè signi-

ſignificat atque Servator. Haud ita multo poſt colitur à Magis, pretioſiſque muneribus donatur. Magos Perſæ ſapientes vocant, & Chaldæi, quos Græci Philoſophos. Deinde matris ſecuta eſt purgatio, ut magis lex ſervaretur, quam quod luſtratione aliqua opus eſſet, unde omnis labes abſuerat. Tulit virgo ſecum puerum ad templum, quem Simeon vir juſtus miro perfuſus gaudio cupidiſſimè complectitur, ac regem, & ſervatorem ſuum prophetico ſpiritu profitetur. Vndè Chriſtus ex myſtico chriſmate dictus, quod certo argumento poteſtatis & regni unctus eſt. Chriſtus etiam dicitur unctus, quem Hebræi Mèſſiam vocant. Sic Ieſus, id eſt, Servator, & Chriſtus, hoc eſt, Rex dictus eſt. Anna itidem prophetica mulier Ieſum Chriſtum vidit, & agnovit. Herodes verò audito nomine novi regis eum perdendum ſtatuit. Quo cognito, Ioſeph divinitus ante monitus in Ægyptum cum puero & matre aufugit, ubi ſeptem fuit annos. Interim Herodes oraculi neſcius, omnes pueros qui tum in Bethleem erant, occidit, qui propter id ſcelus tabo & ſacro igne correptus, cruciabiliter vitam amiſit. Tum Ioſeph iterum per quietem monitus in patriam rediit, & cum audiſſet Archelaum regnare in Iudæa, loco Herodis patris, in Galilæam divertit, & Nazareth oppidum incoluit: undè puer Nazaræus eſt appellatus. Secundum hæc cum jam puer 12. eſſet annos natus, Hieroſolymam cum parentibus de more ad diem feſtum agendum proficiſcitur, ibique in templo cœpit cum doctoribus, cùm percontando tùm reſpondendo, ſupra ætatem diſputare: mox parentes domum ſecutus, uſque ad 30. vitæ annum contentus manſit gratiâ Dei & virtute, quæ in eo maxima erat. Tum demum Chriſtianæ rei fundamentum jacturus, & ſuum negotium propter quod venerat, geſturus, tinctus eſt à Ioanne propheta in Iordane flumine, ut ea aqua ſpirituali, peccata non ſua, quæ utique non habebat, ſed carnis quam gerebat, aboleret, &

quemadmodum Iudæi ſuſcepta circumciſione, ſic etiam gentes per baptiſma, id eſt, ſalutaris roris perfuſionem ſervarentur. Delegit Apoſtolos 12. & Diſcipulos 70. quibus deinde mandaret concionandi munus, ſeu is delectus paulò poſt quàm prædicationé inchoaverat, ab eo habitus eſt, quod parvi refert. Cœpit docere homines unum eſſe Deum, & illum ſolum coli oportere, quod diligentibus ſe hæreditatem cœleſtem donaret, quo ſic eorum mentes à ſtultitia qua tenebantur, ad ſapientiam, ab iniquitate ad juſtitiam reduceret: item debere omnium maximè mutuam charitatem habere, ac cætera præcepta Dei ſyncerâ mente ſervare: ſe verò non Deum, ſed nuntium Dei profitebatur, qui non ſuum, ſed patris honorem quæreret: indè maxima ſimul miracula edere cœpit, non præſtigiis magicis, quæ nihil veri oſtentant, ſed vi ac poteſtate cœleſti, quæ jam pridem prophetis nuntiantibus canebantur: ſic viam oſtendebat olympo. Quo fiebat, ut populus ex tota Syria ad eum ob ejus juſtitiam, vel ob hujuſmodi miracula confluerет, & præcepta ejus audiret, ac à Deo miſſum, Deique filium crederet. Docuit præterea modum orandi atque ſacrificandi, ut nihil omitteret quod ad veram religionem faceret, in qua demum cuncti mortales acquieſcerent. Hæc ſunt facta Ieſu Chriſti præceptoris noſtri, quæ miraculis conſtant: hæc ejus doctrina, quæ continetur decretis, quæ ipſe Euangelium, hoc eſt, bonum nuntium appellavit. Cæterùm quo magis hæc à pluribus recipiebantur, hoc acriores invidiæ ſtimuli exagitabant Iudæorum primores & ſacerdotes vociferantes, legem Dei ob hanc novam ſuperſtitionem (ſic enim Euangelium vocitabant) violatum deſertumque iri, qui uſque eo irâ obcæcati ſunt, ut omnium prophetarum oraculorum immemores, non prius machinari ceſſaverint, quam ipſum Chriſtum in crucem ſuſtulerint, quo ſic per ejus mortem, veteris inſtrumenti myſterium aperiretur: intelligereturque

turque: ac novum instrumentum, quod ab eo est compositum, veteris fieret perfectio, quia ille in utroque testator est. Sed frustra oppponuntur divinæ voluntati humana consilia: nam Christus post tertium diem, quàm passus fuerat, resurrexit, obtulitque gloriosum corpus suis discipulis conspiciendum, qui fuit annus principatûs Tiberii Cæsaris decimus octavus. Illis per hæc confirmatis, quos jussit Spiritum Sanctum expectare, qui ad eorum mentes instruendas esset è cœlo mox paulò venturus, post quadragesimum diem quàm resurrexerat, & videntibus ad patrem ascendit, post annum trigesimum tertium, ac menses tres, quàm ad humani generis instaurationem in terram descenderat. Verùm priusquam in cœlum rediret, potestatem dedit Apostolis, qua rempublicam Christianam conderent, dicens, *uti testis est Matthaus Euangelista*: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: Euntès ergò docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Et *secundum Marcum*, illud ipsum repetens: Ite in mundum universum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur. Ioannes verò Euangelista nihil diversum commemorat, cum inquit: Venit Iesus, & stetit in medio, & dicit eis: Pax vobis, Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus & latus suum. Gavisi sunt ergò discipuli, viso domino: Dixit ergò eis iterum: Pax vobis: sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et cum dixisset, flavit in eos & dixit eis: Accipite Spiritum Sanctum: quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis, & quorumcunqne retinueritis, retenta sunt, &c. Et hanc Christus æquam omnibus Apostolis auctoritatem fecit, postquam spiritum dederat, ut qui eâ

deinceps

deinceps uterentur, scirent, oportere se retinere etiam spiritum. Deinde Christus in cœlum se contulit, qui post decimum diem quam ascenderat Spiritum Sanct. ad Apostolorum mentes divinitus illustrandas misit, qui Hierosolymis unâ erant, & eum paracletum expectabant: quo repentè afflati, cœperunt loqui aliis linguis prout spiritus dabat ut loquerentur. Atque ipsum Christianæ religionis principium tale fuit, taleque fundamentum quod Servator noster jecit, & denique tale frumenti granum, quod ille solo condidit. Sed age jam dicamus, ut illud enatum sit, quasve paulatim protulerit opes.

Cap. II.

De Christianæ Reipublicæ origine, ejusque miro à primo incremento, ac Apostolorum Petri & Pauli martyrio.

Apostoli spiritu supernè accepto, ut valido muniti præsidio, nihil formidantes, audacter incipiunt Christum Hierosolymis prædicare, ubi ille paulò ante datus fuerat neci. Sed Petrus in primis Iudæos tanti parricidii intrepidè coarguit, hortaturque ut eos pœniteat, ac veram religionem quamprimùm complectantur. Ea concio ita movit, ut tria millia sexus utriusque eodem die baptizata sint. Confirmat Petrus statim animos istorum miraculo, qui in aditu templi, ad Speciosam portam, claudum ex utero matris Iesv Nazareni nomine in pedes erexit. Quo viso, totus populus ad Petrum & Ioannem, qui aderat, cucurrit, & ille rursus concionatur. Post hæc à principibus Iudæorum interrogatus: Qua arte id miraculum edidisset? aperit illud nomine Iesv Christi gestum, quem illi iniquè crucifixissent. Ad hæc indignati principes jubent, ut ne id nomen amplius apud populum divulgent; quibus Petrus & Ioannes

nes respondent, se non posse quæ de IESV vidissent, non loqui: qui cum perseverarent in ea prædicatione, unà cum aliis Apostolis in custodiam conjiciuntur: sed statim noctu, apertis divinitus portis, in templum se conferunt, ibique docent. Tum iterum à principibus prohibiti, ne concionarentur apud populum, respondit Petrus sic: Obœdire oportet Deo magis, quàm hominibus. Quare principes indignati, cum non auderent in Apostolos sævire, veriti si id tentarent, ne in plebe tumultus fieret, Stephanum unum ex septem diaconis, lapidibus confectum interemerunt, cujus cædes nihil minuit piorum alacritatem, cum audissent illum dicentem, Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis stantem â dextris Dei. Interea conveniebat multitudo vicinarum civitatum Hierosol. ad eos afferentes ægrotos, & vexatos à spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Per hæc crescebat cœtus Christianorum, quibus erat cor unum & anima una, atque omnia communia. Apostoli autem communiter vivebant, & quod illis piè offerebatur (offerebantur autem ad illorum pedes à credentibus pretia agrorum) id extra naturæ usum, pauperibus erogabant. Philippus inter hæc, unus ex septem diaconis, Samaritanos ad religionem trahit. Simonem magum baptizat. Cucurrit illuc Petrus cum Ioanne, qui eam gentem corroboraret: Paulus non multò pòst nominis Christiani acerrimus hostis, in piorum cœtum ope divina ducitur. Sed ut illud David carmen eventis probaretur: In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba illorum: haud multò post ejusdem Philippi operâ, Euangelicus sermo usque etiam ad Æthiopes penetravit. Philippus porrò postquam Samaritanos vera religione imbuerat, cum Dei monitu Gazam pergeret, quemadmodum in Apostolorum actis extat, Eunuchum Candaces reginæ Æthiopum præfectum baptizavit: & Eunuchus deinde reginam ipsam, cum tota familia,

bonaque

bonaque populi parte, ſic, ut Chriſtiana Religio in gente ſemper viguerit. Sanè memoria noſtrâ cum Clemens VII. Rom. pontifex, & Carolus V. Imperator Bononiam negotii cauſâ conveniſſent, accidit ut Franciſcus Alvarez legatus David vulgò Prætogiam dicti, regis Abiſſinorum Æthiopum, qui mediterraneam Africæ partem tenent, eò, Ioannis Luſitaniæ regis oratore duce, acceſſerit, atque in ſenatu ſui regis nomine, promiſſum fidei obedientiæque Clementi fecerit, ann. ſalutis MDXXXIII. menſe Februario. Ad rem revertor. Petrus oraculo admonitus Ioppe, ubi Tabitham vita privatam à morte ſuſcitavit, Cæſaream proficiſcitur, ibique Cornelium Centurionem cum tota ejus familia, primum ex gentibus externis, ſacri roris unda eluit. At Paulo id in primis negotium inter gentes deinde datum eſt. Dum hæc alibi fiunt: Antiochiæ interim prædicatione diſcipulorum, qui poſt cædem Stephani Hieroſolymis factam aufugerant, multus numerus credentium adjunxit ſe ad Chriſtum, ita ut illi primum eò loci cognominarentur Chriſtiani. Felix Antiochena civitas, quæ prima omnium auſa eſt Chriſtianum proferre nomen, atque naſcentis Euangelii celebrare gloriam, noſtræ hæc demum religionis origo eſt, quæ vitiorum omnium expultrix, Deo nos conciliat, & vinculo connectit arctiſſimo, cujus auctor non Saturnus, aut Iupiter, ſed verus Deus, rerum omnium origo. Accepit ſenſim ſuum deinde incrementum reſpublica Chriſtiana: nam Apoſtoli partiti inter ſe Provincias, Thomas Parthos ſortitus, Matthæus Æthiopiam, citeriorem Indiam Bartholomæus, Andræas Scythiam, Ioannes Aſiam: Petro Galatia, Pontus, Bithynia, & Cappadocia obtigit. Erat Petrus Galilæus ex Bethſaide urbe, Ioannis filius, & Andreæ Apoſtoli frater, qui ſeptem inde annos Antiochiæ Epiſcopus Tiberio principe fuit. Quo tempore Iacobus junior Hieroſolymitanæ diœceſi præerat, & is Chriſti frater di-

ctus, quod ortus esset ex sorore virginis: & Apostolus, non quod de numero duodecim fuerit, sed quia, *teste Hieronym. in commentariis in Epist. Pauli ad Galatas*, viderat Christum, & postea prædicarat: quando omnes, qui eo pacto de Christo prædicavissent, Apostoli nuncupati sunt: item sanctus, qui, *ut Egesip. ait*, nullum novit aut vini aut carnis usum, intonsus, unguenti & balnei expers, & cui ob âssiduum orandi usum, genua in camelorum speciem occaluissent, quem demum Iudæi è pinnaculo templi præcipitatum, quod Christum prædicasset, fullonum fuste mactarunt. Petrus verò pluribus in Asia civitatibus novo Religionis ritu institutis, & in iis Antiochena, ad majora inde rerum initia Romam anno Claudii Cæsaris secundo, proficiscitur, docensque Euangelium sacri pontificatus fundamentum jacit, cujus plures inde annos custos fuit. Atque ita respublica Christiana passim augebatur, cum Maria virgo Mater Christi in cœlum assumpta est, qui fuit annus VII. & XL. humanæ salutis. Ducitur haud multò pòst Romam Paulus, qui à Iudæis ad supplicium petitus, Cæsarem, ut Romanus civis appellaverat. Is etiam ad rem Christianam propagandam mirè intentus, utcunque in custodia potuit salubriter docere, non priùs destitit, quam jussu Neronis, eodem die capite obtruncatus, quo & Petrus pedibus in sublime elatis, cruci affixus est. Sic ambo, jactis jam validis religionis fundamentis sunt martyrii coronam adepti: quod verum esse testatur Tertullian. auctor antiquissimus, qui florere cœpit anno post Christum CLX. Is itaque *libro quarto adversus Marcionem* scribit: Videamus quod lac à Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romam de proximo sonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. *Et lib. de Præscriptionibus hæreticorum* ait, Clementem à

Petro

Petro initiatum, quò nemo homo poſſit ambigere, eos Apoſtolos apud Romanos auctores religionis fuiſſe. Ac iſta eſt origo reipublicæ Chriſtianæ, quæ etiam Græcè Eccleſia dicitur, quæ Chriſti Servatoris noſtri documentis præceptiſque inſtituta eſt, atque per mortem ejuſdem & reſurrectionem fundata, munita, conſervata, ſed Apoſtolorum operâ mirificè aucta: cujus qui civis non eſt, jam ille amiſſa omni benefaciendi facultate, ſeſe totâ juxtà errare viâ, ac perditum ire certò ſciat.

Cap. III.

Quando primùm Circumciſio inſtituta, ac de ejus duplici genere, & quàm grave viſum ſit ejus rei præſcriptum.

Nos, *ſicut Origines ſuper Geneſin ſcienter diſſerit*, ut incorporeum eſſe Deum, & omnipotentem, & inviſibilem profitemur, ita eum curare mortalia, & nihil abſque ejus providentia geri, neque in cœlo, neque in terris, confitemur. Secundum hoc itaque quod proviſorem omnium dicimus Deum, conſequens eſt, ut quid velit, vel quid hominibus expediat, indicet. Sed quomodo id fiat, Plato *in magna epiſtola* perſpicuè docet, ſcribens: Deus fabilis nullo modo eſt, ſed ex multa inhæſione hærentiaque, ut ita dixerim, circa rem ipſam, & vitæ integritatem, repentè quaſi ab igne accenſum lumen animo innaſcitur, quod ſeipſum alit. Ita innuit Deum intellectu percipi, quod Propheta multo ante protulit, dicens: Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine, dediſti lætitiam in corde meo. Et rurſus: Et in lumine tuo videbimus lumen. Sic igitur Deus dicitur eſſe locutus, cum nobis nota fiunt oraculo ea, quæ ejus ſunt voluntatis indicia. Ad hunc modum Abrahæ inquit: Ego ſum, ecce Teſtamentum meum tecum, & eris pater multitudinis gentium. Et hæc poſt addidit:

Circun-

Circuncidetur omne masculinum vestrum, & circuncidetur caro præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & vos, infans octo dierum circumcidetur in vobis. Abraham credidit Deo, uti solebat, quia illi attributum est ad justitiam, & statim ipsa die 99. natus annos, se & Ismaëlem filium ex Agar ancilla susceptum, 13. agentem annum, & omnes vernas suos circuncidit, quò deinceps secundum præceptum Domini, præputium carnis sobolis ex se futuræ circunciderecur. Cujus rei divus Cyprianus rationem reddens, ita scribit: Cum, jam fidei tempora appropinquarent, imperata est circumcisio, & pars illa corporis in qua est voluptatum seminarium, & libidinis officina, jussa etiam in parvulis amputari, ut proprii primitias sanguinis ei, qui totum sanguinem suum ablaturus erat, offerrent. Fiebat autem circumcisio ad hunc modum: Præputium, hoc est, pellis quæ glandem, id est, partem virilis membri summam tegit, præputabatur machæra petrina: est enim μάχαιρα vox Græca, & latinè gladius dicitur. Atque Deus ita fieri jussit, Iosue dicens: Fac tibi cultros lapideos & circuncide secundò filios Israël. Atque hoc fuit circuncisionis initium, quandoquidem non modò ante Abraham, sed ne prior Mose, de vitæ institutis inter gentes sanxit quisquam, *testis est Iosephus adversus Appionem*. Et propterea divus Ioannes Chrysost. *homilia* 52. *in Matth*. ait, circuncisionem omnium aliorum mandatorum longè antiquissimam esse. Hinc igitur consentaneum est ad alias nationes morem circuncidendi postea manasse. Phœnices enim & Arabes, *sicut divus tradit Cyprianus*, item Saraceni, ut Iudæi, veteri ritu circuncidebantur, *Plin*. Iudæorum, Æthiopum & Ægyptiorum id fuisse institutum, *auctor est Herod*. simul & Colchorum ait, sed ex Ægypto translatitium. Et quia per id Dei præscriptio servabatur. ideo circuncisio perinde, *uti testis est divus Gregorius*, valebat apud Hebræos, vel ad tollen-

dum

dum Originale peccatum, atque apud nos unda baptiſmi: hoc differebat, quod per myſterium circuncifionis non conferebatur gratia benè agendi, ſicut fit in baptiſmate. Proderat igitur circunciſio, *prout ait Apoſtolus*, cùm legem ſervarent, cùm erga carnis motus non importuni exiſterent, nec ſtatutos legibus terminos ſuperarent, nec aliarum fœminarum niſi conjugum legitimarum notitiam haberent, & ea quoque ipſa poſteritatis tantummodo cauſà, & certis & legitimis temporibus facerent. Iſti circumciſi præputio carnis ſuæ dicendi erant. Hæc prima, & carnis circumciſio. Altera erat ſpiritus, & perfectior habebatur, quæ non ſolum à vetitis thoris, verùm etiam à conceſſis & licitis temperabat, de quà Moſes ita vaticinatus eſt: Ipſe in noviſſimis diebus circumcidet Deus cor tuum ad dominum Deum tuum amandum. Et prima circumciſio, *teſte Lactan.* hujus ſecundæ figura fuit, ſignificans nudandum eſſe pectus, id eſt, aperto & ſimplici corde oportere nos vivere, quoniam pars illa corporis quæ circunciditur, habet quandam ſimilitudinem cordis, & eſt pudenda. Vtramque Apoſtolus innuit, dicens: Non is qui in manifeſto Iudæus fit, Iudæus eſt: nec ea quæ in manifeſto fit carnis circumciſio, circumciſio eſt: ſed qui in occulto Iudæus fuerit, is Iudæus eſt: & circunciſio cordis, circunciſio eſt, quæ ſpiritu conſtat, non literâ, cujus laus non ex hominibus eſt, ſed ex Deo. Quod & Origenes explicat, Qui verò puram fidem in conſcientiæ ſynceritate cuſtodit, iſte circunciſus eſt corde. Et divus Hieronymus *ſuper illud Hieremiæ: Omnis autem domus Iſrael incircumciſi ſunt corde* ait: Omnis domus Iſraël incircunciſa eſt corde, non carne, quæ incircumciſio ducit ad mortem: illa enim carnis, hæc ſpiritus eſt. Hanc, *ut dicit Cyprianus*, Chriſtus à carne mortali ad animam tranſtulit, quæ ſola manſura eſt. Cæterum viſum eſt præceptum minime æquum cum ita præſcriptum eſſet? Maſculus cujus præpu-
tii

tii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit, siquidem id accidere non poterat culpâ pueri, sed parentis: quare admodum gravè videbatur, ut negligentia patris deberet malo esse filio. Quapropter putant illam pœnam indictam esse patri, cum subjiceretur, Delebitur anima illa. At contra plures ad filium referendum ducunt, quo violatio præscripti majori sit timori, quando innocens ob alterius culpam plectitur. Verùm divus Ambrosius neutram opinionem satis probat, qui masculi nomine mentem significari autumat, quod ut sexu potior ille est, ita ejus mentis vigor sit validior. Ergò ait, hæc ratio est, quod omnis mens quæ non fuerit circuncisa à superfluis corporalibus, & purgata solenni munere, ut exuat se passionibus & vitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo, sed anima illa peribit, quia potuit salva fieri si habuisset purgationem.

CAP. IV.

De primo Baptismatis usu, & baptizandorum infantium instituto: & de badorum infantium instituto: & de baptismo non iterando: ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus.

Christus, qui æquè mortalium omnium negotium gerebat, volens vitæ ac saluti nostræ pro æterna sua pietate consulere, docuit, quemadmodum si cor nudaremus, si peccata confessi satis Deo faceremus, veniam consequeremur: & ne aberraremus, nobis statim natis gratiam suam per baptisma impertivit, ut eâ adversus dæmonum insidias muniti, recto itinere ad cœlestem patriam tenderemus. Quapropter Prophetam ante se misit, qui nos instrueret ad eam gratiam promerendam. Is fuit Ioannes Zachariæ filius, quo major surrexit nemo, ut veritas

veritas testata est, ad quem anno 15. imperii Tiberii Cæsaris, sicut Lucas perhibet, factum est verbum Domini, & venit in omnem regionem finitimam Iordani, prædicans baptismum pænitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro Sermonum Esaiæ Prophetæ dicentis: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Tunc, *ut Matthæus testatur*, egressa est ad illum civitas Hierosolymitana, & tota Iudæa, totaque regio undique finitima Iordani, & baptizabantur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua. Hoc fuit initium baptismi, vel potius gradum faciendi omnibus, qui sese factorum pœnitentes, mox digni essent, qui ad baptisma Christi percipiendum accederent. Quod Cyprianus comprobat, ita disserens: Præparabat viam Domino Ioannes, lavando exterius corpora, ut præcederet exterius lavacrum secuturum baptisma, in quo conferretur animarum ablutio, & peccatorum remissio. Præcessit quod erat ex parte, ut consummatio sequeretur. Et Chrysostomus paria testatur, scribens: Aptè ergo cum dixisset, quod venit prædicans baptismum pænitentiæ, adjecit, in remissionem peccatorum. Idcircò suadebat, ut illos pœniteret, quo subsequentem veniam facilius impetrarent, credentes in Christum. Vndè baptisma illud nullam aliam habuit câusam, nisi ut instrueret ad fidem. *Hæc ille*. Sed ipse Ioannes illud ipsum planum facit, cum inquit: Ego quidem baptizo vos in aqua ad pœnitentiam, qui autem post me venturus est, (de Christo loquitur) fortior me est, cujus non sum dignus, ut calceamenta portem: ipse vos baptizabit, in spiritu sancto & igne, *& reliq*. Ego verò dixerim, Mosen primitus baptizandi rationem ostendisse, quippe qui baptizavit, sed in aqua solum, id est, in nube & mari: quod *teste Greg. Nazianzeno*, & baptismi Ioannis & Christi exemplar fuisse constat, quando ista omnia à Deo proficiscebantur. Quod autem baptizati à Ioanne,
rursus

rursus admoverentur ad lavationem, hoc est, baptizarentur, illud perspicuè constat testimonio Lucæ *in Apostolorum actis* in hunc modum scribentis: Factum est autem cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibùs veniret Ephesum, & inveniret quosdam discipulos, dixitque ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, cum crederetis? At illi dixerunt ad eum: imò neque sit ne Spiritus Sanct. audivimus. Et ait illis: Quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus: Ioannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ, populo dicens, in eum qui venturus esset post se, ut crederent, h.e. in Iesum Christum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Iesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant, &c. Hac igitur de causa Christus venit ad Ioannem, voluitque ab eo baptizari, ut suo baptismate illius baptismum approbaret, corroboraret, ac demonstraret neminem esse, quamvis justum & sanctum, quin eâ foret salutari aquâ abluendus, cũ ipse nullius purgationis egens sic lustrari voluisset. Cujus nempe rei Ioannes optimè gnarus, etsi in materno sanctus habitus fuerat utero, prohibebat illum à se, ajens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Christus autem respondens. dixit ei: Sine modo: quasi diceret, postea te spiritu baptizabo, quod secundum Chrysostomum & fecit. Quin & alios baptizasse satis constat, *teste Ioanne Euangel. cap.* 3. ubi ait: Post hæc venit Iesus & Discipuli ejus in terram Iudæorum, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Atque hoc demum baptismatis initium fuit, hæcque est unda salutis, qua perfusi innocentes efficimur, sine cujus roris lustratione, nulli fas in regnum intrare cœlorum. Primus autem ex gentibus externis Cornelius centurio cum sua familia, Cæsareæ à Petro, *veluti proximo capite est dictum*, baptizatus fuit, qui propterea quod primus ex gentibus credidit, primusque

quegratiam baptismi suscipere meruit, jure Primitiæ gentium dici potest, vel Origenis testimonio. qui *super Numeros* de eo sic loquitur: Ex quibus esse arbitror etiam Cornelium illum, qui Cæsariensis Ecclesiæ, cum iis cum quibus Spiritum Sanctum meruit accipere, Primitiæ merito dicitur: & non solum hujus Ecclesiæ, sed fortassis & omnium gentium Primitiæ Cornelius appellandus est: primus enim credidit ex gentibus, & primus Sancto Spiritu repletus est, & ideo recte Primitiæ gentium appellabitur. *Hactenus Orig.* Quod autem infantes baptizantur, id institutum vetus est, & ab Apostolis introductum, uti affirmat idem Origines omnium Theològorum multò scientissimus, is enim *in commentariis suis in Epist. Pauli ad cap.* 26. de ea re ita disserit: Corpus peccati est corpus nostrum, quia nec Adam dicitur cognovisse Evam uxorem suam, & genuisse Cain, nisi post peccatum. Denique pro illo, qui natus fuerit, ex lege offertur hostia, par turturum, aut duo pulli columbini, unus pro peccato, alter in holocaustomata. Nunquid nuper editus puer peccare potuit? ex tunc habet peccatum, pro quo hostia jubetur offerri, à quo mundus negatur esse aliquis, etsi unius diei fuerit vita ejus. Vnde David: In peccato concepit me mater mea. Secundum historiam enim nullum matris ejus declaratur peccatum. Pro hoc & Ecclesia ab Apostolis traditionem susceperat, ut etiam parvulis baptismum daret: sciebant enim illi quibus mysteriorum secreta commissa fuerant divinorum, esse in òmnibus sordes peccati, quæ ab initio per aquam & spiritum ablui deberent. Vt verò infantes apud Iudæos octavo ab ortu die circuncidebantur, sic apud nos ut plurimùm baptizantur, quod tamen Angli in ipso natali die faciunt, id quod D. Cyprianus *lib. epist.* 3. *scribens ad Fidum*, multis rationibus esse faciendum probat, & in primis, quod homo id ætatis longè innocentissimus sit. Porro non ab re 7. diem præterisse expectabant

pectabant Iudæi, quod is, *Plutar. in Problem. & Festo testificantibus* maximè periculosus sit infantibus si vexentur, nec ante eum terminum umbilicus resolvatur, ante quem homo propior est plantæ quàm animali. Hunc quoque diem Romani, Hebræos imitati observabant, vocabantque lustricum, quo infantes lustrabantur, hoc est, expiabantur, & iis nomina imponebant. maribus quidem nono die, unde Nundina Dea apud eos colebatur: fœminis octavo, quia in maris conceptione plus esset temporis, Baptismo insuper vel confirmationi, de cujus initio post dicetur, ne hæc sacra forent iteranda, quod per patrum decreta fieri non licebat. Iginius Romanus pontifex statuit, ut unus, quem compatrem vocant, uti testis interesset. Hodie ut plurimum si mas baptizetur, duo viri cum una muliere, quæ vulgo commater dicitur, adhibentur, veluti rei gestæ testes: contra si fœmina, duæ mulieres cum uno viro: ii vel susceptores nuncupantur, quod infantem de fonte sacro suscipiant. At in confirmatione unus duntaxat vir, seu mulier testis admittitur, qui puerum vel puellam brachiis sustentet. Quod autem baptisma cum confirmatione (alterum enim ab altero pendet) haud iterandum esse patres sanxerunt, id ab Apostolo profectum esse existimant, qui illud colligunt tam ex ejus epistola ad Hebræos, ut inquit: Nam fieri non potest, ut qui semel fuerint illuminati gustaverintque donum cœleste, & participes facti fuerint Spiritus Sancti, si prolabantur, denuò renoventur per pœnitentiam: quam ex alia Epistola ad Romanos. Nam Christus quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel. &c. Ac ita disputant: Quemadmodum Christus semel mortuus, & semel resurgens, jam non amplius moritur: ita semel per pœnitentiam, gratia baptismatis nobis collata, iterari non potest, quia per baptismum peccatis pristinis morimur. Vndè Propheta, Renovabitur, ut aquilæ, juventus tua. Præterea cum Servator, *teste Marco* dixisset, Qui credi-

crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit, jam tum unumquemque oportebat & credere & baptizari si cupisset se salvum fore. Sed ut illud per se quisque poterat præstare, ita hoc sine aliena ope fieri non poterat. Quapropter Victor pontificum Rom. ordine xv. decrevit, ut à quocunque virilis vel fœminei sexus Christiano, & in quavis nativa aqua, baptismum petentes baptizarentur, si necessitas instaret: instabat autem necessitas, causâ præsertim infantium, quibus cum per ætatem non liceret de sua fide testari, à principio *sicut tradit Cyprianus*, provisum fuit, ut per alios credere profiterentur, quo, quemadmodum aliena culpâ, id est, Adam primi parentis delictum eis quoque malo fuit, quod statim nati originali peccato obligarentur, sic alienâ operâ bono esset, qui idcircò, *velut ait Ambrosius libro de Vocatione gentium secundo*, ex aliena confessione credunt & baptizantur. Atque hoc pacto cunctorum saluti consultum est. Atqui ex Euangelio discimus, homines alios aliorum pietate apud Deum juvari, quod *Matth.* 9. præclarè demonstrat ita scribens. Et ecce viri adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem: cumque vidisset Iesus fidem illorum: dixit paralytico, Bono animo esto, fili: remittuntur tibi peccata tua. Atque paralyticus per fidem bajulorum salvus factus est. Ita perseverabat in hunc modum celebre baptismatis institutum, cujus triplex est genus: fluminis, quo Ioannes primitus baptizavit: item flaminis, hoc est, Spiritus Sancti, quod Christus instituit: & sanguinis, quo infantes ab Herode occisi sunt initiati. Cyprianus: Hi nuper cruore lacteo loti, primitias baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, ubi necessitatis articulus excluserit moram, non minus ad lavacrum animæ sanguinem efficacem, quam sanctificatas verbis aquas, maximè cum nec sanguis hoc elemento careat, sed aquarum motu per totum corporis alveum fluat. Spiritus verò sanctus & aquis &

san-

ſanguini ſuperfertur, qui ſubjectos ſibi fovet & abluit, quo baptizante, idem occiſio, quod merſio, operatur. *Hæc Cyprianus.* Illud hic admonuerim, in uſu veterum fuiſſe, ut adulti ferè baptizarentur, induti veſtibus albis: Lactantius:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo.

Et id fiebat in Paſcha, & Pentecoſte, niſi neceſſitas urgeret. Interim autem dum dies ſtatutos expectabant, de miſteriis religionis erudiebantur, ac ob id Catechumeni dicebantur, quod κατηχεῖν græcè, ſit voce erudire qui ita myſteriis initiati, & poſtea aquâ tincti, lac & mel deguſtabant, teſte Tertulliano *in libro de militis corona*, ubi ait: Aquam adituri, & ſubjicit: Dehinc ter mergitamur, inde ſuſcepti lactis & mellis concordiam prægustamus. Item oleo ungebantur baptizati *ſicut idem libro primo adverſus Marc. tradit.* Vinum quoque eis dabant bibere, id quod divus Hyeronimus teſtatur. qui *explanans illud Eſaiæ: Venite emito vinum & lac*, inquit. Provocat nos Eſaiais non ſolum ut vinum emamus, ſed & lac, quod ſignificat innocentiam parvulorum. Qui mos ac typus in Occidentis Eccleſiis hodie uſque ſervatur.

CAP. V.

De Sacerdotii, ejuſque graduum apud Hebræos initiis: ac magno Pontificis, minoriſque ſacerdotis conſecrationis myſterio, & quibus uterque amiciretur Indumentis ſacris, & quantum temporis daretur Levitis ad adminiſtrandum.

Rempublicam Chriſtianam duplex genus hominum habet, unum quod Prophanorum nomine cenſetur, & iis ſoboli procreandæ ac imperio ad-

ministrando fas est operam dare: alterum Sacerdotum, quod sacrificiis faciundis, precibus, & religioni denique ritè procurandæ vacat. Apud Hebræos idem fuit institutum: siquidem principiò Duces cum populo, deinde Reges reipublicæ curam habebant: Sacerdotes verò sacra curabant, penes quos, *teste Iosepho lib. 3. Antiquitat.* Sacerdotium cœpit ab Aaron, qui primus unctus atque consecratus fuit per Mosen fratrem, dicente illi Domino: Sume Aaron & filios ejus, & stolas & oleum unctionis, & vitulũ qui est pro peccato, &c. Quare Moses convocato populo dixit: h.e. verbum quod mandavit Dominus facere, & applicuit Moses (*sicut etiam est in Exod.* 22.) Aaron fratrem suum, & filios ejus, & lavit eos aquâ, & vestivit eum tunicâ alterâ summâ, altera interiore, & præcinxit zonâ, & imposuit ei humerale, & cinxit eum secundum formam humeralis & imposuit super eum logium, & imposuit super manifestationem & veritatem, & imposuit mitram super caput ejus, & posuit super mitram, ante faciem ejus, laminam auream sanctificatam, sanctam, sicut præceperat Dominus. Hæc fuit sacerdotis primi consecratio, & ea quidem non sine mysterio. Moses enim, id est, lex, ut *Origeni placet*, quam pontifex ignorare non debet, lavit & unxit Aaron summum pontificem cum filiis, hoc est, puros reddidit coram populo, quia oportet illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, sicut Apostolus dicit: postea vestivit eum duplici tunica, altera ministerii humani, altera intelligentiæ spiritualis: & præcinxit eum zona, antequam talarem tunicam imponeret, hanc stolam nuncupant. Induit eum humerali, quod est humerorum quidam ex circumductione vestis ornatus: humeri autem operum figuram tenent, ac laboris indicia. Et cinxit eum rursus secundum formam humeralis, ut constrictus esset in verbo, constrictus in facto. Post hæc imposuit logium, quod rationale dicitur, & est sapientiæ indicium,

dicium. quia ſapientia in ratione conſiſtit, ſuper manifeſtationem & veritatem. Dabantur & femoralia tanquam indicium caſtitatis: ſed quia licebat ſacerdotibus filios generare, ideò Origenes vult per femoralia innui, non eſſe prædicandum verbum Dei hypocritis, ne illud ſemen pereat, quaſi tunc ſit utendum femoralibus, ne in ſterilem terram ſemina jaciantur. Hæc erant pontificis ornamenta: quorum ordo haud myſterio etiam caret: nam humeralis facta præcedunt, logii ſapientia ſequitur, quia poſt facta quærenda ſapientia: deinde poſt rationale, manifeſtatio: quoniam non antè alios docere, quàm nos inſtruere debemus. Item additur veritas, quia veritas eſt ſumma ſapientia. Poſtremò Moſes ornavit caput Aaron corona, in quo eſſe debet juſtitiæ Dei ſedes: propterea accepit cidarim, quod eſt operculum: vel ornamentum quoddam capitis, cui ſuper impoſuit mitram, hoc eſt indicium ſcientiæ utriuſque inſtrumenti. Ante faciem id eſt, à fronte pontificis, laminam auream ſanctam locavit, in qua ſculptum erat vocabulum Dei. Hinc noſtri pontifices indumenta bona ex parte, ſicut mox dicemus, mutuati ſunt. Ita Aaron pontifex ſummus eſt à Deo creatus: filii verò ejus, Nadab, Abiud, Eleazar & Ithamar, longè minoribus cæremoniis initiati ſunt, quippe quibus neque bina indumenta tradita, neque humerale, neque rationale, neque capitis ornatus, niſi tantum cidaris, qui propterea loco minorum ſacerdotum ſunt habiti, quales hodiè apud nos ſunt qui presbyteri vocantur. Cæterùm libet diſtinctè ex Ioſepho & Hieronymo *ad Fabiolam* de his exponere indumentis. Octo in. genera fuere, quorum quatuor communia pontificibus pariter atque ſacerdotibus erant: fœminalia quæ linea erant, & uſque ad genua & poplites velabant verenda, nos ea vocamus braccas: poderis ex lino etiam tunica talaris, quam interulam dicunt: cingulum textum ſubtegmine trium colorum, cocci, purpuræ, &

 hyacin-

hyacinthini, byſſino ſtamine: & tiara ex byſſino confecta rotunda, ut pileus, quaſi ſphæra media ſit diviſa, ut pars ponatur in capite affabrè laborata: fuit olim Perſarum mulierum capitis ornamentum. Pontificum verò reliqua quatuor propria indumenta erant: tunica talaris tota hyacinthina, & manicata, in cujus extrema parte circa pedes, ſeptuaginta duo pendebant tintinnabula, cum totidem malis punicis, quo pontifex in ſancta ſanctorum vocalis incederet, moriturus ſtatim, ſi hoc non feciſſet. Superhumerale, quod Hebraicè Ephod dicitur, ex byſſo, cocco, purpura, hyacinthino, in cujus utroque humero erant duo lapides onyches, ſeu ſmaragdi: Ioſephus Sardones vocat. In ſingulis autem inſcripta erant ſena nomina Patriarcharum, hoc eſt, in dextro humero filii majores natu Iacob, in ſiniſtro minores, ut pontifex ingrediens ſancta ſanctorum nomina populi pro quo erat Dominum oraturus, portaret ſecum. Item rationale, quod erat pannus brevis, auro & quatuor, haud alio modo ac ſuperhumerale, contextus coloribus, cum duodecim lapidibus, quaterno diſtinctis ordine: in primo n. ordine inſerti erant, Sarda, Topazius, Smaragdus: in altero Carbunculus, Sapphyrus, Iaſpis: in tertio Lyncurion, Achates, Amethyſtus: in quarto Chryſolithus, Onyx, Beryllus. Vltimum veſtimentum, lamina aurea, cum vitta, qua pontifices tantum utebantur. Iſti duodecim lapides videntur ſignificaſſe, *ut ait Hieronymus*, Apoſtolos duodecim, ſicut illi duo ſuper humerale portendiſſe Chriſtum & ejus populum, & quatuor colores retuliſſe quatuor elementa. Atqui byſſinum, quod eſt genus lini ſubtiliſſimi terræ comparari poteſt, quia ex terra gignitur, ſicut purpura mari, quod ex ejus cochleolis tingitur: item hyacinthus aëri propter coloris ſimilitudinem: coccus igni & ætheri. Sed ad reliqua perſequenda jam recurrat oratio. Fuit tamen ante Aaron, Noë, qui dicitur altare erexiſſe, & ſuper illud holocauſtum

Domino

Domino obtulisse: item Melchisedech, qui primus sacrificavit: & Abraham, Isaac, & Iacob, qui secundum eum itidem fecerunt: sed illos quadam naturali pietate, non sacerdotali auctoritate rem divinam fecisse constat. Alii deinde ministri ab aliis constituti sunt, qui in tabernaculo, hoc est, templo, in ministrando hærerent. Levitæ èx tribu Levi filii Iacob, statim post datum sacerdotium Aaron, & ejus filiis, jubente Domino, à Mose eliguntur, qui semper adessent Aaron sacrificium facienti, excubarent dies ac noctes in tabernaculo, gestarent arcam, & tabernaculum, item vasa, ac in circuitu tabernaculi locum castris statuerent. Hos græcâ voce Diaconos appellamus: siquidem Moses præcipiente Domino, *uti Iosephus eodem libro testatur*, tribum Levi à prophanis officiis segregans, Deo consecravit, eique negotium custodiendi tabernaculi dedit. Diaconis adjumento dati sunt ministri, qui illorum dictis audientes essent, & oblationes caperent. Ii apud Hebræos Nathinnei appellantur, hoc est, dati aut donati, vel in humilitate Domino servientes: nunc Subdiaconi, quod Diaconis subsint, nuncupantur. At Levitis istis administrandi tempus terminatum erat per legem, quæ, *veluti in extremo octavo capite Numerorum est*, talis fuit: A XXV. annis, & supra, Levitæ ingredientur, ut ministrent in tabernaculo fœderis, cumque quinquagesimum annum compleverint, servire cessabunt, ut postea custodiant, quæ sibi commendata fuerint: tum enim vasa ac alia tabernaculi instrumenta servanda curabant. Item nonnullos alios delegit, qui lucernas semper in tabernaculo ardentes curarent. Hos nostri ceroferarios interpretantur, vel græcè Acolythos, seu potius Acoluthos, qui res corporis ministrant. Postea constituti sunt Ostiarii, qui æditui sive janitores vocantur, ut ex præscripto legis præessent templo custodiendo, ne impurus quisquam ingrederetur. Item lectores, quorum ordo à Prophetis initium sum-

ſumpſit, qui concionarentur, & legerent, quibus dictum erat: Clama, ne ceſſes. Præcentorum, qui Pſalmos canerent, auctor David ſive Aſaph fuiſſe dicitur, qui poſt Moſen primi Pſalmos compoſuerunt. Erat eorum ordo per ſucceſſionem generis, ſicuti ſacerdotium, qui aſſiduè in templo canebant, ad vocem unius reſpondente choro. Exorcizatores, id eſt, adjuratores (ſic enim noſtri interpretantur) aut increpantes, Salomõ inſtituit, qui invocarent ſuper Catechumenos, vel ſuper eos qui ſpiritibus malis vexabantur, nomeñ Domini, ita dæmones ſubigentes, ut ab eis egrederentur, ſicuti ex Ioſepho alibi demonſtravimus, ipſum Salomonem effugandorum dæmonum inveniſſe modum. Hæc ſuo ordine quo apud Hebræos inſtituta ſunt, expoſuimus, ut initium cujuſque rei, quod noſtri in primis propoſiti eſt, perappoſitè proderetur. Quæ omnia cum umbra duntaxat futurorum fuerint, jam quæ indè conſecuta ſint, explicemus.

Cap. VI.

A quo noſter primùm inſtitutus fuerit Sacerdotalis ordo, & quotuplex eſſet Sacerdotium, & quid ſit ſacerdotis manuum impoſitio, ac quis Epiſcopus Pontifexve, atque quale ejus munus, & quemadmodum Presbyter, vel Diaconus quondam dictus fuerit Epiſcopus.

Ieſus Chriſtus præceptor noſter proſtremò, *auctore Euſebio in Eccleſiaſtica hiſtoria*: & Rex & pontifex fuit, & utrumque ex teſtimonio Prophetarum probat: cum enim de Ieſu meminit, qui Moſi ſucceſſerat, inquit: Sed & idem Moſes longè per Dei ſpiritum prævidens, qui ſibi præpararetur ſucceſſor, & prænoſcens eum qui poſt ſe regnum ſuſciperet, majoris ſacramenti miniſtrum eſſe futurum

turum, Iesum cognominavit eum, qui prius Ause parentum fuerat appellatione vocitatus, sciens in hujus vocabuli sacramento majoris cujusdam gloriæ regem, quàm mortalis natura recipit, esse ponendum. Ita igitur per gemina hæc appellationis indicia in altero pontificatus, in altero regalis formæ exprimuntur insignia, & Iesus Christus tanquam qui Rex & Pontifex esset, pariter nominatur. Et paulo post infert: David quoque de Christo testatur dicens: Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ. In quibus verbis primum quidem eum Deum designat, deinde per æquitatis virgam, sceptrum in eo regale commemorat, *Hactenus Eusebius.* Hic illud appositè admonendum duxi, non rectè in Eusebiano codice scribi Ause, *teste divo Hieronym. qui statim in principio libri primi commentariorum in Oseam prophetam inquit*: Osee enim linguâ nostrâ servatorem sonat, quod nomen habuit etiam Iosue filius Nun, antequam ei à Deo vocabulum mutaretur: non enim (ut malè in Græcis codicibus legitur & latinis) Ause dictus est, quo nihil omninò intelligitur, sed Osee, id est, Servator, & additum ejus nomini Dominus, ut Servator domini diceretur: *Hæc Hieronymus.* Sed domum redeamus. Is igitur pontifex noster primus fuit, qui nobis sacerdotium instituit, idque duplex esse voluit, alterum spirituale, alterum ministerii plenum. Sed de hoc postea. Spirituale dedit, cum se pro nobis obtulit, dicente Apostolo Petro: Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. Et sacerdotium istud omnibus juxta Christianis commune est, ea de causa institutum, ut Christum imitaremur, teste Apostolo ad Romanos scribente: Obsecro vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vi-

ventem placentem Deo, rationabile obſequium veſtrum. Sacerdotii autem hujuſcemodi partes Chriſtianus homo etiam profanus agit, cum lætus ex animo Deum uti patrem amat, in omni loco invocat, precatur, colit, laudat, quod officium, vel ſacrificium laudis dicitur, item gratiam pro donis acceptis habet, contra idem triſtis pœnitendo Deum ipſum velut judicem timet, veniam precatur, orat, coram dolet, delicta ſponte deplorat, Vt *eſt in Pſalm.* 53, Voluntarie ſacrificabo tibi. Idem noſter Servator alterum ſacerdotium miniſterii inſtituit, cum dogmata legis ſecutus, quam non ſolvendi ſed conſummandi cauſà venerat, ut poſt quam cœlum aſcendiſſet, nobis non deeſſent, qui in terris ſacerdotium verum haberent XII. elegit pontifices, quos novo vocabulo Apoſtolos nominavit, ut qui mittendi eſſent in diverſas orbis partes, qui novum dogma, hoc eſt Euangelium, cui etiam vocabulum innotuerat, mortales docerent. Item ſeptuaginta diſcipulos, quos etiam ad concionandi munus delegerat, ſacerdotes fecit, qui vice filiorum Aaron, *ſicut Origeni probatur,* apud nos minores haberentur ſacerdotes, quales nunc græcè presbyteri vocantur, hoc eſt, latinè ſeniores, quod canicies quæ homini prudentiam afferre ſolet, digna ſit honore & munere. Ab his igitur presbyterorum, ſicut ab illis epiſcoporum, cœpit ordo, quippe qui in eorum locum ſucceſſere, quod vel Cypriani teſtimonio conſtat dicentis: Meminiſſe autem diaconi debent, quoniam Apoſtolos, id eſt, Epiſcopos & præpoſitos dominus elegit. Et pòſt eum idem Hieronym. teſtatur *in Epiſt. ad Marcellam adverſus Montanum* ita ſcribens: Apud nos Apoſtolorum locum Epiſcopi tenent. Hos autem Apoſtolos ac diſcipulos myſteriorum Dei miniſtros, non aliis conſtat initiatos ſacris, niſi ſolâ Chriſti electione, ſeu vocatione: quod ipſis deinde Apoſtolis, & poſtremò Romanis pontificibus *ſicut infra explicabitur,* exemplo fuit eligendorum ſacerdo-

ſacerdotum: ſed ut hæc multis cæremoniis alioque longè ritu, ita illi ſimpliciter, prout è Chriſto docti erant, illud inſtitutum ſervarunt. Ad hunc quoque modum Matthias factus eſt Apoſtolus: ſic ipſi Apoſtoli ſeptem ſibi diaconos inſtituerunt dicente Luca *in actis*: Et elegerunt Stephanum virum plenum fide ac Spiritu Sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam & Nicolaum Proſelytum Antiochenum. Hos ſtatuerunt in conſpectu Apoſtolorum, & cum oraſſent, impoſuerunt eis manus. Sic Titus in Creta ad præſcriptum Pauli presbyteros conſtituit. Sed Bedas rem multo luculentiſſimè docet: Erant, inquit, baptizati Apoſtoli, at non erant ſacerdotes, niſi cum Chriſtus in Cœna fecit illos ſacerdotes, dans eis poteſtatem conſecrandi corpus ipſius verum, & poſt reſurrectionem abſolvendi. Cæterùm cum Apoſtolus *Epiſtola priore ad Timotheum capite quinto*, ſic præceperit, Manus citò nemini imponas: aliquis poſſet conjicere eum cujuſpiam myſterii ſacerdotes initiandi formulam dediſſe, id quod Chryſoſtomus *homilia in eam Epiſtolam* 16. affirmare videtur, ita ſcribens: ubi verò hæc dixit, illud intulit, quod omnium maximè periculoſum eſt, & in primis Eccleſiam continet, de ordinationibus ſcilicet. Quid ſibi vult? non ex prima ſtatim probatione, ſed ubi conſideratio diuturna præceſſit, tunc imponito manus. Et Ambroſius hunc quoque locum ita interpretatur. Gratiam dari ordinatoris ſignificat, per prophetiam & manuum impoſitionem, Prophetia eſt, qua eligitur quaſi doctor futurus idoneus. Manuum verò impoſitiones, verba ſunt myſtica, quibus confirmàtur ad opus electus, accipiens auctoritatem, teſte conſcientià ſuâ, ut audeat vice Domini ſacrificium Deo offerre. Sed ipſe Paulus *Epiſtolâ ſecundâ ad eundem Timotheum*, quid eſſet manuum impoſitio apertè declarare viſus eſt, cum ſcripſerit: Quam ob cauſam commonefacio te, ut ſuſcites

donum Dei, quod in te eſt, per impoſitionem manuum mearum: non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed potentiæ, ac dilectionis, & ſobrietatis. Quæ omnia Chryſoſt. ita explanat: Admoneo te ut excites gratiam Dei, quæ eſt in te, per impoſitionem manuum mearum: hoc eſt, gratiam ſpiritus, quam accepiſti ad Eccleſiæ inſtitutionem, ad edenda miracula, ad omne religionis obſequium: quippe hanc vel extinguere, vel excitare in nobis eſt. *Hactenus ille.* Ac ita per impoſitionem manuum videtur dari ſacerdoti electo Spiritus Sanctus, quemadmodum, *teſte Luca in Actis cum de Samaritanis loquitur*, baptizati afflantur eodem ſpiritu, quo Chriſtus ſuos Apoſtolos in primis ornavit, illuſtravit, munivit, dicens: Accipite Spiritum Sanctum, quorumcumque remiſeritis, & reliqua. Fuit enim ille ſolennis ipſius Servatoris modus bene dicendi manu pariter atque voce, *teſte Hieronym. in Matthæum*, cum apud eum oblati fuerint pueri, ut manus imponeret & oraret, hoc eſt, benediceret. At revertamur eodem. Atque hinc olim factum videntur ut in conſecrando Epiſcopo, nil amplius cæremoniarum eſſet, niſi ut multitudo, quæ ejus quoque rei gratiâ, *auctore Cypriano non uno in loco, & præſertim in Epiſtola 4. ad Felicem presbyterum*, ſemper epiſcoporum electioni intererat, precaretur, & presbyteri manus imponerent. Et hæc dicere habui de prima ſacerdotum conſecratione ab Apoſtolis & patribus uſurpata. At poſt Chriſtum, Petrus in ſacerdotio prærogativam habuiſſe dicitur, quod primus Apoſtolorum ordine, & ejus ſacroſancti collegii caput fuiſſet. Quapropter divus Cyprianus *Epiſt. 3. ad Cornelium*, Cathedram Petri principalem vocat: nam, ne quis erret, nullâ aliâ ratione ſacerdotalis ordo à Romano Epiſcopo profectus eſſe dici poteſt, niſi apud Italos duntaxat id factum intelligatur, cum perdiu ante adventum Petri in urbem Romam, apud Hieroſolymos ſacerdotium ritè inſtitutum fuiſſe liqui-

do

quo liqueat: quanquam Chrysost. *homilia ultima in Ioannem*, arbitratur Iacobum primum Hierosolymitanum episcopum à Petro factum fuisse, id quod tamen alii non Petro solum, sed Ioanni quoque ac alteri Iacobo assignant. Imò nemo eorum illud fecit officium, si ipsi divo Petro credimus, qui *apud divum Clementem, libro Recognitionum primo*, de ea ipsa re ita testatur: Septimana jam una ex passione Domini complebatur annorum, & Ecclesia in Hierusalem constituta, copiòsissimè multiplicata crescebat per Iacobum, qui à Domino ordinatus est Episcopus, rectissimis dispensationibus gubernata, &c. Igitur ita Petrus Apostolorum princeps fuit. Ita Romani pontifices jam inde ab initio magnæ habiti sunt auctoritatis. Item apud eosdem Hierosolymos Episcopalis cathedra locata ab initio est, & utrumque attestatur Eusebius *lib. Ecclesiasticæ hist.* 7. ita scribens: Denique Iacobi cathedra usque ad hodiernum diem inibi (de Hierosolymis loquitur) servatur, atque in ea sedent omnes, qui usque ad præsens tempus sedis illius sacerdotium sortiuntur, & cum magna veneratione habetur, vel vetustatis, vel primi sacerdotii sanctificationis obtentu. *Hæc Eusebius.* Illud, idem postea à divo Petro Romæ factum esse, testimonio est cathedralis celebritas ejus diei qui nunc ubique gentium solennis est. Veruntamen existunt etiam nunc, qui contendant Petrum in omnes Apostolos jus habuisse: de qua re nostrum non est quicquam decernere, qui sacerdotii originem tantùm quærimus: tametsi contra nonnulli aliter censent, quia id videtur Paulus ad Corinthios, *Epistola secunda cap.* 10. negare, scribens: Nam si & amplius quippiam gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis Dominus, non erubescam. Non n. dicit, quam dedit Petrus, sed Dominus. Et subjicit. Quam nobis potestatem dedit Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestri. Ponit Paulus ædificare, ut alibi sæpè facit, pro prodesse,

desse, quo demonstret officium sacerdotis esse, æque omnes juvare, si velit potestate sibi datâ uti. Episcopus verò Græca vox est, & plus oneris quam honoris significat: latine dici potest speculator: & proprie, ut Martianus scribit, ii dicuntur Episcopi, qui præsunt pani, ac cæteris venalibus rebus, quæ populis civitatum ob quotidianum victum necessariæ sunt: Vndè pontificibus id nomen inditum par est credere: quia quemadmodum illi quæ ad vitam humanam sustentandam pertinent, procucurare debent, ita horum vigilando, docendo, benè agendo, animarum saluti consulere interest: id quod vel Clementis primi pontificis declarat præscriptum qui decrevisse fertur, ut episcopalis cathedra in eminentiore templi loco collocaretur, sicut hodiè servatur, undè Episcopus undique speculari possèt. Ex quo quandiu Episcopus suum ejusmodi facit officium, non imperare, non regnare, sed tam aptè quàm eleganter dicitur sedere: quo porrò loquendi modo nos quoque scribendo utamur licet. Hinc certè apparet, ut nihil potius essè debeat curæ Episcopo, quàm incolumitas gregis sibi crediti: quo fit, ut in civitate hoc sit Episcopus quod in navi gubernator, in curru rector, in exercitu dux, utpotè cujus, *sicut ait Cyprianus*, quantum perniciosum est ad sequentium lapsum ruina, tantùm contra utile est & salutare, cum se per firmamentum religionis, fratribus præbet imitandum. Væ igitur Episcopis! si qui sint muneris hujus obliti: quia, ut dicitur, cui multum datum est, multum quæretur ab eo. Atque officium ab Apostolis inchoatum ac expletum, *uti supra passim demonstratur*, Episcopi est, regere Ecclesiam, concionari, populum verbo Dei pascere, baptizare, & baptizatos confirmare, ordinibus sacris initiare ministros Dei, obire, circumire, circumspicere sæpius suam provinciam: cujus rei causa, à principio ipsi Apostoli provincias inter se partiti sunt, ut in eis nomen Christi disseminarent, ex quo fructus

charita-

charitatis, pietatis, justitiæ ubique abundaret. Res hæc postea Paulo in primis Apostolo curæ fuit, *qui teste Luca in Actis*, eas regiones revisebat, in quibus antè multa sanctissime de Christo prædicasset, ut cognosceret, quo essent statu fratres, & sublatis erroribus si qui irrepsissent in hominum mentes, religio non violaretur. Cæterùm olim Episcopi vocabantur Presbyteri, *teste non uno in loco divo Hieronymo, & præsertim in Epistola ad Evagrium, ubi dicit, qua de causa Episcopi posthac esse cœperint, ita scribens*: Quod autem postea unus electus est, qui cæteris præponeretur, in schismatis remedium factum est: ne unusquisque ad se trahens Christi Ecclesiam rumperet: nam & Alexandriæ à Marco usque ad Dionysium presbyteri semper unum ex se electum Episcopum nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem faciat, aut Diaconi eligant de se, quem industrium noverint & Archidiaconum vocent. Quid enim facit, exceptâ ordinatione, Episcopus, quod Presbyter non facit? &c. Quid, *quod & Chrysost. homilia. 2. in Epist. ad Philippenses demonstrat*, Episcopum dictum etiam esse diaconum, hoc est, ministrum? De Episcopi nomine & officio satis dictum habeo: idem verò pontifex vocatur, à posse & facio, ut Scævola affirmat: ut autem Varroni placet, à ponte: nam pons in Tyberi nomine sublicius, primum à pontificibus factus est, postea sæpè restitutus, quod ligneus esset, nec non cæterorum pontium sarciendorum cura ad eos delata est.

CAP.

CAP. VII.

De primo ritu sacrorum, quibus initiantur ii, qui Sacerdotes fiunt, & amiciendi usu, ac ibidem de sacerdotis officii initio.

Romani Pontifices Hebræorum secuti institutum, primi omnium sacris quibusdam initiare cœperunt Ostiarios sive Ianitores, Lectores, Exorcizatores, Acoluthos, Subdiaconos, Diaconos, hoc est, Levitas, quos numero septem ipsi Apostoli delegerant presbyteros, & Episcopos, quo sic per gradus ad sacerdotium unusquisque promoveretur. Quos quidem ordines Cajus Romanus pontifex, qui ex Diocletiani Imperatoris genere ortus erat, primus distinxit, quibus tanquam quibusdam gradibus ad episcopatum ascenderetur. Non nemo id Iginio pontifici, qui diu ante Cajum sedit, assignat, cum quo me consentire minus pœnitet: nam sic fieri potuit, ut, quod Iginius inchoaverat, Cajus ritè perfecerit. Atque tum primùm cœperunt apud nos Sacerdotes novis & sacris initiari ordinibus: quod vel colligere licet ex Tertulliano auctore longè antiquissimo, qui *libro de Exhortatione castitatis* eam rem planam facit, scribens: Nonne & laici sacerdotes sumus, scriptum est, Laici sacerdotes sumus? regnum quoque nos, & sacerdotes Deo & patri suo fecit. Differentiam inter ordinem & plebem, constituit Ecclesiæ auctoritas. *Hactenus Tertullianus.* Illud idem constat, alio apud nos, ac apud Hebræos modo, istos ordines distribui: illi enim in eo ordine perpetuo erant, in quem à principio recepti fuissent: nostri autem gradatim per omnes ordines ad sacerdotium veniunt. Fuit jam inde ab initio sacerdoti in primis negotium à Christo datum, ut doceret, baptizaret, consecraret eucharistiam. ministraret aliis, ligaret, solve-

ſolveret: quod fit, cum ſacerdos, ut cuſtos & rector ſcit, qui apud Deum aut ligandus aut abſolvendus ſit. Item judicaret de dogmatibus, oraret pro aliis, ac ſacrificium laudis, *quod alibi tractabimus,* pro ſalute populi offerret & hæc ex Euangeliis, atque Apoſtolorum teſtimoniis cognoſcamus licet. Videant igitur qui ſacerdotes faciunt, quo ſe crimine obligent, ſi ſint ſacerdotes ad ea obeunda munia minus idonei. Sunt autem infiniti, qui tantùm celebrandis Miſſis, quas dicunt, operam dant, & ejus rei cauſà ſacerdotes ſunt, perinde quaſi in ea omne conſiſtat officium. Veſtes verò ſacras quibus noſtri amiciuntur ſacerdotes, ab Hebræis, *uti ſupra capite quinto dictum eſt*, habent: cujus nempe rei argumentum eſt, quod noſtri tum pontifices, tum ſacerdotes, partim eadem induunt veſtimenta, utputa Zonam ſeu Cingulum, Tunicam Talarem, quam vocamus Albam, tunicam hyacinthinam, ac Mitram, partim non longe formâ aut, colore differentia, cnjuſmodi ſunt amictus capitis tegmen, qui loco cidaris uſurpatur, planeta ſive Caſula, quam vocant, fabrefacta inſtar rationalis, hoc eſt, Logii, pallium haud diſſimile ſuperhumerali, & caligæ vice fœminalium. Vnde denique liquido apparet, pleraque omnia ab ipſis Hebræis uno vel altero modo ſacerdotes noſtros eſſe mutuatos, ſicut illos ab Ægyptiis principiò ſumpſiſſe veriſimile eſt. Porrò Ægyptii ſacerdotes ex Pythagoræ præcepto, linteo tantum veſtimento, ut puriſſimo mundiſſimoque in rebus divinis utebantur: laneum verò ut prophanum vituperabant: quia ab animato decerpitur conficiturque ex mortali materia. Contra linea ideò pura videbantur, & ſacrificantibus accommodata, quoniam linum ex terra oritur, quæcunque autem ex terra naſcuntur, munda & pura exiſtimarunt. *Hæc & id genus alia Herodotus libro ſecundo tradit, & apud Philoſtratum memorat Tyanæus Apollonius.* Atqui pari etiam ratione Hebræi Ægyptiorum inſtitutum

imitati

imitati esse videntur. Iosephus enim *lib.6. Iudaici belli*, scribit sacerdotes ad altare templumque accedere solitos omni vitio carentes, veste byssina: id est, linea amictos. Et Hieronymus *in libro de Veste sacerdotali ad Fabiolam*, dicit tunicam poderin, hoc est, talarem super humerale, quod & orarium dicitur, fœminalia, cingulum, & tiaram, lintea esse indumenta. Adde & quod scriptum legimus in Ezechiele, cujus verba subjiciam quæ sunt hujusmodi: Cum ingredientur portas atrii interioris, vestibus lineis induentur, nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant, in portis atrii interioris intrinsecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, & fœminalia linea erunt in lumbis eorum, &c. Se nostri sacerdotes linteis vestimentis amicti, templum & altare adeunt, in sacrorumque pompa incedunt, ritu dubio procul ab Ægyptiis per manus Hebræorum usque ad nos translato: & id credo, quia, *teste Cic. de Legibus*, color albus præcipuè decorus Deo est habitus. Verùm quia splendidus cultus facit auctoritatem, placuit propterea patribus & bombycinas introducere vestes, ut qui arbitrati sunt, opinor, nequaquam id luxuriæ vitio dari posse, quod ad divini cultus magnificentiam adhiberetur. Insignia pontificatus ab ipsis etiam Hebræis omnia ferè accepta, id est, linea vestis summa, quæ niveo candore insignis vitam undique puram admonet, velut mitra bicornis Novi pariter ac Veteris instrumenti scientiam. Adduntur bina cornua, quoniam Moses acceptis tabulis, quibus mandata Dei inscripta erant, visus est suis cornutus. Aureum diadema gemmis distinctum Constantinus Imperator primus Sylvestro pontifici Romano obtulit, quod ille non recepit, veluti parum religioni idoneum, Phrygia mitra candida contentus: sed pontificum posteritas donum deinde principis haud aspernata est. Baculus instar Mosis, seù Aaron virgæ datus, populi vitia castigandi potestatem attribuit. Annulus, Christi

&

& Ecclesiæ copulationis ut pignus habetur, sicuti Chirothecæ purum manuum ab omni humanarum rerum contagione officium, divinarumque administrationem, & pedum tegumenta crediti gregis vigilantissimam curam indicant. Atque hæc ferè omnia ex decreto Clementis accepta ferunt, quæ undecunque manarint, magis omninò Hebraica quam Apostolica instituta referunt. Quædam quoque alia sunt ad usum sacerdotum, mysticè ab insequentibus quæsita, de quorum initiis nihil omninò certi habeo tradere.

CAP. VIII.

Vndè mos natus, cur omnes initiati verticem deradant, ac quam illud facere lim probrosum fuerit, & ibi de Nazaræorum secta, & quando Lege exceptum sit, quibus initiari non liceret, præsertim per bigamiam, & quomodo liceret, ac undè ipsa bigamia introducta sit.

Commune initiatis omnibus insigne est vertex rasus, præcipuum sacri prophanique capitis discrimen, qui admonet sacerdotes, spretis omnibus humanis voluptatibus, oportere cœlestia tantùm meditari. Hoc, *auctore Beda in Ecclesiastica historia Anglorum*, ideò per patres in consuetudinem venit, legeque sancitum, ut quod à principio ab inimicis probro & ignominiæ est datum, hoc honori deinceps decorique haberetur. Siquidem cum Petrus, *prout idem prodidit*, Antiochiæ concionaretur, fuit illi ab improbis summum capitis abrasum, ut ludibrio cunctis impendio magis foret. Fuisse autem radere caput probrosum, hoc arguit, quod cum David misisset nonnullos ex suis ad Hanon

non regem filiorum Ammon, qui eum patris mortem graviter mœrentem suo nomine consolarentur, ille suspicatus eos venisse ad explorandum terræ situm rerumque statum, rasit illis capita, præciditque tunicas usque ad nates, atque ita ignominiâ notatos domum dimisit. Vndè grave mox ortum est inter reges bellum, *Extat historia libro Paralip. priore, cap. 19.* Item apud Romanos consuetudinis fuit, captivitate liberatos currum triumphantis sequi, raso capite, & pileatos, etsi illud nota erat adeptæ libertatis. Sed apud Longobardos id in rebus longè post homines natos fœdissimis habitum: sic n. Archpertus invaso per vim regno, Rhotarim ducem qui Linthperto regio puero favebat, captum totondit. Ego dixerim à Nazaræis, quorum secta apud Iudæos celebris erat, initium hujus rei ortum, quod illi prius servato pilo denuò post magnam vitæ continentiam caput abraderent capillosque in sacrificii ignem injicerent, ut eo modo suæ pietatis perfectionem Domino consecrarent. Meminit & Iosephus de hujusmodi more dedicandi capillos, quem Nazaræi observabant, *lib. 4 Antiquitat.* scribens: Si quis eorum noverit, quos Nazaræos appellant comam nutrire, & vino non uti, isti dum capillos suos dedicant, propter sacrificia, venientes ad sacerdotes Corbam offerunt, quod significat munus. Erant Nazaræi, *teste Origene super Numeros*, qui semetipsos devovebant Deo, de quibus lex per Mosen data fuit, *ut in iisdem Numeris extat.* Sacerdotes verò Dominus per Mosen, *ut in Levitico patet*, capite & barba rasa esse vetuit: & apud Ezechielem præcipit illud idem, dicens: Sacerdotes caput suum non radant, neque comam nutriant, sed tondeant. Cæterum Herodotus *in Euterpe*, & Plinius scribunt, sacerdotes Ægyptios consuevisse derasis capitibus mœrere, & in luctu esse ex morte Apis, qui in Ægypto numinis vice colebatur, ac demum totum corpus eradere, ut ne quid eis inter deorum cultum, aut pediculi aliarumve sordium creare-

crearetur. Meminit & Apulejus *libro Asini sui aurei* 2. de hujusmodi sacerdotibus derasis. Hinc igitur, opinor, fluxit ritus Nazaræorum, & ab iis nostrorum sacerdotum qui jubentur caput radere, & comam nutrire prohibentur. Hieronymus verò, *quod & in decretis canonicis scriptum leges*, rasum caput & coronam quam appellant, significare autumat divitiarum omnium derelictionem: at capillos qui remanent, aliqua sacerdotibus esse retinenda ad sustentationem. His autem perbellis interpretationibus benè multi sacerdotes gaudent, ritusque servandi causâ latè verticem radunt: sed ex magnis opibus quas habent nihil inpertiri nihil deponere, nihil relinquere volunt. Et hæc cæremoniarum summa. Paulus Apostolus in Cenchreis (Cenchreæ enim portus est Corinthiorum) nutrivit & totondit comam, rasit calvitium, exercuit nudipedalia, *auctor idem Hieronymus adversus Iovinianum lib.* 1. Quæ vero qualiave essent nudipedalia sacra, dicetur *lib. 6. c.* 11. cum de vovendi usu agetur. Barbam itidem aut comam ne præsul, neve reliqui sacris initiati nutrirent, ex Mosis præcepto secundum Apostoli præceptum, primus vetuit Anacletus quintus à Petro Pontifex Romanus. Fuit & ejusdem decretum, ut episcopus à tribus initiaretur episcopis, sacerdos verò ab uno tantùm, cui subesset, *auctor Gratianus*. At Romanus episcopus à tribus quoque sed certis episcopis apud Lateranum consecratur, hoc est, Ostiensi, Portuensi, & Veliterno. Sic Ioannes Quintus, primus consecrari voluit, quem ritum postea successores servarunt. Quin jam tum mos inolevit, ut pontifici renuntiato ipse Ostiensis præsul inter sacra coronam imponeret, cum satis constet antea Pontificem vel Imperatoris Constantinopolitani, *sicut infra dicetur*, auctoritate electum, consuevisse duci ad cathedram divi Petri, & postquam in ea sedisset, tum ut ritè factum pontificem haberi, aliis cunctis cæremoniis neglectis. Digamus vero ne ad offi-

cium

cium sacerdotis admitteretur, Syricius decrevit, ac si jam admissus esset, ut ab eo pelleretur, quod Apostolus illud antea prohibuisset, qui ad Timotheum scribens, voluit Episcopum unius uxoris esse virum: sicut ne debiles membris aut manci in sacerdotum numerum reciperentur, Anastasius primus constituit: & utrunque ex Mosis legibus esse dixerim, qui ut mancos procul à sacerdotio esse voluit, sic eâ ratione jussisse videtur, ut Pontifex virginem tantùm duceret uxorem, quo ab eo digamiam excluderet, quæ jam inde ab initio apud Priscos quoque impedimento esse consuevit sacerdotium petere volentibus: quod testatur Servius, enarrans illud quarti Æneidos:

Huic uni forsan potui succumbere culpæ.

Vbi ait, Culpæ, propter antiquum ritum, quo repellebantur à sacerdotio bis nuptæ. Præterea ne quispiam minor triginta annis Presbyter fieret, Bonifacius primus censuit, quia credo, ea fuit apud Hebræos, *teste Hieronymo in procœmio in Ezechielem*, ætas sacerdotalis ministerii. Illud deinde decretum Lateranensis concilii auctoritate ad Episcopos eligendos translatum constat, estque statutum, ut vigintiquinque annos natus duntaxat presbyter creari posset: atque hoc ad imitationem, opinor, Levitarum, qui *uti in Numeris extat, & supra cap. 5. ostendimus*, non ante incipiebant famulari in tabernaculo, quâm totidem nati essent annos. Et illa episcopis, hæc presbyteris legitima ætas, quo utrique jam consilio boni, sacros canones rectè prius nossent, quemadmodum Cælestinus primus jusserat, quam alios regere, vel docere inciperent: *auctor Gratianus.*

Cap.

CAP. IX.

Qui primi in urbe Roma & alibi presbyteris parochias, ac Episcopis diœceses diviserint, ac quale fuerit parochorum officium, & de Cardinalium ordinis origine.

Sacerdotio ritè instituto, visum est patribus in primis conducibile, ut munera dividerentur, quo pro se quisque suum & officium nosceret, & impigre faceret. Itaque summum rerum, id est, animarum curandarum negotium presbyteris datur: & id præcipuè Romæ, ubi Apostolica sedes jam locata erat, institutum cœpit. Et ne ea administratio in promiscuo esset, Euaristus pontifex primus omnium titulos ipsis presbyteris divisit, septemque Diaconos instituit, qui veritatis gratiâ concionatorem observarent, imitatus Apostolos, qui, *ut supra ostendi*, totidem sibi diaconos administros creavissent. Secundo deinde loco, circiter annum salutis CCLXVII. Dionysius tam presbyteris urbis Romæ, quàm aliarum gentium templa, cœmeteria, & parochias quas dicunt, divisit: præterea episcopis diœceses distribuit, mandavitque ut unusquisque suis finibus ac limitibus contentus esset. Parochias, ut hoc demonstremus, nòstri appevant singula templa diœcesis, & eorum territorium certis terminis distinctum, quod qui terunt, hoc est, incolunt, parochiani dicuntur, à parochis puto dictas: erant enim Parochi magistratus apud Romanos, qui publicis legatis ligna & salem præbenda curabant. Horatius libro primo Sermonum:

Et parochi quæ debent ligna, salemque.

Et quia sine igne & sale apud Hebræos, *uti infra dicetur*, nullum fiebat sacrificium, & ut parochi legatis usui necessaria providebant: ita sacerdotes tem-

templorum præfecti ſuppeditant ſuis parochianis, quæ ad ſalutem animarum pertinent, non ab re parochias vocamus. Ad propoſitum redeo. Nec ita multò poſt Marcellus titulos urbis ab Euariſto primum presbyteris datos numero limitavit, decreto ſtatuens quinque & viginti, ac quaſi diœceſes eſſe, ad baptizandum eos, qui ex gentibus externis in Chriſtianorum cœtum quotidiè venirent, & ſepeliendum mortuos Hæc ex Bibliothecario Damaſo, Platina, ac aliis vel recentioribus ſacræ hiſtoriæ ſcriptoribus, quos miror neque hoc, neque alio, quod ſciam, loco non explicuiſſe: qui eſſent ii presbyteri, quibus titulos in urbe datos tradunt, undè haud dubiè prima Cardinalium origo eſt: ſed veluti par eſt conjectare, illi rem ut ab initio parum claram, ſilentio prætereundam fortè duxerunt, quam Iuriſperiti quidam poſthac inveſtigare tentarunt. Verùm & illi cum nihil certi haberent quod proderent, more eorum, qui cum obſcuri ſint, inani nobilitatis nomine ſibi blandientes, alius ad Achillem, alius ad Æneam, alius ad Numã Pompilium, ſuum genus referunt, magnoperè conati ſunt oſtendere Cardinalium ordinem ab Hebræis eſſe profectum: & ante omnes id fecit Siculus Andreas, cognomento Barbatius, qui ut à Beſſarione antiſtite ſeculi noſtri, verë ultra alios & animi & corporis dotibus Cardinale, gratiam iniret, de ea re commentariolum primus edidit. Sed ne hominem ſæpius citando defatigemus, ipſe ſuum jam incipiat narrare commentum. Occurrit, inquit, illud quod *in* 1. Regum *lib.c.* 2. pulcherrimè ſcriptum eſt: Domini enim ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbem. Quam auctoritatem Hoſtienſis doctor excelſus figuravit ad cardinales: ſicut enim oſtium regitur cardine, ita & Eccleſia Romana regitur conſilio cardinalium. *Hæc ille.* Vide, non ſecus iſti Iuriſconſulti aliquoties detorquent ſacras literas quò volunt, ac ſutores ſordidas ſolent dentibus extendere pelles. Si fuit id oraculum,

lum, ut quândoque illi qui Cardinales appellarentur, regerent apud Romanos Christianam rempublicam; etsi reor nunquam tale qnid somuiatum esse ab Anna, quæ inibi loquitur: cur non potius illud referendum est ad episcopos & presbyteros, qui perdiu antea cardinales, id est, præcipui sive primarii, & nuncupati sunt⁹, & res religionis gesserunt? qnod ipse testimonio Guidonis archidiaconi Bononiensis, Iurisconsulti non contemnendi comprobat, dicens: Olim autem in quacunque Eeclesia principales sacerdotes seu episcopi, dicebantur cardinales, id est, principales. Et inde pergit: Scriptum est in Deuter. Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris, recurre ad sacerdotes Levitici generis, & ad judicem qui fuerit illo tempore: ipsi enim judicabunt tibi judicii veritatem. Et subdit: Ecce nunc quod sacerdotes Levitici tempore veteris testamenti erant consiliarii, & sic fuerunt de jure divino, licet non sub nomine cardinalium: sed hujusmodi sacerdotes consiliarii sunt Domini cardinales hodiè, sic appellati &c. Non animadvertit Siculus illum locum apud nos jampridem ab episcopis & aliis sacerdotibus inferioribus occupatum esse, qui unà cum episcopo Roman. amplius mille annis gubernarunt Romanam diœcesin, antequam quisquam illud sublime cardinalis nomen, quale nunc ubique latè resonat, tulisset, ac propterea suos dominos cardinalès tardè venisse, ut jure dici possint apud nos in locum Levitarum sacerdotum successisse. *Hactenus de Ioculatoria Siculi disputatione.* Cæterùm Guido archidiaconus proximè verum accessisse videtur, qui *in commentariis, quos in sextum juris Pontificii librum scripsit,* & Franciscus Zabarella cardinalis *ex testimonio Martini Cisterciensis historici qui Innocentii quarti pontificis æqualis fuit* unà produnt, anno circiter hnmanæ sâlutis ducentesimo trigesimo altero, sedente quodam Pontiano, qui in ordine Romanorum pontificum non ponitur,

ponitur, fuiſſe Romæ ducentos triginta ſex ſacerdotes cardinales, & ſexageſimo ſeptimo deinde anno, Marcellum, quem nos diximus, diviſiſſe titulos presbyteris, conſtituiſſe quindecim cardinales, qui mortuos ſepelirent, & infantes baptizarent. Hæc non multum diſcrepant ab iis, quæ ex Bibliothecario Damaſo, & Platina, ſupra commemoravimus. Sanè hi Marcellum ajunt quinque & viginti diœceſes conſtituiſſe, ad uſum baptiſmi & ſepulturæ: illi verò ſcribunt eundem pontificem quindecim feciſſe Cardinales, qui baptizandi infantes, atque humandi demortuos, curam ſuſtinerent. Atque hæc vera cardinalium ordinis origo eſt, non fuitque ab initio aliud cardinalium nomen, niſi excellentioris epitheti notatio, perinde ac id uſurpamus, cum dicimus, Solanum, Favonium, Auſtrum, & Septentrionem quatuor eſſe ventos cardinales, id eſt, primarios: veluti altiſſimè partes cœli vocitantur cardines, quod circa illos mundus circumferatur, & ad ſimilitudinem eorum nuncupentur cardines, circa quos valvæ volvuntur. Non fuit item aliquandiu deinde aliud eſſe cardinalem, niſi ante alios habere curam animarum: quod ut aliis poſt judicandum melius relinquam, teſtimonia quæpiam etſi recentiora, ex divo Gregorio ſubjiciam. Is enim *libro epiſtolarum primo*, *Corſicæ Inſulæ ſacerdotum cœtui*, *& nobilibus* ita ſcribit: Ea de re quoniam Eccleſia Alatienſis, Sagonenſis ſacerdotis diu eſt auxilio deſtituta, neceſſarium duximus Martinum Epiſcopum fratrem noſtrum, bidem cardinalem cõnſtituere ſacerdotem, Leoni verò fratri noſtro operam viſitationis injungere. Ibidem *ad Ianuarium Archiepiſcopum Carallis Sardiniæ*: Liberatus igitur de quo nobis ſignificaſti, quia diaconi fungeretur officio, ſi antea non eſt factus cardinalis, ordinatis à te diaconis nullâ debet ratione præponi. Et *infra* ſubdit: Si ejus obedientiæ fueris invitatus, & eum poſthæc cardinalem facere volueris, &c. Item ad Ioannem Epiſcopum Squil-

Squillatinum: Pastoralis officii cura nos admonet, destitutis ecclesiis proprios constituere sacerdotes, qui gregem dominicum gubernent. Propterea te Ioannem Lissitanæ civitatis Episcopum nostrum in Squillatina ecclesia cardinalem duximus constituere sacerdotem, ut animarum curam spe futuræ retributionis susceptam impleas, *& reliq.* Verum cum postea Bonifacius tertius ab Imperatore Phoca impetrasset, ut in omnes episcopos prærogativam haberet, omniumque caput perpetuò foret, *uti infra subtilius dicetur*, jam tum Romanus pontifex multò quàm antea unà cum suo urbano sacerdotum senatu, cunctis sine controversia præstare auctoritate cœpit, ac simul illi presbyteri, quibus olim tituli dati, quibus Christianorum animas curandi munus delatum fuerat, eo cardinalium nomine velut supremæ illius dignitatis proprio, cum primis honestari cœpere. Ac ita quod principiò prorsum oneri fuit, summo tandem honori esse cœpit: nec immeritò, quando illi in administranda Republ. Christiana, suo pontifici semper præstò aderant, sic vel iis paulatim decus accessit, paulatimque inter contentiones Imperatorum, ac populi Rom. de pontifice creando sæpius ortas, prærogativa jusque ipsius pontificis eligendi partum est, adeo ut Innocentius quartus, qui circiter annum salutis MCCXLIV. Apostolicam tenere cœpit sedem, postremò publico decreto sanxerit, ut equo deinceps insidentes rubro uterentur galero, quo major adhuc ordini accresceret majestas, argumento tamen manifesto oportere ejus ordinis antistites semper esse paratos, pro religionis defensione offerre se in discrimen, & sanguinem effundere. Ita denique cardinalis nomen celebre reddidit, ita ordinem instituit supremum. At istud insigne ad imitationem Hebræorum sacerdotum datum esse videtur: nam illi tiara utebantur, *uti supra diximus*, quæ, *teste Hieronymo*, rotunda erat, ut pileus. Inde ad differentiam ordinis, episcopi quoque petasum

ferre cœperunt, qui extrinſecus niger, intrinſecus verò viridis eſſet. Dedit poſtea Paulus ſecundus veſtem coccineam cucullo inſignem, hoc eſt, Lacernam, (ita veteres appellaſſe judicamus.) ut hæc etiam cum rubenti petaſo ordinis inſignia forent, quæ pictores deinde noſtri nimirum valdè pii, vel divo Hieronymo imperti ti ſunt, quibus nunc ejus ſimulachrum paſſim in ſacris ædibus ornatum viſitur, quia dicitur Presbyter Romanus fuiſſe, etſi per id tempus quo ille vixit, ne nomen quidem tam ſublime cardinalis erat auditum. Faciunt præterea fidem tituli quos hodie habent cardinales, quos vocamus, in locum illorum perpetuò tenore ſucceſſiſſe presbyterorum, quibus, prout declaratum eſt, Euariſtus primum titulos, deinde Marcellus, velut diœceſes digeſſerat. Teſtificatur & illud, quod fertur Anaſtaſius presbyter cardinalis S. Marcelli à Leone IV. damnatus, rejectuſque ab ordine, quod contra canonum ſanctiones, quinque annis parochiam non adiſſet ſuam. Quanquam vel me minimè fugit Innocentium III. *in ſuis decretalibus Epiſtolis* appellare ſacerdotes Levitici generis, fratres ſuos in miniſterio ſacerdotali adjutores: at ea verba plures Iuriſconſulti rectè ſentientes ad Epiſcopos, non ad Cardinales attinere affirmant, quo locum vel ſic tueantur, vel emendent: Sed jam ſatis de initio ordinis qui nunc ſupremus habetur, Cardinalium, à pio orti miniſterio, qui tanto deinde incremento auctus eſt, ut omni illo quondam onere levatus, ſolus ſit totius Reipublicæ Chriſtianæ ſenatus. Quo factum eſt, ut urbs etiam Roma, lux olim orbis terrarum, atque arx omnium gentium, ſuum recepiſſe ſenatum, quo latè regebat, merito ſibi videri poſſit, ſimulque gaudere, quod hi ſenatores non cenſu, ſicuti priſci illi Romani, ſed vitæ ſanctimonia, doctrina, moribuſque temperatis ac moderatis, ornati jam inde ab initio de concilii ſententia cooptari cœperint. Quanquam inficias irre non licet,
&

& huic sacrosanctæ legi aliquoties derogari : nam pinguis est, ut jam vulgò dicitur, panis Christi, cujus dulcedo juxta probos ac improbos allicit, & ut illi bono modo, ita hi malo ad eam degustandam non raro aspirant. Quare periculum est, ne aliquando sacerdotalis ordo inde labefactari incipiat. Is autem ordo ex triplici initiatorum genere constat : sunt enim aut Episcopi, & ii quidem numero sex, Ostiensis, Sabinensis, Portuensis, Tusculanus, Prænestius, & Albanensis : aut presbyteri, aut diaconi : neutrorum tamen certo præscripto numero.

CAP. X.

De origine honorum qui Romano Pontifici habentur, & de ejus Auctoritate in omnes Ecclesias, atque quibus illius & Episcoporum ac Imperatorum Occidentalium eligendorum jus à principio fuerit.

Primus honos Romano Pontifici habetur, ut si minus pulchro honestetur nomine, ei statim creato liceat illud mutare. Verbi gratiâ, non extrâ jocum dictum sit: Si homo maleficus antea fortè fuerit, ut Bonifacius appelletur: si timidus, Leo: si rusticus, Vrbanus: si improbus, Innocentius: si ferox, Clemens : si malè audierit, Benedictus, ut saltem nomine pontifex ornamento sit dignitati. Ejus antem rei auctor fuisse dicitur Sergius secundus, cui cum Os porci diceretur, ad obscœnam nominis vocem tollendam datum est; ut aliud sibi nomen optaret. Et illud ajunt ex imitatione Christi esse factum, qui Simoni Barjonæ nomen Petrum indidisset. Manavit dein mos ad posteros, ut qui Pontifices crearentur, omisso priore nomine, eligerent sibi unum aliquod ex pontificum qui ante

fuissent, nominibus. Item Romanus pontifex humeris hominum circumfertur: hoc inde natum quidam arbitrantur, quod Stephanus secundus, ut populo Romano ob insignes animi virtutes vitæque integritatem charissimus statim factus, pontifex humeris omnium præ gaudio exultantium fuerit sublatus, atque in ædem Servatoris ad Lateranum deportatus: quem ritum deinceps servarunt successores: adeò semper veterum honorum ac pomparum magis quàm morum tenax est posteritas. Ego tamen dixerim illud ab Ethnicis pontifices esse mutuatos, quando apud Romanos cum primis mos fuit, ut prædivites, ac primarii viri lectica à servis gestata veherentur. Iuvenalis:

Quadrivio? cum jam sexta cervice feratur,
Hinc atque inde patens, ac nuda penè cathedra.

Et lectica hæc græcè dicitur hexaphorus, quia sextâ cervice, hoc est, sex servis, *sicut ait Iuvenalis* ferri solebat. Martialis *libro Epigram.* 4.

Cum tibi non essent sex millia Cæciliane.
Ingenti latè vectus es hexaphoro.

Ius autem creandi Romani pontificis usque ad tempora Constantini Imperatoris, cum pontificatus potuit cruciatus potius dici, quàm dignitas, haud dubiè penes collegium Romanorum sacerdotum fuit. Posteà paulatim cœpit ejusdem collegii, cum populi suffragio, ea electio firma esse, quam Constantinopolitanus probasset Imperator: idque institutum duravit usque ad annum salutis DCLXXXV. Quo quidem tempore Constantinus quartus, Imperator sanctitate Benedicti secundi permotus statuit, ut quem jam inde sacerdotum senatus populusque Romanus pontificem creasset, is verè successor Petri haberetur: cum ante id tempus Constantinopolitani principis & Italiæ Exarchi auctoritate ea sit dignitas rata habita, id quod postea haud diu est servatum: nam cum paucis post annis Gregorius tertius, ac nonnulli alii deinceps pontifices Longobardorum injuriis pressi, nihil au-

xilii

xilii à Constantinopolitanis principibus haberent, ad Carolum primo Marctellum, & Pipinum, deinde ad Carolum Magnum ipsius Pipini filium Francorum reges confugere coacti sunt. Quas ob res, Leo tertius ipsum Magnum Carolum fecit Imperatorem, cujus successores consueverunt itidem pontificis electionem confirmare. Atque sic usu venit, ut tum primûm tutela Romani pontificis ab Imperatoribus Constantinopolitanis ad alios translata sit. Postremò circiter annum salutis MLIX. Nicolaus secundus Concilio celebrato, pontificum electionem ad cardinales illos, qui, *ut supra diximus*, animarum curam gerebant, tantum reduxit, idque hodie servatur. Quod autem per Nicolaum sanctum est scriptum, leges in canonicis decretis, *distinctione* XXIII. Sed ea lectio tam à reliquis sacerdotibus, quàm à populo Romano comprobanda erat, poteratque optari, qui etiam illius non fuisset collegii. At utrunque brevi post tempore penè est antiquatum: nunc enim cardinales & sine populi sacerdotumque consensu, & cardinalem tantùm faciunt Pontificem Romanum: quamvis nullâ lege exceptum sit, quin jure queant cujusvis ordinis virum pontificem creare. At ea prima, deinde altera, tertiave electionis immutatio causa fuit, suspicor, quamobrem nonnullæ Ecclesiæ posthac conatæ sint pro suo jure, sine Romani pontificis auctoritate agere: quæ tamen paulatim ad officium redire: nam Græci antistites, Simplicio sedente, Romanum pontificem omninm caput esse ultrò declararunt, qui fuit annus salutis quadringentesimus septuagesimus quintus. Is dein Ioanni Constantinopol. Episcopo id ad se honoris revocare conanti, etiam juvante Mauritio principe, gnaviter restitit, ac brevi post recuperatâ prorsus dignitate, Phocæ Imperatoris jussù, est rursus princeps omnium declaratus, etsi Græcis argumentantibus eo loci debere esse Christianæ pietatis arcem, quo & Imperii. Idem ut patet Ravennates episco-

pos ad officium revocavit, quos jampridem Longobardorum ac Exarcharum temeritas alienaverat. Item & Mediolanenses eisdem furoribus actos, post ducentos annos quàm desciverant ad sanitatem reduxit. Quin vel Aquilejenses nonnihil sub Gregorio aberrantes, brevi ad obsequium retracti, & pallii usus post centum & quinquaginta annos, quàm eo fuerant privati, restitutus. Atque sic Romanus pontifex cunctarum est Ecclesiarum caput, & id quidem summo omnium gentium consensu, ita ut non sit vel impiis hominibus locus jam ullus aliter somniandi, ne dum disputandi relictus. Ius autem eligendorum episcoporum, sacerdotum, ac diaconorum, jam inde â principio penes Apostolos, & dein apud sacerdotes civitatum non sine tamen suffragio plebis atque judicio vicinorum episcoporum fuit. Et hunc ritum diu servatum esse divus Cyprianus *non uno in loco & in epistola præsertim quarta ad Felicem presbyterum* testatur, atque *inibi* de ea re luculenter edisserit. Sed cum ista lex jampridem refrixerit, nihil est quod hic Cypriani verba ponamus. Episcopum verò ita electum cæteri provinciæ episcopi initiabant: idque fiebat decreto Niceno conventus, quo sancitum erat, ut episcopus, si fieri posset, à totius provinciæ, sin verò difficile foret, tum non minus, quàm à tribus, initiaretur, & id non sine Metropolitani auctoritate. Vtrumque hodiè penes Romanum pontificem est; ille enim creat episcopos, & initiat, vel secundum Nicenum præscriptum, initiari, id est, consecrari mandat. At post hæc, creatio episcoporum in aliam formam mutata est à Bonifacio tertio: is enim decrevit, ut ab urbium populo sacerdotumque cœtu eligerentur, non refragante loci principe, & pontifice Romano annuente: his verbis, Volumus, & jubemus. At illud decretum velut nimis utique laudabile citò obsolevit, cunctis semper in pejus nostris delabentibus rebus. Posteà Imperator de ea re consuli cœpit,
sed

ſed id jus Ludovicus Caroli Magni filius Paſcali pontifici reſtituit, paulò antè Carolo patri ab Hadriano conceſſum. Veruntamen hodiè bona principum noſtrorum pars illud mordicus tenet, imò non modo epiſcopos paſſim quos volunt declarant, renuntiant, dicunt, ſine ſacerdotum populique ſuffragio, ſed ſunt, qui ſuis duntaxat diplomatibus poſſeſſionem minorum ſacerdotiorum tradant, quod modis omnibus Simplicius ac Gregorius vetuerunt. Imperatores verò noſtros, Occidentales dico, jam inde ab initio penes Romanum Pontificem creandi poteſtas fuit, quando Leo tertius, *ſicut ſupra tradidimus*, Carolum Magnum Imperatorem fecit, coronaque qua honeſtantur Imperatores, donavit, quam Platina diadema vocat: eſt enim faſcia linea, qua inſigni reges utuntur. Poſtea Ioannes duodecimus Othonem Germaniæ Regem Imperatorem creavit, Et poſtremo Gregorius quintus, ut ſuam gentem (fuit enim homo Germanus) ſingulari quopiam beneficio afficeret, auctoritatem in poſterum tempus eligendi Imperatoris fecit Archiepiſcopis, Moguntino, Treverenſi, & Colonienſi, item Marchioni Brandeburgenſi, comiti Palatino, duci Saxoniæ, & regi Boëmiæ, ut qui ab eis renunciatus eſſet, Cæſar & Romanorum Rex diceretur: ac deinde Imperator ſtatim, ut electionem hujuſmodi Romanus pontifex comprobaſſet. Fuit is annus humanæ ſalutis MII. Atque ſic Germani principes jus illud acquiſiverunt, quod etiamnum habent, retinent, conſervant.

CAP. XI.

Qui primi Notarios in urbe Roma conſtituerint, qui res Martyrum geſtas ſcriberent, & ibidem de Protonotariorum ac Cubiculariorum origine.

Augebatur principiò aſſidue inter ſævas Romanorum principum perſecutiones, piorum nu-

merus, & quo magis illa feritas debacchabatur, hoc plures quotidiè ejusmodi tormenta subire non formidabant: ut jam multitudo Christianorum multo esset ipsis Imperatoribus suspectior, quam religio. Ne igitur memoria tot fortium factorum, quibus nunc fulget religio, instar Solis & Lunæ, ullo unquam tempore hominum mentibus excideret, neve posteritatem quandoq; lateret, quonam pacto illa ubique gentium propagata fuisset, Iulius primus Romanus pontifex, omnia ad rem sacram pertinentia per notarios litterarũ monimentis mandanda curavit. Ii ab initio fuisse videri possunt, quos hodiè protonotarios vocant, quorum officium est, res præcipuè gestas conscribere. Ab hac opinione sunt qui dissentiant: ego tamen tam pium factum Clementi malim assignare, quem constat regiones septem notariis divisisse, qui diligenter res martyrum gestas scriberent: sed illud postea Antherus stabilius reddidit: Quod sicut Clementis & Antheri fuit institutum, ita fieri potuit, ut successorum incuriâ intermissum à Iulio postremò fuerit renovatum. Atque tale nostri protonotarii habuere principium. Reperio etiam Fabianum qui Anthero successit, & Cajum deinde regiones divisisse Diaconis, qui itidem gesta martyrum literis mandarent. Verum hoc munus tempestate nostrâ, excusso scribendi onere, in ordinem abit haudquaquam indecorum, etsi venalis est. Sunt hodie Protonotarii Apostolici numero septem, qui, *ut dictum est*, in illud collegium pretio cooptantur. Sunt præterea extraordinarii sine numero à pontifice gratuitò creati, qui ejus dignitatis privilegiis perindè gaudent atque alii: commodum aliud non consequuntur. Omnes equitando pileo utuntur nigro: quod introductum dixerim, ut â cardinalibus & episcopis per hoc insigne internoscerentur, quando æque omnes lineam togam induunt. Ita conjecturâ percipiamus licet, cũ minimè tradatur, quando primum petasati incedere cœperint, & eorum col-

collegia à quo fuerint primum venalia facta. Leo primus ad res divinas intentus, cum populus frequens ex omni parte orbis Romam veniæ causâ concurreret, Apostolorum sepulchris custodes ex Romanis addidit sacerdotibus, & eos cubicularios apellavit. Illud bonus pontfex ea de causa fecisse videtur, quo augeretur pietas eò loci orantium, cum animadverterent divorum reliquias non sine veneratione servari. Sed memoriâ nostrâ obsolevit ista consuetudo, cum pauci certo sciant, ubi loci ipsa Apostolorum ossa jaceant: Quare à sepulchris ad cubiculum pontificis custodiendum, cubicularii hujusmodi traducti dicuntur, quos Leo x. in collegium redegit.

CAP. XII.

Unde natum, cur Sacerdotum Ordo in varios abiverit munerum gradus: & de primo Pallii usu, ejusque forma, ac primordio collegii residentiariorum apud Anglos, & de antiquo jurandi modo interdicendique contumacibus sacris, hoc est, eos excommunicandi, ut dicitur.

Jam inde ab initio, cum ubique ferè gentium flamines sacerdotes præessent, & illis alii, qui archiflamines, id est, primarii sacerdotes nuncupati sunt, ad quos sacrorum omnium ratio referebatur. placuit auctore Apostolo Petro, *sicut D. Clemens in suæ Christianæ religionis compendiario libello perhibet*, ut similiter in singulis gentium, quæ religionem in posterum complecterentur, urbibus in locum flaminum Episcopi substituerentur, & in qualibet provincia archiflaminis vice, unus Archiepiscopus constitueretur, cui reliqui illius regionis episcopi subessent: id quod nos in historia nostra

Anglica ostendimus, in Britannia, quæ nunc Anglia est, *auct. divo Greg.* esse factum. Innocentius quoque *ut in decretis canonicis est*, hinc nostrorum sacerdotum & episcoporum differentiam introductam affirmat. Ii Archiepiscopi modo primates, modo græcâ voce Patriarchæ, h. e: patrum principes dicti, quatuor principio fuere, Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, Hierosolymitanus: postea translatâ Byzantium Imperii sede, additus est & Constantinopolitanus. Verum posthac ambitione paulatim modestiam è pectoribus hominum detrudente, plures creati sunt, usque venit, ut hujusmodi ordini plus aliquid dignitatis ac majestatis accesserit. Et quoniam hisce pontificibus sedes in iis præsertim locis, qui insigniores essent, datæ sunt, idcirco & Metropolitanos vocamus quod unusquisq; hodie in ea præsit urbe, quæ ejusdem provinciæ Metropolis, i.e. mater ac caput est. Primates tamen ac Patriarchæ antecellunt anctoritate Archiepiscopis Metropolitanis, sicut patet ex decreto Aniceti, qui statuit, ne Episcopus crimen metropolitani sui ad alium nisi ad Primatem, aut ad sedem Apostolicam deferret. Ejusdem etiam decretum fuit, ne Archiepiscopi nisi ex singulari titulo, primates nominarentur. Ii autem meritò Patriarchæ vocantur, cæteri Archiepiscopi nominantur, vel, ut quidam volunt, Metropolitani. Hos Clemens primus Pallio, cujus usum introduxit ipse primus, ornavit, voluitq; ut eis crux præferretur, quibus nunc potissimum insignibus ab reliquis Episcopis distinguntur. Marcus tamen pontifex instituit, ut Episcopus Ostiensis, quod ab eo Romanus consecraretur, pallio quoque uteretur. Est autem Pallium vestis summa lanea & candida, cui utrinque pendent duæ fasciæ & ad humeros circulus ductus, ac quatuor purpureis crucibus insignita est. Hujus sanè insignis rationem divus Gregorius *ad Maximum Episcopum Salonitanum scribens*, scienter reddit, qui dicit illud humanitatem & justitiam significare,

ut ii qui illo utuntur foris submissè se gerant, id est, mites sint, & intus animum æquum habeant, hoc est, Iustitiam colant. Ex eodem quoque fonte manavit inter reliquos initiatorum ordines, divisio officiorum, ut Archidiaconi, Diaconis, Archipresbyteri, Prèsbyteris, & iis omnibus Præpositi vel Decani, quos vocant, præessent, quibus par quoque crevit honor. Hinc etiam instituta sunt Collegia sacerdotum, qui in templis præsertim cathedralibus omni tempore sacris operam darent. Hos græcè Canonicos, hoc est, regulares vocamus, ut qui rité instituti, cæteris vivendi normam præberent. Istorum autem collegarum abhinc ccc. & eò amplius annis, apud nostros Anglos tempore regis Iohannis, cum humana pariter ac divina permista forent, divortium factum est: sed auctor sectæ non traditur, quòd sciam, si non fuit discordia, quæ fortè voluerit aliquot ex collegio pecuniosos sacerdotes pretio sejunctos aliis dominari. Id enim temporis cum regis Ioannis edicto cuncta passim templa spoliarentur, aliqua diruerentur, sacerdotum bona prædæ darentur, facilè omnis administrorum grex dissipatus est: Postea mortuo rege accidit, ut Canonici ad sua redierint Collegia, & eos qui primi fuerunt oportuerit erogare pecuniam, tam ad ædes sacras sarciendas, quàm ad ea comparanda, quæ ad cultum pertinerent divinum. Hinc igitur factum est, ut nonnulli canonici curam rerum omnium collegii susceperint, reliquis collegis forsitan suæ causæ indormientibus, solique emolumenta capere cœperint, quæ patres olim cunctis juxta collegis canonicis constituerint, qui suo tempore sacris operam dedissent. Ita Republica collegarum in paucorum potestatem deducta, aut tunc, aut statim post, ii novi principes canonici nullos ex canonicis ab episcopo factis, in suam societatem admittebant, nisi pretio: quod partim ad sarta templorum tecta tuenda, partim sibi, partim verò templi ministris partiebantur: & ut ea emptio non videretur fieri contra ac liceret,

liceret, à Romano Pontifice impetrarunt, ut à venientibus in suum novum collegium, sine criminis nota, pecuniam acciperent. Hodiè qui in collegiis sacerdotum ita dominantur, vulgo Residentiarii vocitantur, quod ad templa soli maneant: nam licet alii canonici dies noctesque in templis, ad res sacras laborem, curam & operam impenderent, nihil tamen lucrificarent. Durat institutum variis legibus ab ipsis residentibus corroboratum: sed una quidem lex illa primaria est, ut domos maxime hospitales habeant & præsertim divitibus, qui ad eos pro suo jure continenter confluunt, id quod invidiam illis reprimit, cum ita mensis servire cogantur. Atque ex eo instituto secutum est, ut bona pars Canonicorum ex suis collegiis expulsa sit, quando multi illorum seu religionis, sive paupertatis causâ nolunt neque possunt pretium dare, qui non prohibiti dubio procul, in obeundis sacris tam libentissimé quam diligentissimé suum officium præstarent. Quapropter haud fortasse ab re esset, si patres præscriptum canonicis quondam à collegiorum fundatoribus datum, tandem aliquando servandum curarent, prout alibi ubique gentium, illud ipsum inviolatum esse constat. Item ut homo homini facilè semper pręstat: ita expedit, ut majora munia præsertim sacra illis deferantur obeunda, qui doctrina & vitæ sanctimoniâ aliis antecellunt, id quod Christus admonuit, cum dixit: Homo quidam peregre proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua, & huic quidem dedit quinque talenta, aliî autem duo, alii verò unum, unicuiq; secundum propriam virtutem. Quapropter Antherus pontifex censuit Episcopum omisso primo Episcopatu, ad alterum necessitatis causâ, & utilitatis, non sui ipsius, sed creditarum ovium, posse transferri, quod antea per decretum Nicenæ synodi fieri minimèlicebat. Et Antherum illud monuisse, crediderim, quod Petrus ea de causa, relictâ Episcopali sede Antiochenâ, se Romam contulerit, ibique aliquot annos Episcopatum

patum obiverit. Cæterum hodiè à plerisque contra fit ad utilitatem suam, non ad susceptum munus respicientibus, ut habeant undè se mollius curent. quibus haud dubiè Dominus tempore suo dicet, Servi mali: tollite itaque servos inutiles, & ejicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium. Cum per hunc modum Episcopi & Archiepiscopi dati essent, qui in ea incumberent, quæ in suorum sacerdotum rem esse ducerent jusque dicendo reddendoque illos regerent, Cajus primus statuit, ut sacerdos ne coram judice prophano conveniri posset, quo sic cunctos deterreret, ne Christos Domini tangerent. At ne quisquam fraude dolove circumveniretur, Eutychyanus sanxit, ut accusatio coram judice scripto constaret, sicut Cornelianum decretum est, ne quis à sacerdote, nisi religionis causâ, exigeret jusjurandum: quod non credentibus & suspiciosis faciendæ fidei causà, institutum constat, cujus apud veteres talis fuit forma Cicero *ad Appium Pulchrum*: De me tibi sic contestans omnes Deos, promitto. Et Æneas *ad Dionem. apud Vergilium*:

Funeris heu! tibi causa fui, per sydera juro.
Per superos.

Aut per rem charam mos fuit jurare. Ovidius ad amicam, quæ pejeraverat:

Perque suos illam nuper jurasse recordor,
Perque meos oculos, & doluere mei.

Item *teste Festo*, lapidem silicem tenebant juraturi per Iovem, hæc verba loquentes: Si sciens fallo, tum me Diespiter salvâ urbe arceque bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Præterea nulli, *quemadmodum testatur Livius*, licebat magistratum plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges gerere. Hunc pene morem pontifices nostri reges, sacerdotes, prætores ac cæteri omnes præfecti servant, qui ita jurant antequàm ad ea munera obeunda admittantur. Sed illud maximum jus erat jurandum quod quisque nomine fidei dabat, ita ut: *teste Dio-*

Dionysio, magiſtratus plurimos litium diſceptationes ex fide dijudicarent. Quapropter Numam Fidei deæ templum poſuiſſe, ſacraque fieri inſtituiſſe idem tradit. Apud Hebræos talis fuit uſus. Hieremias: Et jurabis, vivit Dominus in veritate, & judicio, & juſtitia. Hos enim, *ut ait Hieronymus*, jusjurandum habet comites, quibus ſi caruerit, perjurium erit. At Abigail uxor Nabal ad David, Nunc ergo domine mi, vivit dominus, & vivit anima tua. *Hiſtoria eſt in prima regum lib.* Apud nos ita jurat Apoſtolus: Teſtis eſt mihi Deus. Sed longè uſitatiſſimus jusjurandi modus eſt, per Euangelium, quem Iuſtinianus Imperator, *ut in eo libro eſt quem Authenticum appellavit, titulo de ſanctiſſimis Epiſcopis*, inſtituit. Poſtea ita uſu venit, ut hodie qui jusjurandum jurat coram magiſtratibus, ut plurimum Euangeliorum librum âut dextra manu tangat, aut oſculetur, dicens. Ita me Deus, & hæc ſancta Euangelia juvent! quod quemadmodum Euangelium noſtræ religionis fundamentum, nulla de cauſa violari debet, ita Iusjurandum nullo pacto frangendum ſit. Quod autem noſtri pontifices ſolent contumaces, hoc eſt, ſuperbos ac idcirco juris contemptores minimeque obedientes, aut delictum aliquod delinquentes excommunicare, ut vulgò dicunt, illiſque ſimul interdicere ſacris, hoc ex Iudæis ſumptum eſt, quorum moris fuit, eos ignominiæ cauſâ extra Synagogam, id eſt, congregationem ejicere, qui dicto minus audientes, contra legem vel pontificum ſeu populi mandatum aliquid feciſſent, quod perinde erat atque apud nos interdicere ſacris: illudque verum eſſe Euangeliſta Ioannes affirmat, ſcribens: Iam enim conſpiraverant Iudæi, ut ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra Synagogam fieret. Alludit ad illud & Paulus *ad Corinth. Epiſt. priore, c. 5.* cum jubet, ut ſtuprator ſuæ novercæ exterminetur, quo ſic pœnitendo tanti ſceleris animam non amittat, ita ſcribens:

bens: Tradatur Satanæ ad interitum carnis, quo ſpiritus ſalvus ſit in die Domini Ieſu. Hos religionis hoſtes divus Cyprianus abſtentos paſſim appellat, quod reliqui homines ab eis abſtinere debeant: qui tamen utitur ſupino iſtius verbi abſtineo, minimè uſitato. Reperio hunc puniendi morem à Druidibus Gallorum ſapientibus quondam uſurpatum: illi enim *uti Cæſar in ſuis commentariis teſtatur*, ſi quis aut privatus aut publicus eorum decreto non ſtetiſſet, ſacrificiis interdicebant. Et hæc pœna apud eos graviſſima, quoniam quibus ita erat interdictum, ii in numero impiorum ac ſceleratorum habebantur, ab iis omnes decedebant, aditum ſermonemque defugiebant, ne quid ex contagione incommodi acciperent, neque iis petentibus jus reddebatur, neque honos ullus communicabatur. Hæc omnia ita cum noſtra religione conſentiunt, ut non temere quis crederet nos hujuſmodi devovendi execrandiq; modum potius ab ipſis Druidibus, quàm à Iudæis eſſe mutuatos. Itaque hoc unicum telum, terrificumque Fulmen eſt, quo pontifices noſtri ſolo nutu mortalium animas etiam ultra tartara mittunt, propter quod minus utique eſt in quenquam præcipitanter torquendum. Iſtud cenſuræ, id eſt, correctionis genus apud veteres Chriſtianos in uſu fuit, id quod Tertul. *in Apologet.* apertè demonſtrat, cum meminit de eorum conventibus, ita ſcribens: Ibidem etiam exhortationes, caſtigationes, & cenſura divina: nam judicatur magno cum pondere, ſi quis deliquerit, ut à communicatione orationis, & conventus, & omnis ſancti commercii relegetur: præſident probatiſſimi quique ſeniores honorem iſtum non pretio, ſed teſtimonio adepti.

CAP.

CAP. XIII.

Qui primi instituerint, ut Virgines Consecrarentur, & undè fluxerit mos Velandi caput, illudque Aperiendi viris principibus, atque Osculandi pontificum pedes & manus, item Osculo salutandi, ac ipsos pedes mutuò lavandi.

Quod virgines sacrantur, id est, vota castitatis facientes religioni addicuntur, Pii primi præscriptum esse videtur, *quod in decretis canonicis est:* Virgines non velentur ante XXV. annos, nisi fortè necessitate periclitantis pudicitiæ virginalis. Et non sunt consecrandæ, nisi in Epiphania, & in sabbato Paschæ, & in Apostolorum natalitiis, nisi mortis causâ urgente, *& reliq.* Porro eam prærogativam Apostolorum festis diebus datam ajunt, quod illi ante omnes, virginitatis amatores cultoresque fuissent. Id initium fuisse monacharum, ac incrementum inde suum sensisse, declarat decretum Soteri, qui secundo loco successit Pio. Is instituit, ne monacha ulla pallam, quam vocant, attrectaret, neve thus in acerram poneret, dum sacrificia fierent. Fuit ille annus salutis circiter CLXXV. Vndè videtur monacharum institutum jam tum apud Romanos non fuisse ignotum. Quare miror quosdam esse, qui tradant Marcellam, quæ cum Hieronymo familiaritatem habuit, primam fœminarum ausam esse illud Romæ profiteri. Verùm ab ipsis Apostolis ortum videtur, ut mulierum sacrarum congregatio in Christiana religione esse cœperit. Cum enim Paulus *priore Epist. ad Timoth.* scribat: Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt: porro, quæ vera vidua est ac desolata, sperat in Deo: *& subjiciat:* Vidua eligatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis hominum

minum testimonio comprobata, si filios educavit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lavit, si afflictis subministravit, si in omni opere bono fuit assidua: *item pergat.* Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet viduas, suppeditet illis, & non oneretur Ecclesia, &c. apparet viduas veras & desolatas, hoc est, *ut Chrysostom. sentit*, rerum omnium humanarum curas negligentes, spesque suas in Domino ponentes: jam tum electas, ac Ecclesiæ, id est, communitatis sumptibus nutritas, & denique tales propemodum fuisse, quales nos hodiè habemus monachas, excepto quod nostræ non modò secundum Apostolicum præscriptum sexaginta annis, sed ut plurimum viginti minores eliguntur: quæ cum aliquando carnis titillatione impulsæ à continentiæ legibus aberrent, profecto religio non mediocre inde damnum sui honoris facit. Quippe ideò Apostolus, *teste Ambrosio, in libro de Viduis*, juniores viduas minus recipiendas in numerum Ecclesiæ viduarum decrevit, quod illæ haud facilè possent præstare officia, quæ ad veras viduas pertinerent. Hinc perspicuè intelligere liceret, jam tum cœpisse fœminas per hunc modum Deo dedicari, & Apostolos primum, ac deinde nostros pontifices exemplo Vestalium virginum, induxisse fœminarum religionem in Ecclesiam Dei, ut uterque sexus domino in castitate serviret. Sicuti velare caput secundum Apostoli sententiam est, qui *ad Corinthios* ait: Omnis vero mulier orans aut prophetans non velato capite, dehonestat caput suum. Vnde Linus ex mandato Petri constituit, ne qua mulier nisi velato capite, templum ingrederetur: quod videtur ab Hebræis accepisse, quorum fœminis, *sicut ait Tertul. lib. de Corona militis*, tam solenne fuit velamen capitis, ut inde internoscerent. Item pontifici non licebat caput aperire, dicente Mose: Pontifex caput suum non discooperiet: vel à Latinis sacerdotibus mutuatus, ut per hoc quoque sic eorum ritus ad hone-

ſtiores verteret uſus. In ſacrificiis enim, *quemadmodum ait Plutarch. in Problemat.* Itali, auctore Æneâ obnubebant caput, quod is cum rem divinam faceret, prætereunte Diomede qui *teſte Servio*, Palladium, quod ex oraculo juſſus erat reddere Trojanis, tunc referebat, ne cognitus interrumperet ſacrificium, caput velavit, atque ita conſpectum hoſtis evitavit. Commemorat rem hanc Maroniânus Helenus *in tertio Æneid.*

Et poſitis aris, jam vota in littore ſolves,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum hunc ipſe teneto.
Hac caſti maneant in relligione nepotes.

Cæterùm apud Arabes & Carthaginenſes, fœminæ non modò religionis, ſed honeſtatis cauſâ, caput & faciem velabant, quod velâmen pro galea illis eſſet: *auctor Tertullianus, qui de ea re librum ſcripſit.* Magiſtratibus verò & aliis potentioribus caput aperimus tanquam omnia noſtra illis patere debeant. *Idem Plutarch. auctor.* Hinc haud dubiè nobis mos eſt, & orare aperto capite, & ſuperiores revereri, id quod Apoſtolus voluit dicens: Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, probro afficit caput ſuum. *Hæc ille.* Sed ad rem redeamus. Eſt igitur ſacrandarum monacharum inſtitutum multo vetuſtius, quàm quævis alia monachorum religio: eſt item excellentius: quippe nulla, *ut ait Auguſtinus de Bono virginali*, virgo ſacra naſcitur, nec eſt hæc proles carnis & ſanguinis. Si harum quæritur mater, Religio eſt, Non parit virgines ſacras, niſi virgo illa, quæ deſponſata eſt uni viro, id eſt, Chriſto, Talis virgo ſacra fuit Petronilla, talis Cæcilia, talis Agnes. Poſtea in collegia coivere, ac ſanctiſſimis vivendi legibus à patribus acceptis, vitam virginitate dignam agere cœperunt. Mos deoſculandi pedes pontificum, ne longè exempla

petamus

petamus, à Christo præceptore nostro cœpit. Is summus sacerdos & pontifex maximus tulit, ut mulier quæ erat in civitate peccatrix, *sicut testis est Lucas*, sibi pedes primum flens lachrymis rigaret, capillisque tergeret, ac deinde deoscularetur, veluti apud Hebræos mos fuerat Christos Domini venerari. Voluit item procul dubio Cornelius pedes Apostoli centurio Petri osculari, sed pater mansuetudinis plenus id fieri non est passus, qui elevans eum sibi ad pedes jacentem, dixit: Surge, & ego ipse homo sum. O vocem memorabilem, atque salutarem! si benè multi hodiè sese quoque homines tantum esse perpenderent, qui propterea quod sacerdotio præditi sint, planè se reliquorum mortalium longè post hominum memoriam imperiosissimos dominos præbent, non comunes patres, uti fieri deberet. Ita usu venit, ut nos pontificum nostrorum pedes exosculemur: illudque institutum à Romanis pontificibus dixerim, quo mos ille osculandi antiquus à Deorum etiam cultoribus servatus, ad veram pietatem usurparetur. Perinde quandoque expedit, ad alliciendos hominum animos ad veram religionem, ut quod apud illos honori antea fuerat non tollatur penitus, sed sanctiore instituto ad consimilem adhibeatur cultum. Nam, *ut Plutarchus testatur* sacerdotibus Romanis nec habere, nec petere magistratum permittebatur, lictore tamen & sellâ curuli utebantur, ut iis deliniti ultra non quærerent: in templis prope januam lectiсam habebant tanquam custodes & refugium: pedes iis reliqui osculabantur. Quin & aliis summis viris id genus honoris habebatur, cujus rei testis est Seneca, scribens Cajum Cæsarem porrexisse ad osculandum sinistrum pedem Pompeio Pœno, ut ita ostenderet socculum auratum, margaritisque distinctum. Idem Pomponius Lætus affirmat, ita scribens: Imperatores antea manus exosculandas nobilibus præbebant, pòst suis manibus

nibus ſublevabant ad oris oſculum: vulgus genua exoſculabatur. Diocletianus edicto ſanxit, uti omnes ſine generis diſcrimine proſtrati pedes ſibi exoſcularentur, quibus etiam venerationem quandam adhibuit, exornans calceamenta auro, gemmis & margaritis, quod feciſſe antea Cajum Caligulam memorant. Is honos hodie Romano pontifici fit, qui adeuntes ſe ad ſacra pedum oſcula admittit: cæteri verò antiſtites dexteram manium averſam adeuntibus religioſè oſculandam porrigunt, quod vel ab ethnicis ſumptum conſtat. Plinius enim *libro undecimo* dicit religionem aliquam eſſe in dextera, quæ in fide porrigitur, quæ oſculis averſa appetitur, Teſtatur idem Apulejus *libro Aſini ſui ſecundo*, ubi *cum de Propheta Aegyptio meminit*, ait: Et cum dicto juvenem quempiam linteis amiculis intectum, pedeſque palmeis baxeis indutum aduſque, deraſo capite producit in medium, hujus diu manus deoſculatus, & cætera. At contra faciebant Numidiæ reges, qui *teſte Valerio Maxim.* more gentis ſuæ, nulli mortalium oſculum ferebant. Solemus inſuper & oſculo ſalutare, id quod antiquum eſt, quando ſatis conſtat Hebræos ſic conſueviſſe in oſculum excipere hoſpites, atq; hoc pacto ſalutare adeuntes ſe. Ad hunc modum Iacob ut vidit puellam Rachel, ore eſt prius oſculatus, quàm illi indicaret ſe ejus eſſe amitinum: Et Laban pater ipſius Rachel ut novit Iacob filium Rebeccæ ſororis ſuæ, complexus eſt eum ruens in oſculum. Sic Chriſtus ſalutantes ſe oſculari ſolitus erat: ſic Paulus benevolentiæ animorumque charitatis oſculo ſalutandum cenſuit, qui *in extrema ſecunda Epiſtola ad Corinth.* ſcripſit: Salutate vos mutuò ſancto oſculo. Hinc ego dixerim apud Romanos inſtitutum fuiſſe, ut mulieres cognatos ore oſcularentur: cujus rei etſi Plutarchus *in Problemat.* alias ponit cauſas, quod mulieribus Romanis vini uſus interdictus eſſet, & idcirco ne bibentes laterent

rent, ſed domèſticorum congreſſu redargueren-tur, oſculandi conſuetudinem introductam. An quod mulieres Trojanæ, cum ad Italiæ littus ac-ceſſiſſent, & viri ad unum omnes in terram de-ſcendiſſent, naves incenderunt, quia ſe jam diu-turni laboris pertæſas maris tæderet, quæ metu deinde virorum pavidæ, oſculando ac blande appellando mitigaſſent eorum animos, ſibique reconciliaſſent? Hinc manſit poſtea conſuetu-do, ut hac inter ſe comitate uterentur, fuitque præcipuum cognationis ſignum, poſt cognato-rum connubia lege prohibita: quod nunc ubi-que gentium ſervatur & præſertim apud Anglos, quorum mulieres non cognatos modò, ſed quoſ-cunque generatim oſculo tantum ſalutant, reſa-lutantque, & illud quidem prioribus, ut dicitur, labris, tam decentiſſimé quàm honeſtiſſimé fa-ciunt. At quæ regio ſunt ſanguine editæ, non oſcula inferioribus libant, ſed manum averſam porrigunt, perinde ac viri inter ſe ſalutationis causâ ſolent dextram jungere dextræ. Quod ſa-cerdotes ante diem feſtum Paſchæ ſibi invicem, quodque profani qui ſuperiores ſunt, inferiori-bus pedes lavant, id fuit etiam Chriſti inſtitutum, qui ut humanitatis documentum omnibus præ-beret, Apoſtolis pedes eodem die lavit, quibus, *prout Ioannes commemorat*, & dixit: Vos vocatis me Magiſtrum & Dominum, & benè dicitis, ſum etenim. Si ergò ego lavi pedes veſtros Dominus & Magiſter, & vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quem-admodum Ego feci vobis, ita & vos faciatis. Quod inſtitutum manſit poſtea cum oſculandi ritu, & utrumque commemorat Tertullianus *libro ad Vxorem altero*:

CAP.

CAP. XIV.

Qui primi apud Romanos instituerint sacerdotes Flamines, Virgines Vestales, Pontificem Maximum, Salios, Feciales, Patrem patratum, Regem sacrificulum, Augures, Epulones, Sodales, Titios, & Arvales, ac singulorum officia, & quæ procurarent sacra, & de primo Lectisternio, atque librorum Sibyllinorum origine.

Flamines, id est, sacerdotes, Numa Pompilius secundus Romanorum Rex instituit: is enim Rex creatus nihil prius habuit, quàm præferocem populum ad pacis & justitiæ cultum à rei bellicæ studiis avertere, sacrisque obligare. Itaque primùm constituit annum ad cursum lunæ, digestum in duodecim menses, *uti alio est loco à nobis dictum*, festosq; deinde dies: Flaminem unum Iovi creavit, qui Dialis est dictus, eum insigni veste, curuliq; sellà ornavit. Is mortuâ uxore, *ut ait Plutarchus in Problemat.* sacerdotio se abdicabat, velut alter censor vita privato collega, magistratu abibat. Non vehebatur equo, neque noctem unam extra Vrbem manebat, ut si longius profectus esset, ne sacra ejus absentia negligerentur. Item jurare eidem minimè licebat, eo quod tormenti quoddam genus sit homini libero jusjurandum præsertim sacerdoti, cui cum divina credita sint, parvam habere fidem, absurdum censetur. Vtinam utrumque nostri attenderent, Episcopi in primis, qui ad suum munus fungendum haud semper præstò sunt, propter quod res religionis meliore in casu minus sunt: & nostri magistratus, qui volunt pro re etiam minima, sacerdotes

tes jurejurando adigere, cum iis in primis illud tantum fari liceat, Eſt, eſt, Non, non. Sed domum repedemus. Duos deinceps Numa adjecit flamines: Marti unum, alterum Quirino. Plutarchus hujus rei auctorem facit Romulum, aitque ab eo flamines Iovi & Marti, non à Numa creatos: cui opinioni Livius minimè aſſentitur. Hos ab inſigni quod capite geſtabant, quaſi filamines dictos exiſtimant quidam, alii à pileis, quaſi pilamines: ſed infula quæ illorum capitibus hærebat, quæ flamina, *ut Dionyſius ſcribit*, eſt dicta, iis verius, quam vox alia, nomen dedit. Item virgines Veſtales Numa legit. Quæ ſacra in Italiam per Æneam adducta fuerunt. Vergilius:

Sic ait, & manibus vittas Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Veſtam matrem Saturni, & alteram ex Ope filiam ferunt: de hac virgine Ovidius *in Faſt.*

Semine Saturni tertia Veſta fuit.

Et modò eam ignem ponit, dicens:

Nec tu aliud Veſtem, quam vivam intellige flammam.

Modo terram:

Sic inceſta perit: quia quam violavit, in illa
Conditur, & tellus Veſtaque numen idem eſt.

Benè convenit, ut Veſta terra ſit, & ignis, quia terræ incluſus eſt ignis, i.e. naturalis calor, quibus cuncta producuntur. Poſuit illi templum Albæ Aſcanius. Fuit & Romæ ædes inter Palatium & Capitolium, formâ penè ſphæricâ, quæ terra pingitur, conſtituta. Tradit Aulus Gellius primæ, quæ hujuſmodi ſit adhibita miniſterio, Amatam nomen fuiſſe, ac propterea reliquas deinceps omnes Amatas appellatas, dicique non electas, neque creatas veſtales, ſed captas, eo quod capiebatur à pontifice de manu patris veſtalis virgo: neq; capi poterat minor annis ſex neq; major decem, & quæ ex ſervis nata, aut corpore manco, ſenſuve diminuto foret. Romæ primo Gigania & Berenia captæ, mox totidem additæ, Camil-

Camilia & Tarpeja. Huic numero Servius Tullius duas novissimè adjecit. Hæ decem primos annos sacrorum ritum perdiscebant, totidem deinde operam dabant sacris, tertio decennio rudes & nuper captas instruebant: postea verò si qua id ætatis nubere voluisset, fas erat alterum mallet sequi. Cæterùm quando illis, quæ conjugium secutæ fuissent, malè vertisset, plures ad mortem usque in religione perseverabant. Stipendium iis Numa de publico statuit, & eas denique perpetuâ virginitate aliisque cæremoniis venerabiles fecit: carpento vehebantur, magistratusque illis assurgebant, ac fortuito ocursu sontem supplicio eximebant: ignem perpetuum servabant, qui si per incuriam extinctus esset, custos flagro à pontifice maximo, cui suberant, cædebatur. Si qua incesti convicta esset, ante ora civium, mœsto silentio offerebatur, vivaque circa Collinam portam, in subterraneum specum dimissa, terraque statim superinjecta necabatur. Atque hoc sacerdotium Alba oriundum per hunc modum fuit Romæ instauratum. Pontificem præterea Maximum Numa Martium Marci filium ex patribus creavit, cujus potestati omnia sacrorum jura subjecit, ac quibus hostiis, quibus diebus ad quæ templa sacra fieri oporteret, formulam docuit, constituitque eum, *teste Festo*, judicem ac arbitrum rerum æquè divinarum ut humanarum. Fuit id, credo, certum portentum, quo est significatum, urbem Romam postremò perinde pontificiâ majestate, qua nunc late patet, gentibus moderaturam, atque olim potentia imperasset. Idem Gradivo Marti duodecim sacravit Salios, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pictori tegumentum, cœlestiaque arma, quæ ancilia appellantur ferre, ac per urbem ire canentes carmina, cum tripudiis solenique saltu, undè nomen traxerunt, jussit. Videtur Numa in hoc, velut in plerisque aliis, Hebræos æmulatus: legimus

p. Da-

n. David ante arcam fœderis ſaltando proceſſiſſe. Ancile ſcutum breve ac rotundum, regnante ipſo Numa è cœlo lapſum in ſævientis peſtis remedium, vulgò crediderunt. Ovidius *in Faſtis*:

Ecce levi ſcutum verſatum leviter aura
Decidit à populo clamor ad aſtra venit.

Et infert:

Atq; ancile vocant; quod ab omni parte reciſum eſt,
Quaque oculis ſpectes, angulus omnis abeſt.

Et cum Aruſpices reſpondiſſent, illic fore orbis imperium, ubi ancile illud conſiſteret, diligentia Numæ, ne ab hominibus unquam auferri poſſet, à Mamurio fabro multa ſimilia facta ſunt, & in templo Martis poſita. Inter tot ſacros ordines poſuit & Feciales ſacerdotes, quibus id dedit negotium, ut Romani nullum injuſtè bellum inferrent cuiquam. Cnejus Gellius Annalium ſcriptor id ab Ardeatibus prodidit acceptum, alii ab Equiculorum gente. Satis conſtat Numam bellum Fidenatibus indicturum ob excurſiones in Romanum agrum factas, ne non omnia ritè fierent, Feciale jus & collegium poſtremò conſtituiſſe. Ii ſi qua per injuriam Romanis adempta eſſent, repetebant ab hoſte: quæ ſi minus reddita eſſent, bellum compoſito ad id carmine indicebant. Pari poteſtate petentibus juſtè res, dabant ſontes ad ſupplicium, legatorum injurias vindicabant. Ad hos item pertinebat fœdera jure percuſſa tueri, pacem ſancire, eandem ſi minus legitimè pacta eſſet, irritam facere, & ſi quid Imperator vel exercitus deliquiſſet ſcelus expiare. Feciales autem à fero ſive à facio dicti, quod apud eos belli paciſque ferendæ ſeu faciendæ jus eſſet. Fuit & ſacerdotium Patris patrati, qui Romæ ad jusjurandum patrandum, hoc eſt, ad fœdus ſanciendum eligebatur: fecialis eum faciebat, verbena caput capilloſque tangens. Primus Romæ facialis Marcus Valerius patrem patratum Spurium Fuſium fecit. Poſt exactos reges, cœpit Rex ſacrificulus creari: is primus fuit Manius Papyrius, qui, ne in re ulla regis præſentia

desideraretur, ea sacra obibat, quæ reges facere consuevissent. Et id sacerdotium pontifici maximo subjecere, ne quid regium nomen recenti libertati officeret. Erant præterea augures, de quorum origine alibi diximus: Epulones qni indicendi Iovi ceterisq diis epulas potestatem habebant, veteres pontifices instituere: nam, *ut inquit Cicero*, pontifices propter multitudinem sacrificiorum, treis viros epulones esse voluerunt, qui triumviri epulones appellabantur. Iis postèa præpositus est Rex sacrorum, id est, sacrificulus. Additi deinde fuerunt alii tres viri, qui sacris libris legendis carminibusq; Sibyllæ præessent. Isti quoties prodigia magnosaliquos rerum eventus auspicantia emergerent, lectisterniis ad pulvinaria deorum factis, sacris suppliciisque placabant, qui & Sodales Titii vocabantur, sic septemviri epulones dicti sunt. Hos Titios sodales, *auct. Corn. Tac.* Romulus inita cum Tito Tacio societate, primus creavit. Idem primus, *uti Plin. perhibet*, Arvales sodales instituit, seque inter alios, duodecimum fratrem appellavit, ut arva fruges ferrent: & propterea ejus sacerdotii insigne fuit spicea corona: *auct. Gellius*. Sacra quæ istiusmodi sacerdotibus in primis curæ essent, hæc fuisse reperio, Lupercalia, Saturnalia, *de quibus alibi meminimus*. Bonæ deæ, quam alii aliam fuisse dicunt, sacra in Aventino in ejus templo fiebant, ad quæ viri non ingrediebantur. Floralia deæ Floræ pridie cal. Maji dicata. Hanc Livius & Dionysius meretricem fuisse tradunt, cui ut deæ ob id magnus est habitus honos, quod populum Romanum fecisset hæredem, quæ & fructibus cunctis præesse credebatur: colebatur autem à meretricibus cum coronis & vestium varietate, temporis lætitiam florumque significantibus. Terminalia, quod Numa Rex Iovi Terminali lapides sacrasset, terminosque posuisset in agris, quo unusquisque suis finibus contentus esset. Romani postea ejus pietatis monimenta diu servarunt, terminos ipsos

Deos

Deos vocantes, ut fidos agrorum finium custodes: quibus sacrificabant, non animal ullum immolantes: (nam impium ducebant sacros cruentare lapides) sed liba fructuumque primitias offerentes. Vinalia, quæ causa vini, sicut Robigalia cunctorum, circiter VII. Calendas Maji celebrabantur, quia tunc robigo segetes soleat occupare. Bacchanalia, quæ nos supra *libro tertio*, & Livius dicit ex senatusconsulto, ut bonis moribus pestifera, Româ expulsa fuisse: noctu enim fiebant, ubi nudus uterque sexus impurissimè commiscebatur. Cerealia, Cereris deæ sacra, quæ Triptolemus primus instituit. Sacerdotes vestibus utebantur albis, & noctu cum facibus currebant, vinum non bibebant. Insuper & Iejunium institutum quinto quoque anno, prodigiorum causâ. Ovidius etiam à venere abstineri dicit, quod castitati præsit. Solitaurilia, quum tribus hostiis diversi generis tauro, ariete, & verre, immolabatur. Festum diem septimontium Plutarchus *in Problematibus* ponit, cnm septimus mons est urbi quasi tum demum finita additus. Quinquatria, qnæ Minervæ calendis Martii quinque dies fiebant, quo tempore, *ut testatur Hieronymus*, munus Minerval appellatum, pueri quando vacabant, magistro offerebant. Item Quinquatres minores eidem Minervæ sacri, Idibus Iuniis, quando tibicines personati per urbem incedebant, ut illi qui alias ebrii Tybure Romam reducti fuissent, indicarentur personati esse inter alios ignotos. Ovidius:

Cur vagus incedat tota tibicen in urbe,
Quid sibi personæ, quid toga longa velint?
Callidus ut possit specie nnmeroqne senatus
Fallere, personis imperat ore tegi,
Admiscetque alios, ut hunc tibicina turba
Augeat in longis vestibus ire jubet.

Ac plura alia festorum dierum genera vanâ superstitione observabantur, quæ exponere nimis

omninò otiosum foret. Erant & ludorum varia genera, ut Circenses, Gladiatorii, Megalenses, ita dicti, quod in honorem Magnæ matris deorum fiebant: Græci enim μέγα magnum dicunt. De iis Herodianus *in Commodo* ita scribit: Veris initio stato solemnique die, pompa Matri Deûm Romani celebrabant: in ea quæ apud quemque sunt divitiarum præcipua, supellexque pleraque imperatoria materiæ aut artis spectandæ præferri ante deam solent, passimque omnibus lùdèndi licentia permissa, sic, ut personas induant quas cuique libitum, nullamque non magistratuum quoque imaginem, prout cujusque studium repræsentent, ita ut non temerè à falsis veros dignoscas: &c. Sed pro hominum salute, ludi in primis seculares celebrabantur cum lectisterniis, quorum initium dæmonum utiquè malorum operatione factum constat. Siquidem Valesius quidam vir locuples, tribus quos habebat filiis pestilentiâ laborantibus, dum ante focum suos penates orat, ut salvis pueris in suum caput id mali vertatur, ecce tibi! vox repente audita filios salvos fore, si Terentem duxerit, ibique ex Ditis patris & Proserpinæ ara petitâ aquâ recrearit. Pater quamvis anxius, quod longius sibi eundum esset, tamen ex sua villa ire pergit, alteraque nocte ad campum Martium per Tyberim delatus, cum in navi non esset ignis, jubetur à gubernatore ire Terentum ad locum proximum, qui audito Terenti nomine, jam certo sciens eo se pervenisse, quò deorum vocaret oraculum, aquam calefacit, datque bibendam pueris. Illi epotà aqua, salutari quiete sopiti, continuò omni morbo liberantur, vocatoque parenti narrant se à diis adjutos, admonitosque ut eo loci mactatis furvis, id est, nigris hostiis, lectisternia ac ludi nocturni ad aram Ditis & Proserpinæ fierent. Valesius majorem in modum gavisus incipit primo quoque die terram fodere aræ erigendæ causâ, sed ibidem reperta

sub

ſub terra arâ, Diti patri & Proſerpinæ inſcriptâ, hoſtias mox immolat, tribuſque continuis noctibus, quia totidem filii morbo levati fuerant, lectiſternia atque ludos facit, aramque terra obruit, prout antè fuerat: Poſtq; hæc Valerius Publicola, qui primus fuit Romæ conſul, idem ſacrum ægrotantibus ſuccurrendi gratia celebraſſe dicitur, ſed non ſolenni pompa. Ex quo Livius *lib.* 5. de iis ludis ita ſcribit. Triſtem hyemen gravis & peſtilens omnibus animalibus æſtas excepit, cujus inſanabilis perniciei, quando nec cauſa, nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex ſenatuſconſulto aditi ſunt, duumviri ſacris faciundis lectiſternio tunc primum facto, per dies octo, Apollinem Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum, tribus quam ampliſſimè tum apparari poterat, ſtratis lectis placavere. Privatim quoque id ſacrum celebratum. Lectis enim antiqui cubantes epulabantur, aut deorum iræ placandæ cauſa, in templis convivia concelebrabantur tribus diis, Iovi, Iunoni & Minervæ: & ſimulachrum Iovis in lectulo ponebatur. Iuno verò & Minerva in ſellis conſedebant, ſiquidem fœminæ cum viris cubantibus, *auctore Valerio* ſedentes cœnitabant. Ita ſeptem epulones convivia celebrabant, ad deorum pulvinaria quæ lectiſternia appellata ſunt. Et hæc origo lectiſterniorum, atque ludorum ſecularium, qui ita vocati ſunt, quod ſemel in uno ſeculo (eſt enim ſeculum centum annorum ſpatium) fierent, tametſi mos non ſemper ſervatus eſt. Iam oportet demonſtrare, & unde libri Sibyllini, de quibus ſupra facta eſt mentio, ad Romanos allati fuerint, quos ſumma religione juxta ac obſervantia cuſtodiebant, & cum dii publicé conſulendi eſſent, ad eos libros tanquam ad oraculum quindecim viri adire ſolebant. Itaque Dionyſius *libro quarto* ſcribit, anum quandam incognitam tuliſſe libros novem ad Tarquinium Superbum, affirmantem

esse eos deorum oraculis plenos, dixisseque, velle se vendere non minus trecentis Philippeis aureis & rege rem ludibrio habente illam tres coram combussisse: ac rursus pro reliquis idem pretium postulantem rege tum magis anus insaniam deridente, tres alios exussisse, atque iterum rogasse ut pretium daret, tum regem miratum constantiam mulieris emisse libros tres: & quia anus accepto pretio nusquam post hæc visa est, jam tum creditum, eam Sibyllam fuisse, cui, quemadmodum poëta ait, magnam mentem animumque Delius inspirasset vates: nam Sibylla dicta est, quod Dei nosset consilium: σιὸς enim lingua Æolica Deus vocatur, βουλὴ autem consilium. Curabant & Apollinares ludos, qui, *teste Livio, libro decadis tertiæ quinto*, primûm instituti sunt bello Punico secundo, voti Apollini ob victoriam adipiscendam, hoc est, ad expellendum Annibalem ex Italia. Data sunt prætori duodecim millia æris, ad rem divinam, & duæ hostiæ majores, ac jussum ut græco ritu sacrum faceret Apollini, bove aurato, & capris duabus albis auratis: Latonæ bove fœmina aurata, & in circo maximo populus coronatus ludos spectaret, atque matronæ supplicarent, vulgoque apertis januis, in propatulo epularentur, quò dies celeber omni cæremoniarum genere fieret. Plebei constituti post exactos reges, pro plebis libertate, seu pro reconciliatione, post secessum ab ea factum in Aventinum montem. Et demum id genus permulti fuere, qui penitus obsoleverunt. Tantum ex omnibus usque ad hunc diem durant taurii sive taurilia ludi apud portam Targeminam quotannis celebrati, qui prius *sicut tradit Varro*, in circo Flaminio edebantur, &, *auctore Festo* instituti dicuntur, quod regnante Tarquinio Superbo, magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, quæ contracta fuerat ex carne taurorum diu vendita populo: ob hoc ludi taurii dicti: & diis inferis,

feris dicati sunt. Habebant insuper & conviviorum celebrationes, quæ aut erant convivia Pontificalia, quæ in sacrificiis à sacerdotibus parabantur: aut Triumphalia, quæ post victoriam Imperator, vel dux populo dabat: aut Funebria, ut ita honor haberetur demortuo: Dabantur item viscerationes, id est, caro cruda, congiaria & missilia, quæ spargebantur, ut puta linea, odores, unguenta, cum aliis temporibus, tum maximè Saturnalibus in theatro, *ut Suetonius in Caligula* Sparsit & missilia variarum rerum. Atque tale fuit apud Romanos rerum sacrarum initium, quarum bonam nos partem accepimus, uti apposite per nos explicatur.

Finis quarti libri.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM.

LIBER V.

CAPVT I.

Vnde nostris consuetudo sit festis diebus exornare templa, ac in illis offerre Cereas Imagines, Tabellasque miraculorum ponere, item convivari, cum quis præsertim sacerdos primam celebrat Missam.

Superiore volumine, quo denique pacto Christiana religio propagata fuerit inter mortales & de initio sacerdotii apud Hebræos & Romanos, ac novissime apud nos, & illud in quot officiorum gradus abiverit, abunde explicavimus. Nunc autem peregrinos ritus ab ethnicis, id est, gentibus non Christianis (ἔθνος enim gens dicitur) acceptos, atque reliqua persequemur

quemur, quæ nostri jam suscepti sunt muneris. Cùm igitur multa ab Hebræis, & non pauca ab Romanis cæterisque ethnicis ad nos instituta manaverint, poscit locus, ut apposité ea perinde commemoremus quæ ab his accepcrimus: atque minimè convenit tacita relinquere, quæ ab illis simus mutuati, cum præsertim illa ipsa meliora fecerimus, ad melioremque usum adhibuerimus. Sunt itaque multi ritus propè germani, ex quibus & hic est. Porrò apud nos festis diebus templa & domus nuptiales aulæis exornantur, lauro, hedera, alisque festis frondibus vestiuntur fores, ac vestibula decorantur coronis: sparguntur que floribus. Quæ herclè omnia ipsi idolorum cultores antea servabant. Vergilius:

Nos delubra Deûm miseri quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per orbem.

Et alibi:

--- Et variis florentia limina sertis.

Item Iuvenalis testatur:

Postibus & densos per limina tende corymbos.

Lauros quoque adhiberi solitas causa gaudiorum, indicat, cum ait:

Pone domi lauros, duc in capitolia magnum
Cretatumque bovem.

Tradit idem Tertull. Quid quod Martinus primus Romanus pontifex hæc eadem quæ in canonicis decretis, *caus. 26. quæst. septima* scripta leges, & testatur, & vetat? Consimiliter ritus offerendi cereas imagines ab iisdem est profectus: cum enim Pelasgi, *teste Dionysio Halicar. quem etiam alibi super hac re citavimus*, sedibus pulsi Dodonam pervenissent, ibi accepto responso, quo admoniti sunt, ut Siculorum continentem terram quærerent, in Latium demum post multos errores venientes, in lacu Cutilliensi enatam deprehenderunt insulam, quam Cotilliam nominarunt. Hoc igitur, quasi omine suscepto has sibi prædictas esse sedes didicerunt: pulsisq; inde Sici-

lienſibus incolis, regionem ipſi tenuerunt: decima prædeſecundum reſponſum Apollini, conſecrata: erectoq; Diti ſacello, & Saturno ara, illum humanis capitibus, hunc virorum victimis placare ſe exiſtimabant, propter oraculum, in quo erat:

Et capita inferno, & patri tranſmittite lumen.
Saturni ſacra, ut quidam volunt, Saturnalia nominantes. Poſt hæc ferunt, Herculem cum Geryonis pecore per Italiam redeuntem, ſuaſiſſe illorum poſteris, ut fauſtis ſacrificiis, infauſta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, ſed oſcilla ad humanam effigiem formata, quaſi parva ora, ut pars pro toto foret: & Saturni aras non mactatis viris, ſed accenſis cereis excolentes, quia φῶς non ſolum virum, ſed etiam lumen ſignificat. Indè ergo valuit conſuetudo, ut Saturnalibus & cerei miſſitarentur, & ſigilla, id eſt, oſcilla, arte fictili fingerentur, ac venalia exponerentur, quæ homines pro ſe ac ſuis piaculis Diti & Saturno offerrent. Hæc quodammodo noſtra vaticinabantur ſacra: nam ſic & nos eadem ex cera ſigillaria, hoc eſt, imagunculas templis offerimus, & oſcilla: quoties enim pars aliqua corporis læſa fuerit, ut puta manus, pes, mamilla, ſtatim vota facimus Deo, & ejus divis, quibus mox recuperatâ ſanitate, illam manum, illum pedem, illam mamillam ex cera formatam offerimus. Quæ conſuetudo ſic increbuit hactenus, ut iſtiuſmodi ſigillaria ab hominibus ad reliqua animalia tranſierint: ſané ſic pro bove, ſic pro equo, ſic pro ove, oſcilla templis ponimus: in qua re quiſpiam verecunde ſcrupuloſius fortaſſis dicet, ſe plane neſcire, an nos priſcorum religionem potius vel ſuperſtitionem æmulemur, cum talia Chriſtianæ Eccleſiæ rectores etiamnum admittant: quando *auctore Catone de Re ruſtica*, ſic Romanorum moris fuit, pro bobus, ut valerent, vota facere: cujus rei modum valde mehercule ridiculum ille ibidem ponit. Hinc etiam con-

consentaneum est fluxisse, ut nos quoque cereos offeramus, illisque accensis cœlicolas colamus, sicuti ad Saturni aram est factitatum, quod præsertim in festo Purgationis virginis die observatur, ut quasi ipsi cerei sint apud nos loco agni anniculi, columbarum & turturum: quæ munera Moses constituit à puerperis lustrico die ad templum deferenda. At usus pensilium lychnorum, sive, *ut Servio placet*, lychinorum, hoc est, lucernarum, vel lampadum, quas vocant, à lucernis venisse videtur, quas Moses in tabernaculo accensas servari instituerat. Quod verò tabellas in templis affigimus, quibus miracula inscripta sunt, ut ea ad posteros testatoria sint, hoc ex Græcis est, apud quos *teste Strabone libro Geograph.* 8. mos fuit in templo ejus Dei qui auxiliatus esset, & præsertim Æsculapii, quod Epidauri insigne erat, tabellas appendere, in quibus morbi sanati erant inscripti. Sic à Romanis sùmptum est, ut & sacerdotes pariter atque profani diebus festis convivia non ternis aut senis ferculis, sed vicenis, si fieri possit, suis præbeant amicis. Quinetiam jam ita usu venit; ut non censeatur esse festa ac solennis dies, nisi sit opiparo comitata convivio. Est & illud ab iisdem ethnicis, ut sacerdotes nostri cum primùm rem divinam faciunt, hoc est, primam celebrant missam, consacerdotes & amicos convivio accipiant, eundemque diem non minus religiosè quam natalem colant, uti auspicato sacerdotalem introitum adeuntes: & id quidem non immeritò, quoniam ex illo vita tantùm, ex hoc verò vita sancta producitur. Ita apud veteres idem dies, quo quis sacris initiabatur, natalis sacrorum appellabatur, religiosoque jentaculo celebrabatur. Vtrunque Apuleius *librò Asini* 11. testificatur cum ita scribit: Ex hinc festissimum celebravi natalem sacrorum, & suaves fuerunt epulæ, & faceta convivia: dies etiam tertius pari cæremoniarum ritu celebratus, & jentaculum

taculum religiosum. Cæterùm nostri jam inde à principio consueverunt in templis die Cœnæ Domini epulari: testis Tertullianus, qui *in Apologetico*, & *lib. ad Vxorem 2. de ethnico* ait: Quis enim conjugem suam ad dominicum convivium dimittet: Sed de ritu hoc plura *mox infra libro sexto, capite 4.* commemorabuntur.

CAP. II.

Vnde apud nostros moris sit, spargere pecuniam in populum, dare Epulum & Strenam, ducere Choreas, edere Spectacula, exire Calend. Maji in agros, currere Calend. Martiis per arva cum faculis accensis, & per Dominica natalitia ministrum quempiam facere Dominum, ac ante initium Quadragesimæ inducere personas.

Præterea, quæ proximè exposuimus, ex eodem Ethnicorum luxuriæ fonte manavit, ut cum corona redimitur Romanus pontifex, Imperator & Rex, aliive principes aliquo insigni honestantur honore, mos sit spargere in populum non vestes, non unguenta, id quod Romanos Imperatores factitasse superiore capite ostendimus, sed nummos argenteos, vel aureos, quo sic futuræ liberalitatis signum ab inita statim dignitate appareat. Solent simul epulum, hoc est, publicum convivium civibus & præsertim in nuptiis, dare: quod veteres præcipuè Romani sive in triumphis, sive in ludis, sive in funere ad sepulchrum, pro hæreditatum facultatibus, facere consueverant. Iuvenalis:

Vnde epulum possis centum dare Pythagoreis

Et

Et Tranquillus idem passim attestatur. Est haud dubiò procul & ab iisdem usus dandi strenam, id est, munus quod in principio anni, boni ominis gratiâ datur: quando idem Tranquillus scribit, equites Romanos solitos fuisse quotannis strenam Augusto Cæsari in Capitolio etiam absenti Calend. Ianuar. conferre, quod hodie etiamnum apud nos ubique servatur, diverso tamen modo. Itali enim summi viri dant infimis, in Anglia verò inferiores deferunt strenam superioribus, & regi cuncti principes, qui tamen dantibus, aliquid contra donat, quo liberalitas ut boni ominis nuntia mutuò communicetur. Quod etiam sine munere eum primum anni incipientis diem, more veterum, *ut est testis Plin.* lætis precibus nobis vicissim faustum generatim ominamur. Item imitamur & gnaviter ipsos priscos in psallendo saltandoque: nam illi ita in stativis feriis factitabant, testis Vergilius:

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Idem:

Immemores nostri festas duxere choreas.

Morem autem ejusmodi choreas ducendi Livius ab Hetruscis ad Romanos profectum dicit. Sed & hæc omnia Zacharias pontifex simul testatur, simul prohibet: Si quis Calend. Ianuarii ritu ethnicorum colere, vel aliquid plus novi facere propter novum annum, aut mensas cum lampadibus vel epulas in domibus præparare, & per vicos & plateas cantatores & choreas ducere ausus fuerit, anathema sit. *Scriptum leges hoc præscriptum in decretis canonic. caus. quam supra in consimilem rem adduximus.* Verum quam bellè servetur, ex eo licet existimare, quod nunc nulla alia de causa sit gratior festus dies juventuti, quàm ut otium sit ad choreas ducendas, & id cum primis apud Italos. Solemus vel more priscorùm, spectacula edere populo, ut ludos, venationes, palæstras, cursus hastarum, equorumque ad metam è car-

è carceribus, recitare comœdias, item in templis vitas divorum ac martyria repræsentare, in quibus ut cunctis par sit voluptas, qui recitant, vernaculam linguam tantum usurpant. Sic olim apud Romanos inprimis, in theatris poëtarum recitabantur poëmata, in amphitheatris bestiarum gladiatorumve ludicra fiebant, variique per urbem ludi, quibus plebs oblectaretur. Est item consuetudinis, ut juventus promiscui sexus lætabunda Cal. Maji exeat in agros, & cantitans inde virides reportet abrorum ramos, eosque ante domorum fores ponat, & denique unusquisque eo die aliquid viridis ramusculi vel herbæ ferat, quòd non fecisse pœna est, præsertim apud Italos, ut madefiat. Hæc vel à Romanis accepta videntur, apud quos sic Flora cunctorum fructuum dea mense Majo lascivè colebatur, *sicut supra diximus*: vel ab Athenientibus sunt, quod illi in fame in templo Delphico εἰρεσιώνην, id est, iresionem ponebant, hoc est, ramum olivæ, sive lauri plenum variis fructibus: *auctor Herodotus*. Sic nos tunc eo anni tempore, cum vireat omnia, quasi per hunc modum, fructuum ubertatem ominamur, ac benè precamur. Item in Vmbria præsertim insigni regione Italiæ, unde nos oriundi sumus, consuetudo est, ut quotannis pridie Calend. Martias, id est, ea nocte quæ primum diem mensis Martii præcedit, crebros passim faciant ignes & pueri facibus, quæ ex arundinibus jam aridis ut plurimum fiunt, accensis per arva currant, ut precantes fœcunditatem agrorum, tum terrâ jam fœtum parturiente. Quod acceptum dixerim ab ipsis quoque Romanis, qui quasi per manus talia nobis sacra, seu celebritates, vel observationes tradiderunt: illi enim, ut antea ostendimus, Cerealia Cereri sacra colentes, cum facibus noctu currebant, quod Ceres ipsa gerendis fructibus, *prout Ciceroni placet, & nos alibi docuimus*, præsit, & quasi Geres nominata sit. Est & illud ab

ab iisdem ad posteros profectum, quamobrem nunc per Dominica natalia, nostri ministri potestatem in dominos habeant, atque unus eorum dominus creetur, cui cuncti domestici simul lascivi & hilares pareant, una cum ipsis Dominis, hoc est, patribusfamiliâs. Siquidem hanc libertatem servi apud Romanos *uti in Iustini epitome est*, Saturnalibus habebant. Institutum hoc apud Anglos præcipuè custoditur. Sed aliud fuit olim apud gentes servorum nomen, quod bellorum leges attulerant, ubi capti essent: nos autem Dei benignitate ac providentiâ liberi fere omnes ac fratres, auctore Christo, uniusque civitatis Dei cives sumus, ac propterea quos habemus domi ministros, servi appellandi non sunt, nedum habendi, quod permulti impudenter faciunt. Atque hoc libertatis munus uni Christianæ religioni duntaxat acceptum referrre debemus. Post hunc, alius paris propè lasciviæ ludus ad nos transiit: nam ut illi in quinquatriis minoribus, & Megalensibus, personati per urbem ludendo incedebant, ita nostri morem induendi personas non uno vel altero die, nec sacrorum causâ, sed turpi insaniendi studio, duos continuos menses ante quadragesimæ initium stolidè servant, sub quibus, inveterata jam delirandi licentia, sexcenta flagitia quotidie faciunt & illud impunè, perinde quasi eo modo cuique liceat, esse scelerato, nihilve maleficii credatur committi, si vera hominis facies non videatur, perinde ac non pateamus etiam Deo, quem nemo ambigit fandi atque nefandi justum esse judicem: qui & improbos pœna, & probos præmio semper afficiat. Vna omnium regionum Anglia ejusmodi personatas belluas hactenus non vidit, nec quidem vult videre: quando apud Anglos in re hac præ aliis certè sapientiores, lex est, ut capitale sit, si quis personas induerit. Et quia sub idem tempus illud jejunium quadraginta sex dierum nobis anniversa-

versarium indicitur, ideo quotannis cuncti ubique gentium in nostro Christiano orbe, studiosius solito adipatis vescuntur cibis, & non parum multi quibus præcipua ventris cura est, ad vomitum saturantur, quasi expleturi futuram famem, cum tamen eorum etiam intemperantior futura sit abstinentia: nam quamvis ab esu panis & carnium abstineant, bellariis se farciunt, & azymum panem pro fermentato devorantes, de jejunio gloriantur. Sic peccata undique accumulant, ne adventante Pascha, vacui aut frustra ad suos sacerdotes adeant, à quibus per confessionem maleficiorum onere levandi sunt. Et hæc omnia ex Romanórum Bacchanalibus ad nos fluxisse dixerim.

Cap. III.

Vnde fluxerit mos Vngendi Sacerdotes & Reges, item Baptizatos, id est, confirmandi, ac morbo periculoso laborantes.

Cvm Moses tabernaculum ædificaret, fuit illi à Deo præceptum, ut sacrum conficeret unguentum, quo ipsum opus una cum vasis, ac simul sacerdotes & reges perungi possent, qui vocarentur ad sacerdotium vel regnum. Quo facto, usus deinde increbuit, ut quemadmodum olim Romanis Imperatoribus indumentum purpuræ insigne fuit regiæ dignitatis initæ, sic Hebræis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferret: *auctor Lactantius*. Quapropter Aaron & filii ejus primum à Mose, postea Saul primus Hebræorum Rex à Samuele propheta unctus est: *auctor Iosephus libro Antiquit*. 6 Dumque Saul puerum præmisisset, sumens Propheta (de Samuele loquitur) vas olei super juvenis caput effudit, eumque complexus ait: Esto tu Rex constitutus

ſtitutus à Deo, &c. Ita mos inolevit, ut hoc deinde modo tam reges, quam ſacerdotes, conſecrarentur: quibus propterea ſumma ab omnibus haberetur reverentia, ut charioribus Deo. dicente Domino *Pſal. centeſimo quarto*, Nolite tangere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Vocat Chriſtos perunctos, hoc eſt, reges & ſacerdotes. Docet Cyprianus hujus rei myſterium: Hoc oleo, inquit, antiquitus ſacerdotes ſacrabantur, & reges: & ipſi altarium lapides delibuti, ſpiritalem intelligi volebant ſacris myſteriis ineſſe pinguedinem: ſicut oleum fluentibus & humidis quibuſlibet ſuperfertur, ita excellentia ſacerdotalis & regiæ dignitatis ſecundum formam Dei & Chriſti, ſub ſe omnia continens, regimen & munimentum activæ quàm contemplativæ vitæ obtinet, *& reliqua*. Manavit & ad poſteros hujuſmodi Regum atque Sacerdotum conſecrationis ratio, qui nunc apud nos ſimiliter ſacro perunguntur criſmate, etſi longè aliis cæremoniis, prout à patribus inſtitutum eſt. Sic Chriſtiani omnes cum baptizantur, ſic ædes cum ſacrantur, unâ cum calicibus, chriſmate linuntur, quod primum divus Sylveſter, *teſte Innocentio tertio in epiſtolis decretalibus*, fieri præſcripſit. Sed jam ad Chriſti unctionem veniamus. Solet à ſtudioſis quæri, quonam pacto Ieſus fuerit unctus & à quo: quam ſanè rem cum Euſebius *in hiſtoria*, non minus verè quam doctè explicet, idcircò placuit ejus verba ſubjicere, ut rei plus fidei eſſet, quæ hæc ſunt: Qualiter Chriſtus effectus ſit, David teſtatur, dicens: Dilexiſti juſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Sic indicat, quod unctus ſit Deus à Deo, non oleo communi, ſed oleo lætitiæ: nec ſicut participes ejus, id eſt, illi qui in imagine præceſſerant, ſed præ participibus ejus. Per oleum verò lætitiæ in ſacris literis, myſtico ſenſu Spiritus

ſanctus

ſanctus deſignatur. Sed de pontificatu ejus, idem David alio in loco tale aliquid arcanis deſignat eloquiis, tanquam ex perſona patris de filio pronuntiantis: De ventre, inquit, aute luciferum genui te. Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. Hic autem Melchiſedech ſacerdos fuiſſe Dei ſummi refertur, ſed quia non oleo communi perunctus, neque ex ſucceſſione generis ſuſceperit ſacerdotium, ſicut apud Hebræos mos erat, ideo ſecundum ordinem ejus ſacerdos futurus dicitur Chriſtus, qui non olei liquore, ſed virtute cœleſtis Spiritus conſecretur. *Hæc Euſebius.* Divus quoque Hieronymus diſſerens locum Pſalmi, Nolite tangere Chriſtos meos, *quem ſupra citavimus, ſi modo Hieronymi ſint commentarii in omnes Pſalmos ſcripti* de eadem re perbellè docet, ajens: Erubeſcant ergo Iudæi, qui dicunt, quoniam ſi non aliquis ungatur regali unguento, non poteſt Chriſtus vocari, hoc enim dicunt, quoniam Dominus noſter non eſt Chriſtus, quia non eſt unctus unguento regali. Ecce ante legem patriarchæ non uncti regali unguento, Chriſti dicuntur. Chriſti autem ſunt, qui Spiritu Sanct. unguntur: Ergò & Dominus noſter juſtè vocatur Chriſtus. *& reliqua.* Origines itidem latè meminit de hac Chriſti unctione, *in homilia 12. ſuper Leviticum.* Iam liquidò conſtat quod exponere polliciti ſumus. Chriſma verò græca vox eſt, & idem latinè eſt, atq; unguentum, ἀπὸ τοῦ χρίσμα, quæ eſt unctio. Fiebat autem ex myrrha electa, ireo, cinnnamomo, & calamis, qui, *teſte Plinio*, in Arabia, India, & Syria, odorati naſcuntur, quæ ſimul contuſa olivarum oleo miſcebantur, ſic unguentum ſuaviſſimum conficiebatur, quo Moſes ipſos ſacerdotes & tabernaculum illiniens purgavit: *auctor Ioſephus lib. 3. Antiquitat.* At noſtri ex oleo & opobalſamo, quod eſt, *ut idem Plin. lib. 12.* tradit, balſami arbuſ-

arbusculæ succus, chrisma faciunt, quod Fabian. Pont. decrevit, ut quotannis renovaretur in Cœna Domini, vetus combureretur. Quidam qui de iis rebus minus scitè scribunt, hunc errorem non animadvertunt, arbitrantes balsamum succum esse, non arborem, quod omnibus odoribus præfertur, uni terrarum Iudææ concessum. Dioscorides etiam in Ægypto nasci ait. Lignum verò balsami xylobalsamum nuncupatur. Quod autem episcopi baptizatos postea chrismate inungunt, id Clementis primi præceptum est, qui jusserat infantes à baptismo statim confirmatum iri, ratus non esse perfectum Christianum, qui illud sacrum per incuriam, non invitus prætermisisset. Et hoc eâ ratione fit: ut in eos per impositionem manus pontificis, Spiritus Sanctus infundatur uberius: quod ab Apostolis fieri cœptum, *in Actis* testatur Lucas, scribens. Cum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Ioannem, qui cum descendissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum, nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant in nomine Christi IESV. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum Sanctum. Atque hoc initium fuit confirmationis, quæ à solo episcopo administratur in hunc planè modum. Primum quod infantis nomen sit, rogat: postea in fronte ejus circunducit suo pollice signum crucis, ungendo chrismate, dicens, verbi gratiâ: Paule, vel Paula, signo te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, ut replearis eodem Spiritu Sancto, ac habeas vitam æternam, Amen. Postremò alteram infantis malam leviter manu tangit: si verò sit adultus, gravius verberat, ut ejus mysterii reddatur perpetuò memor, dicens, Pax tecum. Sic quoque ab iisdem Apostolis usus ungendi

gendi periculosè laborantes manavit, dicente Euangelista Marco, cum de Discipulis loquitur: Egressi prædicabant, ut pœnitentiam agerent, & dæmonia multâ ejiciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabant, Hinc igitur apparet natum ut hodie oleo, non admisto opobalsamo, animas ex morbo agentes ungantur. Cujus rei meminit & beatus Iacobus *in epistola sua*, undè quidam malunt illum morem ungendi ægrotos manasse. Eâ ratione posthac Felix quartus mandavit, ut morientes ungerentur.

CAP. IV.

De initio Conjugii Sacerdotalis apud Hebræos, & quando illud Occidentalibus Sacerdotibus interdictum fuerit.

Poscit locus, ut antequam ad alia transeamus, aliquid appositè de initio conjugii sacerdotalis speciatim dicamus. Itaque Hebræis studium inprimis propagare genus, quo fortasse orbis, qui post diluvium habitatoribus vacuus erat, oppleretur hominibus. Mansit & ea cura posteris: quamobrem *ut ait, Augustinus de Bono conjugii*, fas iis esset plures habere uxores. Arguit idem, quod eorum legumlator Moses omnibus æquè conjugium concessit, ipsis etiam sacerdotibus, ne naturali mulierum conjunctione privati, ad minus licita temere prolaberentur. Propterea si qua mulier non genuisset, probro habebatur: quod Anna Helcanæ uxor dolens, *sicut in principio regum libri legitur*, vovit Domino Samuelem filium, prius quam conciperet. Sed ad Mosen redeo. *Is auctore Iosepho libro Antiquitat. 3. cap.* 14. constituit, ut Sacerdotes uxores ducerent, etiam viduas, quæ neque captivæ neq; ancillæ, neq; quibusvis de causis per factum divortium, repudiatæ à prioribus viris essent:

essent: summo verò pontifici voluit virginem nuptum dari, Et hæc apud Hebræos matrimonii etiam sacerdotalis ratio fuit, quam ab omnibus observari oportere Servator noster demonstrat, dicens: Scriptum est, propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Quod ergò Deus conjunxit, homo non separet. Nostris autem sacerdotibus Apostolus in primis Paulus (quia Deus *uti Cyprianus ait*, continentiam suadet, non jubet) modum contrahendi matrimonii præscripsit, ita *ad Timotheum* scribens: Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse, vnius uxoris maritum, Et *paulò inferius*: Diaconi sint unius uxoris mariti. Sic complexus est omnes sacris initiatos ordinibus. Quod episcopis est concessum, illud ipsum & presbyteris datum, quandoquidem ex testimonio Hieronymi alibi diximus, olim Episcopos vocitari presbyteros. De subdiaconis siletur, quorum tunc ordo haud sacer erat. Item Sylvester primus gradus in ordinibus sacerdotalibus constituit, ut unusquisque uno tantùm ordine contentus esset, & unius solum uxoris vir. est operæ pretium audire quosdam ex nostris Theologis superstitiosè verecundos, detorquere hunc locum ad rem familiarem moderandam, affirmantes per hæc Apostolum significare, Episcopum non debere nisi unum habere episcopatum, & Presbyterum itidem unum sacerdotium possidere. Super qua re Hieronymus *ad Oceanum* ita disserit: quidam coactè interpretantur uxores pro Ecclesiis, viros pro episcopis debere accipi, & hoc in Nicena quoque synodo à patribus esse decretum, ne de alia in aliam Ecclesiam Episcopus transferatur, ne virginis paupérculæ societate contemptâ, ditioris adulteræ quærat amplexus, & reliqua. Sed multo futilius nuptias detestantur atque perhorrescunt, nec volunt credere Paulum locutum esse uxori, cum

scripse-

scripserit: Sanè rogo & te compar germana, adjuvas eas, &c. Id quod rectè quadrat, ut mulieri mulieres commendentur. Nec obstat quod Hieronymus *ad Eustochium scribens* aliter sentire videatur, nempè sic decuit, ut virginis auribus utcunque multorum exemplis virginitatem inculcaret. Et denique Apostolum virginem prædicant: ex eo potissimum quod dixit, Nam velim omnes homines esse, ut ipse sum: cum Apostolus per hæc innueret, se jam à complexu & commercio uxoris abstinere & mente & corpore castum esse: quod vel Augustinus *de Bono conjugii* declarat, dicens: Sed novi quosdam, qui murmurant: Quid, inquiunt, si omnes vellent ab omni concubitu abstinere, undè subsisteret genus humanum? Vtinam omnes hoc vellent, duntaxat in charitate, de corde puro, & conscientia bona, & fide perfecta, multò citius Dei civitas compleretur, & acceleraretur terminus seculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum, ubi ait: Velim omnes esse, ut & ipse sum? *aut alio loco.* Hoc autem dico fratres, tempus breve est, superest ut qui habent uxores, tanquam non habeant: *hæc Augustinus.* Arguit Paulus ita se fecisse, dicens:: An non habemus potestatem sororem mulierem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Appellat uxorem Paulus sororem, quod eam jam loco sororis haberet: quamvis Hieronymus *adversus Iovinianum*, hunc locum magis piè quàm ex re ipsa tractet, quippe qui intelligi vult eas mulieres, quæ secundum Iudaicum morem ex suis facultatibus, quod opus erat, magistris administrabant, sicut Sunamitis Helisæo suppeditarat, quod omnino à sancti viri mente non dissonat. *Sed propositum sequamur.* Testatur idem Clemens Alexandrinus episcopus, *quem Eusebius libro Ecclesiasticæ historiæ tertio citat*, & ait: Sed & Paulum non tædet Apostolum, in quadam epistola sua mentionem vel salu-

ſalutationem facere comparis ſuæ, quam ſe ideo negat circumducere, ut ad prædicationem Euangelii expeditior fiat. Affirmat illud idem Ignatius Antiochenus Epiſcopus, qui cum Paulo vixit. Si dubitamus adhuc, audi quæ idem Clemens adverſus hoſce ſcrupuloſos ſanctos, qui nuptias ſpernunt, ſcribat: An & Apoſtolos improbant? Petrus etiam ac Philippus & uxores habuerunt, & filias etiam viris nuptum dederunt. *Et ſequitur*: Ajunt beatum Petrum cum vidiſſet uxorem ſuam duci ad paſſionem, gaviſum eſſe electionis gratiâ, poſt eam proprio nomine appellantem dixiſſe: O conjunx! memento Domini. Sed ecquid eſt, cur in re clara moremur, quando Paulus ita *ad Titum* ſcribit: Hujus rei gratiâ reliqui te in Creta, ut conſtituas presbyteros per ſingulas civitates. Siquis eſt ſine crimine, unius uxoris vir, habens filios fideles. *Hæc ille*. Hunc igitur Apoſtolicum contrahendi matrimonii ritum diu ſervatum conſtat. At poſtea res adſtricta eſt, eâ quidem ratione, ut ſacerdotibus & diaconis liceret virginem habere uxorem, quæ ſi prior naturæ conceſſiſſet, nequaquam fas eſſet viro alteram ducere: ſin illa ſuperſtes foret, tum vidua perpetuò ſecundos non contaminaret hymenæos. Sic virgines nubebant, ſpem & votum uxoris ſemel tranſigentes, & adhærebant ad unum maritum, & maritus ad unam uxorem, ut ad unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultrà, neve longior cupiditas eſſet. Græci ejuſmodi nuptiarum morem hodie retinent: nam cum olim, *teſte Gratiano diſtinctione* 31. habitâ Niceæ ſynodo, quæ prima fuit, quam terra vidit Græcia, agitatum eſſet, ut ſacerdotes, diaconi & ſubdiaconi ſe cum uxoribus non amplius commiſcerent, reclamante in primis Paphnutio antiſtite ex Ægypti patribus, viro ſancto ac cælibe, qui jam tum, *ut ex hiſtoria Ruffini conſtat*, miraculis clarebat, illud non aliud eſſe, niſi præbere

cum

cum viris, tum mulieribus peccandi occasionem, unicuique postremò data fuit facultas: utrum mallet, sequendi. Ita sacris initiati matrimonium continuarunt. Post hæc sextus conventus, qui novissimus & celebratissimus fuit, Orientali populo *auctore eodem Gratiano*, vivendi regulam præscripsit, ac demum permisit sacerdotes, diaconos atque subdiaconos, uxores habere, quas priusquam sacris initiarentur ordinibus, duxissent. Verùm quemadmodum decet, ut sacerdos manus abstineat ab omni macula peccati, qui semotus intra templum, usibus sacerdotalibus, ac Dei ministerio vacet, cum præsertim est sacrificium facturus, quod dies & noctes meditetur de lege Domini, qui ait: Sancti estote, quia & ego sanctus, sum Dominus Deus vester: ita pari ratione in eadem synodo decretum fuit, ut sacerdotes cum diaconis, & subdiaconis, rem divinam vicissim facerent, aut in templis administrarent, & unusquisque suæ vicis tempore religionis causa secubaret. Quod ab Hebræis sumptum constat, sed etiam quod Apostolus præcepit, dicens: Ne fraudetis vos invicem, nisi si quid ex consensu, pro tempore, ut vacetis jejunio, & orationi, & rursum ad idipsum conveniatis, & c. Quin & ethnici religionis causa, â fœminæ complexu secubare solebant, in sacris præsertim Cerealibus: *testis est Ovidius*. At Occidentalibus paulatim est connubium abrogatum. Syricius II. primus sacerdotibus & diaconis, *ut ait Gratianus distinctione octogesima secunda*, conjugio interdixit, qui circiter annum salutis humanæ CCCLXXXVII. sedere cœpit. Idem instituit, ut quicunque aut viduam, aut secundam duxisset uxorem, ab ordine sacerdotali pelleretur: sic per hoc voluit, ut deinceps digamus ad officium sacerdotis non admitteretur, *prout supra commemoravimus*. Pelagius secundus deinde statuit, ut subdiaconi vel uxores à se separarent, vel illis contenti, sacerdotiorum pos-

sessione

ſeſſione cederent: & cum neutrum admiſiſſent, juſſit, ut omninò uxores, exemplo poſt homines natos importuniſſimo, ab ſe ablegarent, Verum id decretum Gregorius qui Pelagio ſucceſſit, iniquum cenſuit, ut Euangelio contrarium, quod jubet uxorem ſtupri cauſa tantùm dimitti, & idcircò ſanxit, ut nullus amplius fièret ſubdiaconus, niſi ſe caſtè victurum prius promiſiſſet, quo ſic cunctis legem continentiæ imponeret. Voluit, opinor, Gregorius minores coercere, ut illorum exemplo, majores ex Syricii decreto, mox ſuâ ſponte matrimonia ſpernerent. Eò quoque pertinet, cum in ſuo dialogo laudat presbiterum quendam, qui presbyteram ſuam, id eſt uxorem, ut ſororem abſtinendo coleret. Cæterum non tenuit quempiam tum primum iſta Gregoriana lex, ſicut antea Calixti decretum non eſt ſervatum, quem idem, Gratianus auctor eſt, primum ſacerdotibus univerſis indixiſſe cælibatum. Alii id Eugenio poſt Gregorium attribuunt. Præterea illud ipſum cum Meldenſi ſynodo, tum Carthaginenſi eſt magno omnium conſenſu ſtatutum, *ſicut in canonicis decretis diſtinctione trigeſima ſecunda & octogeſimaquarta legimus.* Ita aliis denique ſuper aliis promulgatis legibus, non ante pontificatum Gregorii ſeptimi, qui anno ſalutis MLXXXIV. eſt pontifex creatus: conjugium adimi Occidentalibus ſacerdotibus potuit. Quod veriſſimum eſſe teſtatur Leo nonus, qui paulò ante iſtum Gregorium ſedem tenuit Apoſtolicam, ita adverſus quendam Abbatẽ nomine Nicetam ſcribens: Omninò confitemur, non licere Epiſcopo, presbytero, & diacono propriam uxorem cauſa religionis abjicere à cura ſua, ſed ut ei victum & veſtitum largiatur, ac non ut cum illa carnaliter ex more jaceat, ſicut & ſanctos Apoſtolos legimus feciſſe, beato Paulo Apoſtolo dicente: An non habemus poteſtatem ſororem mulierem circunducendi? *Hæc ille apud Gratia-*

num. Sed ne plura, ut, contra atque nostrum est institutum, ne videamur res potius definire, quàm earum initia prodere. Illud tamen dixerim, tantum abfuisse, ut ista coacta castitas illam conjugalem vicerit, ut etiam nullius delicti crimen majus ordini dedecus, plus mali religioni, plus doloris omnibus bonis impresserit, inusserit, attulerit, quàm sacerdotum libidinis labes. Proinde forsitan tam è republica Christiana, quam ex ordinis usu esset, ut tandem aliquando jus publici matrimonii sacerdotibus restitueretur, quod illi sine infamia sanctè potius colerent, quàm se spurcissimè ejuscemodi naturæ vitio turpificarent. Quod ne id accideret summæ etiam veteribus curæ fuisse constat: quando apud Romanos Flamen dialis, *uti supra demonstravimus*, ea de causa, mortuâ uxore sacerdotio se abdicabat, quia vita sacerdotis non modo deberet esse quam castissima, verùm etiam omni turpioris intemperantiæ suspicione carere.

Cap. V.

Qua ratione ab initio inter mortales Matrimonium fuerit contractum, & intra quos Cognationis Gradus, tam apud illos, quàm post apud nos: ac ibidem, an ulli unquam per leges licuerit plures simul habere uxores: & jus Connubii filiorum esse in potestate parentum: atque unde mos sit, ut Puerperæ purgentur.

Ut supra de sacerdotali conjugio est non intempestive explicatum, sic hoc loco de reliquorum Christianorum, deque contrahendi modo aptè differen-

ferendum, quo in ducendis uxoribus pateat, quotus necessitudinis gradus legitimus sit, quandove uxorum multitudo fuerit interdicta. Itaque jam inde à principio orbis, cœpere fratres & sorores inter se matrimonio jungere, cum non haberent remotiorem propinquitatem, cum qua copularentur. Vndè contigit, ut Adam unus homo, simul pater, simul socer esset: & Eva ejus uxor similiter uterque liberorum sexus & mater & socrus. Duravit usque eò hæc apud Hebræos conjugii ratio, dum paulatim charitas effecit, ut homines quibus cordi essèt concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur, ne unus in una multas haberet, sed singulæ diffunderentur in singulos, ac sic ad societatem vitæ studiosius conciliandam, plurimæ necessitudines plurimos complecterentur. Hinc denique ad consobrinas & neptes, ad aliasque minus propinquas transitum est. Sic Abraham Saram ex Aram frâtre neptem in matrimonium duxit: sic Iacob Liam & Rachel filias Laban avunculi: sic alii alias posttemò nullo sibi genere propinquas. Fuit tamen illis curæ, *teste Augustino de Civitate libro undecimo*, propinquitatem, ne propaginum ordinibus se sensim dirimens longius abiret, & propinquitas esse desineret, nondum procul locatam rursum matrimonii vinculo colligare, & quodammodo revocare fugientem, quo per id in una familia, vel tribu, opes in perpetuum remanerent. Ac ideo suo genere virorum & fæminarum paria jungi voluit Moses, dicens: Omnes viri ducant uxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipiant, ut hæreditas permaneat in familiis. *Hoc scriptum leges in numeris.* At nunquam licuit plures simul habere uxores, vetante Domino ac dicente Adam primo parenti, cui Evam copulavit uxorem: Propterea deseret homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Sic

Deus per unum par hominum, hoc est, maris & fœminæ voluit conjugium confici. Verùm uti mulierum inopia in causa fuit, quamobrem fratres à principio sibi sorores conjugio sociarint, sic paucitate populi factum videtur, ut Hebræorum quidam propagandæ sobolis studio, plures interdum uxores simul habuerint: primusque eam legem violare ausus fuerit Lamech, qui, *ut in Geneseos libro est*, duas simul habuit in matrimonio fœminas, cujus postea complures extiterunt imitatores. Quod facinus divus Augustinus ita diluit, disserens. Objiciuntur Iacob quatuor uxores, quia mos erat, crimen non erat. Sicut Patriarchæ conjugibus accipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentiâ perficiendæ voluptatis sed providentiâ propagandæ successionis: sic Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ veritatis. *Hactenus ille.* Tertullianus verò, *lib. ad uxorem primo* ait id factum, ut esset quod nova lex rescinderet. Et Chrysostomus *homil. 55. in Genes.* de ea re scribit: Tum n. quia principia erant, permissum fuit cum duabus, vel tribus, vel pluribus uxoribus misceri, ut humanum genus propagaretur, & pietas incrementum acciperet. At Christus adveniens omnem illam veterem consuetudinem abolevit. Vides, quomodo non oporteat consuetudinem prætexere, sed quod justum est, inquirere, &c. Inde par est credere, ad barbaros eum ritum manasse, qui, *velut supra ostendimus*, singuli binas pluresque pro opibus uxores ducebant, quod Saraceni ex Machumeti præcepto turpiter servant. Sed ad propositum redeamus. Postremò Moses moderaturus nuptiis, statuit, ne quisquam primo vel altero cognationis gradu propinquam duceret uxorem, ut ipsa necessitudo libidine concumbendi non turparetur, quam ethnici eo modo maximè inquinabant: nam Medi, Arabes, & plerique alii, *sicut in primo hujus operis volumine,*

cum

cum de matrimonii origine prodidimus, est demonstratum, sorores cum matribus ductabant uxores. Romani verò neptes ad ultimum sibi copulabant, ejusque rei initium Plutarchus *in Problem.* ponit, scribens: Superioribus n. temporibus qui se aliquà necessitudine attigissent, uxores non ducebant, quemadmodum nec nunc quidem sorores. Sed non ita pridem factum, ut neptes uxores ducere permitterent. Vir quidam sane pauper, cæterum bonus & cum primis popularibus acceptus, cum neptem, cui dos ampla esset relicta, in matrimonium accepisset, locuples ex eo & copiosus factus est, ejus rei accusatus, judicio multitudinis absolutus est. Plebiscitum deinde factum, ut in ducendis uxoribus, ad neptes usque ascendere liceret, superiore necessitudine prohibita. At nostris, quorum justitia secundum præceptum Christi, plus quam Pharisæorum, nedum aliorum, abundare semper debuit, modus contrahendi matrimonii multo honestior est datus, quo per mulieres & honore & potestate augerentur, si multos habere viderentur affines, utve ne barbarico more singuli plures ductarent uxores, aut nulla habita propinquitatis ratione, cum quibusvis mulieribus sesè matrimonio jungerent, neve libidine forte flagrantes puellas spe connubii ad stuprum illectas violarent, ac mox optati compotes cum remotis arbitris fidem dedissent, eas desiderio fraudare volentes, pacto stare, quod sæpe fit, negarent. Itaque primò Apostolus uxorum multitudine interdixit, ad Corinth. scribens: Attamen propter stupra vitanda, unusquisque suam habeat uxorem: & unaquæque virum suum habeat. Deinde Fabianus, *teste Gratiano*, præter illos duos gradus, primum & secundum per Mosen prohibitos, primus tertio & quarto nostris interdixit, quo deinceps nemini fas esset, mulierem affinitate conjunctam citra quintum gradum, vinculo sibi conjugali sociare, propterea quod est nescio quid naturalis verecundiæ nobis innatum, quo

facile abhorreamus ab ejusmodi propinquorum colligatione, corporum commiscendorum causa. At Iulius deinde ut populo Christiano arctiores paulatim morum limites poneret, prohibuit, ne usque ad septimum gradum matrimonia contraherent: quod & divus Gregorius comprobavit. Ad extremum verò cum istiusmodi patrum severitas efficeret, ut in sua jam quisque civitate minus connubium sibi inveniret, cogereturque per hoc, aut à finitimis petere, aut illis dare, unde hæreditas sæpe numero distraheretur, placuit Innocentio tertio, Christiani populi commodo tempestivè providere. Is enim Fabiani decretum jampridem antiquatum revocans statuit, ut cunctis dein in perpetuum liceret eas in matrimonium ducere, quæ neque cognationis, neque affinitatis gradu primo, altero, tertio & quarto ipsos attingerent: quod hodie ritè servatur. *Extat id decretum in libro decretalium Epistolarum quarto, eo capite, cujus principium est, Non debet.* Est etiam modus inter cognationem, quam dicunt spiritualem, copulatos, positus à Theodato pontifice, qui primus sanxit, ne quis eam puellam duceret uxorem, quam ex baptismi fonte levasset pater. Est & ex quadam honestate à Gregorio, & post eum ab Alexandro tertio statutum, ne sponsam fratris relictam frater in matrimonio haberet, ne Hebræorum videretur imitatio, apud quos, ut frater fratris sine liberis mortui uxorem duceret, sobolis suscipiendæ atque perpetuandæ causa, fas erat. Item Evaristus primus decrevit, incestum haberi connubium, cui sacerdos non adfuisset, consecrassetque illud, ac nisi puella à parentibus solenni more viro desponsata foret: non nemo Sotero id assignat. Sic nuptiarum arbitrium jam inde ab initio in parentum potestate fuit, quando Moses de ea re ita sanxerat *in Exodo* statuens: Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, & habebit uxorem: si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta

juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt. Sic filius Tobiæ Saram, tradente Raguel patre puellæ, duxit uxorem. Talia Ethnici quoque servabant, vel teste Terentio, qui *in sua Andria* facit Simonem patrem parantem nuptias filio Pamphilo valde invito. Idem testificatur Apulejus, qui *sexto Asini lib.* facit etiam Venerem argumentantem, non videri legitimas inter Cupidinem & Psychen nuptias, propter disparilem generis conditionem & quod res acta esset furtim, sine testibus, patre non cognoscente. Sed Catullus præclarè quidem *carmine suo nuptiali*, eam ipsam, ut ita dicam, naturæ legem cui parendum sit, edocet:

At tu ne pugna cum tali conjuge virgo.
Non æquum est pugnare, pater cui tradidit ipse,
Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est.
Virginitas, non tota tua est, ex parte parentum est,
Tertia pars matri data, pars data tertia patri,
Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,
Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.

Vnde meritò jam pudeat Christiani nominis viros, qui posthabitis tam nostris quàm priscorum legibus, clandestina quotidie sponsalia faciunt, qui propterea nihil mirentur, si matrimonia ipsa minus sibi prospera sint. Ea sponsalia postea utriusque sponsi & sponsæ consensione rata fiebant. Et illud etiam ab Hebræis acceptum videtur: ita enim Rebecca cum peteretur uxor Isaac filio Abraham, à Bathuele patre interrogata est, num vellet nuptum dari ipsi Isaac? Sic nunc apud nos consensus in matrimonii fœdere faciundo exquiritur, quia satis constat, Christum de ea re nihil innovasse, cum *apud Mattheum* dixerit: Quod Deus conjunxit, homo non separet. Cæterum haud una est istiusmodi consensionis verba proferendi formula: nam apud Italos vir ætate gravis interrogat virum & fæminam, num alter alteri velit nubere. Apud Anglos ipsi pactum faciunt: vir n. ita ait,

ut eorum verbis utar: Ego te mihi uxorem accipio: & illa, Ego te mihi maritum. Posthæc, junctis dexteris, inter se osculantur, & vir annulum insignem velut rei gestæ testem, ac conjunctionis pignus, sponsæ digito, qui minimo dextræ manus proximus est, indit. Vtrunque à veteribus, qui ante initium nostræ religionis eo ritu utebantur, *quemadmodum supra in primo libro demonstravimus*, ad nos manavit, teste Tertulliano, qui *lib. de Virginibus velandis* ita scribit: Si autem ad desponsationem velantur, quia & corpore & spiritu masculo mistæ sunt, per osculum & dexteras. Et *in Apologetico, cum de continentia mulierum Romanarum amissa*, inquit: Circa fœminas quidem, etiam illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat, præterquam unico digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo. *Hæc ille.* quod autem puerpe:æ purgantur, hoc ab Hebræis est acceptum: in Levitico enim scriprum legimus. Si mulier suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, & die octavo circuncidetur infantulus: ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine putificationis suæ: sin fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadis, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cum expleti fuerint dies lustrationis ejus pro filio, sive pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, sive turturem pro peccato, *& reliq.* Cæterùm apud nos non est ejusmodi lustrationi statutum tempus, ne mulieribus diutius expectando, *ut Innocentius ait*, pœna qua pariendo afficiuntur, converti videatur in culpam. Solent tamen hodie honestatis causa, non ante mensem à partu exactum purgari, quæ tunc matronis aliquot comitatæ templum adeunt, & loco agni columbæ, vel turturis, ceream candelam offerunt: & cum alibi, tum in Anglia, illud etiam linteum, quo infans

fans ex ſacro baptiſmatis fonte ſuſceptus involvitur, quod vulgò chriſmatorium vocant, quod eo abſtergatur chriſma, quo infans eſt unctus, qui ſi fortè ante diem purgationis matris moriatur, eo ipſo linteo circumſeptus ad ſepulturam datur.

CAP. VI.

De principio ſacrarum Ædium, atque ubi ſit præcipuus orandi locus, ac de Altarium & Cœmiteriorum initio, & quando primum Crux cœperit haberi honori atque venerationi.

Hactenus de fundamento templi ſpiritualis, dein de ejus, quod eſt ex materia dicendum. Illius apud nos conditor fuit Chriſtus, qui docuit, ut Deum ſpiritu coleremus, Apoſtolo dicente: Orabo ſpiritu, orabo & mente, pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Et quoniam ſpiritus noſter corpore continetur, hinc factum eſt, ut continens corpus dictum ſit templum. Vtrunq; affirmat idem Apoſt. *ſuis ita ſcribens Corinthiis*: An neſcitis quod templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis? Templum tale ex carne & oſſibus conſtans, rerum omnium opifex Deus principiò finxit. Is fuit Adam noſter primus parens, *ut ſupra diximus.* Ex materia poſt hæc Moſes primò tabernaculum Deo poſuit, ubi preces & pia vota illi exolverentur, & in eo facta eſt arca, in qua lapideas clauſerunt tabulas, in quibus inciſæ erant leges. Deinde Salomon Rex templum Hieroſolymis magnificentiſſimo apparatu ædificavit. Hæc fuit ſynagogæ materia, ut vulgò nunc vocatur: ſpiritualem nominat Dominus, ita alloquens Moſen: Sume Aaron & filios ejus & omnem ſynagogam convoca, &c. Solomon autem juſſu Dei, qui patrem ejus David eo opere faciundo prohibuerat, mandaverat-

que ut filio condendum relinqueret, templum illud sanctum ac religiosum fecit, consecravitque ipsi Deo, hostiarum numero penè infinito: cui Dominus nocte apparuit, & ita fatus est: Audivi preces tuas, & elegi locum istum mihi domum sacrificii: Si clausero cœlum & pluvia non fluxerit, & præcepero locustis ut devorent terram, & immisero pestilentiam in populum meum: Conversus autem populus meus, super quem invocatum est nomen meum, & deprecatus me fuerit, & eum penituerit, ego exaudiam de cœlo, & propitius ero peccatis eorum, atque sanabo terram eorum: Oculi quoque mei erunt aperti, ac aures meæ erectæ ad preces ejus, qui in loco isto oraverit. *Hæc ex libro Paralip* 2. quæ eò pertinent, ut cuncti mortales intelligant præcipuum precandi locum esse templum Deo dicatum, id quod Christus *apud Matth. cap.* 21. comprobat, usurpans illud Esaiæ, Domus mea, domus deprecationis vocabitur. Et *cap.* 22. idem affirmat reprehendendo avaritiam ac impietatem Pharisæorum quibus pluris erat aurum, quàm sacrosanctum templum, cum inquit: Væ vobis! quia dicitis: Quicunque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, reus est, Stulti & cæci, utrum. n. majus est, Aurum, an Templum, quod sanctificat aurum? Et subjicit: Qui ergò juravit per templum, jurat per illud & per eum qui habitat in ipso. Post Euangelicum dogma inter gentes divulgatum, ubi loci prima ædes Servatori nostro dicata fuerit, pro certo ponere non ausim, ne divinare potiùs veritati inhærere dicar: sed in re parum nota conjectare licet. Porrò à Christi statim ascensu in cœlum, Iudæi cœperunt Christianos crudeliter persequi, deinde Nero princeps, deinde Domitianus, deinde alii & postremò Diocletianus ac Maximianus acerbissimè afflictarunt. Quo fere toto temporis intervallo tantum aberat, ut aliquod templum à no-

à noſtris Chriſtianis publicè ædificaretur, ut etiam omnia eſſent occulta, & ſacella potius atque eadem abdita & plerunque ſubterranea, quàm apertis in locis ac publicis fierent. Eſt tamen conſentaneum credere, in remotis locis, quò non facilé pervaſerat ille tyrannorum furor, fana aliqua interim aut ædificata, aut quæ primum dæmonum fuerant, Chriſto dicata ab Apoſtolis fuiſſe, qui ubique gentium omni tempore ad propagandam religionem totis viribus incubuerant: quod aut in Æthiopia à Matthæo, aut in India citeriore à Bartholomæo, aut in Scythia ab Andrea, quorum prædicatione iis gentibus Chriſtianæ pietatis lux ab initio affulſit, factum eſſe, & crediderim & dixerim. Non abhorret præterea à fide, aliquam ædem fuiſſe principio à Iacobo Hieroſolymis Deo dicatam, qui ibidem cathedram primus locavit, primuſque rem divinam ritu Apoſtolico facere cœpit, *auctor Euſebius*. Nec mirum alicui eſſe debet, ſi talia ac hujuſmodi benè multa alia minus literis prodita ſint, quod ſcriptorum inopiâ factum eſt. Romæ non reperio, quod ſciam, aliud antiquius templum ædificatum, aut dicatum, vel ad uſum ſacrorum fuiſſe converſum, quàm Thermas Novati in vico patritio, quas Pius Pontifex Praxedis eximiæ ſanctitatis fœminæ rogatu, divæ Pudentianæ ejus ſorori conſecravit: qui fuit annus circiter CL. ab eo qui humanæ ſalutis fuit primus. Iginius tamen qui Pium præceſſerat, auctor fuit, ut templa ſacris dedicarentur cæremoniis, *ut alibi fuſius dicetur, cum de feſtorum dierum celebratione agetur*: quod fidem facit, jam antea loca aliqua Deo dicata fuiſſe: ſed ubi id loci factum fuerit, parum liquidò traditur. Nec ita multo poſt Calixtus, jam ſeſe tyrannorum odio ſenſim remittente, ædem in tranſtyberina regione beatæ Virgini ſtruxit, cœmeteriumque ex ſuo nomine condidit via Appia, ubi multorum martyrum repoſiti erant cineres. Viſuntur hodie iis in locis & ſacella quædam, quibus occulto

rem divinam prisci illi pietatis cultores fecisse dicuntur, quod, *uti ostendimus*, publicè non liceret. Cœmeterii condendi institutum Abrahæ assignant, qui, *sicut patet apud Iosephum*, dicitur emisse ab Ephron Etheo filio Saor propè Hebron quadringentis siclis speluncam duplicem & agrum circa eã, sepelisseque in ea Sara uxorem suam, inibique ipse deinde repositus fuisse. De vario apud alias gentes olim sepeliendi usu, suo alibi dictum est loco. Altare, *ut legitur in Genesi*, Noë primus omnium fecit, & super illud Domino holocaustum obtulit. Quod institutum etiam hodie servatur. Bonifacius verò tertius auctor fuit, ut altaria candidis operirentur ac linteis pannis. Crux olim sontium supplicium erat, & id quidem infame: quod ideo Servator noster subire voluit, ut qui mitis advenerat & humilibus infirmis opem ferret, & omnibus spem salutis ostenderet, quando nihil ei in morte separatim ab aliis accidisse cernerent. Proinde eo genere mortis afficiendus fuit, quo humiles & infimi solent, ne quis esset omninò, qui eum non possit imitari. Huic rei postea honor accessit. Eusebius *libro Eccles. histor. 9.* auctor est Constantinum Imperatorem eo die, quo cum Maxentio ad pontem Milvium conflixit, sereno puroque cœlo crucem vidisse, eamque coluisse, ac auditam supernè vocem, Constantine, in hoc signo vinces. Non defuit oraculo eventus: vicit cum hostem insigniter, tum cæteris bellis quæ deinceps gessit, par fœlicitas adfuit. Helena post hæc ejus mater, religione insigni ac pietate mulier, per quietem monita, Hierosolyma petiit, quæsitum dominicam crucem. Ita fortè accidit, ut Veneris sim ulachrum eodem esset loci ab impiis Christiani nominis inimicis collocatum, quo omne dominicæ passionis monimentum aboleretur, Christianique Venerem loco Servatoris colerent. Cæterùm loco ruderibus purgato crux reperta est, & cum illa duæ aliæ, undè duo pependerant latrones,

nes, sed titulus ille, Iesus Nazarenus Rex Iudæorum, etsi vetustate propemodum abolitus, indicio fuit, ut crux vera internosceretur: quæ admota mulieri mortuæ vitam illico restituit. His Constantinus princeps motus, edicto vetuit quemquam deinceps eo supplicio necari. Sic res quæ antea mortalibus probro fuerat, venerationi esse cœpit: & ob illud in primis quod Christus in cruce vulnera passus est, & ejus sanguis propter nostram salutem effusus, in quo qui Dei mandata observaverit, is spem certam ponere potest. Idem postea voluit Theodosius servari, qui (*ut in Codice juris civilis est*) lege prohibuit, signum Servatoris in solo vel in silice, aut in marmore humi posito insculpi, ne hominum pedibus tereretur. Vide quam importunum sit videre passim hodie in templis signum illud, id est, nomen ipsius Servatoris, in æs vel lapidibus quibus mortuorum sepulchra teguntur, incisum, item cruces ac divorum imagines impressas, quæ assiduis calcantium vestigiis obtrita latè resplendent, quo sic nostram notiorem faciant religionis negligentiam, cum præsertim res ejusmodi antiquis etiam religioni fuerint. Sané Romæ olim locus fuit Doliola vocatus, quia invadentibus Gallis Senonibus urbem, sacra in eodem loco doliolis reposita fuerunt: qua de causa, eo loci ne spuere quidem alicui licebat: *auctor Festus*.

CAP. VII.

De primo ac vetustissimo apud Hebræos Sacrificandi ritu, ac Festorum dierum observatione, Dedicandique templa instituto, deque Ignis mysterio.

Adam primus parens ex Eva duos suscepit filios, Cain & Abel: pietatis hic cultor, contemptor ille;

ille: hic paſtor, ille agricola fuit, hic mero lacte & primogenitis gregum, *velut tradit Ioſephus*, primum litavit, ille frugum primitias Deo obtulit. Secundum hæc, ſacerdotio inſtituto, Aaron cum filiis, ac deinde alii variis cæremoniis ſacrificarunt. Quæ ferè omnia ex Ioſepho in unum collecta, operæ pretium duxi quam breviſſimè potero explicare. Tribus ab initio ſacrorum generibus Hebræi uſi ſunt: quorum unum Holocauſtum dixerunt, quando primores gentis ſive bovem, ſive agnum, ſive aliquod aliud animal, modo anniculum maſculumque fuiſſet, immolabant: tum ſacerdos victimali cruore oram altaris perfundebat, inde hoſtiam membratim diſſectam ſuper aram cremabant. Alterum genus plebejum, & pro gratiarum actione fiebat, in quo animalia majora anniculis offerebant, cruoreq; ſuper aram diffuſo, renes, adipem, omenta imponebant flammis: pectora & crura dextera ſacerdotibus dabantur: quæ ſupererant intra biduum illi edebant, qui ſacrificium feciſſent. Inopes columbas aut duas turtures offerebant, quarum altera in holocauſtum abibat, alteram ſacerdotes ſortiebantur. Tertium longè perfectiſſimum omnibus æquè mortalibus commune, quod Laudis ſacrificium dixerunt. In Pſalmo 115. Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. Et in Epiſtola ad Hebræos: Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini ejus. Peccata verò ſic expiabant: qui imprudens deliquiſſet, agnam aut hœdum anniculum offerebat: qui occulti criminis conſcius, ariete eum expiari oportebat. Omnibus ſacrificiis farina mundiſſima ex præſcripto legis adjiciebatur, adhibebatur & oleum, quod ſacris infundebatur. Agnus manè & veſperi immolabatur: ſabbatis geminatæ hoſtiæ ad aras admovebantur. Principio menſis duo boves cum uno ariete, hœdo uno & ſeptem anniculis agnis, piaculi nomine mactabantur. Septimo ineunte menſe, taurum, & ſeptenas

ſeptenas agnas cum uno hœdo immolabant. Adjiciebantur bini hœdi: horum unus extra fines miſſus multitudinem expiabat, alter in ſuburbanis cum totis velleribus cremabatur: pontifex taurum in id ſacrum, & arietem in holocauſtum dabat, &c. quæ ipſe Ioſephus latè proſequitur. Item habebant & certos dies feſtos, qui *ſecundum eundem Ioſephum, & Originem ſuper Numeros*, ita obſervabantur. Primus ſolennis Dei erat, qui appellabatur Indeſinens: de iis enim mandabatur, quæ ſine ulla prorſus interruptione, matutinis & verſpertinis ſacrificiis offerebantur, quia juſtus debet ſemper diem feſtum agere, id eſt, orare. Alter erat ſabbati, quo die nihil agere licebat. Tertius neomeniæ tubarum, primo die menſis ſeptimi, in quo offerebatur & hoſtia. Neomenia autem dicitur nova luna: erat ergo iſte dies feſtus, cum luna innovabatur. Quarto loco Xantico menſe, unde principium ſumebat annus, ſub plenilunii diem, id eſt, circiter XIV. diem lunæ, ſole in arietem tranſeunte, quia iis diebus ex Ægypto egredi contigiſſet, myſticum agnum occidebant, ac Paſcha dicebatur, id eſt, tranſitus. Et in eo menſe primo aliud ſolenne paſchæ, ut dictum eſt, aliud azymorum erat: & licet conjuncta viderentur azymis paſchæ ſolennia ſacra, principium tamen azymorum tantùm ad finem paſchæ conjungebatur. Et paſcha ille ſolus dies appellabatur, in quo agnus occidebatur: reliqui verò azymorum dies vocabantur: & id ſolenne ſeptem diebus celebrabatur. Altera die primitias frugum offerebant, & ex eo dicebatur celebratio novorum, quæ feſta dies ordine ſexta habebatur. Poſt ſeptem autem hebdomadas paſchæ, pentecoſtes, & id tempus aſarca, id eſt, quinquageſimam vocabant, tum panes frumentatos offerebant. Deinde ſequebantur ſolennia ſacra ſeptimorum: ſicut enim inter dies ſèptimus quiſque feſtus agebatur ſabbatum, ita inter menſes ſeptimus quiſq; menſis ſabbatum erat, & vocabantur ea ſacra ſab-

bata

bata ſabbatorum. Poſt hæc ſeptimo menſe alii agebantur feſti dies. Sanè decima quinta die, tempore ad hyemen vergente, tabernacula fiebant, quæ dies græcè Scenopegia dicebatur, quia in umbraculis eſſent eſcas ſeptem diebus ob id, quod eorum majores ex Ægypto remigrantes domum, tabernaculis uſi eſſent. Decima verò die ſolenne erat repropitiationis: in hac ſola die pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc ingrediebatur ſancta ſanctorum: *auctor Origenes ſuper Leviticum.* Die quintadecima Decembris Encœnia, id eſt feſti dies initiales, hoc eſt, dedicationis templi, quia tum templum Hiercſolymis ab Antiocho pollutum, poſtremo à Iuda Machabæo expiatum, rurſumque dedicatum eſt: nam antea Solomon circiter decimum diem ſeptimi menſis, id eſt, Septembr. id fecerat, ſimulatque illud ædificaſſet, & dein à Iudæis illis, qui illud ipſum inſtaurarant, circiter diem duodecimum menſis primi, eſt rurſus conſecratum, quos ſervitute Babyloniâ liberatos per Eſdram in ſuas ſedes reſtitutos conſtat. Sic ſemper ille dies poſtremæ expiationis dedicationiſque ſolennis fuerat apud poſteros. Cæterùm dedicationis inſtitutum multo antiquiſſimum eſt, quando jam inde à principio tabernaculum â Moſe factum ita dedicatum fuit, cum ipſe primum eo jam perfecto uti cœpit: nam *ſicut Chryſoſtomus in Epiſtol. Pauli ad Hebræos*, ait, dedicare aliud nihil eſt, niſi utendi initium facere. Atque hic tum Iudæorum fuit ſacrorum ritus, qui animalia tantùm propter convivia nata abſumebant. Ignis autem, *ut in Levitico eſt*, ſemper in altari ardebat, quem ſacerdos nutriebat, ſine quo nullum fas erat ſacrificium facere. Sic in igne præter alia elementa, ſacra omnia conſiſtebant, quod is, credo, proximus cœlo ſit, quod in ſpecie ignis Deus Moſen primum allocutus, quod de cœlo holocauſta accepta rapuiſſet. Apud nos itidem nullo magis honore, quam cereis candelis decorantur extrinſecus cœlicolæ.

Eadem

Eadem in primis ratione, ita opinor, â Vestalibus perpetuus servabatur, ac ante Romanos Imperatores deferebatur: quoniam denique Deus noster ignis comburens est, ac propterea meritò sacer habetur. Ita Persæ *teste Herodoto*, ignem Deum esse arbitrabantur: contrà Ægyptii belluam animatam vocabant, quod omnia voret. Item ex Mosis præcepto in omni sacrificio adjiciebatur sal, quia is sit præcipuus coruptionis expulsor.

CAP. VIII.

Cunctas ferè gentes quondam Dæmonibus malis humanas immolasse hostias: & ibidem, quid esset Ver Sacrum, & quando primum eorum Oracula obmutuerint, ac de primo usu Aquæ quam dicimus Sanctam,

Sed age! jam dicamus de diis gentium, deque eorum sacrificiis ac mysteriis, qui tamen tantum aberant, ut dii essent, ut etiam Cacodæmones sese præberent, nullaque alia hostia nisi humana litari vellent, quasi cruoris humani repleti tum demum propitii essent, cum maximè læsissent. O dementiam hominum! ô infœlicem vitam! Ecqui erant isti dii qui suos cultores parricidiis inquinabant, omnibus generatim malo erant? Pater filium unicum, mater dilectam filiam dæmonibus tanquam ovem mactabat. Iudæi qui lege neglectâ aberraverant in valle filiorum Hennon, *teste Hieronymo*, quam Christus *apud Matthæum* gehennam nominat, filios igni èxustos devovebant, immolabantque dæmonio Moloch. Rhodii hominem Saturno immolabant. In Salamine insula, homo Agravalæ Cecropis filiæ cædebatur. Diomedi in templo Palladis, quod etiam ipsi Diomedi & Agravalæ

Agravalæ commune erat, homo offerebatur, qui ab adolescentibus ter circum aram ductus, tandem à sacerdote hastâ percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud Cypros, humanam hostiam Iovi Teucrus immolavit, idque genus sacrificii posteris tradidit, quod postea imperante Hadriano, est sublatum. Erat lex apud Tauros, gentem inhumanam feramque, ut Dianæ hospites immolarentur. Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant. Vnde Lucanus:

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus.

Apud Chios, Dionysio Omadio dicto, homo etiam crudeliter discerptus immolabatur. Apud Ægyptios Heliopoli tres in die homines quos inquirebant, si mundi essent, Iunoni mactabant. Lacedæmonios etiam Apollodorus scribit hominem Marti immolare solitos. Phœnices bellorum aut pestilentiæ calamitatibus laborantes, amicissimos Saturno solebant immolare. Histrus, *qui res Cretensium scripsit*, auctor est, Curetas olim Saturno puerorum hostiis sacrificia fecisse. Laodiceæ, quæ Syriæ urbs est, Palladi virgo immolabatur. Et apud Arabas, in singulos annos puer immolatus sub ara sepeliebatur. Item Thraces, Scythæ, Carthaginenses & omnes ferè Græci, cum præsertim in bella essent exituri, hominem mactantes sacrificabant. Item Gallis mos fuit, ut qui essent affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versarentur, aut pro victimis homines immolarent, aut seipsos immolaturos voverent. Germani itidem Mercurio certis diebus humanis litare hostiis fas habebant: *auctores Cæsar & Tacitus.* Quid, quod illud idem omnes communiter barbari factitabant? At Romani, qui semper mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi vendicarant, nonne iisdem sacris immaniores reperiuntur? siquidem Saturnus in

Latio eodem genere ſacrificii cultus eſt, non quidem ut homo ad aram immolaretur, ſed uti in Tyberim de ponte Milvio mitteretur, quod ex reſponſo quondam factitatum, Varro auctor eſt, cujus reſponſi ultimus verſus erat:

Et capita inferno & patri tranſmittite lumen.

Id eſt, hominem. Verùm id genus ſacrificii poſtea ab Hercule eſt immutatum, ut pro veris hominibus, imagines ex ſcirpo jacerentur, *ſicut ſupra demonſtravimus*: quod *in Faſt.* Ovidius latè docet. Fuit vel mos quondam cum Italis aliis tum Romanis, ubi res ſuas in periculo verſari cernerent, vovendi quæcunque proximo vere nata eſſent apud ſe animalia immolaturos: undè id Ver Sacrum dictum eſt. *Livius libro 4. Decad. quartæ*: Ver ſacrum factum erat priore anno, id cum P. Licinius pontifex non eſſe rectè factum renuntiaſſet, patres de integro faciendum cenſuerunt, & videndum quod natum eſſet pecus inter Calend. Martias, & Idus Majas. Feſtus inter alia animalia, pueros etiam convotos ait, ſcribens: Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines ſuos exigebant. Quod ſanè inſtitutum tametſi humano parcebat ſanguini, non eò tamen à crudelitate vacuum erat: ecquid enim crudelius cenſeri debet, quàm privare homines innocentes patriâ, qua cunctis mortalibus charius eſt nihil? Ita facinus pariter crudele ut impium, deorum cauſa edebatur. Philo, *qui Phœnicum hiſtoriam ſcripſit*, priſcis morem fuiſſe tradit, ut in magnis periculis princeps dilectiſſimum ex liberis, ulciſcenti dæmoni quaſi redemptionis præmium traderet, & ſic traditum myſticé jugularet. Non erant præterea contenti mali dæmones multijugibus hominum cædibus, niſi etiam mulieres pro ſuo jure ſtuprandas curarent. Sanè Alexandriæ ſimulachrum Saturni religioſiſſimè colebatur, cujus ſacerdos Tyrannus nomine, matronas ejus civitatis quas elegiſſet, tanquam

quam à Deo accitas, noctu ad simulachrum ductabat, ibique extinctis repente luminibus, cum eis rem habebat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem explebat, Dei mentitus personam: *testis Ruffinus libro* 11. *Ecclesiasticæ historiæ*. Item apud Nasamones, *ut supra commemoravimus, cum de conjugii origine prodidimus*, mos erat, uti sponsa primâ nocte cum singulis convivis coiret deæ Veneris gratiâ. Cæterum si homines veluti sapientiores ab hujusmodi truculentissimis fœdissimisque immolationibus paululum abstinuissent, quid præmii consequerentur, imò quid noxæ, quidve supplicii subire cogerentur, ostendamus. Dionysius Halicarnasseus *in primo Antiquitat.* ait Iovem & Apollinem, quoniam decima hominum non fuisset eis immolata, magnas Italis calamitates induxisse, usque eo ut nulli fructus ad maturitatem usque permanerent, sed immaturi defluerent, fontes alii bibi non possent, alii deficerent, mulieres abortum facerent, homines & pecora passim variis morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginenses, ut diximus, Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse, atque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios, exemplo longè post homines natos crudelissimo, etsi reipublicæ nomine edito, immolasse. Ejusmodi fœda facinora jam ante *in Psa. centesimoquinto* prædicta sunt: Et immolaverunt filios suos & filias suas dæmoniis. Possem adducere plura tanti sceleris exempla, quæ brevitatis studio præterire libuit. Fallebant præterea mortales ejusmodi dæmones amphibologiis, nodosis & flexiloquis responsis, id est, ita ambiguis, ut in ambas partes agi possent, Vnde Vergilius:

Talibus ex adito dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris aera involvens,

Quale

Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhum Epyri regem responsum:

Ajo te Æacida Romanos vincere posse.

Et ad Crœsum Lydorum regem:

Intrepidus si Crœsus Halim transmiserit amnem,
Imperium perdet magnum regnumque superbum.

Ambo victi sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis, qui ex oraculo se superiores fore speraverant: & talia id genus sexcenta sunt. Sed & à nostris recentioribus unum petamus exemplum. Sylvester enim secundus Rom. pontifex haud bonis artibus pontificatum adeptus, ut cupidus regnandi, malum dæmonem de longitudine vitæ consuluit, ille respondit, ut si caveret Hierusalem, diu viveret. Imprudens Sylvester statuit Hierosolyma urbem Iudææ non adire, sed cum in æde sanctæ crucis dicta in Hierusalem, quarto demum post anno rem divinam faceret, oraculi statim memor, fato moriturum se cognovit. Fassus igitur delictum publice, jussit moriens ut suum cadaver equis daretur trahendum, & quo loci illi demum constitissent, eodem humari. Divino igitur nutu, ad templum Lateranense pervenere, ubi & sepultus est. Sic Deus ostendit apud se locum veniæ unicuique quamvis scelerato relictum esse, si in vita aliquando pœnituerit. Atque talis erat inter gentes religio, quæ non parcebat pias scelerare manus. Sed meliora canamus. Qui eos deos tam maleficos, domesticatim suos cultores jugulantes, de medio mortalium omnium sustulit, nisi Servator noster? Quippe sic ipse *apud Ioan. cap.* 12. inquit: Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Siquidem diabolus ante id tempus amplam habebat in homines potestatem. Conciderunt itaque post ejus adventum vetustatis tenebræ, & quæ figuris tegebantur, divina retexit sententia. Nam dum in Ægypto cum Ioseph & matre fuit, eo temporis spatio, simulachra de orum quos id temporis gens illa stulta & omnium errorum mater coluit, suâ sponte

ceci-

cecidiſſe dicuntur. Poſthæc imperante Hadriano, tum demum ubique gentium pernicioſæ nefariæque ſublatæ ſunt immolationes. tum Delphici Apollinis, tum Ammonis, aliorumque vanorum deorum oracula penitus muta extiterunt: nam, *teste Cicer. lib. de Divin.* 2. jam diu ante ſenſim ſilere cœperant, ſic, ut ejus ætate, qui paulò ante Chriſti adventum vixit, fermè conticerent. At tum denique potentia dæmonum infracta jacuit: quod Porphyrius, *uti Euſebius dicit,* Chriſtiani nominis hoſtis, *in lib. quem adverſus religionem noſtram ſcripſit*, hoc modo teſtatur. Nunc verò mirantur, inquit, ſi tam mùltos annos peſte civitas vexetur, cum & Æſculapius, & alii dii longè abſint ab ea: poſtea enim quàm IESVS colitur, nihil utilitatis à diis conſequi poſſumus. *Hæc verba illius ſunt*. Chriſtus ergò IESVS diis illis potentior eſt: ita demum ſecutum eſt, quod dominus apud Zachariam prophetam, perdiu antea annuntiarat eſſe futurum, dicens: Diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra. Ecce magnum veræ religionis argumentum! ecce certum veritatis elogium! ecce univerſo humano generi redditam libertatem! ac mundo fulgentiſſimum lumen! quæ utinam gentes, quæ in tenebras paulatim relapſæ ſunt, agnoſcerent, ne perpetuò aberrarent: non ceſſant enim oracula noſtra: eſt Deus nobiſcum, dum bene agimus, ſemper. Dæmoniaci quas vocamus, ſi qui ſint, à noſtris ſacerdotibus nomine Ieſu liberantur, dæmones procul effugantur, ſolo etiam ſacræ aquæ aſperſu. Fuit jam olim uſus luſtralis aquæ, in Levitis conſecrandis: nam ſic Dominus, *veluti eſt in Num. cap*. 8. præcepit Moſi: Tolle Levitas de medio filiorum Iſraël, & purificabis eos juxta hunc ritum. Aſpergantur aquâ luſtrationis, & radant omnes pilos carnis ſuæ. Quo factum eſt, ut Alexander primus Romanus pontifex auctor fuerit, ut hujuſmodi luſtralis aqua conſecraretur, & ad dæmones effugandos in templo domique ſervaretur.

Cap.

CAP. IX.

Qui primus docuerit modum Orandi, ac de loco assiduaque precatione, & cur in Orientem versi oremus, templaque nostra eodem spectent, ac undè mos Concionandi, & de perfecto concionandi modo.

Proximum est, ut vel de nostrarum caremoniarum ratione dicamus, quæ non animalium cruorem, non hominum cædem, sed sinceram fidem puramque mentem poscit. Et quia Deus ea potissimum de causa, *uti suprà exposuimus*, nos fecit, ut statim geniti ipsum coleremus, atque *ut Chrysostomus homilia* 23, *in Matthæum ait*, bonis potiremur æternis, eaque tantum precando postularemus, ideo à perfecto orandi modo initium faciemus. Duo sunt, *Lactantio testificante*, quæ Deo à nobis offerri debeant, Donum & Sacrificium: donum in perpetuum, sacrificium ad tempus: *de hoc paulò post*. Donum est integritas animi: si enim Deus non videtur, iis rebus coli debet, quæ non videntur, cujusmodi sunt virtutes animi, & justitia ad quam haud dubiè, *sicut Cicero de Legibus suspicatur*, nos esse natos intelligere debemus: Summus igitur colendi Dei ritus est, ex ore justi hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa, ut Dèo sit accepta, & mansuetudine, & timore, & pietate maximà opus est. Quod inprimis illi prisci Hebræi, *prout non uno in loco supra demonstravimus*, factitarunt, atque ut nos illud ipsum faceremus, Servator noster Christus primus jussit, dicens: Estote ergo perfecti, quemadmodum & pater vester cælestis perfectus est. Et inde subjungit: Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio

ostio tuo, ora patrem tuum, qui est in oculto, & pater tuus qui videt in occulto, reddet tibi. Orantes verò nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Et subdit: Sic ergo vos orate: PATER noster, qui es in cœlis. Sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo, Amen. Hæc ex Euangelista Matthæo, apud quem Hieronymus non Quotidianum, secundum Cypriani sententiam, sed Super Substantialem panem legit. Contra & Cyprianus legit, non Dimitte sed Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. Et hæc admonui, ut utranque lectionem intelligas haud quaquam ex recentioribus esse, & rectius legi remitte, quàm dimitte. Cyprianus in expositione hujus Dominicæ precationis non injuriâ quosdam admonet, qui plus sapere quàm oporteat, videri volentes, hanc ut vulgarem & cunctis communem minus usurpant, qui inquit. Quæ enim potest magis spiritualis esse Oratio, quàm quæ à Christo nobis data est? à quo nobis & Spiritus Sanctus missus est? Quæ verò magis apud patrem Precatio, quàm quæ à Filio, qui est veritas, de ejus ore prolata est? ut aliter orare quàm docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa: quando ipse posuerit & dixerit. Rejicitis mandatum Dei, ut Traditionem vestram statuatis. Oremus itaque fratres delectissimi, sicut Magister Deus docuit. *Hac ille.* Quomodo autem orandum sit, Christus ipse *apud Ioannem* docet, dicens: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum spiritu ac veritate oportet adorare. Cyprianus item secretò orandum esse ex præcepto dominico demonstrat, quia Deus non vocis, sed cordis auditor est: nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt. Hoc planum fit exemplo Annæ: *ut in*

1. Re-

1. *Regum est*, quæ loquebatur in corde suo, & labia ejus movebantur, & vox ejus non audiebatur, & exaudivit eam Dominus. In Psalmis quoque legimus: Dicito in cordibus vestris & in stratis vestris, & transpungimini. Hieremias itidem admoniens, ait: In sensu tibi debet adorari Deus. At precationis locus cum primis est templum Dei, *ut supra c. 6. memini*, quod Christus demonstrat *apud Luc. c. 19.* ex Esaia. Domus mea domus precationis est, Hoc institutum etiam Apostoli conservarunt, quando Petrus & Ioannes ascenderunt in templum ad horam precationis unam, *ut est in Act.* Debent item esse assiduæ preces, id quod testatur parabola Christi de vidua, quæ orando iniquum judicem ad justitiam flexerat. Cæterùm ut rationē cum Deo habere possemus, quoties ipsam Dominicam precem cum angelica salutatione recitaremus, est modus orandi postremò invētus, per calculos, ut ita dicam, ligneos: quos vulgus modo preculas, modo paternostros appellat. Ii numero quinquagintaquinque ita ordine distinguuntur, ut post denos, singuli majusculi affigantur filo: sunt enim perforati, & quot hi sunt, toties dominicam precem: quot illi, toties angelicam salutationem ter numerum ineundo recitent, terque symbolum brevius inserant. Et id divæ Mariæ virginis Psalterium nuncupant. Ejus rei auctor fertur Petrus Eremita, homo Gallus, civis Ambianensis, qui abhinc annos CCCCXXX. h. e. circiter anno salutis humanæ MXC. sanctitate floruit, egitque cum Vrbano Rom. pontifice, ut bellum Asiaticum à nostris sumptum fuerit, quo Hierosol. recepta sunt. Hodie tantus honor ejusmodi calculis accessit, ut non modo ex ligno, succino, & corallio, sed ex auro argentoque fiant, sintque mulieribus instar ornamenti, & hypocritis præcipui fucosæ bonitatis instrumenti. Mos est præterea ut in orando ac salutando DEO, quis in Orientem solem convertatur. Vtrunque apud priscos servabatur, dicente Apulejo *in* 2. Tunc in orien-

tem obversus vel incrementa solis augusti tacitus imprecatus, &c. Quod proprium est veri oratoris ex mystica religione, quoniam Christus sol est justitiæ: *testis divus Hieronymus in Ezechielem.* Ea nempe de causa, templa nostra ita ædificata sunt, ut eorum princeps Altare in Orientem versus vergat, in quos sacerdos rem divinam faciendo semper ipsum Orientem aspiciat: unde precationes nostræ jugiter velut instar solis oriantur. Atqui apud Hebræos hoc fieri non licebat, quibus præcepit Dominus per Mosen *in Deuteronomio*, nequaquam more aliarum gentium contra Orientem, sed quoquo versum intuentes contra templum, Deum orarent, ne viderentur Solem, uti factitabant idolorum cultores, colere; *idem Hieronymus testis.* Vnde Danielem apud Babylonios ad eum modum orasse legimus. Item cum *apud Marcum c.* 11. legamus: Et cum steteritis orantes, remittite, &c. videtur precantium quoque moris fuisse, ut stando orarent, quia qui stat, diligentius animum intendit in rem, quam agit. Idem Servator jussit, ut præcepta legis divinæ à Deo per Mosen populo Hebraico datæ à nobis itidem servarentur, cum inquit. Si vis ad vitam ingredi, serva mandata: quorum capita hæc sunt: Vnum Deum colito, Nullius animalis effigiem colito: Per Dei nomen haud frustra dejerabis. Festos dies piè & ritè celebrato. Parentes venerare. Hominem ne occideris. Adulterium fuge. Furtum non feceris. Nihil alienum concupiveris. Nec falsum dixeris testimonium. Hæc igitur fuit prædicationis materia, unde est concionandi mos natus. Moses enim postea primus habitâ concione, populum de ejusmodi præceptis & lege Dei docuit, eumque per hæc ad bene beateque vivendum instituit. Ioannes Baptista exin in desertis Iudææ locis concionatus est, concionatus & Servator noster, ejusque muneris obeundi negotium Apostolis mandavit, dicens, Ite in mundum universum, & prædicate Euangelium omni creatu-

creaturæ. Quod hodie nonnullos ex noſtris theologis cum concionantur, facere pudet, ſeu tædet: quippe qui, ut narrationis vice curſim ac carptim aliquid in Euangelio interpretantur, perinde quaſi nihil ſit quod de eo amplius doceatur: quo facto, ad ſuas confictas quæſtiunculas trahuntur, ibi digladiantur, velut furoribus acti, ſeſe macerant, detorquentes quo volunt ſacra ſcripta, in convitia rumpunt, omnia clamoribus miſcent: dein evaneſcente furore, ad humiliora veniunt, rationem annonæ agitant, nunc jocos ſpargunt, nunc captant, circulatores planè agunt & ob illud ipſum ab inſipiente plebe collaudantur. Atque hic concionandi modus & frequentius uſurpatur, & vulgò ſummus habetur. Sed utinam non pejora crebrò diſſeminarent: ut enim nullum hominum genus eſt ſalutarius religioni, ſi vera canant, contra ſic non eſt peſtilentius aliud ſi ad gratiam conciones ad populum habeant: quippe ubi ſemel ſanctitatis nomen ſunt adepti, tum maximè omnium nocent, quia eis maximè creditur. Faceſſant proinde, qui docere nihil volunt quò melius vivatur. At nonnulli quorum intereſt hoc fungi officio, nihil omninò docent, adeò, ut eſt in proverbio, Canes muti non injuriâ appellari poſſint. Ita aut vanitate aut ſilentio Chriſtum obſoleſcere inter pium populum ſinunt. Quare longè multum religioni utile foret, ſi doctores noſtri tam ſæpè quàm graviter concionando Euangelium declararent, ac aliud præterea nihil niſi quod mater Eccleſia firmiſſimum veritatis fundamentum jampridem accepiſſet, probaſſet, confirmaſſet. Sed jam modum ipſum concionandi quàm breviſſimum ponamus. Concionator qui ea docet, quæ ad religionem pertinent qui debet docendo formulam tenere per quam ſermone, voce & geſtu auditorem facilius inſtruat, eſt idem, atque Orator cauſarum forenſium, à quo artem dicendi mutuetur neceſſe eſt, ſi velit rectè ac ornate dicere. In concionatore itaque noſtro oportet eſſe Elocu-

tionem, Memoriam & Pronuntiationem. Elocutio, est accommodatio verborum idoneorum ad inventionem. Memoria, firma animi verborum ac rerum dispositionis perceptio. Pronuntiatio verò, vocis & vultus gestusque moderatio. Concionator sic præparatus primùm omnium debet invenire, hoc est, excogitare res veras. Quæ quidem Inventio in plures dividitur partes: in Exordium, Narrationem, Divisionem, Confirmationem, Conclusionem & Confutationem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris apparatur ad audiendum. Narratio, per quam exponitur res, de qua est dicendum, ut auditor fiat benevolus, docilis, atque attentus. Divisio, sive dispositio, est distributio ac rerum ordo, qui demonstrat, quid quibusque locis sit collocandum. Et in partes duas, tresve ad summum res ipsa dividitur. Ac ita ex ordine, oratio hos duos, vel tres habet locos, ad quos eundo contendat, seque recipiat: quæ in cursum concitata sine his nunquam consistere poterit, & ob id tam sæpe in medio cursu turbabitur, quàm auditoris animus continenter implicabitur, nec memoriâ retinebit, quæ audierit: quapropter concionator ejusmodi partitionem facere debet, ut nullo ferè negotio reminisci queat, quoto quodque loco posuerit: atque idem etiam faciet auditor, qui suo loco expectabit quod scire cupit. Confirmatio, est probatio argumenti, id est, materiæ vel rei tractatæ, cum asseveratione. Conclusio, cum breviter colligitur, repeciturque quibus de rebus verba facta sint, quo auditor, si memoriæ mandaverit, ad idem quod ipse meminerit, reducatur. Atqui cavendum, ne Conclusio ab Exordio, aut à Narratione repetatur, quod extra propositum foret: idcircò initium enumerationis repetitionisq; istiusmodi à divisione faciendum est. Item vel illud est curandum, ut in partitione nihil omittatur, quod ad rem attineat, neque quicquam redundet: redundabit autem, si quid ponatur in
una

una parte quod in alia sit comprehensum. Si, exempli causa ponas sic: Primum dicam de origine matrimonii, deinde de auctore ipsius matrimonii. Vide, ista posterior pars supervacanea est, quia continetur in superiore: nam ille qui primus matrimonium instituit, ejus rei auctor fuit. Est itidem vitiosa, si proponas sic: Demonstrabo me hoc non fecisse, demonstrabo me non potuisse, si voluissem, hoc probato, illud alterum vacat. Igitur partitio debet esse clara, aperta, brevis, nullis fulta involucris, aut verbis supervacaneis. Rursum si de veritate religionis contra hæreticos agas, & dividas varios eorum errores in partes, tum partitio nimis implicata erit: quare dividendo generales tantum complecti oportebit. Confutatio est locorum contrariorum dissolutio, qua nostri Theologi in suggestis sermocinando nonnunquam utuntur, magis ad ostentationem doctrinæ, quam ad utilitatem Veritatis, qui tale quid sæpè deditâ operâ disceptationem quæstionemque vocant. Vtrum Deus sit causa peccati, necne? & contrarium quod est veritati, tantis primò corroborant argumentis, tamque nervosè obligant, ut non infundere in aures auditorum modo, sed in animis videantur inscribere, qui post non facile dissolvere possunt. Ita tantum abest, ut utile sit tales habere quæstiones, quibus rudioris ingenii homines sæpius in errorem trahuntur, in eoque versantur diu. Post hæc concionatori nostro opus est pronuntiatio, quæ in Vocis figuram, & Corporis motum dividitur. In principio itaque orationis vox sedata demissaque esse debet: nam si acuta foret, fauces vulneraret, ac seipsam defatigaret ocyus. In narratione, vocum varietate utendum est, ut, quo quidque pacto gestum actumque ac scriptum sit, ita narrari videatur: quare verba modo clariora, modo graviora usurpanda sunt, quo omnium personarum sensus atque animi exprimantur. In divisione vocem quam clarissimam adhibere oportet, ut auditor planè intelligat, quid sibi

sit attendendum. In confirmatione argumenti sono vocis mediocriter adaucto uti decet, & strenuè probando quod volumus, interdum acriter, interdum leviter dicemus. In conclusione vox continens & modica sit, ut voci jam defatigatæ auxilium ferre queat. Concionator præterea debet hortari, & id quidem plenis faucibus, voce quàm clementissima: item castigare, voce acriori, raris intervallis cum vociferatione non utique muliebri, sed virili, quò magis auditorem deterreat. Item consolari voce lamentabili: item conqueri cum vocis mollitudine, ut auditoris animum ad misericordiam perducat: ac jocari interdum voce facetâ, cum tenuis significatione risus, ad recreandos animos aliquandiu ad audiendum intentos. Hanc vocis figuram sequi debet motus corporis, qui est gestus & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti concionatori convenit, ac reddit probabiliora quæ pronuntiantur. Itaque si erit sermo in exordio, standum est in vestigio, dimissis oculis, rectâ cervice: si in narratione, levi dexteræ motu ac collo paululum à cervicibus dimisso: si in partitione, brachio & digitis celeriter porrectis: si in confirmatione, vultu gravi, gestuque constanti: si in conclusione aspectu minimè mobili: si in cohortatione, gestu paulò celeriore: si in castigatione, vultu acriori, capitisque ictu frequenti: si in consolatione, vultu tristi: si in conquestione, mœsto ac turbato: si verò in joco, hilariore, velut à natura ipsa nobis datum est, ut ejusmodi nostras actiones voce pariter atque corporis motu juvaremus. Isthæc autem naturæ ars eximia, ad nostrum maximè omnium pertinet concionatorem religionis patronum, qui id officium facit, ut Pietatem, ut Charitatem, ut Iustitiam in auditorum animis inferat, eosque à cunctis simul deterreat vitiis: ac omnes illorum malas præcidat affectiones: quem idcirco si movere velit, oportet in dicendo esse modò gravem, acrem, ardentem, acutum, subtilem, copio-

copiosum, ornatum: modò verò tenuem, submissum, modicum, temperatum, quemadmodum res postularit. At ea ipsa omnia præstabit ne concionator ille, qui dicendo nihil narrat: quod proposuerit, nihil probat: nihil concludit: quia sermonem suum in nullas divisit partes, nihil animum auditoris movet, excitat, flectit, quod uno eodemque vocis sono, sine ullo corporis motu continenter loquitur, sic, ut magis æs sonans, quàm hominem esse judices? Verùm idem domi officium graviter facit: si minister enim paulùm peccaverit, eum vultu aspicit acriore, item voce atrociori reprehendit, corripit atque castigat, quo sic ab errore avertat. Cæterùm forsitan inquies, Non uspiam est quisquam omnium qui ita concionetur. Imò certè quidem cum apud alios tum apud nostros Anglos, nonnulli minuti theologi haud aliter sermonem habent in celeberrimo etiam hominum conventu, qui contra sui prisci rudioris seculi morem & consuetudinem facere nolentes, Rhetorica quam etsi callent, uti non sibi licitum esse putant. Bone Deus! quantum in suggesto laborant, sudant, pugnant, cum aliud ex alio ex tempore suggerentes, illi ipsi tanquam volitantes aviculæ, nesciant quo dicendo sint perventuri. Hinc profectò scire licet, quàm commodum tibi, quamque frugiferum & fructuosum auditori sit, si, verbi gratiâ, ex ea Euangelii parabola, Exiit qui sementem faciebat, ad seminandum semen suum, argumentum sermonis habendi sumas, deinde in partes dividas, dein propositas partes ritè declares, subtiliterque confirmes, & enucleatè explices, atque postremò concludas, id est breviter repetas, quid circa ejuscemodi partes docueris. At tu per hunc modum, tam facillimè tui sermonis sementem facies, quàm commodissimè auditores ejus fructum capient. Atqui ut omnis orationis pars ex suo genere constet, illud in primis nostri Christiani concionatoris interest non ignorare, tria esse genera causarum. Demonstrativũ

Deliberativum, & Iudiciale: & se ut illa duo superiora recipere debere, ita in tertio nihil esse quod ipse versetur. Demonstrativum. n. est, quod in laudem, vel vituperationem cujuspiam attribuitur: hoc concionator utitur, cum verbi causa, demonstrat quanta sit Dei Majestas, quanta Potentia, quanta Iustitia, quanta Misericordia, ut ne quis diffidat ejus promissis, ne quis existimet aut speret posse se meritas effugere pœnas, ne quis desperet, si resipiscat: aut ubi deterret peccantes cum reprehensione culpæ, & vituperatione facti. Ex hujusce præterea Demonstrativi generis fonte manat omnis vis funebris orationis, quæ hodiè est in usu, quando tota in demortui laude versatur. Deliberativum autem positum in consultatione, habet in se persuasionem & dissuasionem: hoc in genere concionator permanet, quando hortatur populum ab benè beatèque vivendum: tunc etenim suadet pariter atque dissuadet, cum castigat vitiaque detestatur. In his duobus dicendi generibus versatus est Apostolus Paulus, in ea oratione, quam, *ut est in Actis c.* 12. ad plebem habuit, ubi primum laudat Deum, ac potentiam ejus ostendit, dicens: Deus populi hujus delegit patres nostros, & populum in altum extulit, cum essent incolæ in terra Ægypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea. Deinde auctores necis Iesu vituperat, cum ait: Principes eorum nullâ causâ mortis inventâ petierunt à Pilato, ut interficeret eum. Post persuadet, ut Christo credant, cum inquit: Notum igitur sit vobis viri fratres: quod per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosis justificari, per hunc omnis qui credit, justificatur. Postremò dissuadet de errore, in quo usque ad id temporis fuissent, ubi ait: Videte ergo ne superveniat vobis, quod dictum est in prophetis: Videte contemptores, & admiramini & evanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis, si quis enarraverit vobis, &c.

&c. Quod vocis figurâ atque corporis motu dicendo sit utendum, Christus ipse passim in Euangelio demonstrat: sed ne longum sit, cum Lazarum à mortuis excitavit, illud fecit: primum. n. atollens sursum versum oculos, dixit: Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Deinde voce magnâ clamavit, Lazare veni foras. Sic voce & gestu rem peregit. Hæc breviter dicere habui de recto concionandi modo.

CAP. X.

De initio sacrificii nostri, hoc est, Eucharistiæ, ac primo ejus usu, tam specie Panis & Vini, quàm Panis tantùm: atque cur manè, non vesperi more Christi, ea sumatur, & quibus Sacrificii hujus faciendi administrandique potestas data fuerit.

Sacrificium nostrum est orare & colere Deum, ac eundem semper habere in corde consecratum: quoniam Dei templum sumus. Hoc sacrificium Servator noster Deo patri obtulit pro salute nostra, reliquitque nobis illud idem faciendum. Etsi sunt, qui sentiant Eucharistiam à Christo institutam, non rectè Sacrificium appellari, quod per hoc aliquid Deo ex rebus nostris offeramus, per illud verò beneficium à Deo accipiamus: tamen quia jam inde ab initio ita usu venit, ut *teste Tertulliano* sacrificium vocaretur, nos religionis morem servandum ducimus. Ad rem redeo. Is qui omnia quæ ventura erant, ab æterno noverat, posteaquam appropinquare tempus viderat, quo pati oportebat; affatur discipulos, quos totius mysterii sibi testès delegerat, qui deinde omnia quæ facta essent, inter omnes gentes piâ prædicatione vulgarent: Pascha, inquit,

dilectissimi, post biduum, ut scitis, fiet, & jam simul illud futurum est, ut Iudæis traditus patiar: cæterum cupio priusquam hæc fiant, id solenne vobiscum celebrare. Hæc ait, ac eodem momento duos ex discipulis Hierosolyma mittit, qui locum parent, nec multo post ipse cum aliis secutus in urbem venit. Hic ubi cœptum est discumbi, accepit Panem & cum egisset gratias, fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, comedite, hoc est Corpus Meum. At accipiens calicem, gratias egit & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est enim Sanguis Meus, Novi testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Sic sub Panis & Vini specie, Corpus suum & Sanguinem verbo consecratum singulis sumendum obtulit: mandavitque ut tale sacrificium fieret deinceps in sui memoriam. At mox postquam è morte surrexerat, accubuit incognitus ad Emaus castellum, cum duobus suis discipulis, accepitque panem, & benedixit, ac fregit, atque porrexit illis. Tum discipuli *sicut Lucas perhibet*, cognoverunt eum, & ipse evanuit à conspectu eorum, Hîc discipuli Corpus Christi sub una panis specie sumpserunt, nulla vini ab Euangelista mentione facta. Quem sanè institutum ritum Ecclesia deinceps retinuit, quæ ad hunc modum censuit profanis hominibus Eucharistiam administrandam, quod tum demum Novum instrumentum, id est, mysteria omnia religionis perfecta, consummata, stabilitaque essent per mortem Christi. Namque non fuerat Euangelium ante crucem, uti divus Hieronymus *adversus Iovinianum* affirmat, & Christus testatus est, quo in cruce moriens inclamavit, Consummatum est. Sed reliqua persequamur. Alexander posthac septimus à Petro pontifex consecraturus primus aquam vino miscuit, instituitque ut oblatio ex azymo non fermentato, ut antea consuevit, fieret pane: & hoc, ut purior materia esset, vel quia Christus azymo consecrasset, aut quod Dominus per Mosen præcepisset,

piſſet, ut omnis oblatio abſque fermento fieret, ſeu quia e x ejus latere, dum in cruce penderet, exiſſet ſanguis & aqua. At divus Cyprianus *lib. Epiſt.* 2. aliam hujuſce rei rationem ponit. Legimus.n. in Apocalypſi, Aquæ quas vidiſti, ſuper quas ſedet meretrix populi, &c. Hinc ait, in ſacris literis ſæpè aquas ſignificare populum, & proinde inquit: Sic autem in Sacrificando, in calice Domini offerri aqua ſola non poteſt, quomodo nec vinum ſolum poteſt: nam ſi vinum tantùm quis offerat ſanguis Chriſti incipit eſſe ſine nobis: ſin verò aqua ſit ſola plebs incipit eſſe ſine Chriſto: quando autem utrumque miſcetur, tunc ſacramentum ſpirituale, & cœleſte perficitur. Sumpſerunt autem Euchariſtiam Chriſtiani jam inde ab initio in dies ſingulos manè & jejuni, quod teſtatur Tertullianus lib. *altero ad Vxorem de muliere Chriſtiana ethnico homini nupta*: Non ſciet, inquit maritus quid ſecreto ante omnem cibum guſtes. Item *lib. Definitionum Eccleſiaſticarum dogmatum*: Quotidie Euchariſtiæ communionem percipere, nec laudo, nec reprehendo: omnibus tamen Dominicis diebus communicandum ſuadeo, & hortor, ſi tamen mens in affectu peccandi non ſit. *Hæc ille.* Cur verò manè & non veſperi, apud nos ſacrificetur, cum ſatis conſtet, Chriſtum poſt Cœnam myſticum calicem obtuliſſe, id cauſæ eſt, quod *teſte eodem Tertulliano* Chriſtum offerri oportebat circa veſperam diei, ut hora ipſa ſacrificii oſtenderet occaſum & veſperam mundi, ſicut in Pſalmo ſcriptum legitur: Elevatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum. Nos vero reſurrectionem Domini manè celebramus, quia paſſionis ejus memoriam in ſacrificiis omnibus inprimis conſervamus. Sed id ſalutare inſtitutum poſtea non continuatum, primus omnium ſuo decreto renovavit Anacletus, juſſitque ut qui ſumere nollent, tanquam impii è ſacris ædibus ejicerentur: quemadmodum Victor voluit, ut illis qui capturi eſſent, ſi ob acceptam injuriam, aut vetus odium recon-

reconciliari prius recusassent, sacris interdiceretur. Verum frigescente paulatim deinceps hominum pietate illud antiquatum est. Ex quo Zephyrinus, qui centesimo circiter post anno, Anacletum est secutus, statuit, ut omnes Christiani qui pubertatis annos attigissent, minimum semel quotannis caperent Paschali die. Fabianus verò ut ter id fieret, postea sanxit. Sed Zephyrini decretum ut factu minus difficile, stetit constantius, quod Innocentius tertius dein suâ corroboravit auctoritate. Eucharistia autem in templis continenter asservatur ad ægrotantium commoditatem, ut sine eo viatico, ne hinc abeant, *ut est de consec, distinct. prima.* Quod postmodum scitum Innocentius idem III. & Honorius III. confirmarunt. Cum ita paulatim à pietate tantum discessum foret, ut nisi quisque semel quotannis Eucharistiam caperet, mos tamen antiquus mansit, quandoquidem & Sacerdos qui rem divinam faciebat, & Diaconi cum reliquis sacrorum ministris quocunque solenni die Eucharistiam sumebant. Quam consuetudinem nunc monachi nostri in primis retinent, quo sic populus ad pristinum institutum exemplo si minus excitatur, cohortatione tandem aliquando revocetur. Potestatem vero novi sacrificii faciendi corporis & sanguinis sui administrationisque ejusdem Servator noster Apostolis novæ legis sacerdotibus ab initio dedit & concessit, veluti supra dictum est, sic, ut Christianus populus ex manibus sacerdotum accipere suo tempore, Eucharistiam semper posthac paratus fuerit. Quod porrò Tertullianus *libro de corona militis* præclare demonstrat, ubi ita scribit: Eucharistiæ sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm Præsidentium sumimus. Auctor hic & alibi Præsidentes appellat presbyteros.

CAP.

CAP. XI.

Qui primùm post Christum eo ritu sacrificarè cœperint, quem ille docuisset, & qui deinceps modum rei divinæ faciendæ, quam Missam vocant, auxerint, & de Osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de Benedictione sacerdotis post sacra, & de circumversione frequenti ejusdem in Altari.

Nuda ab initio omnia & simpliciter mysteria à Christo tradita apud Apostolos erant, nuda omnis cæremoniarum ratio, plus pietatis habens quàm apparatus: nam satis constat Petrum, qui vel primus omnium, ut Apostolorum princeps, vel unà cum aliis Apostolis, rem divinam eo ritu, quem à Christo accepisset, identidem fecerat, post consecrationem continuo inferre solitum Dominicam precem. Auxit inde hæc misteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilius, aliique alia subinde instituêre. Cælestinus Missæ introitum, cujus initium est Psalmus, Iudica me Deus, Damasus confessionem, quæ fit à sacerdote, priusquam altare conscendat: quidam tamen Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quæ introitum sequitur, & ob id vulgo eodem nomine nuncupatur: item ut novies Kyrie diceretur & antiphona post Epistolam, Euangelium, & communionem. At antiphonam post Epistolam, Graduale appellant, quod diaconus ascendat in editiorem gradum ad pronuntiandum Euangelium. Telephorus hymnum, Gloria in excelsis Deo. Gelasius primus orationes, id est, precum clausulas, quas vocant. Epistolam & Euangelium Hieronymus: & cum id

id legeretur ut cuncti qui sacris interessent, curvi ac venerantes starent, uti expeditiores ad Euangelicum dogma defendendum, vel animadvertendum, quod stando magis, quàm sedendo facere solemus. Anastasius primum constituit. Alleluja ex Hierosolymis translatitium est. Symboli decantatio fuit Marci pontificis primi decretum, ut festis diebus post Euangelium decantaretur ac idem recitaretur à populo qui sacrorum causa adesset. Innovavit & id decretum postea Damasus. Antiphonam, quam Tractum vulgo appellant & hymnos Gelasius fecit ac præfationes quæ Canonem præcedunt, cantu quidem & sermone eleganti composuit, ut testatur Pelagius, novem numero sunt: decimam ad honorem Deiparæ virginis Vrbanus addidit. Quod thus adoletur ad altare, id primus fecit Aaron, dicente Domino ad Mosen: Pones altare contra velum, & adolebit incensum super eo Aaron suave fragrans *: sicut in Exodo est.* Deinde apud nos Leo III. illud idem fieri sanxit, quod etiam ab ethnicis servabatur. Hinc Vergilius *in* I. *Æneid.* de Venere ait:

Vbi templum illi centumque Sabæo
Thure calent aræ.

Vsus lavandi manus ex Veteri quoque Instrumento esse videtur, quod Iudæi non rem modo divinam, sed convivium etiam à lavatione manuum inchoare consuevisse dicuntur, quippe qui nefas ducebant edere panem manibus illotis, cujus rei crimen discipulis Domini asscribebant. Vel ab ethnicis sumptum est, apud quos sacrificantes primum omnium manus lavabant, *quemadmodum supra lib.* 3. *cap.* 5. *demonstravimus*: &, *teste Hesiodo*, vetitum erat, nequis manè Iovi vinum libaret manibus illotis, ne sacrorum nitor pollueretur, qui & convivia lotis prius manibus inibant. Vergilius:

Iam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt stratoque super discumbitur ostro:
Dant famuli manibus lymphas.

In

In præfationibus, ut Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, cantaretur, Sixtus primò statuit, quod ab Esaia propheta sumptum est. Canonis partem, Te igitur, quæ dein initium esse cœpit, Gelasius dedit, sicuti ante eum Syricius, Communicantes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipsum Canonem neque ab uno integrum, neque in eam formam digestum, ex qua modò constat: cujus rei vel fidem facit, quod Alexander primus, qui Gelasium & Syricium longo temporis intervallo præcessit ob memoriam passionis Christi posuit, Qui pridie quàm pateretur, usque ad illa verba, Hoc est, corpus meum. Quocirca satis liquet, illud tum Canonis fuisse principium, quando, sicut diximus, Gelasius circiter CCCLX. & eo amplius annos post Alexandrum sedit. Leo deinde adjecit: Hanc igitur oblationem usque, Placatus accipias. Gregorius tres subjunxit postulationes: Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione nos eripi & in electorum tuorum jubeas grege numerari. Ejusdem quoque primi Leonis est, Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Sic alii alia addiderunt. Finito canone, dicitur, Pax Domini: hic Osculum pacis datur inter sacerdotes mutuo, quod Innocentii primi inventum est: velut Leonis II. ut pax in sacrorum cæremoniis astanti populo circunferretur. Et utrumque ex imitatione Servatoris, qui consueverat suos præsertim discipulos abeuntes, vel ad se redeuntes deosculari, id quod Iudas proditor significantius declaravit, qui præceptorem *ut in Euangelicis literis legitur*, osculo tradidit. Verùm cum Missa pro mortuis celebratur, id non fit, pro eo quod haud nobis cum illis per pacis osculum, communicandum est, quos nondum certo scimus esse in gratiâ cum Deo. Quare cadavera etiam mortuorum aditu & mansione templi usquo eo prohibentur, dum res divina fiat. *Auctor Gulielmus Durandus, libro Divinorum officiorum 7.* Solent

item sacerdotes nostri peractis sacris benedicere populo dexterâ manu in eum extensa, ac in signum crucis circumducta, quod Episcopi inter sacra, & Pontifices Romani, aliique majores Antistites, etiam eundo factitant: quod ab Hebræis est: quippe *in Levitico* legimus, Aaron post factam rem divinam consuevisse extendere manum in populum ac illi benedicere. Servavit vel hunc ritum Christus, quem Lucas ait paulò antequam in cælum rediisset, elevatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei divinæ rationem revertamur. At reliquas Antiphonas Græci, Responsoria verò quæ novitio quidem vocabulo sic dicunt, Itali primum invenisse traduntur. Sunt qui responsorium etiam Gradale vocent, quod juxta gradus suggesti cantetur. Cæterum Gelasius & Gregorius multas orationes: id est, preces invenere, ac ad lectiones & Euangelia, responsoria, id est, Offertoria, quæ vocant, adjunxerunt, vel Gregorius ipse quasi de integro modum rei divinæ edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes. Quapropter habito deinde Episcoporum conventu, decretum fuit, ut quæ & Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum sacerdotum cœtus, sicut hodiè fit, servaret, & Gregoriano invento reliqui uterentur. Quòd verò sacerdos dicendo, Dominus vobiscum, sæpius ad populum in altari se vertit, hoc de Hebræorum quoq; cæremonia sumptum constat, quorum sacerdos inter sacra sese circumagebat, aspergendo sanguinem animalis immolati. Quod, *teste Apulejo,* & Ethnicorum sacerdotes circa aras factitabant, cum præsertim responsa daturi, divino, uti credebant, Spiritu afflati agitarentur. Vndè dubio procul ab alterutris apud nos sunt hujusmodi in altari circumversiones.

CAP. XII.

Vndè mos sit, ut post rem divinam factam diaconus pronuntiet, Ite, Missa est: & undè Missa, & Ceremoniæ dictæ: atque quid re ipsa sit Missa, qualesve Ceremoniæ.

Factâ re divinâ Diaconus ad populum conversus pronuntiare solet. Ite, Missa est. Convenit hoc loco, ut hujus nominis Missæ originem explicemus, ne quis ut sordidum & peregrinum respuat: quando hactenus permulti id indagare conati, rem in incerto reliquerunt, quippe qui non undè natum esset, ut libamento jam libato, i. e. sacrificato per hunc modum potestas fieret abeundi volentibus, prodiderunt, sed circa vim illius verbi Missa aberrantes, delirationem quandam somniarunt, non animadvertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisque priscorum esse mutuaros, sicut pleraque alia, uti appositè memoravimus. Cæterùm ne nos etiam aliquid divinasse potius, quàm rem certam prodidisse dicamur, Apuleji testimonium cunctis certè probandum ducemus in medium, undè moris hujus originem abundé haurire licebit. Is enim *libro sui Asini aurei* 11. *cum se dicit in sacris Deæ Isis interfuisse*, sic rem declarat: At cum ad ipsum jam templum pervenimus, Sacerdos Maximus, quique divinas effigies progerebant, & qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum deæ recepti, disponunt ritè simulachra spirantia. Tunc ex iis unus, quem cuncti Grammatea (sic Græci vocant scribam) dicebant, pro foribus assistens, cætu pastophorum, quod sacrosancti collegii nomen est, velut in concionem vocato, indidem de sublimi suggesto, de

libro, de literis, fausta vota præfatus, Principi magno, Senatuique, & Equiti, totique Romano Populo, Nauticis navibus, quæque sub Imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat, sermone rituque græciensi, ita λαοῖς ἄφεσις, populis missio. Quam vocem fœliciter cunctis evenire signavit populi clamor insecutus. Exin gaudio delibuti populares, talos, verbenas, corollas ferentes exosculatis vestigiis deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad suos discedunt lares: *& reliqua.* Istæ duæ græcæ dictiones significant populis missionem, & verba sunt græcanico more & linguâ pronuntiata, quæ Græci Latinique juxta usurpabant, post cuncta celebrata mysteria, ut diceretur missio populis, id est, vel datur, vel est, ut tum demum omnibus abire fas esset. Idem igitur mos à nostris etiam servatur, ut pactis sacris, per diaconum pronuntietur, Ite, Missa est: quod idem est, ac i licet, hoc est ire licet. Non est præter consuetudinem quod Missa non missio pronuntiatur, quando nostræ religionis auctores promiscue Missionem, & Missam usurpare divus Cyprianus testatur, qui remissam peccatorum, ac id genus alia permulta sæpè scribit, ut *ad Fortunatum de Exhortatione martyrii*: In aquæ, inquit, baptismo percipitur peccatorum remissa. Hinc ergo totum quoque sacrificium Missa est nominatum. Quod vocabulum Ioannes Reuchlinius homo Germanus, ac literarum Hebraicarum cum primis sciens, *libro de Rudimentis hebraicis secundo*, docet hebraicum esse, ita scribens: Inde venit per additionem he literæ in fine מסה id est, oblatio, quæ fit superiori Domino propter debitum munus personale. *Deut.* 16. Oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres juxta benedictionem Dei tui. Quod nomen nos Christiani sacrificio nostro impositum retinemus, usque ad hoc tempus, ut à nobis appelletur Missa, quod à Græcis liturgia. Nota igitur, quod Missa neque græcum neque Latinum est, sed

ſed Hebraicum. *Hæc ille.* mihi verò ratio prior probatur, ut magis appoſita. Miſſa autem ſi quæras quid ſit, ratio ejus uſus indagatrix poteſt fortè tibi rem ſic deſinire: Miſſa eſt Corporis & Sanguinis Chriſti conſecratio. Quando ea conſecratio perinde ſumma & caput Miſſæ eſt, ut adeptæ victoriæ concelebratio Triumphus dicitur. Hanc igitur Miſſam tanti myſterii monimentum, hoc eſt, unicum noſtræ religionis ſacrificium optimi Eccleſiæ Patres ritè ſtuduerunt reddere cunctis mortalibus perquam frugiferam atque fructuoſam: quæ idcirco ex multis conſtat divinis hymnis, Dei optimi maximi laudibus, præcationibus, gratiarum actionibus, & ſacris ſcripturis, è quibus animus noſter audiendo, in ſpem bonam ſuæ ſalutis vocatur, item illis oblectatur, & paſcitur. Pateat jam reditus ad propoſitum. Sic Romanis placuit, omnem divinum cultum cæremonias appellare, à Cæritibus Hetruriæ populis. Ii n. olim captâ urbe Roma à Senonibus Gallis, ſacra Romanorum à Veſtalibus invecta perbenignè receperunt, uſque eoque ſervarunt, dum patria à Camillo eſſet recuperata, *ſicut Livius libro ab Vrbe cond. 5. latè demonſtrat.* Cujus beneficii Quirites memores, poſtea omnia quæ ad religionem colendam pertinerent, cæremonias, nuncuparunt: quamvis ſint, qui eas à carendo dictas malint. Sunt enim cæremoniæ inſtrumenta religionis, quæ velut terra ſine illis coli non poteſt, per quas in animis noſtris renovatur Pietas, fundamentum, *ut Cicero ait*, omnium virtutum, quæ corpus cum mente ad Deum venerandum trahit. Si velimus igitur agrum Dominicum benè excultum, ejuſmodi cæremoniarum culturam adhibendam curemus. Quod ſemel tantùm die ſacrificabatur, hoc Alexandri primi, *teſte Gratiano*, eſt decretum: ſicut & illud Telephori, quod dominico natali die ter ſacerdos rem divinam facit, & primò in media nocte cum Chriſtus eſt natus: deinde luceſcente aurorà, quando paſto-

res

res natum inviserunt: postremò ubi prima lux humano generi affulsit, cum prius nulli ante tertiam diei horam fas esset sacrificare. Adjicitur & alius mysticus sensus, ut triplici actu status triplex gentium significetur: primus, qui sine Lege fuit, cum omnia fuerunt tenebris circumfusa: álter, Lucis & Tenebrarum simul particeps, cum post datam legem fuit omninò aliqua Dei cognitio, sed nondum perfecta: tertius, Gratiæ est, cui Sol, id est, veritatis lux affulsit. Præterea Felix primus sanxit, ut nusquam nisi in sacro loco, si per necessitatem liceret; & à viris sacris initiatis Missa celebraretur, quod ipsius rei divinæ faciundæ à principio solùm Apostolis, hoc est, sacerdotibus à Christo potestas facta fuisset. Anacletus quoque hujus rei studiosus voluit, ut sacerdos non nisi coram saltem duobus sacrificaret, quò, credo, ne ille frustra benè precando diceret, Dominus vobiscum, si minus quàm duo sacris interessent. Propterea non rectè faciunt, qui sine arbitris sacrificant. Gratianus hoc præscriptum Sotero attribuit qui forte illud parum custoditum renovavit.

CAP. XIII.

Quare nonnulla tam Hebraica, quàm Græca, vel Syriaca verba in Missa usurpentur, & ibidem de eorum significatione.

Illud insuper haud omittendum duximus, quod facit ad quarundam vocum cognitionem, quæ ut peregrinæ, inter sacra facienda à pluribus frequentantur sacerdotibus, quàm intelliguntur. Sunt enim verba quædam Hebraica, quædam Græca aut Syciaca. Hebraica & Syriaca, *teste divo Hieron. ad Marcellam*, ideo immutata ab initio manserunt, quia vel Interpretes, vel Apostoli, id faciendum minus curarunt, ut quoniam primùm religio

ligio apud Iudæos, *velut supra demonstravimus*, cœperat, nihil ad credentium offensionem innovarent, sed ita ut à puero imbiberant, traderent: postea verò quàm in universas gentes Euangelii sermo dilatatus est, non potuisse semel suscepta immutari, idem auctor est. Cujus etiam rei Origenes rationem reddens, asserit, propter vernaculam cujusque gentis linguam, non posse verba quam plurima ita apud alios sonare, ut apud suos: ac multo propterea melius esse, non translata ponere, quàm illorum vim interpretatione tenuare. Hac ratione Græcos primum vocabula illa Hebraica suis commiscuisse, par est credere, utpote desperantes posse se absolutum sensum suo sermone reddere, & sic nostros nihil deinde plus ausos, & Hebraica & Græca permisisse stare. At qui id consultò factum non nemo falsò putat, quo ad imitationem ejus tituli, qui super crucem Servatoris positus fuerat, perinde Missa triplici lingua constaret, at illum scriptum fuisse Hebraicè & Græcè & Latinè tradit Euangelista Ioannes. Sed jam ad interpretationem ipsorum verborum aggrediamur. IESUS Hebræum nomen, *ut Hieronym. indicat*, apud nos Servatorem significat. CHRISTUS ex mystico chrismate unctus dicitur, quem Iudæi Messiam appellant. Idem dictus est Nazaræus, id est, sanctus sive consecratus, vel à Nazareth oppido Galilææ, in quo est genitus, & nutritus. Item Emmanuel, quod hebræum est verbum, & Nobiscum Deus. Rabbi, idem ac dominus sive magister, vel præceptor: nam apud Hebræos, à multitudine scientiarum dicta est vox. Paracletus Græcum verbum: id est, παράκλητος & significat advocatum, doctorem, hortatorem, consolatorem. Sic Servator pollicitus est mittere paracletum, hoc est, Spiritú veritatis, qui discipulos doceret. Et illud notissimum est, paracletum per è scribendum in penultima, eamque producendam: nam si legeris paraclytum per y, in penultima facies Christum scele-

ſceleratorum conſocium : qui ſuis diſcipulis promiſit fore, ut pater ejus nomine, talem ad ipſos mitteret doctorem : quippe paraclytus apud Græcos, nomen eſt impoſitum à παρὰ præpoſitione, quæ præter, & κλυτὸς, quod celebrem inclytumque ſignificat. Ergo cum ea præpoſitio hoc loco pro ſine ponatur, & cum κλυτὸς conjuncta pro eo qui ſine fama eſt ac planè infamis, non utique convenit Chriſti promiſſioni. Imò atque adeò hinc videre licet, quàm parum rectè faciant ſacerdotes, qui ita apud Euangeliſtam Ioannem legunt: ſeu quàm turpiter peccent, qui etiam de errore moniti, tantum abeſt, ut velint rectam tenere viam, ut ſcientes delirent, perindè quaſi non Veritatis, cui Chriſtus ſeſe comparavit, cum dixit: Ego ſum Via & Veritas: ſed Conſuetudinis quamvis depravatiſſimæ obſervatores eſſe debeant. Bone Deus! ecquid reliquorum munerum functionis ab ejuſmodi expectari poteſt, qui ab aliis docti ſcire nihil volunt? Sanè ſic Simonem, ſic Iacobum penultima ſyllaba correpta, pronuntiant, etſi longa eſt, cum apud Græcos per ω, quod longum eſt, ea nomina ſcribantur. Ad prima redeo: Paſcha Hebeæum vocabulum, non græcum, *prout Hieronymus affirmat*, & tranſitum ſonat, quod Iudæi tunc ex Ægypto in patriam remigraſſent. Epiphania Græcùm verbum, apud nos apparitionem vel oſtenſionem ſignificat: hoc ideò, quia eo die Servator ſtellâ proditus eſt, & trigeſimo deinde anno adhuc mundo ignotus, cum veniſſet ad Ioannem ut Baptizaretur, cognitus eſt, intonante de cœlo patre, hic eſt filius meus, &c, Item Pentecoſte græcè quinquagenaria latinè dici poteſt, quod uſque ad hanc celebritatem, à reſurrectione Domini interſint quinquaginta dies, *ut infra fuſius explicabitur*. Scenopegia, vox compoſita, dicta eſt à figendis tabernaculis, quia in ſolitudine priſci Hebræi illis uſi eſſent, & erat feſtus dies. Noſtri perperam addunt aſpirationem. Item encænia feſti dies initiales,

hoc

hoc est, dedicationis templi. Kyrieleeson verbum compositum, ex κύριε quod significat Domine, & ἐλέησον quod est miserere. Alleluja duo itidem verba & Hebraica, atque idem, ac Laudate Deum. Ia enim, *teste Hieronymo*, ex decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocitatur, unum est. Antiphona Græcis vox reciproca, quod vicissim canatur. Homilia Græcè, Latinè dicitur colloquium, sermo. Canon Græca vox regulam significat. Hosanna, Hebræo sermone perinde valet atque apud nos, O Domine salvum me fac. Sabaoth Hebraica quoque vox, & idem atque Latinis, Dominus omnipotens sive Dominus virtutum, aut exercituum. Eucharistia Græcis gratiarum actionem significat, sicuti Euangelium bonum nuntium. Psalmus & hymnus, utrumque Græcum ac alterum latinè canticum, alterum laus dicitur. Paradisus grajâ voce, pomarium, hoc est, hortus consitus pomis. Parabola Græcè dicitur, Latinè comparatio, similitudo. Symbolum collationem significat, quia Apostoli, sive patres in unum contulissent, quod unusquisque de Deo senserit. Petrus Græcis saxum, velut Cephas Syro sermone, soliditas, quod Petrus solidus fuisset in confessione veritatis. Phylacterium Græcum vocabulum, Latinè custodia dicitur quod in iis servetur memoria legis: sicut apud nos regulæ juris habentur. Synagoga congregatio à nostris dicitur, nos etiam grajâ voce Ecclesiam vocamus. Mammona, *ut probat Hieronymus*, Syriacum est nomen, singularis numeri, generis masculini, & apud nos divitias significat. Ethnicus, vox Græca, & Latinis homo alterius sectæ. Proselytus, Græcum verbum, nobis advena: sic enim illum vocabant Hebræi, quem ex aliena natione, in suæ legis consociationem recepissent. Scandalizare, Græcum verbum, Latinè est offendere: sicut angariare persicum, & significat adigere, compellere, Golgatha, Syra est vox non Hebræa: & Hieronym. ostendit significare locum calvi sive calvariæ. Ita dictus est locus Hierosolymis,

mis, ad ſeptentrionalem partem montis Sion, quod in eo jacerent capita hominum damnatorum. Corbana, quam etiam vocant gazophylacium, nomen ex lingua Perſica & Græca compoſitum, & ſignificat arcam, in qua ſervabantur templi pecuniæ, ſeu munera quæ uſui erant miniſtris: nam corban, *ex teſtimonio Ioſephi, quod in ſuperiore libro citavimus, cum de radendo capite Nazaræorum ſermo fuit* apud Hebræos ſignificat munus: unde corbana dicta videtur. Eleemoſyna, largitio quæ inopi fit, Græca vox: & miſericordiam ſonat. Gehenna locus erat in valle filii Ennon, in ſorte tribus Benjamin, ubi filii Iſraël, erectis aris, ſacrificabant, ac filios exuſtos igni devovebant, immolabantque dæmonio Moloch, quam Deus, *uti apud Hieremiam legitur*, comminatus eſt ſe mortuorum cadaveribus impleturum: apud nos, pro loco inferorum accipitur. Diabolus græcum verbum ſonat delatorem, ſive calumniatorem. Beelzebub, Hieronymus docet idem eſſe Bel, Beel, & Baal, & Hebræis idolum, & Zebub muſcam, quaſi dicas idolum muſcæ: *εἴδωλον* enim ſimulachrum ſignificat, & ſic hoc nomine ſpurciſſimum fuiſſe idolum. Abyſſus Græca vox, Latinè vorago dicitur. Phantaſma Græcis, viſum per ſomnum videre eſt, Latinè ſpectrum dicitur. Sed ne per hæc peregrina longius gradientes, viſum etiam nos videre videamur, jam ad finem veniamus. Amen vox Hebræa eſt, Latineque, *ſicut declarat Aquila*, verè, ſive feliciter, vel fiat: Hieronymo teſte *in Pſalmis*, ubi ait, Fiat, fiat Hebræis legitur, Amen, amen. Erat quippe germanum conſimileque Hebræorum inſtitutis, in veterum religione, Feliciter, *quod ſupra ex Apuleji lectione conſtat*, atque hic amen, quo ſignificatur, ut ea quæ ſupra ſunt verè dicta, confirmentur. *Supereare extat brevis epiſtola divi Hieronymi ad Marcellam.* Hæc paucula libuit exponere, ut unicuique rem divinam facturo, obvia eſſet ejuſmodi verborum ſignificatio.

Finis quinti libri.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM.

LIBER VI.

CAPVT I.

De pio pœnitendi initio, atque duplici Pœnitentiæ, quam vocant, genere, & de primo confitendi delicta instituto, & qualis sit Publica Confessio, ac ibidem de triplici Purgatione priscorum.

Principium religionis Christianæ cum unctione Christi, & regum item originem & exitum conjugii sacerdotalis, & modum contrahendi, ac ritum sacrificandi, cum apud Hebræos, tum apud nostros, juxta & orandi, & quantum mortalibus ipsa Christiana religio profuerit, superiore libro exposuimus: jam idcircò & alia quæ ad institutum pertinent opus disseramus. Primum omnium scire

licet pœnitendi initium à Deo profectum esse, qui ita pro sua erga nos miseros mortales misericordia, factum voluit, quod probat atque affirmat Tertull. *in eo lib. quem de Pœnitentia, quam vocamus, composuit*, ubi inquit, Omnibus delictis seu carne, seu spiritu, seu facto, sive voluntate commissis, qui pœnam per judicium destinavit, idem & veniam per pœnitentiam spopondit, dicens ad populum: Pœnitere & salvum faciam te. Et iterum: Vivo, inquit, Dominus, & pœnitentiam malo quàm mortem. Ergo pœnitentia vita est, cum præponatur morti. Et pergit: Bonum est pœnitere, an non? Quid revolvis? Deus præcipit. At enim ille non præcipit tantùm, sed etiam hortatur; Invitat præmio ad salutem, jurans etiam. Vivo dicens, cupit credi sibi. O beatos, quorum causa Deus jurat! *Hucusque ille.* Hinc homines pœnitendo cœperunt sese Deo de peccatis purgare, *ut in Levit. est cap.* 5. Deinde Servator noster, ut nos ex omni parte immortalitate donaret, postremò portionem salutis cœlestemque pastum nobis propinavit, *apud Ioan. Euang. c. 6.* dicens: Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Et pergit: Qui edit hunc panem, vivet in æternum. Verùm quia non decebat, ut quispiam non mundus tam purum nectar hauriret, tamque salutarem ambrosiam esse auderet, idcircò Apostolus docuit, ut accedendum esset ad ea sumenda, inquiens: Itaque quicunque ederit panem hunc, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane edat, & de calice bibat: nam qui edit aut bibit indignè, judicium sibi ipsi edit, & bibit, &c. Sed quomodo probabit se homo, cum nemo possit esse tam prudens, tam sagax, quin aliquando labatur? Quod Deus Optim. Maxim sciens, pro sua benignitate aperùit nobis portum salutis, ut huic necessitati, cui fragilitas

litas carnis subjecta est, medicina pœnitentiæ subveniret: nam præcursorem misit Ioannem Baptistam clamantem, Pœnitentiam agite. Attende, hoc loco spiritualis pœnitentia tractatur, quia omnis nostra vita aliud nihil esse debet, nisi pœnitentia, quæ facit, ut quis *velut ait Apostolus*, transformetur per renovationem mentis suæ, & ad se revertatur, dolendo peccatum suum, dicente Servatore: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiat eam. Et hæc interior est, ac Euangelica dicitur pœnitentia, cujus fructus est exterior, quæ agitur per corporis afflictationem & voluptatum contemptum: atque ut ista ficta, ut in hypocritis apparet, ita illa non nisi vera esse potest. De ea meminit Tertul. *in libello Definit. dog. Eccles.* Pœnitentia vera est, inquit, pœnitenda non admittere, & admissa deflere. Satisfactio pœnitentiæ est, causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere. Modus autem pœnitendi est, ut ab amore virtutis, non â vitii odio, te incipiat pœnitere. Exempli causa: Amato castitatem, in eaque acquiescito, tunc tibi statim post turpioris intemperantiæ odium suâ sponte oborietur. Id modi pœnitendi præscribitur *Psalmo quadragesimoquarto*: Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem. Atque hoc pium est pœnitendi initium. Præpostere igitur agunt, qui à peccato inchoant pœnitentiam, quia illud metu pœnæ, non virtutis amore, qui vitiorum omnium fuga est, facere videntur. Quapropter Christus cum vellet Discipulis verum integritatis exemplar monstrare, consuevit puellum longè innocentissimum in medio statuere, jubens ut similes illius efficerentur, si averent ingredi in regnum cœlorum, quo eos sic præsentis virtutis imagine, ad pœnitendum beateque vivendum facilius induceret. Si quis igitur aut cupiditate victus, aut libidine impulsus, aut errore deceptus, aut vi coactus ad injustitiam lapsus fuerit, non desperet: potest enim per hunc modum

reduci ac liberari, si pœniteat actorum, & ad meliora conversus satis Deo faciat, & ita resipiscat, quo & errati pigeat, castigetque seipsum stultitiæ, & confirmet animum suum ad rectius vivendum: quoniam sicut nihil prodest malè viventi anteactæ vitæ probitas, quia superveniens nequitia, justitiæ facta delet: ita nihil officiunt peccata vetera correcto, quia superveniens justitia labem vitæ prioris abolet. Vtrunque ipse Dominus *apud Ezechielem* nobis denuntiat: Si impius egerit pœnitentiam, omnium iniquitatum ejus non recordabor: si autem averterit se justus à justitia sua, & fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus quas fecerat, non erunt in memoria. Atque ita ultima facta aut nobis bono, aut malo sunt. Sed propterea quod nihil prodest inclusam habere conscientiam, quia patemus Deo: idcirco postquam satis delictorum nos pœnituit, deinde oportet ultrò aperire animum, & perniciem vitiorum ipsi Deo, qui mederi, & veram atque perpetuam sanitatem reddere potest. Appetenda est hæc omnibus medicina, quoniam in majore periculo versatur anima quàm corpus. Et quia Servator noster ut humanâ indutus persona ubique nobiscum præsens esse diu noluit, proinde sui vicarios constituit homines mortales, id est: Apostolos ac discipulos suos cum primis, quibus dixit: Quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis: & quorumcunque retinueritis, retenta sunt: ut illis nostra confiteremur delicta, tanquam veris judicibus, & ab iisdem aliqua affecti pœna, per divinam gratiam remissionem acciperemus. Ante Christi adventum, sat erat mente fateri Deo commissa, clamante Prophetâ: Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Et istuc exemplum confitendorum delictorum ab Adam & Cain ejus filio, qui se peccasse coram Deo non negassent, editum esse ad imitandum, Tertul. *libro adversus Marcionem secundo* docet. At istiusmodi confitendi

tendi peccata principium fuisse non incertum habetur, quod quærere & investigare nostræ sunt partes. Sed postquam Deus ipse nostra salutis causâ factus est homo, necessum fuit homini, qui ejus locum in terris tenet, aperire pectus, & totam nudare vitam per confessionem, quæ conscientiæ vox est, uti mereremur veniam, quam IESVS Christus per passionem suam nobis impertitus est. Atque hoc apud nos Christianos fuit primum confessionis institutum, ad quod beatum Iacobum allusisse ferunt, cum dixit: Confitemini invicem alius alii delicta, & orate pro vobis invicem, ut sanemini. Illud sic nos Deo reconciliatos voluisse videtur, ut remissis vicissim offensis amicius inter nos viveremus. Fuit illa omnino confessio, quàm publicam vocant, quæ postea ut quidam, quibus omnino plus sapit palatus quàm cor, tradunt, exemplo patribus fuisse videtur, ut secretiorem instituerint, qua, priore omissa, nunc utimur maximè necessaria, quando per eam, cum corporis tum animi vitiis fœdè labentes, Deo sèmel atque iterum reconciliamur. Verumtamen ego affirmare ausim hujusce secretioris confessionis auctorem fuisse Christum, qui *quemadmodum supra ostendimus*, auctoritatem fecit Apostolis remittendi pariter atque retinendi aliorum peccata. Qua sanè potestate, ecqua illi pacto uti potuissent, nisi jam tum mortales cœpissent eis de suis confiteri delictis? Quippe solus Deus scrutator est humani cordis, ex quo omnia ferè mala quæ ab homine in hominem proficiscuntur, jugiter manant: quod & factum esse testatur Lucas *in Actis, cap.* 19. qui postquam ostendit filios Scevæ Iudæi principis sacerdotum ausos fuisse invocare nomen domini Iesu super eos, qui haberent spiritus malos, quemadmodum Paulus faciebat, & ob id vulneratos fuisse ab homine spiritu vexato, inquit: Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi & incidit timor super illos omnes, & magnificabatur

nomen Domini Iesu, multique credentium veniebant, hoc est, ad Paulum confitentes & annuntiantes facta sua. Et hæc vera confessio, & initium secretioris confessionis fuit. Quare parùm omnino prudentis, ne dicam sponte errantis est, aliter vel credere, seu tradere, cum ejusmodi argumento rei nihil profectò videatur esse probabilius: At sunt, qui scribant, confessionem hanc apertam fuisse, qui necesse est, vel intelligant esse eos homines de manifestis actibus confessos, quæ res confessionem non requirebat, vel non intelligant quod dicunt: si enim de occultis delictis palam confessi forent, jam tum ansam dedissent inimicis ad objicienda sua sibi facinora cum dedecore, quod morte magis vir sanæ mentis fugere debet: ex quo confessionem minimè apertam fuisse satis constare potest. Atqui controversia de nostra confessione secretiori ex eo orta videtur, quod ejus Tertullianus scriptor antiquissimus nihil meminerit, id quod tamen admirationem efficere minus deberet, quia res nova ac in nonnullis Ecclesiis adhuc inusitata haud statim potuit in animos hominum generatim irrepere, cum præsertim per pudorem non facilè liceat admissa cuivis prodere. Cæterum ut modus prioris confessionis priscorum diluceat, Tertull. *qui de ea re luculenter agit in libro quem de Pœnit. scripsit*, verba subjiciam, quæ ejusmodi sunt: Is actus qui magis Græco vocabulo exprimitur, & frequentatur, exhomologesis est, qua delictum Domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus Satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia Deus mitigatur. Itaque exhomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, conversationem injungens Misericordiæ illicem. De ipso quoque habitu atque victu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus dejicere, illa quæ peccavit, tristi tractatione mutare. Cæterum pastum & potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animi causa. Plærunque verò

verò jejuniis preces alere, ingemiſcere, lachrymare, & mugire dies noctéſque ad Dominum Deum tuum, presbyteris advolvi, & aris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis ſuæ injungere: *hæc Tertullianus*. Mos iſte talis confeſſionis flebilis & lamentabilis etiam nunc in die præſertim Dominicæ Cœnæ, multis in Eccleſiis obſervatur, qui proculdubio hinc acceptus eſt. Poſtremo ſequitur, ut ſatis Deo faciamus: quod fit cum juſſu ſacerdotis, cui faſſi ſumus comiſſa, facimus fructus, uti Ioannes prædicabat, qui deceant pœnitentiam: nam, *uti Cyprianus ait*, pœnitentiam ille agit, qui divinis præceptis mitis & patiens, & ſacerdotibus Dei obtemperans obſequiis ſuis & operibus juſtis Dominum promeretur. Atqui Innocentius tertius conſtituit, ut qui jam doli capaces eſſe cœpiſſent, ſi non ſæpius, at ſemel quotannis confiterentur peccata illis ſacerdotibus, qui eorum animarum curam haberent. Atque hic eſt, veræ purgationis modus, ut quod dicto factove quotidie peccamus, illud pura conſcientiæ voce piiſque actibus expiemus, non autem Iudaico ritu, arietis ſanguine aut more priſcorum, tedâ, ſulphure, vel aquâ. In ſacris ferè omnibus ethnicorum tres erant iſtæ purgationes: nam aut Tedâ purgabantur, & Sulphure, aut Aquâ abluebantur, aut Aëre ventilabantur. Triplicem purgationem Ovidius notat illo verſu:

Terque ſenem flammâ, ter aquâ, ter ſulphure, luſtrat.

Et Vergilius idem.

Ter ſocios pura circumluit unda,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ.
Luſtravitque viros.

Item ovum uſurpabant. Iuvenalis:

Niſi ſe centum luſtraverit ovis.

Sic & in hoc delirabant: non enim corpus, ſed animus eſt purgandus, utpote cujus abſque nutu, atque renutu nemo quiſquam fit nocens.

CAP. II.

Qui primi instituerint Horas Canonicas, ac sanxerint, ut Psalmi à choro alternis canerentur, ac quàm parum frugifer sit Cantus in domo Domini mollior atque delicatior, & ibidem de origine Chori, & qui Divorum vitas scripserint.

Preces horarias sive canonicas, quas vocant, Hieronymus primus Eusebio Cremonensi & plerisque aliis qui cum eo vixerant, instituisse fertur, quibus divinæ in templis laudes canerentur, ut ex sacra patet historia, quas patres deinde receperunt imitati carmen David: Septies in die laudem dixi tibi. Sunt autem qui tradant, *& in primus divus Cyprianus* morem celebrandi, primam, tertiam, sextam, & nonam horam à Daniele sumptum, quod ille ter in die positis humi genibus, patrio ritu manè, horâ sextâ & nonâ precari consuevisset. Ita, *teste divo Hieronymo*, tria sunt orandi tempora: manè, id est: horâ tertiâ, cum Spiritu Sancto afflati sunt Apostoli: sextâ cum edendum est. Sic Petrus Apostolus volens cibum capere, ascendit circa horam sextam in cœnaculum, orandi causâ: nonâ, tum idem Petrus & Ioannes perrexerunt ad templum, precandi gratiâ. Fuit vel illud priscorum institutum, cum apud illos sic oraretur, *teste Apulejo, qui libro 11. ita scribit:* Rebus jam ritè consummatis, inchoatæ lucis salutationibus religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt. Matutinas precationes vocat hoc loco Apulejus non ineleganter salutationes, ostenditque modum orandi divisum in horas sacrificiis legitimas fuisse. Postea, quod satis constat, Pelagius secundus decrevit, ut ipsæ septem canonicæ horæ quotidie à sacerdotibus recitarentur, velut præsens remedium humanæ imbecillitati futurum,

tarum, quo ſicuti juſtus ſepties in die, *quemadmodum ait Salomon*, fortè per inconſiderantiam cadit, ita per orandi curam toties reſurgat, convaleatque. Singulis autem horis Gregorius præfationem dedit initium pſalmi David, Deus in adjutorium meum intende, Domine ad adjuvandum me feſtina: ſubjecitque hymnum illum, Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto: *de quo alibi dicemus.* Vt totidem etiam horæ in honorem deiparæ Virginis quotidie recitarentur, inſtituit Vrbanus ſecundus in concilio, quod in Gallis ad Claromontem habuit. At Hieronymus rogatu Damaſi digeſſit Pſalterium quod vocant, id eſt, Pſalmorum librum, in ſeptem partes, ad numerum dierum unius hebdomadæ, ut quilibet dies certum pſalmorum numerum haberet, qui caneretur: quod ita diſtinctum nunc ex ipſius Damaſi decreto in omnibus templis legitur: Fertur idem Pontifex omnium primus hymnum Gloria Patri, & cætera, qui tribus divinis perſonis redditur, ad extremum quemque Pſalmum adjeciſſe, quem in Niceno conventu prius editum, memoriæ proditum eſt. Item primus inſtituit, ut chorus alternis vicibus pſalmos caneret: quanquam non nemo tradit, id antea ab Ignatio Epiſcopo Antiocheno inſtitutum fuiſſe, quippe qui per quietem audiviſſet Angelos ad eum modum viciſſim pſalmos concinentes: id quod unus vel alter à David mutuatus eſſe videtur, qui, *teſte Ioſepho lib. Antiquit.* 7. dicitur ſeptem conſtituiſſe choros, & eos canentes ac præcedentes ipſe ſubſecutus, dum arca Hieroſolyma deportaretur. Vel Aſaph imitati ſunt, qui, *ut ſupra diximus,* etiam apud Hebræos, auctor fuit ordinis eorum qui pſallerent. Fuit omnino jam inde ab initio mos noſtris, concinere de rebus ſacris, dicente Tertulliano ad uxorem: Quid maritus ſuus illi, vel marito quid illa cantabat? Id hodie apud Germanos cum primis ſervatur. At divus Auguſt. *libro Confeſſionum* 9 ait, Ambroſium Mediolanenſem antiſtitem hunc canendi hymnos & pſalmos

morem primum apud Occidentales instituisse populos: quod non utique multum abhorret à sententia eorum, qui Damaso assignant: nam cum ambo per idem tempus fuerint, & quod unus cœpisset, ab altero ratum haberi oportuerit, non injuriâ, & ambo ejus rei auctores dici possent. Verum quantum jam tunc illud institutum utile esse cœperit, idem August. *lib suarum Confessionum* 10. planum facit: quippe qui à Deo veniam petit, quod diligentius cantum, quàm sacrorum verborum pondus attendisset. Sed hodiè nihilò plus è republica nostra esse apparet, quando cantores nostri ita in templis constrepunt, ut nihil præter vocem audiatur, & qui intersunt eiusmodi vocum concentu, quo eorum aures maximè calent, contenti, de vi verborum minimè curant. Vnde eò ventum est, ut apud vulgus, omnis fere divini cultus ratio in istis cantoribus sita esse videatur, quos bona pars populi ut audiat, in sacras ædes velut in theatrum concurrit, eos pretio conducit, eos fovet, eos deniq; solos domui Dei ornamento esse existimat: tantò molliores & delicatiores in cantu flexiones & fictæ voculæ vulgus magis delectant, quàm certæ & planæ: ac ei gratior est sonus, qui tremulo è gutture funditur, quàm qui cum gravitate editur. Quare dubio procul ex religionis usu foret, ita constituere, ut canentes hymnos modulatè distincteque, more fermè legentium pronuntiarent, eo quidem sono, quo nunc apud nos in Canone sacro, præfationes & dominica precatio canitur. Quod divum Athanasium Alexandrinum episcopum olim in diœcesi sua fecisse Augustinus in prænotato lib. attestatur, atque magnopere laudat. Chorus autem multorum vocibus constat, ita ut ex pluribus una reddatur, fiatque concentus ex dissonis: auctor Seneca, & Macrobius. Chorum à chara, id est, lætitia, dici autumat Plato lib. 2. de Legib. Ego verò dixerim huiusmodi cantica bene magna ex parte, à veteribus ad nostras cæremonias esse translata apud quos ad symphoniam

phoniam sacrificabatur, teste Livio, lib ab Vrb. cond. 9. ubi ait tibicines solitos præcinere sacrificiis. Sed vel id planius facit pes spondeus, ita dictus, quod in sacrificiis libantes eo maximè uterentur: nam Græci σπονδὴν, libamina appellant: Numa Pompilius hunc pedem pontificium nuncupavit, cum spondei melos, id est, cantu patrios placaret indigetes. Præterea thure incensis altaribus, tibicinem spondeum canere jubebant, ut duabus longis symphoniis, quasi duplicibus & iugibus vocibus, prospera deorum voluntas firmaretur. Sic Cicero tradit pudicam mulierem, cùm violenti juvenes ejus fores frangerent, admonuisse tibicinam, ut spondeum caneret: quod cum illa fecisset, tarditate modorum & gravitate canentis, illorum furorem consedasse. Meminit & huius rei Quintilianus in 1. de Institut. oratoria. Sed ad Damasum redeamus. Is quoque instituit, ut ad singulas horas canonicas recitaretur, pressa tamen voce, symbolum, quod ad differentiam Niceni symboli, vulgò brevius & Apostolorum appellatur: quamvis certius sit, ut multi tradunt, istud nòn illud, in Niceno concilio editum. Vitalianus verò canendi modum invenit decentissimum, quo hymni sacri canerentur, quod ante eum Gelasio & Gregorio etsi non nemo assignat, adhibuitquè ad eum organa. De ejusmodi musico instrumento affatim tradidimus suprà lib. 1. cap. 15. cùm de instrumentis musicis dictum est. Vitas divorum, quas lectiones appellamus, Paulus Diaconus & Isuardus monachus circiter annum salutis DCCC. rogatu Caroli Magni scripserunt. Et quoniam cùm alias, tum præsertim imperante Diocletiano, Damasius & Euseb. testantur, ad decem & septem Christianorum millia diebus tantùm triginta, per diversas provincias afflicta suppliciis fuisse, difficile erat singulorum vel vitas describere, vel diem festum cuilibet dare: illi propterea composuerunt lectiones, quas appellamus, quæ martyribus pluribus,
con-

confessoribus, quos vocant, vel virginibus convenirent, quas patres de concilii sententia postea comprobarunt, certisque diebus qui ipsis divis sacri haberentur, recitari inter horas canonicas mandarunt. Posthæc quidam putantes fore, ut quis in multiloquio suo faciliùs exaudiretur, preces alias instituere, quædam mutuati ab his canonicis, quas ad distinctionem suarum, Romanas appellarunt: nam Benedictus suis monachis certum orandi modum præscripsit, item Bernardus suis, Dominicus suis. Quin & singuli provinciales antistites idem fecerunt, ut hodie alii alias preces usurpent: & id factum sit, vel Romanorum pontificum consensu, qui nihil respuere voluerunt, quod divinum augeret cultum, tametsi Christo brevior, non item longior precandi modus probatur.

CAP. III.

De initio jejunii & primo eleemosynæ usu, ac ibidem quale verum sit jejunium, atque de jejunii adventus, quem vocant, & quadragesimæ vario primordio, & unde dicta sit, ac feriæ quartæ cinerum, quatuòrque temporum instituto.

Docet divus August. in sermone 59. de Tempore, ad fratres, precibus, de quibus jam abundè suprà diximus, duas esse alas annectendas, jejunium & eleemosynam, hoc est, ut vocamus, largitionem misericordiæ causa inopi factam, quò celeriùs in cælum advolare, id est, Deo longè acceptissimæ fieri queant: quia bonæ fiunt illæ preces, uti in Tobia est, quas jejunium & eleemosyna comitatur. Iejunii initium ab orbe statim condito factum est, cum primis nostris parentibus in amœnissima terræ parte cui paradisus graja voce nomen fuit,

fuit, constitutis interdicta est arbor, à qua abstinerent, ut sic obtemperando beatissimam vitam degerent malorum omnium expertem, terra sua sponte ferente omnia, & Deum creatorem suum spiritu, uti minùs mole corporea onusto, facilius colerent. Imò, ut Ambrosius ait, primus mundi usus cœpit à jejunio, qui in lib. de Helia & jejun. ita scribit: Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum, & volatilia volantia super terram, & adhuc servabatur jejunium. Sexto die bestiæ sunt creatæ, & cum bestiis orta edendi potestas, & usus escarum: inde lex de jejunio lata est, pœnaque violatori indicta, dicente mandato Dei: De ligno quod est scientiæ boni & mali, non comedetis: qua die autem ederitis, ex eo morte moriemini. Hactenus Ambros. Ita nihil prius Deus præscripsit homini, quàm ut abstineret. Atque jejunii talis fuit origo. Verùm abstinentia haud diuturna in parentibus fuit: non multò post commiserunt, ut alteram, credo, precationum alam experirentur: quapropter dum in cælo esse sibi videbantur, amœnissimo domicilio sedeque illa beatiore expulsi, sese nudos subitò repererunt, ac tum primùm alienis opibus egentes, à Deo pelliceas tunicas accepere, quibus operirentur: inde rerum omnium magis indigentes solum laboriosè vertere, & per sudorem ac ærumnam vitam agentes, expectare fructus terræ, quæ iam cohibita nihil ultro amplius ferebat, coacti sunt. Subiit & morbus, tentareque cœperunt frigora & æstus insueta corpora, sicuti oraculum prædixerat ea vitæ incommoda adeunda esse, si minus divinæ legi paruissent. Et hinc simul eleemosynæ usus esse cœpit, qui inter omnes gentes tantùm deinceps increbuit, quantum pauperies semper serpsit. Sed hanc non uno humanitatis vel liberalitatis genere metiri licet: quodcunque enim charitatis officium in alterum præstatur, id eleemosyna est. Cæterum Moses primus eleemosynæ dandæ usum introduxit, dicens, ut in Deu-

ter. extat. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ: idcirco ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum versatur in terra. Quod vel Christus approbavit, cùm inquit: Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Et rursum alibi: Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Magna nempe vis eleemosynæ, cùm in ea tam bene omnia bona nostra loca velit Servator. Sed quibus danda sit, audi divum Hieronymum cum Servatore docentem, & dicentem. Vade, vende omnia tua & da pauperibus. Pauper non utique ille qui mendicitate & squallore coopertus est, & tamen non recedit à vitiis, sed qui bonus est: hæc Hieron. & Solomon. Da misericordi, & ne suspicias peccatorem. Illis igitur, teste etiam Ambrosio, quos scimus ignavè potius, quàm ex necessitate ostiatim de cibo rogare, debemus consulere, ut bene agant, ac eos objurgando commonefacere, ut sine vitæ ignavia velint in sudore vultus sicut divina iubet justitia, & quæritare victum, & esse panem suum. Et hæc ut magis pia & salutarior eleemosyna spiritualis nuncupatur. Est tamen communiter danda eleemosyna omnibus egentibus, quando ea non tam accipientibus, quàm dantibus prodest. Sed de jejunio jam agamus. Manavit & illa jejunii ratio ad posteros: enimvero carnis ac vini usus ab Adam ad Noë usque ignotus fuit, ut infrà cap. 6. demonstrabitur. Cibo se abstinuit Moses 40 dies ut dignus esset, qui legem acciperet à Deo, neque enim, sicut Ambros. in eodem libello de Iejunio aït, introisset in nubem, & vocem Domini loquentis de medio igne sine periculo audivisset, nisi munitus armis jejunii fuisset: quippe quod vitiosas corporis partes comprimit, hominemque puriorem reddit ad res divinas tractandas. Deinde abstinuit Helias, & postremò Servator noster dies totidem. Item Ninivitis Ionæ prophetæ opera & cohortatione, pœnitentibus per jejunium venia datur. Ita Iudæi abstinere consueverunt,

verunt, quoties à Deo opem adversus calamitates implorare, aut eum iratum placare, vel aliquid usui vitæ necessarium rogare seu acceptorum beneficiorum memoriam redintegrare, vel dies festos agere voluissent. Demum Christus & jejunium observandum esse, & jejunii modum docuit, cùm apud Matthæum cap. 6, dixit: Tu vero cùm jejunas unge caput tuum & faciem tuam lava, ne conspicuum sit hominibus te jejunare, sed patri tuo, qui est in occulto: & pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo. At jejunio videtur nomen inditum ex intestino, quod jejunum dicitur, quia teste Cornelio Celso lib. 4. nunquam quod accipit, continet, sed protinus in inferiores partes ventris mittit: hoc argumento, ut more jejuni intestini, minùs nos cibis oneremus, cùm abstinemus, quod proprium continentiæ est. Verum autem jejunium servat, non qui à carnibus tantùm cœnaq; abstinet, id quod vulgus absolutum jejunium existimat, sed qui simul & affectionibus aliquid adimit, ut minus permittat iræ, quàm soleat, minus superbiæ, minus cupiditati, nihil voluptati, ac patienter ferat, si quid adversi inciderit. Hæc omnia Epictetus Stoicus duobus verbis quæ frequentissime usurpabat, pulcherrimè comprehendit, Sustine, & abstine. Au Origenes in hanc quoque sententiam: Vis, inquit, ostendam, quale te oporteat jejunare jejunium? jejuna ab omni peccato, nullum cibum sumas malitiæ, nullas capias epulas voluptatis, nullo vino luxuriæ concalescas, jejuna à malis actibus, abstine à malis sermonibus, contine te à cogitationibus pessimis, noli contingere panes furtivos perversæ doctrinæ, non concupiscas fallaces philosophiæ cibos qui te à veritate seducãt: tale jejunium Deo placet. Vt igitur ad hanc tanti præmii messem sæpius vigilaremus, ut ad cælestium bonorum gustum eniteremur frequentius, Apostoli volentes Christianos imitaturos esse Servatoris abstinentiam, instituerunt in quadraginta dies jejunium

junium ante paſcha ſervandum. Id eſſe verum teſtis eſt divus Hier. in epiſt. ad Marcellam adverſus Montanum, qui plures quadrageſimas ſervandas prædicabat ſcribens: Nos unam quadrageſimam ſecundum traditionem Apoſtolorum tempore nobis congruo jejunamus, illi tres in anno faciunt quadrageſimas, quaſi tres paſſi ſint Servatores, non quo & per totum annum, excepta Pentecoſte, jejunare non liceat, ſed quòd aliud ſit neceſſitate, aliud voluntate munus offerre & reliqua. Imo ſi Chryſoſtomo credimus, ipſius Chriſti inſtitutum eſſe videtur, qui homilia 10 in Geneſ. de ea re ita ſcribit: Nam quemadmodum in viis publicis ſunt ſtationes & diverticula, in quibus feſſi viatores & reſpirant & quieſcunt, ut alacriùs poſtea iter ſuum conficiant: & ſicut in mari ſunt portus, ut in eos ſe recipiant navigantes, dum ventorum impetus conquieſcat & ſic iterum navigare incipiant: ita & nunc his qui in hac quadrageſima jejunii curſum ſuſcepere, quaſi ſtationes & diverticula, & portus, per duos hebdomadæ dies, Dominus quietem largitus eſt, ut & corpori aliquantulum jejunii labores remittant, & exactis duobus illis diebus, in pulchrè cœpto itinere alacriter pergant. At non nemo Telephoro illud primò aſſignat, & quidem falſò: nam Telephorus auxit potiùs dierum numerum, quàm ejus inſtituti fuit auctor, qua fertur conſtituiſſe, ut per ſeptem hebdomadas, ante paſcha jejunium obſervaretur. Hoc temporis ſpatio computantur quinquaginta dies, quibus quotidie, ne uno quidem prætermiſſo, jejunio corpus edomandum erat: ſiquidem ex decreto Melchiadis perſpicuè apparet, nullos tum Dominicos dies à jejunio vacuos fuiſſe: ille enim perdiu poſtea ſanxit, ne Dominico, nè ve quinto hebdomadæ die jejunium celebraretur, quòd eos dies idolorum cultores quaſi ſacros agerent. Sed hoc poſterius paulatim obſolevit. Illud verè ſuperius iam ante Melchiadem in uſu erat, dicente Tertull. in lib. de Militis corona:

Die

Die Dominico jejunium nefas ducimus: eadem immunitate à die paschæ, usque ad pentecosten gaudemus, &c. Verum ita forte accidit, ut institutum jam intermissum, à Melchiade renovatum fuerit. Quare Chrysost. eos ipsos dies, ut suprà ostendimus, à Domino datos ad recreandum corpus, rectè affirmare videtur. Ad hunc denique modum Telephorus non instituit quadragesimam sed ad eam unam addidit hebdomadam, qua sacerdotes duntaxat, ultra alios abstinerent, ut illi qui sanctiores esse debent, vel in hac observatione sancta, aliquid plus quàm reliqui abstinendo præstarent. Posthac Gregorius scripsisse fertur Augustino Anglorum antistiti ut curaret, quo Anglici quoque sacerdotes secundum Telephori decretum, jejunium servarent. Et id temporis spatium quinquagesima dictum, sicut latè patet in Canon. decretis, ubi de jejunio agitur. & id institutum deinde Aurelianensis concilii auctoritate antiquatum. Cæterùm unde dicta sit quadragesima, & quod habuerit principium facilè ambigitur. Etenim longo jam usu venit, ut quadragesima absolutè ponatur pro eo XL. dierum spatio, qui sunt jejunio sacri sed quàm latine nescio, nisi dicatur, quia ordine est dies quadragesima sacri jejunii, & finis ejusdem: ac inde sic nominetur, quòd sit ultima dies ex quadraginta sicut secundus est ultimus ex duobus. Atqui fuere nonnulli, qui istiusmodi partem temporis tanquam totius anni decimam sacro jejunio darent: nam cùm annus constet ex CCCLXV. diebus, ac horis sex, decima pars est triginta sex dies & nescio quot horæ: & quia deinde quatuor dies, sicut infrà dicemus, additi sunt, ex eo, etsi satis ineptè nomen composuerunt, ut quadragesima nuncupata sit, quasi quatuor & decima. At istuc ne somnium nostrum, cui simile est, forte putes, scriptum leges lib. Divinorum officiorum 6. Quadragesimam verò alii jam usque ab initio incipiebant eo die, qui nunc est primus ipsius quadragesimæ Dominicus dies,

dies ac ita continebat in se duos & quadraginta dies: alii verò à secunda feria præteritæ hebdomadæ, quod hodie nostri monachi atque Narbonenses Galli observant. Verùm cùm in eo XLII. dierum numero sex interessent dominici dies quibus ex scito Melchiadis, fas non erat per jejunium abstinere: idcirco D. Gregorius, quemadmodum eodem in lib. patet, ut quadragesimam redigeret ad XL. dies jejunio sacros, addidit ad eum ipsum numerum dies quatuor, voluitque feriam quartam præteritam, esse caput quadragesimæ, quam multis cùm cæremoniis, tum sacris, sanctam & celebrem fecit. Primùm enim in Missa legitur illud Ioel prophetæ secundum caput, ubi de pœnitentia agitur: deinde aliud Matthæi euangelistæ, quo veri jejunii modus præscribitur. Sed ante initium Missæ factum, cineres consecrantur, quibus populus aspergatur: sic namque apud Iudæos, eos quos maximè pœniteret cinere conspergi solitos tradit Hieremias cap. 25. Deinde sacerdos imponit eos cineres super verticem capitis cujusque, dicens: Memento homo, quia pulvis es, & in pulverem reverteris: apud alios ait: Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris, in nomine patris & filii & spiritus sancti, amen. Atque hinc ea dies feria quarta cinerum appellatur. Ita cuncti generatim mortales semel saltem in animo redduntur mortis memores, quod facit, ut rectiùs vivamus, certò scientes nobis esse moriendum. Ad eum modum Dominus, veluti est lib. Genes. cap. 3. admonuit Adam postquàm peccaverat, & in mortis necessitatem inciderat, de humani corporis imbecillitate, dicens: In sudore vultus tui, vescère pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es quia pulvis es, & in pulverem reverteris. Postremò ut ne ocyus quam jejunium requireret, populus ad prandium advolaret, iussum est, ut sacra omnia ad nonam usque horam producerentur, recitatis etiam simul vesperis, quas vocant. Quæ sanè cæremoniæ ac sacra, partim divi Gregorii opera

&

& auctoritate, partim Cabillionensis concilii decreto instituta sunt. Est autem Caballio, seu Cabellio, vel Cabillio, ita variè apud veteres auctores legitur, teste Ptolemæo, urbs in Lugdunensi Gallia celebris, in qua ea frequens synodus habita est. Ad rem redeo. Eorundem quoque Apostolorum decretum fuit, ut tres hebdomadæ ante natalem Domini, ut solennes celebrarentur, adjunxeruntque illis jejunium, quod aliquandiu publicè servatum ferunt: nunc verò monachi maximè omnium observant. Calistus verò primus omnium instituit, ut frumenti, vini, & olei gratia ter in anno jejunium ageretur, die præsertim sabbati, id est, quarto mense, septimo, & decimo. si inchoemus annum à Martio, Hebræorum more. Inde mutato consilio, in quatuor partitus est anni tempora id jejunium, in ver, æstatem, autumnum, & hyemem. Quibus temporibus deinceps ratio sacrorum ordinum habita est, cùm id antea tantummodo Decembri mense fieri consuevisset. Sunt tamen qui Vrbano attribuant hujusmodi quatuor temporum ac jejunii distinctionem, quæ antea hominum imperitia confundebantur. Sic utrunque fieri potuit, ut Calistus primùm instituerit, dein Vrbanus jejunium in quatuor tempora digesserit. At ista ego à Romanis accepta esse dixerim, quos Ovid. in Fast. tribus anni temporibus fructuum gratia, totidem sacrificia dicit fecisse, vinalia, robigalia, floralia, prima causa vini, altera frugum, deo qui Robigus dicebatur, sacra septimo cal. Maii quoniam tunc ferè segetes robigo occupat, ut ait Plin. tertia cunctorum fructuum, quibus dea Flora præerat. Hinc igitur apparet priscos Romanos pontifices eadem quoque anni tempora non inani superstitione, sed jejuniis tribus ex eadem causa celebrasse, quò vanos veterum ritus in verum pietatis cultum verterent. Deinde patres nonnulla alia constituerunt jejunia, quæ etiam ponere minimè tædebit.

Cap. IV.

De ritu vigiliarum noctu agendarum ad ædes sacras, & de convivio dominico, vel quale illud foret, & quando primùm sacræ vigiliæ in jejunium fuerint mutatæ: & ibidem nocturna sacra apud veteres semper fuisse damnata, atque de instituto jejunii quartæ & sextæ dierum hebdomadæ.

Mos fuit statim ab initio crescentis religionis, ut quia servator Christus noctu nasci voluisset sacerdotes nocturno tempore surgerent, horasque canonicas canerent, ac profani similiter viri atque mulieres de media nocte surgerent, & dies præsertim paschales agerent pernoctantes in templo, ibique orarent, & die cœnæ Domini convivium concelebrarent, quod Dominicum convivium appellabant, unaque eodem loci frequenter convivarentur, ubi simul inopes cibo reficiebantur. Hæc ex Tertulliani libro ad uxorem secundo habui hoc loco apposite referre. Item divus Hieronymus. qui in sermone de Observatione vigiliarum, aut quisquis illius auctor est, (nam de ea re ambigitur) inquit: Hæc & hujusmodi tanta ac talia ideo sancti illi cecinerunt, & scripta reliquerunt, ut nos eorum posteri paribus excitaremur exemplis, ad celebrandas etiam noctibus salutis nostræ excubias. Quod nempe ex præcepto Domini fiebat dicentis suis discipulis: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate & orate, ut ne intretis in tentationem: spiritus promptus est, sed caro infirma. Et propheta illud ipsum decantat: Media nocte surgebam, ut con-

confiterer tibi super judicia justitiæ tuæ. Item Apostolus ait: Orationi insistite vigilantes. Hinc populus quoque imitans illos pastores qui circa Bethlehem atque gregem suum nocte excubias agentes, meruerunt primi de ortu Domini cognoscere, solebat ea nocte quæ diem quempiam præcessisset solennem, in templis ad sepulchra martyrum pernoctare orando, sacrosque hymnos canendo. Quod C. Plinii testimonio comprobatur, qui cùm Bithyniam provinciam obtineret, motus misericordia ob multitudinem Christianorum interemptorum, ad Trajanum, cujus jussu ea sævitia eruperat, scripsit, Multa hominum millia quotidie obtruncari, in quibus nihil omnino sceleris inveniretur, nisi quòd essent soliti stato die ante lucem convenire, carmènque Christo quasi Deo canere. Tum Trajanus rescripsit, hos homines inquirendos quidem non esse, oblatos verò puniri oportere. Ad hæc Tertul. in Apologet. animo conmotus inclamat: O sententiam necessitate confusam. Negat inquirendos, ut innocentes: & mandat puniri, ut nocentes. Parcit, & sævit: dissimulat, & animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? Si damnas, cur non & inquiris? Si non inquiris, cur non & absolvis? Hæc ille, Sed quid damnosa, uti ait Horat. non minuit dies? Ea enim pietas postea paulatim in impietatem, illi sacri hymni in dissolutas cantiunculas, preces illæ in procaces affectus verti cœperunt: nam in eo nocturno conventu pueri puellæque amores jam licentiùs meditari, juvenes palàm stuprum offerre, senes lenocinium facere, & matronæ passim corrumpi minùs erubescebant. Quod Vigilantius, qui mox in hæresim est lapsus, præsentiens, ut idoneam culpandi ansam amplexus, cœpit eas excubias maximè omnium impugnare, publiceque execrari. Contrà Hieron. qui ab eo criminatore nihil non in malam partem asseri suspicabatur, graviter repugnabat, argumentans paucorum culpam non debere religioni damno esse: quia

qui

qui peccarent vigilando in templis, possent etiam in suis domibus vel in alienis eadem facere: atque non illepidè in illum cavillans ajebat, Hoc facit contra vocabulum suum, ut velit dormire Vigilantius. Sic res in aliud tempus rejecta, ita auxit contagionem ut Domus Dei jamjam, sicut veritas dicebat Iudæis, facta esset spelunca latronum hoc est stupratorum. Quod patres ubi animadverterunt, ut ne id malum latiùs serperet, tandem aliquando instituerunt loco vigiliarum jejunium illis divis pridie diei cujusque festi, si ille celebris ac præcipuus esset, & sacerdotes nihilominus de media nocte surgerent, ac horas suas celebrarent: quia, uti Cyprianùs ait, efficax fit precatio præcedente jejunio. Mansit dein vigiliarum, id est, officii nomen hujusmodi jejunio, quod æquè observatur ac quadragesimale. Atq; huic crescenti morbo tale est datum remedium post tempora omnino divi Hieron. qui eo anno occidit, qui fuit salutis CCCCXXII. sedente Bonifacio pontifice primo. Ita Ægyptii, teste Herodoto, pridie diei festi solenne jejunium habere, & postquam dormierant, immolare vaccam. Hunc ritum attendant, qui ejusmodi diebus gravatè abstinent, quando inde scire licet nos à priscis hominibus istum accepisse abstinentiæ modum, ut non videamur novum obiisse munus. Ad rem redeo. Nimirum nocturna sacra semper fuere multorum scelerum causa, id quod ad extremum fuit, quamobrem Romana severitas, teste Livio, bacchanalia damnarit, cùm sub nomine religionis stupra puerorum feminarumque promiscua & corruptelæ omnis generis fieri cœpissent: & Dyagundas Thebanus teste Cic. de Legib. omnia nocturna sacra ob illud ipsum apud Græcos lege perpetua sustulit. Quinetiam nostris Christianis iste nocturnus religionis cultus, de quo suprà est dictum, labeculam aliquam infamiæ apud ethnicos aspergere cœpit. Tertulliani tempore, qui de eorum suspicione meminit eodem libro ad uxorem scribens:

Quis

Quis ad convivium dominicum illud, quod infamant, sine suspicione dimittitur? Infamant, dixit Tertullianus scilicet ethnici. Iam ad rem reditus instat. Item quarto & sexto hebdomadæ die jejunium indixerunt patres, quod hoc die Christus fuisset cruci affixus, & illo Iudas eum prodere animo destinasset, quod censuerat Apollonius orator insignis, sicut in decret. Canon. est, qui imperante Lucio Commodo, solus ea tempestate martyrium passus, quia de Christianæ religionis laudibus, quod tunc capitale fuit, orationem habuisset. Testatur & de observatione hujus jejunii Origenes super Levit. scribens: Habemus quartam & sextam septimanæ dies, quibus solenniter jejunamus. Ejusmodi sexti diei jejunium ab Anglis hodie sanctissimè servatur, populis sine controversia præ cunctis religiosissimis sicuti nos latiùs de ea re memoravimus in historia nostra Anglica, quæ nuper divum auspiciis in publicum prodiit.

CAP. V.

Qui primi mutaverint Solis & Saturni dierum nomina, in Dominicum & sabbatum, ac reliquos hebdomadæ dies in ferias distinxerint: & ibidem à quibus errantium syderum vocabula fuerint istis diebus primum tributa.

Subnectam perappositè, unde feriarum nomen sit diebus hebdomadæ singulis inditum. Porrò Sylvester Romanus pontifex primus, vanorum deorum memoriam abhorrens, statuit, ut dies hebdomadæ, qui antea nominibus Solis, Lunæ, Martis, Mercurii, Iovis. Veneris, & Saturni dedicati essent, ad numerum feriarum digererentur, vocarenturque prima, secunda, tertia, quarta, quinta, sexta feria, ad eum propè modum, quo apud Hebræos,

bræos, dies nomine ſabbatorum diſtincti fuerant. Saturni verò diem antiquo legis vocabulo ſabbatum, quod requiem ſignificat, & primam feriam quæ in locum Solis ſubjecta erat, ut diem Domino ſacrum, Dominicum appellari voluit: idque feciſſe dicitur rogatu Conſtantini principis. Quanquam Apoſtoli primò eum diem Domino conſecrarant, quòd Servator noſter eo die à mortuis reſurrexiſſet, atque otium ſabbati, id eſt, otium ſicut ait Orig. ab operatione peccati in eundem verterant, ut perinde apud nos Dominicus eſſet, ac ſabbatum, apud Iudæos fuerat. Quod verum eſſe ex eo colligere licet, quòd multò ante Sylveſtrum, aut Conſtantinum, Pius pontifex ſanxiſſe perhibetur, ſicut infra demonſtrabitur, paſcha dominico die celebrari, & Tertullianus eum diem Dominicum appellat, uti proximo capite demonſtravimus. Quare iſtud inſtitutum fortè id temporis minùs ſervatum, Sylveſter per hunc modum innovaſſe dicitur. Cæterùm hæc dierum ratio nunc tantùm in rebus divinis habetur, cùm vix dominico die cum ſabbato ſuum tenente locum, (& id, credo permittente Sole, & Saturno) reliqui priſtinum nomen recuperaverint. Vnde profectò pudendum eſt, ſimulque dolendum, quòd non antehac data ſint iſtis diebus Chriſtiana nomina, ne dii gentium inter nos, tam memorabile monimentum haberent: etſi aſtrologi Lunam, Martem, Mercurium & Iovem vocant planetas, id eſt, ſtellas, è quibus nomina his quatuor diebus impoſita ſunt, quòd vi ſiderum officiatur temporis varietas. Hinc Cicero de Divina. inquit. Cùm temporum anni tempeſtatumque cœli converſiones commutationeſque tantæ fiant acceſſu & receſſu ſtellarum. Feriæ apud veteres, erant dies, quibus nullum opus fieri liceret, dictæ à feriendis victimis, quæ immolabantur. Sed de iis plura in capite inſequenti, cùm de feſtis diebus ſermo fiet. Quod autem receptum eſt, dies aſſignari ſeptem ſtellis qui planetæ vocantur, inventum Ægyptiorum putatur; teſte Dione hiſtorico.

CAP. VI.

De modo Christianæ abstinentiæ in cibis capescendis, cùm solenne est jejunium, ac de eorum delectu per legem habito, & unde sit usus apud nos consecrandi mensas, legendique sacra scripta, dum editur, atque agendi gratias post sumptum cibum.

Cum jejunium agitur, primùm à carne, & à quocunque ciborum genere quod sapiat carnem, sicut sunt lac, caseus, ova, auctore divo Gregorio, abstinendum est. Sed carnis usum multo antè interdictum fuisse iis qui per jejunium abstinent, testatur Chrysost. qui Gregorium ducentis antecessit annis, homilia tertia ad populum, in detrectatores. Quæ enim, inquit, utilitas cùm avibus & piscibus abstineamus, fratres verò mordeamus & comedamus? Quæ lex à principio imposita fuit, cùm Deus, uti est in Geneseos lib. dixit: Ecce dedi vobis omnem herbam seminantem semen, quæ est in superficie omnis terræ. Et omnis arbor in qua est fructus arboris, seminans semen, vobis erit in escam. Ita, teste Origene, primus homini cibus fuit ex oleribus & arborum fructibus, usque ad Noe tempora. Et eam ipsam legem in jejunio remansisse satis constat, quando posteritas illa semper est usa. Abstinendum dein & à cœnis, dicente Hieron. prout & in decretis scriptum est: Sint tibi quotidiana jejunia, & refectio satietatem fugiens: nihil enim prodest tibi biduo vel triduo vacuum portare ventrem, si post pariter obstruatur. Et subdit: Sint tibi jejunia pura, continua moderataque, id est, quotidie esurire, quotidie prandere: & reliqua. Docet Hieron, ut semel in die cibum capiamus, & illum quidem circa meridiem, quæ temporis portio

jam usu venit ut prandio sit data. Est illud ipsum jampridem conventus Gabilionensis decreto statutum, quo excipitur, ne quisquam ante sacra meridiana peracta, pransum eat: nulla hîc mentio de cœna fit. Dixit Hiero. & refectio, id est, ipsius cibi capescendi actio, satietatem fugiat: si de prandio & cœna intellexisset, refectiones plurativo numero posuisset. Hæc grata frugalitatis consuetudo majores nostros in hoc genere jejunii cum summa voluptate continuit: hæc nos esurire quotidie cum ad cœnas negligimus, & prandere quotidie admonet. Sanè si in jejunio bis cibum capere fas esset, ecquæ hic abstinentiæ forma, vel species quidem foret? parvi enim refert quo vescaris cibo, si modo te ad summum satiaveris. Apud Romanos olim prádia non fuisse frequenti in usu, auctor est Servius. Testatur idem Gellius ita scribens: Parsimonia apud veteres Romanos, & victus atque cœnarum tenuitas non domestica solum observatione ac disciplina, sed publica quoque animadversione, legumque plurium sanctionibus custodita est. Romanis feminis uti nos alibi diximus, vini usus quondam ignotus fuit. Hebræi in solenni jejunio vesperi tantùm comedebant, sicut lib. Iudicum ca. 10. & 2 Reg. cap. 1 legitur. Hunc quoque morem apud nostros aliquando servatum Chrysost. innuere videtur. cùm homilia 36 in Matt. prope finem ita dicat: Veniat tibi, oro, in mentem quoties jejunii tempore, mensa vesperi apposita, si minister vocatus tardiusculè accesserit, &c. Nos igitur ab iis formam jejunii accepisse videmur, sed alio temperantiæ argumento: illi in medias noctes sese pascebant, nos merenda contenti, reliquum diei abstinenter agimus. Hæc jejunii ratio quanquam ab omnibus recepta est, ritèque ubique gentium servatur, de ea tamen non ab re, hoc loco latiùs, quàm volebam, memoravimus: sunt enim nonnulli, quorum Deus venter est, ut Apostolus ait, qui velut fruges consumere nati, omnia tam humana quam divina

præ-

præ lautissimis epulis, haud magni ducant. Ii porrò abortivi, ut dicunt, religionis filii, contendunt esse cœnandum in jejunio, modò carnium usus adsit. Huic tam pingui esuritioni audivimus nos quandoque apud Anglos Londini, nescio quem concionatorem Franciscani ordinis virum, voluisse copiam suppeditare ciborum, imò abstinentiæ Christianæ fræna laxare, affirmantem neminem teneri capitali peccato si quadragesimale jejunium violasset, cùm ex præscripto legis, nihil contrà sancitum esset. Ita homo ejus sectæ, quam Christus non instituit, de jejunio præceptum Christi requirebat. (ut credo) suo amplo ventri haud tenuiculo cibo contento, honestiùs obediret. O post hominum memoriam os importunissimum. Fac, quæso, mihi licere id sine capitali crimine facere. quid obest, si persuasum habeam me graviùs peccare quàm peccem, si non abstineam? Officit sanè nihil, cùm per id enitar patientiùs abstinere, quod cùm corpori tum animo & perutile atque maximè necessarium est, inclamante Origene: Nam quomodo apud eos castitas incorrupta servatur, nisi arctioribus continentiæ fulta subsidiis? Quomodo scripturis operam dabunt? Quomodo sapientiæ & scientiæ studebunt? nonne per continentiam ventris & gutturis? Quomodo quis seipsum castrat propter regnum cælorum, nisi ciborum affluentiam resecet, nisi abstinentia utatur ministra? Hæc ergo Christianis jejunandi ratio est: Hactenus ille. Proinde ex usu nostro non est, ex suggestis polliceri secus facientibus ac Christiana temperantia poscit, lexq; jubet, impunitatem, quæ malorum semper auget audaciam. Quamvis ego omnino non facile concesserim, id fieri posse sine capitali noxa, quando Apostolorum, vel atque adeo Christi, ut suprà c. 3. ostendi, institutum sic violatur, sic patrum auctoritas floccipenditur: sic denique religio ipsa negligitur, cùm præsertim hoc tempus sacrum sit, de quo idem Origenes, Habemus, inquit, quadragesimæ dies jejuniis consecratos.

cratos. Atque jam satis liquet, quantum sit piaculum, dare dissolutis licentiam peccandi, ac religiosum populum à pio continentiæ officio avocare, ab ejusque pectore castum summovere metum. Cæterum extra jejunium legitimum & duos hebdomadæ dies, feriam sextam ac sabbatum habemus, quibus non licet vesci carnibus, prout jam ab initio ecclesia receperat, constituerat, ac sanciverat: quæ porrò in hoc secuta est Dei legem, quam ille primus de ciborum delectu Iudæis per Mosen dederat, uti est in Levit. cap. 11. Ecquis ergo nisi valde edax minimeque religiosus legem duorum dierum ad Dei præscriptum latam perfringere ausus fuerit? Sed audi Tertull. de ista cibaria abstinentia lib. Defin. dog. eccl. ita admonentem, Abstinere autem se ab aliquibus cibis non quasi malis, sed quasi non necessariis, non est malum. Moderari verò eorum usum pro necessitate, & tempore, propriè Christianorum est. Ast aliis diebus nefas est Christiano homini cibum aliquem quo vescantur cæteri mortales stomachari, repudiare, cùm Servator imperet, ita dicens discipulis suis: In quancumque civitatem intraveritis, & susceperint vos, edite quæ apponuntur vobis. Apostolus itidem Timothæo jussit, ut prædicaret, nihil ex cibis, quibus homines vescerentur, esse rejiciendum, quòd, ut ejus verbis utar, quicquid creavit Deus, bonum sit, si cum gratiarum actione sumatur: sanctificatur enim per verbum Dei, & preces. Et idem ad Corinth. ait: Atqui esca nos non commendat Deo, neque si comedamus, aliquid nobis superest, neq; si non comedamus, quicquam nobis deest. Voluit tamen abstinendum esse, si facultas ista comedendi foret, aliquando infirmioribus offensioni. Quocirca Eleutherius varias hominum observationes tollendi studiosus, statuit, contra Severianos hæreticos, ut ne quis Christianus ab ullis abstineret cibariis, quæ consuevissent mortalibus usui esse. Quod & contra Iudæos est, qui ex præscripto legis, porcina ac quorun-

quorundam aliorum animalium carne non vescuntur id quod in Levitico fusiùs proditur. Ecce quàm suave sit Christianæ temperantiæ jugum, quamque leve onus: quamobrem apparet, quàm impiè faciant, qui illud rejicere conentur, cùm præsertim liquidò liqueat ethnicos multò eo gravius semper tulisse non invitos, quod planum fecimus in tertio hujus operis volum. cap, 5. ut qui velint ea omnia discere, illinc queant haurire. Hæc tamen adjiciam: In veteri instrumento legimus, sacerdotes qui ministrant in templo Dei, prohiberi vinum & siceram bibere, ne ebrietate graventur corda eorum, ut sensus vigeat semper, & tenuis sit. Priscis tempotibus nec carnibus vescebantur, nec animalia diis immolabant, sed liba & fructus, cæteraque hujusmodi sacrificia pura diis offerebant: nam vesci carnibus, ut inquit Plato libro 6. de Legibus & deorum aras polluere sanguine, impium videbatur. Qui volebant sacris Isis initiari, illis jejunium decem dierum indicebatur, dicente Apulejo. lib. 11. Illud planè cunctis arbitris præcepit: decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coërcerem, neque ullum animal essem & invinius essem. Livius scribens de matre filium initiatura bacchanalibus, refert, decem dierum castimonia opus esse. Vnde Hieron. verissimè ait: Venter & genitalia sibimetipsis vicina sunt, ut ex vicinitate membrorum, confœderatio intelligatur vitiorum. Item Cyprianus: Iejuniis vitiorum sentina siccatur, petulantia marcet, concupiscentia languet, fugitivæ abeunt voluptates. Videant igitur, qui vel gravatè abstinentia utuntur, vel qui religionis causa abstinent. verùm cũ dies festus venerit, saturantur ad vomitum, quàm turpe sit homini Christiano non abstinere, aut non abstinendum esse modis omnibus docere, cùm præsertim intemperanter vivere non tam male vivere sit, ut quidam sapiens ait, quàm diu mori. Item nostris mos est mensam jam instructam sacris quibusdam consecrare verbis prius quàm vesci inci-

piant: quod ad imitationem Christi fit: quippe qui eum ritum servasse fertur, cùm in deserto quinque panes consecravit. Est insuper usus agendi gratias post prandium cœnamve, id quod vel illum facere consuevisse constat, & Apostolus fieri præscripsisse videtur, qui ut paulo superiùs ostendimus, ait bonum esse quodcunque ciborum genus, si cum gratiarum actione capiatur. Potest & ab Hebræis videri sumptum, quia illi immolatas edebant escas. Quod verò consuetudinis est, ut dum comeditur, sacra legantur scripta, hoc ex vetustissimo more habetur, vel divo August. teste in libello de communi vita sacerdotum, ubi inquit: Cùm acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu sine contentione audite, ne solæ vobis fauces sumant cibum, sed & aures esuriant Dei verbum. August. hactenus. Hoc ego ex Servatoris instituto profectum dixerim: ille enim cùm aliàs sæpius edendo docere consuevit, tum postremò inter cœnam, discipulos vescentes de ratione consummandorum omnium ferè mysteriorum religionis docuit, velut Matth. cap. 26. abundè demonstrat. Vnde patres ut memoriam frequentarent tam salutaris instituti, hunc sacræ scripturæ in mensis legendæ ritum, jam inde ab initio introduxisse videntur.

CAP. VII.

De origine rationis festorum dierum apud Romanos, & nostros, & cur constituti sint, & soli Deo esse sacrificandum, ac de more natalem colendi diem sacris conviviis & voluptatibus, Paschaque celebrandi & consecrandi paschales candelas.

Judæos sua habuisse sabbata, hoc est dies festos, suprà declaravimus abundè, cùm de ritu sacrificandi

candi facta est mentio, qui quemvis festum diem perinde sabbatum vocabant, ac Romani ferias, quarum apud eos quatuor in primis erant genera. Stativæ universi populi communes, quæ certis & constitutis diebus fiebant, in quibus præcipuè edebantur ludi, id est, lupercalia, agonalia, carmentalia, consualia. Agonalia Festus vocat sacra Dei Agonii præsidentis rebus agendis: sicut carmentalia dicuntur sacra Carmentæ matris Evandri, quæ ita nuncupata est, quòd mulier fatidica carminibus responsa daret: nam ei ante Nicostrata nomen fuerat. Consualia à Romulo instituta Conso, quem consilii Deum putabant. In Circo Maximo ad aram, *teste Dionysio*, subterraneam, sacrificia & ludi fiebant, quibus virgines Sabinæ raptæ fuerant. Conceptivæ, quæ quotannis à magistratibus vel sacerdotibus concipiebantur, in certos sive in incertos dies, ut erant Latinæ, Sementinæ, Paganalia, Compitalia. Imperativæ, quas consules vel prætores pro arbitrio indicebant. Et nundinæ paganorum ac rusticorum quibus ad negotia & merces conveniebant. Item Novendiale sacrum, cujus origo talis fuit. Cùm enim Tullo Hostilio rege, Romam esset nuntiatum, in Albano monte lapidibus pluisse, placuit ut novem dierum feriæ celebrarentur. Quæ religio in multas exivit ætates, ut quoties tale esset prodigium, hujusmodi Novendiale fieret sacrum: *auctor Livius ab urbe condita.* Erant præterea privatæ, ac propriæ familiarum, quas quæque familia ex usu domesticæ pietatis servabat, ut Claudiæ feriæ, & Æmiliæ. Item singulorum, ut natalium dierum, quæ natalitiæ dicebantur, & fulgurum, & funerum expiationes. Fuit mos iste & apud Persas, ut suum quisque diem natalem pro facultatibus, multis sacris ac opipatis conviviis colerent: unde ad Romanos forsitan fluxit, quibus in solis natalibus sacris, sese variis etiam libidinis intemperantiæ voluptatibus dare fas erat. Verg. *in Bucol.* præclarè demonstrat:

Phillida mitte mihi, meus est natalis Iola.

At in aliis castè dies agebant, ac tam natali die, quàm funerum, in templa cibos pauperibus afferebant, ibique edebant. Manavit & ad nos institutum quando *teste Tertull. lib. de Militis corona* nostri illis ipsis diebus oblationes faciebant, in temploque unà epulabantur, quæ postea luxuries Nicenæ synodi decreto sublata est. Fuit vel Ambrosii temporibus talis diei cultus celebris, qui *Epistolâ quadam ad Felicem Episcopum Comensem* monet, natalem diem unicuique non ludis, voluptatibusve aliis, sed tantùm precibus agendum. Sed is dies qui nobis primus illuxit, nunc prorsum apud nos in omnem venit oblivionem, quo scilicet nostræ sordidæ infantiæ penitus immemores, omni tempore post insolentiores evadamus. Fuerunt & feriæ denicales nominatæ, quæ agebantur, cum hominis mortui causa, familia purgaretur. Græci enim νεκρὸν, mortuum dicunt. Harum feriarum meminit Columella hisce verbis: Nos apud pontifices legimus, feriis tantum denicalibus mulos jungere non licere, cæteris licere. Affirmabant autem pollui ferias, si in iis opus aliquod fieret; ideo per præconem denuntiabatur, ne quod opus fieret, & præcepti negligens mulctabatur. Ac à feriis Festi dies dicti sunt feriati, quibus feriæ celebrabantur: sicut Profesti à pro, voce privante, hoc est, non festi, sunt dies, sed, ut ait Festus, procul à religione numinis divini, qui erant ad rem vel privatam vel publicam ministrandam hominibus concessi. Erant vel Fasti dies, quibus sine piaculo, prætoribus licebat tria verba fari, Do, dico, addico: & Nefasti iis contrarii, quibus fari non licebat: *quæ omnia Ovidius in Fastis latè persequitur, & Livius ac Dionysius appositè meminerunt, nec non & Festus.* Hac ratione patres, quia lex Iudæorum umbra fuit futurorum bonorum, constituerunt dies festos, quibus Christiani omissis profanis negotiis, divinis vacarent rebus, sacram scripturam perdiscerent, sacras

ctas audirent conciones, debitumque Deo honorem sacrificando, orando, benè agendo haberent, ac simul memoriam divorum, diebus qui illis sacri essent, colerent: nam soli Deo sacrificandum est, testificante Barnabâ & Paulo. Is enim cum Lystræ claudum ex utero matris suæ jussisset ambulare, *quemadmodum in Actis commemoratur*, & ille continuò nequaquam pedibus debilis exiluisset, ac turbæ ob id miraculum voluissent ei & Barnabæ immolare, ambo conscissis tunicis suis exiverunt in turbas, clamantes, atque dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales sumus, similes vobis homines, annunciantes ut ab his vanis convertamini ad Deum vivum, *& reliq.* Divi verò honorandi sunt, quod jam filii & hæredes Christi, *ut ait Apostolus* effecti sint, qui pro nobis orent & idcircò illis templa & aræ dedicantur, ut simul eos, simul Deum debitâ veneratione colamus. Vndè *in Psal.* 148. Laudate Dominum in sanctis ejus. Ad rem redeo. Primùm omnium ab Apostolis, deinde à patribus festorum dierum ratio inita est, *uti proximo capite subtilius differetur*, & præsertim Pascha, quia inde omnia religionis mysteria initium sumpserint, quod Pius primus Dominico die celebrandum constituit. Deinde orta dissensione super ea re, Victor qui sedere cœpit anno circiter CXCVI. à natali Servatoris, sanxit ex sententia Eleutherii, cui in pontificatum successit, ut pascha Dominico omninò celebraretur die à quartadecima luna primi mensis, ad vigesimam secundam, ne cum Iudæis Christianorum ratio congrueret, quibus moris fuit illud solenne aliquanto prius celebrare. Id decretum externorum antistitum quidam ab initio repudiarunt, rati se haud ineptè facere, qui nihil aberrarent à Ioannis instituto, qui charissimus fuisset Christo: & satis constaret, eum ipsum quoad vixisset Iudæorum more paschale tempus observasse. Polycrates Ephesius episcopus de ea re scribens: Nos, inquit, inviolabilem celebramus diem, neque ad-

jicientes quicquam, neque minuentes. Ita inter nostros eatenus est disceptatum, quoad eum quem nunc tenemus modum, illud sacrum sit constitutum celebratum iri, qui etiam quibusdam non satis probatur. Pascha, *ut supra ostendimus*, Hebraica est vox, & significat transitum: quod verum esse Euangelista innuit, cum celebraretur à Domino Pascha cum discipulis, ajens: Ante diem autem festum Paschæ, sciens Iesus quia venisset hora ejus, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, &c. Cereæ Paschales candelæ ut Dominicæ resurrectionis sabbato per singula templa consecrarentur, Zozimus auctor fuit.

Cap. VIII.

De primo Festorum dierum instituto, & utrum Pentecoste fuerit Apostolorum temporibus dies festus: atque undè mos sit adscribendi benè de Christiana religione meritos ad Divorum Catalogum.

Tradidimus *suprà* divum Ioannem Apostolum Pascha celebrasse, id quod & alii fecere Apostoli: quos simul auctores fuisse perhibent, ut omnes illi dies quibus Servator noster ad salutem atque disciplinam nostram aliqua peregisset mysteria, sacri essent, utque apud posteros majori haberentur venerationi, eos primum religiose coluisse, quandiu vixissent. Cujusmodi sunt dies Domini, Adventus Domini, Natalis, & Circumcisio ejusdem, Epiphania, item virginis Purificatio, quàm vocant, Quadragesimæ dies, dominica Palmarum, Cœna Domini, quando post Eucharistiam institutam pedes lavit discipulis, Parasceve, Pascha, Ascensus Christi in cœlum, Pentecoste: quod solenne ab Hebræis prius consuevit celebrari: apud eos enim postquam agnus immolatus fuerat quinquagesimo

ſimo deinde die, data eſt lex Moſi, ſcripta digito Dei. Cum Chriſtus velut ovis ut immolaretur, ductus à Iudæis eſt occiſus, noſtrum paſcha fuit, ac poſt quinquaginta dies diſcipuli Spiritum Sanctum accepere. Quanquam ſunt, qui tradant pentecoſtes diem non fuiſſe feſtum Apoſtolorum temporibus: in qua re eos hallucinari planè oſtendit Lucas, *id Actis cap.* 20. ita ſcribens: Propoſuerat enim Paulus prætername vigare Epheſum, ne tempus tereret in Aſia: feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi eſſet, ut diem Pentecoſtes ageret Hieroſolymis, &c. Cur tanto Paulus opere ad illum ipſum diem agitandum properaſſet, niſi fuiſſet jam tum apud noſtros feſtus quam celebratiſſimus? Transfiguratio quoque, *teſte Origine* primum à Iudæis eſt: voluit etenim Chriſtus, ut quemadmodum facies Moſis ex communicatione colloquii Dei glorioſa facta eſt, ſic dimiſſo jam velo, ſeſe transformatum Apoſtoli Petrus & Iacobus & Ioannes contemplarentur. Sancti patres igitur hujuſmodi ſacrorum dierum rationem edocti, ut commodius plebs Chriſtiana conveniret ad ſacram concionem, & ad cultum divinum concelebrandum, habito Lugduni antiſtitum conventu, & illos ſanxerunt dies eſſe colendos, & alios complures conſtituerunt, qui Chriſtianis perpetuò feſti eſſent, quibus aut ſancti è vita hac calamitoſa in cœlum migraſſent, aut aliquid in religione ſanctum eſſet geſtum. Qui nempe dies his ſunt divis ſacri: Stephano protomartyri, Innocentibus, Sylveſtro, Ioanni Baptiſtæ, duodecim Apoſtolis, Paulo gentium doctori, Deiparæ virgini, Laurentio, Michaëli, Martino, & communiter omnibus ſanctis, quod Bonifacii quarti decretum fuit. Is enim pantheon, vetuſtum Marci Agrippæ opus, divæ Mariæ virgini atque divis omnibus, Phocæ Imperatoris permiſſu, ad 4. Iduum Maji ſacravit, excluſoque malorum dæmonum cultu, quòrum ſimulachra plura hic numero fuerant, locum expiavit. Gregorius deinde quartus

fertur

fertur auctor fuisse, ut id sacrum Calendis Novembris celebraretur. Item & Cruci ex qua pependerat salus nostra, solennis dies data est, ac Eucharistiæ ab Vrbano IV. pariter dies dedicatus assignatusque. Est & divo Petro Apostolo jampridem, rogatu Constantini Imperatoris, ad memoriam tormentorum quæ pro religione tulisset, constituta festa dies à Sylvestro, quæ ad Vincula nuncupatur, *prout in libello quodam de Vinculis Petri continetur, qui divo Hieronymo, tametsi parum verè, adscribitur.* Deinde dies alii aliis, festi festis ex parvis quandoque causis accumulati sunt, id quod haud scimus an expedierit, cum præsertim videamus eò redisse Christianorum mores, ut quam ex religionis usu erat hæc instituere, tam nunc præstare videatur eadem antiquare: cum bona pars hominum otium istud festorum dierum non ad orandum, non ad divina scripta audienda, cujus rei causa datum est, sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, in dies magis magisque impudenter consumat, dictitans se id animi gratiâ facere, quasi planè sentiens cum Platone, qui ob illud ipsum, Deum ejusmodi festa sacra instituisse ajebat. Atque bellè ethnicos perindè in hac re, ut in nimis multis aliis æmulamur, quòd tantùm abfuit ut majores nostri fecerint, ut etiam illud ipsum audacter iisdem ethnicis vitio dederint, *testis Tertullianus in apologetico, cum de Cæsarum solennibus sacris loquitur, ubi inquit:* Propterea igitur publici hostes Christiani, qui Imperatoribus neq; vanos, neq; mentientes, neq; temerarios honores dicant? Grande videl. officium, focos & choros in publicum ducere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, certatim cursitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? O nos merito damnandos! cur enim vota & gaudia Cæsarum casti & sobrii, & probi expungimus? &c. Non putavit Tertullianus futurum, ut ista omnia

in

in nostros Christianos aliquando caderent, qui hoc loco ethnicos deridet, & tamen venit tempus, cum eos potius Cæsarum quàm Christi, solennes ritus celebramus. Faxit igitur Deus, ut Pontifices nostri tandem aliquando istos festos dies utiles reddant! quod facient, si minuendos ac castè agitandos curarint. Sed ad reliqua explicanda redeamus. Felix primus consulens gloriæ martyrum, statuit in eorum memoriam annua sacra fierent: veluti Gregorius postea super eorundem corpora ut itidem sacrificaretur, voluit. Quod Vigilantius omninò respuendum censebat, prout latius explicabitur, cum de sanctorum reliquiis mentio fiet. Fertur tamen Anacletus ejus rei prior fuisse auctor. Ex quo consentaneum est, ut postea Felix & rem divinam ad martyrum memoriam faciendam decreverit. Idem Felix, *ut veterum literis proditum est*, auctor fuit, ut cuncti eo die vicatim feriarentur, quo aliquod templum dedicaretur: voluitque ut si de consecratione ignoratum foret, utpote vetustate delectrice monumentorum, denuò consecraretur, affirmans non dici iteratum, quod factum esse nesciretur. At Felix III. post hæc instituit, ut à solis episcopis dedicarentur templa, essetque dies ille festus anniversarius. Et illud ex imitatione Hebræorum, qui, *ut supra ex testimonio Iosephi ostendimus*, eum quoque festum diem agebant. Cæterùm illud appositè admonendum, festum alicujus divi vocitari diem, ac ei esse sacrum, quo ille è vita discessisset ad cœlum: nam quemadmodum quis nasci dicitur, cum de utero matris in hanc prodit lucem, ita pari ratione potest meritò existimari natus, cum ejus anima vinculis carnis soluta ad lucem redit æternam. Vndè mos inolevit, ut dies hujusmodi divorum vitæ extremos, natales, & sacra illis solennia non funebria, sed natalia appellaremus. Natalis autem Servatoris tantum, & Ioannis Zachariæ dies sacer solennisque est, quod uterque in matris utero sanctus effectus fuisset, *teste Augustino*. Est & Deiparæ

paræ virginis postremò natalis quoque dies sacer habitus. Vt verò mortales benè meriti inter Deos referantur, mos est adeò vetus, ut penè nihil sit eo vetustius: quando antiquitas statim ab initio suos reges ac alios, cum ob accepta beneficia, tum ob virtutes, Deos facere consuevit, *prout in primo hujus operis volumine sparsim diximus*. Sed ante omnes Romani id multis cæremoniis factitabant: *quod supra libro tertio memoravimus*. Hujus rei rationem nostri Pontifices secuti non dubitanter videri possunt: nam quod Fœlix & Gregorius annua sacra facienda ad memoriam martyrum instituerunt, illud planè aliud nihil fuit, nisi eos martyres decernere esse sanctos, & inter Deos referre. Verùm postremò, ut ne unusquisque arbitratu suo hunc vel illum pro divo haberet coleretve, Alexander tertius statuit, ut nulli mortalium divinus honor in terris haberetur publicè, nisi illi, qui prius ex edicto Apostolico in divorum esset Catalogum adscriptus. *Hoc decretum inter decretales epistolas, in titulo de reliquiis sanctorum, scriptum leges.*

Cap. IX.

Qui primi apud nos instituerint, ut Anniversaria justa mortuis fierent, quarto etiam nonas Novembris: & ibidem quæ Iusta sint, undeque dicantur, & vel Parentalia ac Convivia ad sepulchrum quis primus concelebrarit: & de legitimo tempore Lugendi mortuos, deque corporis habitu, ac quando Luctus minueretur, & quare Francorum reginæ dum sunt viduæ, Albis utantur vestibus,

bus, & ibi locus ipse Ciceronis enodatus.

Mortuis Iusta facienda Pelagius Romanus Pontifex primus curasse fertur: quod Isidorus Apostolis adscribit, qui & ipse illum modum exequiarum quæ hodie fiunt, adauxit. Ambrosius id ab Hebræis fluxisse ad posteros autumat, qui Iacob demortuum quadraginta dies luxere, & Mosen triginta: sat est enim id tempus sapienti ad lachrymas. Sed de exequiis ipsius Iacob dicamus aliquid, quo inter omnes constet morem jam id temporis fuisse cohonestandi hominum cœtu exequias in funere. Porro *lib. Gen. c.* 50. ita leges: Ierunt cum Ioseph omnes senes domus Pharaonis, & domus & fratres ejus, & venerunt ad aream Atad, quæ sita est trans Iordanem, ubi celebrarunt exequias planctu magno. Iusta autem sunt sacrificia, sive Exequiæ, quæ eò Iusta dicuntur, quod jure mortuis factitari debeant à vivis, quia illi dum viverent, de his benè meriti fuerint. Ea vero sacrificia pro salute mortuorum statuta fuisse ab Apostolis, *sicut Isidorus tradit*, testimonio est Tertullianus qui *libro de Monogamia loquens de muliere vidua, quæ unius viri mortui duntaxat deberet semper esse uxor*, inquit: Enimverò pro anima ejus orat, & refrigerium postulat, & offert annuis diebus dormitionis ejus: Quòd pietatis officium cum ab Ethnicis etiam præstaretur demortuis, *veluti in extremo hoc capite cognosci licet*, jam satis certum est eam orandi pro mortuis consuetudinem inductam fuisse in nostram Ecclesiam ab illis grandibus veterum Christianorum ducibus Apostolis. At undè flexit iter oratio, jam revertatur eodem. Fuit & Romanis lugendi ratio, siquidem Numa diis manibus sacra adjecit, cum Libitinæ ara, sive Proserpina ea fuerit, ut multis persuasum est, sive Venus. Puerum trimo minorem lugeri vetuit: neque natu grandiorem, plures dies lugendum censuit, quàm vixisset annos. Tempus longissimi luctus con-

conjugalis in decem menses extendit, non ut, *sicut inquit Seneca libro Epistolarum septimo*, tamdiu fœminæ lugerent, sed ne diutius. Testatur idem Ovidius, qui *in primo Fast*. sic ait:

Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Si qua verò mulier ante decem menses, ab obitu mariti nupsisset, probro notabatur, *ut in libro Codicis legitur* & ex decreto Numæ, *prout ait Plutarchus* vaccam prægnantem immolabat. Quod nempè institutum si hodie cum alibi, tum in nostra Anglia servaretur, raros utique haberemus de armentis vitulos, cum bona pars viduarum mulierum non expectet, dum tempus illud ab obitu virorum prætereat. Item in luctu fœminæ purpuram atque aurum deponebant, albasque vestes, *teste eodem Plutarcho in Problemat.* induebant, idemque propinquos factitare voluerunt, ut quemadmodum mortui corpus, albis vestibus velarentur. Albâ autem veste idcirco cadaver exornabant, quia solus albus color sincerus ac purus, minimeque inquinatus est, & ob id mortuis aptissimus. Sic in Euangelio legimus corpus Domini sindone involutum fuisse, quo vocabulo lineum velum significatur: Mox eandem purpuram & aurum cum eluxissent, sumebant: *auctor Livius*. Hinc arbitror natum, ut hodie reginæ Francorum post mortem viri, albis tantùm induantur vestibus, & si qua vidua sit, regina alba vulgo vocitetur. Apud Iudæos luctus triginta diebus finiebatur, id quod apud Anglos quoque servatur. Præterea lugentes induebant saccum: sic Iacob flevit Ioseph: & David operto capite Absolon: *testis est Hieronymus*. Item caput barbamque radebant. Esaias: in cunctis capitibus ejus calvitium, omnis barba radetur. Contrà nostris barba promittitur. Cæterum antiqui ut plurimum nigra vestimenta in luctu induebant: amiculum nigellum, dicitur à Varrone vestitus lugubris, quod anthracinum vocabant, ἄνθραξ enim Græcè car-

bo

bo appellatur. Vnde Apulejus ait *in Asino suo lib. 2.* Vmbrosum demonstrat cubiculum, matronam flebilem fuscâ veste contectam. Item capillum sibi vellere, faciem unguibus lacerare, complodere manus, nec non caput, Iudæorum ritu, cinere inspergere turbareque *dicente eodem Apul. lib. 9.* Discerptæ comæ semicanæ, sordentes inspersu cineris. Præter hoc ultimum, reliqua omnia nostri, cum primis Itali, in re funerea juxta dementer servant, ab ipsis priscis, ut jam liquido liquet, procul dubio accepta. Ipsum autem vestitum lugubrem omnes penè gentes nostri Christiani orbis annum integrum induunt, interdum tamen ante illud tempus deponunt propter publicum gaudium, vel magistratus ineundi honorem, aut nuptias faciendas. Ita olim Romano populo minuebatur luctus, cum susceptum publicè votum solvebatur, ædes dedicabatur, lustrum condebatur: privatis hominibus, cum puella desponderetur, cum honos in familiam veniret, cum captivus aliquis liberatus domum rediret, aut cum natus esset propinquior quis cognatione, quam is, qui lugeretur. Illud item ex more eorundem est, ut apud nos cadavera abluantur, & quandoque ungantur; præsertim nobilium. De qua re Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Et Anna Vergiliana:

----- Date vulnera lymphis
Abluam.

Atque id officii sicut etiam nunc fit, à propinquioribus præstabatur. Quod hodiè demortuorum anniversaria justa fiunt postridie Calendar. Novemb. ejus rei, *ut fama est, & Petrus Damianus testatur*, Odilo auctor fuit. Is vir præfectus monachorum Cluniacensium, cum in Sicilia sedente Ioanne XVIII. Romano pontifice, circa Ætnam montem frequenter audiret gemitus clamoresque, qui ibi, *teste Trogo*, partim ex fremitu ferventis æstus maris, partim ex eructatione Ætnei ignis, ubi acrior per

per ſpiramenta cavernarum ventus incumbit, jugiter fiunt, ratus eſt cacodæmones lamentari, quod per preces & ſacrificia Chriſtianorum, animæ mortuorum ab illis ſuppliciis liberarentur: nam conſtans vulgi opinio eſt, ad Ætnam montem, ubi perpetuum incendium ut jam ſeculis flagravit, aut ad inferos aditum patere, vel ignea voragine ſontium animas expiari. Itaque protinus egit cum ſuis monachis, ut poſtquam Calend. Novemb. in divorum omnium honorem ſacrificaſſent, ſequenti itidem die cunctis vitâ privatis juſta facerent. Quod inſtitutum ut pietatis plenum patres demum receperunt. Fuit is annus circiter M. alter humanæ ſalutis. At jam pridem increbuerat mos hic apud veteres parentandi ad ſepulchrum, quod indicat Marcus Tullius *in prima Philippica* dicens: Vt cujus ſepulchrum nuſquam extet, ubi parentetur, ei publicè ſupplicetur. Et *in orat. pro Flacco:* Litemus igitur inquit, Lentulo, parentemus Cethego. Sic fiebant annua parentalia, id eſt, ſacrificium quotannis ad honorem mortuorum, id quod etiam Macrobius & Cato tradunt, ita ſcribentes: Laurentiam annuæ parentationis honore dignatam. Erant enim parentalia juſta & convivia, quæ in funere & ad ſepulchrum parentum cognatorumque concelebrabantur à filiis ac conſanguineis, quorum auctor Æneas fuiſſe fertur, qui eo pacto Anchiſem parentem primus omnium honoravit, ſupplicationibus coluit, atque ejus memoriam nominis conſecravit, *veluti Vergilius lib. Æneid. 5. deſcribit.* Sic nos illud ipſum inſtitutum pro ſalute mortuorum ſervamus. Vnde omninò factum videtur, ut Odiloni in mentem venerit hujus religionis celebrandi anniverſarias demortuorum exequias. At locus Ciceronis, litemus Lentulo, parentemus Cethego, modò citatus & admodum obſcurus, dignus eſt, qui planior fiat. Litare enim eſt benè promittere, vel Deos poſt factum ſacrificium placare, aut ab eis votum impetrare. Cicero igitur qui timebat,

mebat, ne Flaccus cujus defensionem susceperat, quod ille conspirationem Catilinæ patefecisset, damnaretur à judicibus, iracundè quasi ait: Si ita acciderit, jam licebit benè promittamus Lentulo, ac sacrificemus Cethego conjurationis sociis, quando eorum manes pœnis innocentium civium expiabuntur.

CAP. X.

De origine Novendialis Septendialisque sacrificii, & de more offerendi pro mortuis, eosque non lugendi: ac de sapienti Thracum instituto, & modo apud priscos efferendi Funeris ad sepulchrum, atque de initio Funebris pompa, extruendorumque Sepulchrorum forma, ac eorundem juris religione.

FIebat sacrificium pro mortuis nono die, quo quis sèpultus fuisset, quod dicebatur novendiale. *Horat. in Epodo.* Novendiales dissipare pulveres. Item ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, novendiales nuncupabantur. Testatur idem Servius *super quinto Æneidos, enarrans illud:*

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit:

Vbi ait, apud majores modum fuisse, ut ubicuíque quispiam extinctus fuisset, ad locum suum referretur, octavo die incenderetur, nono sepeliretur. Donatus quoque *in commentario Phormionis* dicit, in funere nonum diem voti habere instaurationem. Hinc igitur apud nos hodie mortuorum justa septimo die à funere, demptis ex veterum instituto illis duobus diebus, fiunt: ideoque *in Canonicis decretis distinctione* 44 præcipitur, Nullus presbyter ad Septemdialia defuncti solennia celebranda voca-

tus, se inebriare ullatenus audeat: quandoquidem tunc largiter epulantur. Apud Anglos hoc fit vigesimo nono die, postquam mortuus est sepultus. Nos videmur septimo die sacrificium pro mortuis facere: sicut in nuptiis apud priscos septima dies instaurationem voti habebat, ut quemadmodum hoc die initium propagandi generis celebre erat, sic etiam illo eodem die finis cujusque solennis haberetur. Fuit & mos offerendi pro mortuis *testis Tertullianus in lib. de Militis corona.* Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus. Idem *libro de Monogamia veluti superiori capite est demonstratum*, similiter affirmat. Hinc profectò satis liquet jam usque à principio orti propè Euangelii, opinionem perquam sanctam per animos hominum pervasisse, mortuos per piam vivorum operam juvari. Cæterùm quantum istud charitatis officium vitâ jam privatis opituletur, docet Augustinus, *ut ejus testatur* ἐγχειρίδιον *ita scribens*: Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed illis hæc prosunt, qui cum viverent, ut hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est quidam vivendi modus: nemo tam bonus, ut non requirat ista post mortem: nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Et ut rem planiorem faciat, pergit: Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certè ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Atque quoniam nescimus, quomodo cum illis in altera vita agatur, propterea orandum est juxta pro omnibus, quo eis beneficium nostrum supersit potius, quam desit. Contra non lugendum, dicente Cypriano: Nobis quoque revelatum est, ut constanter prædicarem fratres nostros non esse lugendos accersione dominica de cœlo liberatos, cum sciam non eos amitti, sed præmitti, & recedentes præcedere. Et Hieronym. *ad Paulam de dormitione Blesillæ* dicit, simul admonens, ne quisquam ad

ad id faciendum moveatur Hebræorum exemplo, cum illi ideò mortuos lugerent, quia ante Christi adventum, ad inferos noverant esse descensuros. Vndé subdit: Nos verò qui Christum induimus, quibus spes certa est ad superos remeandi, non debemus super mortuos contristari, &c. Quod gnaviter olim faciebant Massilienses Galliarum populi, qui sine lamentatione, sine planctu, funeris diem domestico sacrificio, necessariorumque convivio finiebant: quod Angli hodie ritè servant, animadvertentes, credo nihil ad rem attinere, humano indulgere dolori, ut stultè conquerendo, quod Deus immortalitatem suam noluerit nobiscum partiri, cum præsertim moriendo relinquamus labores & pericula, quæ statim nascendo subimus. Quapropter Thraces hujus rei memores, natales dies hominum, *uti alibi diximus*, flebiliter, exequias cum hilaritate meritò celebrabant. Illud perappositè addam: more prisco præcedebat funus, homines sequebantur, quasi post ipsum mortuum morituri subsecuturique: à quibus supremum verbum dicebatur, Vale, nos te sequemur, Vergilius:

---- *Salve æternum mihi maxime Palla,*
Æternumque vale.

Et de Polydoro:

Animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Hinc exequias dici autumat Donat. narrans illud Terentianum: Funus interim procedit, nos sequimur. Verum enimverò hoc tempore homines ordine præpostero præcedunt in pompa funebri, cadavere subsequente, id quod ætate Hieron. fiebat, qui *scribens ad Paulam de dormitione Blesillæ*, indicat ordinem pompæ funereæ præire solitum ante cadaver. Item, *teste Servio* ad honorem præsertim regum & nobilium, cum Faculis præcedebat populus. Vergilius de Pallante:

--- *Lucet via longo*
Ordine flammarum, & latè discriminat agros.

Vndè

Vndè haud dubiè ortum est, ut apud nos illud idem in cujusvis funere servetur. Præterea lectos ponebant. Idem Vergilius *in sexto de Marcello :*

---- Vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Ferebantur insuper mortui ad tubam.

Idem:
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum,

Et Persius hæc omnia ponit :
Hic tuba, candelæ, tandemque beatulus alto
Compositus lecto.

Item cum tubis, in funeribus tibiæ quoque ac Tympana adhibebantur, & ea omnia, ut hominum mortuos lugentium animi languentes ejusmodi sono excitati, minus dolorem sentirent, qui iis oblectamentis facilè distrahi soleant : *auctor Alexander Aphrodisæus in Problemat.* Et ad cohonestandas exequias, simul etiam majorum Imagines deferebantur, Ludique fiebant, ac alia, quibus Cicero *pro Milone*, testatur Clodium caruisse: Clodius, inquit, sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine lamentis, sine funere, sine laudationibus ambustus est abjectus. Plato itidem suum ponit *in 12 de Legib.* ordinem pompæ funebris, in funere præfectorum civitatis, qui ejusmodi erat: Indumenta omnia alba, luctus ploratusque nullus. Chori duo, alter puellarum num. 15. alter verò totidem puerorum, qui feretrum circumstarent, dum sacerdotes vicissim demortuum laudabant, ejusque fœlicitatem totum diem decantabant. At postero die bene manè juniores capulum ad sepulchrum ferebant, eorumque cælibes præcedebant equites cum equis, & cum armis pedites: deinde pueri patrios hymnos concinentes, & hos puellæ sequebantur, cum mulieribus jam effœtîs. Sepulchrum verò erat sub terra, factus ex lapidibus fornix, &c. Istiusmodi sepulchri genus Itali hodie ut plurimum conficiunt, ut sit commune familiæ monumentum. Sed illud est magis usitatum, ut humato hominis,

minis, qui aliquo ſit numero, corpore, terra operiatur menſa lapidea, quæ contineat nomen & laudem mortui inciſam. Veteres pariter Græci atque Romani, *teſte Cicer. lib. de Legib. 2.* ſuper tumulum menſam quoque, vel columellam tribus cubitis non altiorem ſtatuebant, cum ornamentis laudis quæ ad mortuos pertinerent, facta nominis mentione honorifica. Lex præterea erat, ne ſepulchrum quis deleret, neve alienum in illud inferret: ac ita multis cæremoniis jus ſepulchrorum religioſum habebant: quod nos quoque tenemus, cum more circa ſepulchrum ponendi arma & militaria ſigna, tanquam bellicæ laudis atque virtutis trophæa.

Cap. XI.

De primo uſu vovendi Vota Deo, ac Nudipedalia ſacra agendi, & qui primi invenerint Litanias, id eſt, Proceſſiones, Supplicationes, atque quare in Eccleſiam inducta ſint: & cur Sternuentibus benè precemur, Oſcitanteſque ac quidvis inchoantes ſeſe Crucis ſigno vallent, & de origine Supplicationum noſtrarum Pompa, ac de pio ſupplicandi introducendo modo.

Solemus ad opem divinam implorandam tum maximè incumbere, cum maximè premimur, vel in re trepida verſamur, noſtriſque malis non poſſumus humanis viribus aut conſiliis mederi: & id quidem votis aut precibus agimus, quibus Deus ipſe præcipuè placatur. Vnde *in Numeru* legitur, Si quis virorum votum Domino voverit, aut ſe conſtrinxerit juramento, non faciet irritum ver-

bum

bum suum, sed omne quod promisit, implebit. Et propheta Asaph *Psalmo* 75. Vovete & reddite, &c. Hinc faciendi voti usus manasse videtur: quod fit, cum tacitè vovemus: aut cum aliquid promittendo, ut puta imaginem argenteam, cereas candelas, DEO nuncupamus vota, id quod veteres etiam factitabant, arbitrantes votis & precibus deos in primis placatum iri. Sic Helenus *apud Vergilium* admonet Æneam:

Iunoni magnæ primum prece numen adora,
Iunoni cane vota libens.

Vtrunque à nobis in periculis servatur. Ea quoque de causa, apud Iudæos nudipedalia sacra instituta fuisse constat, quæ, *ut testatur Ioseph. lib. de Bello Iud.* 2. ejusmodi erant. Iis enim qui morbo vel aliis calamitatibus implicabantur, mos erat primùm orare per triginta dies, & abstinere vino, atque capillos radere: deinde nudis pedibus adire ad templum, hostiasque immolare. Ad hæc sacra cum aliàs sæpius, tum id temporis præcipuè recursum est, cum Nerone Principe, Florus Iudææ præses miserandum in modum gentem opprimeret, quæ ob ejus tyrannidem coacta est arma in Romanos ad extremum sumere, quo demum bello misera fermè tota deleta est. Igitur cum Iudæi omnia prius humana similiter ac divina experiri vellent, quàm bellum tentare: postquam neque pretio neque precibus potuerunt coërcere sævitiam Flori, quippe qui, ne sua maleficia per accusationem Romæ patetefierent, Iudæos studio ad bellum suscipiendum stimulabat: Nudipedalia sacra voverunt. Quapropter cum dies sacrorum advenit, Bernice Agrippæ regis soror, *teste Egesippo*, ejus religionis causa etiam Hierosolyma in templum venit, atque nudipes ante tribunal stetit deprecans Florum: quæ tamen tantum abfuit ut à Floro exaudita sit, ut etiam de suo periculo timuerit. Hujus religionis Iuvenalis *satyra sexta* meminit:

Observant ubi festa mero pede sabbata reges.

Item,

Item, *auctore Hieronymo adversus Iovinianum, quemadmodum supra libro 4. diximus*, Apostolus Paulus in Cenchreis (est Corinthiorum portus, uti ante diximus, in Achaja) nudipedalia sacra egit. Ita nos calamitate aliquâ affecti vovere solemus, nudisque pedibus more Iudæorum ea persolvere, interim suppliciter orando: nam precibus ante omnia instandum: quod cum populus assiduè faciat, multò magis sacerdotes qui ejus curam habent, piè precando præstare debent. Sic Moses, sic Aaron, sic Apostoli, sic sancti denique patres justam Dei iram orando mitigandam, dignumque supplicium à populo sibi commisso avertendum curabant. Cujus rei rectè memor Mamercus Viennensis Episcopus, in frequenti motu terrarum, pontifice Leone primo, supplicationes sive rogationes primus instituit, quas nostri grajam secuti vocem, litanias, & vulgò præcessiones vocant, quod binos præcedendo bini longo ordine sequantur, à loco ad locum progrediendo, ac magnâ voce orando. Eæ Minores nuncupantur, quas haud multo post Agapetus pontifex dicitur primus constituisse in singulos dominicos dies, in templis, vel circa templa habendas, quod hodie ferè ubique gentium servatur. Quidam tamen malunt Processiones appellare, quia ea sacrificalis pompa publicè procedit. At ejusmodi processionum usum jam inde à principio apud nostros fuisse, testimonio est Tertullianus *libr.* ad *Vxorem altero*, quem fortè intermissum Mamercus renovavit: & illos à Iudæis mutuatos esse satis constat, qui primi ita occurrerunt Christo ex Bethania se Hierosolyma conferenti: *quod Euangelista Ioannes cap.* 12. *præclarè scribit*: Postero die turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quod veniret Iesus Hierosolyma, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israël. Posthæc Gregorius Majores instituit, quas omnis Ordinis popu-

S lus

lus ſepteno ordine incedens alternis caneret, cum per id tempus quodam morbi genere laboraretur, quo inguinibus ſtatim tumeſcentibus multi mortales interirent. Cujus peſtis Paulus Montiſcaſini monachus, qui Longobardorum hiſtoriam ſcripſit, cauſam fuiſſe prodit, prodigioſum Tyberis incrementum, quod recedentibus inde undis, ingens ſerpentum numerus iu urbem invaſerat, ac uſque eò aërem tabefecerat, ut inguinibus ſubitò tumefactis, paſſim homines perirent. Quod malum Pelagius, in cujus locum Gregorius ſurrogatus poſtea fuit, precibus avertere conatus, jejunium ac litanias indixit: ſed & ipſe inter alios interiit. Subiit aliud peſtis genus, ut cum quis ſternuiſſet aliquoties, continuò occideret: undè mos, ſicut quidam tradunt, crevit, ut audientes quempiam ſternutantem, illico dicerent, Te Deus adjuvet: quod hodie ſervatur. Item & oſcitare ſimul lethale fuit, propter quod ſeſe crucis ſigno repentè communire conſueverunt: & hoc etiam nunc ab oſcitantibus fit. Hæc tamen videmur phyſicâ quadam ratione potius obſervare: nam tres noſtri corporis partes principales ſunt, Caput, Thorax, & Alvus: ac ut flatus alvi expiratio, & ructus ventriculi, ita ſternutamentum eſt capitis, quo totum ferè corpus extenditur, ideoque non modo caput, ſed reliquas etiam partes bene valere indicio eſt. Quapropter moribundos interdum ſternutatorio excitare ſolemus, tanquam ſi hoc effici nequeat, nulla amplius ſit ſpes ſalutis. Ex quo videtur Ariſtot. *lib.* 1. *de Natura animalium* de ea re ita ſcribere: Sternutamentum quoque eadem agitur parte, quod flatus univerſi eruptio eſt, ſignum augurale, & unum ex ſpirituum omnium generibus ſanctum & ſacrum. Vndè mos, ut ſternutatio veluti bonæ valetudinis index, ſacra habeatur, & ſternutantes ſalutemus, ac eis benè precemur: quod Tiberium Cæſarem plenum ſemper triſtitiæ hominem, etiam in curru exegiſſe produnt. Item oſcitantes ſibi timere

mere ex quadam religione constat, quod oscitatio ex somno aut tædio sequatur, ac in iis qui febrem habent, sit adventantis seu potius augescentis febris indicium. Cæterùm à principio ita usu venit, ut nostri Christiani initium cujuscumque rei agendæ à signo crucis facerent, quod Tertullianus *in libro de Militis corona*, perspicuè demonstrat, ita scribens: Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem signaculo terimus. Harum & aliarum ejusmodi disciplinarum si legem expostules scripturarum, nulla legis traditio tibi prætendetur, auctrix consuetudo, confirmatrix, & fidei observatrix, *& cætera.* Sed domum repedemus. Tum Gregorius mandavit, ut ubique gentium ejusmodi litaniarum modus servaretur: hodie à sacerdotibus ob metum impendentium malorum canuntur, magna populi sequente caterva simul rogantis. At in re quoque læta sæpè publicè supplicamus, ut qui metu malorum antea voveramus supplicando, postea optati compotes, & securi gaudentes, sic Deo gratias agamus. Quod vel Ethnici faciebant, dicente Vergilio de Didone, ob inopinatum Trojanorum adventum gaudente:

Sic memorat, simul Æneam in regia ducit
Tecta, simul divûm templis indicit honorem.

id est, *ut ait Servius*, jussit fieri supplicationes. Ita Romani factitabant, & aliæ pleræque gentes, à quibus ad nos ritus ejusmodi dubio procul manavit: nam in supplicationum nostrarum pompa solent ludicra quædam præcedere, hoc est, ordo militaris equitum peditumque, vel effigies aliqua arguta, loquax, ridicula, aut magnis malis latè dehiscens, dentibusque sonitum faciens, valde formidolosa, ac aliæ oblectationes ludicræ vagari, in quibus prophetæ repræsentantur, alati pueri concinunt, chorus inducitur fœminarum & virorum

tripudiantium, hic agit David, ille Solomonem gerit, alii reginas fingunt, alii venatores ludunt, simiam vel jumenta simul inducentes, ut denique in hoc ludicro apparatu multijuges recitentur historiæ antiquæ. Item cereæ tedæ, & symphoniæ adhibentur, loca velantur, quà pompa vehitur: Item pueri & puellæ ex fenestris vetantur despicere, hoc est, ex fenestris deorsum versum spectare. Præterea sacerdotes vel alii divorum personas agunt, eorum imagines aut reliquias ferentes: viæ & plateæ variis odoribus consparguntur, floribusque sternuntur, ac demum aliquot præficiuntur, qui jubeant viam dari, ut pompa sine impedimento procedat. Sic sacrificalis pompa apud priscos ducebatur, *teste Dionysio lib.* 7. Verum ex illis figuris quæ præferebantur, aliam ridiculam Cato in M. Cœcilium vocat citeriam, dicens: Quid ego cum illo disertem amplius, quem ego denique credo in pompa vestitatum ire ludis pro citeria? Plautus verò aliam formidolosam effigiem appellat manducem, in Rudente sic scribens: Quid si ad ludos me pro manduce locem, quapropter clarè crepito dentibus? Sed ejus rei testimonium Apulejus in primis perhibet, qui *libro* 11. summatim singula exponit: ait enim: Ecce, pompæ magnæ paulatim procedunt anteludia, vocibus cujusque studiis exornata pulcherrimè. Hic incinctus baltheo militem gerebat, illum succinctum chlamyde copides (sunt enim copides cultri recurvi) & venabula venatorem fecerant. Nec ille deerat qui magistratum fascibus purpuraque luderet. Vidi & ursam mansuetam, cultu matronali sella vehebatur, & simiam pileo textili. Et sequitur: Iam sospitatricis deæ (lunam intelligit) peculiaris pompa moliebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, vario lætantes gestamine, verno florentes coronamine, quæ de gremio per viam, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis. Et pergit: ille etiam quæ cæteris unguentis & geni-

alii balsamo guttatim excusso, conspergebant plateas. Magnus prǣterea sexus utriusque numerus lucernis, tedis, cereis, & alio genere ficti luminis siderum cœlestium stirpem propitiantes. Symphoniæ dehinc suaves, fistulæ, tibiæque modulis dulcissimis personabant, eas amœnus lætissimæ juventutis veste niveâ & catalista (collobium intelligit) prænitens sequebatur chorus. *Et paulo post subdit*: Et plerique qui facilem sacris viam dari prædicarent, &c. Ii præcones erant qui proclamare solebant, Hoc agite: quibus verbis admonebant, reliquis rebus posthabitis, sola sacrificia curanda esse. Velabant loca, quà veheretur pompa, sicut etiam fit apud nos. Causam tradit Verrius Flaccus, qui scribit, cum populus Romanus pestilentiâ laboraret, essetque responsum, id accidere, quòd dii despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum: evenissetque, ut Circensium die puer de cœnaculo pompam supernè despexerit, & matri narrarit quo ordine arcana pilenti (quod vehiculi genus est) composita vidisset. Qua re senatui nuntiatâ, tunc placuit loca velis contegi, qua pompa sequeretur. Ac ita ex illo peste sedata, puer qui ambiguitatem sortis absolverat, prætextæ gestandæ munus impetravit. Ambiguitas autem oraculi fuit in verbo Despicerentur: nam interpretabantur, Deos & cæremonias negligi, cum tamen oraculum intelligi vellet, deos deorsum versum aspici, quod nefas erat, & ad pollutionem sacrorum pertinebat. Vndè & nostri hodie in supplicationibus pueris & puellis ex fenestris vetant despicere. Item eosdem priscos deorum imagines gestasse, testatur idem Apulejus, qui inquit: Secundus vestitu quidem similis, sed manibus ambabus gestabat altaria, id est, auxilia, quibus nomen dedit proprium deæ Summatis auxiliaris providentia. Hinc quoque in pompa sacrificali nostri divorum imagines vel reliquias gestitant. Item & testimonio ejusdem constat, priscos consuevisse agere deorum personas, ita

ſcribentis, Nec mora, cum Dei dignati pedibus humanis incedere prodeunt. Sic argutè facetèque jocatus Apulejus: dicimus enim Deos incedere humanis pedibus, quando homines in hujuſmodi ſacrorum pompa ſuſtinent perſonas & deorum nomina: de quibus Tertullianus ait: Ipſos Deos noſtros ſæpè noxii induunt. Hunc & nos ritum pariter ſervamus, ſed haud ſcio an tam rectè quam bellè illud fiat: vereor, inquam, vereor, ne iis in rebus diis potius gentium, quàm Chriſto gratum faciamus: nam illi ſuos cultores in ſuppliciis, ut *Saluſtius* perhibet, magnificos eſſe volunt, hic verò nihil magis quàm illud horret, qui inquit: Tu autem cum oraveris, introito in cubiculum tuum, & clauſo oſtio, ora. Et quid igitur fiet nobis, ſi contra præceptum venerimus? Imò fiat quidvis, nos tamen venimus contrà: cujus rei ut magis pudeat, unum ex ſexcentis Ethnicorum exemplum valdè mehercule memorandum ponam. Athenienſes enim, *ut Plato in ſuo Alcibiade ſecundo prodit*, ſolebant quotannis multo ſumptuoſiſſimas ſacrorum pompas celebrare, ac magno facere ſacrificia apparatu. Contrà Lacedæmonii ea omnia perparcè, ut qui plus hærerent in precibus. Quapropter quoties res ulla inter eos erat populos, Athenienſium ſemper longè exiſtebat inferior: qui tantæ calamitatis cauſam ſcire aventes, Iovem Ammonem per prophetam conſuluere. Propheta ad ea reſpondit, id accidere, quod Deus pluris Lacedæmoniorum caſtas preces, quam Athenienſium magnifica faceret ſacra. Noſtram igitur Ethnicorum æmulationem in ſupplicationum ritu, fas tandem aliquando eſſet moderari, id quod maturè fieret, ſi procul à publicis ſupplicationibus omne ludicrorum genus, ac quicquid contra pietatis cultum eſt, de medio removeretur. Quandoquidem modus iſte ſupplicandi introductus eſt, ut in rebus ſecundis ordine cujuſdam cœleſtis exercitus compoſito, læti triumpharemus de victoria Chriſti in cruce adepta pro nobis,

nobis, *ſicut Apoſtolus, ad Coloſſ. docet*, ex quo crux ipſa veluti ſignum militiæ Chriſti præfertur: aut in adverſis triſtes Deum precaremur, veneraremur, atque imploraremus, ab eoque veniam, auxilium & pacem ſubmiſſe peteremus.

CAP. XII.

De origine Vaſorum, Indumentorumque ſacerdotalium, ac de primo eorundem ſacrandorum inſtituto, & undè uſus Tintinnabulorum, item Velorum, Cortinarum, Candelabrorum, & Vexillorum.

Calices in quibus conſecratio divini ſanguinis fit, principio ligneos fuiſſe ſatis conſtat: atque id pauperum Apoſtolorum inſtitutum dixerim, qui ſic voluerunt modis omnibus materiam auferre ſacerdotibus inhiandi opibus, quas ipſi in primis neglexiſſent. Zepherinus poſtea mandavit, ut in vitreo vaſe, non in ligneo, ut antea, ſacrificaretur. Antiquatum eſt id decretum paulatim, cautumque, ne in ligneo vaſe ſacerdos rem divinam faceret, propter materiæ raritatem, qua liquor imbibitur: neque vitreo, quia fragile: neque ex metallo, ob tetrum ſaporem, quem inde concipit: ſed in auro, aut argento: aut ſi utrumque deſit, in ſtanno: *auctor Gratianus*. Sunt tamen qui hoc primum Vrbano primo aſſignent. Linteolum ſuper quo inter ſacra corpus CHRISTI ponitur, Sixtus primus pontifex juſſit, ne ex alio quam ex lineo panno, & quidem puriſſimo fieret: id corporale vocant. Ejuſdem quoque ſanctio, ne ſacra vaſa profanæ attrectarent manus, præſertim fœminarum. Item ab Hebræis ſumptum eſt, ut veſtes ſacerdotales, cum altarium tegumentis ac reliquis rebus ad uſum templi neceſ-

sariis sacrarentur, & vestimenta ipsa sacerdotibus aliisque initiatis assignarentur, qui ea induerent, cum sacris essent operam daturi. Quod Stephanus pontifex primus, apud nostros primò faciendum statuit: nam in exordio surgentis religionis, sacerdotes rem divinam facturi, nihil superinduere consueverunt, cum potius sese intrinsecus animi virtutibus vestire, ac vitiis corporis exuere studerent, quam novos sumere apparatus, qui apud ipsos Hebræos magnæ habebantur venerationi, teste Origene *super Leviticum*, ubi ait: Iuvenimus & vasa ministerii sancta vocitata, & vestimenta sancta dici, & loca nihilominus sacerdotibus assignata. Quod tintinnabulorum sono populus invitatur, vocaturque ad sacra audienda statis diei horis, Sabiniani qui Gregorio successit, hoc decretum est. Aliud inde Ioannis 22. Romani pontificis præscriptum manâvit ad posteros: is enim instituit, ut ter in singulos dies, tintinnabula ad vesperum pulsarentur, ac tum unusquisque ter Salutationem Angelicam divæ virgini sacram recitaret. Institutum ita mansit, ut hodie ubique gentium sit in usu, atque audito tintinnabuli sono, cuncti confestim in vestigio genua flectant, atque orent. Ipsorum autem tintinnabulorum usus ab Hebræis itidem manavit: princeps enim sacerdotum, *uti est apud Iosephum libro Antiquitat. tertio.* superinduebatur tunicâ hyacinthinâ, ex cujus fimbriis tintinnabula pendebant, quæ sonitum ederent, cum ille esset sancta sanctorum ingressurus. Sed Origenes rem commodè *super Exodo* exponit, scribens. Habeat etiam pontifex per indumenti circuitum, tintinnabula, ut ingrediens sancta, det sonitum, & non intret cum silentio. Et hæc tintinnabula quæ semper sonare debent, in extremo vestimento sunt posita: idcircò credo, ut de extremis temporibus & fine mundi nunquam sileas, sed inde semper sones, inde disputes & loquaris, secundum eum, qui dixit, Memor esto novissimorum tuorum, & non peccabis,

bis, Ad hunc ergo modum homo noster interior Deo pontifex adornetur, ut introire possit, non solùm in sancta; sed in sancta sanctorum. *& reliqua.* Sunt sexcenti prætere a tintinnabulorum usus, præterquam in domo DEI, quod silentio prætereundum duxi, cum tale quid persequi, longè à nostro abesset instituto. Item & ab illis accepimus Velum, quo apud eos sancta â sanctis sanctorum dividebantur, & apud nos itidem altare princeps ab ea templi parte, in qua insidet Chorus, separatur, tempore quadragesimali: Item Cortinas, Candelabra, Vasa, quibus utimur. Quæ omnia atque id genus multa: cum Moses, tum Solomon ad usum templi primum invenere, *ut in Exodo & in Regum libris patet.* Quod vexilla circa dies paschales in templis eriguntur, id ea de causa fit, ut triumphus Christi, qui à morte insigniter resurrexit, solenniter repræsentetur: & illud vel ab Ethnicis sumptum: nam quemadmodum illi signa militaria quæ devicto hoste cepissent, ut certa victoriæ signa, in triumphis portabant, referebantque inter cætera honorum monumenta: sic nos paschali tempore vexilla in sacrorum pompa deferimus, in templisque suspendimus. Quo quidem tempore Rex ille noster fortissimus, mortis confractis viribus, pede conculcans Tartara, solvit à pœna miseros, victorque de funere surgens triumphavit pompa nobili.

CAP. XIII.

De primo apud Christianos Imaginum cultu, deque modo eas venerandi à patribus constituto, atque de pravo earundem abusu ad quæstum.

De simulachrorum origine, supra *in secundo est à nobis libro* proditum: hic de illorum cultu jam agamus, quem non modo nostræ religionis exper-

tes, sed *teste Hieronym.* omnes fermè veteres sancti patres damnabant ob metum idololatriæ, qua nullum execrabilius scelus esse potest: nam cum Deum, *ut perhibet Ioannes*, vidisset nemo unquam, quam ei formam dabimus ? Etsi Moses dicit: Deus fecit hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Quod ad animam Eusebius *de Præparat. Euangel. libro* 11. scienter refert: id quod Ioannes Damascenus ad corporis formam detorquere nititur, cum de hujusmodi imaginibus colendis causam agit. At Moses nihil magis inculcat, *sicut ex compluribus tam Exodi quàm Levitici constat locis*, quam ne populus aliquid manu factum veneretur. Et propheta: Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulachris suis. Divus quoque Gregorius Serenum Episcopum Massiliensem, *quemadmodum in Canonicis decretis legitur & ipse Epistola nona, lib. Epist. 9. attestatur*, reprehendit quod imagines fregisset, & laudat, quod coli inhibuisset. Cæterùm quia lex per præsentem umbram, *ut in Numeros passim docet Origines* futura bona significabat: ideo legimus *in eodem libro*, Mosen jussu Domini fecisse æneum serpentem, erexisseque in eremo, ut ex populo, qui à serpentibus læsi essent, illum intuerentur, & sanarentur. Hunc serpentem ait divus August. typum fuisse Christi crucifixi, quod perinde sanentur, qui hunc pendentem in cruce contemplantur, atque qui illum aspiciebant. Sed illud ipsum Servator ipse manifestius testatur: Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Hebræi serpentem tam salutarem non potuerunt non venerari, quippe quem, ut rem sanctam, religiose servarunt usque ad tempora Ezechiæ regis, qui eum postremò confregit, quo sic populum in idololatriam turpiter lapsum, ad pristinum cultum reduceret. Fuit æneus serpens datus, ut signum divinæ potentiæ: nam longo pòst tempore Christus

Serva-

Servator, qui, ut Apostolus ait, Dei imago erat, & loco Mosaici serpentis in crucem levandus, nobis intuentibus salutem patere, formamque humanam induere voluit, & factus homo visus cognitusque est à mortalibus, id quod nunquam antea patuit, sicut ipse affirmat discipulis suis ita loquens. Beati oculi qui vident quæ vos videtis: Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt, &c. Illi haud dubie fœlices fuere, dicente Ovidio:

Fœlices illi qui non simulachra, sed ipsos,
Quique Deûm coram corpora vera vident.

Et quia in humili forma, propriâ virtute miracula supra fidem edebat, idcirco ut Deus habitus est. Cujus quidem rei fama efficiebat, ut undique populorum concursus ad eum fieret, qui illius faciem divinæ lucis fulgore nitentem, haud dubiè sic contemplabantur, & venerabantur, ut ejus effigiem jamjam mentibus infixam aut pingere vel sculpere tunc primum cœperint: quod cum primis fecerunt idolorum cultores, qui in Rempublicam Christianam venerunt, quod testatur Eusebius, qui circiter annum salutis cccxx. claruit. Is *in Historia Ecclesiastica libro septimo*, demonstrans Cæsaream cognomento Philippi eam esse urbem, quam Phœnices Paneadam vocant, ita scribit: Mulierem, quam sanguinis profluvio laborantem à Servatore curatam Euangelia tradiderunt, hujus urbis civem constat fuisse, domusque ejus in ea etiam nunc ostenditur, præ foribus verò domus ipsius, basis quædam in loco editiore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus provolutæ, palmasque suppliciter tendentis imago ære videtur expressa. Adstat verò altera ære nihilominus fusa statua, habitu viri stola comptè circundati, & dexteram mulieri porrigentis. Hujus ad pedes è basi herba quædam novâ specie nascitur, quæ cum exorta fuerit, excrescere usque ad stolæ illius ærei vesti-

menti fimbriam solet, quam cum summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque conquirit, ita, ut quæcunque illa valetudo fuerit corporis, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omninò virium gerens, si, ante quam æreæ fimbriæ summitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra usque tempora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Et nihil mirum, si ii qui ex gentibus crediderant, pro beneficiis quæ à Servatore fuerant consecuti, hujusmodi velut munus videbantur offerre, cum videamus etiam nunc & Apostolorum Petri vel Pauli & ipsius Servatoris imagines designari, tabulisque depingi. *Huc usque Eusebii verba reddidimus.* Iam apparet à Christianis positam fuisse statuam Christo, cum aut in humanis vitam ageret, vel statim post ejus ascensum in cœlum. Sed si Ioanni Damasceno credimus, ipse suam effigiem, ut sui præsentem memoriam, Abagaro Edissæniorum Toparchæ (erat ea gens ultra Euphratem) domo misit. Abagarus enim, *auctore eodem Eusebio*, cum audisset IESUM innumerabilia edere miracula, quia morbo tentabatur, scripsit ad eum, suppliciter rogitans, ut se sanatum veniret: cui Servator per Ananiam tabellarium, qui Abagari literas tulerat, respondit se, postquam assumptus esset, missurum unum ex suis discipulis, qui ejus valetudinem curaret. Fuit ille Tatheus, unus ex septuaginta, qui postea id officium erga Abagarum præstitit. Interim dum Toparcha expectando nuntium salutis, jam moræ haud satis patiens, animi pendebat, dicitur, *ut Damasceno placet*, misisse pictorem, qui formam ejus fingeret, sed pictor cum ob vultus splendorem id efficere nequivisset, fama est Dominum admovisse ad faciem vestimentum seu sudarium, & illi suam effigiem impressisse divinitus, atque mox misisse ad Abagarum, ut sic pium re-

gem

gem consolaretur. Alterum id genus sudarium, dum ad mortem subeundam ducebatur dedisse fertur mulieri, quam profluvio sanguinis, *ut supra ostendimus*, liberaverat, cui, si recentioribus credere volumus, Veronica nomen fuit, quod undecunque acceptum fuerit, hodie Romæ persanctè servatur in æde principis Apostolorum. Item constans opinio est, Lucam Euangelistam pinxisse in tabellis aliquot figuram Deiparæ virginis, qua illa erat: quæ hodie in quibusdam locis tam sanctissimè custodiuntur. Apostolorum quoque imagines ad eorum corporum exemplum olim formatas à Christianis, idem Eusebius *in eo loco attestatur, quem supra citavimus*, qui inquit: Sed antiquas ipsorum imagines à quibusdam conservatas nos vidimus. Quod mihi videtur ex gentili consuetudine indifferenter observatum, quod ita soleant honorare, quos honore dignos duxerint: insignia etenim veterum reservari ad posteriorum memoriam, illorum honoris, horum verò amoris indicium est. *Hæc ille.* Hinc igitur natum ut meritò tam ipsi Servatori, quàm ejus divis statuas & in templis poni, & venerationi haberi consueverit. Ac quoniam ejusmodi divorum memoria ut certo exemplari præ oculis posito, quam nobis imagines jugiter repræsentant, ad virtutem & imitationem excitantur homines, atque imaginis honor, *ut Basilius inquit*, ad exemplaris transfertur honorem: idcirco patres eam consuetudinem non modo admiserunt, sed auctoritate sextæ synodi, quæ Constantinopoli habita est, imperantibus Constantino & Iustiniano II. ipsius Constantini filio; *ut in decretis Canon. patet*, statutum fuit, ut imagines sacræ divorum in templis haberentur, magnaque veneratione colerentur, utpote quæ imperitioribus loco sacrarum literarum forent, ad quas etiam Romanorum ritu, *de quo supra lib. 2. cap. 23. memini*, thus & cerei incenduntur. Fuit is annus salutis LXXX. alter, supra DC. vel ut non nemo sentit, DCCIII. quo Agatho Romanam

nam tenebat sedem. Deinde Constantinus pontifex habitâ synodo, id decretum corroboravit, jussitque ut imagines in porticu divi Petri depingerentur, quod intellexerat à Philippo Imperatore eas è parietibus divæ Sophiæ ignominiæ causa abrasas fuisse, propterea illum hæreticum pronuntiavit. Leo deinde tertius fanatico spiritu percitus itidem fecit, quem Gregorius secundus pontifex per literas admonuit, ut omissis quorundam improborum erroribus, veram tandem amplexus religionem, delere divorum imagines desineret. Postremò Leone IV. Imperatore mortuo, Hirene ejus uxor cum Constantino filio sexto, imperium obtinuit, mulier vero multò prudentior, formâ pariter atque sanctitate insignis. Hujus itaque operâ, conventus trecentorum quinquaginta Episcoporum est Niceæ factus, ut semel decerneretur, essentne divorum imagines templis restituendæ, an res in omne tempus repudianda. Tum quia inter cunctos satis constabat, Deum ab initio simulachrorum fingendorum præmonstratorem fuisse, ac postea statuas ipsas tam diis quàm hominibus præclaris positas esse, partim memoriæ eorum retinendæ causa, partim studio incendendi ad virtutem animum illorum, qui imagines intuerentur, *uti supra lib. 2. cap. 23. non utique obscurè demonstratur*, magno omnium consensu est decretum, ut Romanorum ritu ubique gentium in templis haberentur, additaque est colendi forma duobus carminibus expressa; ut res ab omni idololatriæ suspitione abesset, quæ ex græco in latinum ita versa fuerint:

Nam Deus est quod imago docet, sed non Deus ipsa:
Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Ecquis igitur tam dissolutus, tantâque audaciâ præditus est, qui velit possitve dubitare seu aliter somniare, ne dicam sentire, vel cogitare de imaginum cultu, ac demum sit tot longè sanctissimorum patrum decreto constitutum? Cæterum illud atque adeo desiderari posset, ut sacerdotes frequentius populum

populum docerent, quonam pacto deberet & venerari ejusmodi imagines, & apud eas sua offerre donaria: quod quia illi tacent, & vulgò ex suo usu tacere putantur, idcirco eò insaniæ deventum est, ut hæc pietatis pars parum differat ab impietate: sunt enim benè multi rudiores, stupidioresque, qui saxeas vel ligneas, marmoreas, æneas, seu in parietibus pictas, variisque coloribus litas imagines colant, non ut figuras, sed perinde quasi ipsæ sensum aliquem habeant, & iis magis fidant, quàm Christo, vel aliis divis, quibus dicatæ sint. Quo fit, ut stultitiam stultitiâ cumulantes, illis offerant aurum, argentum, annulos gemmatos, omnifariasque gemmas ibidem senio perituras. Et, ut ad id faciendum plures inescentur, illi qui talem segetem metunt, nummos perforent, filoque pendentes in collo aut manibus ipsarum imaginum suspendant, donaria in locis conspicuis egregiè collocent, titulosque apponant, quò nomina offerentium & diis & hominibus notiora fiant. Sic bona pars hominum per hæc magis delirare inducitur, ac insuper longa aliquoties itinera conficere, ut unam imagunculam adeat, ibique donaria sua relinquat, prætermisso cuncto alio aut pietatis, aut charitatis officio, rata se omnino sat largitionis fecisse, sat pœnituisse, si inter itionem, lautius victitando aurum obtulisset, in cujusvis thecam nummariam inde iturum. Quàm igitur sapientius, quàmque religiosius est ea ratione peregrinari, ut labore corpus dometur, sic, ut cogatur rationi servire, & imagines venerari, ut mens ad Deum protinus dirigatur, ac dona dare, quæ pauperibus usui esse possint, quando quidem ea dubio procul esse constat munera grata Deo, qui, *ut Socrates apud Plat. in Alcibiade secundo ait*, animum justum respicit, non item munera. Atqui Lactantius manifestè demonstrat, quàm maximè aberrent illi, qui aliter seu faciunt vel sentiunt, scribens: Vestes igitur, gemmas, & cætera quæ habentur in pretio, si quis putat Deo

chara,

chara, is planè quid ſit Deus neſcit, cui putat voluptati eſſe eas res, quas etiam homo ſi quis contempſerit, jure laudabitur. *Hæc ille.* Et divus Hieronymus *illum differens locum apud Hieremiam, Et argento & auro decoravit illud, (de ſimulachro loquitur Propheta)* ait: Qui quidem error ad nos uſque tranſivit, ut religionem in divitiis arbitremur. Eò etiam pertinet, quod Plato lege vetuit, ne deorum imagines ex auro vel argento, ferrove aut ære fierent, ſed tantùm ligno vel lapide factas voluit, ut ne criminoſi ex occaſione rei pretioſæ, exiſtimarent ſe propterea Deos placare aut decipere poſſe.

Cap. XIV.

De Decimarum & Primitiarum ac Primogenitorum redemptionis origine: & quis primus decreverit, ut liceret ſacerdotum collegiis Fundos & Prædia oblata recipere poſſidenda.

Summus propheta Moſes, *teſte Ioſepho,* diſtribuit Hebræis poſſeſſiones, diſtribuit & Ieſus ejus ſucceſſor: Levitis verò qui vacationem militiæ habebant, nulla terræ portio data, præter habitationem in ſingulis tribubus, & in ſuburbanis locis tantum agelli, quod ſatis eſſet ad jumenta & pecora alenda. Iſte enim ordo Leviticus vel ſacerdotalis, ſapientiæ ac ſcientiæ Dei operam impendebat, & huic lex Dei commiſſa erat, cui ut aſſiduè abſque ulla ſollicitudine ſtuderet, ac ne ob victus inopiam cultus divinus ab eo vel negligeretur, vel dereretur, neceſſum erat, ut eum populus communiter juvaret: qui ſi, *ut probe ait Origenes*, quæ neceſſaria ſunt, non præbuerit ſacerdotibus & Levitis, occupari illi in talibus, id eſt, familiaris rei curis, minus legi Dei vacabunt. Illis autem non vacantibus, neque operam dantibus legi Dei, tu periclitaris

ris: obscurabitur enim lux scientiæ quæ in illis est, te non subministrante oleum lucernæ. Quod tantum nefas, ne ullo unquam tempore accideret, Moses prudentissimus princeps legem tulit, qua *uti in Exodo, Numeris, Deut. extat, & à Iosepho simul exponitur,* primitias & decimas omnium frugum omniumque pecudum sacerdotibus & Levitis offerri mandavit, sic, ut omnis qui possideret agrum, vel vineam, vel olivetum, vel etiam hortum, & si quid esset quod exerceretur in terris, sed & si quis pecuaria haberet, is offerret ex illis Deo omne, quod primum esset, & decimas quoque, id est, ad sacerdotes deferret: Deo enim offerri dicit lex, quod sacerdotibus datur. Et hoc est, quod docemur ex Lege, ut nemo homo licitè nec legitimè utatur fructibus, quos terra produxit, nec animantibus, quæ pecudum protulit partus, nisi ex singulis Deo primitiæ & decimæ, id est, sacerdotibus dentur. Atque sic Moses, imò Deus ipse, cujus jussu ille cuncta gesserat, auctor fuit, ut primitiæ & decimæ Levitis ac sacerdotibus offerrentur. Hanc legem utpote Apostolica & Euangelica auctoritate corroboratam, Origenes *super Numeros*, servari etiam secundum literam, sicut & alia nonnulla, necessarium probat, adversus eos qui ex titulo legis omnia sacra scripta interpretari volebant: quod nostro quoque tempore plerique tam stultissimè quam audacissimè faciunt, dicentes: Si aliquid omnino servandum est secundum literam, ut dicimus, hoc est, sine allegoria, sine arguta interpretatione, cur non & cuncta serventur? Sed illi quidem non animadverterunt aliud esse legem, aliud esse mandatum, aliud testimonium, aliudque judicium, quæ precepit Dominus Mosi. Non est scriptum, *uti inibi ait Origenes*, Hoc est, mandatum Paschæ, sed Hæc est lex Paschæ, quia lex umbra est futurorum bonorum. Cum ergo fit mentio Paschæ, ut de agno illo corporeo debemus sentire spiritualiter, quia Pascha nostrum immolatus est Christus. Simili modo

modo de azymis & cæteris festorum dierum observationibus intelligere debemus, quæ sub legis titulo denotantur. Sunt autem mandata legis, quæ secundum literam stant: & ita Servator noster recipi atque observari à nobis voluit, cum dixit, Serva mandata: cujusmodi sunt, Ne occidas, Ne furtum facias. De nuptiis idem præcepit, ita dicens: Scriptum est, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. De primitiis & decimis mandatum similiter servandum secundum literam, Domini vocibus docemur, qui in Euangelio inquit: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ! qui decimatis mentham, hoc est, decimam datis menthæ, & cymini, & anethi, & præteritis quæ majora sunt legis. Hypocritæ! hæc oportet fieri & illa non omitti. Vide, sermo Domini vult quidem, ut omninò fiant, quæ majora sunt legis, non tamen minora hæc omittantur, quæ secundum literam significantur. Quod à Pharisæis vult factum, multò magis vult à discipulis præstitum, quibus dicit: Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Pharisæorum & Scribarum, non intrabitis in regnum cœlorum. Quomodo autem plus velit ut fiat à Discipulis, quàm à Pharisæis, in eo declarat, ubi dicit: Dictum est antiquis, non occides: Hoc servabant & Pharisæi. Discipulis autem dicit: Ego autem dico vobis, quia si quis iratus fuerit fratri suo, reus erit judicio. Igitur ex his satis patet, oportere nos & primitias & decimas solvere, si velimus non modo justitiam nostram abundare, plus quàm Scribarum & Pharisæorum, sed eos officio tantum æquare, qui de fructibus terræ suæ gustare non prius audebant, quàm primitias sacerdotibus obtulissent, & Levitis decimas separassent. Et quia munus primitiarum Domino offerebatur, ideo Eutychianus pontifex Romanus voluit, ut ipsæ fruges sic in altari consecrarentur, velut apud Hebræos oleo & thu-

re

readolebantur. Servatur hodie Eutychiani decretum nonnullis in locis. Verùm adeo ſanctitas ſacerdotum conſenuit, & populi pietas refrixit, ut primitiarum nomen unà cum proventu penè extinctum ſit, cum hodiè loco primitiarum, dominicis tantùm diebus panes aliquot ſua ſponte alibi offerant, alibi verò ſolum duos treſve dent, quos ſacerdos prius conſecret, ac eos inde fruſtatim diviſos populo diſtribuat, ut, qui quondam illis diebus euchariſtiam ſumere conſueverat, ob ejus rei memoriam, panem iſtum ante omnia cibaria prægustet. Atque illud fit ad imitationem Chriſti, qui ita panem ſacrare prius ſolebat, quàm illum ſuis diſcipulis vel aliis porrigeret, ut veſcerentur. Decimæ verò adeo etiam gravatè à multis dantur, ut non niſi coacti id faciant, argumentantes magis egere qui eas dant, quàm qui recipiunt. Eſt aliud decimarum genus, quas ſacerdotes ſibi deberi contendunt ab opificibus qui manibus laborant, aut ab iis qui mercaturam exercent, vel ſtipendium faciunt, quales *auctore Ioſepho* conſtat Abraham dediſſe Melchiſedech Solymorum regi, à quo eſt hoſpitio exceptus, ex præda quàm profligatis Aſſyriis ſecum tulerat. Quot autem decimarum genera apud Hebræos eſſent, & quomodo Levitæ & ſacerdotes eas inter ſe partirentur, quiſve modus foret primitias offerendi, Hieron. *ſuper Ezechielem cap.* 5. & 40. facilè declarat, cujus verba idcircò ponere haud ſupervacaneum duximus. Dicamus igitur, inquit, primum juxta literam, δεκάδαι, hoc eſt, decimam partem omnium frugum Leviticæ tribui populus ex lege debebat. Rurſum ex ipſis decimis, Levitæ, hoc eſt, inferior miniſtrorum gradus, decimas dabant ſacerdotibus. Erant quoque & aliæ decimæ, quas unuſquiſque, de populo Iſraël in ſuis horreis ſeparabat, ut comederet eas, cum iret in templum in urbe Hieruſalem, & in veſtibulo templi Sacerdotes & Levitas ad convivium invitaret. Erant autem & aliæ decimæ, quas pauperibus recon-

condebant. At verò primitiva quæ de frugibus offerebant, non erant speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Et *in libello ad Fabiolam, de Cibis & primitiis sacerdotum*, rem hanc luculentius disserens, dicit, Primitiæ ciborum & omnium frugum atque pomorum offeruntur antistiti, ut habens victum atque vestitum, absque ullo impedimento securus & liber serviat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes, & immundorum pretia, hominum quoque primi partus redimuntur. Et quia conditio humana nascendi est communis, pretium æqualiter offertur, sic moderatum & leve, ut nec dives intumescat, nec tenuis pragravetur. Æditui & Ianitores accipiunt decimas, & rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus, tanto illis minores, quanto ipsi majores populo, &c. Quod primitiarum suo quisque arbitratu, *sicut Hieronym. ait*: plus minusve dabat, illud tamen ter quotannis facere debebant: primum enim circiter Pascha, cum fruges maturescere inciperent, *ut est in Levitico, cap.* 2. Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino, de spicis adhuc virentibus, torrebis eas igni & confringens in morem farris, offeres primitias tuas Domino. Deinde ad festum diem Pentecostes, panes ex novis frugibus confectos: postremò circa festum diem Tabernaculorum, fruges ipsas jam collectas offerebant. Sed & undè ortum sit, ut primi hominum æquè ac aliorum animalium partus Deo consecrati essent, jam appositè dicamus. Cur primogenita offerrentur Deo, causa ponitur *in Numeris, cap.* 3. *ubi legimus*: Locutus est Dominus ad Mosen dicens: Ego tuli Levitas à filiis Israël, pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israël, eruntque Levitæ mei. Meum est enim omne primogenitum, ex quo percussi primogenita in terra Ægypti, sanctificavi mihi quicquid primùm nascitur in Israël; ab homine usque ab pecus. De interitu primogenitorum Ægypti mentio

mentio fit *in Exodo*, *cap.* 12. Sanè singuli primogeniti undecim tribuum, quando primi qui nascebantur in tribu Levitica, ad templi ministerium applicabantur, de sacerdotibus redimebantur quinis siclis. Siclus autem quantum valeat, *supra lib.* 2. *cap.* 3. docuimus. Primogenitum verò animalis non mundi, aut mundo commutari, vel occidi solebat: etenim animal aliud mundum habebatur quod edebatur: aliud non mundum, quod non licebat offerre, sed velut, naturâ mundum commutabatur, ut asinus, qui ove redimebatur: aliud item non mundum, ut canis, quem neque offerri neque commutari fas erat, propterea occidebatur. Verùm ad propositum jam redeat oratio. Non abs re igitur Servator noster hasce de decimis sanctiones approbavit: qui quippe voluit, ut qui Euangelium annuntiarent, ex Euangelio viverent, ac propterea patres lege sanxerunt, decimas esse solvendas, sicuti latè patet ex compluribus decretalibus pontificum Epistol. Quid quod Romanos Mosaicam legem in hoc non aspernatos istud institutum servasse constat? nam Herculi decimas dare locupletibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Lucullus, quia hunc ritum servasset, auctior factus est postea: *auctor Festus.* Quin & primitias dari consuetudo erat. Sanè Liberum patrem, qui & Bacchus dicitur, post devictos Scythas, aliosque populos, magno Iovi rerum primitias obtulisse, auctor est Ovidius *in* 3. *Fast.* Et Cyrum regem Persarum victis Lydis, decimam quoque prædæ Iovi dedisse, testatur Herodotus. Sed jam ad rem familiarem veniamus. Vt enim Christus Servator decimas non repudiavit, sic nec ex decimis opes privatim congeri voluit: quare ut vitium avaritiæ, quod, ut ait Apostolus, idolorum servitus est, à suorum præsertim sacerdotum cœtu ejiceret, repelleret, exterminaret, paupertatem elegit, eamque suis discipulis maximè commendavit, cum dixit: Qui non renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus.

pulus. Et *alibi :* Vade, vende omnia tua quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. Sed ut Christo paupertatem, quæ habet suum commodum, suamque munditiam, tribuimus; ita sordes ac mendicitatem minus assignemus necesse est: siquidem ille dum inter mortales versatus est, non ostiatim cibum petiit: quippe quem secum loculos detulisse, & suis discipulis abunde victum suppeditasse, ac egenos simul juvisse satis constat. Item ipsi Apostoli postea nec in cibariis petendis operam posuisse dicuntur, quando *in Actis* legimus, pios Christianos certatim possessiones vendidisse, & pretia earum afferentes posuisse ante eorum pedes, quæ distribuerentur singulis, prout cuique opus esset: & sic nemo inter credentes egens erat, quoniam omnia communia habebant. Ecce magnas in communitate divitias, quæ in privato paupertas habebantur: hasce divitias non vetuit Christus à suis ministris possideri, quæ cunctis egentibus usui esse possent. Quapropter Vrbanus, vir sanctitate vitæ & doctrinâ singulari, qui sedere cœpit anno CCXXVII. ab eo, qui fuit humanæ salutis primus, decrevit primus, ut sacerdotibus liceret prædia ac fundos, à cultoribus religionis oblatos, recipere, nihilque cuipiam privatum esset, sed ad commune bonum. Prædia recepta sunt, vel ad ipsum commune bonum omnino, quandoquidem postea omni tempore fuerunt atque sunt sacerdotum domus, collegia, ac monachorum cœnobia omnibus, & ipsis sacerdotibus communia, & aliis perhospitalia & apertissima. Etsi paulatim hominum rapacitas & libido fecit, ut majore ex parte obliterata fuerint extrema decreti verba, id est, Ad commune bonum: & loco illorum, illæ duæ semper religione pestiferæ voces, Meum & Tuum, inscriptæ fuerint, quæ ita multos transversos agunt, ut sacerdotium nihil aliud nisi quæstum, nisi hæreditatem ac dominium esse putent: & quanto veteres patres abstinentiam arctius con-

constrinxerant, tanto isti intemperantiæ fræna insolentius laxent. Quod postremum effecit, ut privata commoda longe potiora publicis haberentur: unde malevolentiæ, simultates & odia orta: namque ex communi privatum facere, semper discordiarum causa fuit. Cœpit deinde Romanus Pontifex dives fieri, quem Lucina virgo sanctissima, Marcello sedente, moriens prima omnium fecit hæredem. Hæc multis egit precibus cum Cornelio pontifice, ut Apostoli Pauli corpus extra Capenam portam, viâ Ostiensi, ubi capitis fuerat supplicio affectus, in suum prædium transferret, & Petrum in Vaticanum, quæ & ipsius Cornelii corpus in prædio quoque suo sepelivit. Deinde Constantinus eundem pontificem, ut apud vulgus fama est, locupletavit affatim. Sic alii alia dedere loca, unde tam latè nunc patent opes. Cæterum Vrbanus in hoc secutus esse videtur Hebræos, apud quos sacerdotium opulentissimum fuerat: quoniam sacerdotes in honore haberi debent, quos in primis paupertas in vulgus despicatiores reddere solet, atque indè fieri, ut eis minus credatur, id quod Religionem maximè offendit.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM.

LIBER VII.

CAPUT I.

De Monasticæ vitæ principio.

De Euangelicæ & Apostolicæ vitæ initiis hactenus diximus: in hoc verò volumine novus ac varius vivendi modus demonstrabitur. Cum enim à majoribus tantoperè degeneratum, ab eorumque disciplina ac vitæ sanctimonia sic longè discessum foret, *ut supra est sparsim declaratum*, tam Romani deinde Pontifices, quàm ubique gentium Antistites nihil prius, neque quicquam antiquius habuere, quam ordinis sacerdotalis sic labentis revocare gradum, sic peccantis coërcere insolentiam, promulgatis ab se novis quotidie legibus, ad melioris vitæ institutionem: Adhæc indixere graves pœnas, qui deinde contra ac liceret, fecissent,

ſent, ut quo minus odiſſent peccare virtutis amore, hoc formidine pœnæ facilius à malefactis manus abſtinerent. Nec eo quidem pacto perinde profecere, quoniam à deguſtatis voluptatibus haud facile animus avocatur: quare nonnulli poſtea extitere bonæ frugis patres, qui viam ſecuturis facerent: qua à devio ad rectum iretur. Porro ii omnibus, quæ in terris miramur, contemptis, Chriſtum complexi, id eſt, veritatem, pietatem, innocentiam, manſuetudinem, ſolùm divinis rebus operam dederunt, quorum principes fuere Paulus, Antonius, Hilarion, Baſilius, Hieronymus, ac pleriq; alii, qui ab initio ſanctitate pollentes, veluti novæ religionis plantæ in Ægypti Syriæque ſolo quamvis ſterili fæliciter increvere, nullo tamen adhuc certo vivendi ritu: nam id temporis hujuſce vitæ genus ſimplex ac liberum erat, ut iſtis omnino cæremoniis minimè obſtrictum, quas hodie monachi obſervant. Veſtitum honeſtum pro jure ſuo quiſque ſumebat: item nullum votorum vinculum, ita ut integrum unicuique foret manere, aut proficiſci, quò terrarum vellet: vel ſi quem ejuſmodi ſui inſtituti pœnituiſſet, etiam poteſtas eſſet ad priſtinam redeundi vitam, non abſq; tamen inconſtantiæ nota. Quod ſi deinceps per novas hominum leges inviolatum permanere licuiſſet, longè ſanctiſſimos omni tempore monachos habuiſſemus, quando improbi haud diu monachi fuiſſent. Petebant loca ut plurimum deſerta, hoc eſt, eremum unde Eremitæ dicti, quaſi eremum colentes, quos Græci anachoretas vocant: & quia ſoli vivebant, ideo noſtri monachos nuncuparunt, id eſt, ſolitarios: verùm paulatim deinceps cœperunt gregatim agere, *ut infra dicetur*. Atque ita à principio monachi precibus, jejuniis, vigiliis, literarumque ſtudiis dediti, procul ab omni hominum cœtu, tantum duriter victitando, ac ſeſe manibus exercendo, exemplum benè vivendi poſteris ediderunt. At iſti dein ſuperiorum ejuſmodi veſtigia ſecuti, familias ſinguli ſuas, *ut perappoſitè infra dicetur*, inſtituere, illiſque viven-

di normam præscripserunt, ut & verbo & facto, quemadmodum ipsæ fæmiliæ prædicant, vitam planè Apostolicam mortalibus referrent. Ad hunc denique modum Christianus populus unam legem, unam religionem complexus, in varias sectas est divisus. Sed de monastici instituti initio longè post homines natos, nunc celeberrimi, jam dicamus. Itaque olim inter multos *teste Hieronymo* quæsitum est, à quo potissimum eremus sit primum habitari cœpta: quidam enim altius repetentes, Heliam & Ioannem Baptistam ejus rei auctores faciunt: sed ut is plus quam propheta, ita ille plus quàm monachus, censeri debet. Alii Antonio assignant, alii cuidam Paulo Thebæo, ob id ipsum primo Eremitæ nuncupato, quod Anachoreticæ vitæ primus fundamenta jecisset, id quod vel Hieronymus comprobat. Hunc igitur velut exemplar, illum ut exemplum ad imitandum fuisse dicunt. Ego verò, quando in re ambigua unicuique liberum est conjectare, crediderim institutum monasticæ vitæ ab Essæis sive Essenis, *ita appellat Plin.* quorum secta apud Iudæos admodum celebris habita est, ad posteros manasse, quoniam illi ferè per omnia eam ducebant vitam, quam inter nos monachi ex præscripto legis agere solent. Et, ut legentibus id perspicuè pateat, non otiosum erit hic Philonis verba subjicere: quæ Eusebius *lib.* 8. *Euangel. præpar.* repetit, ita scribens: Palæstinam maxima gens Iudæorum habitat, inter quos, qui dicuntur Essæi comperiuntur plures numero, ut opinor, quàm quatuor millia: Essæi dicti, quasi sancti Græcè, quoniam Dei cultores præcipuè sunt, non animalia sacrificantes, sed mentes suas, virtute munitas, offerendas Deo putantes. Nemo inter eos puer, nemo adolescens, propter instabilitatem ætatis, sed viri omnes, aut senes sunt. In civitatibus non habitant, existimantes ut contagionem aëris corporibus, sic conversationem vulgi animo nocere. Horum alii agros colunt, alii pacificas artes ad utilita-

litatem suam & proximorum exercent, nec aurum, nec argentum reponunt, nec ingentes agros laudant, sed tantum colunt, quantum necessitati possit sufficere. Ii enim ex omnibus penè hominibus soli pecuniam & fundos negligentes, virtute ditissimi putantur, facilitatem vivendi & paucorum indigentiam, rectè magnas esse divitias judicantes. Nemo eorum tela, enses, galeas, scuta, cæteraque belli instrumenta factitat: sed nec eas artes exercent, quibus facilè omnes in improbitatem labuntur. Nulla mercatura, nullus cauponatus, nulla eis cognoscitur navigatio, omnes rapinæ occasiones depellunt. Nemo servus apud eos, sed cum universi sint, alteri alteris serviunt: omnes enim, ajunt, quasi mater, eadem natura genuit: quare quamvis non vocemur, sumus tamen reipsa fratres. Illam philosophiæ partem solummodo approbant, qua de Deo & de creatione omnium scrutamur: morali maximè invigilant, ad quam absolutè consequendam paternis legibus adjuvantur, quas rectè intelligere nemo sine divino auxilio potest. Has semper quidem sed maximè septimis quisque diebus docentur: dedicata enim septima dies deputatur, in qua cæteris omnibus neglectis, ad sacra loca concurrentes, quæ Synagogæ appellantur, ordine sub senioribus juniores considere solent, leguntur-que Scripturæ diligenter, & exponuntur à peritissimis. Discunt igitur piè, sanctè, justeque vivere, triplici regula utentes. Amore Dei ardentissimo, Virtutis cultu diligentissimo, Charitate proximi ferventissima. Quod igitur summè Deum deligant, multa nobis argumento sunt, castitas perpetua, jurisjurandi nulla mentio, mendacii odium, & præcipuè quod bonorum omnium, nullius mali causam Deum opinantur. Quod virtuti studeant, patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, voluptatem oderunt. Charitatis autem argumenta sunt, benevolentia, societas, æqualitas: nullus enim domum habitat, quæ omnium communis non sit,

unum ærarium, unus sumptus omnibus est. Præterea vestis communiter omnibus proposita, communis cibus & potus, communis mensa, omnis denique vita communis est. *Hactenus Philo apud Eusebium.* Si quispiam ex nostris monachis, qui regifico mensarum apparatu vivunt, qui voluptates libare peritè norunt, qui honores gnaviter ambiunt, qui pecuniæ studium semper immodicum habent, hæc aliquando legerit, secumve reputaverit, nonnè eum pudebit, quod justitia sua non modo plus quàm Essenorum non abundet, sed longè magis flaccescat, langueatque? Ab Essenorum igitur religione profectum meritò credere æquum est, ut apud nos monasticæ vitæ institutum coaluerit, quo similiter Paulus Thebæus, ut Antonius, ambo Ægypti homines à primo olim imbuti, ac illud postea insigniter æmulati in primis esse videntur. Sed Antonio initium rei hujus jure optimo acceptum referri decet, qui, etsi non ante omnes fuit, primus tamen mirè omnium studia ad eam vitam degendam incitavit, monachorumque dogma instituit, sicuti deinde Basilius in Græcia fecit. Adauxit & id temporis pium institutum Hilarion in Syria, qui cum sanctitate jam claresceret, Gazæ tres cujusdam nobilis matronæ filios simul repentè morbo affectos invocato nomine Iesu, extemplo sanavit. Quod postquam auditum est, & longè lateque percrebuit, certatim ad eum ex Syria & Ægypto confluebant, ita ut multi crederent Christum esse Dei filium, & se monachos profiterentur. Nondum enim cœnobia erant in Palæstina, nec quisquam monachos ante divum Hilarionem in Syria noverat: ille fundator & eruditor hujus instituti ac studii in hac provincia fuit. Habebat Dominus Iesus in Ægypto senem Antonium, habebat in Palæstina Hilarionem juniorem. *Hæc ex Hieronym.* Ad Antonium redeo. Vixit Antonius in solitudine in Thebaica regione Ægypti, conditque ibi cœnobium, ubi cum Sarmata, Amata, & Ma-

& Machario suis discipulis, precibus tantùm deditus erat, in pace & aqua omnis ejus victus consistebat, cujus sanctitas ita celebris erat, ut Helena Constantini mater & filium per literas illi commendarit. Obiit mortem in eremo, annos CV. natus, qui fuit annus salutis humanæ CCCLXI. Discipuli ejus Amatas & Macharius (nam Sarmatam Saraceni impetu in Antonii cœnobium facto, interfecerant) monasticum ordinem postea tam vitæ sanctimoniâ, quàm institutis, mirum in modum propagarunt. Ac ejusmodi vitæ monasticæ principium tale fuit.

CAP. II.

Quando primùm ordo Monasticus Tribus Votis astrictus fuerit, & quis primus ea vota introduxerit, vestitumque religiosum, cum novo vitæ modo, ac ordo ipse abiverit in plures familias.

Post annum quàm Antonius, *de quo supra est mentio facta*, erat mortuus, circiter CLXVI. claruit Benedictus Nursinus in Vmbria Italiæ regione natus. Is in solitudine perdiu versatus, se demum Sublacum seu Sublaqueum contulit, quod est Latinorum præclarum oppidum, lacui eodem & tamen prisco nomine proximum, distatque ab urbe Roma circiter millia passuum quadraginta. Hic cum à multitudine ob sanctitatis famam adiretur, & ei secundum religionem nihil solitudine gratius esset, postremo ejus celebritatis vitandæ causa, Cassinum in ea regione pervetustum oppidum venit, ibique sibi sedem posuit, sparsosque & solivagos ad id tempus monachos in unum contraxit cœnobium, mores & vitam, tribus munitam votis, quæ prius non fuerant, quàm Basilius cum certa vivendi formula constituisset in Oriente, instituit

parum vulgatæ obſervationis. Sanè Baſilius Cæſareæ Cappadocum præſul, qui circiter annum ſalutis humanæ CCCLXXXIII. doctrinæ pariter atque ſanctitatis ſummis floruit laudibus, primus omnium obligavit monachos novis legibus, ut poſt annum, quam quis in collegium veniſſet, ſi in eo vellet vitæ inſtituto permanere, voveret ſe caſtè victurum, nihil poſſeſſurum, ac dicto præfectorum fore audientem, quo ſe in perpetuum omni ſuâ abdicaret voluntate. Fuit poſtea Baſilii decretum juxta ab omnibus receptum. Quanquam paupertatis votum multò antiquius eſſe videtur, ſi Vrbano pontifici Romano credimus, qui amplius CXL. annis Baſilium anteceſſit: quando in epiſtola, quæ ejus nomine legitur, invenimus, ita uſu veniſſe, ut qui Apoſtolorum imitatores exiſterent, paulatim vota facerent ſe nihil proprium habituros, quo æque rerum communitas, ac Apoſtolicæ vitæ inſtitutum omni tempore vigeret: ſiquidem ipſi Apoſtoli ad docendum Euangelicum dogma quoquo verſum à Chriſto miſſi, in mandatis, *quemadmodum divus Petrus apud divum Clementem libro Recognitionum 2. teſtatur*, non proprium aliquid dicere. Cæterum iſthæc tria vota jam inde à principio tanti eſſe cœperunt patribus, ut illi poſthac lege ſanxerint, etiam preſbyteros quos ſeculares dicunt, debere votum caſtitatis, id eſt, pudicitiæ ſervandæ perpetuò, ſaltem tacitè facere, ac per id haud licere cuiquam ejuſcemodi votis obligato, aſtrictoque deinceps matrimonium contrahere, & ſi quis contraheret, illud omnino minimè valere. Vndè brevi poſt quæſtio incidit, an tale conjugium deberet ſtare nec ne? Et D. Auguſtinus, qui Baſilio æqualis fuit, in primis permultis rationibus probavit connubia poſt votum contracta non debere dirimi, *veluti in Decretis, 27. quæſt. 1. cap. nuptiarum, planè extat*. Item Benedictus dedit ſuis monachis novum veſtitus genus, conſtituit modum orandi, & tenue victus alimentum, ac novam abſtinentiæ nor-

normam. Et ut appareret eum cœtum fuisse ex summo mortalium usu, res mirandum in modum postea paulatim crevit, abiitque in plures familias, Cluniacenses, Camaldulenses, Vallisumbrenses, Montolivetenses, Grandimontenses, Gistertienses, Sylvestrenses, qui Humiliatorum cognomen ferunt, Cœlestinos, divæ Iustinæ, & Eremitanos divi Hieronymi, postremo per Martinum quintum, in familiam divi Benedicti ascitos. Quem ordinem à patrum norma jam collapsum, Lupus Hispalensis ejus familiæ præpositus, novis institutis instauravit, *de cujus exordio in capite insequenti prodetur.* At ii quidem monachi, & si qui alii sint, (quotidie enim sunt, qui ut ignaviæ suæ potius, quam religioni consulant, novas inducere sectas conentur) ex uno velut fonte manasse dicuntur. Cæterum qui tum primum instituti fuerunt, Benedictinos fuisse, tradunt, qui nigro hodie amiciuntur colore, tunica laxiore, ac discincta, & ad pedes usque demissa, amictu capitis, quem cucullum vocant, in humeros & scapulas brevius rejecto, quàm cæteris: subter candida tunicula, & ea quidem lanea, cum cilicio, ocreati genutenus incedunt, tondentur novacula à vertice infra dimidium calvæ: capillus infernè recisus in parvi circuli speciem, circa aures & tempora, totum ambit caput instar coronæ, undè ipse vertex derasus corona nuncupatur. Item à carnibus perpetuò abstinent, nisi cum ægrotare cœperint. Vndè monachi qui hodie continenter carnibus vescuntur, quorum numerus ubique gentium extra Italiam ingentissimus est, perpetuo ægrotent necesse est, nisi velint impudenter fateri, se contra suas leges facere. Atque ita monastica instituta ut humana, haud diu inviolata stetere, hominum moribus semper in deteriora inclinantibus, ac divitiis pietatem, quæ ut mater illis à principio ordini pepererat, contaminantibus. Quo factum est, ut monasticum nomen sæpius varieque instauratum, in plures abiverit familias. Itaque

Cluniacensium ordo ex Benedicti observatione, apud Masticensem, seu Masticocensem (utrunque scriptum reperio) Burgundiæ pagum, ab Odone abbate quem dicunt, instituitur, quibus locum dedit, & extruxit Gulielmus Pius Aquitaniæ dux: qui fuit annus salutis DCCCCXVI. Haud ita multò post Camalduensium religio orta est, auctore ejus congregationis Romoaldo Ravennate: fuit is monachus Classensis cœnobii: est locus iste haud procul Ravenna, qui celebritatis fugiens in Hetruriam pervenit, ibique in summo Appennini jugo, locum à quodam Madulo incola consecutus, undè nomen ordini inditum, novæ familiæ fundamenta jecit, candido sumpto amictu. Sunt hodie in eminentissimo jugo montis duodeviginti sacella, ubi perpetuum silentium, quarto & sexto hebdomadæ die pane & aquâ transigunt jejunia, nudis pedibus humi accubantes: verùm in aliis locis vita eorum remissior est. Item in ea Apennini parte, quæ Vallis umbrosa vulgo dicitur, circiter annum salutis MLX. Ioannes Gualbertus novam monachorum familiam instituit, eamque à loco appellavit Vallisumbremsem. Is Florentiâ oriundus, ac claro loco natus, cum fratris percussorem fortè obviam habuerit, quia illi veniam petenti non negasset, imago crucifixi, quæ in proximo fano divi Miniatis erat, visa ei est: post hæc inibi oranti inclinasse parum caput, perinde quasi id pietatis facinus comprobasset. Ea imago hodie visitur in eodem divi Miniatis templo, quod in colle prope Florentiam extat. Ioannes eo motus miraculo, in solitudinem concessit, auctorque novæ religionis fuit, amictumque sibi induit cæruleum, quo nunc utuntur. Montolivetenses eo anno, qui fuit MCCCCVII. salutis, esse cœperunt, quo trium pontificum pestilens discordia orta est. Ii Senenses primum fuere, quorum princeps Bernardus Ptolemæus, qui pro temporum conditione, capto mutandæ vitæ consilio, in proximum urbi collem egressi sunt, eumque ex nomi-

nomine illius Hierosolymitani dominicis frequentati vestigiis appellantes, sese candido induerunt amictu, Gregorio XII. probante. Grandimontensem ordinem Stephanus in Avernis, amplissima familia ortus, in Aquitania primus instituit, cui mons in quo mox sedes illius familiæ locata est, nomen dedit multis vivendi mutatis, aut ex integro conditis legibus. Iisdem ferè temporibus Robertus Molismensis abbas, cum priscam disciplinam jam minimè retineri animadverteret, viginti & amplius comitatus monachis, Cistertium locum in Burgundia Cabilonensis diœceseos, vastæ solitudinis, ac horrendi aspectus petiit, ibique immoratus celeberrimi ordinis auctor fuit, quem à loco Cistertiensem nuncupare voluit. Sunt qui hoc cuidam Ardingo monacho assignent, quod ille Robertum impulisset ad commigrandum in eum locum, perinde quasi qui hortatur, non qui facit, primas jure ferre debeat. Fuit is annus salutis MXCVIII. Claruit in hoc Bernardus Castilionensis homo Burgundus nobili loco ortus, qui Cistertiensi cœnobio prius inchoato, monasticum induit habitum, tantum inde nomen eruditionis & sanctitatis est adeptus, ut Claravallensis fit abbas factus, quem locum Robertus vir illustris non multo prius sumptuose extruxerat. Centesimo deinde anno, Humiliatorum ordo in Germania oritur, exordium rei triste, sed læti successus: multi enim mortales aut bello capti, aut quia fides eorum suspecta esset, fuerant ex Cisalpina Gallia, jussu Friderici, cui Barbarubræ cognomen fuit, qui tum Italiam armis divexabat, in Germaniam cum liberis & uxoribus traducti. Sunt tamen qui ab Henrico id factum tradant. Ii longiorem moram pertæsi, aliquando albis vestibus induti, viri fœminæque humiliter Friderico ad pedes prostrati jacuere, veniam implorantes. Istorum lachrymis vestituque motus Imperator, potestatem fecit omnibus in patriam abeundi: qui postliminio reversi, voto, ut

verisimile est, in eo ritu perseverasse dicuntur, lanificio & precationibus dedidi. Inde, ut fit, res à modico principio orta adeò crevit, ut eam piè inchoatam auctamque Innocentius tertius primum, deinde plerique alii Romani pontifices approbarint. Cælestinorum religio octogesimoquarto circiter anno post orta est: Cælestinus quintus Romanus pontifex fuit auctor, prius quàm ad pontificatum vocaretur, anachoreta: idcirco voluit ad eremi decus, ex se hanc familiam parere, quæ brevi usque eò crevit, ut non potuerit auctorem incœpti ut vani pœnitere. Item in Anglia D. Gilbertus suam instituit religionem, sicuti in Germania Mellicenses, Castellenses, & Burfeldenses, alii ab aliis diverso tempore instituti fuerunt. Sic quotidie à novis hominibus novæ inducuntur religiones, inter se tam versicolori vestitu, quàm ratione vitæ minimè convenientes, perinde quasi vitia animi, cujus ductu ad bona seu mala nos applicemus necesse est, tantummodo extrinsecus per ejusmodi studium possint penitus evelli. Quid, quod penè totidem monacharum familiæ institutæ sunt? Sed, ut tam justum iter conficiamus, haud prætereundam ducimus congregationem divæ Iustinæ, quæ postremò ad pristinam divi Benedicti dogmatis disciplinam instaurata, hodie ut religionis caput, supereminet omnes. Ejus rei auctor fuit Ludovicus Barbus Venetus vir religiosissimus, Patavii in cœnobio ipsius divæ Iustinæ, undè nominata est: hanc Eugenius quartus plurimum auxit. Atque monachi primi omnium introduxerunt in Ecclesiam Dei vota sacra, & vestimenta profana simul religiosa fecerunt. Nam illi monachi superiores, *ut proximo capite ostendi*, pro suo arbitratu vestiebantur. Nec Iudæis indumentum aliquod interdictum erat, præter id, quod esset è lana & lino contextum, *sicut Deuter. cap. 22. patet.* Item modum orandi quam longissimum, jejunia frequentiora & piscium escam assiduam, ad extenuandum corporis robur,

robur, quò sui debiliores militiam Christi exercerent. Sed & de reliquis initiatorum ordinibus, eorumque initiis jam dicamus.

CAP. III.

De origine Hieronymianorum, Canonicorum regularium, Augustinianorum, Carthusianorum, Carmelitanorum, Præmonstratensium, & Crucigerorum, atque eorundem habitu, victu & cultu.

Hieronymus Eusebii filius, ortus Stridone (quod oppidum olim ad Pannoniam & Dalmatiam pertinebat, sed Gotthi direptum everterunt) Romæ græcis latinisque literis egregie institutus, sanctioris vitæ colendæ causâ in Iudæam se contulit, ubi & Hebraicam linguam didicit, ita triplici linguâ eruditus, de rebus divinis scribendi onus suscepit, in quo omnes nervos ætatis, industriæ, doctrinæque suæ contendit, cujus scripta ut sancta, brevi post tempore patres receperunt, receptaque approbarunt: etsi scio esse quosdam, qui id factum Damaso pontifici falsò assignent, quippe qui perdiu ante Hieronymum excesserat è vita: Postremò locum circa Bethlehem sibi construxit, ubi reliquum vitæ Apostolico ritu egit. Hinc factum est, ut permulti deinde Hieronymi ipsius instituti imitatores extiterint, ortaque sit nova quædam familia, quæ à Hieronymi nomine, quem sui instituti, quamvis longè diversi ab eo quo ille vixerat, utcunque auctorem faciunt, Hieronymiani sunt appellati: qui nativo amiciuntur colore, pallioque super tunicam rugato, atque superiore parte à summo ad imum scisso, scortea zona tunicam succingunt,

gunt, soleis ligneis pedes muniunt. Sunt & Hieronymiani, Eremitani, *de quibus proximo capite meminimus*, quorum ordinis quidam Carolus, cognomento Granellus, homo Florentinus, auctor fuisse dicitur, qui Eremitanum sua sponte induisset vestitum, sedemque sibi optasset in Fesulanis montibus. Alii tradunt non Carolum, sed Redonem quendam Montigranelli comitem primum eos Eremitas sub ritu D Augustini, ad Fesulas, Gregorio XII. probante, instituisse. Imò sunt qui commententur hanc primum familiam à Hieronymo in eremo institutam, & eam auctam ab Eusebio Cremonensi, ac plerisque aliis præcipuæ sanctitatis viris, qui cum eo vixerant, & sic accidisse, ut posteà melioris vitæ exemplo, plures unam æmulati rem, modicis, ut fit, principiis ortam sæpius instauraint, atque eo pacto alios ex uno ordine Benedictinos, alios Augustinos esse secutos, alios in suo permansisse instituto. Item parum liquido traditur, an Aurelius Augustinus eas familias instituerit, quarum hodie vulgò auctor fertur. Itaque duplex opinio ad posteros manavit de initio Canonicorum, quos vulgus Regulares vocat, & eorum qui ab eremo nomen ferunt. Canonici pertinaciter affirmant, Augustinum, ut primum Hipponensis est Episcopus factus, redegisse suos statim canonicos ad eam vivendi regulam, quam inter se in præsentia servant. Quin etiam jactitant illud Apostolorum fuisse institutum, id quod Thomas Aquinas *in suo Opere secunda secundæ* comprobat: quia illi, ut ait, post ascensum Christi in cœlum, in monte Sion, de genere vitæ deliberantes, communia inter se omnia, ac tria vota coram Deo statuêre. Ita si Thomæ testimonium amplectimus, non tam ab Augustino est ordo institutus, quam renovatus, cui tamen ob illud ipsum, non immerito debet principium rei acceptum referri. Sic origo in dubium trahitur. At Augustiniani Eremitani se priores institutos assèverant ab ipso D. Augustino, cum ille eatenus fuerit

in

in eremo, ut quidam ſcribunt, quoad Manichæis in terra Africa ſævientibus, Hipponenſi diœceſi eſt præfectus. per hunc modum de utriuſque ordinis origine ambigitur. Verùm aliam ferunt hujuſce collegii originem: multi enim, ut ajunt, mortales Auguſtini adhuc vivi ſanctitatem ſingularemque doctrinam ſecuti, omnibus neglectis quæ poſſederant, in eremum conceſſère: undè eſt Eremitanorum nomen deductum. Cæterum ſive ab eo, *quod eſt ſupra ſignificatum*, ut qui in deſertis locis cum illo eſſent, ſint in unum congregati & inſtituti, ſive ipſius vitam & dogma ſecuti, paſſim deſerta loca coluerint, hæc de utriuſque familiæ initiis habui dicere. Atque iſta Auguſtiniana familia prima eſt ex monachis mendicantibus: ſunt enim quatuor primariæ, *ut infra appoſitè demonſtrabimus*: & vulgo mendicantes vocitantur, quod religionis cauſa, vel atque adeo ut in otio vivant, mendicitatem perpetiantur, qui ſolum precarium quæſtum faciunt, undè ſe ſuſtentent. Verùm haud ſcio, qua ratione iſti monachi debeant in mendicando ſemper hærere, quando ſatis conſtat Chriſtum non mendicaſſe, & Apoſtolos non exſpectaſſe ab aliis victum otioſos, ſcribente Paulo *ad Corinthios*: Et laboramus operantes propriis manibus: ac primos monachos in Ægypto, *teſte Chryſoſtomo*: exercuiſſe ſeſe manibus laborando. Item divus Franciſcus, cujus ſecta longè frequentiſſima eſt, voluit ſuos monachos victum quærere manuum laboribus, ac non prius ad mendicandum aggredi, quàm laboris pretium eſſet negatum. Extat in ejus teſtamento illud præſcriptum. Igitur hinc videre licet, omnes æquè debere Apoſtoli inſtitutum ſequi. Ad rem redeo. Sed ne quidem mirum, ſi res in dubio verſetur, vel duæ treſve familiæ ad unum referantur auctorem, cum benè multæ aliæ præterea ſint congregationes, quæ Hieronymi, Auguſtini, Benedicti, ac quorumlibet divorum regulas ab illis, ſicuti perhibent, editas profiteantur, quas tamen tantum abfuerat,

ut

ut ipsi instituissent, ut etiam ne tale quid unquam fortè cogitassent futurum. Canonicis tunica candida cum lintea toga, sub nigro pallio est: tegumentum à scapulis impositum cervicem totumque contegit caput, præterquam à fronte. Eremitanorum vestitus diversus est, nigra tunica amiciuntur, concolor tegmen à scapulis ad caput inducunt, subter candida tunicula; scorteâ cinguntur Zonâ, cui connectitur fibula confecta ex bubulo cornu, calceati, ut communis est usus. At penes utrosque nunc præcipua est varietas nominis, quod ut sæpius est instauratum, ita in plures divisum est familias: nam congregatio alia Canonicorum Servatoris, quæ & Scopertina nuncupatur, cujus auctores fuere Stephanus & Iacobus viri Senenses, sanctitate illustres, quam Gregorius undecimus suo probavit consensu. Alia Frisonaria, à loco in Lucensi agro Hetruriæ regione, quam & Lateranensem, appellant: hanc Eugenius quartus plurimum adauxit. Tertia divi Georgii in Alga venetiis à Laurentio Iustiniano instituta, cæruleo utuntur habitu. Et denique si quæ aliæ sint, jam eas missas faciamus, brevitati consulentes, quoniam sæpè more fungorum subito oriri solent. Ad Carthusianos veniamus, quorum exordium incidit in annum salutis MLXXX. Quidam enim singulari doctrina, nomine Bruno, homo Coloniensis, cum Lutetiæ Parisiorum philosophiam profiteretur, contigit, ut amicum quendam bonis moribus præditum, & vita jam privatum, priusquam ad sepulturam daretur, audire visus sit clamantem, Iusto Dei judicio damnatus sum, & eâ re motus è vestigo cum sex sociis pari miraculi eventu territis, eremi deserta quæritans, pervenerit in diœcesim Gratianopolitanam, (est Celiticæ urbs) ibique locum optaverit, cui hodie Carthusia nomen est, quem ei assignandum curavit Hugo Gratianopolitanus Episcopus, qui statim post se ad eam familiam adjunxit. Eo igitur loci Bruno ad res divinas intentus, primum cœnobium fundavit,

cum his rigidæ vitæ institutis: intima enim veste utuntur cilina, summa pallio nigro, subter candida toga, operculoque capitis cucullo, carnibus nunquam vescuntur, sexto hebdomadæ die pane & aqua jejunium ad edomandam vitiosam corporis naturam institutum observant, in cubiculis quæ veluti sacella habent, soli edunt, certis tamen festis diebus unà duntaxat prandent. Silentium eis penè perpetuum, nulli fas est cœnobio exire præter præfectum, & procuratorem, & illis tantum ad negotia loci curanda, quippe opes habent, per quas semper sacerdotibus minus omninò licet se totos, prout deberent, rebus sacris curandis dare. Mulieribus ad eorum etiam templa aditus interdictus, quo ne aliquid videant, per quod ad libidinem rapiantur. Bella sanè provisio, si affectiones animi possint claustris compesci, & caro solitudine & otio domari, id quod divus Hieronymus valde laborando. ut ipse testatur, efficere vix potuit. Carmelitanorum hunc referunt ortum: Est in Syria mons Carmelus, olim cum aliorum prophetarum, tum Heliæ in primis memoria nobilis, quod in eo ille habitasset: id, credo, anachoretarum non pauci numero secuti, locum tenuere, qui demum Almerici Antiocheni Episcopi opera in unum cojêre, cum ante sparsim montem habitarent, ac tum primum præpositum ex se constituerunt. Fuit in eo monte secundum fontem, qui Heliæ dictus est, Deiparæ fanum, ubi illi prima cœnobii fundamenta jecerunt, undè fortasse sunt Carmelitanæ divæ virginis monachi nuncupati: Indicit prima hæc vitæ observatio in Alexandri tertii pontificatum, qui sedere cœpit circiter annum salutis MCLXX. Verum quia neque vitæ instituto, neque cultu, neque certis cæremoniis nitebatur ille novus cœtus, abortus quidam, non res legitimè ab initio instituta visa est. Veram itaque originem fuisse tradunt quidam, quæ anno post circiter quadragesimo consecuta est, sedente Innocentio tertio. Albertus enim Hierosolymi-

lymitanus antistes iis in eremo agentibus certam observationis dedit formam, ex Basilii dogmate quædam mutuatus. Attributum est pallium versicolor ex albo & canusino, id est, rutilo, circulatum; quali dicitur Helias propheta olim usus: postea Honorius tertius pallii hujusmodi formam ademit, velut religioni parum convenientem: pro versicolore, album est illis datum, appellavitque Virginis familiam, ut nomen virginitatis cum pallio albo, qui color minimè maculatus est, rectè conveniret. Et hæc altera mendicantium secta. Iisdem ferè temporibus Præmonstratenses è cœlo, ut prædicant, demonstrati sunt terris in Laudunensi diœcesi, eo loci, quem Præmonstratum vocant. Auctor ordinis fertur fuisse quidam Northbertus, presbyter, homo Lotharingus, qui hoc arctissimum vitæ genus ex Augustini ritu quæritans, à Calixto secundo impetravit probarum iri. Amiciuntur tunica alba cum linea toga sub candido pallio, quo potissimum à Canonicis differunt. Crucigerorum origo multò antiquior est, si vera sunt, quæ ipsi crucigeri de primordio sui ordinis prædicant: ajunt enim Cletum Petri Apostoli discipulum, & ab eo inde tertio loco pontificem, cœlesti nuntio crucem habente monitum, ut hospitalem domum fundaret iis, qui Romam peregrè venirent religionis causa, essentque ibi præsto, qui itineribus fessos comiter acciperent, pieque reficerent, & ii gestarent perpetuò crucem, monimentum dominicæ passionis, ac ita illum demum paruisse oraculo. Sed illud pro certo habendum dixerim, rectè initium hujus rei assignari Cyriaco Hierosolymitano antistiti: is enim fuit, qui Helenæ Constantini matri locum ostendit, ubi dominica crux occultaretur, qui ob memoriam rei, dicitur primus constituisse collegium eorum, qui crucem omnibus venerandam manu gestarent. Hunc pium patrem Iulianus Imperator occidit. Rem iis principiis ortam, & brevi post tempore propè ad interitum deductam, tertius Innocen-

nocentius instauravit, quòd Romæ hæresin Albinensem subitò exortam, undè magnus in urbe metus extitit, ope cruce signatorum, qui tum in Syriam ituri erant, extinxisset. Fuit hic annus salutis humanæ MCCXV. Postremò Pii secundi pontificaru, in Mantuano conventu, datum est, ut cæruleo uterentur amictu, cum olim indiscreto usi sint colore, ac crucem ex veteri instituto gestarent, undè inditum familiæ nomen. Est hodie alterum quoque hujusce familiæ collegium longè remissioris vitæ, & ii pallio amiciuntur nigro, geruntque in pectore, non manu, crucem ex albo rubroque colore confectam, ac divi Augustini regulam profitentur.

CAP. IV.

De Prædicatorum, Franciscanorum, Trinitatis, Servorum Mariæ virginis, Brigidensium, Iesuatorum, Novorum Eremitanorum, & Bonorum hominum origine.

Sanè ut tertio Innocentio sedente, innocentiæ aliquid in hominibus diluceret, duo longè post hominum memoriam extitere sanctissimi patres, Dominicus Calaguritanus homo Hispanus, & Francisc. Asisias in Umbria Italiæ regione ortus, qui cujusdam novi ordiendæ vitæ instituti, auctores ambo certatim fuerunt, ut æquales. Dominicus ab initio canonicus fuit, ac cum paucis, quos socios sibi delegerat, novam instituit observationem, novumque vestimentum dedit, tunicam candidam, nigro pallio superjecto, & ab humeris ad caput scapulari tegmine. Et ne pietatem colendo domi otiarentur, docuit eos in primis sua prædicatione, undè nomen novæ familiæ indiderat, longè lateque omnibus terris divulgare Euangelium, quod ipse Chri-

Christum imitatus facere prius voluit: quippe qui id temporis hæresin Tolosæ pestiferam Albigensium jamdudum gliscentem suâ operâ compescuit. Vidit Innocentius novum institutum, & miratus est: quod Honorius qui illi successerat, recepit atque approbavit. Et ista tertia est mendicantium familia. Propter hæc pietatis opera, Dominicus deinde post actam sanctissimè vitam, in divorum ordinem à Gregorio IX. adscriptus est. Franciscus verò humanitatis plenus à principio Aurelii Augustini, ut quidam scribunt regulam professus, calceatus Zonâque scorteâ cinctus aliquandiu conspectus est: inde reputans animo Dominum jussisse sanctissimis Apostolis, ne binas tunicas, neve sacculum haberent, tunicam induit unicam nativi velleris, funiculoque præcinxit, pedes simul nudavit, ac ut demum anachoretam se præberet, in Apennini jugum advolavit, quem locum hodie vulgo Avernam dicunt, ubi ille divinis rebus deditus, dominicæ passionis stigmatibus inustus est, qui eos quos sui instituti ab initio socios optavit, manifesto humilitatis argumento Minores appellavit, quo ejus exigui nominis memores, facilius ab omni superbiæ vitio abhorrerent, quæ sæpenumero sanctitatis est comes. Honorius institutum comprobavit, ac biennio post Gregorius Franciscum inter sanctos retulit, qui fuit annus salutis MCCXXIX. Nullum unquam humanæ pietatis institutum magis brevi tempore crevit: totum. n. terrarum orbem una hæc implevit familia, sic, ut vulgus jam tum stupefactum suspicaretur non tam pietatem, quàm otium & ignaviam interdum multis cordi esse. Atque is quartus mendicantium cœtus. Fuit per id tempus, Clara virgo etiam Asisias, quæ monacharum alterum novum religionis institutum, quod Pauperum dixit, à Francisco continentiæ doctore accepit, acceptumque non solum persanctè coluit, verum etiam auctum posteris reliquit. Constat hic ordò ut plurimum ex muliebri sexu. Secu-

tus est ab eo, velut rivulus ex eodem fonte manans, tertius ordo eorum, qui Pœnitentes dicuntur. In hoc quoque innumeri mortales sunt. Post hæc Prædicatores & Franciscani, ut ne beatissimi omnibus rebus essent, inter se divortium fecerunt: nam alii cum aliis de sanctitate certantes, alterius ultæ quiddam ordiri cœperunt, qui se velut instituti observantiores, de observantia vulgò appellarunt. At Franciscana familia hujusce observationis multò frequentior est, utpote inter omnes ferè gentes jampridem propagata. Hanc memoria nostra, Edouardus quartus Rex in Angliam primus induxit, quæ tanto brevi tempore sanctitatis nomine claruit, ut paulo post ab Henrico VII. fuerit magnopere adaucta, ac hodie habeat sex cœnobia longè celeberrima. Verum ut innocentii ætas religionis feracior esset, est & monachorum Trinitatis, ut vocant, ordo id temporis exortus: quidam enim Ioannes Matta, & Felix anachoreta, cum in Galliis circa Meldensem agrum vitam solitariam agerent, per quietem admoniti pontificem adiverunt, ab eoque petiere certum vivendi modum. Ille haud multo post etiam oraculo, ut ajunt, monitus anachoretas candido induit vestitu, cruce rubra pariter atque cæruleà insigni, illisque negotium mandavit, ut nostros ab hostibus captos pretio redimendos curarent, ac idcirco monachos de redemptione captivorum appellavit. Consueverunt ii postea pii certè viri eleemosynas quæritare, quibus captivos redimerent: sed & hoc pietatis officium ferè nusquam hodiè præstatur, & id credo, ut vetus renovaretur institutum: nam, *teste Tertulliano de Fuga in persecutione*, Christiani olim non redimebantur pecuniâ. Iisdem quoque temporibus Martini IV. pontificatu, Philippus Tuscus genere, Florentiæ ortus: ac medicæ artis professor, novæ fuit vitæ auctor, institutorque familiæ, quam vocant Mariæ virginis: qui primo initiati. Servi nuncupari cœperunt, manetque hodie nomen. Philippus anachoreti-

reticam vitam secutus, oraculo monitus, novum religioni adjecit vestitum, nigræ tunicæ ac succinctæ nigrum superinjiciunt pallium, circa humeros in rugas complicatum, scapulari amictu ab humeris rejecto, communi more calceati. Nec res magno admodum est favore à principio recepta: sed cum novum institutum suâ sponte in dies singulos initiatorum numero augeretur, Benedictus XI. septemque deinde pontifices, qui secuti sunt, approbaverunt, multisque privilegiis exc luere. Incidit primum rei hujus exordium in eum salutis annum qui MCCLXXXV. fuit. Ordo item à Brigida vidua instituitur: hæc Sueciæ pri ceps, mulier singulari sanctitate, eo anno, ut quidam volunt, quo Vrbanus V. exivit de vita, Romam voti causa venit, ubi quotidie loca sacra adibat, obtinuitque à pontifice ritum ab se institutum probari, ut cœnobium utrique initiatorum sexui commune foret, murorum tamen ac aspectus separatione divisum, ut virgines superiora habitarent, monachi verò inferiora: templum itidem pari modo commune: omnibus autem Abbatissa, quàm vocant, præesset. Sunt qui tradunt Basilium primum hunc ordinem in Græcia instituisse, sed postea ne virginitas mulieris obtrectationibus pateret, patres jussisse, ut viri seorsum habitarent, ac propterea Brigidam instaurasse ejusmodi religionem, initâ ratione, qua sine criminis suspicione, & templum & domus essent utrisque communia. Cui opinioni, ut veriori, assentiendum esse dixerim. Quinto ejusdem Vrbani anno, qui fuit salutis humanæ MCCCLXVIII. Iesuatorum secta Senis orta est: colligebantur ab initio domesticatim, simplici indumento amicti, multa innocentia & pietate viri, sibi victum labore & operâ quæritantes. Hos Vrbanus, quia jam suspecti, ut maleficâ aliquâ superstitione imbuti, haberi incipiebant, ad se Romam vocatos de cæremoniis & vitæ instituto interrogavit, cognovitque totam rem & probavit, deditque ut albâ tunicâ uterentur, & capitio

pirio quadrato à cervice ad humeros dejecto. Cinguntur scortea zona, nudos pedes ligneis soleis in inferiore parte muniunt: datum inde est, ut canusinum pallium tunicæ superjectum ferrent. Apostolici à principio viri nuncupati sunt, sacris non initiantur, tantùm precibns vacant, & Iesuati ab eo dicti sunt, quod Iesu nomen frequens sit in illorum ore. Fuit rei auctor Ioannes Columbinus, homo Senensis. Orta est in terra Italia eodem tempore Vrbini (est Vmbriæ antiquissima urbs ac percelebris) nova Eremitanorum congregatio, nihil ferè amictu differens à D. Hieronymi familia, *de qua supra memoravimus*, illis enim ex scapulari amictu, tenuis tantum pendet lacinia in humeros rejecta: at calceamentum, ut usus fert, commune, & cætera, quæ reliquis Hieronymianis. Petrus quidam homo Hetruscus ac Pisis natus, novi hujusce instituti auctor fuit, qui civium opibus adjutus, cœnobium inibi è regione ædium nostrarum extruxit, quod hodie tam Eremitanorum numero, atque vitæ sanctimonia, quam populi in eos pietate, princeps omnium aliorum habetur, quæ viginti numero esse perhibentur in Italia duntaxat, quippe institutum ut recens, aliò terrarum nondum pervasit. Sed jam cum bonitate hominum, de ejusmodi initiatorum turba finem faciamus. Hos Anglia genuit: siquidem Ricardus Cornubiæ comes, qui fuit Henrici tertii regis frater, cum circiter annum salutis MCCLVII. ab Electoribus Imperii cooptatus Romanorum Rex, *uti in nostra Angliea historia fusius exponitur*, in Germania moraretur: ejus interim filius nomine Edmundus in patriam rediens, non nihil sanguinis Servatoris illinc secum tulit, conditoque cœnobio, parum supra Berchanstedium pagum, qui ab Vrbe Londino distat millia passuum quinque & viginti, eo loci id nostræ salutis monimenti collocavit, introduxitque novæ religionis viros, quos Bonos appellavit homines. Ii divi Augustini ordinem profitentur, vestitumque cæru-

cæruleum induunt, forma penè ſimilem, atque Eremitani utuntur: qui verò præeſt, Rector nuncupatur. Loco nomen eſt Aſsheruggium, hodie longè celeberrimo.

Cap. V.

De origine Sacrorum Militum, ac de initio atque exitu ſectæ Albatorum.

Dum Hieroſolymorum urbs, antequam à noſtris poſtremò circiter annum ſalutis MXCIX. recepta fuiſſet, à Saracenis obtinebatur, Chriſtiani Latini nominis qui ibidem degebant, ab illis impetraverunt, ut ſibi liceret domicilia prope Servatoris ſepulchrum habere, ubi cœnobium divæ genetrici conſtruxere, quod Latinorum appellabatur: & abbas præerat, cujus erat in primis officium, hoſpites accipere Latinos. Eodem exemplo, brevi poſt tempore alterum virginum cœnobium divæ Mariæ Magdalenæ juxta dedicatum, quod item fœminas acciperet. Confluentem deinde peregrinorum catervam cùm locorum non caperet anguſtia, hoſpitalem domum propè etiam poſuerunt, quam Ioanni Baptiſtæ conſecrarunt, admoniti Zachariæ patris memoria, quod eo loci ſæpè ad meditandum conveniret. Sunt tamen qui ſcribant Ioanni Eleemoſynario illam dicatam fuiſſe, qui Phoca imperante, Patriarcha fuit Alexandrinus ita cognominatus, ob frequentes, quas pauperibus faciebat, eleemoſynas, id eſt, largitiones. Hinc etiam domui unus præficiebatur: quare longo poſt tempore quidam præpoſitus loci, nomine Gerardus, cum ſociis crucem in nigro pallio candidam affixit, & eum aſſumpſit ritum, quo nunc degunt. Pari exemplo Agnes, quæ virginum cœnobio præerat, profeſſa eſt. Res poſtea per Pontifices Romanos & Patriarchas probata, adeò brevi crevit, ut opes dein maximas principum liberalitate ſint aſſecuti, quorum

mox

mox Raymundus primus creatus magister militiæ, qui in universum ordinem obtineret imperium. Censentur D. Augustini ordinis: dominicam precem certo numero repetitam pro canonicis recitant horis. Isti cum militiam Deo Optim. Maxim. & Ioanni sacram insigniter exercerent, demum Rhodum insulam de Turcis ceperunt, quam Clemens quintus illis assignavit. Fuit is annus humanæ salutis MCCCVIII. Sunt qui tradunt eam insulam à Gotthofredo rege urbis Hierosolymorum primò concessam, & illos semper eam ad nostram usque ætatem fortiter defensitasse: sed prior sententia, ut verior, pluribus probatur. Post receptam ex hostibus insulam, illuc se receperunt, dictique inde sunt Rhodiæ militiæ milites, ubi cum Turcis perpetuum bellum gerunt: atque ex proximo hostiliter infesti sunt: sæpè & ipsi bello petiti, oppugnatique acriter, nostrâ præcipue memoriâ, cum postremò humanæ salutis anno MDXXIII. mense Ianuario superati insulæ imperium amiserunt: O rem perditam! ô desperatas opes! Tulerunt Rhodienses milites obsidionem amplius treis menses, & tamen Christiani principes nullas illis copias auxilio miserunt, partim civili bello, partim aliis curis occupati. Atque ita arx unica Orientis amissa est. Templarii milites circiter annum salutis MCXXVIII. pontifice Gelasio secundo, ut quidam scribunt, Hierosolymis esse cœperunt, ubi circa Christi sepulchrum agitantes, Christianos viros illuc peregrè profectos hospitio accipiebant, acceptos armis accincti per templa & sacra loca comitabantur, ut omnem terram sanctam tutò viserent. Fuerunt hujus charitatis officii auctores viri singulari pietate novem numero, quorum principes Hugonem Paganum, & Gaufredum ex sancto Alexandro fuisse ferunt. Ii, quia in parte ædium templi habitabant, Templariorum nomen inde tulêre, utebantur candido pallio cum rubenti cruce, propagataque est religio in ducentos annos. Certam iis formam observationis

Bernar-

Bernardus abbas constituit. Habuit res levis ab initio, non parva incrementa, ita ut facultates maximas, & oppida quamplurima ubique gentium possiderent. Verum convicti demum impietatis, quod qui Hierosolymis agebant, ad Saracenos defecissent, essentque in fœda vitia prolapsi, omnes ad unum Clementis v. pontificatu deleti sunt, eorumque bona partim Rhodiis militibus, partim novis familiis attributa sunt. Theutonicorum paulo post subsecuta religio ex utraque priorum mista, quippe qui hospitio accipiebant, & cum res postularet, pro religione armis decertabant. Initium fecit homo Theutonicus, qui post Hierosolyma recepta, unà cum plurimis suæ gentis eò loci remanserat. Is uxorem & facultates habebat, motus suorum, qui sepulchrum quotidie adibant, misericordiâ, qui neque linguam nossent, neque diversorium invenirent, domum suam hospitalem illis communem fecit, ac ibidem divæ virginis sacellum adjunxit, cui paulatim turba ingens Christianorum sese tam pro ægrotis curandis, quam pro tuenda religione dicavit, undè divæ Mariæ virginis milites sunt appellati. Tum ex se magistro qui præesset optato, albo amiciuntur pallio, nigra cruce, subter & nigra tunica: statuuntque ut nemo nisi Theutonicus, hujusce militiæ sacris initietur, atque idem claris ortus parentibus & cui proponatur, ut adversus sacratissimæ crucis hostes, paratus sit omni tempore sese in discrimen offerre, ac fortiter dimicare, item barbam unusquisque nutriat, præter eos qui sacrificent: & demum dominicam precem pro canonicis horis tantum usurpet: ac Theutonicæ militiæ hæc fuit origo, quam Romani pontifices suo post ratam fecerunt consensu. Isti post Ptolemaidem, quo se amissà Hierosolymorum urbe primum receperant, in Syria à Sacracenis occupatam, reversi in Germaniam suo ductu & auspiciis terram Prussàm, quam hodie vocant, subegere, subactam & jure belli quæsitam suæ ditionis fecere.

Victa gens, quæ malorum olim dæmonum cultrix fuerat, religionem Christianam complexa est, & cum religione, Rhutenicam linguam. Fuit ad Vistulam fluvium quercus, ubi ab initio victrix gens castellum construxit, & inde ut sunt res hominum, quæ tenui principio facilimè augentur, oppidum frequens cultu adolevit: Marieburgum vocant, caput nunc gentis, sedesque eorum qui universo ordini præsunt. Milites divi Iacobi in Hispania, sub ritu divi Augustini, Alexandro tertio pontifice, qui rem probavit, esse cœperunt, quorum primus fuit magister Petrus Ferdinandus. Item sunt & Calatranenses à loco nuncupati, quorum militiæ auctor fuit Sanctius Rex, circiter annum salutis MCLX. nigrum amictum cum rubra cruce gestant, ac Cistertiensem profitentur ordinem. Cujusmodi etiam censentur in Lusitania milites Iesu Christi, quos Ioannes XXII. Romanus pontifex instituit, quo essent, qui ex officio Saracenis Bethycam id temporis tenentibus resisterent, crucem rubram in nigro affigunt pallio. Sunt & apud Alcantariam oppidum in regno Castellæ milites, de quorum initio parum liquet. Iacobus Rex Aragoniæ duos etiam militum ordines circiter annum salutis MCCXII. instituit, quorum alteros divæ Mariæ de redemptione captivorum, sive de mercede appellavit, utpote quibus de captivis redimendis cura esset: amictum induunt album cum nigra cruce. Alteros Montesiæ milites rubenti cruce insignes nuncupavit. Vtramque militiam Gregorius IX. sua auctoritate probavit. Novissimè autem quando ignavissimo cuique jam novæ religionis introducendæ libido incessit, Franciscus quidam homo Siculus D. Francisci summissionem æmulatus, Minimorum sectam instituit, qui à carnibus coctisque abstinerent cibis. Quo viso, nonnulli in præsentia qui mallent quodvis pati, quam sese in aliqua arte exercere, etsi viles sunt animæ, conantur inchoare aliam inertiæ sectam. Ii crasso lino tantùm corpora

tecti, aperto capite ac pedibus nudis vagantur: quorum caput fertur quidem Iacobus homo Cremonensis, tam laboris fugiens, quam ignaviæ amator. Hinc cognoscere licet, quàm conducibile esset, hasce hominum fæces tanquam membra Christianæ religionis agnata conterere, abscindere, cremare, ne suis sordibus cultus divini nitorem & munditiam diutius conspurcarent. Aliud memorabile hominum genus Bonifacio IX. pontifice, subitò terris apparuit, crevissetque, nisi maturè itum esset obviam: descenderat enim in Italiam ex Alpibus sacerdos ingentem mortalium numerum trahens secum: erat is alba indutus veste, ut colore sincero eam, qua præditus videbatur, animi integritatem præ se ferret: gestabat crucem, deplorabat rerum humanarum statum, deplorabat temporum calamitatem, deplorabat hominum peccata, petebat rectà urbem Romam, sperans futurum, ut eò loci malum sanaretur, ubi religioni inustum putabat. Sequebatur ingens utriusque sexus multitudo linteis induta, unde Albati dicti sunt: ubi nox oppressisset, ibidem humi jacebat, passim populis cibaria dantibus. Bonifacius Romanorum pontifex rem nihil æqui bonive fecit, qui honori suo timens, ducem agminis, ut flagitii convictum, Viterbii opprimendum curavit. Atque ita omnis Albatorum cœtus dissipatus est, cunctis post amissum ducem, domum pedem referentibus. Fuit is annus humanæ salutis MCCCC.

CAP. VI.

De Ninivitarum initio, quorum secta vulgò Confraternitas dicitur: & unde mos, ut consocii inter orandum sese converberent.

Apostoli statim, ut CHRISTUS est morte affectus, officii memores conventus facere, *prout in Actis*

Actis patet, cœperunt, ubi orando, consulendo, agendo, rem Christianam propagandam mirandum in modum curabant: non secus atque illi, qui eorum operâ religionem complexi sunt, postea fecere, *teste Tertulliano in Apologet. qui cap. 39. ita scribit:* Coimus in cœtum & aggregationem, ut ad Deum quasi manufacta, precationibus ambiamus orantes. Hæc vis DEO grata est. Oramus etiam pro potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete. Coimus ad literarum divinarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere, &c. Vnde usus facilè ad posteros manasse videtur, ut profani quoque homines cœperint Apostolorum more, divini cultus causa instituere societates, seu, ut ita dicam, fraternæ charitatis collegia illisque magistros dare, qui staturis diebus reliquos socios convocarent, ad cæremonias nonnullas concelebrandas. Inde tot militum ordines prodiere, *quos supra memoravimus.* Duravit institutum, abiitque in varias societates, quas vulgò Confraternitates dicunt. Ii statis diebus, mutuâ charitate conveniunt, orant, sacerdotes conducunt, qui rem divinam faciant, pauperes alunt, sexcentaque pietatis officia quotidie faciunt. In supplicationibus publicis ordine procedunt, ut plurimum saxis linoque ora contecti, sese flagello converberant, nudum ac lacerum tergum ferentes, velut verè pœnitentes decet. unde Ninivitas dictos volunt, quod eodem modo Deum placare studeant, atque Ninivitas olim monitis Ionæ Prophetæ pœnituisse constat. Cæterum res ista fidem facit, à Romanis Lupercis institutum esse acceptum, quod illi Lupercalia ludicra celebrantes, nudi per urbem incedebant, ac larvati flagellis obvios cædebant, *sicut demonstravimus, cum de origine ludorum apud Latinos supra prodidimus.* Quod si longius liceat hujusce verberationis originem quærere, ego ab Ægyptiis sumptum dixerim. Siquidem illi dæmoni maximo vaccam multis cæremoniis *teste Hero-*

dot. immolare solebant, quod sacrificium dum ardebat, omnes verberabantur. Est præterea verisimile vel à sodalitiis originem esse, quæ sodalium collegia apud ipsos Romanos erant. Cornelius enim Tacitus sodales sacerdotes Romulum initâ cum Titio societate, fecisse scribit: undè Titii sodales. Et Tranquillus sodales Augustales vocat: sicut apud Iulium Capitolinum, Antonianos sodales legimus. Augustinus ait sodales, quasi edales, quod simul essent. Plinius item scribit Romulum instituisse Arvalium collegium, seque duodecimum appellari voluisse fratrem, ut alibi est demonstratum. Durasse autem istiusmodi sodalitates testatur vetustum marmor apud Tybur, in quo inscriptum est, Sodales Hadrianales. Hinc igitur non dubitanter dixerim, nostros pontifices, qui semper studuere Romanos in primis ab hujusmodi vanis ludicris ac sodalitatibus, ad pudicum ritum certamque vivendi formulam trahere, sanctiore instituto, induxisse homines ad hasce societates coëundas, quæ hodie ubique gentium frequentes vigent optimis vitæ ac religionis institutis. Quibus sanè societatibus hæc dignitas attribuenda est, ut nunquam labefactæ sint, postquam esse cœperunt, quin etiam in dies singulos auctiores fiant. Ob hoc, vel reliquos ordines pudere debet, qui nunquam intra prioris, ac ejus quidem sanctioris regulæ limites contineri potuere, etsi crebrò instaurati.

Cap. VII.

De origine Deæ Syriæ sacerdotum, Assyriorum, Antonianorum, atque Cæretanorum.

Est operæ pretium animadvertere, quantum semper posteritas malarum potius artium, quàm bonorum

norum morum tenax fuerit: quod cum in aliis multis, tum in circunforaneis mendicorum artibus apparet: fuit enim apud priscos quorundam hominum secta, qui maleficâ religionis specie provincias peragrando pecunias & alias res corradebant. Ii simulachra deorum circunferentes, quibusdam fallaciis vaticinabantur, deos suos propitios offerentibus futuros spondebant, multa malitia, multa mentientes: quales in primis fuere sacerdotes olim Deæ Syriæ, de quibus Apulejus *lib.* 8. *meminit*, ac sub persona asini sui, oppidò quàm scienter eorum technas, machinas atque fraudes enarrat, ita scribens: Sed ubi tandem fatigati, vel certè suo laniatu satiati pausam carnificinæ dedere, stipes æreas, imò verò & argenteas multis certatim offerentibus, sinu recepere patulo, nec non, & vini cadum, lactem & caseos, & farris & siliginis ac leguminum aliquid, & nonnullis hordeum Deæ gerulo donantibus avidis animis corradentes omnia, & in sacculos huic quæstui de industria præparatos facientes, dorso meo congerunt, ut duplici scilicet sarcinæ pondere gravatus, & horreum simul & templum incederem. Ad istum modum palantes omnem illam deprædabantur regionem. *Apulejus hactenus.* De Dea autem Syria, ut hoc perappositè ostendamus, Lucianus libellum scripsit, in quo tradit se vidisse in Syria statuam in templo Deæ multiformem, quæ quidem esset Iuno, haberet tamen aliquid Palladis, & Veneris, & Lunæ, & Rheæ, & Dianæ, & Nemeseos, & Parcarum, quæ alterâ manu tenebat sceptrum, altera fusum, in capite radios ferebat, & ignem & ceston, & denique demonstrat Deam Syriam esse numen unum, quod variis nominibus vocaretur, cujus sacerdotes crotala pulsabant, cui Galli sacrificantes secabant brachia, multi tympana percutiebant, alii divina cantica concinebant. Item in sacris Deæ quibusdam juncturas manuum & cervices stigmatibus notabant, inde Assyrii omnes notati visuntur. Durat

adhuc superstitiosa fraus in gente: nam nunc non sacerdotes, sed magnus vilissimæ plebis sexus utriusque numerus in omnes orbis etiam Christiani partes diffusus, voti, ut ajunt, causa sine fine peregrinatur, victum ostiatim quæritando. Mulieres chiromantiam profitentur, hoc est, per linearum manuum inspectionem divinant: interim egregiè doctæ ad subtrahendam furtim è marsupio eorum, quibus futura prædicunt pecuniam, nisi benè caverint. Nusquam ultra tertium diem immorantur, sub divo prope civitates & oppida tabernacula collocant, sunt omnes stigmatibus notati. Ex quo satis constat, hos esse Assyrios, qui fraudibus & dolis exercitati, ritu sacerdotum Deæ Syriæ, eo mendicitatis aucupio vivunt. Istos Itali Cilices vocant, quod ex Cilicia, quæ, *teste Plinio*, Syriæ proxima est, proficiscantur: alii verò extra Italiam, Ægyptios nuncupant. Ab iis igitur Syriæ Deæ sacerdotibus usque ad nos hujusce fraudis labes pervasit. Porrò hodiè viget omnis generis fraudulentorum hominum secta, qui simul industriæ, simul laboris fugientes, quo plus sanctitatis præ se ferunt, hoc intrinsecus dissolutiores, ipsos Deæ sacerdotes gnaviter æmulantur, quippe qui per insidiosam pietatem, tanquam divorum omnium ministratores, dolis apprimè instructi, hic pro templi ædificatione, alter pro vestimentis cœmendis, alius pro alendis pauperibus, alius pro redemptione captivorum, non nulli pro educandis expositiitiis circumeuntes castella, pagos, villas, ab hoc credulo rustico blandulè poscunt, & cupidissimè accipiunt ovem, lanam, agnum, hœdum, ab illo gallinam & ova, ab alio porcellum vel pernas, ab alio caseum & linum, ab alio superstitiose attonito tritici sextarium, aut cadum vini, vel olei lechytum. Ad hæc aut sanctorum reliquias, vel Apostolicas tabellas seu quorundam antistitum chirographa vetustate assiduoque usu passim obliterata e pyxide depromunt, illaque magna cum veneratione, offerentibus osculanda por-

porrigunt, promittentes pro datis munusculis, vitam cunctis cælestem. Sic ejusmodi rusticanis donis onusti prædam vendunt, in argenti laminam conflant, atque mox domum redeunt gaudentes, quod simplicia rusticæ plebis corda, ac pias mulierculaurum mentes illuserint, ludificarint, fefellerint gnaviter: nam ad civitates quibus non facile est imponere, non perinde adeunt. Propterea Cato salubriter admonet, ne villicus ariolum consulat, ne aruspices sagasque admittat, quoniam hæc hominum genera vanâ superstitione rudes animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia facilè compellunt. Sed ad rem redeamus. At ubi domum perveniunt, à suis magno plausu accipiuntur, perinde ut si terræ marisque superatis fortiter periculis, spolia ampla atque bono modo parta reportarent. Ac veteratores isti ex omni hominum colluvie congregati, per hunc modum, totum Christianum orbem tam impunè, quam impudenter populantur: inter quos sunt Antoniani, ante pectus T. literam pictam habentes, qui D. Antonii nomine, suo tempore porcos recipiunt, qui vicatim ipsi D. Antonio nutriuntur, quod id animal cum multis aliis in ejus tutela sit. Atque ita dii nostri per hominum fraudes, etiam nunc edunt, bibunt, amiciuntur. Sed arte & astutiâ insigniores sunt illi, quos Itali Ceretanos, à Cæreto Vmbriæ oppido appellant, qui huic tam maleficæ rei studio duntaxat addicti, pro honesta arte habent summa cum protervitate mendicare. Itaque quotannis circa æstatem extremam, ingens turba, fallaciis tantùm more patrio armata, facto agmine, Cæreto se movet, in omnesque Italiæ partes effundit, pecuniam undecunque corrasura. Vnde fit, ut quicunque apud ipsos Italos, tales faciunt turpes quæstus, Cæretani nuncupentur: in quorum numero non equidem immeritò monachi nonnulli haberi possunt, qui longè petulantius quam deceat, eléemosynam sæpe petunt, imò flagitant: quod bene multi mendicantes pauperes quasi ex præscri-

pto faciunt. Atque ita una vel altera de causa, Cæratena secta per omnes gentes pervasit.

Cap. VIII.

De primordio Mahometanæ sectæ, atque ejus legibus & institutis.

Commodissimè hic subjiciemus illius pestilentis Mahometanæ sectæ initium & dogmata quæ cum libidinum nefanda felicitate, tum multijugibus præterea flagitiis nihil omninò dissonant, & Deæ Syriæ sacerdotum moribus atque vitæ turpitudinibus, quæ omnia proximo capite non parum satis prodidimus. Fuit maleficæ religionis, imò impietatis auctor Mahometus nobili genere natus, homo Arabs seu Persa (utrumque enim proditur) patre malorum dæmonum cultore, matre Ismaëlitâ & ob id Hebraicæ legis non ignara. Quæ res fecit, ut dum uterque suam legem doceret, puer fuerit multo peritior effectus, qui deinde mortuis parentibus fortè captus emitur, à quodam prædivite viro nomine Abdemonaple, homine Ismaëlitâ, qui juvenem sibi gratum ob formam & ingenium, mercaturis faciendis, ac negotiis procurandis præfecit. Frequentabat id temporis domum Abdemonaplis Sergius monachus Nestorianæ hæreseos vir, qui, cum nullo esset apud suos numero, præsentem vitæ statum stomachatus, Byzantio in Arabiam fugerat, Mahometumque valde diligebat. Interim sine liberis mortuo hero, juvenis viduam in matrimonium duxit, perquam grandem pecuniam consecutus, animum ad majora extulit. Hæc de Mahometi adolescentia, & bonæ indolis initio, traduntur à compluribus. Quidam Græcorum cum Ismaëlitam tantum memorant, sordidoque loco natum, puerilibus annis furaci quæstu sibi victum quæsisse, ac locandis conducendisque camelis ad deportandas

das huc atque illuc merces, inde verò adultum latrocinia fecisse, comparatàque latronum ingenti manu, uno atque altero facinore illustratum, jamque Persicis rebus infestum, ut qui in Heraclii partibus esset, pugnasse in eo prælio, quo res Cosdræ conciderunt, ac inibi vulnere affectum. Verùm postea majore Arabum exercitu instructus, ausus est Romani imperii turbare fines, cujus tamen motus Heraclius citò compescuit. Is itaque homo callidus atque vafer ingenio, magicisque artibus pollens, ut etiam specie religionis, quæ hominum mentes repentè occupat, apud suos barbaros suapte naturâ levitate imbutos, plus sibi favoris & potentiæ conciliet, se Dei prophetam nominat, ac uti vulgus id facilius credat, interdum solebat tanquam mentis errore actus in terram corruere subito, perinde quasi comitiali tentatus morbo: quod cum uxor miraretur, Desine, inquit, chara conjunx mirari: sic enim Deus mihi futura suggerit, ejus spiritu corripiente me. Hac ille quoque armatus fraude & inter Christianæ pietatis viros diutissimè versatus, rem perniciosam humano generi ex duabus est legibus commentatus: siquidem anno salutis DCXX. & Heraclii principis XII. novam sectam conditurus, in Arabia concionari cœpit, prædicans esse se Dei prophetam primarium, & Hebræos ajebat impie facere, qui Christum natum ex virgine inficiarentur, quando id prophetæ, viri præcipuâ sanctitate, divino afflati spiritu futurum cecinerant, exspectandumque multo ante prædixerant. Contra Christianos stultè credere Iesum prophetam summum ex Dei spiritu genitum, ac omnis terrenæ labis expertem, voluisse opprobria & cruciatum à Iudæis perpeti, cum præsertim ejus gloriosum corpus minimè pati potuerit: ac proinde deridebat, qui ejus sepulchrum religione servandum censerent. Sic, jam per varios successus rerum, atque conciones, non contemptissimus effectus, eò evasit, ut jura & leges suæ genti dederit,

in quibus ferendis à Sergio monacho est præcipuè adjutus. Et ne legi tam pestilenti ab hominibus sanæ mentis quandoque iretur obviam, capitalem inscripsit pœnam, si quis de ea ausus esset disputare: ac consilio Sergii usus, ut lex popularior esset, ex omnium gentium sectis, quas rectè noverat, aliquid assumpsit. Cum Iudæis enim circuncisionem, & abstinentiam porcinæ carnis præcepit: quanquam de circuncisione ambigitur, quod ipse Mahometus neque circuncisus est, nec in ejus lege de ea re ulla fit mentio: quare Saraceni, quia non ante circuncidunt filios, quam XIII. habuerint annos: in hoc videntur imitari Abraham, qui Ismaëlem id ætatis filium à quo illi originem ducunt, circunciderat: Item usu vini interdixit, jejuniumque per mensem Octobrem continuum servatum voluit, & tantùm noctibus vesci, quo diurnam abstinentiam nocturna satietate resarcirent: nam tum per legem licet bibere vinum, quo facilè ebrii facti sese simul stupris turpificant. Cum Christianis Christum summum prophetam censuit, nunc spiritum, nunc verbum, & Dei animam prædicans: virginem Mariam ad cœlum extulit laudibus, miraculis credidit, estque Euangelicæ historiæ non adversatus, quatenus à suo non discreparet Alcorano: sic dogmatum suorum libellum appellavit: & Hebræis ac Christianæ multitudini per hæc blanditus, simulavit se velle à Sergio baptizari. Cum neutris verò, diem Veneris festum instituit, sabbatum Iudæorum, & nostrum diem dominicum aspernatus: ac id fecisse fertur in honorem Deæ Veneris quòd ad punctum ejus stellæ Rex factus fuisset. Inde ad aliorum studia concilianda, cum Sabellianis negavit Trinitatem, quam vocamus: cum Manichæis, binarium in divinis numerum posuit: cum Macedonio spiritum sanctum esse creaturam dixit: cum Nicolaitis, multitudinem uxorum probavit, quarum ne essent zelotypi jussit ut nulla femina nisi opertâ facie, foras prodiret: & denique Veneris ac omnium volupta-

luptatum habenas ſuæ genti remiſit, arbitratus hæc corporis oblectamenta futuræ felicitati minimè officere. Fas enim eſt Saracenis quatuor ſimul habere uxores, & cum illis facere divortium bis terque, ac earum loco alias ducere, vel priores recipere: emptitias verò & captivas tot habere, quot libuerit, eaſque ipſas vendere, excepto, quod ſi qua gravida à domino facta fuerit, illam non amplius ſervituti obligari: & ne cognatio deficiat, etiam conſanguineas quam proximas ducere uxores. Item Dei Propheta novus, novum orandi purgandique modum ſuis ſtatuit, qui ejuſmodi eſt: Etenim quinquies in die orant breviter, profitentes unum eſſe Deum, qui nullum ſibi ſimilem aut æqualem habeat, & Mahometum ejus ſummum eſſe prophetam. Sed antequam precatum eant, omnes corporis partes aqua perquàm purâ, vel terrâ, ſi aqua abſit, abluunt: quo facto, in meridiem verſi terque inclinati terram deoſculantur, atque ita purgati arbitrantur eo modo ſe cuncta peccata abſterſiſſe, cum citius animum deberent purgare, undè veræ manant preces. At in forenſibus cauſis plurimum Moſis decreta ſecutus eſt, qui talionem quoque admiſit. Poſtremò, ut præmium ſuis proponeret fœdà religione dignum, promiſit fore, ut qui ejus mandata ſervarent, poſt mortem collocarentur in paradiſo, loco amœniſſimo, ubi arborum umbra tecti, neque calore, neque frigore vexarentur, & pretioſis veſtibus induti inter puellarum choros, delicatiſſimis veſcerentur cibis, quos Angeli ipſius Dei abundè ſubminiſtrarent. Atque ita propheta de corporum immortalite tantùm egit, ut qui crediderat animos non manere poſt corpora. Namque talis beatæ vitæ ſtatus minimè omnino ad extremam corporum noſtrorum reſurrectionem trahi poteſt, quando id temporis, *teſte Chriſto apud Matth. cap.* 22. erimus ſicut Angeli Dei in cœlo: ac tantum aberit, ut nobis cibo ullo ſit opus. Templa habent, in quibus præter precationem, nulla

la fiunt sacra, nullos item sacerdotes, ac nullam fermè habent religionem: nam quanquam unum credunt esse Deum, tamen nulla eum pietate colunt, exceptâ eleemosynâ, quâ inopes juvant. Speciem itidem humanitatis adversus aliarum sectarum homines præ se ferunt, quos apud se esse sinunt, si magistratibus suis obediant, & in singulos annos tributum pendant, tametsi eos continenter detrimentis atque contumeliis afficiunt. Et ille talis fuit in danda malefica lege, quæ in gentes serpsit innumeras, ab eisque veram Dei religionem mirâ virtute antea receptam sustulit, ac in locum illius malorum dæmonis induxit cultum, periculumque est, ne nobis quoque eripiat: nam tota Asia & Africa, cum magna Europæ parte, in Mahometanorum ditionem venit. Quod sanè incendium nihil æquè fovet atque auget, ut perpetuæ nostrorum principum discordiæ. Hac igitur pestilente superstitione armatus Mahometus, sic Saracenorum animos sibi conciliavit, ut eos demum ad rebellandum contra Persas excitaverit, à quibus Rex consalutatus, novi regni in gente fundamentum jecit. Obiit mortem inimicus ille veritatis annos natus quadraginta, seu, ut quidam volunt quatuor & triginta, qui tandem moriens prædixit se iturum in cœlum, quod Saraceni diu expectantes, cadaver jam fœtidum ferrea condiderunt arca, illamque Mecham (est Persidis urbs) deportarunt, quàm totus Oriens colit. Mahometo Calyphas successit, cui ob nimiam superstitionem imperium est abrogatum, in ejusque locum alter eodem nomine Rex creatur. Tertio dein loco Homar sufficitur, qui post Persas superatos Hierosolyma omnemque Syriam cœpit, anno salutis circiter CCLXXX. pontifice Agathone, & Constantino IV. Imperatore. Cæterum bona istarum rerum gestarum pars Mahometo assignatur. Sanè fuit Heraclius Imperator oraculo admonitus ut circumcisis caveret, quare illi toto suo imperio, Iudæos suppliciorum metu ad religionem Christianam

nam recipiendam compulit. Hanc ob rem Saraceni & Arabes, duce Mahomero arma sumentes, ita Heraclii duces superarunt, ut parum abfuerit, quin omnino imperii nomen delerent, captâ Alexandriâ, multisque aliis Syriæ & Ciliciæ urbibus. Arabes ea victoria elati, Mahometi impulsu, Persas bello petierunt, ac vicerunt, qui tum demum coacti accepere legem Mahometanam. Saraceni jam inde pro Persis appellati sunt, qui se à Sara, quæ Abrahæ uxor fuit, ortos prædicabant. Quam Mahometus ansam amplexus, eos sibi facilè conciliavit, dictitans solos omnium mortalium illos divinæ repromissionis esse successores. Sic post devictos Persas, barbari majoribus viribus Antiochiam adorti, nobilissimam urbem brevi cœperunt, nec ita multo post sunt & Hierosolymis potiti. Post victoriam Mahometus non multum superstes fuit, invector pestis teterrimæ, quæ cum suo auctore extingui non potuit. Vide, quàm sit vita mortalium pronior semper in lapsum, quàm in bono constantior: nempe vineam Domini, quam Christus Servator suis miraculis plantaverat, quam Apostoli suis manibus coluerant, quam martyres suo sanguine fœcundiorem fecerant, quam pontifices sanctissimi suis bonis artibus quotannis putaverant, & cujus denique nectar dulcissimum ac salutare Asia ipsa cum Africa, amplius sexcentis annis imbiberat, una feralis facula, quam Mahometus pseudopropheta sex tantum annos illis in locis circuntulerat, radicitus incredibiliter absumpsit. Verè barbara progenies nescit habere modum: solæ enim belluinæ voluptates, quas ille nequam concesserat, hasce gentes à veræ pietatis officio avocarunt, ac in maleficio pertinaciter continent. Sic malum venenum à malo homine datum, tot miseri mortales ad perpetuam perniciem quotidie perbibunt, illud postremo in Stygiam evomituri paludem. Heu quam tunc infelices, sed sero stultitiæ pœnitebit!

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBUS RERUM.

LIBER VIII.

CAPVT I.

Vndè natum, ut patres sanxerint Divorum Reliquiis honorem habendum esse, ac qui primum Stationes, & eas deinde atque Iubileum Romæ instituerint: & de primo Veniarum, quas Indulgentias dicunt usu.

Omnes sacræ militiæ ordines superiore libro conscripsi: in hoc ultimo duces, facta, prælia, partosque triumphos exponemus, ut lectori sit longæ lectionis præmium, noscere præmium, quo Christianæ Reipublicæ milites affecti fuerint. Post itaque PETRI ac PAULI Apostolorum martyrium, quod plures mortales ad id genus mortis subeun-

eundem invitavit, quàm deterruit: multi quotidie sexus utriusque cum alibi, tum Romæ, alii alio cruciatu pro re Christiana tuenda consumpti, cœli regnum adipiscebantur: sed ante omnes pontifices Romani qui contra tyrannorum sævitiam audentius ibant, martyrio passim coronabantur, ita ut illi qui post PETRUM eam sedem usque ad Sylvestrum primum tenuerant, qui duo & triginta numero fuere omnes supplicio mactati sunt, præter septem, quibus calamitatum concursu pressis vitæ brevitas faciliorem dedit exitum. Istorum sacro martyrum cruore maduit in primis Romana tellus, refertaque est divorum reliquiis quæ brevi post tempore undique à nostris conquisitæ eò deportatæ sunt. Quæ res à principio nascentis religionis cum primis Cleto atque Anacleto pontificibus curæ fuit: hic enim, seorsum à profana plebe, loca ubi martyres sepelirentur, assignavit: ille verò notavit crimine sacrilegii, si quis impediisset quo minus Apostolorum sepulchra inviserentur. Ac porrò istud maximè religioni consentaneum visum est, quod apud Matth. *cap.* 9. sic legitur: Ecce mulier quæ sanguinis profluvio laboraverat duodecim annos, accedens à tergo tetigit fimbriam vestimenti Iesu & salva facta est: & alibi *cap.* 14. in terra Genezareth: & cum agnovissent Iesum viri illius loci, emiserunt nuntios in totam undique finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes malè habentes & obsecrabant eum, ut tantum tangerent fimbriam vestimenti ipsius, & quotquot tetigissent, salvi facti sunt. Item *in Actis Apostol. cap.* 5. Magis autem accrescebat credentium Domino multitudo virorum ac mulierum, ita ut in plateas exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut venientis Petri vel umbra obumbraret aliquem illorum. Conveniebat autem multitudo vicinarum civitatum Hierosolyma, afferens ægros ac vexatos à spiritibus immundis qui sanabantur omnes. Rursus *capite* 19. Virtutesque non vulgares edebat Deus per manus

Pau-

Pauli, ita ut etiam super infirmos deferrentur à corpore ejus sudaria & semicincta, & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur, &c. Quæ cum ita sint, & Deus possit, cum lubet, omni tempore per ejusmodi quoque modum miracula edere, non utique alienum fuit à pietate & fide tales reliquias servare venerando. Atque hinc initium esse factum habendi honoris sanctorum reliquiis satis constare potest. Extitit tamen postea Vigilantius, natione Gallus, vel potius Dormientius, *uti Hieronym. appellat*, qui negabat Apostolorum ac martyrum reliquias esse colendas, quod eorum animæ essent, vel in sinu Abrahæ, vel in loco refrigerationis, vel sub aram Dei, undè pro suo jure non possent de suis tumulis, & ubi voluerint adesse præsentes: sic *prout ait idem Hieronym. qui insaniam hominis facilè convincit*, vincula injiciebat Apostolis & martyribus, ut usque ad diem judicii tenerentur custodiâ, ne essent cum Domino suo, de quibus scriptum est: Sequuntur agnum, quocunque ierit. Sed non vicit malè Vigilantii sententia: Nos verò honoramus reliquias martyrum, ut eum, cujus sunt martyres, colamus: honoramus servos illius Domini nomine, qui ait: Qui vos suscipit, me suscipit. Sunt igitur meritò & templa illis divis in urbe, aut iis in locis, ubi mortem oppetendo, sanguinem effudissent, aut ubi contigisset illorum ossa humari, posita. Atqui jam planè cognoscamus licet, veteres Christianos hanc quoque religionis pietatisque partem minimè aspernatos esse, quando etiam Tertullian. *lib. definit. dogm. Ecclesiast. de reliquiis sanctorum ita* scribit: Sanctorum corpora, & præcipuè beatorum martyrum reliquias, ac si Christi membra syncerissimè honoranda, & Basilicas eorum nominibus appellatas, velut loca sancta divino cultui mancipata, affectu piissimo & devotione fidelissima adeundas credimus. Si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus, sed Eunomianus & Vigilantianus creditur. Hæc ille

auctor tam vetustissimus quam spectatissimus, non utique heri nudiustertiusve natus est, cui proin haud fidem abrogandam censeas. Ad reliqua pergamus. Sic Calixtus primus Romanus pontifex ædem in Transtyberina regione ædificavit, dicavitque Mariæ Virgini: sic postea Constantinus Imper. Petro & Paulo ac D. Laurentio templa exstruxit. Sic pontifices qui secuti sunt, alii alias ædes condidêre sacras. Quibus pietatis operibus factum est, ut Christiani viri ac fœminæ usque ab extremis quoque orbis partibus paulatim Romam peregrè suâ sponte confluxerint, sacra loca adeundi, Divorumque sepulchra visendi causa. Adauxit hanc populorum pietatem divus in primis Gregorius: is enim cum Romæ id temporis quo sederet, quadam lethiferâ laboraret peste, primum litanias, *ut alibi explicavimus*, decrevit: deinde certos constituit dies, quibus in præcipuis urbis templis solemni ritu sacrificaretur, ibique pro illo sedando malo oraretur suppliciter: ac ut populus generatim simul frequentior eo illis statis diebus concurreret, proposuit delictorum veniam ad id solenne accedentibus, constitutis ad ipsa templa sacerdotibus, qui audirent volentes de peccatis suis confiteri, ut illi inde remissionem omnium delictorum consequerentur. Quæ sanè consuetudo vel hodiè servatur, ubicunque publica peccatorum venia promittitur. Et quia sacerdos potestatem habet tam culpam quàm pœnam tollendi, hinc factum videtur ut talis venia delictorum vulgo appelletur indulgentia, id est, remissio culpæ & pœnæ. Ad rem redeo. Quamobrem deinceps cuncti observantius ad ea templa adeuntes, adeò sanctè precati sint, ut meruerint eo morbi genere liberari. Duravit inde perpetuò illud institutum, ita ut hodie nihil Romæ sit sanctius: conveniunt undique adhuc multi mortales in urbem qui ubi eò pervenerint, nihil prius habent, quàm ipsa sacra invisere loca, in quibus stationes celebrentur. Appellavit Gregorius ea solennia

nia ſacra non indecenti vocabulo Stationes, quaſi ſtatas, id eſt, certis anni diebus ac ſtatutis celebres: nam ſic ſtatæ ceremoniæ, *ut Feſto Pompejo placet*, dicebantur ſacrificia quæ certis quibuſdam diebus & ſtatutis celebrabantur, quæ non mutarentur, ſed ſtabilia & firma ſtarent. Vnde Cato: Sacra ſtata, & ſolennia ſancta ſervaſti. Alii ſtationes dictas volunt ex militari exemplo, quod perinde hæc ſacra ſive hæ ædes ſacræ in quibus illa fiunt, ſtatutis diebus cuſtodiantur, frequententurque, ac ſoleant loca ad cuſtodiam aſſignata militibus, quando ſtant vigilantes. At ſtationes noſtræ ſunt, & manent, quando ſacerdotes in choro ſtantes, canonicas recitant horas, atque olim eſſe cœperunt apud Chriſtianos conventus, cum illi in templo die præſertim dominico ſtantes precarentur, ut eſt apud Marc. Euangel. *cap* 11. Et cum ſteteritis orantes: de quibus Tertullianus *libr. de Corona militis*, inquit: Iam & ſtationes aut alii magis faciet, quam Chriſto? aut & dominico die, quando nec Chriſto? Igitur ſtationes noſtras à ſtando dictas eſſe, & D. Gregorium tam nomen quàm conſuetudinem priſtinam intermiſſam retuliſſe, inſtauraſſe, renovaſſeque ſatis certum eſt. Sed domum repetemus. Bonifacius deinde VIII. ad hæc ſacra loca viſenda piorum maximè incitavit ſtudium, qui primus omnium Iubileum retulit, anno qui fuit MCCC. ſalutis humanæ, quo pœnarum remiſſionem iis præſtabat, qui limina Apoſtolorum viſitaſſent, ad exemplum veteris legis. Diverſa tamen videtur fuiſſe ratio Iudæis anni hujus celebrandi, atque ſit ab initio à noſtris ſervata, quod illi L. & non, ut noſtri, C. quoque anno, id ſolenne repeterent, quodque eo tempore apud illos ſolverentur nexi, ſervique in libertatem vindicarentur, & illis demum corporum aſſertio curæ eſſet: at noſtris animorum, quod multo optabilius eſt, veriorque libertas cenſeri poteſt: enim verò verè liberi ſunt, quibus peccata remittuntur. Idem autem pontifex

jubi-

jubileum C. quoque anno servari mandavit: quod fecisse videtur ut populum cum primis Romanum ab inani secularium ludorum celebratione, ad verum solenne sacrum reduceret. Fuerunt ludi seculares, *ut Festus attestatur*, in honorem Apollinis & Dianæ instituti, C. quoque anno, clamante præcone: Venite ad ludos, quos nemo mortalium vidit, neque visurus est: nam seculum C. continet annos, undè ipsi ludi seculares nominati sunt, *de quorum origine supra l. 4. diximus.* Capitolinus in Gordiano, ait, hos à Valerio Publicola ob exactos reges centenis quibusque annis ab urbe condita institutos: celebravit eos Philippus Imp. anno urbis M. Sed unde digressi sumus revertamur. Cæterùm tanta vis mortalium ea de causa tum Romam confluxit, ut vix commeandi per urbem amplam quidem ac vastam esset facultas Quinquagesimo post instante anno Clemens VI. sanxit jubileum celebrari quinquagesimo quoque anno, cum ætas hominis vix jubileum illum centum annorum attingere posset, qui vetus fuit jubileus. Postremò Sextus IV. jubileum ad vigesimum quintum quenque annum reduxit, primusque celebravit: qui fuit annus MCCCCLXXV. salutis. Id fecit, ut quæque ætas ejus muneris divini particeps fieret. Ac ita veniarum, quas Indulgentias vocant, jam tum usus celebris esse cœpit: quæ qua de causa, quave ex auctoritate inductæ fuerint in Ecclesiam Dei, aut quantum valere videantur, nostri recentiores Theologi de ea re egregiè laborant. Ego verò originem, quod mei est muneris, quæritans, non reperio ante fuisse, quod sciam, quam D. Gregorius ad suas stationes id præmii proposuerit. Quapropter in re parum perspicua utar testimonio Ioannis Roffensis Episcopi, qui *in eo opere*, *quod nuper in Lutherum scripsit*, sic de ejusmodi veniarum initio prodit: Multos fortasse movet indulgentiis istis non usque adeo fidere, quod earum usus in Ecclesia videatur recentior, & admodum serò apud Christianos reper-

pertus: quibus ego respondeo, non certo constare, à quo primum tradi cœperint: fuit tamen nonnullus earum usus, ut ajunt, apud Romanos vetustissimus, quod ex stationibus intelligi potest. *Et subjicit:* Nemo certe dubitat orthodoxus, an purgatorium sit, de quo tamen apud priscos nulla vel quam rarissima fiebat mentio: sed & Græcis ad hunc usque diem non est creditum esse: quamdiu enim nulla fuerat de purgatorio cura, nemo quæsivit Indulgentias: nam ex illo pendet omnis indulgentiarum existimatio. Si tollas purgatorium, quorsum indulgentiis opus erit? Cœperunt igitur indulgentiæ, postquam ad purgatorii cruciatus aliquandiu trepidatum est. Hæc ille: quæ tu forte cum tanti sint momenti, ut magis certa ex ore Dei expectabas. Atque hoc pacto post Gregorium veniarum seges paulatim crevit, cujus messem non exiguam permulti interdum collegerunt, & cum primis Bonifacius, IX. cujus tempore hujusmodi venia, & quidem plena manu non concedebatur modò aliquoties, verumetiam, *teste Platina*, velut quæpiam merces quotidie vel passim vendebatur, non absque concedentis recipientisque detrimento, quando per hæc ut remedia animæ morborum venalia, minus permulti à malefactis abstinebant, & clavium auctoritas multò vilior erat. Nec id quidem temerè accidebat, quia, *ut dicit Hieronymus*, ubi merces media est, dona spiritalia viliora fiunt. Quæ utinam non nisi illa vidisset ætas. Secundum hæc Alxander VI. cujus pontificatus incidit in annum humanæ salutis M. D. Sixti secutus institutum, cœpit jubileum non modo Romæ, sed etiam in longinquis provinciis, ac stationes ubique gentium propè vicatim instituere, idque tam sui quam populi Christiani commodi causa, ut ajebat, fecit, quo eum labore petendæ urbis levaret. Quare fit, ut Roma terrarum regina etiam nunc minus adeatur. Verùm quæ fuerit jubilei anni origo apud Hebræos, jam dicamus. Moses, *teste Iosepho libro*

Anti-

Antiquit. 3. *& Origine super Numeros*, ſtatuit ut inter dies, ſeptimus quiſque dies obſervaretur ſabbatum, & inter menſes, ſeptimus quiſque menſis ſabbatum eſſet menſium; in quo agerentur ſolennia ſacra, quæ dicerentur ſabbata ſabbatorum, item inter annos, ſeptimus quiſque annus, & in eo ſi quando Chanaæam Iudæi recepiſſent, quam tandem David & Solomon reges aſſecuti ſunt, terra vacaret, id eſt, non araretur, & quæ ſua ſponte ferret, quinquageſimo quoque anno tribulibus eſſent & extraneis communia. Hunc Hebræi annum jubileum dixere, qui & quinquagenarius vocari poteſt, ſignificatque libertatem. Porrò hoc Moſis decreto, libertate donabantur ſervi, debitores à creditoribus laxabantur, prædia æſtimatis ex æquo fructibus & impenſis, reſtituebantur antiquis poſſeſſoribus, quæ omnia ipſe Ioſephus *in eo lib.* latè perſequitur. Reddit Euſebius ex Philone, hujuſmodi agrorum vacationis rationem non contemnendam ita *in* 8. *Euangel. præpar.* ſcribens: Facile de ſeptimo quoque anno dicere poſſumus: non enim ipſi ab operibus, ſicut ſeptimis diebus ceſſant, ſed agros ipſos ceſſare patiuntur, ut vires ad futura ſuſcipiant: multo. n. fœcundiores redduntur, ſi cum ceſſaverint, in novalia rurſus proſcindantur: quod etiam corporibus hominum accidit: ſemper enim eundem ferre laborem, & valetudini obeſt, & robur animi atque corporis dejicit. Et ſubdit: Magnæ autem humanitatis eorum illud præcipuè ſignum eſt, in 7. quoque anno, ipſi ab agriculturæ laboribus abſtinent, & ſi quid ſpontè agri tulerint, non colligunt, neque deponunt, ſed quia nullo ſuo labore productum eſt, communiter cuique volenti committitur: & reliqua. Sed jam Romanorum pontificum & humanitatis ſtudium, & rei familiaris augendæ rationem hic commodum ſubjiciamus.

CAP. II.

De origine Titulorum, quibus Romanus Pontifex utitur, ac Collegiorum & Scribarum, & quando primum Literæ Apostolicæ cœperint obsignari Plumbo: ibique de usu pervetusto Sigillandi literas Cerâ impressâ annulo, & de primo Annatarum usu.

Est sacerdoti in primis nihil ferè convenientius humanitate, nihil aptius comitate, nihil summissione decentius, dicente Servatore: Discite à mè, quia mitis sum & humilis corde. Et *alibi*: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Contra alienius nihil ipsa superbiâ, qua multi sæpè inflati, ac simul arrogantiâ doctrinâve, aut generis claritate elati, tum se sacerdotes, tum pontifices præbere, tum ordinis decus ritè servare sibi persuadent, cum præ se cunctos mortales despiciant, asserentes sic dignitatem quam obtinent, poscere, ac nequaquam audientes ipsum dominum tantæ insolentiæ exitum ita prædicentem: Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: & qui se humiliaverit, exaltabitur. Hujus Servatoris vaticinationis præceptique simul D. Gregorius benè memor, ut cunctis mansuetudinis exemplum ederet, cum literas dictaret, sic semper incipiebat: Gregorius Episcopus servus servorum Dei: qui & facto æquè idem præstitit: sexcentas enim à Longobardis passus est injurias, contra quos tamen non arma movit, aut aliunde quæsivit, sed solâ patientiâ & humanitate dimicavit. Hoc certè pauci illorum qui successère, sunt æmulati: illud verò cuncti insigniter usurparunt, quamvis in eâ eminentiâ constituti fortè essent, qui non facilè ab aliis se servos appellari paterentur,

rentur. Salutem & Apostolicam benedictionem Cletus præfationis loco posuisse primus dicitur. Quem salutandi modum pontifices qui secuti sunt, servarunt. Christus & suum salutationis genus, Pax vobis, aut huic domui usurpare consuevit, quemadmodum Græci pervetusto more χαῖρε, Latini Salve, vel salutem. Hebræi verò, Pax tibi. Eam salutationem nunc Episcopi ut sibi peculiarem vendicant. Præterea ab initio fuere Scribæ, qui literas scriberent Apostolicas, parvo vel nullo petito pretio, quando adhuc illud Servatoris præceptum, Gratis accepistis, gratis date, inviolatum permanebat. At dein Ioannes XXII. ineundæ rationis studiosus, qua rem Augustam domi juvaret, collegium scribarum Apostolicorum primus numero distinxit, qui literas proprio ingenio dictatas conscriberent, nonnullaque alia munia obirent, atque in illud suos scribas pretio duntaxat ascitos voluit. Taxationes item constituit, per quas taxatis, hoc est, æstimatis sacerdotiis, quæ ipse contulisset, caperetur vectigal. Rem verò omnem ad Apostolicæ pœnitentiariæ, quam dicunt, curam pertinentem, Benedictus XII. omnium primus excogitavit, simul & taxationes literarum ordine constituit. Institutum obsignandi literas Roman. pontificis plumbo, undè ad posteros manarit, perdiu quæsivi, plumbo tam pretioso sese, credo in viscera terræ rursus abdente, ut ne cuiquam prædæ esset, cum soli Romani pontifices eo utantur. Equidem satis constat Agathonem, quo sedente, magna sedi facta est honoris accessio, *ut suprà lib. 4. demonstravimus*, in cera annulo impressisse sigilla: verum postea cum Roman. pontifex multa irrogaret privilegia, ut diplomata diuturniora forent, placuit Stephan. III. ac deinde Hadriano I. tabulas Apostolicas plumbo obsignari. Fuit is annus salutis DCCLXXII. cum ipse Hadrianus factus est pontifex: nam antiquius non reperitur sigillum plumbeum: quemadmodum constat ante Carolum Magnum

gnum Imperatorem, literas auro obſignaſſe principum Romanorum neminem: At nunc literas cera impreſſa annulo ſigillatas dicimus, quod, *teſte Varrone*, ſigillare ſit claudere. Quis verò primus hujuſce rei auctor fuerit, minimè proditur, etſi uſus eſt talis vetuſtiſſimus, quando jam inde à primordio orbis fermè conditi, mortales conſueviſſe annulum digito ferre, pro ſigilloque uſurpare, conjicere licet *ex libro Geneſ. cap.* 38. ubi extat, quemadmodum Iudas feciſſet ſtuprum cum Thamar nuru ſua meretricio induta veſtitu, & promiſiſſet mulieri hœdum, fideique ſervandæ pignus dediſſet annulum ſuum, armillas & baculum, ac illa mox gravida, cum ad pœnam ſubeundam, more Iudæorum rapta fuiſſet, per ſpeciem annuli oſtenſi ſeſe liberaſſet: Hunc autem annulum, ſunt interpretes veteris inſtrumenti, qui ſigillum appellent, quod eo literas ſignarent, & in primis Sanctes Pagninus, quem mirificè delectat hebraicè paſſim loqui, ita ut vim verbi ignorare haud omninò potuerit. Atqui aliud rei iſtius teſtimonium clarius datur: namque Iezabel, ſeu Iſebel, (utrumque enim ſcriptum legitur) uxor Achab Samariæ regis, *ſicuti in libro eſt Regum tertio*, per literas nomine viri ſui annulo ejus ſignatas, Naboth hominem innocentem à civibus ejus interficiendum curavit, propterea quod ille negaſſet vineam ſuam marito vendere. Et Cicero *in Acad. quæſt.* de re ipſa meminit: Quid ſi in ejuſmodi cera centum ſigilla impreſſero? Ita incerto auctore, modus is quoque ſigillandi literas increvit: quem uſus tantum commodè retinuit. Sed ad collegia ſcribarum redeamus. Cum per hunc modum res domeſtica augeretur, Pius deinde ſecundus Ioannis exemplum ſecutus, Breviatores creavit, in ordinemque redegit. Hos haud ita multo poſt Paulus exauctoravit, ſed velut ærario per utiles miniſtros Sixtus dein reſtituit, primuſque nova collegia ſolicitatorum, adſtipulatorumque inſtituit, ſine quibus nullæ conficerentur tabulæ, quas Bullas dicunt,

cunt, quo per hoc à pluribus examinatis difficilius corrumperentur: postremò novem Apostolici ærarii Notarios fecit, & iis omnibus certos proventus constituit, quo eorum munia vendibiliora forent. Non fefellit opinio: munia, enim quæ principio quingentis veniere aureis, nunc alia mille, alia duobus tribusve millibus venduntur, adeo qui ea obeunt, suis privatis rebus servire sciunt. Hoc tam commodum inventum inescavit & Innocentium VIII. ipsius Sixti successorem, ut ille Secretariorum (sic vocantur secretiores principum familiares, qui à secretis sunt) collegium instituerit, pristinum augendo numerum. Præterea Alexander VI. novum scriptorum brevium collegium instituit, numero octoginta, vel eò amplius. His autem scribarum collegiis ingens quoque Apparitorum, imò harpyjarum quibus, *ut poëta ait*, sunt pallida semper ora fame, turba servit, quorum nonnullos olim tondendi oves optimè gnaros, id est, notarios & tabelliones, ut pauperum sanguine vectitantes, Nicolaus III. ab se rejecisse dicitur, ne omne degluberent pecus. At Alexander Imperator unicum integritatis specimen, multò præclarius edidit exemplum, vir etsi nostræ minus professor religionis. Is etenim nullum unquam vendidit magistratum, dictitans: Qui emit, necesse est vendat. Nec illud omiserim, literas Apostolicas plumbeo signo munitas, in quibus Romanorum pontificum decreta continentur, non inepte bullas appellari, quando βȣλὴ, id est, bule Græcis dicitur & consilium, & locus in quo consultatur. Sed nos more nostro mutato e, in a, bula dicimus, ut fit à musice musica: ac vocabulum per duplex ll, perperam scribentes, minus elegans reddimus. Cæterùm nullum inventum majores Romano pontifici cumulavit opes, quam Annatarum, quas vocant, usus, qui omninò multò antiquior est, quam recentiores quidam scriptores suspicantur, & annatas more suo appellant primos fructus unius anni sacerdotii vacantis, aut

dimidiam eorum partem. Sanè hoc vectigal jampridem, cum Romanus pontifex non habuerit tot possessiones, quot nunc habet, & eum oportuerit pro dignitate, pro officio, multos magnosque facere sumptus, paulatim impositum fuit sacerdotiis vacantibus, quæ ille conferret. De qua quidem re ut gravi sæpè reclamatum fuisse testatur Henricus Hostiensis, qui cum Alexandro IV. pontifice vixit, sic ut Franciscus Zabarella tradat posthac in concilio Viennensi, quod Clemens V. indixit, qui factus est pontifex anno salutis humanæ MCCCV. agitatum fuisse, ut eo deposito annatarum onere, vigesima pars vectigalium sacerdotalium penderetur quotannis Romano pontifici & id quidem frustra. Quare pontifex annatas in sua nassa retinuit, ut ne indidem exire possent. *Atque hæc omnia in commentariis in cap. inter cætera de officio ordinario, scripta leges.* Atqui satis constat rationem fructuum omnium majorum sacerdotiorum putatam fuisse, & summam deductam, quæ cum vacarent, pontifici deberetur, quæ etiam nunc impertitur ab iis, quibus ea dantur sacerdotia, id quod postremò Bonifacius IX. seu Ioannes XXII. primò, sive rursus, *quemadmodum supra demonstravimus*, fecerat, quibus idcirco fuerunt qui Annatarum inventum assignarint. At onus illud annatarum ab initio omnes generatim populi subire minus recusarunt extra Anglos, qui suis minoribus sacerdotiis, quando ea pontifex dabat, id servitutis imponendum non censuerunt. Nam Roman. pontifex minorum quoque sacerdotiorum aliarum gentium, quæ ipse confert, dimidiam capit vectigalium unius anni partem, si pluris viginti quatuor aureis æstimentur. Et hoc annatarum genus vel aliis de causis exigitur etiam ab Anglis, cum alia aliis sacerdotia copulantur, ut ea fiat privati commodi copulatio, quæ communis utilitatis disjunctio est, cum conceditur, ut quis retinere queat cum Episcopatu cœnobiove minora sacerdotia, cum sit potestas cuipiam reti-

retinendi ſacerdotium, quod per leges minimè licuiſſet principiò capere, & cum ſexcenta alia peraguntur ex Romani pontificis auctoritate, quæ ſi gratuito, perinde ac Chriſtus fieri juſſerat, ſi quibus oportet, & quando oportet, concederentur, ſi in annatis ſaltem exigendis modus eſſet, cum grave ſit illis quibus ſacerdotia deferuntur, prius annatas & in numerato ſolvere, quam vectigalium quicquam ex ipſis capiant ſacerdotiis, undè grande faciant æs alienum neceſſe eſt, damno etiam futurum amicis à quibus mutuam accipiunt pecuniam, ſi quid ante humanitus accidat quàm eam reddant, non hinc profectò ſceleſti homines cauſam arriperent ad corruptelam religionis, quæ faxit Deus, ut illis correctis, incorrupta permaneat.

CAP. III.

De Simoniacorum ſectæ ortu.

Cum Philippus, (*qui, teſte Euſeb. ex ſeptem Diaconis ab initio conſtitutus, fuit unus*) Samaritanos ad Chriſtianam religionem traxiſſet, tum vir quidam nomine Simon, qui antea magicam exercens artem, eam gentem ſeduxerat, tandem credidit, &, *ut Lucas prodit*, baptizatus eſt. Nec ita multò poſt venerunt eò Apoſtoli Petrus & Ioannes, ut per manus impoſitionem, eos qui nuper in Chriſtianorum collegium veniſſent, munirent Spiritu Sancto. Cùm vidiſſet autem Simon per impoſitionem manuum Apoſtolorum dari Spiritum Sanctum, pecunia id demum à Petro impetrare conatus eſt, cum fide & pietate debuiſſet: cui Petrus dixit, Pecunia tua tecum ſit in perditionem, quoniam donum Dei exiſtimaſti per pecuniam comparari: non eſt tibi pars neque ſors in ratione hac: cor enim tuum non eſt rectum coram Deo, &c. Verùm Simon repulſus, jam inde fuit Petro infeſtus: Romamque ex Samaria profectus, cœpit ſub Claudio magicis

artibus illuſtrari: deinde Nerone imperante, multò celebrior factus, inter duos pontes titulum meruit Latinis literis inſcriptum, Simoni Deo ſancto. Tanta illius divinitatis erat opinio, cum apud multitudinem, tum apud ipſum Neronem ſtultiſſimum principem, cui ſtultis artibus inſinuatus pollicebatur, *prout Egeſippus libr. 3. ait* perpetuum victoriæ curſum, longioraque vitæ ſpatia. Poſtremò hominis temeritas uſque eo progreſſa eſt, ut Petrum ſit in miraculorum certamen provocare auſus, qui cadaver demortui pueri, & Neronis propinqui, magicis conatus artibus ſuſcitare, movit omninò aliquid, ſed mox illud, ut antea exanime jacuit, quod Petrus Chriſti nomine, ut vi ſuâ ſurgeret, effecit. Quo miraculi eventu Magus irritatus, profeſſus eſt ſe Romano ſpectante populo ex Capitolio in Aventinum præpete volatu evaſurum, ſi Petrus ſequeretur, ut id factum facilè declararet, uter Deo eſſet charior. Iam Simon à terra ſublimis vehebatur, cum Petrus ſupplex eſt Deum precatus, ne populum in pejus omnia vertentem magicis capi præſtigiis ſineret. Nec preces fruſtra miſſæ: medio enim Magus conatu ad terram ruens, fracto crure, ſolo affigitur, ac brevi poſt ex eo caſu eſt Ariciæ extinctus, quo poſt acceptam plagam fuerat à ſuis delatus: *auctor eſt idem Egeſippus.* Sic malum ingenium malè periit: quod non unius hæreſeos origo fuit & caput. Hinc Simoniaci hæretici dicti, qui Spiritus Sancti dona venalia habuerunt, quique affirmabant humanæ naturæ vim non à Deo eſſe, ſed ex superna quadam virtute provenire. Ita vitio nomen inditum, quod Chriſtus prohibuit, ajens: Gratis accepiſtis, gratis date. Item Petrus vetuit, cum Simoni dixit, Pecunia tua tecum ſit in perditionem: id quod *libro Regum quarto*, legimus Giezi Heliſæi puero contigiſſe, qui cum furtim munera à Naaman Syro, quem propheta à lepra ſanarat, accepiſſet, illico eſt ore & toto corpore eadem affectus lepra. Quot, quæſò, quotidie ægroti fierent, ſi quo-

quoties Simoniam committerent, Gieziana corriperentur elephantia? Non infertur pœna corpori, nec purgatio peccati per corporis supplicium constat, sed per ignominiam, quando quisquis res sacras, quæ dona Dei sunt, quoniam, *ut divus Vrbanus ait*, à Deo hominibus, & ab hominibus Deo donantur, nundinatus fuerit, emerit, aut in his pactis proxenetam se præbuerit, privatur sacerdotio, dignitate, ac præfectura dejicitur, infamis habetur, multisque aliis afficitur probris, quæ lib. Decret. Epist. 5. latè recensentur. Tanti criminis sola est avaritia parens.

Cap. IV.

Quando primum Hæreses atque Schismata orta, ac in his Lutherana secta: & quæ eorum auctoribus sit pœna constituta.

Nulla unquam Respublica, nulla civitas ita concors fuit, quin cives una vel altera de causa, in diversa interdum abiverint studia, quod omnibus præsertim historias non ignorantibus, notius est, quam ut exponi debeant. Hinc igitur factiones ortæ, quæ in varias ierunt sectas, quas Græci hæreses ab eligendo vocant, quod quisque eligat, quæ sequatur vitæ instituta, ut fuerunt philosophorum sectæ. Sic Iudæorum populus, quamvis eandem amplecterentur legem, in varias divisus fuit sectas hoc est, hæreses, Pharisæos, Essenos, Sadducæos, Samaritanos, Nazarenos, Herodianos. Paulus ipse Apostolus Pharisaicæ fuerat hæreseos. Sic populus quoque Christianus, *ut supra enarravimus*, in plures dividitur sectas. Cæterum cum nos Dei Apostolos habeamus religionis auctores, qui nihil quicquam suo arbitratu, quod introducerent, elegerunt optaveruntve, sed acceptam à Christo

disciplinam fideliter gentibus tradiderunt: hinc factum, ut nobis nihil pro nostro jure eligere vel introducere licuerit, & vocabulum hæresis impium inhonestumque haberi cœperit. Ab hoc Theologi nostri hæreticum vocant eum Christianum, qui sectam aliquam vel instituit, vel sequitur, adversus fundamenta religionis. Hujus nefariæ impietatis, hoc est, omnis hæresis caput & principium, *teste Tertull. lib. de Hæresib.* Simon magus fuisse fertur, qui accepto simulatè baptismate, primus omnium Christianam religionem modis omnibus labefactare conatus est, à quo ejus sequaces Simoniaci dicti, *ut proximè docuimus* gratiam sancti spiritus venundari volebant, & naturam nostram non à Deo, sed ex superna quadam vi esse prædicabant. Ita Simon statim ab initio, virus tabificum in medium vomit, quo radices crescentis religionis enecaret. Cui malo Apostoli repugnare magis, quàm illud exstirpare potuerunt, quo semper essent pseudoprophetæ, quibus, sicut Servator admonet, caveremus, quippe qui veniunt ad nos in vestimentis ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. Itaque Simoni, *auctore eodem Tertullian.* Menander, patria etiam Samaritanus successit: is magicâ arte nequaquam magistro inferior, majora passim patrabat portenta, seipsum Servatorem jactitans, ad salutem hominum è cœlo descendisse asserebat, nec quenquam posse dæmones malos vincere, nisi foret ab se magicis armatus disciplinis, ac per baptisma ab se quoque datum, immortalis atque æternus effectus. Ita immortalitatem homo mortalis dementer sectatoribus suis pollicebatur. Est per idem tempus & Nicolajanorum exorta hæresis, cujus auctorem ferunt Nicolaum advenam Antiochenum, unum ex septem diaconis ab Apostolis cum Stephano factis, quod is, prout perhibet Clemens Alexandrinus, zelotypiæ ægritudine laborans, & reprehensus ab Apostolis, produxisset uxorem formâ excellentem in medium,

reli-

reliquiſſetque illam habendam, qui eam concupiſceret: & inde ortum, ut iſti arbitrarentur, fas eſſe, communes habere uxores, cum revera Nicolaus nihil ſimile unquam cogitaſſet, vir pius & bonus, qui Apoſtolorum dicto audiens, ideò uxorem in medium duxiſſe videtur, ut per id argueret Veneream voluptatem magis contemnendam, quam expetendam eſſe: id quod ſentit Euſebius, qui dicit Nicolajanos ut impudentes, non aliundè niſi à ſuis libidinibus fœdum vitæ inſtitutum accepiſſe. Iiſdem quoque temporibus Cerinthus aliquid etiam ſceleris auſus, circuncisionem ſervandam & homines mille annos poſt reſurrectionem in voluptate carnis futuros prædicabat. Hunc Euſebius ait, Epheſum eſſe aliquando profectum, & forté in balneas introiſſe, ac eodem temporis puncto Apoſtolum Ioannem eo ſeſe lavandi gratiâ contuliſſe, & cum audiſſet Cerinthum intus eſſe, diſceſſiſſe continuo, dictitantem, Fugiamus hinc, ne balneæ ipſæ corruant, in quibus Cerinthus lavatur veritatis inimicus: manifeſto argumento hæreticos ut humanæ vitæ exitiales eſſe vitandos, ſicuti Apoſtolus etiam jubet. Erupit vel id temporis Hebionis hæreſis, Chriſtum aſſerentis ante matrem non fuiſſe: quam Ioannes ut infringeret, poſtremus omnium ad Euangelicam hiſtoriam aggreſſus dicitur, qui aſſerturus divinam Chriſti naturam, eſt altiſonum illud exorſus, In principio erat verbum. Per idem quoque temporis aliquot alii extitere viri docti, qui de re Chriſtiana non tam ſubtilius quàm malitioſius, exquirentes, facilè in errorem deducti ſunt, & in primis Baſilides Cerdo, qui aſſerebat duo fuiſſe principia contraria: & ejus diſcipulus Marcion Stoicus, qui negabat Chriſti patrem fuiſſe Deum. Valentinianus Platonicus philiſophus, is ajebat Chriſtum nihil accepiſſe ex virginis corpore, quod per illud tanquam per fiſtulam purus tranſiſſet. Montanus, qui ſe paracletum vocitabat. Apelles, is tradebat Chriſtum per phantaſias Deum

visum esse hominibus. Sabellius qui unam duntaxat Patris & Filii & Spiritus Sancti personam esse dicebat, & Paulus Samosatenus, is duas in Christo naturas negans, affirmabat illum à matre tantum originem duxisse, ac eam post Christum natum, è Ioseph viro suo alios genuisse filios. Atque hæc hæresium origo. Qui nempe furor diu bacchatus, tot & magnos quidem viros in diram subinde rabiem egit, ut ejusmodi impietatis veneno infecti, alii alias introduxerint sectas, totque eas referserint erroribus, ut penè plus in illis ex mentibus hominum eximendis sit ad extremum laboratum, quam principio fuerit in jaciendo religionis fundamento insudatum. Ab ejuscemodi singularibus privatorum hominum opinionibus; quas hæreses dicimus, itum est ad publica dissidia, quæ grajâ voce schismata nuncupantur. Hæ duæ germanæ pestes, duæ diræ contagiones ita ab initio concordiam sacerdotum disjunxerunt, ut deinde ambitione crescente, diu conflictatum sit. Ejus dissidii primus omnium auctor fuisse traditur Novatus Rom. presbyter: is enim Episcopatus adipiscendi avidus nihil pensi habebat, quomodo optati compos fieret, qui aliud corde dissimulans, aliud ore simulans, dolosis versutisque consiliis nonnullos optimos sacerdotes seductos sibi copulavit, quorum suffragiis juvaretur. Verum illi, *ut apud Cyprianum & Eusebium est*, ubi cognoverant hominis ambitionem, se ab eo sejunxerunt: at quot sui similes sibi sociavit, facile in fine retinuit. Eo itaque annitente, Novatianus homo gloriæ cupidus, pontifex factus, omnes sui dogmatis sectatores, mundos appellavit. Negabant ii apostatas, etiamsi pœnituissent, esse recipiendos, velut parum liquido documento demonstrasset Christus, à pœnitentia nulli negandam esse veniam, qui Petrum, à quo ter fuerat abnegatus, in integrum restituit. Apostatas autem appellant eos, qui à priori vitæ instituto abscedunt. Sed Cornelius pontifex habitâ in urbe Roma antisti-

tum

tum synodo, Novatianum hæreticum pronuntiavit, damnavitque unà cum Novato, ac reliquis ejusdem sectæ sociis. Ita Novatus circiter annum salutis CCLV. primi schismatis auctor fuit, Cypriano vel testificante, qui *Epistola octava libro secundo ad Cornelium* ad hunc modum scribit. Novatus rerum novarum semper cupidus, avaritiæ inexplebilis, rapacitate furibundus, arrogantia & stupore superbi tumoris inflatus, semper isthic Episcopis male cognitus, curiosus semper, ut perdat: ad hoc adulatur, ut fallat: nunquam fidelis, ut diligat: fax & ignis, ad conflanda seditionis incendia: turbo & tempestas, ad fidei facienda naufragia: tranquillitatis adversarius, pacis inimicus. Idem est Novatus, qui apud nos primum discordiæ & schismatis incendium seminavit, &c. Octogesimo nono dein post anno, est alterum schisma ortum, quod sacerdotalem ordinem maximè afflixit. Arrius enim presbyter Alexandrinus, principe Constantino Magno sectæ fuit auctor, quæ ab æterna Dei patris substantia, quam vocant filium conabatur separare: cujus sententia etsi in concilio Niceno est explosa, attamen duravit perdiu postea contagio: nam latius opinione omnium hominum, malum hoc disseminatum est: manavit enim per bonam orbis partem, & non obscurè serpens multas provincias occupavit. Tertium deinde secutum est schisma, cum Damasus factus est pontifex: non enim suffragiis tantùm est certatum, sed vi quoque & armis. Et hæc fœda pontificum contentio in hodiernum usque diem hoc latius proserpsit, quo honorum ambitio in dies magis magisque sacerdotes invaserat. Quartum postremò vidit religionis dissidium nostra ætas, novitate rerum nimis solicitâ, cum Leo x. Romanus pontifex illo ipso anno, qui fuit humanæ salutis MDXVII. haberet etiam in Germania procuratores indulgentiarum, quas vocant, & illi suæ quoque utilitatis studio prædicarent eas indulgen-

tias non ſolum valere ad ſalutem vivorum, verum etiam ad ſublevandas mortuorum animas, quæ in purgatorio, quod dicitur, eſſent. Tum VVittembergæ in oppido Saxoniæ celebri præſtò fuit quidam Martinus cognomento Lutherus, Auguſtinianus monachus, homo in Theologia apud ſuam gentem primarius, qui illud improbarit. Procuratores ea re valdè commoti, primo quoque tempore Romam ad magiſtratus deferunt nomen Lutheri: is continuo ut deorum contemptor accuſatur, citatur, cauſa agitur, ſed quia ad diem dictam non adfuit Romæ præſens, ut reſponderet, paulò poſt declaratur hæreticus. Verùm quoniam ejuſmodi indulgentiarum quæſtus jam in odia hominum cum procuratoribus incurrerant, permulti magni viri, Martino protinus adjumento fuerunt & in his Fridericus Saxoniæ dux, qui Lutherum conſilio, auctoritate, armis denique tegeret, ne ullâ eum vis attingere poſſet. Lutherus igitur tali præſidio munitus, paucis poſt menſibus non dubitavit ire Auguſtam, quo Thomas Cajetanus Cardinalis S. Sixti, monachus Dominicanus èjus turbæ reprimendæ gratiâ à Leone legatus fuerat. Ibi cum Thoma acriter conflictatur, de indulgentiis, de pontificis Romani poteſtate diſputat: ſed veritus ne Cardinalis ad extremum rem omnem magis imperio quam diſceptatione definiret: idque ſibi timens, domum rediit, ac tum faventibus amicis, majora auſus, de omnibus denique religionis myſteriis ſcribere, ſuaque ſcripta foras dare cœpit. Ita licentiâ partâ loquendi: ſecta brevi tempore mirabiliter crevit, quæ Euangelica dicta eſt, eò quod haud ullam aſſeveret recipiendam eſſe legem, quæ ad animarum ſalutem pertineat, niſi quam Chriſtus aut Apoſtoli dediſſent: primumque eo anno MDXIX. ſuum veſtigium in terris poſuit, manſurum, ut videtur quoad Chriſtus ipſe populum ſuum, culpa rectorum ita in duas ſectas ſejunctum, rurſus coiverit, à quo iſtud optimus quiſque maximè

mè petere precarique debet, ut ne major indidem fiat religionis labes. Pœnam autem quæ hæresium auctores sequeretur, primum Apostolus constituit, ad Titum ita scribens: Sectarum auctorem hominem post unam & alteram admonitionem fuge, sciens quod eversus sit qui ejusmodi est, & peccet, per se damnatus. Deinde Chrysost. *homil.* 47. *in cap.* 13. *Matth. ubi de Zizaniis fit sermo*, alteram ponit, cum inquit: Non prohibet Dominus conciliabula hæreticorum dissipare, ora obstruere, libertatem loquendi concidere, verùm interficere ac trucidare. Dein anno salutis humanæ CCCXXIV. Nicena synodus, *teste Platina*, *in Sylvestri Roman. pontif. vita*, aliam pœnam Arrio constituit, qui cum sua cohorte in exilium ire coactus est. Posthac circiter annum salutis CCCLXXVIII. Theodosius & Valentinianus Imperatores mulctandos decreverunt hæreticos damnis, ignominiis, verberibus, exiliis & morte, quemadmodum extat in Codice juris civilis *leg. Ariani*, ubi lege sanctum est, ut istuc maleficum hominum genus ultimo afficeretur supplicio. Hoc edictum Hostiensis *in sua Summa super titulis Decretalium* explicans ait: Et licet in hæresi lex imponat pœnam ultimi supplicii, quod ultimum supplicium alia lex, *ff. de pœnis*, interpretatur mortem, de consuetudine tamen tales cremantur. Idem Abbas *post Hostiensem*, *super illud capite ad abolendam*, *extrà de hæreticis*, sentit scribens: Sed jus civile punit hæreticum capitali pœnâ, seu pœna mortis, *ut libri Arriani. Codom. de hæreticis*, *conjuncta libri ultimum supplicium. ff. de pœnis*: & hanc pœnam esse debitam interpretatur consuetudo. Convenit ergo in hoc lex canonica, civilis & consuetudinaria, ut communiter puniatur pœnâ ignis. Postremò anno salutis circiter MCLXXX. Frederic. I. Roman. Imperator legem de comburendis hæreticis tulit, *velut in quadam ejus constitutione patet*, *cujus initium est*, *Vt commissi*. Ex quo factum est, ut per idem tem-

pus

pus Lucius III. Rom. pontifex ſtatuerit, hæreticum hominem ſacris initiatum primò deſecrandum, mox verò tradendum locorum magiſtratibus, quo igni necaretur, *ut eodem capite ad abolendam extat.* Atque hoc equidem ex Moſis inſtitutis acceptum ſatis liquet, qui primus omnium doctores impios & peſtiferæ doctrinæ magiſtros morte mactandos conſtituerat, cum ita de ea re *in Deut. cap.* 13. ſanxiſſet. Si ſurrexerit in medio tui propheta, & dixerit tibi, Eamus & ſequamur Deos alienos, quos ignoras, & ſerviamus eis: non audies verba prophetæ illius, quia tentat vos Dominus Deus veſter, ut palam fiat, utrum diligatis eum, an non. Propheta autem ille interficietur, quia locutus eſt, ut vos averteret à Domino Deo veſtro. Et addit: Si tibi idem voluerit perſuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, ſive uxor, aut amicus, non acquieſcas ei, nec audias, ſed ſtatim interficies: ſit primum manus tua ſuper eum & poſt omnis populus mittat manum, & ſic lapidibus obrutus necabitur. Si audieris in una urbium tuarum dicentes aliquos, Egreſſi ſunt filii Belial de medio tui & averterunt habitatores urbis tuæ, quære diligenter & rei veritate perſpecta, ſi inveneris certum eſſe quod dicitur, ſtatim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam. Quicquid etiam ſuppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, & cum ipſa civitate ſuccendes. Hinc igitur hæreticos morte afficiendi ac poſtremo vivos cremandi ritum manaſſe certo propemodum ſcire licet. Atqui eò redeat, unde aberravit, jam oratio. Iis autem ſanandis animorum morbis, nullum efficacius inventum eſt remedium, quàm ſæpius habere concilia, in quibus ſingulorum patefacta ſacerdotum pariter ac profanorum hominum vita, antiſtites ut peritiſſimi medici maturè poſſent mederi ex adverſa valetudine laborantibus. Hinc igitur ad illud tam ſalutare medicamentum explicandum, jam ſtylus ſe commodum transferat.

CAP.

CAP. V.

Quo primùm tempore pontificum Concilia publicè haberi cœperint, atque quorum Conventuum Decreta à patribus recepta sint.

Vetus fuit mos, tam apud Hebræos, quàm apud alias gentes habere concilia, & in iis deliberare de rebus agendis: sic constat Mosen & Iosue, *teste Iosepho*, sæpe facto populi conventu, consuevisse agere: sic Ægyptios ac Persas, *ut auctor est Herodotus*, itidem factitasse: sic Apostolos in unum convenisse locum, cum Matthiam in numerum 11. cooptarunt, cum septem diaconos elegerunt, cum auctoritate Petri & Iacobi decretum est, ne gentes onerarentur lege Mosaica, sed tantum abstinerent ab esca suffocati animantis: item sanguinis & carnium simulachris immolatarum, ac ne stuprum facerent. Nam tum ipsorum tam Apostolorum quam presbyterorum synodus coacta est, *teste Luca in Actis cap. 15. ita scribente:* Surrexerunt autem quidam de factione Pharisæorum, qui crediderant, dicentes quod oporteret circuncidere eos, ac præcipere, ut servarent legem Mosis: conveneruntque Apostoli ac presbyteri ut dispicerent de hoc negotio. Hinc nata esse videtur consuetudo habendi concilii. Cornelius quod satis liquet, primus omnium in urbe Roma, sexaginta episcoporum, totidem presbyterorum ac complurium diaconorum conventum fecit, in quo, uti supra prodidimus, Novatiana est hæresis damnata: meminit & Cyprianus per idem tempus episcoporum conventum Carthagine esse actum. Legimus præterea apud Eusebium patres bis, hoc est, semel Dionysio, deinde Felice sedente, convenisse Antiochiam contra Paulum Samosatenum ejus civitatis episco-

episcopum, atque illum demum damnasse. Is enim Paulus vir intolerabili superbiâ, simul atque est episcopatum adeptus, cœpit inter viam præ insolentia literas relegere, & dictare, multis constipato agmine præcedentibus, ac subsequentibus: unde propter hominis arrogantiam, plerique Christianam religionem detestabantur. Ab hoc Paulo opinor nostros pontifices pomparum ordinem, quem nunc ducunt, accepisse. Paulus demum qui duas in Christo naturas negabat, sed tantùm hominem affirmabat, idque ab Apostolis olim traditum falso dictitabat, in eo concilio criminis convictus damnatur. Sed tunc cum principes Romani quorum imperio regebatur orbis, passim in Christianum nomen sævirent, illa non tam publica quam privata concilia fuisse, credere par est: at ubi Constantinus religionem nostram, ita volente Deo, est complexus, tum denique nostris de Christianæ rei summa agitare publicè licuit. Ex quo Nicenus frequens conventus Constantino imperante habitus, & primus & celeberrimus omnium meritò censetur, velut certum religionis firmamentum. Pari quoque habentur honore & quinque alii in terra Græcia facti, quorum quatuor dogmata, *teste Gratiano dist.* 15. velut quatuor Euangelia recepta sunt. Primus itaque conventus ad Niceam Bithyniæ urbem opera Constantini est actus, ubi CCCXVIII. interfuere episcopi, in quo Arrius, cujus paulò ante meminimus, damnatur hæreseos. Fuit hic annus salutis CCCXXIV. quo quidem tempore Sylvester I. Apostolicam tenebat sedem. Constantinopolitanus alter ab eo, quem primum dicunt, Damaso pontifice. In hoc res acta est contra Macedonium & Eudoxum, negantes Deum esse Spiritum Sanctum. Tertius Euphesinus Cœlestino primo Romanam sedem tenente, in quo Nestorius Constantinopolitanus episcopus damnatus, qui Mariam hominis, non Dei matrem fuisse ajebat, quique aliam personam carnis dicebat, aliam divi-

divinitatis. Chalcedonius quartus, Leone primo pontifice. Eutychianus error est in eo discussus. Fuit Eutyches Constantinopolitanus abbas, qui asserebat Christum post humanam assumptionem non ex duabus naturis constitisse, sed sola divina fuisse contentum. Hæc sunt quatuor illa sacrosancta Concilia, unde religio auctior augustiorque facta est, quæ D. Gregorius admittenda censuit, ita memorans: Sicut sancti Euangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere & venerari me fateor, hac tota mente complector, integerrimâ approbatione custodio, quia in iis, velut in quadrato lapide, sanctæ fidei structura consurgit, & cujuslibet vitæ communis atque actionis norma consistit. Quintus conventus est Byzantii, jussu Vigilii pontificis habitus, quo Theodorus oppugnatur. Ajebat impius Theodorus, divam virginem solum hominem peperisse, non Deum & hominem, estque in ea synodo decretum, ut Christi mater θεοτόκος, item Deum pariens diceretur. Hanc quoque *teste Gratiano* D. Gregorius pari veneratione recepit. Sextum Constantinus IV. Imperator Agathonis jussu, conventum ducentorum episcoporum & eò amplius, Byzantii quoque faciendum curavit, quo Macarius Antiochenus damnatur. Et tunc Hadrianus I. cum omnibus canonibus suis, *ut 16. distinct. patet*, ultrò recepit. *De hac sexta synodo, Bedas itidem abundè meminit in eo libello, quem de temporibus scriptum reliquit.* Præterea alia alibi deinde concilia habita sunt, quæ *in canonicis decretis* à Gratiano diligenter ponuntur. Item ut nullum conventum indici, nullumque à quibusvis actum haberi ratum liceret sine Romani pontificis auctoritate, Marcellus primus omnium sanxit, deinde Iulius & Damasus & Gregorius illud idem statuere. Verùm ut decretum illud frugiferum quondam religioni fuit, quando eo demum modo hæretici ubique exstirpati, eorumque conventicula simul infracta sunt, ita deinceps nihil attulit commodi.

modi. cum per id jam penè desitum sit à conciliis habendis, in quibus cuncta ex æquo tractantur, pontifice Romano ejusmodi negotium non magnoperè curante. Quapropter cum jam diu compertum foret, illud solum Christianæ Reipublicæ quocunque tempore obfuisse, Martinus V. statim pontifex creatus in Constantiano conventu, in quo pestilentissimum trium pseudopontificum schisma est sedatum, sicuti apud Platinam scriptum leges, decrevit ut decimo saltem quoque anno Romanus pontifex, & omnes Christiani principes in unum locum coirent, de summa rei consulturi: quod hactenus minimè est servatum, quamobrem religio in dies singulos majus proculdubio damnum facit. Eo quoque spectat Niceni conventus decretum, quo cautum est ut Episcopi, quotannis provinciales synodos bis celebrarent, ad suos, quatenus opus esset, aliorumque mores corrigendos.

Cap. VI.

Qui ex alienis & externis primi nostros Christianos insectati fuerint, & ibidem qui Martyrii primùm palmam tulerint: atque unde dictum, quidve sit Martyrium.

Plato in sua republica veritatem in primis cultam voluit, quod ea Diis & hominibus Dux sit omnium bonorum, cujus qui felix futurus sit, statim ab initio participem esse decet. Veritatis docendæ causa Christus in mundum venit, dicens: Ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam· Conflavit sibi invidiam ob hanc rem Servator apud Iudæos, ita ut ab eis immerito suo sit neci deditus. Sic Veritas apud morta-

mortales veritatis inimicos, sibi malo ac suis cultoribus pariter bono non fuit, nam prima à Iudæis orta est, ut *attestatur Euseb.* in Christianos persecutio: Cum enim Apostoli præceptoris vestigia secuti nuntiarent verbum veritatis, & Petrus ante alios coargueret Iudæos iniquitatis, quod Christum tradidissent morti, hortareturque ad pœnitendum; eò furoris invecti sunt, ut Stephanum diaconum occiderint. Is enim eo ferè biennio, quo passus fuerat Christus, cum iis de re divina in certamen descendit, qui variis nominibus dicti sunt, Alexandrini, Cyrenaici, Cilices, Asiani. Ibi cum plures & docti, ut ipsi videri volebant, uni non resisterent, sed cœlesti sapientia, qua supernè erat instructus juvenis, obruerentur, cum fremitu & indignatione circumstabant Stephanum, vixque manus præ nimia ira abstinebant. Interim verò testatur ille se cœlestem Gloriam intueri, majus adhuc in se odium concitavit, eam enim vocem ut impiam litigatores abhorrentes facto in illum impetu, urbe ejiciunt, ejectum lapidibus obruunt. Sic primus omnium Stephanus Christianæ religionis publicus assertor, mortem occubuit. Tum *sicut Lucas ait*, erupit persequutio magna adversus Christianos qui erant Hierosolymis, & omnes dispersi vel potius disseminati sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos, ut afflictionis occasio *quemadmodum D. ait Hieronym.* fieret Euangelii seminarium, quando illi id passim prædicabant. Cum verò primum Christianum nomen inter gentes audiri cœpit, tum ut diis invisum infensius illis odio fuit, utpote quod jamjam præsagiebant reliquas esse religiones soluturum, quod impense avertere conati sunt semper vanorum deorum cultores: Nam Athenienses Diagoram philosophum ex urbe sua depulerunt, eò quod, *ut Cicero de Natura deorum tradit*, Deos negasset, & omnem deorum opem, quò sic animos hominum à religionis cultu avocaret. Iidem Socratem damnarunt, qui novam reli-

religionem introducere visus est, qui per Aristophanem poëtam comicum in comœdia quam Nebulas inscripsit, falso culpatus est, quod fabulas coleret, & de Atheniensium religionibus detraheret, ac pubem seduceret. Item ne plura commemorando unius rei exempla, longius à proposito trahamur, Romani cum duas reperissent in agro Lucii Petilii scribæ seu Terentii, ut Varroni placet, arcas lapideas, quarum in altera corpus Numæ regis, in altera libri reconditi erant, Latini septem de jure pontificum, totidemque Græci de disciplina sapientiæ: latinos, *auctore Valerio*, magnâ diligentiâ servandos curarunt: Græcos quia ex aliqua parte ad solvendam religionem pertinere existimabant, cremarunt. Ita in ipso introitu novæ alicujus religionis obsistere studebant. Vnde Nero princeps majorum suorum curam sacrorum æmulatus, cum audivisset Petrum & Paulum in urbe novum Euangelii dogma prædicare, novamque religionem inducere, indignatus, haud multo post utrumque morte affecit, ac indixit persecutionem, quæ secunda fuit in Christianos: siquidem primam, *ut supra ex Eusebii testimonio ostendimus*, insectationem inchoarunt Iudæi. Sunt tamen qui hanc Neronianam primo ponant loco, ut primam Imperatorum jussu motam. Et ut Romanum populum homo sceleratissimus concitatiorem in nostros redderet, tale facinus comminiscitur. Cum per cuncta jam crudelia facinora, velut humani generis pestis esset debacchatus, ne patriæ etiam parceret, seu deformitate veterum ædificiorum offensus, sive, uti quidam ferunt, cupidus Trojæ ardentis similitudinem cernendi, majorem urbis partem incendit. Sex continuos dies ac totidem noctes illud incendium per urbis ædificia sacra & profana pervasit, & multas civium fortunas absumpsit. Ad levandam igitur sceleris attrocitatem, omnem cladis illius invidiam in veræ pietatis cultores viros innocentissimos rejecit, subornatis qui Christianos ejus incendii

dii auctores falso criminarentur. Quapropter plurimi illius ordinis arrepti, sunt supplicio affecti. Cæterum quàm procul ab omni maleficio nostri Christiani essent, Taciti Cornelii declarant verba, qui Christiano fuit nomini valdè inimicus: is, Non perinde, inquit, tam crimine incendii quàm odio humani generis convicti sunt. Et deinde pergit: Addita pereuntibus ludibria, ut ferarum tergoribus contecti, canum laniatu interirent: aut crucibus affixi, ubi dies defecisset in usum nocturni luminis urerentur. Tranquillus item delirus pietatis hostis ait: Afflicti suppliciis Christiani genus hominum superstitionis novæ & maleficæ. Ita principes Roman. ab initio, sicut D. Cyprianus verissimè ait, in odium nostri nominis conjurarunt, ut nos odisse inciperent homines ante quam nosse, ne cognitos aut imitari possent, aut damnare non possent. Nec ita multo post Domitianus tertiam in Christianos molitur persecutionem, Trajanus quartam, Marcus Antonius & Lucius Aurelius Commodus quintam, Severus Pertinax sextam, septimam deinde movet Maximinus, octavam Decius, nonam Valerianus, Aurelianus decimam, Diocletianus undecimam ab illa prima Iudaica, à Neroniana verò decimum tenet locum: quem ordinem scriptores nonnulli servant. Porro hæc omnibus omnino diuturnior immaniorque est habita: nam *ut Euseb. tradit*, & libri sacri exusti sunt, & si quæ essent sacræ ædes, dirutæ: præterea si quis Christianus in magistratu fuisset, eo sublato, remanebat infamis: servi Christiani libertatem consequi non poterant: milites item Christiani cogebantur aut idolis immolare, aut militiam cum vita pariter deponere, edicto principis in foro posito. Postremò Maxentius, Lucinius, & Maximianus, tres uno tempore cum Constantino principes, Christianis maximè infesti fuêre, quibus meritò affectis supplicio, Constantinus solus rerum potitur, qui certam & stabilem dedit nostris pacem. Inter has autem sævissimorum

morum principum cruentissimas insectationes non defuere unquam, qui contemnentes jussa atque minas illorum, tradiderint corpora sua propter religionem servandam ad supplicia, quo mererentur habere coronas perpetuas: nam, ut Apostolus ait, non coronatur nisi qui legitimè certaverit. Hoc consilium ex Christo Servatore est, dicente: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum & tollat crucem suam, & sequatur me: Idem præmium sequentibus se proponit, cum inquit: Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Hujus spei plenus, ac ut plus quam propheta futurorum nequaquam nescius Ioannes Baptista, primus veritatis causa, hoc est, quod incestas Herodiadis, *uti Lucas tradit*, execraretur nuptias, vel quia, *sicut Iosepho placet*, ex concursu, qui magnus ad eum fiebat, orta esset novi motus suspicio, morte ab Herode affectus est; qui jure primitiæ martyrum dici potest. Verumtamen cum omnia nostræ religionis mysteria à passione, quam vocant, Christi, ut tum consummata cœpissent, teste Hieron. *adversus Iovinianum* qui ait: Neque enim Euangelium ante crucem Christi est, ideo Stephanus Levita, qui *ut supra diximus*, ab ipso statim nascentis Euangelii principio primus omnium Christianum nomen publicè professus martyrium tulit, est protomartyr habitus. Cyprianus verò rem altius repetens, id Abel justo tribuit, dicens: Imitemur fratres charissimi, Abel justum, qui initiavit martyrium, dum propter justitiam primus occiditur. Sed de initio martyrii Christianorum hic agitur, quod quale sit, jam opportunè dilucidemus. Μαρτύριον enim Græcè testimonium dicitur, & apud nos idem significat ab effectu: sicut mors vocitatur pallida, quod qui supplicium religionis causa perferunt, ii testimonium tribuant virtutis egregiæ veræque pietatis, qua Deum colunt: & martyres dicti, qui aliis testimonio sunt, pro Christo esse moriendum, qui suos milites præmio

æternæ

æternæ vitæ donet. At Stephani fortia facta innumerabiles deinde immortales insigniter æmulati, ubique gentium adeò brevi tempore, ac tale Christianæ rei fundamentum jecerunt, ut liquidò liqueat, ex odio adversariorum plus honoris & dignitatis nostræ religioni accessisse, quam ex illorum patrocinio, si favissent, proficisci potuisset: hoc etenim veluti citò omnino casurum hominum favor peperisset: illud ut perpetuò duraturum solum Deum per eos quos ex mortalibus propter animorum virtutes, immortalitate donavit, præstitisse constat. Ita denique insectationes Reipublicæ nostræ bono fuere, quando Christianorum nomen quanto magis ab ipsis inimicis depressum, tanto magis illud nobis illustre celebreque redditum est.

Cap. VII.

De Christianæ Reipublicæ præstantia.

Jam *suprà* prodidimus, quæ nostræ spiritualis Reipublicæ, hoc est, nostræ religionis prima fuerint instituta, quæ usque adeo ad benè beateque vivendum conducunt, ut nemo non illa ipsa jure possit ac debeat probare, vel Aristippus ipse, qui animam cum corpore interire dicebat, aut Epicurus, etsi negabat Deum curare mortalia: beneficio enim Christianæ pietatis cuncti nascimur liberi, quò profectò secundum vitam ipsam, nihil cuiquam mortali aut felicius contingere potest, utpote quod omnes ethnici desiderarunt semper, hodieque permulti desiderant populi. Vndè verissime ille ait:

Non bene pro toto libertas venditur auro.

At statim nati ex præcepto Servatoris docemur, ut omnia quæcunque volumus ut faciant nobis homines, sic & nos faciamus illis, atque diligamus alios sicuti nosipsos. Per hæc mutuæ charitatis officia sunt nobis interdicta homicidia, furta, perjuria, mendacia, adulteria, stupra, ac omnia deni-

que

que mala, quæ ab homine in hominem proficisci possunt. Item ne nos voluptatibus intemperanter immergamus sunt, divina præcepta, quæ nostris abundè moderentur animis. Verùm quoniam nihil non parum grate sine comparatione laudatur, consilium est aliarum quoque gentium mores & instituta summatim memorare, quo præ illis nostra sancta esse ostendamus, ac quid Ethnico Christianus semper præstiterit planius faciamus. Apud Scythas, qui cum Ægyptiis de generis vetustate diu certarunt, probro dabatur hominem non occidisse: quare usque à pueris humana cæde gaudentes, captivos immolabant, sanguinemque ejus potabant, quem primum cepissent: vescebantur carnibus demortuorum parentum. Sarmaticis virginibus non ptius nubere mos fuit, quam hostem peremissent. Nomades mactare seniores parentes, eorumque carnes crudas comesse solebant. Ægyptiorum fœminæ olim virilia munera obibant, contra viri muliebria, invicem genitalia membra honorantes, quod per ea instrumenta genus conservaretur hominum. In Africa quoque & alii aliter, pecudum ferarumque ritu, populi vitam degebant, qui plurimum serpentum carnibus victitantes, bonarum omnium artium expertes erant. Punicæ fœminæ quæstum vulgato corpore faciebant, dotis comparandæ causa. Asia quam dicunt minorem, unicum semper fuit seminarium vitiorum, repertis cujusvis generis ad corrumpendam vitam mortalium illecebris deliciarum. Quapropter Lacedæmonii luxuriæ contemptores, & laboris patientes, diu suorum civium oculos, *uti Valer. Maxim. ait*, à contemplanda Asia retraxerunt, ne invitamento ejus capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. In Græcia consuetudo fuit, ut iis quibus satietate vitæ honesta peteretur mors, potio venenata ad hoc publicè asservata daretur. Quod sanè longè importunissimum post homines natos institutum, inde in Galliam translatum Massilienses aliquandiu servarunt.

Iidem Galli consuevere pecunias mutuas dare, quæ redderentur dantibus apud inferos, persuasum habentes animos omnino immortales talia commercia inibi habituros, quo illis pecunia opus foret. Hispani olim permissa re domestica fœminis, rapinis inservire & armis fas habebant. Germanis idem fuit studium: materia enim munificentiæ erat, per bella & sedes, non arare terram, nec expectare annum, sed provocare hostes potius, & vulnera mereri: pigrum nempè & iners videbatur sudore acquirere, quod possent sanguine parare. Sed & Romani, quanquam continentiæ amantissimi, nonnulla habuere instituta minus laudabilia: non enim publicè solum, verùm etiam privatim nihil agebant, nisi auspicio prius sumpto. Item assiduis spectaculorum illecebris juventutem maximè corrumpebant: nam cum jugiter agerent fabulas, quarum argumenta majore ex parte, stuprorum continebant actus, juvenes talia spectando, imitandi licentiam sumebant. Quæ præterea inde per incautum serperent contagia vulgus, audi D. Cyprianum *ad Donatum ita scribentem*. Adulterium discitur, dum videtur: & lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo, quæ pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo revertitur impudica. Adhuc deinde morum quanta labes, quæ probrorum fomenta, quæ alimenta vitiorum ex histrionicis gestibus? Ac id genus permultæ gentes instituta turpia feraque servabant, quibus longè ab humanitate, mansuetudine, honestate trahebantur, quæ pluribus persequi, ut notiora, alienum institutis meis esse duxi. Nihil est, item quod de singularum Theologia repetamus, cum id in initio operis affatim proditum sit, ne rursum turpem impietatem potius quam Theologiam doceamus, cum alii elementa, alii solem & lunam, alii animalia, alii denique ipsos mortales homines pro diis & haberent & colerent. Sed Romanorum in primis vana erat Religio, qui Deos alios ad benefa-

nefaciendum, ut Iovem, Iunonem, Pacem, Concordiam: alios ad minus nocendum, ut Vejovem, Febrem, Robiginem, Malefortunam, colebant: eademque ratione ſuis Imperatoribus, quamvis multo ſceleratiſſimis aras ſacrabant. Et iis cuncti mortales obvoluti tenebris, tam turpiter delirabant. At ubi mundo lux vera, hoc eſt, Chriſtus Servator noſter affulſit, quæ illuminavit omnem hominem venientem, *ut perhibet Iohannes*, in hunc mundum, & in omnem ſimul terram Apoſtolorum ipſum Euangelicum dogma prædicantium exivit ſonus, ac in fines orbis terrarum verba illorum, tunc univerſi jamjam reſipiſcentes veram religionem ultrò complecti cœpere, qui velut novæ plantæ in lætiſſimum ſolum tranſlatæ, ſenſim ſylveſtrem exuerunt animum, ſeque in florem ſuavitatis cœleſtis induere. Per hunc denique modum ceſſavit illa veterum morum feritas, omnis prorſum vitæ turpitudo, omnis falſæ diſciplinæ informatio procul acta, in quorum locum Euangelica vita publicè recepta, ſancti & pudici mores paſſim admiſſi, laudata virginitas, conjugalis pudicitia, frugalitas, ſobrietas, juſtitia, manſuetudo, pietas. Tot pariter bona Religio Chriſtiana apportavit, ita ut nemo mortalium omnium jure queat inficiari, quin ejus inſtituta optima ſint, atque ad benè caſteque vivendum efficaciſſima? nam hæc non armis, ſed ſalutari cœleſtique doctrinâ, integerrimæque vitæ exemplis, ſola potuit gentium omnium quamvis barbararum feritatem duritiamque mollire. Senſit hoc in ipſo primordio Tiberius Cæſar, *dicente Tertulliano in Apolog.* Tiberius, cujus tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introivit, annuntiatam ſibi ex Syria Palæſtinaque veritatem illius divinitatis detulit ad ſenatum, cum prærogativa ſuffragii ſui: ſenatus quia non ipſe probaverat, reſpuit: Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum. Trajanus quoque itidem ſenſit, qui certior factus à Plinio Secundo, Bi-

thyniam id temporis obtinente, nihil mali in Christianis quotidie ad supplicium tractis reperiri, jussit ut non inquirerentur, verum oblati punirentur. Insuper Hadrianus de Christo colendo, inter Deosque referendo cogitavit. Alexander eum in suo lario (ita sacrarium domesticum vocant) depictum habuit, *ut ait Lampridius*. Meminit ejusdem Tacitus *in vita Neronis*, & Ioseph. *lib. Antiq.* 18. quorum testimonia facile declarant, jam tum Christum fuisse creditum Deum. Ex quo postea cunctæ ferè nationes, etiam barbaræ, quæ olim incultis moribus pravisque institutis nutritæ, ac cacodæmonum præstigiis obcæcatæ, belluino propè ritu degebant, beneficio Christianæ pietatis per baptisma in unum paulatim coivere, in unamque Dei civitatem, legibus sanctis divinoque cultu præcellentem sese ad ultimum receperunt, justitiam cæterasque virtutes certatim colentes. Sed age, jam dicamus & triumphos, quos nostri ex ipsis gentibus reportarunt. Apostoli rempublicam Christianam condituri, qui cunctis æquè mortalibus sibi consulendum putabant, ut sunt divino Spiritu supernè accepto communiti, variisque linguis simul imbuti, provincias inter se partiuntur, *uti alibi à nobis est perappositè declaratum*, non utique armis oppugnaturi quenquam, sed summâ innocentiâ, mirâ pietate, summâ charitate. Itaque alii alio terrarum profecti, Thomas Parthos, Matthæus Æthiopes, Bartholomæus Indos citeriores, Andreas Scythas, Ioannes Asiam, Petrus Pontum, Galatiam, Bithyniam & Cappadociam, in suam fidem redigunt, docentque cui regi vivo ac immortali perpetuo pareant. Asciscitur in hanc militiam haud multò post Paulus vir Iudæus, cognomento Tarsensis, quod capta à Romanis patria, cum parentibus Tarsum, quæ Ciliciæ est, migrasset. Is tam consilio bonus, quam Mosaicæ legis peritus, & ex hoste factus religionis amicus, eaque sola armatus, se Damasco movet, Christi nomen longè lateque

 prædica-

prædicatione propagans, in Cyprum proficiſcitur, ubi poſt certamen, quod Paphi cum Barjehu magno habuit, Sergium Paulum inſulæ proconſulem ad veri Dei cultum duxit. Ex Cypro digreſſus, Antiochiæ primò, mox Iconii multos mortales concionando ad Chriſtianam adjunxit rempublicam. Lyſtræ inde in Licaonia, cum claudum ab infantia ſanaſſet, Lyſtrenſes illi & Barnabæ ejus ſocio, qui & diſcipulus Domini erat, rem divinam tanquam duobus diis facere voluerunt: at Paulus dux verbi id fieri inhibuit, dicens ſe mortales eſſe, non Deos, neganſque divinos honores hominum cuiquam convenire. Secundum hæc, Piſidiâ & Pamphiliâ peragrata, Hieroſolyma venit, Petri ſalutandi cauſa: nec diu inde Hieroſolymis fuit, ſed cum Sila, quem ſibi comitem aſſciverat, per Syriam & Ciliciam, Derben venit, & Phrigia, Galatia, ac Miſia peragratis, Troadem iter intendit, & Troade inde in Macedoniam, & demum poſtquam multa omnibus terris circunquaque mirificè egiſſet, Hieroſolyma rediit, ubi Iudæorum iniquitate in vincula conjectus, Romam mittitur, quo Petrus jam diu antea venerat, qui Euangelium prædicans, primordia novæ cœpit fundare religionis: quod opus ita inchoatum Paulus gnaviter juvit. Sic hi duo inclyti duces in urbe terrarum regina, Chriſtianæ reipublicæ fundamentum jecerunt, ſedemque locarunt. Et Apoſtoli Domini cum reliquis diſcipulis, tales ab initio retulere triumphos, triumphos inquã, longè illis inſigniores quos olim Roma ſuis decernebat ducibus: iſti enim hominum cæde, illi ſalute acquiſiti. Secuta eſt inde hujuſce gloriæ ingens mortalium cupida multitudo, quæ periculorum omnium, ac mortis contemptrix, nullam unquam urbem, nullam gentem eſt aggreſſa, quam benefactis ſuis non expugnarit. Porrò hæc erant arma: Induebat pro ſe quiſque Loricam juſtitiæ, portabat Scutum fidei, caput obtegebatur Galea ſpirituali, muniebantur aures conſtantiâ, ne audirent edicta feralia,

feralia, erigebantur in cœlum oculi, ne conspicerent detestanda simulachra, renitebat frons signo crucis adversus malos dæmones, pallebant ora jejuniis contra carnis petulantiam, lingua Euangelicæ doctrinæ mellita dulcedine illitam, Christum intrepidè ubique canebat. Signa militaria erant, obvia omnibus humanitas, mansuetudo, patientia, laborumque tolerantia. Bellum verò non pro principatu adipiscendo, sed pro religione tuenda, pro rectè vivendi ratione ineunda, universis indicebatur vitiis: & præ militia hac, cuncta alia omnes juxta spernenda ducebant. Eorum autem militum princeps extitit Stephanus ille protomartyr, cum quibusvis priscorum belli ducibus comparandus, qui quod præmium meruerat, suis patefaciens, Ecce inquit, video cœlos apertos & filium hominis stantem à dextris Dei, quo cuncti certa spe pleni non refugerent pro nomine Iesu contumeliam ac mortem pati: quod & certatim fecere: statim enim præter Apostolos, alii alibi duces ea induere arma, reipublicæ Christianæ fines propagandi studio. In Asia Polycarpus Smyrnæus antistes, & Ioannis Zebedæi discipulus, unà cum duodecim aliis clarissimis viris, extremum vitæ diem martyrio confecit. Ignatius Antiochenus Episcopus ad bestias inde damnatus, compluresque alii. Romæ interim alii principes ob patriam cœlestem sunt vulnera passi, Nereus & Achileus fratres homines Romani, Processus & Martianus milites, quos in carcere Petrus baptizarat, Nazarius, Torquatus, & Marcellus, & Apulejus, qui Simonis fuerant Magi assectatores: item Linus, Cletus, Clemens, Alexander, Sixtus, Calixtus, Vrbanus, Fabianus, Cornelius, Sixtus II. pontifex. Rom. & cum iis Laurentius levita, ac innumerabilis credentium multitudo. Quo ferè tempore in Africa, Cyprianus Carthaginensis Episcopus, Imperator longè invictissimus, cum ingenti militum Christi numero per martyrium ad vitæ exitum vocatur. Et alter

 mili-

militiæ dux Dionysius Alexandrinus antistes pari successu fortiter pugnavit. Ac ab initio post Domini discipulos, tales Christiana respublica sortita est belli duces, longè me hercule excellentiores quam illi quondam fuerint Curiones, Fabii, Scipiones, Camilli, Alexandri, atque Annibales, quod hi videlicet vinci poterant, illi non poterant, ut virtus ad præmium cœleste semper prompta. Quid, quod nec minus ad mortem animi fœminis nostris fuit? quarum principes fuere à principio, Flavia Domicilla, Euphrosina, Theodora, Sabina, Cæcilia, Romanæ puellæ. Item alibi per id tempus, Apollonia virgo Alexandrina, cum ad rogum jam succensum, in qua cremanda erat, ducta esset, repentè à manibus impiorum prosiliens in flammam sese ultro conjecit, ita ut perterrerentur ipsi quoque crudelitatis auctores, quod promptior esset ad mortem fœmina, quam persecutor ad pœnam. Hinc jam desinamus mirari Mutii Scævolæ dexteram, quam ad ignem torruit, qnod non interemisset Porsenam, cum Apollonia totum igni dedisset corpus, ut suo incendio hostes etiam ad cognitionem veræ pietatis trahendo perpetuis liberaret flammis. Non tacebimus & Sophroniæ nobile lethum: ista enim Romana matrona à Maxentio per vim oblato stupro, cum suum corpus ab ea labe aliter tueri non posset, sibi manum intulit, Lucretiæ animi robur æmulata. Sed magis piè Dorothea virgo egit, quæ in idem discrimen adducta, maluit suum corpus alieno quam suo cadere ferro, ne tyranni stuprum pateretur. Et sexcentæ præterea fuere fœminæ ad hujusmodi decora studio religionis excitatæ, quæ tales in hostes Christianæ reipublicæ gessere animos, non certè quo illos offenderent, sed ut suo periculo à miserabili interitu vindicantes, ab impietate ad pietatem revocarent. Fuêre itidem viri undecunque consummatissimi, qui partim benignitate temporum in quæ inciderant, partim tyrannorum sese remittente in nostros furore,

rore; non sensere martyrium, qui propterea quod in confessione veræ religione perstitissent, confessores sunt dicti, & ii summis virtutibus clari, eam cum primis illustrarunt. Atq; ita senatus populusq; Christianus ex quatuor ab initio constitit hominum ordinibus, ex Apostolico, Martyrum, Confessorum, & Virgineo, in quibus summa summarum Gloria fuit, ut per pia atque inclyta facta tam vivi quam mortui meruerint clarere miraculis. Ex quo nullum est cujusvis & virtutis sectandæ, & vitii detestandi fugiendive exemplum, quin illud ipsum à nostris quisque queat mutuari amplissimum, quando ab Apostolis & martyribus juxta discimus Fidem, Iustitiam, Sapientiam, Fortitudinem, Patientiam, Constantiam, Severitatem, Abstinentiam, Frugalitatem, Paupertatem, ac divitiarum voluptatumq; omnium contemptum: à confessoribus, Humanitatem, Clementiam, Amorem conjugalem, Fidem servandam, Amicitiam, Liberalitatem, Pietatem communiter adversus omnes: item Studium, Industriam, Eloquentiam, cunctasque æquè bonas Artes: à virginibus verò Pudicitiam, Modestiam, Castitatem, Verecundiam. Imò cum unus istis ferè omnibus ornatus fuerit dotibus, à singulis omnia edocemur, velut ab universis generatim commonefimus degere omnem ætatem à crudelitate, ira, odio, avaritia, superbia, invidentia, perfidia, temeritate, impudentia, luxuria, & libidine vacuam. Palam igitur est, solam Christianam rempublicam ad extremum perfectum vivendi modum in orbem terrarum induxisse. Videant proinde qui ex officio debent cum factis, tum dictis Christianum populum intra hosce vitæ degendæ fines continere, quantum peccati, quantum criminis sit illum agere devium pessimis morum exemplis, undè laxatis rerum habenis, omnia simul vitia in civitatem Dei erumpant, quibuscum perpetuum sit domi bellum, quo modis omnibus distineamur, mulierumque ritu altercantes, sinamus religionis hostes multos passim

passim populos reipublicæ adimere nostræ, ac in suam redigere ditionem, ditionem certè illorum mox animas miserabiliter perdituram. Non est tamen de ditione dimicandum. Sanè Christianus senatus ex doctrina Domini, qui, Regnum meum, inquit, non est ex hoc mundo, non quærit terrenum, at cœleste imperium, non hominum opes, sed salutem, in suamque potestatem cunctos venire mortales non cogit, verum allicit. Nihil igitur mirum si interdum adversus Turcas & Saracenos, duos hoc tempore pietatis Christianæ truculentos hostes, minus valemus armis, utpote humanis, cum spiritualibus sit nitendum: quippe si illi odorarentur, nos secundum Euangelicum dogma vivere, aliquidve veræ pietatis scintillæ in multis illorum relucere, qui Innocentiâ, Iustitiâ, Mansuetudine muniti, deberent ante omnes summo amplificandæ tuendæque religionis desiderio ardere: item si sæpius sacris concionibus peterentur, essentque qui eos hortarentur, haud dubie jam mitiores effecti à nomine Christiano non usque adeò abhorrerent, cum homines sint: &, quamvis propositi tenaciores, queant bonis monitis adduci, ut ad veritatem respiciant: nam ea est integritatis vis, ut facile quemvis moveat. Quid enim unquam naturâ creavit, ne altius repetamus, crudelius Attila Hunnorum rege, qui tamen Leonis primi pontificis Romani sanctitate victus, Romanis pacem reddidit, & ex atrocissimo hoste, humanique cruoris appetentissimo, unius hominis precibus est mitissimus factus? Nec minus valuit nomen probitatis Benedicti abbatis apud Totilam Gothorum regem præferocem. Is enim capta urbe Roma, in Cassinati se illi obtulit, ignoto vestitu, ut ejus sanctitatem experiretur, à quo nihilo secius cognitus, quamvis alter in comitatu esset regificè indutus, admonitusque est, ne victoriâ crudeliter uteretur, ita ut fecit: nam dicto obtemperans, ab omni deinceps injuria consultò abstinuisse dicitur. Divus item

item Gregorius potuit Gothos ipſos jam Arrianos factos bonis monitis ab errore revocare: potuit & Anglos ſic mollire, ut deinde ſint ſuâ ſponte religionem complexi: adeo cuncta probitati parent. Ac ad hunc modum noſtra ſpiritualis Reſpublica, hoc eſt, Chriſtiana Religio, ut præſtantior, reliquas omnes velut humanas diſſolvit, diſſolvetque perpetuò, ſi qui eam docent, cum primis ritè ſervarint.

FINIS.

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS
DE
PRODIGIIS
LIB. III.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS,

AD

FRANCISCVM MARIAM, VRBINI DVCEM,

In Dialogum de Prodigiis,

PRÆFATIO.

Accuratè sed nescio quam benè, Præstantißime Dux, confeci & absolvi, ineunte æstate, dialogum de Prodigiis, cui scribendo bonam hybernorum mensium partem dedimus. At unus aliquis fortasse dicet: Isthuc argumenti genus jam pridem à Cicerone in illis libris, quos de Divinatione composuit, plena manu petractatum est. Ad id respondere libet: Faciamus ita esse: quid tum? Eripuit ne Cicero eam materiam sic omnibus, ut in posterum tempus, de ipsa re nemo quicquam bellè tradere posset?

Sexcenta quippe extant exempla, quibus tale quid minimè observandum edocemur: sed unum referam, verbi gratia: Scripsit apud nos in primis de re rustica M. Cato, deinde M. Varro, Vergilius, postea Æmilius Macer, mox Columella, postremò Plinius, & Palladius, in qua pro se quisque multum equidem ad summam agriculturæ utilitatem, profecisse fertur, illudque studium haud in exigua singulorum laude ponitur. Idem igitur nobis aliquando usu venire poterit, atque illis venit, quum legentes animadverterint, me in Prodigiorum Dialogo solum quæsisse id, quod in rem omnium mortalium maximè esset, ut ne delyrarent, neve animarum damnum facerent, quod Cicero præstare non potuit, tametsi ego nihil ad ipsum. Cæterùm illud non tam ingenii facultate, quàm temporum felicitate adjutum effecisse me, fateor: nos etenim, qui posteriores nati sumus, permulta cognita habemus, quæ superiores latuerant, quando nobis præceptor est Christus, qui cuncta cùm humanarum, tum divinarum rerum mysteria rectè norit: cujus ipse quoque doctrina instructus, confidenter veni in certamen cum hariolis, auguribus, haruspicibus, vatibus, sortilegis, quos partim divinis, partim naturalibus debilitatos, imò atque adeò devictos rationibus jacere, cum

suis

ſuis peſtiferis artibus, videre jam licebit. Quare hunc, optimè Princeps, Dialogum tuo nomini dicatum, jam divulgatum volui, ut noſtri laboris fructum, ſi quis erit, plures caperent: caperet autem bona pars populi, poſtquam intellexerit ſe Chriſtianæ religionis beneficio haud attingi peſſima obſervandorum prodigiorum cura, & eos qui talem ſuſcipiunt curam maximè omnium teneri amentia, quum illi per ejuſmodi ſtudium, nihil omninò veri certive doceantur. Sed vel tibi nempe, tuique ſimilibus, viris belli gloria ampliſſimis, aliquid voluptatis novum afferet opus, quandò per id planè conſtabit, ſummos olim Imperatores in bello gerendo conſueviſſe de cœlo obſervare, & auſpicia prodigiaque tanti facere, ut inde potiundæ victoriæ in ſpem aut protinus adducerentur, aut ab ea depellerentur, ac ita demum falli. Igitur quum ars militaris in prudentia & fortitudine pariter Ducis, atque in militum robore conſiſtat, noſtri profectò Imperatores multo ſapientiſſimè agunt, qui in ſua ſuorumque virtute ſpes ſitas habentes, ſine ullo augurio, res ſuo tempore gerunt: & id tu in primis, qui nunc Venetorum copias ducis, officiumque fortiſſimi Imperatoris facis, quò adjumento ſis ad rem Italicam, quæ jam propè trigeſimum annum crudeliter armis Gallo-

rum Hispanorumque, similiter ac Germanorum vexatur, laceratur, perditur, tandem aliquando restituendam. Quapropter non equidem minus omnium vocibus ad cœlum extolleris, ob hanc quam navas continenter operam, quàm ob singularem illam animi tui magnitudinem, æquè ut & rei bellicæ scientiam, qua ab hinc aliquot annis, regnum tuum avitum, quo adversariorum potentia pulsus fueras, fortiter recuperasti. Ex quo certè nihil fermè unquam tibi illustrius, quàm ea calamitas fuit, ad laudem, & gloriam sempiternam. Atque sic in hoc opusculo aliquid existet, quod te delectarit: cujus rei causa est, quamobrem pro certo quasi habeam, meum istuc observantiæ officium nonnihil tibi fore gratum. Vale,

LONDINI, XIII.

Calendarum Augusti, M. D. XXVI.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

DIALOGI DE PRODIGIIS,

LIBER I.

POLYDORUS.

BHINC biduum, ita mecum cogitabam: Si Robertus Ridlejus meus esset hîc, disputaremus aliquid: cum ecce tibi, unus ex meis ministris, nuntiavit te ad urbem accessisse. Sic animus interdum auguratur, quæ statim pòst accidunt. Hoc itaque ut primùm audivi, simul valde gavisus: ac nihil mihi hodie potius fuit, quàm ut te convenirem, partim ut officium in amicum præstarem: partim ut intelligerem, quàm mox hinc esses discessurus: nam tibi iter aliò esse ferebant. ROBERTVS. Ago tibi mi Polydore gratias: certè tu mihi studio præcucurristi, si enim expectasses, dum sol oritetur, ad te recta via ivissem. Quod aves scire, an nostra mansio futura sit hîc diuturnior, sanè cum causa, ac non sine negotio, Cantabrigiensem Academiam mihi petendam constitui.

POLYD.

POLID. Nihil profectò commodius accidere posset. nam unà, spero, ibimus in villam nostram, quæ, uti scis, secundum tuam viam, ad lævam in monticulo posita est: & talis, ut (quemadmodum Cato præcipit) ne fundum quærat, neve fundus villam: habet enim hortum pomarium, pratum, sylvam, & pusillum campum frumentarium. Quapropter te iterum atque iterum rogo, ut animi relaxandi gratia, eò ex via recta divertas, cùm locus minus duobus absit stadiis, non quò tuum interrumpamus iter, sed ut totum saltem triduum, de aliqua studiorum nostrorum quæstiuncula inter nos loquamur, quippe id appello boni otii fructum. ROB. Eamus, ut obsequar: & quia tam ventum est ad umbram hujus patulæ quercus, posce pulvinos, & sedeamus. nam ut verum fatear, aliquantulum fessus sum de via. ac ideo volo me ad reficiendum ex labore dare. POL. Si tuus animus perinde à curis, ut corpus à labore, vacuus est, inter nos hîc, quò animi gratia accessimus, conferamus jam licet, de Prodigiis: quæ ob terrifica eorum eventa, mortales jam inde à principio observare, pariterque religioni habere, atque horrere cœperunt. Etenim non cognosco unum aliquem, qui de iis rebus subtilius, cumulatiusque quàm tu, qui es apprimè humanis æquè ut sacris literis eruditus, disputare queat. ROB. In rem ingrederis, quæ & quanta olim fuerit, hodiève sit, nemo omnium facilè suspicari potest, quæ Deorum nuntios facit imbres, ventos, malas tempestates, bestias & monstra. POL. Ergo ex religionis usu erit, aliquid de ejusmodi superstitione, quæ etiamnum bene multorum insanas mentes tenet, differere, quò cunctis illud Servatoris nostri oraculum longè verissimum esse constet: Ne passerculus quidem in terram cadit, nisi ex voluntate Dei patris. Sed quia labes ista, ab astrologia primùm facta est, illud admoneo, nihil esse quod astrologorum vanis utamur argumentis, quum illorum quosdam postremò non puduerit,

rit, bonam nostræ religionis mysteriorum partem cœlo assignare, perinde quasi illud rerum omnium, non item Deus, auctor fuerit. O perniciosam disserendi licentiam. Neque etiam Philosophorum captiosissimas volo subtilitates, quibus verùm magis circumfunditur, quàm invenitur. ROB. Non rescindemus regulam datam: sed rem, ut dixi, magni momenti tractas. POL. Quid ita? ROB. Quia vereor, ne te meque unà in laqueos nos induas, quorum ex nullo uterque sese possit expedire, nisi in re haud facili, peracutis rerum cœlestium rationibus nobis utendum constituamus: quibus muniti, in isto disputationis genere subtilius versari possimus. POL. Nescis, certè nescis abstinere manus: sic bellè in disceptationis ostensos scopulos laberis. Nihil nempe huic sermoni nostro de re multo utilissima, si sine captione plana fiat, orta longius, quàm quicquam commentitium esse duco: proinde quatenus ista nobis tractanda sint, ut rectè intelligas, si libet, talis erit nostræ disputationis modus. Alter nostrum referet carptim prodigia, postquam ita appellare placet, quòd prædicent: quanquam sunt ejusdem fermè generis, portenta, monstra, ostenta, quia portendunt, monstrant, ostendunt. Alter eventorum causas, quàm veras exquiret, atque exponet, quò tandem aliquando diluceat, in quibus veteres similiter versati sint erroribus, ac bona nunc vulgi pars deliret. Hæc explanavi, ut à principio intelligeretur à te, quid illud esset, de quo disputandum foret, ut ne vagari & errare cogeretur oratio, id quod in initio disputationis fieri ante omnia oportet. ROB. Laudo firmamentum disputationis quod posuisti, & modum: at effudi tibi, quæ possent ipsam disputationem infirmare, ut ne res temerè tractemus turbidas: propterea si me in respondendo rudem inveneris, ne inertiæ condemnes, qui onus nostris viribus impar antè cognoram, Sed jam ad rem veniamus. Lex ista quidem nostri futuri sermonis quam imposuisti, mihi probatur; sed te illa

la portenta recitandi munere fungi oportet, qui quum jampridem rerum fermè omnium initia octo libris prodideris, & ad Anglicam historiam scribendam aggressus, multarum gentium annales evolveris, facile memoria tenes, quicquid ad institutum colloquium pertineat: ego verò prodigia, aut eventorum causas quærere, minus laborabo, ejusque rei te monitum volo, ut ne mihi tantum sumere videar, qui quod fortasse latet obscuritate involutum, ausim planum facere: dicam tamen apposité id quod sentiam, de iis quæ à te breviter percursæ fuerint. Cæterùm tu exordire explicare, quæso, prodigia, quæ apud mortales observata, auctores gravissimi monimentis mandarint. POL. Recte quidem te imperatorem geris, qui adeò bellè officia aliis scis partiri, ut de iis nihil tibi reliqui facias, quando ais nolle te laborare de interpretatione prodigiorum, perinde quasi aliquid laude dignum esse possit sine labore: verumtamen quia intelligere videris à te tantum postulari, ut dicas quod sentias, ipse quod mandasti, munus obibo, quum jam vacuum tempus & liberum nobis tribuatur: si primùm mihi illud innueris, à quibus temporibus recitandi exordium capiendum sit. ROB. Censeo à primis, quoniam ita fieri oportere, ipsa natura docet: quippe quotidie usuvenit, ut unusquisque quæ ante ora videt, negligat, ac sic rerum memoriam æqualem ætatis suæ minus attendat, minus respiciat, minus consideret. Itaque sic altè orsus jam juvante Deo voce præito. POL. Illud post hominum memoriam prodigium inauditum extitit, rubum flagrare, ac, ut in Exodo est, nulla ex parte comburi: indeque vocem editam, qua Moses jussus est ire cum Aaron fratre suo in Ægyptum, accersitum in patriam Hebræum populum. Sed vel aliud multo mirabilius, quum Aaron coram Pharaone, virgam quam gerebat, in colubrum, & fluminis aquam in sanguinem vertit, induxitque per omnem Ægyptum ingentem ranarum multitudinem,

dinem. Age, jam tuum fac officium: causas elice prodigiorum istorum, ac de eventibus edissere. Rob. Magnus nempe es rerum artifex. Pol. Quamobrem? Rob. In longum me vocas sermonem, cogisque ut jamjam me dem ad omnem divinandi rationem exponendam, si voluero mysteria tuæ primæ quæstionis diligenter quærere. Hic tria divinationis genera complexus videris, divinum, artificiosum, & naturale. Divinatio, divina semper veritate dirigitur, cujusmodi Moses & prophetæ reliqui usi sunt, qui divino afflati spiritu, futura prædixerunt, miraculaque ediderunt, quò mortales facilius adducerentur, ut suis prædictionibus fidem tribuerent. Ita Moses per flammam in rubo minimè consumpto versantem, præsensit futurum, ut populus per legem, quam flamma illa significabat, haudquaquam purgaretur peccatis, quæ instar spinarum rubi pungentia faciunt, ut saltem appropinquante morte, eos qui secus quàm decuit vixerunt, delictorum suorum tum maximè pœniteat: quia animus, teste Cicerone, id temporis multo divinior est, quum præsagiat sese brevi à societate & contagione corporis sevocatum, atque ita multos magis perpetuatum iri. Et hoc ad primum tuum rogatum. Pol. Rectè quidem, at perge modò. Rob. Ego verò pergam. Alterum divinandi genus artis est, quod ad auguriorum, auspiciorum, monstrorum, sortium, & fulgurum interpretationem faciendam valet. arte enim haruspices, augures, harioli, & vates armati, aut ex volatu avium, quæ præpetes dicebantur, aut ex cantu earum quas oscinas vocabant, aut ex gustu (si enim escam non caperent, tum mali alicujus significationem fieri augurabantur) aut ex colore, defectu, mutationeve extorum animalium, futura prædicebant. Pol. Bona, vel mala? Rob. Me alio traducis, impedimentoque es, quò secius pergam: sine, quæso, reliqua explicem, ne hæc quæ incurrunt succisiva tempora, rebus non nostris dare videa-

videamur. POL. Sino: sed hîc de te peto, quid sit ista divinatio, quo nostrum servemus institutum, ut nihil prius tractare incipiamus quàm quid sit, declaretur. ROB. Non ego, sed aruspices, sed augures definiunt divinationem esse earum rerum, quę fortuitæ ac futuræ sint. Fac ergo sic esse, tum dices: Si quid fortuitum est, id casu aliquo non eveniet: sin futurum, & quia in fortuna positum est, potest impediri, ut ne accidat. Ac ita relinquitur, ut divinatio sit nulla præter divinam: nisi velimus eam appellare conjecturam, quod fateri haruspices, augures instar mortis putant, & conjecturam inquam temeritatis plenam, de qua suo loco plura dicam. Nunc ad rem. Sequitur alterum prodigium, sive monstrum. Monstrum utique fuit, cernere subitò ex virga colubrum obrepere, atq; fluvium cruore fluere. Hoc mehercule apud veteres, artis erat: at apud nos, idem spiritus qui miraculum edidit, planum fecit, quid portenderet: virga enim, auctore Origine, homilia quarta, in Exodum, crucem Christi significavit, quæ à principio contemptui habita, mox in serpentem animal, teste Euangelio, prudens versa: hoc est, ubi cognosci cœpit, in pretio fuit, evertit Ægyptiorum, qui recta non saperent, inanem sapientiam. Item infecit flumina sanguine: quia ubi mundo illuxit, à nocentibus pœnas exegit, secundum illud: Omnis sanguis qui effusus est super terram, à sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ requiretur à generatione hac. Tertium divinationis genus natura invenit, quòd ea duce, somniemus: quia quum jacet corpus dormientis, tum animus qui divinus est, præterita meminit, præsentia cernit, futura prævidet: & instinctu flatuque divino vaticinamur, id quod apparet in poëtis, qui quadam animi concitatione mira canunt. Ex quo Democritus negabat, sine furore posse esse poëtam. Sed age, jam ad tertium ranunculorum ostentum veniamus quò tuam quæstionem tandem aliquando absolvamus. Totam Ægyptum immanis rana-
rum

rum copia occupavit. Ecquid illud portendit aliud, quàm damnum, quàm molestiam, quàm labem miseris incolis? inest enim ranis quædam natura significans aliquid: quippe quæ impendente procella aliqua, solent in ripas exire, atque multo magis clamitare, unde agricolæ præsentire possunt futuras tempestates: sed cur ita fiat, non item videre, quum id sit in naturæ arcano inclusum. Atque hæc naturalis divinatio. Pol. Præclarè equidem: sed ad rationem instituti sermonis commodius duxerim fore, si non gravabere repetere, cujusmodi inprimis sint artes, quæ in naturali divinatione versentur, & quatenus, quò probè constet nobis innatam esse prædictionem istam, citra omnem superstitionem: quæ aliud non est, quam importuna ineptaque religio, non item vera & sancta, quando, ut hæc Deos colit, ita illa violat: quam superstitiosi observabant, qui (teste Cicerone) totos dies precabantur, & immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent. Rob. Nunc dato responso ad ea quæ proposuisti, magis surgendum nobis puto, quam ad eam partem sermonis ex qua egressi sumus, revertendum. Pol. Consideamus adhuc hîc in umbra, extrahamusque tempus parumper, oro, dum se calor frangat, disseramusque aliquid, quod secundum naturam sit. nam cum in ea re nihil fucosum, nihil tectum, nihil affectatum existat, haud scio quicquam animo pergratius, perque jucundius esse. Præterea si sermonem cùm utilem tum honestum interruperimus, voluerimusque postea ad illum rursus aggredi, futurum video, ut uterque nostrûm summè animi pendeat, quum nemo homo, quamvis magna ingenii sit acrimonia præditus, tam facilè contexat interrupta, quàm absolvat instituta. Rob. Non est, video, quòd onus recusem: ita me urges: tametsi illud in proximam nostram confessionem reservari commodum poterat, itaque tibi morem geram. Pol. Atqui ego ista audire perquàm cupio: ordire igitur. Rob.

Pru-

Prudentia unica virtus humanæ vitæ maximè necessaria, variè à multis definitur: sed nos aliorum sententiis brevitatis causa omissis, Ciceronem sequemur, qui primò de Officiis libro ait, Prudentiam esse rerum expetendarum fugiendarumque scientiam. Qui ergo scit ea sequi, quæ sibi bono, & declinare quæ malo fore ducit, is meritò prudens dicitur. Ea autem cura justè omnibus suscipienda est, qui velint officium suum facere, ut ne vivant more belluarum, quæ non nisi præsentes cernunt casus. Hinc nascitur illa naturalis pariter præsensio, atque divinatio: pro se quisque enim sui custos, adjutor & defensor esse debet: ex qua re oritur cautio. Exempli gratia: Cùm volo cavere, quæ obesse possint, incipio observare hominum mores, tempora, naturam loci in quo habito: ex observatione, præsentire: ex præsensione, divinare, quid inde futurum sit. Itidem facio, si quid boni exopto, sic ut nullo negotio & commoda & incommoda prospiciam, prævideam, conjecturaque augurer, atque ita prudens rectè sciam me regere, gubernare, custodire. Verùm qui aliis præsunt, eos major cura consulendi sibi, & suis tangit. Hæc si approbas, pergam ad reliqua. POL. Nihil supra. ROB. Natura continenter varia edit signa, ex quorum observationibus, quarundam artium rationes initæ sunt, ut qui eas exercent, possint multa prospicere ad seipsos pertinentia. Siquidem ducis copiarum ituri ad bellum interest, viæ pabulique causa observare ver novum, quod adventu hirundinum, lusciniarum, turturum, primùm præsentit: item tempus hyemandi, id quod grues abeuntes indicant: & interim annonæ rationem habere, ut exercitus, ne fame omni ferro longè sæviore, suffocetur. qui facilè istuc futurum ex nuce præsagiet, auctore Poëta:

Contemplator item, cum se nux plurima sylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat umbra, Ne-

Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.

Cæterùm nulla magis ars ejuſmodi ſignorum ſignificatione juvatur, quàm ruſtica atque nautica: quando ex utriuſque uſu ſummopere eſt, futuras tempeſtates bonas æquè ut malas prænoſcere. Enimvero in agricultura nihil non tempeſtivè agendum. Ita Cato ſuum villicum admonet, inquiens: Opera omnia maturè conficias face. nam res ruſtica ſic eſt, ſi unam rem ſerò feceris, omnia opera ſerò facies. Hæc ille. In navigando non parum ſemper cavendum periculum mortis: quod tantum abeſt, quantum tenuis ligni craſſitudo patet. Ex quo non ineptè Bias agebat, nautam neque inter vivos eſſe. Ergo non ſine cauſa ſignis Solis & Lunæ, atque animalium præſagionibus, artes iſtæ ſunt effectæ. Sed jam utamur noſtro Verg. teſte:

Si verò Solem ad rapidum, Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies, nunquam te craſtina fallet
Hora, nec inſidiis noctis capiêre ſerenæ.
Luna revertentes quum primùm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto, namque is certiſſimus auctor,
Pura, nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt,
Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ.
Sol quoque & exoriens, & quum ſe condit in undas,
Signa dabit, Solem certiſſima ſigna ſequentur.
Et quæ manè refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille ubi naſcentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suſpecti tibi ſint imbres.
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni.
Omnia tum pariter vento nimbiſque videbis
Fervere: non illa quiſquam me nocte per altum

Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis.

Ea omnia vel animalia quædam præsagiunt, dantque certa tempestatum signa. Idem:

--- Aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras,
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
Et veterem in limo ranæ cecinêre querelam,
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce.

Item delphini, mergi, grues, corvi, teste Plinio, præsagiunt. Quin medicina ex signis duntaxat naturalibus, de vita pariter ac morte ægrotantium judicium facit: quum præsertim venæ æquis seu non æquis intervallis moventur quod ut istud mortiferum, ita illud salutare sit signum. Iam tota naturalis divinatio petractata est, cum rerum eventis. POL. Benè certè: sed eventorum ipsorum causas nobis quoque quærendas existimo. ROB. Ain tu hoc quærendum? Adde, cedo, à quo etiam quærendum sit. Sanè ventorum, imbrium, morborum, signa quæ dixi, quam habeant rationem, non satis perspicio, vim autem & eventum non ignoro. POL. Non equidem ista desperantur à nostris astrologis, vel philosophis, qui etiam rationem reddere sciunt, quæ causa sit, cur Iupiter in sua cœlesti sella sedendo, interdum dextrum pedem super sinistrum reponat. ROB. O miram memoriam: tute à principio lege excepisti, ne hasce illorum hominum joculatorias obscuritates, futilesque subtilitates nostro sermoni misceremus: & nunc videris non imprudens in eas pestes collabi. POL. Verissima sunt quæ memoras. nam mihi, fateor, jam exciderant: ad nostra jam redeo. Mittamus Solis ac Lunæ signorum rationem perscrutari, & hoc loco usurpemus illud Socratis scitum: Quod supra nos, nihil ad nos. Et si libitum sit, pervestigemus quid sit, quamobrem animalia præsentiant futuras tempestates, atque inde apud mortales variæ hariolatio-

nes increbuerint. Rob. Faciam Polydore ut vis, tametsi scio me in re difficili ac multum & sæpe quæsita versaturum: quia sunt qui suspicati sint, eas bestias divorum interpretes esse, quando homines minus per se futuram aëris qualitatem sentientes, ab illis observando colligunt, percipiunt, prænoscunt. Pol. Hinc igitur videre licet, præ brutorum intelligentia, nostram in hac parte consenescere. Rob. Id nequaquam: nobis enim innata est naturalis prudentia, qui nostro judicio aut læti, aut tristes sumus. id quod in ista animalia cadere nequit, quæ nihil per se perspicientia naturam aëris sequuntur, cujus instinctu impetuque modo gemunt, modò, garriunt, modò lasciviunt, modò concinunt. Sed audi nostrum Vergilium, hanc tibi quæstiunculam similiter proponentem, ac declarantem:

Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verùm ubi tempestas, & cæli mobilis humor,
Mutavêre vias, & Iuppiter humidus austris
Denset, erant quæ non rara, & quæ densa relaxat,
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.

Pol. Latueruntne hæc veteres? Rob. Minimè, opinor: nam Vergilius, cujus tibi testimonium citavi, non utique heri aut nudius tertius fuit, qui plus doctrinæ attigisse, quàm quivis mortalium fertur. Pol. Et tamen putabant aves eventus significare adversos, secundosve? Rob. Putabant equidem, quando rem nullam administrari, nisi auspicio volebant. Pol. Qui fieri potuit, ut illi prisci mortales alioqui sapientissimi, in hanc delyrationem incredibilem collapsi sint? Quid respicis? exprome, quæso; tantæ stultitiæ causam. Rob. Respicio tuas bellissimas illecebras remorandi me hic ad vesperum, nam uni semper inceptæ

rei prævertis alteram. Arbitrarisne parvi esse negotii expromere causam tanti erroris, qui sapientissimos quosque viros olim miserè infatuarat? An me unum ex illis scabiosis sophistis esse putas? qui quum ab ineunte ætate sese dederint ad perdiscendas captiones verborum, verborum inquam barbarorum, in eis enim omnis linguæ tam Latinæ quàm Græcæ jejunitas existit: & postquam artem quam vocant, credo sophistariam, perbiberint, tum tanquam omni doctrina cumulati in scholis assident, dicereque audent: Si quis velit quid quærere? perinde quasi nulla sit res tanta, tamque improvida, de qua ipsi non sint dicturi, quicquid dici possit. Sed ecquid dices, si ostendero teipsum id jampridem prodidisse, quod à me explicari petis? POL. Mihi illud antehac ne somniasse quidem venit in mentem. ROB. Cretensis, quemadmodum video, nescit pelagus, ut ajunt. Sic bellè dissimulas, non quò omnino illudas (nam te hominem bonæ frugi esse non ambigo) sed ut me tuæ laudis buccinatorem audias. Itaque postquam ita tibi cordi est, volo id eo confidentius facere, quod ipse sic velle videris. Tu enim libro de Inventoribus rerum quinto, peritè porrò docuisti, quàm dæmones, præsertim ante Christi Servatoris nostri adventum, multas nocendi artes habuerint, quamque multijugibus responsorum fallaciis miseros mortales petierint, deluserint, perdiderint. POL. In hoc admodum delector optimè Roberte, quod nostra tibi scripta minimè sordeant, in quibus, uti video, libenter versaris: sed perge, amabo te, ut ne puncto quidem temporis, nostri sermonis seriem interpellemus. ROB. Primum omnium satis constat, dæmones esse spiritus à Deo olim in cœlo creatos, aëriaque habere corpora, ut Apulejo Platonico, ac divo placet Augustino, ipsos Platonicos in hac parte secuto: qui ob superbiam inde dejecti, partim in terræ infimo, partim in aëre versantur, nocendi semper cupidi: qui idcirco, teste divo Augustino de

de dæmonum divinatione, & sensu & celeritate omnes animantes longè antecedunt. Sed ante illum Plato in Epinomide, eorum naturam sic descripsit: Dæmones genus aërium in terra, mediaque regione collocatos, colere debemus. Et quamvis hi dæmones prope nos sint, nunquam tamen nobis manifestè apparent: prudentiæ mirabilis participes sunt, acuto quippe ingenio, tenacique memoria, cogitationes nostras omnes cognoscunt. Verùm tu dices, Plato ibi de bonis loquitur dæmonibus. At malos quoque idem ponit, cùm alibi, tum epistola quadam ad amicos Dionis, qua docet, usque eò cum rebus Siculis bene actum, dum Dionysius junior de ipsius Dionis sententia, eas administrarit, & illum postea depravatum pessimè egisse, inquiens. Nunc autem sive quis dæmon, sive perniciosus aliquis iis sese objiciens, iniquitate & impietate cuncta pervertit, rursusque perdidit. Hæc ille. Pol. Sunt ergo dæmones vel boni & mali? Robert. Sunt. Pol. Alterum tibi non concedunt Peripatetici, quorum princeps, uti ipse scis, fuit Aristoteles, qui dæmonum non meminerunt: alterum non admittit Augustinus, ut est in libro de Civitate Dei nono, qui vult dæmones apud nos, in malam semper partem acceptum iri. Rob. Magnos quidem adducis auctores, at utrumque defendendum. Sunt inquam dæmones, quorum sexcenta in dies singulos existunt opera, quæ natura rerum ulla nequit efficere, tametsi multo sanè est efficacissima: sed ne tempus teramus, illud apertè docebit errorem eorum, si qui sint, qui negent. Vidi ego, imò nemo non quotidie videt, hominem à dæmone prehensum, agitatumque, effundere ea quæ nunquam audivit, & id aliena lingua, quam nunquam didicit. Hoc nisi dæmonibus, est quisquam omnium qui audeat assignare? Quòd autem dæmones bonos more priscorum vocitamus, de ea re haud laborare oportet, id quod parvi refert: placet sequi veteres philosophos, quando nos etiam

etiam angelos æquè bonos atque malos dicimus. POL. Ais igitur bonos & malos esse dæmones? ROB. Prorsus, quemadmodum antè dixi. POL. Ecquid muneris apud Deum obeunt? ROB. Mali enim jussu Dei, ab improbis scelerum pœnas exigunt. Ita misit Deus in Ægyptum, ut est in Psalmo 76. iram indignationis, immissiones per Angelos malos. Illud verò alterum dæmonum genus saluti hominum studet: & utrumque divus Ioannes Chrysostomus, homilia tertia, de patientia Iob testatur. POL. Dubito de ista tua definitione ministerii dæmonum, quia nemo homo nescit bonos fuisse dæmones, qui ierint perditum Sodomam: proinde si vis ut tecum consentiam, rem subtilius explicato. ROB. Vt ne ambigas, subjiciam quod satis dictum vel ab Augustino habemus. Malus itaque dæmon potest adversus malos homines, velut in suum gregem, nisi prohibeatur: adversus bonos non item, nisi Deus permittat: & id quidem non ad perdendum, sed ad probandum. Propterea malus dæmon Iob, viro animi vitæque integerrimo, postquam omne ejus peculium concessu Dei corruperat, nuntium ruinæ attulit. Ac ita Deus per dæmones pariter bonos atque malos, modò justos homines, modò iniquos tentat, castigat, punit: sed ut hos pœnis æternis, sic illos calamitatibus minus diuturnis afficit, quò de eorum probitate certum fiat periculum. Iam, credo, ministerium dæmonum juxtà mecum tenes. POL. Quid ergo? sciunt ne per hoc futura? ROB. Sciunt nempe. POL. Minime tibi assentior, qui planè credo Chrysostomo. is enim in Euangelium Ioannis, homilia XVIII. de ea re ita loquitur: Prædictio futurorum immortalis Dei duntaxat opus est. Quod si aliquando dæmones aliquid prædixerunt, stultum & incautum vulgus deceperunt, eorum namque vaticinia passim falsa deprehenduntur. Hæc illle. ROB. Ego quoque tantum à Chrysostomi sententia non absum, ut etiam maximè probem.

Sciunt,

Sciunt, inquam, dæmones in primis, quæ ipsi machinaturi sunt, & futura quædam, utpote quasi in procinctu, non autem longo pòst tempore eventura. Exempli causa dictum sit: Superiore æstate, quemadmodum audisti, cùm ingens bellum in terra Italia arderet, inter Carolum Cæsarem & Franciscum Gallorum regem, essetque cum ipso Gallo in fœdere Clemens Romanus pontifex, venit in mentem Carolo duci Borboniensi, qui Cæsaris copias ducebat, Clementem aliquo incommodo de improviso afficere, quò ille cogeretur amicum Gallum deserere. Itaque Borboniensis magno cùm Hispanorum tum Germanorum peditum numero instructus, ex agroque Placentino profectus in Hetruriam descendit, prædicans se bellum Florentinis facturum, quòd illi etiam Gallorum partes sequerentur, ut sic suum consilium artificio tegeret: qui ubi eò pervenit, omissa via quæ Florentiam ducit, primo quoque die Senas se contulit, illincque Romam approperavit, quò cum omnium opinione celerius venisset, facile eam rebus omnibus imparatissimam offendit, primoque impetu cœpit, ubi loci ipse occubuit. At milites victoria usi, Vrbem occupant, Clementemque arce divi Angli includunt; qui paulò pòst sese in eorum fidem permittere coactus est. Ad proposita redeo. Dæmones igitur potuerunt ex tanto rerum motu, & alterius partis studio vehementi præsentire ac prædicere, brevi futurum ut urbs caperetur: sed illud haudquaquam ante, quàm Borboniensis id consilii cœpisset Romæ invadendæ. POL. Rem jam teneo. ROB. Expecta, dum concludam, si vis nihil ambigi. Sic dæmonum malitia, uti divus Ambrosius in Euangelium Lucæ ait, etiam occulta deprehendit. nam in id illi incumbunt, ut faciant, quò mortales sibi credant, & credentes fallant: quando tali sunt natura, ut nihil eis sit antiquius quàm dolis, quàm machinis, quàm fallaciis ac præstigiis mortales continenter circumvenire, in errationemque

que trahere: quanquam, uti te demonstrasse significavi, eos dolos, machinas, fallacias, præstigias, jampridem Christus præstrinxerat. POLYD. Cur non potius sustulerat? ROBERT. Quia Deus, sicut Origenes homilia XIII. super Numeros testatur, non vult id dæmonum genus ante tempus damnare, qui apud Mathæum Servatorem rogabant, ne se ante tempus torqueret. POLYD. An ex usu nostro non foret, si spiritus tam malefici exinanirentur? ROBERT. Haudquaquam puto: præstat enim ut ejusmodi hostes sint, qui dies noctesque nos oppugnent, in certamenque vocent, quum teste Apostolo: Non coronabitur, nisi qui fortiter pugnarit. Sanè ubi certamen non est, ibi nulla præmii, nulla victoriæ spes existit. POLYDOR. Plena manu rem attigisti, sed utinam istorum dæmonum malitia nequitiaque ad nos aditum haberet aut difficiliorem, quo nobis per eam in animi securitate, in qua vitam istam pono beatam, acquiescere licerèt: aut si ita facto opus est, longè faciliorem, ut ex acri certamine lætiorem reportaremus victoriam, postquam pro se quisque pugnando animose restiterint. ROB. Neutrum in rem nostram esset: si enim dæmones inhiberentur, ne ad nos tentandos aggredi possent, illi contrà atque eorum natura est, facere cogerentur, ac ita ante tempus damnarentur, id quod Deus non vult. nam teste Origene, in eadem homilia, damnare, est auferre eis arbitrii dati potestatem, & ante tempus inferre judicium. Sin pro suo jure integrum esset sævire, perbrevi tempore omne humanum genus perditum irent. Igitur Deus perinde iis malis spiritibus ac bonis, nostræ salutis causa, interdum utitur. POL. Vtiturne Deus etiam malis? ROB. Vtitur, inquam. Verbi gratia: Deus olim per malum dæmonem, uti antè ostendimus, patientiæ Iob periculum fecerat. Item si malitia, invidia, & proditio Iudæ, in quem, uti ait Ioannes, ingressus erat Satanas, non fuisset, crux Christi, quemad-

modum

modum idem Origines homilia XIIII. affirmat, non extitisset, unde nostra manavit perpetua salus. Transeamus ad alia. Isti ergo dæmones mali, partim natura corporis aërei, partim longo rerum usu, nam diutius vivunt, longè scientissimi, quum à primo animadverterint homines rerum futurarum notionis cupidos, duce natura, observare animantium corporum vocumque motus, quibus conjectura augurari futurum aliquid possent, tales fecerunt fallacias, ut cùm animantes ipsæ aut insolitis volatibus, aut garritibus terris signa miranda darent, illi dementer ejusmodi signis adducti, artem augurandi vanitatis plenam confecerint, qua tam superstitiose quàm aniliter futura quærerent. Quod institutum dæmones augendum existimantes; quum postmodum mali aliquid terris populisve impendere præsentirent, ita in hominum animos inducebant, ut facilè crederent illud ipsum malum deorum suorum nutu, sibi per ea formidanda animantium signa, aut voces ex simulacris divinitus, uti rebantur, editas, indicari: qui sic dementati ex suis observationibus, quicquid inde commodi accipiebant, se à diis prius monitos, item prosperitatem habere putabant, quòd malum antè cognitum facilè declinari soleat. Pol. Ita homines à cacodæmonibus moniti, malum omen avertebant? Rob. Me interpellas: nunc & quæ tu audire, & quæ ipse referre habeo, attende potius, quia paulò pòst intelliges ea monita bono non fuisse credentibus. Item miseri mortales diis illis malis fidem ac honorem habere, eosque in familiaritatem recipere cœperunt. Itaque memoriæ proditum est, Numam Romanorum regem nympham Ægeriam, Q. Sertorium cervam Dianæ, ut prædicabat, numine afflatam consultricem, & Socratem dæmonem consiliarium, quem Apulejus Deum appellat, habuisse. Pol. Bestiam deam, & dæmonem Deum ecquis unquam dixit? Rob. Sertorius, & Socrates. Pol. Quid boni igitur ab illis ambo

consecuti sunt? ROB. Id scilicet, ut iste nihil suo juvante Deo, coactus sit vitam finire veneno: & ille nullo suæ deæ monitu edoctus, domestica fraude perierint. POL. Eo præmio dii gentium remunerabant suos cultores? ROB. Non sanè alio, & id porrò haud occultè: siquidem, uti tu libro de Rerum inventoribus quinto luculenter demonstrasti, humanas hostias sibi immolatas volebant. POL. Ò perniciosam æquè Deorum humani sanguinis sitim, atque mortalium amentiam, iniquitatemque, si parricidas colere libuerit, quos ipsi suis legibus supplicio mactandos, non item colendos jam inde à principio sanxerant. Sed dicet aliquis. Istud faciendum erat, quo majus averruncaretur periculum quod jam supra caput esset: quando satis constat, teste Dionysio Halicarnasseo, Iovem & Apollinem magnis affecisse Italiam cladibus, quòd decuma hominum sibi non fuisset immolata: & Publium Decium patrem, Romanum consulem, ac deinde Decium filium acie inclinante, sponte se atque hostes diis manibus ex diræ superstitionis instituto, omnibus devovisse precibus. ROB. Pulchrum sanè per tempus exemplum dæmoniacæ fraudis narrasti: nota tempora infelicia, quibus humanæ mentes dæmonum præstigiis captæ, nefaria ludibria non cernerent. Est operæ pretium hîc cognoscere dæmonum simul insidiosas artes, & Romanorum hominum cæcitatem, qui crediderint Decium patrem, ut de filio taceamus, bello Latino potuisse secum hostes devovere, in quos nullum jus ille habuerit. Atqui haud dubium fuit, non oportuisse Decio cadente, Latinos cadere: qui ubi Decius est telis obrutus, non signa sua deseruere, sed usque eò restiterunt, dum non parvo demum T. Manlii alterius Consulis negotio, fusi fugatique sint. POL. Fortasse vates aliquis excantavit eos à Decio incantatos? ROB. Nego, ut dixi, Decium potuisse Latinos carminibus ad interitum trahere, quando incantamenta apud pris-

cos,

cos, tametsi omni superstitione refertos, semper in quæstione fuit, valerent ne aliquid. Apud nos verò dubium non est, quin nullius sint momenti, id quod lex, quod religio, quod ratio docet: quæ idcirco de patrum sententia, jampridem damnata sunt. Quapropter expedit ut ea missa faciamus, ne prophana sacris miscere videamur. POL. Non intermittas, quæso, parum disputare de istiusmodi incantationibus, quas audio non usque eò improbatum iri, quin liceat Dei nomine interdum uti. ROB. Nihil est, video, quòd moremur diutius, adeò urges. Itaque ex tuo Plinio, ut ne sacros auctores in rem ridiculam demus testes, tute haurito, quæ de me quæris: ille enim libro Naturalis historiæ XXVII. bonam ejusmodi deliramentorum partem ponit, tantique facit, ut ad extremum ita concludat: Sed in prodendo obstat ingens verecundia, in tanta animorum varietate. Quapropter de his, ut libitum cuique fuerit, opinetur. Homo sanè prudens non putavit sic à veritate recedendum, ut se auctore in posterum tempus, ejus vanæ observationis cura alios tangeret. Veruntamen certum habemus, in veterum animis insedisse semper opinionem, vel potius stultitiam, quæ etiam nunc permultos amentes tenet, ut crederent posse se cœlum pariter atque terram verbis quibusdam, ad carminis similitudinem compositis, movere. *Vergilius*:

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Item:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Cato de re rustica, luxata membra hac cantione sana fieri tradit: Donata, daries, dardaries, astararies & reliqua. POLYD. Bone Deus, Cato vir tam sapiens, duxit animo istam cantionem, verbis nihil significantibus compositam, valere aliquid, ad movendum Deum? ROBERTUS, Ita est, M. quoque Varro haud extra talem culpam est, qui affirmat, carmine sanari podagras. Marso-

rum, qui Italiæ populi ſunt, cantu ſerpentes contrahi, vulgò tradiderunt. M. Servilius Novianus in lippitudinis metu, duabus literis Græcis α, & ρ, chartam inſcriptam, lino ad collum circumligatam ferre conſueverat. POLYDOR. Iſtud profectò inſtitutum haud obſolevit, quippe ſunt bene multi à nefariis magiſtris ita inſtituti, ut pro certo quaſi habeant ſe valentes fore, ſi verba Euangelica, vel pſalmum aliquem eodem modo geſtarint. ROB. Verum nempe dicis: ſed illi nihil veri ſapiunt, qui perinde quaſi pręliterarum notis, non ſit in ſcriptura ſacra quicquam aliud atttendendum, ſpes ſuas in ope divina minimè ponentes, tantam vim in chartis ineſſe credunt. Sanè Chriſtus voluit ſuum Euangelium publicè prædicari, non quò mortales muta ſcripta manibus ferrent, ſed eorum ſenſa mente perciperent, memoriaque tenerent, ac agerent quod per ea juſſi eſſent, hoc eſt, à Deo tam corporis quàm animi ſalutem expectarent. POL. Bene reprehendis, beneque admones. Cæterùm quotuſquiſque eſt, qui contemptui artem habeat, in qua doloris magnitudine aliquando ejulans, repererit auxilium, quod dies noctesque exclamaverit? Illud mehercules eſt, quamobrem etiamnum ſint, qui incantationibus fidem ex eo minus abrogent, quòd compertum habeant eas levare ægrotantes: nam in emiſſione ſanguinis ex naſo, vel ex vulnere, præſens remedium carmen eſſe ſolet. Sic Homerus ſcribit, Vlyſſem, accepto vulnere in femine, profluvium ſanguinis cantatione cohibuiſſe. Ita dolor capitis, ita dentium, ita febris ſedatur, mitigatur, tollitur. ROB. Sed quota pars laborantium morbis levatur? POLYD. Bene magna, ROB. Quare non cuncti, qui ad eos maleficos medicos, incantatores, confugiunt? POL. Iſthuc perinde me fugit: ac certò ſcio, incantamenta nonnunquam eſſe iis levamento, qui morbo quopiam tentantur. ROB. Ain te certum ſcire? Num conſtat tibi

tibi de morbi aut doloris longinquitate, gravitateve, seu subita levatione? Nam id sæpe accidit in corporibus affectis. Quod si non affirmabis, affirmabis autem nequaquam, ni volueris sponte mentiri, quæram ex te, potest ne ita usu venire, ut ægrotus eo ipso temporis puncto incipiat belle se habere, quum quis ad recitandum carmen aggreditur? Quod si negabis etiam: quicquam diligentiæ, quicquam curationi, quicquam denique naturæ tribuendum negabis. Ecquis enim sui adeò negligens est, qui quum cœperit adversa vexari valetudine, primo quoque die non abstineat à quotidianis cibariis, deinde non adhibeat remedium aliquod, postremò non curet naturam corporis sublevandam purgationibus quam multijugibus? At dices: Ante omnia recursum est ad incantationes. Fac ita esse, per hoc tamen non stat, quin levatio morbi dolorisve queat sua sponte sequi, ob abstinentiam ciborum, pabulique: nam in jumentis idem accidit, quando in eorum quoque curatione incantamentis utuntur. Et demum esto, ea remedia juvent, hoc est juvare videantur ægrotantes: remedia inquam, quæ, auctore tuo Plinio, prisci illi idolorum cultores, à quibus pestifera ars manavit, negabant prodesse posse, si prius in mensa deposita fuissent, quàm adhiberentur: adeò facile inutilia fiebant. Cæterùm dico incantamenta ista juvare nunquam, quod in iis nil veri, nil sancti, nil firmi sit, nam incantatorum genus nemo nescit esse longè post homines natos valde impium, valdeque improbum, ac fraudulentissimum, qui dæmonum nomine non item Dei, artem scelerate exercent, idque pretio faciunt: qui verba ignota malitiose usurpant, qui notas & figuras instar Deorum simulacrorum nefarie adorant, qui variarum rerum imagines, item annulos lapidesque velut sacra artis instrumenta habent, qui in ligandi, solvendi, tangendique modo spem stolidè ponunt, & postremò confidenter petunt, plurimum à Deo minimè petenda. Nonne proinde dementis est, non

modò existimare, sed somniare quicquam propitium ab istis veritatis, pietatis, ac justitiæ hostibus proficisci posse? Neque igitur valere tam importunam artem aliter credas, quàm ad fraudem atque damnum similiter petentium ab ea auxilium: quippe qui pecuniam dissolvunt, quò deludantur, suaque spe fraudentur: ac ad ruinam exercentium, qui à principio per baptisma filii Dei effecti, ita tandem sese malorum dæmonum amicitiæ dant, atque devovent: qui supra vires, contra naturam, divinare, morbos curare conati, si tale quid præstare posse se persuadent: non animadvertunt sibi sic malè agentibus semper præstò esse dæmones, qui ipsos in maleficio detineant, ut ne aliquando resipiscant. Ac tantum abest, ut ars longè insidiosissima cuiquam prodesse possit. Quid, quod incantatores, si quid omnino efficere posse videntur, totum id nefariis dæmonum machinis assignandum, nemo sanæ mentis ambigit? quia illi nihil non semper student, ad eorum hominum perniciem, qui à veritate recedentes, sese modis omnibus ire perditum volunt. Sic ejus terræ artis studium cum primis exitio fuit Babyloniæ civitati, quæ ad ultimum à Cyro rege sub Persarum imperium redacta est. Esaias capite XLVII. Venient tibi duo hæc subitò in die una, sterilitas, & viduitas, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum. Et subjicit: Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si fortè quid prosit tibi. Quamobrem sapienter Moses suis Hebræis præcepit, quemadmodum in Deuteronom. est, incantatores omni tempore exterminandos curarent. POLYD. Vicisti me propemodum his tuis multo equidem bellissimis argumentis, quibus cuncta quæ ad artem pertinent, rectè metitus, nunquam posthac incantationibus quicquam tribuam, si te pro rei obscuritate, non tædebit dilucidius docere: nam nuper demon-

demonstrasti vulgò traditum, Marsos esse solitos carminibus coërcere serpentes: nunc autem venit mihi in mentem, illud esse quàm verissimum, quando ita est in Psalmo LXII. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium. Hinc ergo videre licet, incantamenta aliquid omnino valere. Rob. Imò nihil, quod uno concludam argumento. Iam satis constat, istas maleficas artes esse dæmonum instrumenta, quibus illi ad nocendum duntaxat utuntur, ubi libet, si liceat. Quippe serpentes, ut tibi ad rogatum tantum respondeamus, contrahuntur carminibus, quum Deum permittit: at non item, quum per Deum minus licet, id quod testatur Hieremias, de Hierosolymæ excidio, ita capite octavo scribens: Ecce ego mittam vobis serpentes mortiferos, quibus non est incantatio, & mordebunt vos, ait Dominus. Pol. Equidem satis ferme mihi ad unguem fecisti, verùm aliud postulo. Quid, oro, causæ est, cur serpens magis cæteris omnibus animantibus obnoxius sit incantationibus? Rob. Veniat Phœbus, & tibi hos solvat nodos: aut veniat in mentem Vergilii, qui verè ait:

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

Huccine modum vis tenere in disputando, ut nihil tandem concludamus? Sed ne tibi videar indoctior, quod in buccam venerit respondebo. Ferunt id supplicii constitutum esse serpenti, quòd, ut valde noxium animal, idoneus visus sit Diabolo, cujus personam indueret, ad Evam primam parentem circumveniendam. Item ob illud ipsum etiam dæmones plurimum posse in Venerem quia prima peccati corruptio, qua homo factus est particeps culpæ, nos per Venerem genitricem pervaserat. Pol. Nihil hercle verius. nam sunt ubique gentium, qui cantionibus maleficis facile reddant quem velint hominem, multo segniorem ad Venerem: cujus sanè rei si modum scirem, permagno

liberaret ſcrupulo, ROB. Non modum, ſed peſtis cauſam quæras: dæmon enim quum ſpiritus ſit, poteſt hominem uſpiam prohibere: item inflammare, languefacere, ejuſque cogitationem in qua omnis propemodum rei venereæ vis maximè conſiſtit, ſæpe avertere. Qui igitur vult hominem oppreſſum præſtigiis iſtiuſmodi, dæmones ad id facinus edendum invocare neceſſe habet. At mulieris in primis talibus armatæ veneficiis, permultos in dies ſingulos perdunt infantes, partuſve informatos ſuffocant, ſimiliter fruges enecant, atque fontes inficiunt: ac denique in eo maleficii genere plus multo nefariæ vetulæ, quàm virorum quiſquam, valere dicuntur. POL. Cur ita? ROB. Quia mulieres partim ob animi levitatem ſibi innatam, partim ob imprudentem credulitatem, neſcio quo pacto à dæmonibus facilius hiſce obligantur ſceleribus. Sic Eva mulier magno ſuo pariter atque ſuorum malo deſipuit, ita volente Deo. POL. Inquis talia fieri flagitia, permiſſu Dei? ROB. Haud dubiè. POL. Quam ob rem, obſecro? ROB. Vbi eſt acumen tuum, qui ignorare videris, judicia Dei facile nos latere? Dicam tamen. Deus enim non unius vel alterius duntaxat, ſed univerſorum mortalium cuſtos rectorque eſt: qui, quemadmodum natura facit, quæ ex putrefactis granis frumenta producit, permittit malum accidere, ut ex eo bonum colligat. quod teſtatur Auguſtinus in ſuo Enchiridio, ita ſcribens: Neque omnipotens Deus ullo modo ſineret mali aliquid eſſe, niſi uſque eò eſſet omnipotens, & bonus, ut benefaceret, & de malo. Sic nempe providet Deus, ſummum namque malum ſemper judicatum eſt: ut homines per carnificum cruciatus, beſtiarumque laniatus, vitam finirent: attamen ex eo numero, Deus ſuos martyres perbeatos fecit. POL. De his rectè, perinde atque ſatis. Sed adhuc aliud ex alio quærens rogo te, an in iis carminibus ſit modus aliquis, quem noſtra non accuſet religio? ROB. Is prorſus, quem Chriſtus

ſuis

ſuis dedit Apoſtolis, apud Marcum dicens: Signa autem eos qui crediderint, hæc ſubſequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, ſerpentes tollent, ſuper ægrotos manus imponent, & benè habebunt. Hoc in primis modò uſus divus Petrus, Hieroſolymis ſanavit hominem claudum, inquiens: In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge, & ambula. Extat hiſtoria in Actis Apoſtolorum, capite tertio. Eodem quoque modo Ioppe puellam nomine Tabitham, jam mortuam ab inferis excitavit: nam vir ſanctus acceſſit ad corpus exanimum, & poſitis humi genibus, ubi oravit, inquit: Tabitha, ſurge. Paulus itidem Apoſtolus, multis paſſim tota Aſia ſanatis, à dæmonumque moleſtia liberatis hominibus, poſtremò in Melita inſula propter Siciliam ſita, Publium hoſpitem ſuum, virum primarium, febre & dyſenteria tentatum, poſtquam oraverat, manuſque impoſuerat, ſanavit: eoque loci viperam, à qua in manu vulnus repentè acceperat, ſine ulla vitæ offenſione, in ignem excuſſit. Sed ne multa, poſſem enim ſexcenta referre miracula, hiſci modis edita, quibus etiam nunc noſtri ſacerdotes utuntur, quum præſertim volunt ejicere dæmonem, qui hominem teneat, aut ægros curare, apoſtolorum more, qui, teſte Euangeliſta Marco, cap. ſexto, vel talis erat, ut ungerent oleo multos ægrotos, atque ſanarent. Et hic modus quem ſcire avebas. Pol. Mirificè certe omnia: at ne ulla in re mox hæſitem, ſcire amplius opto: Daturne unicuique, ut pro ſuo jure affectis opituletur hominum corporibus? Rob. Datur viris æque corporis, ut animi longè integerrimis. aliis verò ſi auſi fuerint, fraudi eſt. Sic Lucas tradit, olim malo fuiſſe nonnullis apud Iudæos, ſcribens: Tentaverunt quidam de circumeuntibus Iudæis exorciſtis, invocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes: Adjuro vos per Iesum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Scevæ Iudæi principis ſacerdotum ſeptem,

ptem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit eis: IESUM novi, & Paulum scio, vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat dæmonium malum, invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Sed audi Christum ipsum de ea re apud Matthæum docentem: Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, dæmonia ejecimus, virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Nunquam novi vos. POL. Cur iis talis datur facultas? ROB. Illud tibi eò loci divus explanat Hieronymus, inquiens: Prophetare, virtutes facere, & dæmonia ejicere, interdum non ejus meriti est, qui operatur, sed vel invocatione nominis Christi hoc agit, vel ob condemnationem eorum qui invocant, & utilitatem eorum qui vident & audiunt, conceditur: ut licet alii despiciant ejusmodi signa facientes, tamem Deum honorent, per cujus nomen tanta edantur miracula. POL. Sunt hæc quidem magna, ad terrendos mortales, ne quid rei habeant cum cacodæmonibus: quocirca ut ejusmodi noxiæ umbræ minore negotio à nobis caveantur, ad prima redire libet. Itaque mi charissime Roberte, dicas, te amabo: Fallebantne semper, an unquam ipsi fallebantur dæmones? ROB. Bone Deus quam festinas, imò atque adeò (bona tua venia dixerim) infestas, urges, perinde quasi jam dies nos deficiat, quum Sol nondum præcipitet, & me tamen præcipitem agere velle videris, Dæmonum fallacias tibi antea me patefecisse putabam: sed quia hæsitare videris, accipe eorum commentum unum ex sexcentis, inauditæ fraudis plenum. Romæ, teste Livio, libro ab Vrbe cond. secundo, ita usuvenit, ut ludi Circenses eo ipso die facti sint, quo bene manè servus quidam à patrefamilias cæsus est. Quare statim pòst cuidam Atinio plebeio homini somnium fuit, quo à Iove monitus fertur, ut Consulibus ejus nomine diceret, ludos quamprimum esse instaurandos. Is pro-

propterea quod ſuis dictis fidem minimè habitum iri ſuſpicabatur, tacuit: qui paucis poſt diebus filium amiſit: cui deinde ob mortem filii in mœrore jacenti, in ſomniis illa eadem imago viſa eſt interrogare, ſatne magnam haberet ſpreti numinis pœnam, ac jam mortem intentare, niſi mandata properè exequeretur. Ille tamen contabatur, quum ſubitò eſt tanta affectus debilitate, ut ſtare non poſſet: tum amicorum conſilio permotus, ad Conſules lectica defertur, ac ad patres delatus, narravit ſomnium. Quo facto, domum ſuis pedibus rediiſſe dicitur. Ecce dæmonum flagitium. Eorum aliquis præſentiens Atinium amiſſurum filium, atq; mox captum membris convaliturum, ei in inſomniis adfuit, quo ſic Romanum populum in religione maximè omnium delirantem, majoribus circumfunderet tenebris. Item audito Origenem, qui ſuper Numeros, homilia XVI. breviter cunctas ipſorum dæmonum nefarias artes prodit, inquiens: Hæc ergo omnia, id eſt, ſive auguratio, ſive extiſpicium, ſive quælibet immolatio, ſive etiam ſortitio, aut quicunque motus avium, vel pecudum, & inſpectio quæcunque fibrarum, ut aliquid de futuris videantur oſtendere, operatione dæmonum fieri non dubito, dirigentium vel avium, vel pecudum, vel fibrarum motus, aut ſortium, ſecundum ea ſigna, quæ docuerint iidem dæmones obſervari ab eis, quibus artis hujus ſcientiam tradiderint. POL. Ars ergo augurandi, dæmonum inventum eſt? ROB. Eſt utique. POL. Atqui hoc non ſentit Hetruria, quæ illud cuidam Tagi apud ſe, ſubitò ex terra nato, aſſignat: id quod à me libro de Inventoribus rerum primo eſt explicatum dilucidè. ROB. Verum dicis: dilucet eam eſſe fabulam. Sic ex lapidibus homines factos tradunt. Vergilius:

---Quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati,

Nam ante Tagem, per Moſen lege exceptum eſt,

ne quis se ad hujusmodi maleficas artes applicaret, ita in Levitico mandantem: Non divinabitis, neque augurabimini, neque adjungemini ad incantatores. Et in Deuteronomio: Si introieris in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, non discas facere secundum abominationes gentium illarum, neque divinans divinatione, neque sortiens sortibus, neque maleficus, neque incantator, neque portentorum inspector. POL. Ista omnia si Deus abhorret, non videtur mihi providentia futurorum rectè appellari divinatio, quæ, ut Grammatici definiunt, fit à divino verbo, quod est auguror; quia Dei proprium est, futura prædicere: nam à divo, quod divinum significat, divino verbo, deducitur. ROB. Perinde ego mediusfidius in hac re tecum bellè consentio, atque cum Origene, qui homilia quam paulo antè recitavimus, super Numeros, hanc divinandi, ut ita dicam, delirationem, per antiphrasim divinationem dictam existimat. Et divus Hieronymus in Commentariis in Micheam, capite 3, ait, divinationem apud sacros auctores nunquam in bonam accipi partem, quòd in ea nihil divinitatis, sed plurimum bonarum mentium disperditionis insit, nisi caveatur. POL. Usque adeò cavendam ducis istam artem? ROB. Imò nihil magis: quando dæmones non aliis armis nos circumsident, oppugnant, urgent, quo tandem victos perdant. POL. Perdant? utinam non magis nostræ affectiones damno essent. ROB. Affectus, si volumus uti ratione nobis divinitus data, facilè moderabimur, quum illi nos vigilantes divexare soleant: at isti perversi spiritus non item, qui homines alto somno sopitos fraudulenter aggrediuntur. POL. Rem in omni memoria hominum inauditam narras. ROB. Sic arbitrare? sed tibi credibilis fiet, ut opinor. Nos enim quum onusti cibo & vino ad quietem imus, solemus somniare, ac somniando plurimum confusa perturbataque cernere. Quo viso, postquam nosmet collegimus,

quum interdum perterreamur, ecce tibi ſubitò, dæmonum impulſu, illud haud pro nihilo habendum rati, non ſomnii cauſam, ſed eventum ſtultiſſimè quærimus. Nonne perfidioſæ ſunt ejuſmodi inſidiæ, & perpetuum certamen, quum per iſtos animorum noſtrorum hoſtes, non liceat etiam noctu quieſcere? POL. Acutè pariter atque copioſe dixiſti: ſed in mea permaneo ſententia, longè majus nobis bellum adverſus affectiones, quàm cum ſpiritibus eſſe, quod ii foris malum machinentur, at illæ intus continenter inſidientur, quemadmodum in noſtro in Dominicam precem commentariolo perſpicuè docuimus. ROB. Tibi non adſtipulatur Apoſtolus Paulus, qui aliud atque tu cenſes edocet, ita ad Epheſios ſcribens, Induite omnia arma Dei, ut poſſitis ſtare contra verſutias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus ſanguinem & carnem, ſed adverſus principatus, adverſus poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum, adverſus ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. POL. Adverſus poteſtates, inquit Paulus? Ecquid ſibi vult hic? habentne dæmones poteſtatem nocendi? ROBERT. Habent. POL. A quo? ROB. A ſuo principe diabolo. POL. Secus atque tu, ait ipſe Apoſtolus alibi: Non eſt poteſtas niſi à Deo. ROB. Longius quàm ſcitu opus eſt procedis, altiuſque rerum cauſas ſic quæritando aſcendis, quàm ut nos humi ſtrati poſſimus ſuſpicere. Sed ad rogatum tuum illud ſatis ſit, ut nos aliud quidem vas ad honorem, aliud verò ad ignominiam uſurpamus, ita dæmones iſti poſtremò facti ſunt omnium ſcelerum vaſa, qui teſte divo Hieronymo, talia officia ſortiti ſunt, ut eſſent rectores tenebrarum, quod eſſe lucis principes noluerint: ac ſic ex voluntate, alii ad alias artes bonas, malaſve ſeſe applicarunt. POL. Salſiſſimè equidem: cæterùm non committam, ut tibi cauſam deviandi aliquam dem: ergo ad prima revertamur. Satis accuratè paulò antè docuiſti, quemadmodum dæmones fallant: nunc reſtat, &

consequens esse videtur, ut à te expectem, quomodo fallantur, quum ratione superæ mobilitatis, id est, aërei corporis, uti nuper dixisti, tam acutè præsentiant, ut decipi vix posse existimentur. ROB. Non te fraudabo tam justa expectatione. Haud semper, auctore divo Augustino, ita cadunt res, ut à dæmonibus prævidentur, quod summi rectoris orbis consiliarii non sunt. Cujus rei exemplum sit hoc expositum. Quum imperator jubet moveri castra, omnes milites de itione cogitant, eamque futuram præsentiunt: & tamen sæpenumero accidit, ut non sequatur, imperatore eodem temporis momento, ex causa mutato consilio, aliter jubente. Verbi causa: Cùm populus Hebræus, duce Mose, ex Ægypto in patriam rediens, iter per loca inculta faceret, jam tum sagaces spiritus potuêre juxta prænoscere atque prædicere, eum populum modis omnibus fame suffocatum iri: cùm repentè Deus pro sua benignitate suppeditavit cibum, quem mannam vocant. POL. Non omnia igitur isti dii gentium sciunt, quum eos providentiæ divinæ consilia crebrò fugiant. Sed redde mihi, an alio fallantur modo. ROB. Faciam Polydore ut vis, si modo mihi in mentem venerit, multijugum illorum delyramentorum. Solent item dæmones in præsensionibus naturalibus hallucinari. Exempli causa, recitata sit hæc historia. Quum Ezechias Rex Iuda graviter ægrotaret, & Deus jussisset Esaiæ prophetæ, ut ei suis verbis mortem nunciaret: jam tum perinde dæmones ut medici divinare poterant, ita futurum, ut ille ex morbo minimè convalesceret: quum tamen ecce Deus precibus placatus, tantum abfuit ut regem obire mortem permiserit, ut etiam in aliquot annos servarit. Falluntur præterea, cum gubernatoribus navium, ubi ex improviso venti validè flantes deponunt. Ita Servatorem sedasse tempestatem, legimus apud Lucam, scribentem: At ille surgens increpuit ventum, & tempestatem aquæ, & cessavit, & facta est tranquillitas. Item

cum

cum agricolis quoque circumscribuntur, decipiunturque, ubi nutu Dei, contra atque signa naturalia significant, subitò fit temporis immutatio: qualem Iosephus libro Antiquitatis Iudaicæ decimooctavo accidisse tradit in Iudæa, ubi quum propter siccitatem jam fruges desperarentur, præter omnium opinionem pluere cœpit, eo ipso die, quum summa bene mane serenitas extiterit, duraveritque eatenus, quoad pluvia divinitus manarit. Pol. Sed ne plura nunc, quia jam cœnandi hora penè obrepsit: quamvis pervellem, ut breviter de variis divinandi modis generatim diceremus, quò tandem tota divinatio pertractata videretur. Rob. Ponis tu modos in divinandi amentia? Pol. Amentiam vocas divinandi artem? Rob. Etiam. quid enim insanius potuit hominum mentibus aspergi, quàm ut studio quærendi futura, per nefarias artes, tenerentur? quum præsertim illud ex usu nostro non esset, si Stoicis credimus, qui omnia fato fieri dicunt. Si enim sciremus futura mala, quæ nullo consilio vitari possunt, jam antè nos metu cruciando, omnis superioris vitæ fructum perderemus: Sin verò bona prævideremus, totum illud expectationis tempus grave nobis foret: & quum evenirent, minus multo grata existerent. Atque sic ignoratio futurorum utilior est, quàm scientia, quum istud nobis modis omnibus negatum sit. Quare Plato in Timæo sentit, divinationem à Deo datam hominibus errore mentis duntaxat affectis: & id quidem meo judicio, rectè: vultque prudentis esse, ea postea interpretari, quæ ab ingenio ita furente prædicta essent. Igitur in divinatione, uti diximus, nullus potest esse modus, sed potius mentis error. Pol. Perbellè argumentaris: ea de re non erit dissensio, de qua proximo libro mox plura: quanquam Aristoteles in eo libello, quem de Divinatione per somnium scripsit, sapientis, non item insani esse divinare, probat. tu pergas, oro. Rob. Principes devotorum sectæ habentur, quos magicæ artis peritos

ritos appellant: ii sese à primo dæmonum amicitiæ dant, devoventque: qua re freti, eos consulunt, devocant, mortuos interrogant, umbras excitant, qui necromantes dicuntur. Sunt & alii id genus malefici artifices, parisque flagitii affines, qui vocantur chiromantes, quòd ex linearum quæ in manibus sunt inspectione divinent: qui hydromantes, quòd ex aqua: qui geomantes, quòd ex terra, seu figuris in terrà descriptis: qui pyromantes, quòd per ignem: & qui aëromantes, quod per aërem, id est, per avium volatus, aut procellas. POL. Bene profectò res se habet, propterea quod ars isthæc in primis lege vetita, jampridem apud nostros obsoleverit. ROB. Credin' tu obsolevisse? imò nimis etiam nunc viget: viget autem apud stultos, quibus tanta inest animo insulsitas ac inscitia, ut facilè credant istis nebulonibus post homines natos pessimis, qui bonam ætatis partem in ejusmodi maleficii superstitionisque nebulis versati, quæstus faciendi causa, uni omnia ejus occulta depromere conantur: alteri prosperitatem, alii divitias honoresque futuros mendaciter promittunt, atque sexcentas in credulos fallacias intendunt. Nam quotam putas quamque rem evenire, prædictam ab istis? & tamen sunt qui arti fidem habeant, & præsertim infelices. ut multo infelicissimi sint, qui quum amiserint aliquid, ut de aliis taceamus casibus, nihil potius agendum putent, quàm hosce adire necromantes, & furem indicari, sperantes dare eis pecuniam, quo sic delusi damnum suo damno addant. Illi enim callidi impostores, postquam intellexerunt quas bonis nudatis suspiciones injiciant, ad quosque crimen pertinere opinentur, tum ad artem redeunt, suos dæmones consulunt: & demum ut fraudulentissimi, neminem unum hominem indicantes, tantum suspiciones injectas confirmant. Tum miseri confirmata opinione, domum advolant, omnia revolvunt, examinant, huc isthuc concurrunt. At si fortè indicium aliquod fiat, furve

in

in manus incidat, id totum non Deo injuriarum nostrarum vindici, neque suæ diligentiæ, sed arti duntaxat tam stultissime quam vanissime assignant, acceptumque referunt: quæ etsi omni tempore, non modo aliis, sed ipsis artificibus inventa est vana & inutilis, quum homines malefici in primis egestate perpetua premantur. Pol. Recte sane admones cavenda sapienter: cæterum reliqua persequere, quam brevissime potes. Rob. Erant qui secundum artem animalium fibras, qui cantus, gustus, volatus avium notarent: qui terræ motus, fulminaque observarent: qui duce natura, somnia interpretarentur: qui denique ex oraculis vaticinarentur. Isti vates responsa dabant, edocti vocibus dæmonum, qui eas varias, confusas, obscuras & incertas, de simulacris, circa quæ versabantur, tanto artificio edebant, ut quomodocunque exitus rei caderet, is certe prædictus videretur. Pol. Verè ac probè explicuisti, quæ à te expectaram. cætera in proximum sermonem nostrum reservanda puto. Ac ita cœnatum eamus. Rob. Fiat quod jubes.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

DIALOGI DE PRODIGIIS,

LIBER II.

POLYDORUS.

acta jam re divina, ſumptoque jentaculo, viſne ſub hac vite, noſtri hortuli obumbratrice, ſermoni reliquo operam demus, ſedentes? ROB. Quid ni? nam ad te ea de cauſa diverti, ut quæ ad quietem animi, delectationemque quæruntur, in iis acquieſcerem. Et quia mihi in præſentia, cura pariter ac negotio vacanti nihil jucundius eſſe poteſt, quam de ejuſmodi rebus tecum conferre, quod heſterno die informavimus de prodigiis, opus libentiſſime abſolvendum curabo. Sed ei nihil antevertas rogo: nam heri mirandum in modum, rem extraxiſti, ſic, ut minus per tuas multiplices quæſtiunculas licitum fuerit, ad umbilicum, uti dicitur, perducere. POL. Faciam porro quod cupis, ſi prius tamen unum quæſivero, quod omnino noſtræ diſputationis caput eſt, quomodo quis poſſit internoſcere præſenſiones, viſioneſque. ROB. Ego ſanè ſic fore animo cernebam, velle te more tuo, novis argumentationibus noſtrum ſermonem plus

nimio

nimio morari, interponendo quod minus aliquando ad rem noſtram conveniat. Pol. Nihil inſtitutum ſermonem moror, nec ei quicquam interpono: quandoquidem conſentaneum eſt, ut prius aliquantiſper concionemur quàm nos in viam narrandi prodigia demus. Rob. Noſco te intus & in cute, ut ajunt. Si ſemel in diſceptationis campum me traxeris, neceſſe habebo tecum diu obluctari, adeò lepidè ac ſagaciter ſcis cauſas inveſtigare, quamobrem in certamine quempiam retineas. Quare, amabo te, agito partes tuas: incipe, atque perge recta via exponere ſpeciatim id quod ad rem noſtram pertinet. Pol. Id quantum conniti animo, quantum labore potuero, ſedulo facere inſtituam. Quum diſputando ad ſomniorum viſiones veniendum ſit, quæ nobis aut per quietem, aut per merum, aut per inſaniam, ſunt, in animo eſt quærere, quæ tam probari poſſint vera viſa, quam falſa refelli? Propterea primum omnium oportet ponere regulam veri & falſi, ſi utriuſque notionem ullam habere velimus, qua diſtingui poſſint, quæ à Deo miſſa, quæ in ſomniis videantur, quæque oraculis, auſpiciis & extis inania declarentur. Rob. Eſt quiſquam, qui hujuſce rei poſſit quærere veritatem? Pol. Ego à te adjutus: & hæc mihi cauſa eſt, quare te audiam libentius, ſi tibi potior cauſa non ſit, cur recuſes. Rob. A me ad veritatem indagandam, quam natura, ut ſcitè ait Democritus, in profundo penitus abſtruxit, auxilium expectas? Moriar, ſi ambo id ullis ingenii facultatibus exequi poſſumus: de hac enim una re philoſophi antiquiſſimi inter ſe ſummopere diſſentiunt: theologi vero noſtri maximè laborant, anguntur, ſudant. Illi etenim ſic argumenta ſua concludunt: Eorum quæ videntur, alia vera ſunt, alia falſa: & quod falſum, id percipi non poteſt: quod autem verum viſum eſt, id omne tale eſt, ut ejuſmodi etiam falſum poſſit videri: & quæ viſa ſunt ejuſmodi, ut in iis nihil interſit,

non posse accidere, ut eorum aliqua percipi possint, alia non possint. Quibus omnibus rationibus volunt efficere, quæ visa sint veris adjuncta, esse falsa, quæ à veris nihil differant: & denique talia esse, ut non possit ingenii acies ea comprehendere. Hanc autem definitionem Cicero in Academicis quæstionibus facilè refellit, convincitque auctores, ita respondens: Qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quàm videri volunt? Maximè autem convincuntur, quum hæc duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia. Primum, esse quædam falsa visa: quod quum volunt, declarant quædam esse vera. Deinde inter falsa visa & vera nihil interesse. At primùm sumpseras, tanquam interesset: ita priori posterius, posteriori superius conjungitur. Sic Cicero argumentatus concludit, ad visa discernenda opus esse perspicuitate & diligentia: quando perspicuitas eam habet vim, ut ipsa per se, ea quæ sint, nobis, ita ut sunt, indicet: diligentia vero facit, ut firmius in perspicuis maneamus, sine qua, præstigiis quasi quibusdam obcæcati, actique, facile ab iis quæ clara sunt, depelli possumus. Verbi gratia: Solet quis in vigilia sibi aliquid fingere, ac longa cogitatione depingere: qui simul ac se ipse commovit, atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter vera & inania, si perspicuitatis diligentiam adhibeat. Itidem faciet, si eadem in somno extiterint. POL. De veris & falsis visis, infra suo loco commodùm disputare poterimus. nunc autem omnes nostræ disputationis nervos contendere nos debere existimo, quo discutiamus, quomodo divinæ prænotiones internosci queant, ut ne veri cognitio per dæmonum fallacias conturbetur: quia satis constat, tam communitatem esse naturalibus præsensionibus cum divinis: quam superstitiosis cum curiosis. ROB. Vbi est communitas veri cum falso, ibi nullum erit judicium: quoniam proprium in communi signo notari non potest. Atque ut videre videor, perdifficiliter id quod agis, planum fiet.

fiet. Pol. Imò nullo fiet negotio: nam uno vel altero modo, aut quod quærimus, probabile exiſtet: aut ſaltem notam aliquam veritatis habebimus, ſi modo libuerit ingenium, quod tibi longe ſagaciſſimum eſt, intendere. Rob. Quid multa? intendam ſedulo. Sed heus tu, noli mihi proponere viſiones amentium. quatenus enim hæc nobis petractanda ſint, perquam diligenter videndum eſt, ut ne cum inſanis inſanire videamur. Polyd. Phreneticorum, ebrioſorumve monſtra abhorres? Rob. Abhorreo inquam, ſimulque audire, nedum referre pudet: quot etenim ſomnorinas, ut Varronis verbo utar, imagines affantur? & præſertim illi, qui quo magis delyrant, eo frequentiora cum diis colloquia habere ſe aut fingunt, aut credunt. Credunt autem complures, & maximè omnium monachi noſtri, viri ſimpliciores apertioreſque: quorum nonnulli, ut ſæpe accidit in tanto devotorum grege, cum tædio vitæ, quam artibus vacuam degunt, tum pœnitentia votorum, quæ ferme à pueris inconſideratè fecerint, affecti, ſui conſolandi gratia, ſeſe ad danda reſponſa accommodant, & nunc amicorum nomine de nuptiis faciendis, nunc de habendo itinere, nunc de bello gerendo, de mortuorum ſtatu, de vivorum futura felicitate, de ovis gallinæ ſubjiciendis, de ovium partu, ac ſubitis rerum mutationibus, deos conſulunt, qui dæmonum præſtigiis obcæcati noctu in cœlum rapiuntur, cœlites adeunt, reſponſa reportant, & nomine ſanctitatis elati, ſua viſa amicis patefaciunt, id quod ſummæ levitatis, atque erroris indicium eſt. Iſta ergo, & iſtiuſmodi vanitatis plena, noſtrum quæſo, non impediant ſermonem, quem in multum jam diem produximus. Pol. Ioculatoria hæc, quæ inter ſermocinandum nos paulo ante labore atque itinere diſputationis defeſſos, juxta delectare atque recreare poſſunt, miſſa facienda judicas? Rob. Sic ſanè. Nam non eſt ponendum tempus in hoc joci genere, quod nequaquam

quam facetum, sed flagitiosum duco: quando non parum multi etiam nunc imprudentes se in dæmonum laqueos præcipites agunt, arbitrantes à diis præcepta accipere, quæ à malo genio habent. Quid, quod mulierculæ quoque nostræ, præsertim monachæ, more suo semper credulæ, non verecundantur se interdum fatidicas profiteri, quum miseræ ab istis dæmonibus circumventæ, non animadvertant fraudem? Et quia labi, errare, falli, tam turpe est, quam perniciosum, non est quod prosequamur visionis ejusmodi vatum, qui plane mente capti, nihil certi præsentiunt: quod infra satis constabit. POL. Tute proinde constituas regulam, ne nostra fluctuet disputatio. ROB. Faciam. Quinque somnii species, teste Macrobio, sunt, id est, insomnium, quod accidit, quum cura studiumve cujuspiam rei, quod vigilantem tenuerat, mox dormientem invadit: quia, ut ait Cicero de somnio Scipionis, fit sæpe ferè, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale vigilantes cogitaverimus, locutique simus. Altera somnium, quod est figuris tectum, ita ut sine interprete, qui artem calleat, intelligi non possit. Tertia phantasma, quum quis semisomnis videt in se formas varias latè vagantes irruere. Quarta oraculum, quum per somnium persona gravis, aut Deus ipse quicquam futurum esse sive uti bonum faciendum, malumve declinandum denuntiat. Quinta visio, cùm id perinde evenit, ut cernere visi sumus. Cæterùm nos, ut hactenus fecimus, ista omnia commodè modò visiones, quas Græci (teste Quintiliano) phantasias vocant, per quas rerum absentium imagines animo præsentantur: aut visa, quæ noctu pariter atque interdiu accidunt, appellabimus. POL. Distinctio visionum, ac conclusio, item sermonum lex mirificè placet: itaque reliquum est, ut de modo tractetur, quo vera visio à falsa discerni possit. ROB. Id paucis explicabo: vera enim visio est, quæ nihil in se falsi:

falſa vero, quæ veri habet in ſe nihil. POL. Bella ſanè concluſio, vel potius jocatio. ROB. Qui malum videor tibi nugari, ſi quod rogas, tibi reſpondeo? POL. Aliud rogo reſponſum. Quomodo id verum, falſumve elucebit? quomodo conſtabit mihi, id quod prædicitur, an à Deo, qui verax eſt, ac idcirco, ut Plato de Republica ait, haud quemquam per viſiones, ſeu ſigna decipit: vel à diabolo, qui eſt mendax, proficiſcatur? ROB. Non facilè utique conſtabit. opus nempe eſt divina ope, ut qui ejus rei intelligentiam habeat. Sic Origenes homilia tertia in Exodum teſtatur, inquiens: Vide quid ſcriptum ſit de Iuda, quomodo referatur: Quia introivit in illum ſatanas, & quia miſit in cor ejus diabolus, ut traderet Dominum. Ipſe ergo aperuit os ejus, ut loqueretur cum principibus, & phariſæis, quomodo eum traderet, accepta pecunia. Vnde mihi videtur non eſſe parvæ gratiæ, intelligere os quod aperiat Deus, & intelligere os quod aperiat diabolus. Non eſt ſine ſancti ſpiritus gratia, hujuſmodi os & verba diſcernere. Hæc ille. Hinc extiterunt prophetæ Dei veri nuntii, qui futura prædixerint: nam futura quæ prænorant (aliter enim prophetia nominanda non eſt) prædicebant à Deo edocti: id quod affirmat Apoſtolus Petrus epiſtola ſecunda, ſcribens: Si illud prius noveritis, quòd omnis prophetica ſcriptura non ſit privatæ interpretationis. Non enim voluntate hominis allata eſt olim prophetia, ſed à ſpiritu ſancto impulſi, locuti ſunt ſancti Dei homines. POL. Si te audiremus, jam equidem palam foret, prophetas ſemper vera dicere: at alios non item, quum affirmes iſtud nomen illis tantum convenire, quod non eſt verum. nam in Numeris Balaam, & apud Cretenſes Iovis ſacerdotes ſunt prophetæ appellati, quales, teſte Feſto, erant vel fanorum antiſtites, oraculorumque interpretes. Item divus Ambroſius in primam Pauli ad Corinthios epiſtolam, ait, alienorum ſcriptorum interpretes prophetas vocitari. Ita

etiam Plato in Timæo vaticiniorum interpretes prophetas appellat, qui sæpe labi, errareque possunt. Ergo non omnis propheta verus est. ROB. Quid pugnas? tibi assentior: sed dico alium esse prophetam, qui intelligat quod prædicit: alium prophetam falsum, qui fallatur, quòd non intelligat quod denuntiat. Talis fuit propheta Saul Rex Iudæorum, talis Cajephas, talis Balaam: auctor Ambrosius. POL. Sed ad prima revertamur. Inquis prophetas à Deo Optim. Maxim. edoceri ea quæ fantur, & nosse quæ predicunt: ecquid igitur signi dat Deus, quo propheta intelligat se ab eo prædicenda moneri? ROB. Audi, hoc loco permultum proficiemus, illud philosophando demonstrare, quemadmodum fiat, ut prophetæ ad prædicendum instituantur: nam Ioannes Scotus, & Thomas Aquinas inter se non consentiunt, an solus Deus, vel ejus ministri spiritus, per intelligibiles species, humanis mentibus propheticas revelationes infundant. POL. Quid istuc ad rem nostram? an quærendum putas de officio Dei, & quid per se, seu alios, præstare debeat: perinde quasi aut procul sit, aut alienæ opis ad suum negotium agendum egeat? Nolo inquam audire. ROB. Quid ita? POL. Quia video, video futurum, ut ejusmodi sophisticis subtilitatibus, à quibus nequis te abstinere, confestim me in brevia & Syrtes urgeas. ROB. O fortem, & non fortem bellatorem: à me multa poscis, & quum ad rem venio, tu, si ea frigidissima sit, cales, si ferventissima, friges. Audias cætera, quæso, postquam de prophetis sermo factus est. Non uno se modo veritas prophetica hominum mentibus insinuat, sed vario. Aut enim visio menti imprimitur: ita David Christi mysteria perspexit: aut per visum, auditumve, signa rerum futurarum eduntur: sic Moses audivit multa futura, sic Daniel vidit in pariete scripturam. aut denique per imaginationem figuræ objiciuntur: ita Hieremias aspexit succensam ollam. At iste imaginarius modus multiplex

tiplex est, quippe aut per quietem, aut per vigiliam, monstrantur rerum imagines aliquid portendentes: aut per verba, vel signa exteriora, quorum auctor sæpe cernitur, aliquando non cernitur. Ita Apostoli, Petrus, Iacobus, & Ioannes, viderunt in monte, uti Marcus Euangelista perhibet, Heliam & Mosen cum Christo colloquentes, ac audierunt vocem superne editam: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Ad hunc quoque modum Esaias testatur vidisse se Dominum sedentem super solium, & audivisse vocem Domini dicentis: Quem mittam? Hic vocis auctorem vidit, illi nequaquam. Atque ita persona loquentis modo in aperto, modo in occulto est. Cæterum amplius decem modos narrarem, si vellem repetere minutatim, quæ à nonnullis magis superstitiose quam commode aut utiliter traduntur. POL. Mitte omnino plura dicere: iis ego tribus contentus modis, haud scio quid ad illos addi possit, qui facile omnem prophetiæ immissionem complectuntur. Sed age, tandem aliquando de veris ejus immissionis signis doce. ROB. Lumen appellant id, quod indicio est, aliquid mortalibus prædicendum à Deo prophetis inspirari: quod dum præcepta accipiunt, divino quodam lumine intrinsecus sic illustrentur, ut nil umbræ, nil ambiguitatis, nil dubitationis, nil erroris in eis sit: quippe qui tunc plus sapiant, plus cernant, plus sentiant, ac plus animis vigeant. Contra, si quicquam à malo dæmone auribus instilletur, etiam lætum, ferunt non eandem inesse sensibus rei perspicientiam, aut animi alacritatem, verùm potius gravitatem, tarditatemque & gaudio quod quisquam ob nuntium rei jucundæ gavisus esset, statim post intercedere tristimoniam. Sed quid multa: forsitan per lumen veræ prophetiæ indicium fieri volunt, quia sine illo perrarò sint visiones. Ita Moses, duce rubi flamma, ad colloquium Dei accessit: ita in Apostolo Petro, ut in Actis est, quum in carcere esset, noctu repente circumfuso luce non mediocri,

visum accidit, quo salutis admonitus est: & Paulus interdiu perfusus lumine, audivit vocem de cœlo, qua ductus est ex tenebris, ad veram lucem. POL. Perinde me dii ament, ut tu omnia peracute, persalse tractasti, egisti, docuisti: sed illud luminis signum haud facile quisquam certum scire, seu certo metiri discrimine potest, præter eum cui visum objectum sit: quare profer, si quid aliud habeas, quod æquè ab omnibus internosci queat. ROBERT. Quid hoc necesse est? POL. Valde equidem, quoniam non habeo adhuc regulam, ut tales visiones veras judicem. ROB. Tantum, quantum possumus, quantum mediocri ingenio, quantum mediocri cura & studio valemus, faciemus tibi satis, opinor: sed ita existimes, tibi posthac non licere transversum digitum discedere ab hac regula, quam tantopere postulas. POL. Ob id ipsum te rogo, ut non amplius de re tanta hæsitem. ROB. Antea dixi, lumen esse indicium prophetiæ veræ, secundum quorundam sententiam. nunc nobis illud interpretari libet verbum Dei. unde in Psal. 118. canitur: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. & Christus apud Ioannem: Ego sum lux mundi. Istam igitur lucernam & lucem, hoc est, verbum Dei, quum videris præferri, pro certo habeas, signa veræ prophetiæ statim pòst sequutura: quia Deus primùm loquitur, postea, ut credamus, signa addit. Marcus Euangelista de Apostolis: Illi verò egressi prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequentia. Ac ita signa prophetiæ sine verbo, nunquam dari scito. POL. Scio certè, te nec non meo aliquantum aberrare proposito, rem tametsi acutè concludis. ROB. Aberrare eum ais, qui in rectam viam pedem retulerit? Tu in errore, ne dicam in vitio, es, qui non intellexisse videris, me hactenus aliorum sententias de internotione visionum persequutum: nunc autem meam dicere, ut magis certam. POL. Probè dicis, fui in errore, & tu in vitio, quandoquidem

jam bonam diei partem dedimus longo certamini: quum tu, ut video, nondum edideris signum, quod noscam; id quod à principio pugnæ fieri solet. Sed factum bene, abundamus enim otio, ita ut commodum de signo rursus agere possimus. quod ego, uti pugnax, à te nostri sermonis duce expecto: expecto autem, ut intelligam, quid sit ipsum signum, de quo tantopere hoc loco agimus. ROB. Habebis id quidem: ut enim heri feci, non me ita interpellabis, quin ad nostra naviter revertar: sed modicè agas, precor, ut ne tricari potius, quàm disputare videamur. Signa divina sunt testimonia verbi Dei, quæ per miracula corroborantur: de quibus Apostolus meminit, ad Hebræos scribens: Quomodò nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ quum primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab iis qui audierant in nos confirmata fuit, attestante Deo, & signis & prodigiis simul, varijsque virtutibus, & Spiritus S. distributionibus, juxta ipsius voluntatem. Hinc igitur cognoscere licet, in visionibus, quas divinas censemus, oportere inesse verbum Dei, id est de salute animæ agi, & secundum verbum illud plurimum signa sequi. Et hæ sunt visiones, quæ contigerint in Mose, Petro & Paulo: quorum exempli causa nuper mentionem fecimus, qui dono sancti spiritus, ac pietate & innocentia muniti, de verbo Dei vaticinati sunt. At visiones dæmonum sine verbo, sine signis, ab illis expectato, qui multa vitæ ignavia, item ficta bonitate armati, de rebus humanis Deum futiliter, stolidè, leviter consulunt: quibus quia ita merentur, dæmones responsa dant. POL. Iam teneo: ita omnia perspicua fecisti, quid intersit inter visiones, & quibus id signis internosci queat. Sed hinc scrupulum injecisti, qui me malè habet. ROB. Quid istud est? POL. Dicam. Tute hesterno sermone ostendisti, malos homines interdum vera prædicere: illud exemplo Balaam probasti. Ipse ergo nunc quæro: Num illa dona, illa signa quibus

tam præclare docuisti veros prophetas imbui, munirique, fuerint data Sybyllis? quarum carminibus tam Lactantius Firmianus, quàm divus Augustinus, tradunt, multa prædicta fuisse, quæ ad nostram pertinerent religionem: aut Balaam, Saul, & Cajephæ, pessimis hominibus? quamvis futura, & illa quidem minime vana, effati sint. ROB. Quid est, cur ista de me quæras? qui omnino tantam rem me nulla facultate attingere, vel explanare posse confido: sed nec facile ejus esse, qui reprehensionem doctorum, aut prudentum vereatur. Quippe si talia certo scirem, profecto essem quasi Apostolus Paulus, qui in tertium usque cœlum raptus audivisse se ait, quæ fas non foret homini loqui. Quapropter ego ut homunculus unus è multis, non astringam meam fidem, qui quum probabilia conjectura sequens, ultra quo progrediar, non habeam, te contentum volo divi Ambrosii in nostra theologia probatissimi responsis, qui ea quæ percontaris & scire aves, ac cujusmodi sint, abunde exponit. Is itaque in commentariis in Epistolam Pauli ad Corint. primam, de Sibyllarum vaticiniorum ratione sic edisserit: Est enim inter mundanos spiritus potior, unde solet conjecturis quæ mundi sunt, divinare, quem Pythonem appellant. Hic est, qui per verisimilia fallitur, & fallit: hic est, qui per Sibyllam locutus est. Et subjicit: Ad Dei gloriam prophetatur, sicut dicit David propheta: Non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Nam & Balaam prophetavit, quum propheta non esset, sed hariolus. Et Cajephas prophetavit, non merito, sed dignitate ordinis sacerdotalis. Et Saul prophetavit quum jam inobedientiæ causa spiritu malo fuisset repletus: sed propter Dei causam non posset comprehendere David, quem occidere volebat. Verum idem libro Epistolarum suarum sexto, ad Chromatium, multo luculentius rationem ejusmodi rei reddit, ita scribens: Sed nec augurator augurii in Israël, secundum legem Dei. Quomodo ergo

Balaam

Balaam prohibitum se oraculo Dei dicit, nec vadat ad maledicendum populo Israël? Et infert: Vnde isti oraculum Dei, quod futura manifestavit, qui augur erat? Si oraculum Dei loquebatur, unde meritum divinæ aspirationis assumpserat? Sed non mireris infusum auguri à Domino quod loqueretur, quando infusum legis in Euangelio, etiam principi synagogæ, uni ex persequentibus Christum: Quia oportet unum hominem mori pro populo. In quo non prophetiæ meritum, sed assertio veritatis est, quo perfidia non credentium vocibus suorum augurum redargueretur, Ideo Balaam ille Chaldæus adscitur ad fidem, ut Chaldæorum superstitio conticesceret. Non igitur confitentis meritum, sed vocantis oraculum est, revelante Dei gratia. Hactenus Ambrosius. Pol. Perapposite recitasti ista omnia, quibus jam satis constat, Dei nutu eos malos vates divinasse. Sed aliud intelligere cupio, an illi acceperint idem lumen, idem donum, atque veri prophetæ solebant? Rob. Quid ni? quum Ambrosius, ut tibi nuper exposui, referat Balaam non expertem meriti divinæ inspirationis. Cæterum id raro accidisse legimus, at syncere nunquam, quin fraus ex altera parte metuenda foret, id quod Ambrosius attestatur, ibidem dicens: Quid igitur contraxit offensionis? nisi quia aliud loquebatur aliud machinabatur. Tentabatur ergo Balaam, non probabatur: erat enim plenus fallaciæ ac doli. Hæc ille. In eodem fuit vitio Cajephas, qui ut Christum perderet, judicavit unum hominem, servandi populi causa, morte afficiendum. Polyd. Cuncta nimirum recte, ita ut pene ad exitum venerit omnis quæstio. Veruntamen aliud à te percontabor. Antea dixisti, Ambrosium affatim de Sibyllarum carminibus disserere: postea adduxisti ejus testimonium, in quo tantum unius Sibyllæ mentio facta est, perinde quasi sola una Christi præconium cecinerit. Rob. Acriter nempe sapis: animadvertisti istud? Pol. At-

qui animadverti, & quid ſibi velit iſta tua tranſitio, dic ſodes, niſi moleſtum eſt. ROB. Audeo me poſſe tibi rem declarare, ſi memoria non defecerit; neque gravabor. Itaque hoc habeto cognitum, inter ſe auctores tam de nomine patriæ & numero Sibyllarum diſſentire, quam cujus carmina ſint, quibus de re Christiana teſtimonia dicta acceperimus. Alii, teſte Auguſtino, de Civitate Dei lib. 18. id opus Sibyllæ Erythrææ, alii Cumanæ aſſignant. POL. De his ſatis. majora moliamur, quæ à primo prætermiſſa ſunt, quum præſertim nihil ſit quod vereamur, ut dies nobis ſatis ſit, ad id diſputandum. ROB. Ecquid moliris, quod majus appellas? Vis tuo jure jocari? qui paulo antè dixeras, ad exitum veniſſe noſtram diſputationem. POL. Diſputationem inquis? Non habes in memoria: dixi enim quæſtionem: ſed nunc, uti ſæpe uſu venit, alia mihi quæſtio oborta eſt, tuo judicio diſcutienda. ROB. Propone, poſtquam, ut videre videor, noſter magis integreſcat quàm ſegneſcat ſermo, neceſſe eſt. POL. Faciam id; quod tibi, ni fallor, valde probabitur. Hactenus de prophetia non pauca dicta ſunt: ſed unde illa orta ſit, nullum verbum. Quare omnis iſte noſter labor facile reprehenſionem incurret, niſi illud prius explicuerimus, quàm hinc digrediamur. nam omnis quæ ſuſcipitur de aliqua re diſputatio, debet ab origine ejus rei inchoari, ut ejuſdem rectam definitionem afferre poſſit. ROB. Illud parce, quæſo: tua culpa prætermiſſum eſt: qui vix una quæſtione abſoluta, ecce tibi, alteram ſubjungis. POL. Verum dicis: ſed id mihi non vitio, imò atque adeò laudi, abſit arrogantia verbo, dandum videtur. nam pridie ita noſter inſtitutus eſt ſermo, ut hodie à nullo certo inductus exordio faciat, quo mihi paſſim Peripateticorum in mentem veniat, quorum conſuetudo in diſputando, quemadmodum Cicero in Tuſculana ſecunda teſtatur, fuit, ut de omnibus rebus in contrarias partes diſſererent, quo ſic maxima dicendi eſſet exercitatio. Ita mihi faciendum duxi,
tui

tui colloquii perfruendi causa: etenim nisi ego te hisce captionibus, alias aliis, & eas quidem contrarias subjiciendo, in disceptatione detinerem, jam surrexisses, finemque disputandi fecisses. ROB. Fateris ingenuè extra jocum, ut puto, tuas jucundas artes, quas ipse facilè patior, quum videam, tibi, secundum hunc sermonem nostrum, nihil illis esse familiarius, gratiusque. sed surgamus, quæso, atque quod restat, ambulando tractemus. POL. Fiat: sed leviter incede, ne fatigere, neve calescas, quo extremum nostri sermonis actum tuo commodo agere possis. ROB. Ad rem aggredior: sed jamjam sudare incipio, ob gravitatem cneris, quod intempestivè imponis. Expectas prophetiæ originem? at quis pro certo dicere audebit? accipe definitionem prius. Prophetia autem est rerum futurarum prædictio, quæ nulla humana opera, nulla cura, nullo denique conatu, quia nescia mens hominum fati sortisque futuræ, innotescere potest. Ac ita cognitio futurorum non statim impendentium (nam, ut heri disputavimus, ex naturali divinatione, per conjecturas, & experimenta, imminentes procellas quibusdam signis præsentimus) ex Dei voluntate, vel potius clementia pendet. Nam quid in ea re potuisset sua opera, labore, aut studio excellere David, qui fuerat pastor, & postea Rex bellicosissimus? aut Amos, itidem pastor? aut Hieremias puer? & longo post tempore, Apostoli ferè omnes idiotæ homines? POL. Contra, ac tu affirmas, sunt qui id divinandi munus animæ adscribant, quod illa, uti Plato sentiebat, ex suis initiis, vim quandam ab animæ idæa, quam nos speciem appellamus, adjutam præsciendi futura habeat. ROB. Istud nostri theologi, & in iis Augustinus in primis, pernegant, quum anima nequeat semper divinare, quando vult. Quid, quod Peripaterici omnes accedunt eodem, volentes animam instar nudæ tabellæ, in qua nihil informatum sit, copulari corpori, & eam nihil ordinaria

vi naturæ poſſe cognoſcere, niſi per ſenſus & phantaſias intercedentes? Siquidem, quemadmodum Auguſtinus de definitione fidei tradit, ſatis conſtat animam corpori, ſtatim ut eſt in utero formatum, Dei judicio, creatam ad punctum temporis, conjungi, ut ita factus homo ex anima & corpore conſtans, vivere incipiat, ac ita vivens egrediatur plenus humanæ ſubſtantiæ, ex ipſo utero, & poſtmodum uti anima ratione, ita caro ſenſibus in dies ſingulos magis augeatur. Ad illud Lucas Euangeliſta de Chriſti pueritia, loquens alluſit: Et Ieſus proficiebat ſapientia, & ætate, & gratia apud Deum atque homines. Igitur nemo homo ſua opera, vel labore, ſed Dei beneficio, prophetiam conſequitur: id quod Apoſtolus Petrus affirmat, ſcribens eam olim non ex voluntate hominis, ſed à Spiritu Sancto allatam. POL. Ad ſuperioris tui promiſſi partis epilogum ſubtiliter, copioſe, dilucide, feliciter perveniſti: nunc poſteriorem abſolve. POL. In promptu eſt, ad idque nitimur. Prophetæ jam inde prope ab initio orbis conditi eſſe cœperunt. Abraham enim, ut eſt in libro Geneſeos, cap. 20. â Domino propheta vocatur, jubente Abimelech regi, qui Saram ejus uxorem rapuerat: Nunc ergo redde viro ſuo uxorem, & orabit pro te, quia propheta eſt, & vives. Propheta utique fuit Abraham, ut infrà intelliges, ſi ſermo de ea re inciderit. POL. Incidet, non dubites. nam ego ad id loci te perducam, ut ſis ex occaſione data, appoſitè illud explicaturus. ROB. Fortaſſe faciam. Item Dominus Moſi ait: Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. In Exodo capit. 7. ea eſt hiſtoria. POL. Et hoc prophetiæ initium? ROB. Hoc nempe. POL. Atqui adhuc me incertum rei fugit, quando Abrahæ primò, ut dicis, prophetæ officium illud tributum fuerit. ROB. Si iſto modo volueris ſingularum rerum tempus & cauſas deſiderare, non modò cognoſcendi ſed ne quæ-

quærendi, neve dubitandi quidem finem reperiemus: tamen & hoc demonstrabimus. Abraham per visionem Dominus jam inde à principio allo. qui cœpit, quum eum in Chanaam ire jusserit, prædixeritque fore, ejus genus postremò possideret eam terræ partem, quæ à Nilo Ægypti flumine ad Euphratem pertinet: item circumcisionem, ac multa alia mandarit, quæ per eum Hebræis nuntiata, curataque voluisset. Nota est historia in Genesis libro. POL. Satis est. at postquam ortum divinæ visionis à fonte repetivisti, consentaneum est, ut simul quæramus, quid causæ fuerit, quamobrem Deo placuerit sua arcana per eum modum mortalibus reserare, quæ ipsorum intelligere maximè interesset. ROBERT. Ego verò istuc neque humani ingenii quærere, neque investigare, esse existimo. Quis enim, ut Esaias dicit, consiliarius Domini fuit? POL. Suspicor prophetas fuisse, quibus sicut tute nuper uno vel altero loci docuisti, Deus sua communicavit identidem consilia, quorum mortales monitos à primo voluerit. Quare explica, atque excute hujus rei intelligentiam tuam. ROB. Certè venit mihi in mentem hoc momento Amos prophetæ, qui ejus rei causam reddit, ita inquiens: Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum ad servos suos prophetas. POL. Patefecit Deus omnia secreta sua prophetis? ROB. Rectè tu porrò interrogas, ut non sit, quod posthac hæsitemus: propterea audias. Haud equidem cuncta Deus significat prophetis, quæ in cœlo agat, vel quæ jam egerit: sed quæ in terris sit acturus, quæ ad hominum salutem pertineant, si audierint, si crediderint. Sic Noë edoctus, cognovit futurum diluvium: sic Abraham intellexit excidium Sodomæ & Gomorræ: sic Ioseph de futura septem annorum fame est factus certior? sic denique Esaias prædixit fore, ut Christus ex virgine nasceretur, atque morte sua nos ab interitu vendicaret. POL. Ecquid, ergo, movet Deum, ut talia mortalibus signi-

significanda antè curet, quàm ingruant? ROB. Cum clementia, tum justitia. Pro sua enim benignitate, Deus, uti divus Hieronymus in commentariis in Amos affirmat, semper futura prænuntiat, ne cogatur inferre supplicia. siquidem eos quos pœnitet, ac certa fides habet, delectat, fovet. Tam clementiæ est servare, quàm justitiæ, punire eos quos juvat in culpa vitioque esse. Iam habes de visionibus sacris, quæ postulasti. POL. Ita prorsus: sed plus desidero, usque eò meum animum tuus lactat sermo, ut semper ejus copiam sitiat. ROB. Si ita feceris, tantum aberit ut hodie vel cœnatum aut cubitum hinc discedamus, ut nobis etiam ad multam noctem vigilandum putem: quod fortasse de industria facis, quò ita me unà pariter cœna fraudes, atque rei tuæ familiari consulas, ut ne tibi sim sumptui. POL. Tuis facetiis ac festivitate utare, licet: est profectò res non minimi momenti, in qua aliquid temporis ponamus, par est, quò omnis divinarum visionum ratio ritè pertractata dici possit. quod pace tua fiat, quæso. ROB. Exprome tandem quid illud sit, antequam me longioris sermonis capiat satietas. POL. Reperio olim moris fuisse deorum vatum, ut tribus modis responsa darent: verbis, signis, aut scriptis. Primum ponit modum Vergilius, lib. Æneid. tertio, quum inducit Æneam consulentem Thymbræum Apollinem, de suo itinere. nam à Iove summo Deo cæteri futura docebantur; quod Harpyja Celæno testatur canens:

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.

Qui ita orat:

Da propriam Thymbræe domum, da mænia fessis,
Et genus, & mansuram urbem. ----- Et infert:
Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,
Liminaque laurusque Dei, totusque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures:

Dar-

Dardanidæ duri, quæ vos à stripe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Altero idem Helenum ucentem inducit, qui suis Troianis signum certæ salutis dat, inquiens:

Nate Dea. ---- Et subjungit:
Pauca tibi è multis, quò tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis. ---- Et subjicit:
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati,
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.

De tertio idem meminit, quum apud ipsum Helenus admonet Æneam, ut ad Sibyllam adeat:

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem
Divinosque lacus, & averna sonantia sylvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum.

Et in sexto rem quoque ita tangit. ---*Foliis tantum ne carmina manda.* Quæ quum ita essent, à te porrò sciscitari libet, an illi prophetæ magni Dei nuntii fando futura, sint istos vates imitati. ROB. Quomodo quis alterum imitari potest, qui illum ætate præcurrerit? Non erant propemodum dii gentium, nedum eorum oracula, quando Moses summus propheta cœpit & verbis suos Hebræos docere arcana Dei, & signis ad credendum inducere, ac scriptis legibus ad bene beateque vivendum instituere, quemadmodum passim in Exodo est. Igitur vates deorum non modi hujus prædicendi futura auctores, sed imitatores dicito: quum ille primitus apud Iudæos ita invaluerit, ut posteriores pro-

prophetæ etiam observaverint. nam ut de aliis sileamus, Helias multa verbis, non item scriptis, non pauca quoque Helisæus denuntiavit regibus, sicut libro Regum quarto patet. Per signa ii quoque prophetæ sua oracula identidem protulerunt. Helias enim, quum Hælisæus eum postularit, ut sibi duplicem spiritum relinqueret, signum dedit, quo intelligeret se voti compotem factum, dicens: Si videris me, quando tollar à te, erit tibi quod petivisti: sin autem non videris, non erit. Nota est historia eodem libro cap. 2. Helisæus itidem certo signo prædixit regi Ioæ futurum, ut toties magnis cladibus Syriam afficeret, quoties jaculo terram percuteret: qui ter coràm id fecit, terque postea Syros vehementer afflixit. Mandavit verò scriptis sua vaticinia in primis Esaias, compluresque alii. atque ita prophetæ ante deorum vates, olim aut vocibus, aut signis, aut scriptis futura prædixerant, quos ipsi postea vates insani, fallacesque, mortales credulos decipiendi causa, in divinando sunt imitati. POL. Nunc certè fateor, mihi plena manu satisfactum esse, teque rem accuratè, copiosè, ac doctè confecisse. ROB. Satis tibi feci? Ita me dii ament, quemadmodum gaudeo tuis optimis post hominum memoriam studiis me obsequi, quæ tam ad valetudinem, quàm ad voluptatem valent: quandoquidem ea de causa ad te diverti, ut postquam aliquantum quieram animum relaxarem. quod facio, ita ambulando, disputandoque, & quidem melius quam venando, aucupandove: id quod vel facere potest, qui infra omnes infimos homines esse censetur. Quare miror nostram nobilitatem in venatione tantum esse, in eaque se à pueris exercere, præ qua permulti reliquas bonas partes parum student. Quocirca tibi multum debeo, qui fecisti, ut rusticando me ad istum sermonem accommodaverim, qui nobis summæ lætitiæ commodoque fuit. POL. Faciemus hoc idem cras, & quot dies erimus hic in nostra villa, postquam, ut vi-

ut video, nihil eſt quod malis, qui minimè gravaris mecum diutius ſermocinari. Pol. Minimè gravabor, ſi tu diſputando recta inceſſeris via: hactenus enim tot ac tanta in cœpto de Prodigiis ſermoni antevertiſti, ut nunc revolvamur eodem neceſſe ſit, ſi volumus præſtare quod à principio nobis faciendum ſtatuimus. Pol. Iſtud commodum fiet, ſcrupulis enim omnibus ex via remotis, non offendemus. Et primum omnium occurrit illud Ioſeph, Iacob filii ſomnium, de quo Ioſephus libro Iudaicæ antiquitatis ſecundo meminit. is enim quum aliquando triticum cum fratribus meſſuiſſet, per quietem, nocte inſequenti, vidit ſuum manipulum ſtantem, adorari à manipulis quos fecerant fratres: item Solem & Lunam ac ſtellas numero 11. ſecundum terram, ſibi ad pedes jacere, honoremque habere: ac poſtridie ea viſa pariter patri atque fratribus patefecit. Ita ſanè evenit. haud multo poſt, pater Iacob cum tota familia, in Ægyptum ad Ioſeph, quem audierat apud Pharaonem in ſumma ſe gratia poſuiſſe, ivit: qui jampridem illud fore conjecerat, ſic ſomnium interpretatus, ut Luna & Sol parentes eſſent, quod iſte gignat, illa nutriat: & ſtellæ 11. fratres tot enim erant, qui aliquando Ioſeph ſupicerent, obſervarent, colerent. Aliud ſubjiciam, Pharaonis videlicet viſum, cujus idem Ioſephus meminit. Ille vidit ſeptem boves pingues, totidemque macras: item ſeptem ſpicas plenas, totidemque inanes. Ejus ſomnii à Ioſeph facta eſt interpretatio, annos ſeptem in annonæ vilitate, ac totidem in ſumma caritate futuros. Item vel Nabuchodonoſoris regis Babyloniæ ſomnium non præteribimus, qui vidit ſtatuam capite aureo, brachiis argenteis, ventre æreo, pedibus ferreis: & lapidem è monte dimiſſum contriviſſe ſtatuam: eum verò uſque eo creviſſe, ut vix à tota terra caperetur. Daniel propheta ex eo ſomnio proſpexit futurum, ut cæteris regnis etiam Romanorum paulatim debilitatis, ac poſtremò deletis, ſo
lu

lus lapis ille immobilis extaret. Sic fuit quando Christi, quem, ut est in Psal. 117. lapidem vocant, & eum Iudæi ut ædificatores humani repudiarunt, omnia potestate tenentur. ROB. Perorasti, nec ego te interpellavi. Quorsum, aut quatenus per Deos, ista? Certum erat de prodigiis agere, tu tamen muneris oblitus, ad somnia, sive insomnia (nam quid intersit, ex grammaticis non video) reverteris, quæ alias attigimus. POL. Nihil profecto de via erravi, imo dedita opera ea recitavi insomnia, per quæ tam vera, quam magna portendi audio, adeo ut merito prodigia dici posse rear. Quare rogo, oroque, ut eorum oracula explanes. ROB. Quid opus est interpretatione? quando in illis duobus omnia aperta sunt: in altero enim, teste divo Ambrosio, de Christi Servatoris mysteriis agitur: in altero, ut Origines ait, benignitas Dei declaratur, qui noluit Israëlitas, quos conservandos decreverat, fame suffocari: in tertio, si quid tectum erat, ipse planum fecisti. Cæterum postquam à proposito aberravimus, præstaret, puto, ut quæreremus qualia, & unde sint somnia: ac ea re quam brevissime disputata, pergere ad instituta. POL. Macte virtute, quam maximè me afficis lætitia, quum tibi in promptu sit id, quod à te audire vehementer cupio, quo sane haud mihi, quod sciam, est quicquam antiquius. ROB. Duplex somniorum genus tradunt, unum Divinum, alterum humanum: & iis etiam tertium addunt, dæmoniacum. Divinum non modo nostri theologi approbant, sed ante eos Homerus, in primo Iliad. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ διός ἐστιν, Item Plato & Aristoteles, somnia à Deo mitti censuerunt: & ea quidem, ut ipsi Aristoteli in libro de Divinatione per somnium placet, sapientibus ac vigilantibus tantùm: qui id ea de causa suspicatus est, quod bruta quoque animalia, quodque stolidum vulgus somniaret. Ab eo non multum discrepant nostri, qui volunt visa mitti à Deo certis hominibus electis, non item generatim omnibus. Ita, uti tu nuper demonstrasti,

sti, olim Ioseph somniavit: ita reges illi, Ægyptius & Babylonius, divina hauserunt per soporem oracula: ita Magi, ita Ioseph, vir Mariæ virginis, per quietem moniti sunt, ut illi ad Herodem non redirent, & iste cum puero Iesu, & matre, se in Ægyptum reciperet, quemadmodum est apud Matthæum Euangelistam. Verum enimvero Possidonius, sicut refert Cicero, tribus modis censet deorum appulsu homines somniare: uno, quod animus per sese prævideat, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus sit aër immortalium animorum, in quibus tanquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertio, quod ipsi dii cum dormientibus colloquantur. Hæc de divinis somniis. Humanorum verò, id est, naturalium somniorum causam non unam omnino afferunt auctores antiquissimi. Socrates enim apud Platonem, omnem vim animi in tres dividit partes: & unam vult mentis & rationis participem: aliam, in qua agrestis quædam feritas insit: & tertiam, in qua existat ardor & voluptas. Quæ quum ita sint, concludit alteram partem, dum prima sopita languet, immoderato obstupefacta potu, atque pastu, exultare in somnio, jactarique: & ei à mente atque ratione vacuæ, objici omnia visa tetra, impura, crudelia, quod videatur cum matre aut bellua corpus miscere, aut aliquem trucidare, aut cruciari, & id genus multa turpiter facere. Contrà, primam partem animi, si tertia sedata fuerit, & quis salutari moderatoq; cultu atque victu se quieti dederit, tum agitatam erectamque ad consilium, ac saturam bonarum cogitationum epulis, se vegetam acremque ad somniandum præbituram: & sic futurum, ut ei visa quietis occurrant tranquilla, atque veracia. Igitur Plato jubet ita ad somnum proficisci, corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat: Ex quo Pythagoras fertur interdixisse, ne sui discipuli faba vescerentur, quod ille cibus habeat magnam inflationem, con-

contrariã tranquillitati mentis vera quærentis: quia quum animus est sevocatus à societate, cogitatione que corporis, tum divinat: illudque magis facit, appropinquante morte. id quod experiuntur, qui sunt quopiam mortifero morbo affecti. Imò si velis magis minusve somniare, à Plinio edocebere, qui lib. XXVIII. auctore Fabiano, tradit somniari plurimum supino cubitu, sed prono nihil. Sicuti verius somniari ajunt, post mediam noctem. Horat. in fine primi Sermonis.

Atque ego quum Græcos facerem natus mare citra
Versiculos, vetuit me tali voce Quirinus
Post mediam noctem visus, quum somnia vera,
In sylvam, &c.

At Aristoteles dicit, naturalia somnia identidem fortuitò temerarieque incidere. quorum tria refert genera in eo libro, quem de Somno & vigilia scripsit: primùm, quod causa: alterum, quod signum existat eorum quæ prævidentur: tertium, quod accidens vocat, quando neq; causam neque signum insomnium dat. Exempli gratia. Per somnium video Italiam repentè ardere bello, perinde ac acciderat. Ea nocturna visio ut belli caussa non est, nec item signum. Cæterùm signa in ægrotantium somniis maximè apparent, ut affectionum animi aut corporis indicia, quæ Medici periti cum primis observant. Causæ autem rei futuræ ita existunt, ut si quis Romam sibi petendam statuerit, & illius consilii, quanquam ejus specie in sensus interioris sede locata immemor factus, postea somniaverit meditatum negotium agere, & sic admonitus iter Rom. susceperit, tum tale insomnium itineris faciendi causam fuisse constabit. Atque sic somniorum alia causam, alia signum, alia neutrum illorum præbere dicuntur. Ad fortuita insomnia redeo, quæ ita accidunt, ut cogitationes nostræ diurnæ esse possint causæ, quare eadem noctu agitemus: quemadmodum fieri, ut quæ somniaverimus, sint principia earum rerum, quas secundum quietem mo-

molimur, mente facta quasi via, ad eas se actiones futuras accommodante: in quarum antè simulacris per somnum versata fuerit. Pol. Perplacent omnia, & præsertim quæ ex Socrate exposuisti: sed secundum istas tuas regulas non percipio, unde falsa esse possint somnia. Rob. Pugnantia inter se, bona tua venia dictum sit, garris, qui tricari videris, quum ais cuncta placere, & ignorare errorem in insomniis: perinde quasi nihil falsi, nihil ficti, nihil vani per vigiliam cogitemus, meditemur, imaginemur. quum paulò antè probaverim, actiones diurnas plurimum nocturnarum esse exemplar. Pol. Idipsum rectè notavi, sed non satisfacit: sexcenta mihi visa his viginti annis occurrerunt dormienti, quorum imaginem ullam animus meus vidit nunquam. Ex quo cum Poëta consentio, qui de ea re verè canit: Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes. Rob. Imò idem alibi affirmat, somnia sequi actiones nostras, quum inducit Didonem, amore sauciam, anxiam, perculsam, ita Annæ sorori loquentem:

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?

Atqui miror ejusmodi visa tibi occurrere, qui dies noctesque in literis verseris, quando tales, teste eodem Aristotele, non nisi suis virtutibus digna somniant. Pol. Me equidem totum, ut ais, jampridem istis studiis dedi, in iisque maximè acquiesco: sed fateor, nonnunquam rei domesticæ cura angimur: nam habemus domi istos nostros ministros propê semper otiantes, ecquid enim aliud apud nos sacerdotes facerent: qui quum, ut moris est, prælongis ensibus atque scutis continenter alligati sint, nesciunt stare loco, ac aliquando altercantur, rixanturque: & quia tales apud nos, uti scis, Domino ornamento sunt, idcirco eorum molestias necessariò devoramus. Rob. Id certe causa est, quamobrem minus tib convenientia sæpe somnies: quandoquidem ut aqua valde mota aut nullam imaginem, aut informem reddit, ita concita-

tus animus nihil synceri per quietem cernit. POL. Ergo nebulonibus ac fatuis, qui plurimum ab omni cura vacui sunt visa objiciuntur veriora. ROB. Non dicas veriora, sed minus multa. Atque ita habeto, eos qui somniant, aliquoties vera somniare: etenim quis adeò artis est rudis, qui si tota die jaculatus fuerit, non attingat aliquando scopum? Quapropter non eo inficias, falsa mitti nobis somnia: sed vel tibi dico, cum Cratippo, qui ita usus est oculis, ut vera cerneret, eum habere sensum oculorum vera cernentium: contrà, qui oculorum visu est deceptus, sæpe falsa cernere. Et quia nemo non oculorum visu, qui fallacissimus est, decipitur: ita somnia præter divina, & si libeat, quædam naturalia, quorum nostræ actiones umbræ existere possunt, vana omnia habenda, quum fortuito sæpe accidat, sic, ut veluti ebrii sapenumero somniemus impura omnia, uti antè ex Socrate collegimus, aut quæ nunquam visa sint. Vnde natum, ut qui errant, delirant, insaniunt, eos somniare dicamus. Quapropter Moses sapienter lege sanxit, ne observarentur somnia, quandoquidem ita generatim, semper divina excipio, inania reperta sunt, ut ex eorum observatione, pauca admodum respondere eventa, collegerit superstitiosa antiquitas. POL. Effare palam: putas naturalia somnia excludenda, necne? ROB. Si naturalis sit causa, cur putarim excludenda, vel damnanda? quum natura, ut divus Ambrosius de fuga seculi ait, boni operis magistra sit. Exemplo nobis positum sit: Ego cogito, statuo, delibero, cras ire rus, si hac nocte me rus iturum somniavero: ecquid hic novi erit, quod observem, nisi ut faciam, quod decreverim? Aut si turpe facinus facere putarim, & tale quid sese mox mihi dormienti objecerit, quid mirum? Verùm vel mihi bono esse poterit, quum, si sapiam, ea sceleris imagine motus tum debeam à facinore abhorrere. Ac natura sic boni operis magistra. Proin non est, quòd me istis quæstiunculis moreris.

POL.

Pol. Missa hæc faciamus, ut tibi detur, quod opere poscis tanto. Cæterùm unum postulo, quid sit, quamobrem visa interdum multis tegantur involucris. Rob. Id si divina sint, fit, ut qui intelligit, sic cognitum habeat se divino afflatum lumine, quando semper lumen adest in divinis somniis, declarans, quale sit Dei mandatum. Sic Ioseph intellexit somnio monitus sibi cum puero & matre illius fugiendum primo quoque tempore in Ægyptum. Sic Magi perceperunt, ad Herodem sibi non redeundum esse. Sin naturalis causa non insit, atque non facile percipiat, ut jam certò sciat, dæmonum artificio ea objecta esse visa. Ac istud est tertium somniorum genus, quo bene multi irretiuntur, nisi prudenter caveant. Habes, quod quæsivisti: jam tuo fungere munere. Pol. Nunc tua opus est virtute, cujus, auctore Cicer. de Offic. interest, în primis perspicere, quid in quaque re verum, syncerum, consentaneum, & consequens, sit: id quod maximè poscit prodigiorum ratio, quam ut tandem ritè reddas, omnibus tibi nervis contendendum, laborandumque arbitrare. At ipse illud primum omnium proponam, quod à Iosepho antiquitatis Iudaicæ lib. 5. refertur. Quum enim reges Ammoreorum numero quinque, junctis pariter armis, ac viribus, bello peterent Gabaonitas, Iesus Hebræorum dux amicis (paulò enim antè Gabaonitas in fœdus receperat) suppetias laturus, dum in reges movebat, ecce subitò Dei nutu, nimbus cum saxorum grandine, crebrisque fulminibus, in eos exortus est: & inde quum fugientes miraculo territos Iesus persequeretur, ut eum dies non deficeret, Sol aliquandiu stetisse dicitur: adeò ut memoriæ apud Hebræos proditum sit, nunquam post homines natos longiorem extitisse diem. Rob. Negò illhuc prodigium dici posse, quum, uti ais, divino nutu factum sit, per quod nihil portendi quisquam judicare potuit, quum repentè inciderit eventus. Ex quo miraculum potius, auxiliumve

divinum

divinum per tempus latum appelles licet: quod facit, ut de ejus causa reddenda, meum nihil esse rear hoc loco agere: quinimo mitte deinceps miracula referre, ut ne dicamur temerarii, quòd videamur velle arcana Dei perscrutari, qui nos talia non scire, sed mirari voluit. POL. Faciam quod jubes, & ut felix faustumque sit principium narrandi, dabit prodigium condendæ Atheniensium urbis: unde Cicero in oratione pro L. Flacco, ait humanitatem, doctrinam, religionem, fruges, jura, leges ortas, atque in omnes terras distributas putari. Siquidem ubi Cecrops in Attica regnum obtinuit, fertur olea in arce illa quæ postea Palladi dicata est sponte enata, & fons haud procul subitò erupisse: atque iis prodigiis commotus Rex, ad Delphicum misisse oraculum, responsumque datum, oleam significare Minervam, quod ea arbor in ejus tutelá esset: & aquam, Neptunum: in civiumque manu esse, ex utrius nomine urbem novam appellatam vellent, atque inde habitis comitiis, mulieres, quibus apud Atticos, per leges, perinde ut viris, licebat suffragium ferre, superasse numero virorum partem, ob eamque rem à Minerva, quam Græci vocant ἀθηνᾶν, id est, Athenam, esse Athenas nomen urbi inditum. ROB. De qua fece ista hausisti? narrasti fabulam, vel historiam prodigii? POL. Fabulam, quia scio te nugas stomachari, de industria omisi, quam Poëta in primo Georgicorum tangit ita invocans:

---- Tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti.

Et paulo post. *Oleæque Minerva Inventrix.*

ROB. Si historia est, non fuit prodigium: ecquid enim causæ ortus ejus arboris existere potuit, cur suspicarentur aliquid de nomine imponendo novo oppido, esse prænuntiatum: quum quotidie videamus ejusmodi arbores, quæ nucleis vel baccis feruntur, in alienis locis nasci: ut nucem in quercu, laurum in ceraso, cerasum in mœnibus, semine in ea

loca

loca, aut in aliquas corticum rimas casu ab avibus deportato. vel humana vi projecto, & tamen nullum inde eventum sequitur. Item ubi locorum non manant fontes, si terra quæ fœta est aquis, parum scalpatur? Quare non video in ea re aliquid inesse præsagii. O cæcitatem verè amentium hominum, ita Minerva, olea in alieno loco nata: ita Neptunus, fonte subito scaturiente admonitus, Atticam suis muneribus honestavit? Fuit illa nempe ars, fuit dæmonum, qua Cecrops circumventus, eos de re minimè quærenda, utpote quæ nullam addubitationem afferre debuisset, stultè consuluit. Paratus es, cerno, illud mihi opponere, Plinium lib. Nat. histor. XVII. in prodigiis habere, si arbores in suo non crescant solo. Pol. Eram sanè. nam ille tradit, prodigio fieri ex dulcibus poma acerba, aut dulcia ex acerbis: ex caprifico, ficum: ex olea, oleastrum: item arborem in Cumano subsedisse, & inde magnos rerum motus, bellorum etiam civilium sequutos. Rob. Bella mehercule eventorum prædictio: perinde quasi non liceat in dies singulos videre lætas sterilescere arbores, ac steriles rursus fœcundas fieri, si in pingue solum transferantur. id quod demonstrat Vergil. libro Georgicorum secundo:

Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt.
Quippe solo natura subest: tamen hæc quoq; si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint sylvestrem animum, cultuque frequenti
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Necnon & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet.

Item cum constet, magnis aliquoties ortis imbribus, passim fieri in agris labem, terrasque desidere, ad infinitam altitudinem, ac villas, nedum arbores in illum hiatum sæpenumero corruere. Quæ quum ita sint, similiter levitatis judicio esse talia observare, indeque rerum eventus quorum in iis haud

ullæ

pullæ existere potuere causæ, metiri, quorsum pusillus culex tendat iter, dum acerbè stridens mediis fervoribus, circum Padi ripas volitat. POL. Ad alia transeamus. Livius libro ab Vrbe condita primo, refert Servio Tullo, qui Tarquinio Prisco Romanorum regi in regnum successerat, caput arsisse, & Tanaquilem reginam prodigium interpretatam, affirmasse viro futurum, ut ille puer summos consequeretur honores: id quod evenit. ROB. Quod evenit, intelligo: at causam non reperio, quin nec quærendam puto. flammam enim illam pueri dormientis caput complexam, Plinius assignat mirabili ignis naturæ, ita libro secundo, cap. 107. scribens: Quin & repentinos ignes existere, & in aquis, & in corporibus etiam humanis emicuisse, Transimenum lacum arsisse totum, Ser. Tullo dormienti in pueritia ex capite flammam emicuisse: Lucium Martium in Hispania, interemptis Scipionibus, concionantem, & milites ad ultionem exhortantem, arsisse simili modo, Valerius Antias narrat. Vide, nihil hoc loco flammam portendisse, Plinius dicit. Sed neque Livius Lucii Martii flammam prodigiosam probat, quum libro tertiæ Decadis quinto, sic de ea meminerit: Apud omnes magnum nomen Martii ducis est, & veræ gloriæ ejus etiam miracula addunt, flammam ei concionanti fusam è capite, sine ejus sensu, cum magno pavore circunstantium militum. Hæc ille. Flamma ergo altera Servio regnum prædixit, altera verò Martio haud quicquam? At dices: Imò Martio victoriam, quam de Carthaginensibus paulo post reportavit. Respondebo, istuc à Romanis militibus minimè notatum, qui, uti Livius ait, flammam loco miraculi, non item prodigii habuere. Et id quidem sapienter. nam tales flammas Aristoteles Meteororum primo, docet mira naturæ vi, in infima etiam regione cœli gigni, variasque præ se ferre formas. Atque hinc concludere licet, illam flammam Servii vana hominum opi-

nione

nione prodigium regni fuisse, postquam talia naturæ opera voluit vetustas non ratione, sed sola futili eventorum observatione metiri, causamque eorum dementer ducere. nam non flamma fuit in causa, quamobrem Priscus Tarquinius Servium sibi generum delegerit, ei enim filiam despondit: sed ejus indoles, ejus genus: quippe ille Tullo patre regia familia orto, qui Corniculi excidio, pro patria fortiter pugnans interierat, & Ocretia matre nobili muliere natus est, habitusque servus, quod mater gravida apud Tarquinium captiva fuerit. Pol. Vis illud saltem dare, eam flammam injecisse Tanaquilis animo Servii indolis præsagionem? quandoquidem, Cicerone teste, in Platone futura eloquentia ex eo prævisa dicitur, quod ei in cunis parvulo dormienti, apes in labellis consedissent. Idem quoque in divo Ambrosio accidisse, memoriæ proditum est. Quid, quod Midæ illius Phrygii divitias fore immanes prædictum est, quia ei puero dormienti formicæ in ostritici grana congesserint? Rob. Concedo, si ista omni modo vera sunt: nam videntur mihi bellè conjecta. aut, sicut vulgò creditur, si nutu divino facta non negaveris. Nec obstat, quod Plato & Midas nostri cives non fuerint. Etenim tantum apud Deum virtus & benefacta valent, qualia vel in iis ambobus, ille fore prospexerat. ut (auctore divo Augustino libro de Civitate Dei 5.) Romani sic meriti fuerint, ut ipse Deus verus quem non coluerant, eorum auxerit imperium. Pol. Luculenter, scienter, sententiose ac verissimè tu quidem, ut omnia semper, quæ scire cupiveram, explanasti. Quare jam necessariò & sermonis & ambulationis finem faciamus. nam, uti vides, tempore excludimur, Sole festinanter ad occasum tendente iter.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DIALOGI DE PRODIGIIS, LIBER III.

ROBERTUS.

Istum tertium diem, qui jam obrepsit, ne nobis quidem vacare sinamus à disputatione, quò tandem secundis quasi ventis huc vecti; cursum nostri sermonis de prodigiis, feliciter conficiamus. Quoniam autem in oratione tua, quæ haud scio quantum in se habere possit veritatis & rationis, quum in re superstitiosa ac vana versetur, ut insit saltem ordo, placeat illam manare à partibus quatuor: quarum una sit ominum, ostentorum, auguriorumque: alia motuum cœli atque terræ: tertia monstrorum, ac portentorum, quarta mirabilium, quæ omnia antiquitas in prodigiis habuisse videtur, quò sine ullo errore, ad rationem veritatis via perveniamus, à nobis jam inita. Ac sic ut commodum quæ cœpisti persequare, & ipse simul ad ea argumenter, licebit. PDL. Gaudeo utique præscripsisse mihi te, quatenus à me disputari velis, qui ne digitum quidem à linea discedam. Sed jam ad rem.

Quum

Quum Æneas ad Italiam aspiraret, Anchises ejus pater omen futuri tumultus notavit ex equis, quos vidit pascentes. Vergilius est testis, qui libro Æneid. 3. sic canit:

Quatuor hic primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises: bellum ô terra hospita portas,
Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.

Romulus, orta cum Remo fratre de imperio discordia, augurio Rex est declaratus, qui urbem conditam ex suo nomine Romam appellavit, quæ etiamnum urbium regina habetur. Lucius Tarquinius Priscus, Demarathi Corinthii filius, ob seditiones domo profugus, & in Hetruriam profectus, quum Tarquiniis peteret Romam, ita accidit, ut ei ad Ianiculum carpento sedenti, aquila pileum sustulerit: & quum altè volasset, inde reversa capiti reposuerit. Tum Tanaquil uxor, ut Tusca mulier, ab ineunte ætate prodigiorum perita, omen futuri imperii ex ea re accepit, ac non multò post Priscus in Anci Martii Romanorum regis demortui locum subrogatur. Tarquinio Superbo Romanorum regi omen perpetuitatis Romani imperii subitò extitisse fertur, quod dum in Tarpejo monte, templi Iovis fundamenta faceret, Terminus Deus, cui cum nonnullis aliis diis, sacellum eo loci erat, noluerit augurio cedere. Sed & magnitudinis imperii inde omen alterum sequutum. quippe in ipsis fundamentis, hominis caput integra facie repertum, quod & monti nomen Capitolium indidit. Tertium superioribus contrarium postremo regi fuit, quum anguis in regiam irrepserit, ex quo Tarquinius casum suum conjectura auguratus dicitur. auctor T. Livius. At hæc observatio multo celeberrima ad posteros manavit: nam Marcus Marcellus Consul, collega Tito Quintio Crispino, quum immolaret, in prima hostia jecur sine capite inventum: & Cassini examen apium consedit,

mureſque in Capitolio aurum retulerunt. Illo ipſo die ambo conſules juxta Tarentum, ab Annibale inſidiis intercipiuntur. in quo tumultu Marcellus interfectus eſt. C. Domitio Ænobarbo, L. Quintio, conſulibus, Tybris contra quam conſueverat, loca plana urbis inundavit. Haud ita multo poſt, bellum cum Antiocho Syriæ rege ortum. Paulus Æmilius Cos. poſt DXC. annum, quam urbs condita eſt, iturus ad bellum faciendum Perſeo Macedoniæ regi, omen victoriæ accepit à filia, nomine Tertia. Is è ſenatu domum rediens, offendit puellam triſticulam: ſciſcitatuſque quid eſſet, cur ei dolor inureretur? Mi pater, illa inquit, Perſa periit. Tum pater puellam arctius complexus: Accipio omen, inquit, filia. nam catella, Perſa nomine, mortua erat. Id ferè temporis, duo angues in lecto Sempronii Gracchi reperti ſunt, quos ut ille comprehendit, ab aruſpice monitus eſt, ſi marem emiſiſſet, uxori brevi tempore eſſe moriendum: ſi fœminam, ipſi. qui tantum abfuit, ut ſuam Corneliæ uxoris vitæ ſalutem prætulerit, ut fœminam protinus emiſerit, ipſe paucis poſt diebus è vita exceſſit. Hujus Gracchi filius Tiberius, Tribunus plebis, eo illo die quo eſt in Capitolio interfectus, offenſionem pedis ut dirum & mali ominis ita abhorruit, ut domum redire voluerit; ſed amicorum hortatu confirmatus in fatum incidit. C. Claudius & L. Petellius Coss. quum, ut moris erat, immolaſſent victimas, jecur ſubitò tabuit. Nec ita multo poſt, Claudius morbo, Petellius Ligurum armis interiit M. Marcello, P. Sulpio, Coss. dum comitia fierent, milvus volans muſtellam raptam de Iovis cella in medium conſeſſum patrum demiſit. Eo ipſo anno ubivis gentium pax parta eſt. Iam tum, credo, in hominum mentibus inhæſerat, muſtellæ occurſum ominoſum eſſe: id quod hodie obſervatur, quando Reipubl. Romanæ bono fuit, quod illa muſtella è medio ſublata eſt, ut ne ultro citroque ad comitia commeantibus fortè obvia

obvia facta, metum alicujus impendentis periculi injiceret. P. Africano, C. Fulvio, Coss. Minturnis lupus vigilem laniavit. In Sicilia, Romanus exercitus â fugitivis superatur. Antiochus Syriæ Rex quum Parthis bellum faceret, hirundo in ejus tabernaculo nidulata est. Ille commisso prælio, occiditur. Ser. Flacco, Q. Calphurnio, Coss. bubo in Capitolio cecinit, quum apud Numantiam res Romana inferior fuit. P. Plautio, M. Fulvio, Coss. bubo in Capitolio visus, quum Fregellæ ob factam in Romanos conjurationem sunt dirutæ. M. Æmilio, D. Bruto, Coss. Didius Lælius Pompeji legatus, quum adversus Q. Sertorium in Hispania bellum gereret, inter pabulatores occiditur: quod fatum ipse sibi timuisse dicitur, propterea quod viderit accipitrem supra caput volitantem. Sergio Galba, M. Scauro, Coss. avis incendiaria in Vrbe visa, quum Pado ac lacu Arretino intumescente, multa hominum millia obruta sunt. C. Iulius Cæsar dictator, illo die quo primum in sella aurea sedit, quum sacrificaret, in bovis optimi extis cor non invenit, unde suum interitum præsentire potuit. M. Lepido, Munatio Planco, Coss. dum apud Philippos Thraciæ urbem Brutiani milites in prælium contra Octavium, & M. Antonium irent, in castrorum porta offenderunt Æthiopem: quem tametsi ut alicujus adversæ rei nuntium illico trucidarunt, tamen malè pugnatum est, & Brutus ac Cassius duces interiere. Circiter annum salutis humanæ, L. Claudio principe, in Britannia simulacrum victoriæ quod Camuloduni erat, subitò conversum retro, quasi hostibus cederet, quum facta repentè insulanorum rebellione, ad LXX. Romanorum sociorumque millia cæsa sunt. Auctor Cornelius Tacitus. Anno salutis M. LXVII. quum Guilielmus dux Normaniæ infestis armis Angliam attigisset, ubi in terram descendit, victoriæ omen accepit, ex eo, quod altius in harena vestigia posuerit: qui statim post, superato

Haraldo rege, in insulæ possessionem venit. Quid, quod omen ex quavis re accipi solet? Nam ex aurium sono, bonum vel malum: ex vini salisve effusione in mensa, observatur etiamnum. Item nostrorum quoque monachorum occursus, præsertim matutinus, vulgò ominosus habetur, eaque vana opinio ubique gentium, per hominum animos jampridem pervaserat. Sed ex innumerabilibus, jam ne plura: quando reliqua omnia ejusdem generis sunt, ita ut si hæc quis refutaverit, cætera jaceant necesse sit. Tu ergo quid habes de istis dicere? ROB. Perorasti, pro tuo jure: nunc ad pestiferas veterum nugas, dæmonumque technas pauca refellendi causa respondebimus: & ad id ominis in primis, quod ais Æneæ ad Italiam applicanti primum extitisse. Anchises equorum ostento, bellum Æneæ filio cum Italis fore conjectavit, idque tu Vergilii testimonio comprobasti, nec ultra progressus ad alia transivisti. Quæ malum est ista tua reticentia? dimidiatam enim Anchisis interpretationem recitasti, callideque, ut reor, subticuisti, quæ ille de equis apud eundem poëtam subjecerit, inquiens:

Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frena jugo concordia ferre,
Spes est pacis, ait,

Nota, quæso, quæ sit conveniens & conjuncta constantia interpretationis ostenti, quod in utranque partem sic vertitur, ut nihil certi ostendere, nihil fidei facere possit. quum inter se valde repugnantia contineat: nil enim est tam paci contrarium, quàm bellum, atque bello, quàm pax. Vnde sequitur, ut illi equi casu id temporis ita pascentes, non videantur aliud certius cuiquam portendisse, quàm ventri satietatem, atque herbæ perniciem. Quod autem Romulus urbem Romam auspicio condidit, quid fecit aliud quàm quod perspicuè ostendit, se cum oculis tum mente captum existimare, esse in providendis rebus augurandi scientiam:

tiam:

tiam: & exemplum posteris reliquit, quò insanirent perpetuo? Id quod naviter est secutum. nam tanti semper Romanis ejus institutum, tametsi delyrationis maleficæ plenum, fuit, ut illud mordicus omni tempore, atque accuratè retinuerint, ad vulgi magis opinionem, quàm ad ullam reipublic. utilitatem: quamvis pro certo semper habuerint, Romulum auspitiis, Numam sacris constitutis, talia civitatis jecisse fundamenta, ut nunquam cadere posset: qui ita falsis opinionibus adducti, augurum quasi æternorum rerum rectorum collegium, jusque condiderunt. O vim erroris vehementem, Videamus, per Deos immortales, quantum aves suo volatu, garritu, gustu, aut cantu, rebus humanis emolumenti utilitatisque attulerint, quando ipsa Romana civitas summa auguriorum observatrix, funditus contra Romuli auspitium tandem omnibus libertatis bonis, statim post septingentesimum annum, quam condita fuerat, à C. Iulio Cæsare eversa est. Ita Romani operam auspitiis futiliter datam luserunt. Quod longè prudentissimus Solomon ita usuvenire, scienter demonstrat, quum de homine mendaci loquitur in suis Proverbiis: Qui nititur mendaciis, is pascit ventos, idem autem sequitur aves volantes. Porrò ille perinde frustra laborat, qui sequitur aves volantes, quum consequi nequeat: ac qui earum observat volatum, quia quorsum sint ituræ, nemo homo certum scit. Cæterùm jam ad rationem naturalem veniamus, qua duce, omnem, spero, veterum religionem eradicabimus. Siquidem belluæ sensu tantum moventur, ad idque solum quod adest, quodque præsens est, se accommodant, nihil præter serenas turbidasve tempestates, uti à nobis abhinc biduum, in primo nostro sermone apposité demonstratum est, futurum sentientes. Quocirca aves, ut rem nostram tantum agamus, naturæ impulsu, utuntur sui corporis motu, ut volunt, membraque porrigunt, contrahunt, flectunt, con-

torquent, eaque omnia antè efficiunt, quam cogitent. Quæ quum ita sint, quotusquisque est adeò mentis errore affectus, cui permirum videri debeat, si aves hac atque illac volantes, sese in unum vel alterum locum abdant? tum à dextra, tum à sinistra parte canant? Nam nostri, teste Cicerone, sinistra, Græci & Barbari dextra, meliora ducebant. si quum fame affectæ raptim pascuntur, aliquid ex ore cadat: si trepudium denique faciant: & tamen mortales quamplurimi insulsissimè eos motus, ut certa rerum futurarum signa, olim observabant: perinde quasi aves ipsæ, Iovis, qui eis instar Dei omnipotentis erat, interpretes fuissent. Atque hæc ratio facit, ut hominem, unum animantium omnium rationis & consilii plenum, non mediocriter pudere debeat, credere Deum dare sibi vias ad exitus rerum prænoscendos, per aviculas: quæ quum volitare incipiunt, ipsa nesciunt, quò ire velint: ac ita fidem præbere aruspicinæ arti, post hominum memoriam fraudulentissimæ, ab Hetruscis, ut ipsi prædicabant, quondam quæstus faciendi causa fallaciter excogitatæ: quæ quatenus valeat, haud quisquam omnium dilucidius festiviusque edocuit, quàm Mossolamus, homo Iudæus, virque rei militaris scientia, ac singulari prudentia præditus. Is teste Iosepho contra Appionem, post Alexandri mortem, Macedones Græcosque sequutus, quum aliquando in expeditionem duceretur, & in itinere augur visa in arbore ave, augurium captare vellet, utrum præstaret, pedem ex eo loco efferre, an referre, atque juberet agmen consistere, statim religionem aversatus, eam avem sagittis confecit. Quo viso, augur & socii quum ira flagrarent, ille avem de terra sustulit, atque inquit: Ecquid furitis mali dæmones? ecce avem, potuitne istæc nostri itineris eventum prædicere, quæ suæ salutis nescia fuit? si enim futura prævidisset, haudquaquam se in eam arborem contulisset, metuens ne à Mossolamo sagittis

gittis peteretur. Quod tu documentum sapientiæ plenum in tuo de Inventoribus rerum opere, commodum posuisti. Iam exploratum habes, aruspicinam rem commentitiam esse, hicque ita jacere, ut qui ei fidem adjungat, in manifesto errore versari dubium non sit. Sed fortasse mihi tu non intempestive, nec ab re, objicies illos corvos, quos in Regnorum tertio libro legimus, apportasse in solitudinem Heliæ prophetæ cibaria. Cujus sanè rei nihil est quod aut causam, aut rationem reddendam quæras, quum illud factum constet jussu Dei cuncta regentis. Est quisquam, qui tanti rectoris censor esse possit, vel debeat? Hæc hactenus satis commodè, sermonis gratia. Verùm res nostra bene se habet. jampridem desitum est apud nos augurari: nunc aviculas, ut Dei nuntias non observamus, sed eas animi causa, interdum capimus, dulciterque edimus: id quod Christianæ religioni duntaxat referendum est acceptum, quæ nos ita instituit, ut tandem aliquando saperemus. Ad reliqua transeamus. Quod per aquilæ augurium, Tanaquil mulier Hetrusca perita fraudis prospexit futurum, ut Tarquinius Priscus vir aliquando Rex crearetur, id nego esse factum, nam Livius non tradit quempiam, præter uxorem, vidisse aquilam auferentem, & reponentem ejus capiti pileum. Tanaquil potius auro, cujus copiam habebat, quàm augurio freta, jampridem, ut testis est idem Livius viro, quem honoratum videre cupiebat, Romam migrandum existimarat, quod ei in mentem venisset Tatii regis, hominis Sabini, qui in ea regnum obtinuerat: item Numæ advenæ, ad id accersiti: quorum exemplo mulier honoris aviditate inflammata viro persuasit, ut ab Tarquiniis Romam peteret. & quum audiret novum populum facile ut rudem ad auguriorum admirationem rapi, eo artificio usa est, quo multitudo adducta, simulque largitione excitata, Priscum dignum fortùna quàm amplissima putavit. Ad omen perennitatis

imperii Romani veniamus. Terminus Deus noluit Tarquinio Superbo regi, templum Iovis in Tarpejo monte condituro, cedere loco. Sic jam tum certa quasi opinio per animos hominum pervaserat, rem Romanam perpetuam fore. Vnde illud apud Vergilium, Iovis oraculum:

Imperium sine fine dedi. Ad id vel Horatius alludit, quum libro tertio Carminum sibi blanditur de æternitate sui operis, ita canens:

Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit libitinam, usque ego postera
Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cum tacita virgine pontifex.

Sed heu, ut omen vanum, ita nihil valuit. cecidit enim tantum imperium, vel etiam ante diem, quum vix DCC. annos libertate incolumi steterit: tot siquidem à Romulo urbis conditore interfuerunt, usque ad Cæsarem & Pompejum, Reip. eversores. Catullus:

Eone nomine urbis opulentissima
Socer, generque perdidistis omnia?

Rei magnitudinem alterum omen, uti exposuisti, portendit, quod reperto in ipsi templi Tarpeji fundamentis humano capite, vates pronuntiarint, eo loci arcem imperii fore. Hic te eatenus vacuo animo attentum volo, ut tandem intelligas eos vates dolis semper armatos, ejusmodi ostenti fraudulenta interpretatione, & artem suam omni religione, & mortalium pectora, si sapuerint, solicitudine quærendi futura, in perpetuum evacuasse. Viso ostento, senatus legatos in Hetruriam misit, sciscitatum quid portenderet. Olenus Calenus, longè id temporis celeberrimus vates, illud omen fortunatum ratus, per callidam interrogationem in suam gentem transferre tentavit: quippe qui postquam circumducta baculo linea, locum ponendæ ædis in solo ante se notarat, sic fatus est: Hoc dicitis Romani, hic templum Iovis futurum est: hic caput invenimus? Romani à filio vatis admoniti, si re-

ſponderent, Hic, fatum in Hetruriam tranſiturum, reſponderunt: Non equidem hic, ſed Romæ, caput inventum dicimus. Ac ita retentum augurium. O inauditam delirationem, maximè tamen utilem non temerè quicquam credentibus. hinc cognoſcere licet, quid ponderis auguria, quid oſtenta, quid portenta apud nos habere poſſint, ſi recta ſapimus. Sed quia uno argumento, cætera id genus inſanarum mentium commenta repudianda ducimus, utemur iſtiuſmodi fatalis rei definitore locuplete Plinio, homine ejuſdem ſectæ, atque illi fuere, qui prodigia primùm obſervare cœperant. Is itaque lib. Natur. hiſtoriæ XXVIII. Poſtquam Oleni vatis fraudem deſcripſit, ac aliâs tale quid accidiſſe, quum quadrigæ fictiles quæ in faſtigio ejuſdem templi ponendæ erant, in fornace creviſſent, ita ſubjicit: hæc ſatis ſint exemplis, ut appareat oſtentorum vires & in noſtra poteſtate eſſe, ac prout quæque accepta ſunt, ita valere. In augurum certè diſciplina conſtat, neque diras aves, neque ulla auſpicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, obſervare ſe ea negaverint: quo munere divinæ indulgentiæ majus nullum eſt. Hactenus Plinius. Hæc autem ſumma noſtræ diſceptationis, hæc una ratio, concluſio, & veritatis teſtificatio, tibi inſtar ſit omnium argumentationum: quando jam teſtimonio tanti auctoris diluxit in auſpitiis, in prodigiis nihil religionis, nihil fati, nihil veri ineſſe: ſed vanam tantum ſuperſtitionis opinionem noſtram exiſtere, quum illa ſine iſta non habere vim ullam in nos, jam certò ſcimus. Ex quo ſequitur, ut nullum ſit neque auſpicium, neque augurium, neque prodigium, ſi nos nullum obſervemus: quo profectò nil verius dici poteſt. Quum igitur ſis rem aliquam inchoaturus, ora Deum, ut felix fauſtumque ſit, eique uni cuncta committas, præterea nulli alii, neque avibus, neque portentis, neque extis, neque falſis vatibus: id quod ſi feceris, res tua commo-

commodum cadet, & ad te prodigia minus pertinebunt: quod Plinius munus divinum appellat, & id quidem sapienter. nam quum tot malæ artes ad nos pervenerint, beneficium Dei est, si ab illis possimus manus abstinere. Desine proinde observare, ac credere, aves, aliasve bestias, sive cœli & terræ motus, aliquid tibi portendere, quod facere in tua est potestate, ut Plinius ait: atque sic misera liberaberis solicitudine. Animadverte quæso, cujusmodi erat illud inventi capitis fatum, si fraude Hetruscis bono, & Romanis malo esse potuerit? Vnde proficiscebatur? an à Deo? quem ajebant sic dare vias mortalibus, ad significationem rerum futurarum scientiæ? Quod si ita esse facias, apparebit inconstantiam cadere in ipsum Deum, quo nil ab eo est alienius. Ergo nòn est quod amplius dubia de prodigiis sumamus, pro certis atque concessis, quum eorum vires perinde in nostra resideant opinione, ut morbi gravitas in ægrotantium cogitatione: si enim vehementer febris accessio menti inhæserit, ita fiet, ut citius accedat. Atque hic omnis nostri sermonis pugna senescat, quum observare prodigia, sit amentiæ, non observare, sapientiæ: & qui curaverit, se metu aut vana spe onerabit: & qui non curaverit, se periculo eximet. POL. Ne valeam, si puto rem de qua summa contentio erat, quenquam præter te, acutius veriusque tractare potuisse: attamen ex contrario argumento perspicuum videtur, auspicia seu prodigia ad nos pertinere, si ea attendamus: id quod eventorum exitus, quos antea docui, facile comprobant. Quomodo igitur accidit, ut si talia portenta observemus, in nos valeant: sin minus, nihil valeant? ROB. Quòd non valent, de ea re nuper dictum est: quod verò valere putantur, id fit arte dæmonum, qui semper præstò sunt, ut nobis insidientur, & illud quidem non sine Dei nutu, qui vult nos tentatos, quò de nobis periculum fiat, utrum perfecti inveniamur, necne. Vtrunque Christus verum esse docuit, qui tentari voluit,

voluit, ut est apud Matthæum. ac apud Ioannem sic Pilato respondit: Nullam haberes in me potestatem, nisi data esset tibi desuper. Ergo istiusmodi momenta rerum nobis negligenda sunt, ne si ea curanda duxerimus, nostro merito dæmonum insidiis circumveniamur. POL. Teneo nunc rectè: tu verò cætera persequare, rogo, ut ne regulam nostri sermonis, quam dedisti, tute prior rumpere videaris. ROB. Cogis me ingredi in negotium jam confectum. quippe probavi ostenta ex nostra futili opinione pendere, qua una ratione & portenta & prodigia tollamus, ac contemnamus, consentaneum est: sed tibi operam vel longiorem dabo. Regi Tarquinio Superbo propter regiam viso angue, venit in mentem, credo, venenum suæ conscientiæ, quo demum confectus est. Hem emissio alterius anguis Graccho mortem portendit? Si neutrum Gracchus emisisset, boni patrisfamiliâs officium fecisset, qui nullum debet noxium animal circa suam domum esse, pati. Hoc inquam si fecisset, aruspices non responderunt, quid sequutum esset, adeò sicum omnes delirare pervolebant. Quod M. Marcello, C. Claudio, L. Petellio, C. Iulio Cæsari, more patrio victimas immolantibus, jecur primùm sine capite, deinde tabefactum, & mox nullum cor extitit, eisque mortem portendit, id magis rideo, quàm miror, quia longe dignius supplosione pedis, quàm responsione judico. Horum omnium causas si quæreremus de aruspicibus, nullas, opinor, scirent reddere, insciatiamque belle excusarent, quòd extorum inspiciendorum potius, laniorum atque medicorum, quam suum officium esset: nam revera, melius lanius quam vates, medicus quam hariolus, intestinis sedulò visis, si sana, si putrida, si macie attenuata, facere judicium potest, an bestia victura fuisset, nisi esset occisa aut homo incognito morbo mortuus quibus remediis potuisset juvari, quò sic vivorum saluti consulatur. Quin istuc munus ad pastorem & agricolam atque

adeò

adeò pertinere dixerim, ut ille si exta malè affecta videat, protinus cætero pecori providere, pascua mutando: & iste habitu atque colore eorundem, sterilitatem agrorum, vel fertilitatem futuram, si Democrito credimus, percipere, eoque rei domesticæ maturè prospicere possit. Sed inquies? Cur vates illi, quum eorum munus non esset, per exta divinabant? Quia impostores erant importunissimi, & quum eis vulgò crederetur, ex fallacia, multo fallacissimam artem confecerunt: quæ tandem evanuit, quando homines minus creduli esse cœperunt, id quod arguunt nostra tempora, nemo enim nunc per exta judicat, propterea quòd nullus tam vecors est, qui fidem dictis habeat. Cui aniculæ possit persuaderi, esse in extis aliquam vim, quæ declararet futura? vel aliquod animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse quum Aristoteles libr. 4. de Natura animalium, affirmet, nullum unquam animal quod corde careret, esse natum. Vt igitur ista omnia naturam, ita fidem excedunt, Item examen apum quod Cassini consedit, & mures qui aurum in Capitolio roserunt, ac Tyberis incrementum, fama tenet pericula & bellum ostendisse. Pulchrè notata sunt: examen apum damno fuit ei, ex cujus agro, aliò advolavit: mures aurum rodendo, fortasse aliquem dentium fregerunt: sed mirabilius extitisset, si vorassent aurum, quum murium proprium sit rodere. Incrementum Tyberis velut belli furor, per agros magnam sæpe facit labem. Rei ridiculæ nimis seriam habes interpretationem, qua te contentum volo: festinans ad omen Macedonicæ victoriæ. Lucius Paulus iturus ad bellum contra Perseum Macedoniæ regem, omen à filia consequendæ victoriæ, ut exposuisti, accepit. omen fuisse nego, in quo nulla neque naturalis neque divina existit ratio. Num vox puellæ, tam dati patri à senatu negotii, quam rei gerendæ nescientis, potuit de tanto belli exitu quicquam certi significare? aut Deus per mortem

catellæ,

catellæ, voluit ducem copiarum victoriæ antè monitum? Fuit mentis erratio, vel honoris cupiditas. Paulus audita Persæ catellæ morte, putavit allusionem ad Perseum regem, quem vincere cupiebat, nominis simulitudine factam, vel incommodo domestico se majus evasurum damnum, atque sic se incolumen victoremque belli rediturum. Nam nunc etiam ea insania in vulgi opinione manet, ut si quis charum animal amiserit, ita se consoletur, ut ducat morte animalis expiatum esse, si quod familiæ impenderet malum. Mittamus igitur de ejusmodi omnium superstitione disputare, ne bonum tempus fabulis demus, quando minima quæque offensio animo insano omen dare potest, uti Tyberio Gracco accidisse dixisti. Exempli causa: Quis ad bellum iturus, ubi hodie plus tormentorum boatus, quam armorum strepitus existit, si socium fortè (adsit reverentia verbo) oppedentem audiverit, num meritò suspicabitur, se tormentorum ictibus periturum? Ac sexcentis talibus rerum momentis quotidie terrebere, nisi ea ipsa duce ratione despicere, ac Deo te tuaque semper in tutelam committere volueris. Quòd mustella, quòd lupus, bestiæ in auspicatæ sunt, nil mirum, quum raptu vivant: & præsertim lupus, qui fame affectus non modo non terra, sed ne humana quidem carne abstinet: nam nocturno tempore cum homine congredi non formidat. Ergo res nova non fuit, si vigilem laniavit: nec convenit, ut stultè ad nostram vertamus perniciem, quoties hasce bestias venantes videmus. Item quòd bubo, quòd hirundo, quòd accipiter, quòd incendiaria quæ spinturnix vocatur, vel quæcunque, quæ ex sacris aris carbonem ferat, fatalis fuit, non video quid sibi voluerit antiquitas, in ejusmodi rerum admodum tenuium observatione, si enim aves istæ fatales erant, sequeretur, ut aliquid semper mali enuntiarent, signumque non aliud nisi triste darent. Sed quum tu ex veterum oscitatione, ut ita potius dicam, quam

ex

ex observatione, demonstraveris, bubonem rem modò lætam, modò exitialem Romanis ostendisse, jam istud contra est, quam fatum ferat: quia quum omne prædictio mali eo probetur, quod cautio adjungi queat, quomodo id fiet, si nuntii signum internosci non potuerit? Atque ita innocentes aviculæ huc illuc escæ quærendæ causa volando, vel natura duce, crebro canendo, si te circumsteterint, non est quod vereare, si sapias: at tua facta potius tibi putes bona malave portendere, tametsi etiam nunc sunt quam plurimi, haud sanæ mentis homines, qui bubonis vocem ut fatalem abhorreant. Sed illud vel magis nugatorium, dicere, nedum credere, hirundinem in Antiochi tabernaculo nidulatam significasse ipsius regis exitium, quum avis illa nobis domestica, non alibi quam domi nostræ soleat libentius nidum facere. Quod postremo in Britannia, simulacrum Victoriæ paulò antè Romanor. cædem, retrò conversum fuit, & Gulielmo Normanorum duci altum pedis vestigium regni adipiscendi omen extitit: alterum fraude humana factum dixerim. nam ita Britanni ad defectionem parati, Romanos ejus superstitionis veneno à pueris imbutos terruerunt, ut suis minus viribus confiderent: alterum vero vanitatis plenum. Esto, dux quia in arena altè fixit pedem, ita futurum conjectarit, ut Angliam obtineret. Quid illud fuit, quod tale quid sperare posset? Nempe nihil commune habet pes cum imperio, quum sit ima pars corporis: vel arena, cum tam nobili regione. Bella magis amentia, quam metaphora. Fluxit pes, quare? Quia arena suapte natura arida fluctuat, solidum iter non præbet. Ejusdem quoque generis omen ex sono aurium, vini salisque effusione putato. Auditum, Plato in Timæo definit esse pulsationem quandam ab aëre, per aures, cerebrumque, & sanguinem ad jecur penetrantem. Tentantur autem aures, auctore Galeno, suis morbis & maximè quum sit inflatio ejus spiritus exitu prohibiti,

biti, cujus rei causa sæpe sonitus eduntur. Igitur qui credit se bene audire, quum dextra auris, vel malè, quum sinistra insonat, ille vanitatis plenus, nescit bonam aut malam sui corporis valetudinem internoscere, Vinum verò ex veterum consuetudine, lætitiæ est, si effundatur, non item superstitionis causa. Nam Scythæ & Thraces, ut idem Plato in primo de Legibus testatur, in deliciis habuere, vestes mero perfundere, quod Germani hodie in cænis opiparis spargunt. At salis alia ratio: is enim sacer est, & amicum Deo, uti Plato vocat, corpus, quod corruptionis sit præcipuus expulsor, sine quo nullum olim fiebat sacrificium. Proinde qui sale ad rem non necessàriam utitur, vel fortè aliqua eum projicit, peccare judicatur, ipsumque pœna quædam manere videtur: unde ominis opinio orta fertur. Quòd monachorum occursus est ominosus, id vestitus varietati assignaverim, bona enim illorum pars nigro amiciuntur vestitu, reliqui verò discoloribus miro quodam artificio confectis utuntur vestibus. Ex qua re ut illi perpaucorum hominum forsitan censeri homines volunt. sic multo dissimillimi videntur, & suo occursu aliorum movent mortalium mentes, quæ minus, firmæ sint. Atque primam tuæ quæstionis partem explicatam habes, alteram si vis, proponito. POL. Narrare pergam. Agrippa Menenio, P. Posthumio, Coss. bellum in Sabinos gerentibus, fama est, hastas militares ad multam noctem in cœlo ardentes visas, & flamma nihil consumptas, ac eo prodigio animos Romanorum confirmatos, facta majore impressione, vicisse. Sp. Posthumio, Q. Servilio, Coss. cœlum ardere visum, quum annus tam hominibus quam pecori longè pestilentissimus fuit. Haud multo pòst, vox à quodam Vejente homine edita est, futurum, ut Romani brevi tempore Vejis potirentur, si lacus Albani montis nulla rationabili causa, in altitudinem insolitam auctus, primo quoque tempore emitteretur: idque Delphico oraculo

culo confirmatum, ac justum, ut donum Apollini mitteretur. Ita lacu siccato, Vejentes à Camillo sub Romanum imperium redacti sunt. Cn. Domitio, L. Annio, Coss. Atimini tres Lunæ visæ, paulo post Ligusticum bellum est multa cæde gestum. Cn. Servilio, C. Flamminio, Coss. navium species in cœlo extitere, ædes Spei de cœlo tacta, terræ motus per Italiam ingens fuit, quum à Romanis ad Trasimenum lacum, plaga luctuosa accepta. M. Marcello, Valerio Levino, Coss. Victoria quæ in summo Concordiæ fastigio fuerat, fulmine dejecta: sequutum est magnum urbis incendium, per Campanos juvenes factum L. Veturia Philone, Q. Cæcilio Metello, Coss. Albæ, duo Soles visi. Lux Fregellis noctu orta quum Pœni apud Betulam à Scipione victi, Hispaniæ possessione Romanis cesserunt. Anno belli Punici secundi XIIII. C. Servilio Cæpione, Cn. Servilio Gemino, Coss. Anagniæ sparsi primum ignes per cœlum, deinde fax incensa arsit. Scipio in Africa, juxta Vticam, Pœnorum castra combussit. Cn. Cornelio Lentulo P. Ælio Peto, Coss. Solis orbis minui visus est, terra in agro Veliterno ingenti hiatu subsedit. Tum data pace Carthaginensibus, secundum bellum Punicum finitum est. M. Claudio Marcello, L. Valerio Flacco, Coss. Romæ columna ante Iovis ædem, vi turbinis decussa cum aureo signo. Quo viso, ex aruspicum responso, omnes magistratus se primo quoque die auctoritate abdicarunt. P. Africano, & Lælio, Coss. Stella per XXXII. dies continenter arsit, mox Carthago ab Æmiliano Scipione diruitur. P. Africano, Cn. Fulvio, Coss. Anagniæ, servo tunica arsit, & igne extincto, nullum flammæ apparuit vestigium: paulò pòst fugitivorum bellum in Siclia ortum, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio, Coss. Pisauri, fremitus terræ longè auditus, & sine terræ motu, murorum pinnæ dejectæ: haud multo post civilia bella cœpere. C. Mario, L. Valerio, Coss. in Piceno,

Piceno, passim domicilia terræ motu prostrata: tum fugitivi in Sicilia trucidati. M. Antonio, P. Dolobella, Coss. Stella crinita, quæ à Græcis κομήτης vocatur, orta est, quum civile bellum inter Octavium & ipsum M. Antonium exardere cœpit. Sed longè felicius extitit sydus illud, quo magi Hierosolymam deducti quæsitum venerunt Iesum Christum, recens natum. Et anno XXXIII. post, quum ipse Christus à Iudæis est morte affectus, terra subitò mota est, petræ scissæ, ac Solis defectio amplius tres horas duravit. Quæ prodigia paucis post annis, Iudæorum sequutum est excidium. Circiter annum salutis humanæ DCXIII. cometes per mensem apparuit. Tum Cosdras Persarum Rex Hierosolymam diripuit. Anno salutis DCCLXXVIII. Sol defecit, quum Luna triduo antè idem passa esset: & Mercurii stella visa est in medio Sole, velut macula nigra. Per idem tempus, Carolus Magnus ex Hispania victor rediens ad Pyrenæos montes, Vasconum insidiis exceptus, ingentem accepit cladem. Anno salutis MXII. fax ardens instar turris, cum magno fragore, de cœlo cadere visa est, quum Hierosolyma à Turcis capta est. Anno MCIX. mare præter modum crevit: cometes per aliquot dies visus, terra tremuit. Quæ prodigia ita Paschalem secundum pontificem Romanum terruerunt, ut in plures dies supplicatio decreta fuerit. Anno MXII. circa Angliam, Oceanus, nulla cognita causa, mirandum in modum crevit. Haud multo post insula in Dacorum ditionem redigitur. Anno MCXC. in Anglia, crux circiter meridiem in cœlo apparuit, quum Richardus Rex in Saladinum bellum comparabat. Hæc fortasse parum multa ex nimis multis, exempli causa, recitata. ROB. Imò plura, quam cupiebam. POL. In hoc articulo, quod exciderat, pace tua, subjiciam. ut enim prodigiorum observatio, ita procuratio ad nos manavit: quippe veteres perinde ac nos facimus, qum in aliqua calamitate vel metu sumus,

mus, multis precibus, sacrificiis, donis, votis, mala quæ auspicia, monstra, prodigia, portenta, significare credebantur, avertenda curabant. ROB. Audivi non sine voluptate atque stomacho: ut enim à principio vix risum, sic postremo vix lacrymas continui. Quis non rideret amentiam, insulsitatem, & imperspicientiam veterum, ut unus terræ motus, unum fulmen, unum cœleste signum, rem secuundam: alter terræ motus, alterum fulmen, alterum signum, adversam, qnemadmodum tu ante demonstrasti portenderet? id quod fieri non potest, si aruspicibus credimus, qui ajunt suum Iovem per hæc signa monere homines, quid faciendum, aut cavendum sit: quum nihil absurdius dici possit, quam quicquam certi significari rebus incertis, uti sunt ista tua prodigia nuper exposita. Sed dices: Si sinistra fuerint, propitia erunt, quando Hetrusci, teste Plinio lib. 11. in sexdecim partes cœlum dividebant, quo dira internoscerent. Ad ea respondeo: Quid portenderit fulmen in medium mare emissum? quid terræ motus in solitudine factus, ubi nemo est, qui talia prodigia notet? Quod ergo naturæ vi uno vel altero tempore, nulla constantia efficitur, non potest modis omnibus consequentium rerum significationem facere. Atque ita prodigia ulla esse nego, quæ ex altera parte collocata, ne minimi quidem momenti, ut vides, instar habent. Sic intelligis tua prodigia nihil certi apportare, nisi illis, qui aut fulmine exanimantur, aut ruina per terræ motus edita obruuntur. Dolenter autem accepi, priscos intelligentiæ veri Dei expertes, potuisse ejusmodi delyramenta observandorum prodigiorum impertiri etiam nostris. Quæ malum est ista Christianorum hominum impudentia, non tam in ea re hallucinari, quàm peccare? Quare tu non utique injuria, quum primùm in tua Anglica historia, tibi de prodigiis commemorandum esset, invidiæ deprecandæ causa, sicut mihi alias dixisti, vulgi con-

suetu-

ſuetudinem excuſaſti, ut ne eorum facta mentio tibi vitio daretur. Sed jam cauſas ejuſmodi cœleſtium motuum perſequamur. Haud ambigi videmus quatuor eſſe elementa: duo ſuprema, ignem & aêrem: totidem infima, aquam, & in ejus medio ſpatio, terram. Item tres cœli regiones, unam ſummam, quæ vim caloris ab ignis vicinitate concipit: alteram infimam, quæ reflexos à terra Solis radios continet: tertiam mediam, ad quam omnis vis caloris à ſupera parte emiſſi, ac radiorum Solis ab infima retortorum pertinet. Et quoniam teſte Plinio, ſydera terreno continenter paſcuntur humore, hinc primùm cauſa exiſtit flammarum cœleſtium: quippe terra, auctore Ariſtotele, lib. Meteororum 1. à Sole calefacta, duplicem emittit halitum: alterum vocamus exhalationem calidam & ſiccam, alterum verò vaporem calidum & humidum: & ut illa velut levior ſurſum verſum petit, ita iſte uti gravior deorſum verſum ſubſidet, qui mediæ frigidæ regionis contactu denſatus, in pluviam ſolvitur. Igitur exhalatio, ubi ad ſupremam pervenit regionem, ilico inflammatur, ex eaque incendia fiunt, flammæque in cœlo varias præ ſe ferentes formas inter nubes coruſcant. Vnde ſunt illæ tuæ militares haſtæ ardentes in cœlo viſæ, cœlum ipſum flagrare, navium ſpecies, lux noctu orta, ſparſi ignes, faces accenſæ, ſtellæ ignitæ, quum plus humoris quam opus ſit, hauriunt, & cruces rutilantes. Ex eadem exhalatione oritur cometes, ſydus terrificum, quod tanta ejus ſit vis, ut commutationes quam magnas rerum faciat, ac ita maximè augeat mortalibus bilem, unde bella exiſtunt: ac propterea tu crinitam ſtellam non ineptè magnarum rerum momenta, morteſque regum denuntiare dixiſti. Terra item exhalante, ſpiritus repentini coorti, ſi fluxerint, ii venti fient: ſi ſe in nubem induerint, ejuſque partem tenuiſſimam dividere cœperint, inde tenebræ conduplicabuntur: inter eaſque fulgur coruſcabit, ac mox cœlum tonitru contremet.

tremet, grandoque mista imbri cadet: si ardor nubium conflictu se emiserit, fulmina erumpent: si nube depressa, dejecti, illinc sævi existent turbines. Fulminum autem idem Aristoteles tria dicit esse genera: unum, quod adurit: alterum, quod infuscat: tertium, mirabilis naturæ, quale fuit illud, quod tu exposuisti tunicam servo arsisse, nullo flammæ relicto vestigio. Sed ad maximorum luminum multiplices imagines veniamus. Quoties enim nubes densa ad Solis latus extiterit, jamjam aquam emissura, si in ea Sol prius fracto radio, suam informaverit imaginem, quod in aëre polito facit, tum quam multus apparebit: illud vel Luna faciet. Ac hinc est, quod duo tresve Soles, aut totidem Lunæ videantur: quemadmodum utriusque defectus causa est, quum Luna intercedit Soli, & terra Lunæ, sic, ut nihil sit, quamobrem defectus ejusmodi syderum naturalis prodigiosus habeatur. Postremò, ut ne te motus terræ terreat velut inopinatus, accipe causam: venti enim in venas atque cavernas terræ abditi, ad exitum contendentes, illud faciunt: quippe in terra tremor idem est, atque in cœlo pervadente vi ventorum, tonitruum. Ex quo fit, ut, teste Plinio, nunquam terræ tremiscant, nisi tranquillo cœlo: & per id, mare quoque sine flatu, contumescat, æstuque inhorrescat. Et hoc est, cur observatum dixisti Oceanum aliquando nulla evidenti causa, crevisse. Ista quum germana naturæ ratione ita sint, putas ne in prodigiis habenda? Cæterùm de lacus Albani montis emissione, non possum non ridere futilem Romanorum in hac parte, vel credulitatem, vel curiositatem: qui cum militum tum patientia & robore, tum Camilli ducis virtute, tandem Vejos cepissent, eam victoriam voluerint Apollini acceptam referre: propterea quod partim dæmonum operatione, partim humana fraude, Delphicum responsum congruerit cum joco cujusdam Vejentis senis argumentantis, tam perdif-
ficile

ficile esse Vejos expugnare, quam siccare lacum. Quod sane argumentationis genus usurpare solemus, quuum aliquid factu haudquaquam facillimum innuimus. Sic Poëta:

Antè leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces.
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Sed tandem aliquando Romanos, credo, pœnituit suæ stultiæ, quum postmodum viderunt oraculum illud Delphicum cum reliquis evanuisse: quod nunquam accidisset, si ejus rei auctores humanitatis expertes fuissent. Quippe ea sceleratorum vatum totius orbis longè fallacissimis responsis opes passim corradentium ara, paulo antè Ciceronis tempora, jamjam Christi Servatoris appropinquante adventu, corruit. lib. de Divinatione primo id testatur, inquiens: Defendo unum hoc, nunquam illud oraculum Delphis tam celebre & clarum fuisset, nisi omnis ætas oraculorum illorum veritatem esset experta. Idem jamdiu non facit. ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit: sic tunc nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Hæc ille. Atque ita Apollinis memoriam sola veritas evellit, id quod prædixerat Zacharias propheta: Et pseudoprophetas & spiritum immundum auferam de terra. Iam habes ista signa nulla esse, id est, hastas ignitas, ardorem cœli, cometam, Solis & Lunæ defectiones, quæ vel in multos annos prædici possunt, uti res non casu, aut Iovis tui nutu, sed naturæ efficacia accidentes: item fulmina, terræ motus, &c. ut prodigiosa à te antè proposita, quæ naturæ necessitas suo tempore perficit. Nec aliud superest, nisi de tua stella differere, quæ Persas Magos ad natale Christi solum perduxerat: quæ neque prodigiosa fuit, quod nil prædixerit faciendum: sed quod jam factum esset, id est, Servatorem natum testata fuerit. neque stella extitit. Primùm quia contra naturam aliorum syderum, quæ satis quippe constat ab ori-

ente,

ente, cuncta in occidentem versus ferri, ab oriente in meridiem cursum tenuit, perinde ac loci situs requirebat, quando Palæstina Christi ortu nobilis, ea parte ad Persidem, unde magi venerant, spectat. Deinde, quòd æque interdiu atque noctu diluxerit, quod per solem, cæteris negatum est sy deribus. Item quia ejus lumen modò occultatum, modò est patefactum: postremo quod secundum fermè terram percurrerit, quum certum gurgustium ubi puer Iesus erat, demonstrarit: quod non fecisset, si per superiorem cœli regionem, ei cursus fuisset. Sed inquies. Ecquid fuit? Tibi divus Ioannes Chrysostomus respondeat: mihi enim fortasse non crederes, qui in Matt. Hom. 6. de ea re ita scribit: Quod enim non una fuerit hæc stella de pluribus, imò ut ego arbitror, nec stella omnino, sed quædam invisibilis virtus specie syderis figurata, ab ipso primùm itinere monstratur. Et ferè eas persequitur, quas tibi modo rationes quam brevissimè potui, explicui. Ad extremum, quod asseveratione affirmasti, occiso Christo, terræmotum, petras perfractas, deliquium solis, prodigiosa omnia fuisse, non est ita: illud potius attende, Iacob jam inde ab initio prædixisse istuc futurum tempus, quum post Servatorem natum, Iudæorum sequeretur excidium, inquiens: Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore ejus, donec venerit, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Igitur Dominus in crucem actus, per cœlum & terram voluit suam mortem testificatam, & ut Chrysostomo placet, ea dedit signa Iudæis incredulis, quibus, sicut apud Ioannem est, respondit: Quum sustuleritis filium hominis, tum cognoscetis, quia ego sum. Sic isthæc significatio fuit justæ Dei iræ, in Iudæos, quò intelligerent venisse tempus, quum merito meritissimo plecterentur. Ac his contentus rationibus, non te in ejusmodi rebus perspiciendis ultra ponas, rogo: sed si quid habes dicere aliud, animum tuum ea expedito cura, quæ ut video,

quo

quo magis progrederis: hoc tibi majorem dat superstitionum istarum quærendarum cupiditatem. POL. Ad tertiam ergo disputationis partem aggrediar, ac portenta paucis perstringam. Xerxes Persarum Rex ubi primum in Europa vestigium posuit, Græcis bellum facturus, accepit equam, leporem, & mulam mulum ambiguis genitalibus, in exertu suo peperisse: & licet essent, qui malum inde belli exitum conjectarent, ipse utrunque aspernatus ostentum, postremò tamen jacturam fecit. Quum Dion Syracusanus exul in Dionysium juniorem Siciliæ tyrannum moveret, sues sine auribus natos ferunt: tum Dionysius suis viribus diffisus, hosti principatu cessit, in exilium concedens. Ita significatum fuisse in hominum mentibus inhæsit, ut brevi tempore civium aures ab auditione tyrannidis vacuæ essent, L. Scipione, C. Lælio, Coss. Reate, mula peperit. I. Quintio, Cn. Domitio Ænobarbo, Coss. capra sex hœdos uno partu edidit. Arretii, puer unimanus natus: tum Romani bellum Antiocho Syriæ regi indixerunt. M. Messala, C. Livio Coss. in Vmbria, semimas XII. fermè annorum natus, qui aruspicum jussu, est ilico necatus: quum Galli alpes transgressi, ac subito metu perculsi, pedem sua quasi sponte retulerunt. Item Q. Fabio Maximo, Q. Fulvio Flacco, Coss. Sinuessæ, infans natus, qui utrunque habebat sexum. Nos tales appellamus Hermaphroditos, Græci vel Androgynos. Et alter infans cum elephanti capite, tum Marcellus ad Canusium cum Annibale congressus, in fugam vertitur. P. Sulpitio Galba, Cn. Aurelio Coss. paulò antè initium belli inter Romanos, & Philippum Macedoniæ regem orti, Frusinonæ, natus est agnus cum suillo capite. In Lucanis, equus cum quinque pedibus. Sinuessæ, porcus cum capite humano. L. Cornelio Lentulo Aulo Iulio Appulo Coss. in Brutiis, pulli gallinacei tres, cum ternis pedibus nati. C. Bebio Tamphilo, L. Æmilio Paulo, Coss. Reate, tripes mulus

 natus.

natus. haud multo pòst Celtiberi debellantur. T. Graccho, M. Iuvencio Coss. Privernæ, puella ſine altera manu nata. C. Claudio, M. Perpenna Coss. puer ſine ventris exitu natus, quum Macedonia provincia Romana à Medis vaſtatur. L. Scipione, C. Norbano Coss. in Hetruria, matei familias vivum peperit ſerpentem: qui in flumen projectus, averſa natavit aqua, quum illa nefariæ Syllæ proſcriptio erupit in miſeros cives. Sub finem divi Auguſti principatus, Fauſta quædam plebeja Oſtiæ, duos mares, totidemque fœminas enixa eſt. Quod portentum ingens fames ſequuta eſt. Circiter annum ſalutis humanæ DCVIII. Coſdras Perſarum Rex Romani imperii fines violare cœpit, quod malum puer quadrupes natus prædixiſſe creditur. In Gallia anno ſalutis MXVIII. ſus fœta porcellum humana facie enixa. Sequutus eſt annus peſtilens. Ante annum ſalutis MCXI. in Anglia pullus gallinaceus quadrupes natus, quum bellum ingens inter Gallos & Henricum primum ardere cœpit. Anno MCCCCLVI, in Sabinis biceps vitulus natus: in Piceno infans cum ſex dentibus ortus. Tum Turcæ noſtra paſſim loca capere cœperunt. Et anno MCCCCXCIII. Romæ gemini nati, ſimulque uno corpore conjuncti, averſis inter ſe manibus ac facie, qui pauculos vixerunt dies. Et non multo poſt puella virgo filium ſemicanem peperit. Quæ ſanè prodigia ſignificarunt cædes, & flagitia, quæ poſtea Alexandro ſexto Romano pontifice, facta ſunt. Sed cujuſmodi monſtra omnia ſint, ſatis per hæc pauca oſtendimus: tu verò jam te acuas ad ea confutanda, ſi aliquo pacto potueris. ROB. Præclarè admones, ut me accingam ad improbanda quæ haud cuiquam omnium hominum probantur, quibus naturæ vis cognita ſit, de cujus mirabili arte in omni rerum fabrica, paulo antè abundè docuimus. Si hanc igitur attenderis, nihil erit quod ad tuam quæſtionem reſpondeam. POL. Operæpretium facies, ſi breviter explanaveris, quid ipſa ſit natura,
& an

& an ſecundum Deum, ea quum tanta ſit mihi potior eſſe debeat, quæ, ut fatear, in mea adhuc ignoratione verſatur. ROB. Vereor, ne non id quærere, ridiculum ſit, uti Ariſtoteles in libro Phyſicorum primo ait, & præſertim in noſtræ diſputationis fine, quum hactenus bonam ſuperſtitionum partem duce natura, putemus nos exterminaſſe, funditusque eradicaſſe. nam qui rem objectam non videt, quis ei illam oſtenderit? tamen quod magis cupidè, quam appoſitè exigis, officioſe faciam. Natura à philoſophis definitur eſſe principium motus per ſe, non item per accidens. Exempli gratia: Vniverſa corpora habent motum per ſe, ſic ignis ſua ſponte ſurſum verſum fertur, terra verò deorſum verſum: & id non per accidens. nam ſi alterum ſuum curſum mutaret, illud arte, non natura accideret. Sed Cicero libro de Natura Deorum ſecundo, multo ſubtilius rem ipſam explicat, ita ſcribens: Namque alii naturam eſſe cenſent vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios. Alii autem vim participem rationis, atque ordinis, tanquam via progredientem, declarantemque, quid cujuſque rei cauſam efficiat, quid ſequatur, cujus ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando. Seminis vim eſſe tantam, ut id quamvis ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam, nactumq; ſit naturam, qua ali augeriq; poſſit, ita fingat & efficiat in ſuo quodque genere: partim ut tantummodo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moveri etiam & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere, Cicero hactenus, Et Senca libro de Beneficiis IV. naturam ita interpretatur: Natura, inquit, hoc mihi præſtat. Non intelligis te quum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quam Deus, & divina ratio toti mundo, & partibus ejus inſerta? Et ſubdit: Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere, ſed naturæ: quia nec natura ſine Deo eſt,

nec Deus ſine natura. At divus quoque Ambroſius libro quem de Noë & arca ſcripſit; naturam appellat omnium matrem. Habes naturam, accipe ejus opera, ratione confecta: quanquam intelligo jampridem inveteraſſe, ut vana mortalium obſervatione, prodigioſa dicerentur, perinde ac tute ipſe appellas. Natura enim, teſte Ariſtotele, libro Phyſicorum ſecundo, quæ ſemper ad id quod perfectius eſt, nititur, nunquam peccat, niſi impedita copia, vel inopia: aut corruptione materiæ, quæ, ut de aliis taceamus, opus eſt, in animalium procreatione. Ea materia eſt ſemen, quod ſi multum fuerit, illi innumeri partus, quos memoraſti ut prodigioſos, edentur: ſi parum, unus, & ille quidem debilis: ſin verò corruptum, cadaveroſus. Illa ipſa porro ratione conſtat etiam monſtra quæ vocas gigni: ſiquidem ſemen ſi abundaverit, inde agnata membra creabantur, ut ille puer quadrupes, alter dentatus, ille tripes mulus, ac id genus, de quibus antè mentionem feciſti. At ſi ſemen defecerit, aliquod membrorum deerit? ſic natam eſſe ſcias puellam ſine manu, ſues ſine auribus, quemadmodum modò expoſuiſti: ſin corruptum, tum confuſum imperfectumque gignetur corpus, ut illi gemini Alexandro Rom. pontifice, Romæ membris averſis nati: & ille puer tuus, ſine ullo ventris foramine: ac alter ſemivir. Sed ea crebrius, ut idem Ariſtoteles lib. de Natura animalium IV. tradit, in iis quorum partus numeroſus eſt, & præcipuè in avium genere, earumque potiſſimè in gallinis, quibus êſt numeroſus partus: non modò quod ſæpe pariant, verumetiam quod multos intra ſe ſimul conceptus continentes, omni tempore coeant. Ex quo fit, ut ſi ovorum vitella ita poſita ſint, ut non diſtinguantur ulla interjecta membrana, pulli monſtroſi naſcantur, quales tu antea natos demonſtraſti. Iam ad hermaphroditos veniamus, quorum ortus cauſam accipe ab Ariſtotele, qui ibidem ita rem explicat: At in iis quæ pariunt, tum ea ipſa

ſa veniunt, tum verò copia partus impedit, alter alterius perfectionem, & cauſam genitalem. Ita gignuntur interdum alia pluribus, quàm juſtum ſit, digitis. Eodem modo in cæteris partibus aut excedunt, aut deficiunt: nonnulla etiam duplici genitali, altero maris, altero fœminæ enaſcuntur, & in hominum genere, ſed maximè in caprarum, propterea quod ſimul genitale habeant & maris, & fœminæ. Cæterùm recentiores Medici aliter de rei ejuſmodi cauſa, etſi neſcio, quàm rectè, referunt, qui in mulieris utriculo ſeptem ſeminis receptacula eſſe tradunt. quæ ita dividunt, ut eorum tria in quibus mares procreentur, ad dexteram partem exiſtant, ac totidem in quibus fœminæ, ad ſiniſtram. inter illa autem, unum extare in medio, & in eo Hermaphroditos ſive Androgynos formari, quaſi natura utrinque vim ſuam in id partus effundente. Verùm noſtris Medicis de utriculi receptaculis, non videtur Ariſtoteles adſtipulari, qui lib. de Natura animalium VII. ait, mulierem ad ſummum filios quinque parere uno partu, ſic ut illud quis commentum ſuſpicari poſſet. Reſtat de turpioribus dicere monſtris, quæ tantum abeſt, ut ſine ſtomacho perſequi queam, ut ſi tua venia liceat, iis omiſſis, malim jejunus ad veſperum, de reliqua parte noſtri ſermonis diſſerere, quam in re tam fœda immorari: quæ perinde tuum, certo ſcio, turbabit animum ac meum nihil tranquillabit. Pol. Oro, perge, quum obſcœnitas in rebus, non item in verbis inſit. Rob. Imò facinora iſta nefariarum libidinum & re & verbo turpia ſunt: tamen ſi fieri potuerit, honeſto modo rem perſtringam. nam ne mihi quicquam crimini vertatur, quod de me flagitii narrante poſſent minimè malè cogitantes aliquando imitandi exemplum capere, Plinius cauſam ſe miſerorum partuum tradet, qui libro ſeptimo, cap. 2. ex Artemidoro auctore Græco, refert viros Indorum quoſdam cum feris coire, miſtoſque & ſemiferos eſſe partus. Atque hoc fuit, cur Romæ

memoria nostra, virginem ex canis haud dubiè concubitu, filium semicanem peperisse, cur suem fœtam porcum humana facie enixam dixeris. Et quia servat natura genus, idem fit in cæteris brutis, si diversi generis belluæ inter se coiverint: ac propterea nuper retulisti agnum suillo capite insignem natum, quod verres inverit ovem. De his satis dictum. Quod autem mula peperit, miraris? ego verò mirandum duco, quia conceperat: etenim si mula fœta erat, necesse habuit parere. Sed novitas rei movet, inquies, admirationemque facit, propterea quod nulla nisi nova ac admirabili re commovetur animus. Ita solis exortus, cursus, occasus, nemo notat, quia quotidie fiunt: at eclipsim universi mirantur, quia raro accidit. Cur movet, quum nihil sit factum, quod fieri non potuerit? Theophrastus, teste Plinio, auctor est, in Cappadocia mulas parere: & Aristoteles in terra Syria, supra Phœnicem, mulas omnes pariter coire ac parere, dicit. Id quod alibi si nonnunquam acciderit, haud video aliquid esse, quamobrem dicas eum partum prodigiosum, cujus auctor natura fuerit. Ita probè intelligis, credo, causam gignendorum monstrorum, quam avide indagabas: atque nihil in iis factum, quod fieri non potuisset. Sanè hæc sola ratio, auctore Cicerone, de Divinatione, ex sententia & testimonio interpretum portentorum valet, contra omnia ostenta, monstra, portenta: Nunquam, quod, fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. Atque sic declaratur, nihil habendum esse monstrum, seu portentum, quod fieri possit. Igitur in errore in quem monstrorum novitas, quippe raro procreantur, te jampridem traxerit: nunc tandem naturæ ratione adductus, seu potius victus, cave amplius maneas, ac per ejusmodi monstra suo tempore, & cum causa orta, aliquid quod futurum sit, significari credas. Equidem quis esset tam mentis expers, qui existimare Deum unicum orbis rectorem,

rem, velle suos mortales per istos, post hominum memoriam multo fœdissimos obscœnissimosque partus rerum futurarum monitos? De lepore ab equa edito, in Xerxis exercitu, nihil est quod argumentemur: non enim invitus patior, ut illud tam bellum commentum in Græcorum fabulis habeas. Porro sic Græci cavillati sunt in regem, fingentes equam bellicosissimum animal, peperisse leporem timidum & fugacem: quod ille numeroso instructus exercitu Græciam infestarit, ac postremò velut lepus imbellis sese in pedes dederit, quemadmodum apud Herodotum, & Trogum legimus. Hujus fabulæ similis est altera, quam narrasti de muliere, quæ ut ipse conjectura auguror, somniavit: uti verò tu minus omnino accurate asseris, credidit se enixam vivum serpentem. Nam fœminam non mulierem peperisse serpentem haud abhorret à vero: quod si tu animadvertisses, dixisses fœminam serpentem peperisse, & illud admiratione dignum accidisse, ut serpens recens natus potuerit adverso flumine natare: ac ita prodita veritate, fabella refrixisset. Habes responsionem dignam physiologia, hoc est, naturæ ratione, quare jam ad sermonis quotidiani clausulam venito. POL. Quoniam me festinatione premis, nulla verborum circuitione utar, sed recta ad finem differendi aspirabo, quando, ut verum fatear, me quoque disceptandi jam fermè tenet satietas: sed tuus disertus sermo usque eò delectat, ut nullo tempore excludi, nullo labore defatigari posse mihi videar. Itaque extremum accipite actum. P. Volumnio, Servio Sulpitio, Coss. pluit carne, eumque imbrem ingens avium multitudo rapuisse fertur: item Bos loquuta. Anno qui insequutus est, exules Romani & servi numero amplius quatuor millia, duce Appio Herdonio, homine Sabino, capitolium occuparunt, unde non sine civium cæde, expulsi. Alexander Macedo dum Tyrum oppugnabat, rivuli sanguinis follibus flare incipientibus, per ignem

 fluxere

fluxere & milite panem in castris frangente, guttæ sanguinis manarunt. Eo prodigio non mediocriter Alexandum deterritum, vates Aristandrus consolatus est, affirmans id mali quod portenderetur, in obsessos versum iri: propterea quod cruor intus, non foris esset fusus. Tyriorum excidium paulo post sequutum est. Fabio Max. P. Decio. Coss. terra pluisse fertur, quum una legio à Gallis Senonibus ad Clusium deleta est. Cn. Domitio, L. Annio Coss. in Piceno flumen sanguine fluxit. Cn, Servilio, C. Flaminio, Coss. in Piceno lapidibus pluisse: ac sub idem tempus, in Sardinia, duo scuta sanguine sudasse: & iterum Aricie, lapidibus pluisse, nuntiatum est: quum ad Cannas haud multo post plaga ingentissima à Romanis accepta fuit. P. Cornelio Africano, T. Sempronio Longo, Coss. in Romano foro, ac in Capitolio sanguinis guttæ visæ: terra pluit. Interrannæ, lac fluxit. Inde cum Bojis Galliæ Cisalpinæ populis, multa utriusque partis cæde pugnatum. Cn. Fulvio Flacco, Appio Claudio Pulchro, Coss. Reate, pergrande saxum volitare visum est, quum Marcellus haud procul Cannusio, ab Annibale in castra fugatur. C. Bebio Pamphilo, L. Æmilio Paulo, Coss. Lanuvii simulacrum Iunonis lacrymavit, tum Ligures victi in Romanorum ditionem venerunt. P. Plautio, M, Fulvio, Coss. Veiis oleo & lacte pluit. Anno salutis humanæ circiter LIII. in Britannia, antè per dies aliquot, Oceanus cruore visus est fluere, quam Ro. Præsidii facta fuerit occisio ab insulanis, qui subito rebellarant. Circiter annum salutis DLXX. è cœlo sanguis manasse dicitur: quum per idem tempus, Longobardi duce Albuino, sese in Italiam effuderunt, ubi amplius CC. annis, postmodum regnum obtinuerunt. Cæterum ex conjectu oculorum, habituque oris, ista tibi stomachum facere conjicio: quare ne tibi molestiæ sim, plura id genus portenta quæ innumerabilia ejusmodi occurrunt, proponendi studio libenter

benter superſedebo; mittamque multa, quæ admirabilitatem magnam facerent. ROB. Certè jam ſapis. nam ſi multus in his explicandis dæmonum potius quam hominum in nulla memoria auditis ſomniis eſſes, & mihi & eis qui poſtea legerint (literis enim hos tridui ſermones noſtros, non dubito quin aliquando mandaveris) nauſeam moveres. Sane hactenus bene res ſe habuit: quippe tu præclare iſtam noſtram comœdiam abſolviſti, cujus, uti ſcis, in fine fabulæ lætitia peculiaris eſt: ſiquidem in iſto extremo actu nihil non ridiculum, nihil non fictum, nihil non vanum, & denique nihil non efficax ad movendum riſum exiſtit quando non modo fabuloſis inaudita, ſed incredibilia improbabilibus intexuiſti. Bone Deus, quis unquam audivit bovem loquentem? aut vidit carnis, terræ, ſanguinis, olei, lactis & lapidum imbrem, vel fluvium, ſeu ſimulacra lachrymantia, vel ſcuta cruore ſudantia? Nulla nempe in iis non modo veri effigies, ſed ne umbra quidem, aut imago apparet: At tute hercle, qui bonam Chriſtiani orbis partem peragraſti, dicas quæſo, vidiſti uſpiam tale quid? Taces? gaudeo: plus utique veritas, quam ejuſmodi nefaria vanitas, ut video, apud te ponderis habet. Ergo iſta omnia quum nunquam facta, conſtent, neque fieri poſſint, dicemus monſtra oſtenta, prodigia, portènta? Nihil profecto minus, ſed merà portentorum interpretum pigmentas, quorum ſententia etſi planè joculatoria eſt, nihil habendum monſtrum, ſive portentum, quod fieri poſſit: quam nos antea, quia in rem noſtram conveniebat, facile in eos contorſimus, ac nunc penitus infirmabimus, hoc pacto. Ergo quod fieri non poteſt, ſi fiat, id portentum erit, cujuſmodi ſunt quæ nuper expoſuiſti. Sed ſi fieri non potuerit, quomodo fiet, niſi illud factum eſſe confingatur? atque ſic confictio ſola eſt portentorum parens: namque omnis augurum, vatumque conatus eò pertinet, uti divinitatis ſci-

entes videantur. Ita bos tua loquuta fertur: sed quid locuta sit, nullus autor tradit, propterea quod nemo verba audivit: mugitum pro verbo, quispiam insanus vates interpretatus est, qui fortasse fando audiverit asinam Balaam olim loquutam, quo ita religionem æmularetur. Verum asina, ut in numerorum libro est, jussu Dei, verba protulit: bos vero ista, astu hominis loquuta dicitur, quæ more suo mugivit, quando verba nusquam ponuntur. Alia autem ejusdem generis sunt, id est nulla, quum fieri posse desperentur, præter illud ultimum, quod narrasti, interdum pluisse lapidibus. nam Plinius libro secundo, cap. 38. id fieri non inficiatur, inquiens: Quin & ideo lapidibus pluere interim, quod vento sint rapti, & multa similiter. Hæc ille. Ea ratio potest vel ad terræ imbrem valere: nam satis constat, pulverem qui terra minuta est, ventis in aërem ferri, atque instar pluviæ in terram decidere. Sed etiam aliorum mirabilium aliquam rationem redditam volo, ut ne dicar Sisyphium cæpisse laborem, qui hactenus cætera veterum superstitionum argumenta rite refutaverim, postremo non habeam quæ dicam, de causa opinionis vulgi, quam stulte imbiberat, de ejusmodi imbre monstrifero. Sane terra parens rerum cum multa alia, tum aquam pluviam in primis colorat: si enim rubrica sit, imbrem fluentem reddet rubrum, similem cruoris: si alba, lacteum, similem lactis: si pinguis, uliginosum similem olei. Ac ita decoloratio ex contagione terrena, errorem olim mortalibus nimis credulis attulit, ut crederent per eas rerum similitudines, deorum consilia sibi patefieri. Sudor verò & lacrymæ ex vivis corporibus sunt: sed humor extrinsecus allatus, velut in parietibus videmus, utrumque imitari potest. Quanquam id humanæ potius fraudis opus fuit: quod memoria quoque nostra factum scimus, ego enim vidi simulacrum Deiparæ, ejusmodi lamentatione insigne; quippe quod cujusdam

monachi

monachi pecuniam ita corradentis, artificio in annos singulos, Martio mense, lacrymabat, palmite vitis à tergo in foramen quod ad imaginis oculos pertinebat, inserto: sed dolo comperto, scelus autori fraudi fuit. POL. Causam certè magna cura investigasti, atque enodatè & diligenter exposuisti, qua adductus, tecum jam consentio. Verum reliquum est, ut de sortibus aliquid disseramus: quo nihil sit, quod mox in nostro sermone desideretur. ROB. Aliud ex alio apud te semper incidit: qui fiet, ut tandem aliquando hunc conficiamus sermonem, si nunquam non eodem revolveris? Credis rem parvi momenti fore, ut de sortibus disceptemus? quarum tu originem libro de Inventoribus rerum primo, capite ultimo, si bene recordor, apud Latinos extitisse prodidisti: & eas Cicero suo tempore, ut fallacias ad quæstum ac errorem inventas, penitus explosas affirmat, quod in eis temeritas & casus, non item ratio ulla, aut consilium valet: ergo non est quod nunc illas ipsas in memoriam nostra disputatione redigamus. Quare noster labor decursu longæ orationis exantlatus, hic jam consistat: ne tu pro tuo jure, tametsi in isto regno tuo es, sumas, ut velis me novis semper disputationis laqueis, multa percontando, irretitum tenere. POL. Hunc extremum actum ne missum facias, oro: nam in eo tantum erit voluptatis atque utilitatis, ut facile dicturus sis, me veritatis cupidiorem quam contentionis, pertractationem hujusce rei injecisse, qui non ignoro quam multa in sortium usu peccentur. ROB. Non luctabor tecum, Polydore, amplius. Reperio apud Platonem, primum de Legibus, deinde apud Origenem super Iesu Nave, homilia 23. duplex esse sortium genus: unum humanum, alterum divinum. Sed de hoc primum. Sors divina definitur esse Dei judicii index, antea multa prece & obsecratione eorum qui eam exquirunt, petita. Sic per Mosen Deus mandavit Aaron, ut sortito hircos legeret,

in Levitico, cap. 16. inquiens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, & subjungit: Suscipiet ab universa multitudine filiorum Israël duos hircos, pro peccato, & unum arietem in holocaustum: quumque obtulerit vitulum, & oraverit pro se & pro domo sua, duos hircos stare faciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonii, mittensque super utrumque sortem, unam Domino, alteram capro emissario, cujus exierit sors Domino, offeret illum pro peccato, &c. Sic Moses, ducta sorte, divisit tribui Ruben, & tribui Gad, & dimidiæ tribui Manasse, quam poposcerant trans Iordanem, terram. Sic Iesus Nave suo populo ait: Mittam sortem, & proferam in conspectu Domini sortem: si vos tamen prius describentes terram, attuleritis descriptionem ejus. Et ita posthæc, sortibus missis, hæreditas populo Dei distribuitur, & agitur sors ista, secundum præscriptum Dei. Ac ita septem tribubus Benjamin, Simeon, Isachar, Zabulon, Aser, Neptalin & Dan, possessio terræ tradita est. Quid, quod vel aliæ gentes Dei nescientes, in re dubia sortiri consueverant? quum enim Ionas propheta fugiens à facie Domini, Tharsum navigaret, & tempestate subito orta, nautæ per sortem quærerent, cujus causa tantum impenderet periculi, cogerentque Ionam rogare Deum suum, ut id indicaret, nutu ipsius Dei, cujus voluntate ea omnia gerebantur, ita accidit, ut sors super Ionam ceciderit. Item in Actis legimus, Apostolos multis precibus egisse apud Deum, ut significaret, quem vellet virum in Iudæ locum surrogatum: & emissis sortibus, Matthiam substituisse. Sed quid multa? jam intelligis sortem divinam esse, & omnibus precibus petendam, ut id quod quærimus per sortem, consequuti, Deo acceptum referamus. Humanum verò sortium genus est, quo utuntur sortilegi illi, qui omnem rei eventum temerè ac insipienter taxillis, tesseris, schedis, in quibus nomina sortem expectantium inscripta

ſcripta ſunt, digitorum micatione, ſurculis imparibus, & mille ejuſmodi puerilibus modis, in fortunam & caſum conferunt, nihil interim à Deo poſcentes, ut res bene cadat. Quæ omnia, ut humanæ ſtultitiæ plena, Chriſtianis legibus vetita ſunt, quo non ſint, qui credant, his modis divinam exquiſitum iri voluntatem. Sed violatores legis nunquam deſunt, quales ſunt etiam nunc, qui quum aliquid ſint acturi ita augurantur. Aperiunt enim ſubito codicem pſalmorum, vel Poëtæ cujuſpiam, & quem primum intuentur verſum, illum interpretantur: ac prout in eo res læta aut triſtis contineatur, ita ſuum negotium commodè vel perincommodè caſurum ſuſpicantur. Ita legimus apud Ælium Spartianum olim Hadrianum per ſortes quæſiſſe, quo in ſe animo eſſet Trajanus Imperator: & verſus Vergilianos intuitum, in ſpem potiundi imperii veniſſe. Fuerunt verſus:

Quis procul ille autem, ramis inſignis olivæ
Sacra ferens? noſco crines, incanaque menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundavit, Curibus parvis, & paupere terra
Miſſus in imperium magnum.

Quanto nempe rectius facerent, ſi invocato numine divino, in proſpiciendis rationibus conſtituendarum regendarumque rerum ſuarum inhærerent? Fuit præterea alius apud veteres ſortiendi mos, de quo Cicero in Verrem meminit, qui etiam nunc ſervatur: & id quidem, quemadmodum multi rentur, haud contrà, quam lex jubeat, ſi mens ſortientium recta ſapiat, id quod modò demonſtravimus. Verbi gratia: Quum aliquis magiſtratus aut præfectus ſit eligendus, invidiæ vitandæ cauſa, ſuffragiis duo treſve renuntiantur: quo facto, res ad ſortem vocatur: & quot renunciati ſunt, tot ſortes in hydriam conjiciuntur, ac ita cujus nomen exit, is magiſtratum, vel præfecturam habet. Ac demum de quavis re ſortibus conſultabant. Sic Cæſar teſtatur, quum in fine
libri

libri primi de bello Gallico loquitur, de M. Valerio Procillo ab hostibus capto, inquiens: Is se præsente, de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur, Sortium beneficio esse incolumem. Et hæc raptim de sortilégio. Iam usque ad extremum tempus diei colloquuti, hinc intrò discedamus: quum triduo in hoc familiari sermone ritè consumpto, mihi, ut scis, cras meum iter ad Academiam Cantabrigiensem, quæ propè bidui abest, conficiendum sit. Tu verò vale, & quum per negotia licitum fuerit, quæ in præsens multis verbis inter nos contulimus, poteris in posterum tempus, tua brevi ac eleganti scriptura, aliis legenda prodere.

FINIS,

INDEX

INDEX

IN

POLYDORI VERGILII

LIBROS OCTO

DE

Rerum inventoribus locupletissimus.

A.

Arachne

C.

Cha-

Circi

Di-

Ethni-

F.

Gre-

He-

Hie-

 umn

Iason

Lydi

de

O.

Pelas-

Se-

Spar-

V.

FINIS.

INDEX

IN TRES

POLYDORI VERGILII

Libros de Prodigiis.

A.

B.

C.

M.

Mu-

FINIS.

406 —— De Inventoribus Rerum lib. VIII et de Prodigiis lib. III. cum indicibus locupletissimis, *Amst.*, *Daniel Elzevir*, 1671, *engr. title*, 12mo, *early crimson morocco, front joint very tender, small gilt border, g.e., Willems*, 1464 £12/12/–

Chapter VII of the Second Book contains the famous fragment about the invention of printing by Gutenberg at Mainz. Van der Linde, Gutenberg 288.

